

W
e
c
h
u
n
g
e
n
s
i
s
t
e
n
s
i
s

A
12-275

1215

61-2

2 a 7

Biblioteca Universitaria

CIA

Sala A

Estante 12

Tabla

Número 275

Leiva de la Comp^a
este libro.

de la Comp^a de San de Leonida
que habia en el año de 1777
en la ciudad de Leonida

61
2a

Biblioteca Nacional

CIA

Sala

A

Estante

12

Tabla

Numero

275

El Sr. Josef de Leiva de la Comp^a
de Jesus compró este libro.

U. S. Army
Department of War
Washington, D. C.

275

R. 4083
M E D V L L A

P A V L I N A,

siue

D I L V C I D A A C P E R B R E V I S

E P I S T O L A R V M B. P A V L I A P O S T.

Expositio, ex vberissimis eruditissimorum virorum
G V I L I E L M I E S T I I S. T. D.

E T C O R N E L I I A L A P I D E à S o c i e t a t e I E S U

De M. Coll. de la Comp. de Jers de Granada.
Theologi
*In easdem Epistolas explanationibus deprompta,
labore Ioannis à Gorcum, Presbyteri.*

Opus verbis substrictum, sensibus diffusissimum, quo literæ
Apostoli *de noua*, ac germanus sensus recita amplorum
voluminum prolixitate, solidè & perspicuè proponitur, nihil
vt præterea ad veram Apostoli intelligentiam nullo prope
labore comparandam desiderari posse videatur.

A C C E S S E R V N T

J O A N N I S M A R I A N A E E S O C I E T A T E I E S U
*lucubrationes in omnes Canonicas Epistolas, vt pius Lector
vniuersum Apostolicarum Epistolarum corpus vno
hoc manuali explanatum habere.*

L P G D N I
Sumptibus MICHAELIS CHEVALIER.

M. DC. XXIII.

6. 1083

...

CANDIDO LECTORI.

A sacrarum Litterarum profunditas & maiestas est, beneuole Lector, ut non is à scopo aberrasse censendus sit, qui profundo & vorticoso eas torrenti, aut Oceano fundum ignoranti compararit. Ut enim hunc peruadare & transire commodè nemo potest, quin vndarum violentiâ in præceps rapiatur, nisi cymbæ se committat: ita illas temerè nemo vel legendo vel explicando aggredi, nisi vel diuini timoris, præ maiestate deterritus cymbam conscendat, vel profunda humilitate nixus, illarum quodammodo vadum tentet. Sensuum namque arcanorum, in Scriptura diuina reconditorum, varietas occurrit tanta, & que materiarum quas prosequitur diuersitas, ut disciplinas ipsa omnes, & quidquid ab homine sciri potest, suo complecti sinu videatur, atque adeò quædam scientiarum omnium esse vniuersitas, scientiæ vniuersas vel formaliter vel eminenter continens, ac velut mundus quidam intelligibilis, suis quatuor partibus ceu quatuor elementis egregiè & symmetricè constitutus; cuius terra est velut in centri medio, ipsa videlicet historia sensusque litteralis: circa quam instar aquarum moralis intelligentiæ abyssus circumsecus diffunditur: circa duas hæc partes quasi in-

feriores aër ille naturalis scientia longè latèque circumuoluitur: extra omnia denique igneus ille empyrei caeli ardor, id est, diuina natura cõtemplatio, quam Theologiã dicunt, circumglobatur. Quamobrem, paucis ut perstringam, uti sensus illius historicus terræ, tropologicus aqua, sic non inscitè allegoricus aëri, anagogicus igni & aetheri comparari posse videatur. Adcõ scilicet Scriptura fertilis & uber est, utpote è qua, velut è paradiso terrestri quatuor illa flumina celeberrima omnè circum undique regionem irrigantia prorumpébant, quatuor horum sensuum fluentia profluunt. Non tamen quòd omnis Scriptura hosce semper & ubique sensus patiat, etsi litteralem omnis habeat: nam in nouo Testamẽto vix allegoria locum habet, in Epistolis verò ipsis rarissima est tropologia. Quas inter Paulina non postremum, quinimò facile primum, locum obtinent: harumque duplex in genere obiectum est, doctrina scilicet, & morum Christianorum cõformatio. Prior enim cuiusque ferè Epistola pars dogmatica est, in qua nimirũ qua ad fidei nostræ spectant mysteria, Apostolus perstringit. posterior ethica, in qua morum vitæq; formam tradit fidelibus, idq; variè & mistim, Hebræorum veterum ritu, & more epistolicae scriptioni perfamiliari. Inter fidei autem mysteria, tria potissimùm suo tempore imprimis scitu necessaria, Apostolus inculcat; puta primò Christi æconomiam & gratiam, ipsumque

que vnicum esse nostrum Redemptorē, à quo nimirū gratia omnis, iustitia & salus omnis expectanda sit. Deinde Iudaicas legalēsque carimonias, per noua Christi legis inductionem, penitus esse abrogatas. Denique hereses iam tū suppullulantes, quas passim perstringit & iugulat, imprimis autem Simonis Magi (à quo ceu utero viperino plurima alia soboles virulētæ proserpserunt, Menāder videlicet, Saturninus, Basilides, Gnostici, Carpocrates, quæ itē à SS. Petro & Iuda Apostolis suis depinguntur coloribus) tum verò & Ebionitarum & Cerinthianorum dogmata, cane peius & angue esse fugienda. Hinc quæ de cauenda Philosophia, de falsa Angelorum religione & cultu, de superstitioso ciborum delectu, deq; horum similibus inculcat, non aliter intelligenda sunt, quàm quatenus sua ex Poëtarum figmentis ac Philosophorum erroribus dogmata Simoniani constarant. Posteriore verò epistole parte virtutes tradit Christianas & Ethicam sacram, idq; non per continuos discursus, ad instar Aristotelis aliorūque Ethices magistrorum, sed per breues gnomas, neruosāsque sententias, easq; promiscuē sæpè sine vllō ordine congestas. Hæc namque Ethices tradenda ratio veteribus Hebrais in vsu fuit, vti è Prouerbiis & Ecclesiasta Salomonis, & Ecclesiastico Iesu Siracida colligere est: Gracisq; priscis; exemplo sunt Phocylides, Hesiodus, Theognis.

Quoniam autem Epistola hæc teste Apostolorum principe Petro, multa continent intellectu perdifficilia, qua instabiles & peruersi corde deprauant, & longè secùs atque reuera sonant, exponunt; hinc tot illarum reperire est interpretes, qui sano eas sensu, & ad mentem scriptoris Ecclesiæq; vniuersa consensum exponere sunt conati. Vt enim taceam veteres cum Græcos, tum Latinos interpretes, Origenem, Theodoretum, Chrysostomum, Theophylactum, Oecumenium, Ambrosiastrum, Hieronymum, Augustinũ, duos Anselmos Cantuariensem & Laudunensem, Sedulium, Rupertum, Haimonem Halberstatensem, D. Thomam Aquinatem, Lyranum, Hugonẽ Cardinalem; recentioris verò ætatis Caietanum, Dionysium Carthusianum, Catharinum, Claudium Guiliaudum, Titelmannum, Salmeronem, aliõsque qui in omnes D. Pauli Epistolas, tum etiam qui in singulares aliquas commentaria edidere (hereticos enim, Calvinum, BeZam, Marloratam, aliõsque huius farinae expositores, in numero interpretum non habeo, utpote interpolatores & deprauatores adulterinos potiùs, quàm enarratores genuinos;) post alios iam nuperrimè plena & absoluta, omniq; doctrinæ genere refertissima, in easdem commentaria euulgarunt, duo duarum Catholicarũ in Belgio Academicarum lumina & ornamenta, nempe, D. Guilielmus Estius Sacræ Theologia apud Duacenses

in Regio Collegio Doct̄or, per annos triginta & eo
amplius celeberrimus, & Vniuersitatis aliquoties
amplissima cū potestate Præfectus ac Rector; &
R.P. Cornelius Cornelij à Lapide Societatis IESV,
linguæ sanctæ & sacrarum Litterarum Louanij
Professor emeritus quidem; sed ad eadem onera
Romæ in amplissimo illo orbis terrarum theatro,
in Collegio Societatis IESV, rursus subeunda iam
ab annis aliquot euocatus. Cuius utriusque labo-
ribus omni ex parte absolutis, & ad incudem
denuò reuocatis, quid à quoquam addi possit, non
video: tamen si propterea alios à scribendo com-
mentandoue deterrere nec velim, nec debeam;
cū, ut initio significauī, amplissimus patentissi-
mūque Scriptura sacra sit campus, quæ plurimis
ingeniorum aratris subacta & culta, numquam
satis aut ad summū excoli perficiq̄ potest, cū sem-
per quid nouo agricolæ, in quo desudet atque ela-
boret, restet: & puteus sit inexhaustus, è quo mul-
ta licet continēter haurias, semper quod de nouo
haurias, reliquum erit, nec ad imum pertinges
fundum quocumque demum modo connitaris.

Quæ porò pluribus diffuseq̄, vterque hic cō-
mentator est profecutus, & ingentibus comple-
xus voluminibus, horum breue quoddam ipse
succinctè ac summatim concinnare compendium
studui, ita tamen, nullam ut locum vel verbum
omiserim, quod aliquā includere difficultatem
videatur, quin eius qua potui breuitate, & quo-

ad licuit dilucidam expositionem asseram. Clariora itaque paucissimis & obiter perstringo: quae verò te remorari posse, Lector, putè, ea prolixius, breuitatis tamen quam specto, minimè oblitus, sum prosecutus. Inter legendum occurrere solitas quaestiones refeco, exempla historiâsque veteres omitto, variarum interpretationum conciliationes studio supprimo, lectionum varietatem aut ad Hebraeos aut Gracos fontes rarissimè reuoco, sensuum denique discrimina paucis attingo: nudum litteræ corticem tollere elaboro, latentemq; introrsum verborum nucleum, mentemq; Apostoli eruere, precipuum mihi intentum est. In quo tuis, Lector, commodis non mediocriter consuluisse videor tū molestum ac tetricum longiora legendi fastidiū, quod suboriri nonnumquā vasto in discursu solet, resecando, tū tempus (cuius habendā rationem potissimam sapientes monēt) tibi lucrifaciendo. Nec verò est quòd commune illud Epitomas carpentiū conuiciū, compendia librorum mere esse illorū dispendia sepè temere asserentium, verear: nullum quippe per me vel Apostolus ipse, vel commentatores ambo patiuntur detrimentū, dum ex illorum sentētia & expositione nudum Apostolicorum verborū sensum mentemq; scribentis asserere contendo, & nihil quod ambo quidē cognitu habent necessarium, omitto, quin imò materiam ex utroq; suggero, in qua te longius latiusq; si videatur, distendas.

Est

Est hinc ergo velut panis bis-coctus, aridus quidem, sed succulentus; coarctatus, sed substantia plenissimus. Pauxillum hinc videbis in elocutione carnis, sed neruorum, cartilaginum & medullarum in sensibus plurimum, & materiarum rerumque Paulinarum Iliada in parui huius libelli putamine ac nuce conclusam. Videbis quoque achatem illum Regis Pyrrhi multa exiguo in spatio spectanda dantem; nauem quoque sculptoris Myrmecidis, quae omnia magna nauis instrumenta sub muscalis ala umbraculo clarè videnda exhibeat. Cernes hinc pugnum clausum, qui accurata ruminacione patefactus, patentem explicatamque tibi manum exeret in multos distinctam digitos & articulos. Reperies hinc item multos calyces clausos, qui attenta consideracionis tuae patefacti radiis insignium diuinarumque flores rerum excludent. Vestem hinc quoque habebis, sed complicatam & inuolutam: hanc ut explices iubeo, si in usum eam tuum conuertere volueris. Inuenies hinc denique Archimedis sphaeram multa astra & spiritualia lumina breui in circumferentia complectentem. Vale, mi Lector, & hoc quantulocunque labore meo fructuere, meque tuis Deo optimo maximo suffragiis commenda. Silu. educis anno parte salutis M. DC. XIX. Kalendis Aprilis.

C E N S V R A.

HOc Compendiũ Commentariorum
Domini Guilielmi Estij S. T. Docto-
ris, & R. P. Cornelij Cornelij à Lapide So-
cietatis IESV Theologi, in omnes D. Pauli
Epistolas per D. Ioannem à Gorcum pres-
byterum, magno labore concinnatum,
vttilissimum erit S. Theologiæ studiosis.
Quare meritò typis mandari debet, vt
multorum vtilitati inferuiat. Quod ita
censeo 15. Ianuar. ann. 1619.

*Egbertus Spitoldius, S. T. L. Cano-
nicus & Plebanus Antuerpiensis
librorum Censor.*

COMMENTARIA
 IN EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD ROMANOS.

CAPVT PRIMVM.

SVMMARIVM.

Paulus Deo gratias agit pro fide Romanorum: declarat suam promptitudinem euangelizandi omnibus, etiam Romanis. Ex fide euangelij iustitia. Arguitur ingratitude sophorum Gentilium, qui Deum ex creaturis cognitum non glorificauerunt: ex quo in idololatriam, mox in ignominiosas libidines, denique in alia scelera prolapsi sint.

PAVLVS seruus Iesu Christi] Iesus, proprium nomen est illius hominis, qui ex Maria virgine natus, idem est Filius Dei. quod nomen vocatum est ab an

VER. I.

ab angelo priusquã in vtero conciperetur, Luc. 2. Nec enim aliud nomen est sub cælo datum hominibus, in quo oporteat nos saluos fieri, Act. 4.

Paulus
in aposto-
latum
vocat^{us}
à Deo.

Vocatus Apostolus] id est, vocatus ad apostolat^{um}, vocatione Apostolus, quasi dicat, Euocatus Dei, Deique Apostolus, legatus missus à Christo per tot^{um} orbem euangelizare & docere Gentes.

Segregatus in Euangelium Dei] id est, peculiariter delectus ad prædicandum Dei Euangelium. Delectus, inquam, à Spiritu sancto: qui responsum huiusmodi dedit Eccl. Antiochenæ, Act. 13.

Significa-
ta vobis
euange-
lium.

Segregate mihi Saulum & Barnabam in opus ad quod assumpsi eos. *Euangelium*, Græcis bonum læt^{um}que nuncium significat; lætissimum illud nuncium & omni acceptione dignum, de redemptione & salute generis humani per Christum.

VERS. 2.

Quod ante promiserat per prophetas suos in Scripturis sanctis] quod iam olim à Deo per prophetas ab ipso inspiratos, quorum oracula literis consignata haberentur, promissum esset. Scripturæ sanctæ dicuntur scripturæ diuinitus inspiratæ, id est, verbum Dei scriptum, quo nihil sanctius est.

VER. 3.

De Filio suo.] Refertur hæc pars, vel ad *Euangelium Dei*, vt hac parte significetur euangelij materia, vel ad verbum *promiserat*. nam Christum Dei Filium à Patre fuisse promissum, vniuersa noui testamenti Scriptura loquitur.

Qui factus est ei ex semine David secundum carnem.] Idem verbum Galat. 4. factum ex muliere, factum sub lege. Vox enim *factus* magis significat humanam naturam Christi, vult enim Apostolus eum qui ab æterno est Filius Dei, in tempore factum esse ac genitum *secundum carnem*,

nem,

nem, id est, secundum humanam naturam ex semine & posteritate Dauid.

Qui prædestinatus est Filius Dei in virtute secundum spiritum sanctificationis ex resurrectione mortuorum Iesu Christi Domini nostri.] q. d. Homo Christus, qui factus est ex semine Dauid, seu cui data est essentia & existentia humanæ naturæ, prædestinatus est ad hoc, vt subsisteret in persona Filij Dei: id est, prædestinatus est Iesus ad hoc, vt scilicet qui futurus erat secundum carnem filius Dauid, idem secundum hypostasim esset filius Dei: hoc est, prædestinatum est, vt hic homo, qui dicitur Iesus, estque filius Dauid, esset simul filius Dei, quia scilicet prædestinatum est, vt hic homo assumeretur à Filio Dei, illique hypostaticè vni-
retur, ita vt idem esset homo & Deus, siue filius hominis & filius Dei. ita Augustin. de Prædestinatione Sanctorum c. 15. S. Anselmus, Concil. Toletanum 11. c. 1. & passim Scholastici 3. p. q. 24. Christus *prædestinatus est Filius Dei in virtute*, id est, cum potentia diuina, vt scilicet, licet esset filius Dauid secundum carnem fragilem & infirmam, haberet tamen tam potentiam quàm hypostasim diuinam: nimirum vt per hanc potentiam, hic homo vnitus Verbo faceret miracula, remitteret peccata, sanctificaret homines; quam potentiam habuit à Spiritu sancto, qui totum hoc vnionis hominis cum Deo opus in Christo peregit. Quæ potentia Spiritus sancti maximè se ostendit, maximèque patuit *ex resurrectione ex mortuis*, id est, in resuscitatione, qua Christus se & alios mortuos suscitauit. Vnde de ea tunc dixit Christus Matth. 28. Data est mihi omnis
pote

VER. 4.

Christi
prædesti-
natio.

potestas in cælo & in terra : & Ioan. Apoc. 5. Dignus est agnus , qui occisus est , accipere virtutem, & diuinitatem, & sapientiam. ita S. August. & passim interpretes.

VERS. 5. *Per quem accepimus gratiam & apostolatum*] dicens se apostolatam accepisse per Christum , id est, Christo vocante atque mandante. *accepimus*, id est accepi , gratuitum hoc beneficium , quod est apostolatus, id est, munus ac dignitas apostolica. Pro Christo legatione fungimur , inquit Paulus 2. Corinth. 5. Apostoli ergo erant primi à Christo, Christi vices gerebant, & Christi personam repræsentabant : sicut regis legatus regem ipsum repræsentat.

Ad obediendum fidei in omnibus gentibus] id est, vt obediatur fidei ab omnibus gentibus , scilicet vt Apostoli sua prædicatione inducant omnes gentes , vt se submittant , credant & obediant euangelio. ita Chrysost.

Pro nomine eius] id est, pro gloria & fide nominis Christi propaganda & diuulganda.

VER. 6. *In quibus estis & vos vocati Iesu Christi*] id est, in quarum gentium numero etiam vos estis, vt pote iam vocati Iesu Christi, hoc est, gratuita Dei vocatione facti fideles Iesu Christi.

VER. 7. *Omnibus qui sunt Roma, dilectis Dei, vocatis sanctis*] subaudi , scribit hanc epistolam amicis Dei ac gratuitæ vocationis eius beneficio sanctis. *Vocatis sanctis* , inquit , id est vocatis ad sanctitatem , vocatis ad christianismum , vt sint sancti.

Gratia vobis & pax , multiplicetur , siue adimpleatur, à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo]

Patre

Patre nostro, id est, cuius nos filij sumus per gratiam, à quo proinde gratiarum & pacis accessio- nem meritò vobis precor. & *Domino Iesu Christo*: à Christo authore & largitore, æquè vt à Deo Pa- tre. vnde Græci commentatores & Cyrillus, ex his Apostoli verbis ostendunt Christi diuinitatem & cum Patre æqualitatem.

Primum quidem gratias ago Deo meo per Iesum Christum pro omnibus vobis] id est ob beneficia vobis impensa, *per Iesum Christum*, tanquam mediatorem nostrum, à quo fides, gratia, & omnia bona, pro quibus Deo gratias agimus, nobis pro- ueniunt, ait Ambros.

VER. 8.

Quia Fides vestra annunciat in vniuerso mundo] id est diuulgatur. sensus est: Fama fidei vestræ multum lateque per varias mundi partes diffun- ditur. Etenim Romani iam antè fidem Christi susceperant; idque Petro Apostolo prædicante: quemadmodum hoc loco testatur Chrysostom. Gratias ago Deo pro fide vestra, quæ tanta est vt fama eius vniuersum mundum peruagetur.

Romani
à Paulo
laudati.

Testis enim mihi est Deus.] Refertur hoc iura- mentum ad illud sequens: quod sine intermissio- ne memoriam vestri facio, &c.

Cui seruo in spiritu meo in euangelio filij eius] subaudi, annunciando, prædicando, propagando, vel sensus est: in negotio euangelij. *cui seruo*, quem colo, *in spiritu meo*, id est, cultu interno & spiri- tuali, qui consistit in fide, spe & charitate.

VERS. 9.

Quod sine intermissione memoriam vestri facio semper in orationibus meis.] Sic etiam ad Tim. scri- bit 2. epist. 1. Gratias ago Deo quòd sine inter- missione habeam tui memoriam in orationibus meis nocte ac die.

Obse

VER. 10.

Obsecrans si quomodo tandem aliquando prosperum iter habeam in voluntate Dei veniendi ad vos] significat ardens desiderium ac votum Pauli ad consequendum in quod scribit, hoc est, ad visendum Romanos, *in voluntate Dei*, id est per voluntatem Dei, Deo volente.

VER. 11.

Desidero enim videre vos] id est, vobis adesse.

Vt aliquid impertiar vobis gratia spiritualis.] Causa tanti mei desiderij non alia est, inquit, quam vt supra ea quæ iam accepistis, aliquid adhuc donorum seu gratiarum spiritualium vobis per meum ministerium impertiar.

Ad confirmandos vos] Græcè, *ad confirmari vos*, id est, quo fiat saltem vt confirmemini in donis acceptis.

VER. 12.

Id est, simul consolari in vobis per eam, quæ inuicem est, fidem vestram atque meam] q. d. Desidero videre vos, vt confirmem vos instruendo & docendo in fide Christi; & hæc mea confirmatio fiat mutua consolatio nostra, ex communi fide mea & vestra, iam per me aucta & confirmata.

VER. 13.

Nolo autem vos ignorare fratres, quia saepe proposui venire ad vos.] Excusat Apostolus cur desiderio nondum satisfecerit, docens conatum sibi non defuisse. sed facultatem. id enim est quod sequitur.

Et prohibitus sum vsque adhuc] *prohibitus*, id est impeditus: de hoc impedimento, quale fuerit, habemus infrà c. 15. vbi commemorat Apostolus se prædicando in aliis regionibus euangelio occupatum, eaque occupatione plurimum impeditum fuisse, quo minùs adhuc Romanos inuiseret.

Vt aliquem fructum habeam & in vobis, sicut & in cæteris gentibus] id est, fructum ex iis colligendum

euan

euan
aliis g
popu
C
debit
Han
phi p
Ita
estis,
net,
ment
tago
N
Qua
iplun
res &
ratio
V
d. Eu
tius r
mors
incre
men
poter
In
mè à
gelii
id est
In
Prob
omni
latur
quia

euangelij prædicatione, sicut iam collegerat ex aliis gentibus. Hic ergo fructus est fides & salus populorum.

Græcis ac Barbaris, sapientibus & insipientibus debitor sum] annuntiandi & docendi euangelij. Hanc enim doctrinam nec Græci nec Philosophi perceperant. VERS. 14.

Ita (quod in me) promptum est & vobis, qui Romæ estis, euangelizare] q. d. Itaque quod ad me attinet, promptitudo mihi adest. Ego quidem vehementer volo; modò ea sit etiam Dei voluntas, satago euangelizare vobis. VERS. 15.

Non enim erubescio euangelium] ac si diceret: Quamuis Christum esse crucifixum, & hoc ipsum palàm prædicare pro euangelio, probrosa res & stulta videatur; non tamen illius me pudet. ratio sequitur. VERS. 16.

Virtus enim Dei est in salutem omni credenti] q. d. Euangelium, id est, prædicatio & fides, vel potius res prædicata per euangelium, scilicet Christi mors, merita, Sacramenta, præcepta, promissa licet incredulis pudori sint, scandala & risui; nobis tamen Dei virtus sunt & potentia, per quam Deus potenter in credentibus operatur salutem.

Iudæo primum & Græco] quia primum ac potissimè à Christo & Apostolis annuntiatum est euangelium Iudæis, quibus promissus erat Christus, & id est deinde, Græco, id est Gentili.

Iustitia enim Dei in eo reuelatur ex fide in fidem] Probat euangelium esse Dei virtutem in salutem omni credenti, quia in eo, scilicet euangelio, reuelatur iustitia Dei ex fide. Dicitur autem reuelatur, quia de mysterio loquitur ab humanis sensibus ab-

fcondito. August. lib. de Sp. & lit. c. 9. Iustitia Dei, inquit, est iustitia diuina, quia scilicet nos Deus iustificat per Christum, quæque nos reuera in oculis Dei iustos facit. *Ex fide in fidem, ex fide incipiente & imperfecta, in fidem proficientem, perfectam, charitate formatam, similiue modo augetem, vel in se intrinsecè, vel extrinsecè per charitatem & virtutes alias, quas fides excitat.* q. d. In euangelio reuelatur vera iustitia, quæ est & proficit ex fide in fidem, id est, quæ incipit, alitur, augetur per fidem in dies crescentem, donec credentem ad salutem perducatur: quæ euangelij est virtus, vti præcessit. ita Theoph. Oecumen. Adamus & Pererius.

Sicut scriptum est, Habac. c. 2. Iustus autem ex fide uiuit tamquam nõ satis sit ad iustitiam semel credidisse, sed oporteat iustitiam adeptam semper ex fide nutriri, conseruari, augeri & perfici. Iustus ita uiuit ex fide, vt ex ea viuere non desinat. Iustus credens & sperans in Deum, incipit viuere spiritualiter, incipit habere rectam animam qua placeat Deo: ac rursus pergens & proficiens in hac sua fide & spe in Deum, pergit pariter & proficit in vita spirituali, in rectitudine & iustitia animæ, in gratia & amicitia Dei, vt magis magisque Deo placeat. Qui iustus est, uiuat, id est iustitiæ vitam habeat, scilicet ex fide. sic enim loquitur Gal. 2. Quod autem nunc uiuo in carne, nempe vitam iustitiæ, in fide uiuo Filij Dei. tota vita iusti, qua iustus est, ex fide est: quia tota eius iustitia ab initio vsque ad finem ex fide est. Quamdiu enim iustus per fidem ambulat, ex fide uiuit.

Ex fide uiuit iustus.

Ex fide est initium & incrementum uitæ spiritualis.

VERS. 18

Reuelatur enim ira Dei de celo super omnem impietatem

*pietatem
tem D
tiam y
ludq
trario
exper
cij im
uelab
gelij
detin
iustos
næ ob
cum.
qui v
per in
suppr
dum*

*Qu
propt
ne in
re in
ter co
ætern
actun
ter ill
alij m
De.
quasi
manif
licet p
In
que f
lia De*

In Epist. ad Rom. Cap. I.

pietatem & iniustitiam hominum eorum, qui veritatem Dei in iniustitia detinent] q. d. Rectè dixi iustitiam veram reuelari per Christi euangelium, illudque esse virtutem Dei in salutem: quia è contrario reuelatur tum in eodem euangelio, tum experientia, tum maximè reuelabitur in die iudicij impietas & iniustitia hominum infidelium; reuelabitur, inquam, omnes homines, qui fide euangelij destituti fuerunt, veritatem Dei in iniustitia detinuisse, ideòque esse peccatores, impios & iniustos, ac consequenter Dei iræ & vindictæ æternæ obnoxios esse. ita S. Chrylost. Theod. & Oecum. Porrò veritatem Dei in iniustitia detinent, qui veram, quam de Deo affecti sunt notitiam, per iniustitiam, id est prauitatem suæ voluntatis, supprimunt, ac veluti captiuam intra se tenent; dum non ostendunt per opera pietatis, &c.

Veritatē
Dei in
iniustitia
qui deti-
neant.

Quia quod notum est Dei, manifestum est in illis] propterea quòd ea quæ de Deo naturali lumine intellectus ab homine cognosci possunt, fuerunt in illis, id est, apud illos manifestè & euidenter cognita: cuiusmodi sunt Deum esse vnum, æternum, mundi principem & gubernatorem, actum purum, & similia. non defuerunt, inquit, inter illos qui hæc cognoscerent, tametsi alij plùs, alij minùs.

VERS. 19

Deus enim illis manifestauit] non dicit, reuelauit, quasi infuso lumine fidei, sed manifestauit, id est, manifestè & euidenter eos cognoscere fecit, scilicet per lumen naturæ, vt iam dictum est.

Manife-
stare &
reuelare
differunt.

Inuisibilia enim ipsius à creatura mundi, per ea qua facta sunt, intellecta conspiciuntur] inuisibilia Dei, id est, attributa seu proprietates Dei

VERS. 20

quæ corporeis oculis aspici nequeunt, mente cõspiciuntur ex vniuersa hac creatura visibili, quæ mundus dicitur; dum intelliguntur ex iis quæ facta sunt, id est per opera sensibus nostris exposita, tanquam per suos effectus. nam ex operis præstantia cognoscitur ars, ingenium & sapientia opificis.

Sempiterna quoque eius virtus & Diuinitas] Tria verò speciatim recenset Apostolus, sempiternitatem, virtutem seu potentiam, & diuinitatem. *Diuinitas* est essentia Dei & maiestas, scilicet Deum esse primum ens perfectissimum, à quo omnia pendent. potentia quoque absoluta & illimitata, quam omnipotentiam vocamus. virtus quasi potentia Dei continetur quoque inter inuisibilia Dei: est enim æquè vt alia, attributum Dei; eam tamen præ aliis hîc exprimit Paulus, quia inter alia maximè relucet & resplendet illa in creatione & rebus creatis.

Ita vt sint inexcusabiles] potuit sic verti: *In hoc vt sint inexcusabiles*, quo significetur cognitionem illam quam de Deo Philosophi acceperunt ex rebus creatis, reddere eos inexcusabiles in iudicio Dei.

VERS. 21. *Quia cum cognouissent Deum*] Deo pro mundi fabrica, sui que ac rerum omnium ad suum vsum creatione & conseruatione.

Non sicut Deum glorificauerunt, aut gratias egerunt] Sicut naturali rationis lumine peruenerunt in veram Dei notitiam; ita clarè dictat eadem ratio, Deum cognitum glorificandum esse, eique gratias agendas. Quocirca inexcusabiles sunt, qui hæc nõ fecerint. Gratias agere Deo, est beneficia à

Gratias
agere
Deo,
quid.

Deo

Deo
refer
Se
in o
scur
cerat
non
soft.
E
stult
prax
idola
D
apud
arro
rum
dici
est
Deu
man
E
milit
crum
pro
bum
simi
pulu
glor
Deu
P
eoru
quã
ingr

Deo accepta per agnitionem & laudem in ipsum referte.

Sed enanuerunt, id est, vani & inanes facti sunt, in cogitationibus suis] id est disquisitionibus & discursibus, quos ex creaturis de Deo creatore fecerant; quia scilicet iis relictis, ad vana idola, quæ non erant Deus, colenda deflexerunt. ita S. Chrysoft. Orig. Theodor.

Et obscuratum est insipiens cor eorum] adeoque stulti facti sunt, quia veram sapientiam, quæ in praxi & pietate consistit, respuerunt, & stultissime idola pro diis habuerunt & coluerunt.

Dicentes enim se esse sapientes stulti facti sunt] cum VERS. 22 apud homines profiterentur se sapientes, ac sibi arrogarent magnam sapientiam, videlicet ob rerum arcanarum & sublimium cognitionem, à qua dici solent homines sapientes, *stulti facti sunt*, id est, longissime à vera sapientia, quæ in vera erga Deum pietate consistit, aberrauerunt, ad extremam stultitiam & insipientiam delapsi.

Et mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei, in similitudinem imaginis corruptibilis hominis, & volucrum, & quadrupedum, & serpentium] q. d. Idola VERS. 23 pro Deo coluerunt hi sphi. allusio est ad verbum psalm. 105. Et mutauerunt gloriam suam in similitudinem vituli. cui simile illud Jerem. 2. Populus meus mutauit gloriam suam in idolum. gloriam suam, intellige gloriam populi, id est Deum ipsum. Idola coluerunt Philosophi.

Propter quod tradidit illos Deus in desideria cordis eorum, in immunditiam] Ostendit autem in quæ & quàm turpia peccata fuerint prolapsi merito suæ ingratitude & idololatriæ memorati sapientes. VERS. 24 Tradere in desideria cordis eorum quid, sis.

Quod ergo dicit Apostolus tale est: Deum peccatis illis Philosophorum supradictis offensum, ita eos auxilio suo destituisse, & cupiditatibus ipsorum permisisse, ut in immunditiæ peccata ac fœdas libidines, proni ac præcipites irent.

Ut contumeliis afficiant corpora sua in semetipsis] id est, ignominia seu turpitudine afficiant, nimirum ob fœditatem libidinis qua illud commulcunt.

VERS. 15 *Qui commutauerunt veritatem Dei in mendacium*] quia veritatem Dei, id est ea quæ de Deo cognouerant, ut æternitatem, omnipotentiam, ipsamque omnino diuinitatem, transfulerunt ad idola, colentes ea pro diis, & attribuentes quæ diuina sunt. *Mendacij* nomine idolum hîc & aliàs sæpè in Scripturis appellatur.

Et coluerunt, & seruiuerunt creatura potius quam creatori] id est, religiosè venerati sunt, seruitute seu cultu diuino. non enim significatur comparatio, quasi coluerint vtrumque, magis autem creaturam; sed quòd creaturam coluerint, non creatorem.

Qui est benedictus in secula] qui tanquam Deus omnium rerum creator, & omnium nobis bonorum author iure laudandus & prædicandus est per omnia secula, id est omni tempore. *Amen*, vox est hebræa, passim omnibus nota, & à Christo Domino frequentata: quam Paulus sexies posuit in hac epistola. sensus est: Ut verè laudandus est in omnem æternitatem: ita fiat, ut in æternum laudetur.

VERS. 26 *Propterea tradidit illos Deus in passiones ignominie*] qui erùm illa turpia agunt, adeò se totos illis dedunt

dedunt atque immergunt, vt pari magis quam agere videantur, has autem vocat *passiones ignominie*, id est, *passiones ignominiosas ac pudendas.*

Nam femina eorum immutauerunt naturalem usum in eum usum qui est contra naturam] Quæres, cur feminei sexus hîc meminerit, cùm de Philosphis ageret: idcirco, ni fallor, vt ostendat punitionem & exempla virorum redundasse etiam in feminas.

Similiter autem & masculi, relicto naturali usu feminae, exarserunt in desideriis suis in inuicem, masculi in masculos turpitudinem operantes & mercedem (quam oportuit) erroris sui in semetipsis recipientes] q. d. compensationem, id est mercedem meritis respõdentem; vt quia contra naturæ ordinem cum ignominia creatoris, eo relicto ad creaturæ idololatriam se conuerterunt, hac de causa iuste à Deo permisi sunt naturæ ordinem pariter in actu generationis inuertere, & pudenda libidine se dedecorare, ita Anselm.

VERS. 27

Et sicut non probauerunt Deum habere in notitia, tradidit illos Deus in reprobum sensum] q. d. Sicuti non curarunt Deum verum nosse, vt rectè de eo sentirent, sed idolis adhæserunt, eaque pro Deo agnouerunt & coluerunt; ita pariter iuste tradidit illos Deus in reprobum sensum, vt faciant ea quæ non conueniunt. Nam, vt docet S. Gregor. qui errant in Dei cognitione, iuste traduntur vt errent pariter in agendis: qui mentem & rationem ab errore non seruant, exponunt se pecuinis cogitationibus & vitiis. *reprobum sensum* vocat Paulus improbam & peruersam mentem.

VERS. 28

Errorè in cognitione sequitur error in actione.

Vt faciant ea qua non conueniunt] id est, ea quæ maximè homines dedecent, vt pote res turpissimas.

VERS. 29 *Repletos omni iniquitate*] græcè est, iniustitia. Dicit autem repletos omni iniustitia, id est, omni genere iniustitiæ: nam & specialis iniustitia per varias species diffunditur.

Malitia] id est, nocendi studio, quod diabolicum est vitium, vnde diabolus per antonomasiam *malus* in Scriptura noui testamenti vocatur.

Fornicatione] quo nomine comprehenditur omnis illicitus concubitus viri cum femina.

Auaritia] qua voce significatur studium plus quàm sibi competat habendi, vsurpandi, occupandi, quasi dicas pluris habentiam.

Nequitia] versutiam, id est fallax nocendi studium, peruersitatem animi propriè significare videtur.

Plenos inuidia, homicidio] Omnis, qui odit fratrem suum, homicida est: scilicet aut re aut voluntate. Quare & hîc sub homicidio voluntatem occidendi comprehendere.

Contentione, dolo] Contentio est cùm quis certat studio vincendi, non amore veritatis. Dolus machinatio est ad fallendum.

Malignitate] scilicet ea quæ in moribus apparet, morositate, seu morum asperitate.

VERS. 30 *Susurriones, detractores*] significantur ij qui proximos occultè mordent, illi vt soluant amicitiam, isti vt lacerent famam.

Deo odibiles] Significat eos quibus Deus exosus est, à quibus Deus abhorret. Cyprianus legit, *abhorrentes Deo*, id est, quibus Deus est horroni, nimi

nimirum propter iustitiã qua vindicat in malos. itaque parit hoc vitium scelerata conscientia.

Contumeliosos] Significatur contumelia facti, vt est hominum ferocium, qui alios per vim opprimunt.

Superbos] quòd sapientiã nomine sese ceteris hominibus præferentes, eam animi superbiam externo fastu morum ostenderent.

Elatos] id est, gloriosos & iactabundos. Cyprianus legit, *iactantes sui*.

Inuentores malorum] potest intelligi de malis, id est, nocementis, ac nocendi instrumentis quibus alij deduntur.

Parentibus non obedientes] inobedientes, immorigeros, refractarios, qui monitis nolunt acquiescere.

Inspicientes] insipiens cor eorum, significat intelligentia destitutos, id est, non recto rationis iudicio vtentes. VERS. 31

Incompositos] id est inciuiles. possunt hęc accipi qui moribus sunt inurbanis & incompositis, & ab humanitate alienis. stultitia mentis statim in mores redundat.

Sine affectione] sine pietate, hoc est, impios in parentes & cognatos, qui nullo tanguntur pietatis aut charitatis affectu.

Absque fœdere] id est fœdifragos: dicuntur qui fidem & fœdera non seruant.

Sine misericordia] id est, immisericordes, & crudelēs, qui non commouentur alienis miseriis.

Qui cum iustitiam Dei cognouissent, non intellexerunt] noluerunt intelligere, considerare, & practicè sibi persuadere. VERS. 32

Quoniam qui talia agunt, digni sunt morte: Et non solum qui ea faciunt, sed etiam qui consentiunt facientibus.] Videtur enim Apostolus hinc taxare Philosophos sapientiores, qui idolorum cultum, aliaque vitia iam dicta, licet mala esse scirent, nec passim ea facerent & perpetrarent; illa tamen ab aliis facta probarunt, vel dissimularunt, siue metu legum, siue amore suis placendi, & timore eisdem displicendi.

CAPVT II.

SVMMARIVM.

Iudeos Ethnicorum reprehensores ostendit inexcusabiles, ac Dei iudicio reddentis unicuique secundum opera condemnandos, quod legem à Deo acceptam, in qua gloriabantur, non seruarent: cum è diuerso Gentiles non accepta lege, facerent tamen ea quæ legis sunt.

VERS. I. **P**ropter quod inexcusabilis es, ô homo omnis, qui iudicas] Quamuis tot & tanta sint peccata Gentilium, tu tamen etiã, ô Iudæe, qui illos condemnare & tuo iudicio condemnare soles; inexcusabilis es, nec vllam prætexere potes peccatis tuis ignorantiam ratio sequitur.

In quo enim iudicas alterum, teipsum condemnas. eadem enim agis quæ iudicas] scilicet alios. Sensus
Aposto

Apostoli est : Nam eo ipso quo alium iudicas peccatorem & morte dignum, consequenter etiam te condemnas : eadem enim quæ iudicas in aliis (siue tu qui iudicas alios) ipse agis vel opere , vel voluntate saltem ac desiderio.

Iudicans alterum seipsum condemnat.

Scimus enim quoniam iudicium Dei est secundum veritatem in eos qui talia agunt] Sensus: Scimus nos Iudæi ex lege nobis à Deo tradita , certius quàm Gentiles qui legem non acceperunt , iudicium à Deo exercendum secundum veritatem , id est, iuste , & secundum merita operum , absque respectu personarum, aduersus eos qui talia agunt, cuiusmodi supra de Gentilibus commemorata sunt.

VERS. 2.

Existimas autem hoc , ô homo , qui iudicas eos qui talia agunt , & facis ea , quia tu effugies iudicium Dei ?] ac si dicat : Vehementer falleris , ô Iudæe , si existimes aut speres te euasurum iustum Dei aduersus te iudicium , qui alios peccantes tanquam aut doctor aut peritus legis iudicas , cum ipse eadem facias. imò sic iudicando grauius tibi ipsi iudicium accerfis. Ostendis enim te non ex ignorantia peccare, sicut plerique Gentilium , sed scientem prudentemque præuaricari legem.

VERS. 3

An diuitias bonitatis eius & patientia & longanimitatis contemnis?] diuitias bonitatis vocat exuberantem Dei benignitatem. patientia Dei in eo est quòd malos tolerat, longanimitas in eo quòd pœnam in longum tempus differt. itaque sensus est: An, ô Iudæe, ex magna & superabundanti benignitate & longanimi patientia Dei , securitatem

VERS. 4

tem

tem & impunitatem tibi promittens permanes in peccatis?

Ignoras Quoniam benignitas Dei ad pœnitentiã te adducit?] Sensus est: Cùm certè ignorare non debeas benignitatem Dei te ducere (sic enim in græco est) id est inuitare & prouocare ad pœnitentiam. *adducit* ergo, id est, adducere cupit & conatur, & quantum in se est, adducit.

VERS. 5. *Secundum autem duritiam tuam & impœnitens cor, thesaurizas tibi iram*] id est colligis, accumulâs instar thesauri. *Theaurizas* tibi thesauros iræ, pro prorogatis thesauris misericordiæ, quos contemnis, & euacuas in te misericordiam Dei. *Iram* vocat hîc Apostolus vltionem, quæ more thesauri collecta deprometur, & vniuersa in peccatores in die iudicij effundetur.

Dies iudicij dies ira.

In die ira, & reuelationis iusti iudicij Dei] quia tunc Deus omnem suam iram & iustam vindictam in impios effundet, vt videatur ira Dei sua omnia tela, fulmina, tonitrua & tormenta in eos depluere & detonare.

VERS. 6. *Qui reddet unicuique secundum opera eius*] hoc enim est iustum exercere iudicium. Quæres, an redditurus sit vnicuique secundùm omnia eius opera tam bona quàm mala. Respondeo, secundùm omnia bona, quæ non inuenientur mortificata: & secundùm omnia mala, quæ non inuenientur remissa. Nam & illa mortificata, & hæc remissa sic habebuntur in illo iudicio, tanquam facta nunquam fuissent.

VERS. 7. *Is quidem qui secundum patientiam boni operis, gloriam & honorem & incorruptionem quarunt, vitam æternam*] Sensus: Is qui in bona conuersatione

ne perseuerantes, nec eam propter vlla aduersa deserentes (hoc enim significat boni operis patientia) gloriam & honorem apud Deum atque in Deo, & incorruptionem, id est, immortalitatem quærunt, reddet Deus vitam æternam. Possent etiam sic exponi, *secundum patientiam*, id est, pro merito patientiæ, vel per patientiã. videtur enim respicere & explicare Apostolus id, quod dixit: Reddet vnicuique secundum opera sua.

lis autem qui sunt ex contentione] id est, contentiosis: eos qui sunt ex circumcissione, vocat circumcisos, siue Iudæos: sic ij qui sunt ex fide, vocantur fideles. notat Paulus hisce verbis Iudæos contra Gentes, contendentes & rivalantes. VERS. 8.

Et qui non acquiescunt veritati, credunt autem iniquitati, ira & indignatio] *lis* verò qui contentiosi sunt, nec acquiescunt veritati diuinæ, id est euangelio sibi annunciato, siue credenda spectes, siue agenda: sed magis eligunt credere, id est acquiescere & adhærere iniustitiæ, & doctrinis quibus iniusta & corrupta vita foueatur: iis, inquam, retribuetur à iusto iudice Deo, *indignatio & ira*, id est graue suppliciũ, quale ab animo irato expectari solet. contentionẽ dicit eorũ qui sensa capitis sui, nõ ratione, sed animi pertinaciã defendunt.

Tribulatio & angustia (supple, à Deo retribuetur & immittetur) *in omnem animam hominis operantis malum*] id est, in omnem hominem.

Iudæi Primum & Græci] id est, tam Iudæi quàm Gentilis primùm tamen ac præcipuè Iudæi, vt hoc pacto qui potior fuit in beneficiis, etiam principalior sit in pœnis.

Gloria

VER. 10. *Gloria autem & honor & pax omni operanti bonum*] Gloriæ & honori pacem adiungit, vt significet bene operantibus futuram omnium bonorum quietam, perpetuam, certam & securam possessionem. per *bonum*, Apostolus intelligit absolutè bonum; quod nos coram Deo bonos & iustos facit. Sine fide non est vlla recta & bona vita, ait S. Augustinus, & hæc sola meretur gloriam, scilicet veram & æternam, de qua hîc agit Apostolus. Constat enim sine fide Christi neminem posse bene viuere: sed etsi in Christum non credens aliqua faciat opera bona, non ea tamen esse eiusmodi, quæ gloriam & honorem & pacem apud Deum iudicè mereantur.

Iudæo primum & Græco] Istud adiicit etiam hoc loco, vt gentem suam honoret, quam in priori parte videbatur depressisse.

VER. 11. *Non enim est acceptio personarum apud Deum*] q. d. Non respicit Deus, an Iudæus quis sit, an Gentilis; sed vtrumlibet peccantem æquè punit, & vtrumlibet bene agentem præmiat. tantùm respicit ad merita causæ.

VER. 12. *Quicumque enim sine lege peccauerunt, sine lege peribunt: & quicumque in lege peccauerunt, per legem iudicabuntur*] Quicumque peccauerunt non accepta lege scripta à Deo, peribunt: non tamen condemnante eos lege scripta, quam non acceperunt, sed sola lege naturæ, contra quam peccauerunt: qui verò lege à Deo sibi tradita contra eam peccauerunt, per eam ipsam legem condemnabuntur.

VER. 13. *Non enim auditores legis iusti sunt apud Deum, sed factores legis iustificabuntur*] Iustificari opponit

nit hic Apostolus, perire & iudicari, siue
condemnari. Nota, Apostolum supponere
hæc opera fieri ex fide & gratia Christi; agit
enim de tota legis obseruatione, deque ope-
ribus verè bonis, Deoque acceptis ad vitam
æternam, quæ non possunt esse, nisi nascan-
tur ex fide. Tantùm enim Apostolus hic pro-
bare intendit, solam legis notitiam non suf-
ficere ad iustitiam, sed insuper ad eam requi-
ri bonam actionem & obseruantiam legis. Iu-
dæi credebant Deo & legi: & tamen contra
eos hanc sententiam intorquet Apostolus di-
cens: Non auditores, sed factores legis iusti-
ficabuntur. ergo clarum est ex mente Apostoli,
non per solam fidem, sed per opera fidei nos
iustificari.

*Iustitiâ
operum
Paulus
manife-
stè agna-
scit.*

Cum enim Gentes qua legem non habent, na-
turaliter ea qua legis sunt faciunt, eiusmodi le-
gem non habentes ipsi sibi sunt lex] Dices cum
Sancto Augustino: paulò antè dixit Aposto-
lus, factores legis iustificabuntur, atqui Gen-
tes sine fide non possunt iustificari, ergo cum
eas vocat factores legis, non intelligit illas
sine fide, sed conuersas ad fidem. Respon-
deo, Factores legis, scilicet totius, iustifica-
buntur; Gentes autem licet faciant ea legis quæ
facilia sunt, vt honorare parentes, dare, eleë-
mosynam, cauere furti & cædes, non tamen
possunt totam legem facere, & implere sine
fide & gratia Christi; quia legem fidei, spei,
charitatis, & alias quæ supernaturales sunt,
per naturam & naturæ vires implere non pos-
sunt. Vbi diligenter attende: non dicit Apo-
stolus,

VER. 14.

*Gentiles
ante fi-
dē Chri-
sti possunt
aliqua
legis præ-
cepta im-
plere, nō
tamen
omnia.*

stolus, Gentes facere, vel implere legem; sed ea qua legis sunt, id est aliqua, puta faciliora, legis præcepta facere: cum verò ait, iustificari eos, qui faciunt; non dicit ea quæ legis sunt, sed legem, scilicet totam & integram. Hoc autem fieri nequit sine fide & gratia Christi.

VERS. 15.

Qui ostendunt opus legis scriptum in cordibus suis] Significatur enim ita scriptum ut permaneat. ostendunt faciendo ea quæ legis sunt, cum legem non acceperunt, per hoc enim declaratur quòd ipsi sibi sunt lex.

Consci-
entia testis
& iudex
malorū
& bono-
rum ope-
rum.

Testimonium reddente illis conscientia ipsorum] Habent enim omnino Gentes, etsi legis expertes, conscientiam factorum suorum intus in animo, quæ ipsi testimonium ingerit de iis quæ benè vel malè fecerint.

Et inter se inuicem cogitationibus accusantibus aut etiam defendentibus] Pro cogitationibus, græcè significatur non qualescunque cogitationes, sed quæ fiunt ratiocinando ac disceptando: dum adhibito iudicio rationis animus examinat aliquid, & de eo pronunciat sit ne verum an falsum, bonum an malum. Sensus est, atque ex hoc testimonio conscientia fit, ut dū facta sua cogitando expendunt, & inter se conferunt ipsis suis cogitationibus, vel accusentur propter mala facta, vel excusentur ac laudentur propter bona. In basilica cordis humani Deus tribunal constituit, legesque in eius tabulis incidit digito suo, rationem creauit iudicem, conscientiam actorem, testes cogitationes, quæ vel accusant: vel defendunt ipsum hominem reum.

In corde
humano
Deus tri-
bunal
constituit.

VERS. 16.

In die cum iudicabit Deus occulta hominum] in die

die, id
die ir-
cusati-
nis ac-
Se-
de di-
lizare
Theo-
non a-
gelica
uelan-

Pe-
ti; cū
enim
mine-
& m-

Si-
lege
non
dama-
sis lu-
doct-
non
puni-

E-
Deu-
ex or-
lum

E-
quid
Hæc
con-

E-

die, id est in diem iudicij diuini: sicut superius, in die iræ. Nam illa cogitationum accusatio vel excusatio nunc quidem fit, sed respicit diem examinis ac iudicij Dei.

Secundum Euangelium meum] secundum quod de die iudicij, eiusque pœnis & præmiis euangelizare & docere soleo, edoctus à Christo. ita Theophylactus. Euangelium enim suum Paulus non aliud intelligi vult, quàm doctrinam euangelicam, à se prædicatam, quòd eam Christo reuelante didicisset. Gal. 1.

Quid uocet Paulus euangelium suum.

Per Jesum Christum] Hoc adiungendum illi parti; cum iudicabit Deus occulta hominum. Sensus enim est: Deum iudicaturum per Christum hominem, qui constitutus est ab eo iudex uiuorum & mortuorum, Act. 10.

Si autem tu Iudæus cognominaris, & requiescis in lege] Supple ex præced. & tamen ipsam legem non facis, nec obseruas; grauius hac de causa damnaberis. q.d. Si tu, ô Iudæe, gloriaris, quòd sis Iudæus, quodque legis sis peritus, ita ut in doctrina legis conquiescas, & tamen legem ipsam non facis, non imples, meritò sanè acerbius punieris.

VERS. 17

Et gloriaris in Deo] hoc est, gloriaris verum Deum esse Deum tuum, qui te ad cultum suum ex omnibus mundi nationibus elegerit, & populum sibi peculiarem fecerit.

Et nosti voluntatem eius] ex lege nosti, inquit, quid Deus velit te facere, & à quibus abstinere. Hæc vocari solet voluntas signi, in præceptis consistens.

VERS. 18

Et probas utiliora, instructus per legem] id est, ex lege

C

lege

lege sic institutus es, ut noris bona à malis discernere, ac probè scias quid agere, quid fugere debeas. Sensus: Legem habens in promptu, quæ te quotidie docet ac instruit.

VERS. 19. *Confidis teipsum esse ducem cæcorum, lumen eorum qui in tenebris sunt*] Sensus: Arrogas tibi tantam legis scientiam, ut etiam cæcis, id est, errantibus, ducem te præbere, & iis qui in tenebris sunt, id est, ignorantibus, lumen doctrinæ possis adferre. *confidere* pro gloriari legitur etiam alibi.

VERS. 20. *Eruditorem insipientium, magistrum infantium, habentem formam scientiæ & veritatis in lege*] profiteris te magistrum imperitorum, ut qui ex studio legis consecutus sis formam ac rationem, qua etiam alios scientia veritatis imbuere, ac morum præceptis instruere queas.

VERS. 21. *Qui ergo alium doces, teipsum non doces*] id est, non vivis ut doces: doctrinam tuam factò non ostendis. Nam turpe est doctori cum culpa redarguit ipsum.

VERS. 22. *Qui prædicas non furandum, furaris: qui dicis non mæchandum, mæcharis*] Hæc faciebat Iudæus non solum cupiditate & affectu, verum etiam ipso opere. nam etsi lex manum cohibebat, non animum; in multis tamen efferuescens cupiditas erumpebat in actum externum.

Qui abominaris idola, sacrilegium facis] dum scilicet, anaritia victus, res idolis consecratas, vel dæmonii immolatas, contra legem usurpas, ait Chrysof. & Theoph. Potest etiam intelligi in eo quòd gula aut hominum amicitia illecti mentas adhibant idolothytis instructas. nam & hoc ad idolorum culturam & dæmonum societatem pertine-

re, Paulus docet 1. Cor. 10.

Qui in lege gloriaris] tanquam à Deo accepta; VERS. 23
nec enim leuis erat materia gloriandi, legem à Deo accepisse præ cæteris gentibus. Nam iudicia sua non manifestauit eis, psal. 147.

Per prauaricationem legis Deum inhonoras] illum ipsum scilicet, à quo legem accepisti. Nam legis prauaricatio cedit in iniuriã & ignominiam legislatoris. tollitur enim per eam honor illi debitus, qui consistit in obseruatione legis ab eo latæ.

Nomen enim Dei per vos blasphematur inter Gentes] Sensus est: Propter vos, id est, vestra culpa, qui legem à Deo traditam palàm violatis; malè de Deo vestro Gentes loquuntur, detrahentes honori & maiestati eius, qui habeat tam malos cultores, quasi eos vel negligat punire, vel non possit; vel etiam scelera approbet. VERS. 24

Sicut scriptum est] Origenes & alij referunt ad locum Isaia 52. iuxta versionem 70. quæ sic habet: Propter vos semper nomen meum blasphematur in Gentibus. Iam ex his verbis satis apparet illa superiora, furaris, mæcharis, sacrilegium facis, de externo opere accipienda esse, nam propter solum affectum intus latentem non poterat infamari nomen Dei apud exterarum nationes.

Circumcisio quidem prodest, si legem obserues] Circumcisio prodest, non per se ad iustificandam saltem adultos, sed quia facit te esse ex populo Dei signato, cui Deus credidit sua eloquia, vt ait Paulus cap. seq. VERS. 25

Si autem prauaricator legis sis, circumcisio tua praputium facta est] q. d. Si legem violes, licet circumcisus sis, perinde tamen es, ac si in

circumciscus Gentilis esses, ac si præputium haberes & gentilissimum induisses. Reprimit hîc Paulus arrogantiam Iudæorum gloriantium de sua circumcissione. ita Theophylactus.

VERS. 26 *Si igitur præputium, id est, præputiatus Gentilis, iustitias legis custodiat, nonne præputium illius in circumcissione reputabitur?*] q. d. Si Gentilis legem

Circum-
ciscio &
Præputiū
spirituali-
ter quid
significet
custodiat, tunc incircumciscio illi non oberit, sed reputabitur potius, ac si esset circumciscus, quia custodia legis tantum, imò ampliùs illi valebit quàm Iudæo valeat circumciscio; quia, vt Theophylactus, ait, vera circūciscio est præciscio non carnis, sed peccatorum, siue est ipsa actio vera & bona præcisa à vitiis; præputium verò est mala & turpis actio.

VERS. 27 *Et iudicabit id quod ex natura est præputium legem consummans, te, qui per litteram & circumcissionem prauaricator legis es?*] Sensus: Nonne Gentilis quem tu iudicare soles, etsi præputium habens cum quo natus est, si legem obseruet ac perficiat, sui comparatione condemnabit te, qui cum litteram, id est legem, in tabulis scriptam habeas, & carne circumciscus sis, atque externa professione Iudæus: tamen huic professioni non respondes, sed legem acceptam præuaricaris.

VERS. 28 *Non enim qui in manifesto Iudæus est, per externam & publicam iudaismi obseruationem & professionem, neque quæ in manifesto in carne est circumciscio*] subaudi, hic verus Deoque placens Iudæus, hæc vera Deoque placens circumciscio est.

VERS. 29 *Sed qui in abscondito Iudæus est*] qui scilicet in corde & spiritu, per legis obseruantiam, fidem, & gratiam;

gratiam; Christum (qui scopus est legis, quemque lex tota clamat & profitetur) confitetur. Subaudi, hic verè apud Deum Iudæus est, & filius Abraham spiritualis.

Et circumcisio cordis in spiritu, non litera] Circumcisio qua cor circumciditur à vitiis & concupiscentiis, ea demum vera Deoque placita circumcisio est, utpote quæ spiritualis sit circumcisio, id est per Spiritum sanctum facta: non autem carnalis iuxta literam legis Mosaicæ.

Circumcisio in spiritu.

Cuius laus non ex hominibus, sed ex Deo est] qui Iudæus, & quæ circumcisio spiritualis, laudem & commendationem habet non apud homines, qui non vident nisi quæ foris sunt conspicua: sed apud Deum, qui cor intuetur. Qui se Deo interiorius, non autem hominibus exteriorius probare & placere contendit, qui non ab hominibus, sed à Deo laudari cupit & quærit; hic verè Iudæus est spiritualis.

CAPVT III.

SVMMARIVM.

Ostendit in quibus Iudæi præcellant Gentibus. Omnes tamen docet esse sub peccato, nec habere de quo gloriantur: & proinde egere iustificatione per fidem Christi.

Quid ergo amplius Iudæo est?] Sensus est: Si ita se res habet, ut dictum est; quid igitur amplius

plius præ Gentili, quidue eximium collatum est Iudæo? quid habet Iudæus in quo præcellat?

Aut quæ utilitas circumcisionis] id est, quid prodest esse circumcisum?

VERS. 2.

Multum per omnem modum] id est, valdè multum amplius est Iudæo.

Iudæi præcellant Gentibus in possessione Scripturarum & eloquiorum Dei.

Primum quidem, quia credita sunt illis eloquia Dei] id est, hoc imprimis & præcipuè Iudæus amplius est, quòd credita, commissa, tradita sunt eis eloquia Dei. *Eloquia sua*, id est legem suam, & Scripturas sacras, in iisque promissiones & pacta diuina, futurorumque mysteriorum prædictiones. Erat autem permagnum beneficium habere legem & Scripturas sibi traditas à Deo. Priuilegia Iudæorum præ Gentibus explicat idem Apostolus cap. 9. *Quorum est, inquit, adoptio filiorum, & gloria, & testamentum, & legislatio, & obsequium & promissa; quorum patres, & ex quibus est Christus secundum carnem.*

VERS. 3.

Quid enim, si quidam illorum non crediderunt?] q. d. Incrediderunt, credere noluerunt, scilicet eloquiis Dei sibi creditis, hoc est: non habuerunt fidem promissis diuinis, quæ continentur in Scriptura.

Nunquid incredulitas illorum fidem Dei euacuat?] Sensus: Nunquid illorum incredulitas efficere poterit, vt Deus promissa sua non præstet, fidemque datam non seruet? *fides* hîc accipitur, vt aliàs sæpissimè in Scriptura veteris testamenti, pro veritate in præstandis promissis.

Absit] græcè, ne sit, ne fiat, scilicet, vt hominum malitia Dei fidem euacuet. Siquidem impossibile est Deum mentiri, aut fidem fallere,

Est

Est autem Deus verax, in omnibus dictis & promissis: adeò vt fallere non possit, est enim ipsa veritas. *Omnis autem homo mendax*] scilicet ex semetipso, & ex inclinatione deprauatæ suæ naturæ.

VERS. 4.
Homo est mendax.

Sicut scriptum est, vt iustificeris in sermonibus tuis, & vincas cum iudicaris] Adducit hoc testimonium ex psal. 50. quo ostendat Deum semper in promissis esse veracem, non obstantibus etiam hominum peccatis; adeò vt ex nostra iniquitate magis etiam appareat atque illustrior fiat ipsius veritas & iustitia.

Hominum peccata non mutant Dei

Si autem iniquitas nostra iustitiam Dei commendat, quid dicemus?] si nostra iniquitas siue iniustitia commendat, id est, apparere facit, & illustriorem reddit, adeòque confirmat Dei iustitiam & fidem erga homines, *quid dicemus?* scilicet ad quæstionem ex illis dictis obuiam, quæ sequitur.

promissa. VERS. 5.

Nunquid iniquus est Deus qui infert iram?] Sensus: An ob id censebimus Deum iniustam esse, qui infert iram, id est punitionem, qui punit & vindicat peccata, ex quibus eius iustitia commendatur?

Secundum hominem dico] id est, secundum humanum sensum loquor: obiectionem hanc moueo ex persona hominis diuina nondum capientis: cui facilè, sicut experientia docet, huiusmodi quæstiones occurrant.

VERS. 6.

Absit] vt ideò credatur Deus iniustus; vt quis de Deo tam absurdè & indignè sentiat.

Alioquin quomodo indicabit Deus hunc mundum?] q. d. Si propter causam memoratam Deus iniustus

stus censendus est in vindicandis peccatis; igitur non erit idoneus qui iudicet mundum. quod est longè absurdissimum. Sequela manifesta est, quia iudicem totius mundi iustissimum esse oportet.

VERS. 7.

Si enim veritas Dei in meo mendacio abundavit in gloriam ipsius: quid adhuc & ego tanquam peccator iudicor? Sensus est: Si fides & veracitas Dei clarior & illustrior facta est per meum mendacium siue iniustitiam; cur ego postea iudicor, condemnor & punior tanquam mendax & peccator?

VERS. 8.

Et non (sicut blasphemamur, & sicut aiunt quidam nos dicere) faciamus mala, ut veniant bona? Sensus: Et cur non potiùs dico (sicut quidam malè de nobis loquentes aiunt nos dicere) Faciamus mala, cumulemus peccata peccatis, ut veniant bona; quale est Deum glorificari? potest etiam hoc modo: Et cur non potiùs facimus mala, ut Deus glorificetur? sicut quidam calumniantur nos dicere, Faciamus mala ut veniant bona, &c.

VERS. 9.

Quorum scilicet tam ita sentientium, quàm nos calumniantium, damnatio iusta est.

Quid ergo: precellimus eos: nequaquam] Iudæi ethnicos, quasi ob merita nostra, legem aut circumcisionem præ eis vocati simus ad fidem & iustitiam Christi: rediv enim hîc Paulus ad propositum suum, quod tetigit v. 2. respondet. *nequaquam, precellimus nos Iudæi ipsos Gentiles.*

Causati enim sumus, id est causam antea attulimus, iam enim antè probauimus allatis causis & rationibus, Iudæos & Græcos omnes sub peccato esse] id est, omnes esse peccatores, & propter peccata damnatione dignos.

Sicut

Sic
non est
iustus
diuini
Deum
scunt
Deum
runt
aded
iustu
O
cet à
inuel
intel
liis h
ex su
done
ceps
truer
bon
A
Non
facia
nus
grat
nes
infe
S. A
omn
tant
pro
S
bet

Sicut scriptum est: *Quia non est iustus quisquam: non est intelligens, non est requirens Deum*] *Non est iustus quisquam.* Eamque, deinde quasi in partes diuidit dicens: *Non est intelligens, non est requirens Deum.* q. d. Quidam non intelligunt, nec cognoscunt Deum, quales sunt Gentiles: quidam verò Deum cognoscunt, sed Dei mandata non requirunt nec custodiunt quales sunt Iudæi: atque adeò nec Iudæus, nec Gentilis, adeòque nemo iustus est inter filios hominum.

VER. 10.
& 11.

Omnes declinauerunt, id est, recesserunt scilicet à Deo. hoc enim quid est aliud quàm, omnes inuentos malos, neminem bonum? Verùm hæc intellige iuxta mentem & scopum Pauli, de filiis hominum, id est, humano genere, quale est ex sua origine, & qualis vnusquisque perseuerat, donec iustitiæ Dei per fidem Iesu Christi particeps fiat. *simul inutiles facti sunt*] id est computruerunt, nullos ferentes bonos fructus fidei, & bonorum operum.

VER. 12.

Non est qui faciat bonum: non est vsque ad vnum] *Non est qui ex se, sine Dei, id est Christi, gratia faciat bonum absolutè, tale scilicet, vt inde bonus & iustus coram Deo dici dignusque Dei gratia, aut æterna gloria censei possit; quia omnes ex peccato Adæ corrupti, & concupiscentia infecti in peccata varia procliues declinant. ita S. August. in psal. 13. Hinc ergo non sequitur, omnia opera infidelium esse mala & peccata, sed tantùm esse inepta ad iustitiam & gratiam Dei promerendam. Hoc enim hîc vocatur bonum.*

Sine
Christi
gratia
nemo po-
test bonũ
facere.

Sepulchrum patens est guttur eorum. q. d. Quilibet homines peccatò & concupiscentia corrupti,

VER. 13.

instar sepulchri patentis, spurca, tetra, foetida, dolosa, maledicta exhalant, proloquuntur & eructant. *Linguis suis dolose agebant*, linguis suis vtuntur ad dolum & fraudem, aliud loquentes, aliud sentientes. *Venenum aspidum sub labiis eorum*] & quasi qui venenum aspidum, id est nocentissimum, sub labiis vel in labiis gerant, semper parati sunt pestiferum virus latentium cogitationum ex oris pharetra depromere, & in quemlibet eiaculari.

VER. 14. *Quorum os maledictione, & amaritudine plenum est*] ita vt vix aliud ore proferant in eos quibus offensi sunt, quam contumelias & maledicta.

VERS. 15. *Veloces pedes eorum ad effundendum sanguinem*] id est, ad caedes, & oppressiones innocentium.

VERS. 16. *Contritio & infelicitas in viis eorum*] q. d. Viae, gressus, & conatus eorum eò tendunt, vt alios & se se inuicem conterant miseròsque faciant.

VERS. 17. *Et viam pacis non cognouerunt*] scilicet approbationis notitia: quia pacem & iustitiam veræ pacis conseruatricem, oderunt. ac si dicat: Nolunt ingredi viam pacis.

VERS. 18. *Non est timor Dei ante oculos eorum*] id est, oculis mentis non considerant Deum vbique præsentem, proinde timendum esse, tanquam iustum vindicem malorum.

VERS. 19. *Scimus autem, quoniam quacunque lex loquitur, iis qui in lege sunt, loquitur*] q. d. Ne dicas, ô Iudæe, hos versus, qui omnes hominès de tam grauibus peccatis arguunt, de solis Gentibus loqui; nam hi versus, sunt versus legis, puta Psaltis & Pro-
phe

phetar
in leg
vitiã

Theo

Vi

cato e

Sensu

etiam

tem o

Qu

caro c

iustifi

miné

ge, ser

gratia

passio

go sic

exclu

ex sic

opera

gusti

Pe

cet o

virtu

dicit

lux

tur r

go p

catio

N

Amb

stific

func

omn

phetarum, qui non tam Gentibus, quàm iis, qui in lege sunt, id est Iudæis, loquuntur, eorùmque vitia increpant & castigant. ita S. Chrysof. & Theoph.

Vt omne os obstruatur (vt nemo audeat se à peccato excusare) & *subditus fiat omnis mundus Deo*] Sensus: Et vt appareat omnes omnino homines, etiam Iudæos, esse Deo iudici ad æternam mortem obnoxios.

Quia ex operibus legis non iustificabitur omnis caro coram illo] id est, nulla caro, nullus homo iustificabitur. Nota. Cû Apostolus asserit hîc neminè iustificari ex operibus legis, veteris intellige, seu iis quæ præscribit lex vetus, seclusa fide & gratia Christi, idque patet ex eo, quòd v. 22. & passim opponat hæc opera fidei Christi. Cùm ergo fidem Christi iustificantem iis opponit, non excludit, sed potiùs includit in fide opera facta ex fide. sic enim pari modo sub lege includit opera legis, seu quæ facienda dicitur lex. ita S. Augustinus lib. de grat. & lib. arb. c. 7. VERS. 10

Per legem enim cognitio peccati] Nam lex docet quid faciendum sit, quid cauendum, quid virtus sit, quid vitium & peccatum. Hinc de ea dicitur Prouerb. 6. Mandatum lucerna est, & lex lux, & via vitæ. Vnde & lex hebraicè vocatur *thora*, id est, doctrina & institutio. non ergo per legem, neque ex operibus legis est iustificatio, qua peccatum tollitur & lex obseruatur.

Nunc autem sine lege] id est, vt Theodor. & Ambros. lege veteri cessante, *iustitia Dei*, id est iustificatio, qua nos Deus à peccatis absoluit infundendo nobis suam iustitiam, id est, gratiam, VERS. 21.

cha

charitatem, aliásque virtutes, per Christi euangelium *manifestata est*, quæ olim ante tot secula *testificata est à lege & prophetis.*] Hi enim quasi testes diuini & certissimi hanc iustitiam per Christum dandam pronunciarunt & asseuerarunt. ita S. August. lib. de sp. & lit. c. 9. & 11. Non dixit Apostolus, inquit August. Iustitia hominis, vel iustitia propriæ voluntatis, sed iustitia Dei, non qua Deus iustus est, sed qua induit hominem, cum iustificat impium, &c.

VER. 22.

Iustitia autem Dei per fidem Iesu Christi in omnes & super omnes qui credunt in eum] Sensus est : Iustitia, inquam, Dei quæ est per fidem Iesu Christi; idque in omnes & super omnes credentes in Christum. Hi enim omnes iustificantur, siue Iudæi sint, siue Gentiles. *super omnes*, significat sublimitatem iustitiæ, quod scilicet illa super naturæ vires & merita, desuper è cælo homini infundatur. ita Anselm. Cum dicit iustitiam Dei haberi per fidem, aperte significat iustitiam non esse ipsam fidem; quod volunt hæretici. Doctrina enim Apostoli est per fidem acquiri iustitiam; ita tamen vt ipsa fides sit initium iustificationis, atque etiam pars quædam iustitiæ.

Fidē non esse ipsā iustitiā.

Non enim est distinctio] scilicet inter Iudæos & Gentiles. ac si dicat : Nullus est hominū qui possit aut vnquam poruerit aliter iustificari, quàm per fidem Iesu Christi. Hæc vna & sola via est omnibus proposita, qua perueniatur ad iustitiā.

VER. 23.

Omnes enim peccauerunt, & egent gloria Dei] S. Cyrillus per gloriam, intelligit Christum, qui est gloria Patris hoc ipso, quo est redemptor & iustificator noster, q. d. Paulus : Omnes egent Christo

Christo Redemptore. alij, per gloriam hinc accipiunt gratiam, qua glorificatur Deus. Nam Christi gratia est gloria quædam inchoata, sicut gloria est gratia consummata. Egimus enim Christo & gratia Christi ad hoc, ut per eam, gloriam, qua indigemus ut bene beatèque semper vivamus, in cælis adipiscamur.

Quid egere gloria Dei.

Iustificati gratis per gratiam ipsius] Iustificati, id est, ut iustificentur, fiantque iusti, & sint iustificati gratis. Pendent enim hæc verba ab eo quod præcessit: Omnes egent gloria Dei. Gratis dare significat gratuito dare sine merito: gratia enim & gratuitum opponitur merito. Vnde cum dixisset Paulus, *iustificati gratis*, explicans subdit *per gratiam ipsius*. gratis à gratia deducitur.

VER. 24.

Gratia gratuita.

Per gratiam ipsius (quam nanciscemur) *per redemptionem, qua (facta) est in Christo Iesu*] id est per Christum Iesum. Sensus: Peccatores iustificati per redemptionem, quam appenso pretio fecit ac meruit Christus Iesus: siue quod idem est, per Iesum Christum redemptorem. Quamvis igitur quod ad nostra merita attinet, gratis iustificamur; non tamen absque meritis & satisfactione Christi, qui sanguinis sui pretio nos à peccato redemit, atque in libertatem iustitiæ vindicavit; denique omnia bona ad salutem pertinentia nobis promeruit: ut proinde rectè dicatur, non solum iustificationem nostram, sed & prædestinationem niti meritis Christi; testante eodem Apostolo, Ephes. I. Elegit nos in ipso ante mundi constitutionem. & iterum. Qui prædestinavit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum. Verum tamen etiam hoc ipsum fuit gratiæ erga

Iustificatio est prædestinatione nostra ex meritis Christi.

nos

nos misericordiae Dei, quod Christum redemptorem & satisfactorem nobis dederit.

VERS. 25

Quem (Christum) proposuit Deus propitiacionem per fidem in sanguine ipsius] q.d. Propitiacionis & reconciliationis Christi voluit nos Deus participes fieri per fidem, qua credimus eum esse nostrum propitiatorem; qua fide excitamur in spem veniae, amorem Dei, & peccatorum detestationem; itaque disponimur ad iustificationem. ita Conc. Trid. sess. 6. cap. 2. & 6. *In sanguine ipsius*, causa meritoria significatur, id est passio Christi Salvatoris.

Ad ostensionem iustitiae suae] q.d. Proposuit nobis Deus propitiatorem Christum, hoc fine, ut scilicet diuitias iustitiae, qua Deus in se iustus est, ostenderet, communicando nobis peccatoribus eandem iustitiam; ostenderet, inquam, se esse illum qui iustificat peccatores per Christum, suamque esse hanc iustitiam, non hominum. Haec enim iustitia in lege veteri non erat ostensa, nec manifestata.

Quatuor
causa
iustifica-
tionis
nostra.

Nota, in hisce Apostoli verbis notari & designari omnes causas iustificationis. nam Primò, causa efficiens est Deus. Secundò, meritoria est Christus. Tertiò, instrumentalis est sanguis Christi. Quartò, applicans est fides. Quintò, formalis est remissio peccatorum, per gratiam sanctificantem; finalis denique est ostensio iustitiae Dei.

Propter (id est, ad) remissionem praecedentium delictorum] scilicet Adae, & aliorum ante Christum, vel, *propter*, id est, *per remissionem*. q.d. Christus omnia etiam praecedentia peccata aboleuit: iam ergo amplius non est peccandum, post tantum amorem

rem & pretium nobis exhibitum. Sat vitiis, sat veneri, ventrique datum, nunc viuite Christo, *precedentium delictorum* (quæ fuerunt.)

In sustentatione Dei] q. d. Quæ delicta Deus sustentauit, id est, tolerauit diu expectans, donec Christus veniret, eaque expiaret, itaque ostenderet iustitiam veram in hoc tempore gratiæ, eamque credentibus daret. ita Anselmus. VER. 26.

Ad ostensionem iustitiæ eius in hoc tempore] Volens per hoc significare, Deum misisse filium suum in plenitudine temporis, hoc est, eo tempore quo iam satis exploratum & compertum esset. vt sit sensus: Deum tolerasse peccata hominum vsque ad ostensionem iustitiæ suæ, id est, vsque ad hoc tempus, quo suam iustitiam mundo voluit patefacere & exhibere.

Vt sit ipse iustus, & iustificans eum, qui est ex fide Iesu Christi] *Iustus*, id est, fidelis in promissis, vel potius *iustus*, id est, sanctus & rectissimus. Adeò odit peccatum Deus, vt ideò Filium dederit in mortem, vt pro peccato ex iustitia satisfaceret, & à peccato homines ad sanctitatē & rectitudinem suam originalem, in qua à Deo conditi erant, in paradiso traduceret; itaq; ipse iustus suā iustitiam nobis cōmunicaret, nolq; iustificaret per Christū.

Vbi est ergo gloriatio tua?] qua, ô Iudæe, gloriaris & arrogas tibi ex circumcissione, sacrificiis, aliisque operibus legis Mosaicæ, iustitiam. VER. 27.

Exclusa est. per quam legem? factorum? non, sed per legem fidei] Nota ex S. Augustino lib. de sp. & lit. cap. 13. Lex factorum est ea, quæ iubet quid sit faciendum: lex fidei, est ipsa fides, quæ impetrat gratiam faciendi quod lex iubet. Lex factorum qua. Lex fidei qua.

Lex

Lex factorum, est lex vetus: lex fidei est lex noua.

Lex factorum continet præceptum: lex fidei auxilium.

Lex factorum dat lucem, vt sciamus: lex fidei dat virtutem, vt faciamus.

Lege factorum dicit Deus, Fac quæ iubeo: lege fidei dicimus, Da quod iubes.

Lex factorum est ea, quæ externa opera & facta, eaque multa præscribit: lex fidei est ea, quæ actiones interiores ordinat, inter quas prima est fides & amor.

Denique quod hîc dicit Apostolus, iustitiam quærendam esse ex lege fidei, non autem ex lege factorum, idem est cum eo, quod dixit cap. 2. v. 29. circumcisionem cordis fieri spiritu non litera.

Si quæras, cur dicere maluit Apostolus legem fidei, quàm simpliciter, fidem: aut cur omnino quæstionem sic proposuit. Per quam legem? respondet Chrysostomus, vt à legis vocabulo non recederet, quod gratum sciebat auribus Iudæorum.

VER. 12.

Arbitramur enim iustificari hominem per fidem sine operibus legis] Sensus: Iam ergo colligimus & concludimus ex superiori disputatione hanc nostram propositionem, hominem siue Iudæum, siue Gentilem iustificari per fidem qua iustitiam apprehendat, etiamsi legis opera non adfert, ea videlicet quæ sola cognitione legis adiutus fecerit: vt quæ nihil ad iustitiam conducant. Solenter annotauit S. Augustinus quod S. Iacobus timens, ne quis ex S. Paulo erraret, putarétque so-
lam

Quæ opera à negotio iustificationis exclusæ.

Iam fidem iustificare, scripserit suam epistolam hoc fine, vt doceat opera requiri ad iustificacionem. Cùm ergo S. Paulus negat opera iustificare, intelligit opera legis & naturæ, quæ fiunt per legem & naturæ vires, seclusa fide & gratia Christi: cùm verò S. Iacobus asserit opera iustificare, opera intelligit facta ex fide & gratia Christi. Atque vt ait S. August. Paulus intelligit opera quæ fidem præcedunt, Iacobus verò intelligit opera quæ fidem sequuntur.

An Iudaorum Deus tantum? nonne & Gentium? VER. 29.
imo & Gentium] Sensus est: Deum quod ad beneficium attinet iustitiæ & salutis æternæ, non solum Iudaorum Deum esse, verum etiam Gentilium; vt qui æquè sint Dei creatura rationis capax, & ad supernam felicitatem ordinata; nec necesse eis sit per circumcisionem Iudaicæ nationi incorporari, vt iustitiæ Dei participes fiant.

Quoniam quidem vnus est Deus (Iudaorum & Gentium) *qui iustificat circumcisionem* (id est, circumcisos, puta Iudeos) *ex fide, & præputium* (id est, præputiatos, puta Gentiles) *per fidem.* VER. 30.

Legem ergo destruimus per fidem?] Sensus: Ergone legem abolemus, irritam facimus, otiosam & inutilem reddimus hac nostra de iustificatione doctrina, qua fidem exigimus, & opera legis excludimus? respondet: VER. 31.

Absit, sed (potius) legem statuimus] Quia lex statuitur & confirmatur ex eo, quod illa quæ lex illa significabat & promittebat, per euangelium (quod fidem hîc appellat Paulus) completa sunt. Messias enim in lege noua adimpleuit, & adimplendo quasi stabiliiuit & confirmauit, quicquid Moyses præfigurauit in lege veteri. Opponit

Euangelium est confirmatio & ob-signatio legis & prophetarum.

Paulus verbum, statuo, stabilio, facio vt aliquid fter, alioqui vacillans & casurum; verbo, destruo, aboleo, irritum facio. Quasi dicat; Ego per euangelium aded legem non destruo, non deiicio, vt eam per hoc stare faciam, stabiliam & confirmem. Euangelium enim est confirmatio, ratificatio, ob- signatio legis & prophetarum.

CAPVT IV.

SVMMARIVM.

Exemplo Abrahæ ostendit, non ex operibus, neque ex circumcisione, neque ex lege, sed ex fide expectandam esse iustitiam, non Iudæis solum, sed omnibus fidem illius imitantibus.

VERS. I.

Quid ergo dicemus inuenisse Abraham Patrem nostrum secundum carnem] q. d. Quam iustitiam, an fidei, an operum legis dicemus Abraham inuenisse, id est, accepisse? & vt Syrus, adeptum esse? Quid dicemus Abraham, qui pater noster est secundum carnem, adeptum fuisse per hoc quod fuit circumciscus?

VERS. 2.

Si enim Abraham ex operibus iustificatus est, habet gloriam, sed non apud Deum] q. d. Si Abraham tantum habet eam iustitiam, quæ ex operibus est legis aut naturæ, seclusa fide; sanè ea parua est & politica, tantum habens gloriam & laudem iustitiæ apud homines, qui opera externa vident & mirantur, non autem apud Deum, qui internam mentem & fidem videt & æstimat, in eaque collocat veram iustitiam.

Quid

Quid enim dicit Scriptura?] Probat Paulus ex Scriptura, Genes. 14. quod Abraham iustitiam & gloriam apud Deum adeptus sit, non ex operibus legis, sed ex fide.

VER. 3.

Credidit Abraham Deo, promittenti sibi & Saræ coniugibus, senibus, sterilibus, infirmis, & impotentibus ad generandum, semen, id est, posteritatem tum carnalem ex Isaac, tum spiritalem ex Christo credentium & Christianorum. unde hoc credere, *reputatum est illi ad iustitiam*] quia hic actus fidei in Abrahamo fuit valdè heroicus, quia fides illa qua Deo credidit promittenti sibi semen sicut stellas cæli, erat verum & insigne opus iustitiæ, Deo gratissimum.

Mira fides Abraham.

Reputatum est illi ad iustitiam] Genes. 15. in hebræo habetur, & reputavit illam, scilicet fidem, *Deus illi ad iustitiam*. Sensus: Fides tam Abrahamæ, quam nostra, quæ ex natura sua, uti actus est hominis, non est iustitia, nec iustitiam parere aut producere potest: à Deo tamen acceptatur ad iustitiam tam Abrahamæ, quam nobis tribuendam, ut scilicet propter hanc fidem Deus Abrahamæ & nobis iustitiam largiatur & infundat, reputetque nos iustos, amicos, & filios suos. & hoc est, quod subdit Apostolus v. 5. *Secundum propositum gratiæ Dei, id est secundum gratiosam, beneuolam & liberalem Dei voluntatē, quæ statuit, ut per actum fidei formata, id est, per contritionem, gratia iustitiæque detur sine operibus, id est, sine merito operum: reputari enim dicitur pro tali, quod in se tale non est, uti voluntas pro facto reputari dicitur. ita Concil. Trid. sess. 6. Vbi Nota. Planè aliud est imputare fidem ad iustitiam, vel pro iustitia, aliud imputare iustitiam.*

Abraham iustificatur non ex operibus quo sensu.

V. 3. 4. *Ei autem qui operatur, merces non imputatur secundum gratiam, sed secundum debitum*] In eo quod dixit fidem Abraham fuisse ei reputatam ad iustitiam, sonat gratia; quia fides promissorum Dei gratiæ innititur.

V. 3. 5. *Ei vero qui non operatur* (id est, qui non affert sua opera suæ naturæ viribus facta, nec ex iis quærit aut sperat iustitiam, quasi mercedem iis debitam) *credenti autem in eum qui iustificat impium, reputatur fides eius ad iustitiam*] id est, hic per fidem iustificatur. Abraham iustificatus est gratis per fidem, quia scilicet credidit Deo, qui sua gratia iustificat impium; non autem, quia bene suo Marte operatus est, aut quia suis bonis operibus meritis est hanc iustitiam: ergo & nunc hæc iustificatio impiis & peccatoribus obtingit, non ex eorum operibus & meritis, sed gratis ex fide Christi, quem Deus proposuit nobis redemptorem & propitiatorem: nam quod datur per fidem & gratiam, non merces est, sed gratia: quod verò datur pro operibus, siue pro merito operum, merces est, non gratia. Cum ergo iustificatio Abraham & nobis obtingat gratis per fidem; sequitur eam non obtingere ex operibus, ut operum & meritorum nostrorum sit merces.

Iustificatio per fidem non est ex operibus, sed gratuita.

Secundum propositum, id est, liberale decretum gratiæ Dei] Sensus est: Fidem reputari ad iustitiam, & ex ea iustificari hominem, non quod hic iustificandi modus ad primam naturæ pertineat institutionem: sed quia Deus gratioſo decreto sic ab æterno ordinavit; quo & ipsam fidem gratis dare constituit.

V. 3. 6. *Sicut & David dicit beatitudinem hominis, cui Deus*

Deus accepto fert iustitiam sine operibus] Pro beatitudine in græco est beatificatio : quo vocabulo ipsa iustificatio significatur. & sensus est : Simili modo etiam David in psal. 31. dicit & pronuntiat hominem beatificari seu iustificari, cui Deus imputat iustitiam, id est, quem Deus suo iudicio iustum reputat absque merito operum eius : dum scilicet nullam facit operum mentionem, sed tantum peccatorum præcedentium & gratuitæ eorum remissionis, ait enim :

Beati quorum remissa sunt iniquitates, & quorum *resecta sunt peccata*] Remissa, gratuita nimirum condonatione, non meritis operum : hoc enim vult probare Paulus, & hoc propriè est remittere offensas & peccata, scilicet gratis ea condonare. & quorum *resecta sunt peccata, resecta*, non quasi peccata in iusto maneat & lateant, vel quòd Deo diffimulante non imputentur ad pœnam, hoc enim non patitur perspicax & integra Dei iustitia, sed *resecta*, id est oblitterata, obruta : ita vt non sint, nec existant amplius. Peccata dicuntur remitti per Dei condonationem, tegi verò per infusionem iustitiæ, id est, gratiæ & charitatis ; hæ enim sunt vestes spirituales & pulcherrimæ, quibus animæ nuditas per peccatum inducta tegitur & ornatur : hæc est enim stola illa prima, qua indutus est filius prodigus, Luc. 15. Hæc etiam est vestis nuptialis, de qua dicit Christus, Matth. 22. Amice, quomodo huc intrasti, non habens vestem nuptialem?

Beatus vir, cui non imputauit Dominus peccatum] Dicitur autem Deus peccatum non imputare : quia cum delet ac remittit homini peccatum, nõ iam eum amplius habet pro peccatore : quippe

Var. 7.

Peccata remittuntur per Dei condonationem, teguntur per infusionem gratiæ.

Var. 8.

qui peccato remisso iam peccator esse desierit. Sensus ergo est: Beatus est vir, cui Deus peccatum condonauit, & consequenter non amplius illud ei imputat; quem deinceps Deus protegit, ne faciat peccatum, quod illi imputer, &c. beatus, imò beator est, qui postquam à peccatis expurgatus est, iustè deinceps uiuit, omnique studio uitat peccata; ita ut nihil mali faciat, quod ei Deus in peccatum imputare posset.

VER. 9. *Beatitudo ergo hæc in circumcisione tantum manet, an etiam in preputio?*] Hæc beatificatio seu iustificatio de qua Dauid loquitur, tantumne contingit Iudæis circumcisis? an etiam peruenit ad Gentiles non circumcisos? q. d. Ex citatis Dauidis verbis clarè concludere potestis, ô Iudæi, quòd hæc eius beatitudo & iustitia non ad solos circumcisos, sed etiam ad Gentiles pertineat. Iustificatio ergo opus est non legis, quam vobis arrogatis, ô Iudæi, sed gratiæ, quæ communis est omnibus, tam Gentibus quàm Iudæis.

Dicimus enim quia reputata est Abrahæ fides ad iustitiam] Abraham ante legem, imò ante circumcisionem iustificatus est, non ex circumcisione, aliisque operibus legis, utpote quæ nondùm erant, sed ex fide. vnde & circumcisionem postea accepit, ut esset signum iustitiæ acceptæ per fidem. ergo iustitia hæc non est ex lege & circumcisione, nec pro lege & circumcisione sola, sed pro omnibus, qui fidem Abrahæ sectantur.

*Iustitia
Dei non
tantum
pro cir-
cumcisis,
sed etiã
pro in-
circum-
cisis.*

VER. 10.

Quomodo ergo reputata est? in circumcisione, an in preputio? Sensus est: Qualis & quo in statu erat Abraham, quando ei fides ad iustitiam reputata est? num circumcisis iam erat, an adhuc preputiatus? *non in circumcisione, sed in preputio*] hoc est,

est, nondum circumciso, sed adhuc habenti præputium. Ergo iustitia Abrahæ non tantum pertinet ad vos, ô Iudæi, sed etiam ad præputiatos Gentiles. Rursum ergo Abraham est iustificatus, non ex circumcisiõne, nec ex operibus legis, ex quibus vos, ô Iudæi, dicitis petendam esse omnem iustitiam; sed ex fide & gratia, quæ communis est tam incircumcisus quam circumcisis.

Abrahæ ante circumcisiõne iustus.

Et signum accepit circumcisiõnis signaculum iustitiæ fidei, quæ est in præputio] Circumcisiõ erat signaculum, id est sigillum iustitiæ, quo scilicet testificabatur Deus Abrahæ iustitiam certam esse ac legitimam, iustitiam, inquam, adeptam antè per fidem, cum adhuc esset præputiatus. Sensus huiusmodi est: Abraham iam antè iustificatus per fidem, postea accepit signum circumcisiõnis, id est ipsam circumcisiõnem, quæ pro signo data fuit illi, & eius posteritati.

VER. II. Circumcisiõ signaculũ iustitiæ in Abraham.

Vt sit (Abraham) Pater omnium credentium per præputium, id est, omnium in præputio manentium, puta omnium Gentilium. vt reputetur & illis ad iustitiam] vt eorum fides eis reputetur ad iustitiam, & ex fide sua illi quoque iustificentur, sicut Abraham ex fide sua iustificatus est.

Et sit pater circumcisiõnis, non iis tantum, qui sunt ex circumcisiõne, sed & iis qui sectantur vestigia fidei, quæ est in præputio patris nostri Abrahæ] Vult enim ostendere Paulus Abraham esse patrem omnium credentium, Gentilium æquè ac Iudæorum. Porrò circumcisiõ tale fuit signum, non iis tantum qui sunt ex circumcisiõne, id est, non solis Iudæis, sed & iis (Gentilibus) qui sectantur vestigia

VER. 12. Circumcisiõ signum fuit non solis Iudæis, sed etiã Gentilibus.

fidei, quæ est (id est, quæ fuit & apparuit) in præputio patris nostri Abrahamæ, cum scilicet Abraham adhuc esset præputiatus & Gentilis.

VER. 13. *Non enim per legem promissio Abrahamæ aut semini eius, ut heres esset mundi, sed per iustitiam fidei*] Abrahamæ promissa fuit benedictio, id est, iustitia &

iustitia non per legem aut circum- salus omnium Gentium, non per legem & circumcissionem, sed ante eam, ex eo, quia credidit Deo; ergo posterius Abrahamæ huius promissionis, benedictionis & iustitiæ participes quoque fient, non per opera legis, sed per fidem. In fide enim non in lege hanc iustitiam constituere voluit Deus; & in fide, non in lege, imò ante legem, iustitiam hanc accepit Abraham, ut esset exemplar posterorum, significans eos, non ex lege, sed ex

Abrahamæ heres est mundi per filios & per Christum. fide pariter iustificandos esse. *Ut heres esset mundi,* ut scilicet in semine eius benedicerentur omnes Gentes. Hæc enim est promissio facta Abrahamæ, Gen. 22. ut nimirum Abrahamæ fides, benedictio, & filius, scilicet Christus, omnes gentes sibi subigeret, sicque regnum Christi per omnes gentes dilataretur, & per hoc eas omnes in ipso benedicendas. nam Christum mundi heredem etiam Psalmista canit in persona Dei Patris dicens: Postula à me, & dabo tibi Gentes hereditatē tuam, & possessionem tuam terminos terræ, psal. 2. de quo rursus Apostolus Hebr. 1. Quem constituit heredem vniuersorum. Hæc est promissio, benedictio, & hereditas Abrahamæ, scilicet Ecclesia toto orbe diffusa, quæ est regnum fidelium, in quo rex est Christus; pater & patriarcha est Abraham.

VER. 14. *Si enim qui ex lege, heredes sunt; excinanta est fides, abolita est promissio*] Heredes, scilicet promissionis & benedictionis Abrahamæ iam dictæ.

Urget

Urget & perurget Apostolus tam hinc quam ad Galat. 3. iustitiam nobis obtingere ex fide, non ex lege, & legis operibus: quia si per legem obtingeret, non per fidem; sequeretur ingens absurdum, scilicet fidem & promissionem Abraham esse abolitam & abrogatam. Abraham enim promissa est benedictio, non ex lege, utpote ante legem; sed ex fide, quia scilicet credidit Deo promittenti. Rursum si ex lege datur iustitia, ergo non ex promissione: pugnant enim lex & promissio; lex & fides (fides enim respondet promissioni, estque promissionis acceptatio & applicatio) quia promissio libera est & liberalis, quodque promissum est datur liberaliter, gratuite, & ex gratia; quod verò ex lege & operibus legis datur, id datur non gratuite, nec ex gratia, sed ex iustitia, & ex merito operum.

Lex enim iram operatur, quia nimirum lex causa & occasio est, non benedictionis, non iustitiæ, non hæreditatis, sed prævaricationis, & consequenter maledictionis, iræ & vindictæ diuinæ, ubi enim non est lex, nec prævaricatio] siue transgressio: id est, ubi lex non est, locum non habet transgressio: quemadmodum & contra: ubi lex, ibi transgressio. & quia lex quasi per antiperistasin, concupiscentiam accendit: nam semper nitimur in vetitum, intellige, nisi lex iungatur fidei & gratiæ, quæ legem adiuuet, & concupiscentiam reprimat, quod intendit Apostolus. Scopus enim eius est ostendere necessitatem fidei & gratiæ Christi, ad eamque Iudæos omnesque homines deducere, ut iustitiam & salutem assequantur.

VERS. 15.
*Lex non
iustitiæ,
sed iram
operatur.*

Ideo ex fide, ut secundum gratiam firma sit pro-

VERS. 16.

missio omni semini] ideò, inquit, ex fide, vt promissio agnoscatnr gratuita & indebita: & rursum, vt promissio firmetur ac rata sit super vniuersum semen Abrahæ, id est, tam ad Gentiles, quàm ad Iudæos extensa, vt qui omnes in semine Abrahæ computantur, quia Abraham quasi patrem in fide imitantur.

Non ei qui ex lege est solum (non soli Iudæo) sed & ei (Gentili) qui ex fide est Abrahæ (qui Abrahæ patris fidem quasi genuinus eius filius consecratur) qui pater est omnium nostrum] tam Gentilium quàm Iudæorum. est, inquam, pater propagatione non carnis, sed fidei & spiritus. Nam dum Abrahæ fidem imitamur, tunc ipse Abraham per Christum suam iustitiam, gratiam & spiritum in nos quasi filios suos transfundit, nosque sibi afficit & adoptat.

Abrahæ
pater om-
nium no-
strum nõ
propaga-
tione car-
nis, sed
spiritus
& fidei.
VERS. 17.

Sicut scriptum est, quia patrem multarum gentium posui te] id est, constitui te, videlicet præordinatione ac proposito certissimo.

Ante Deum cui credidit] Posui te patrem ante Deum, id est, in præscientia & decreto diuino, immobili, certo & irreuocabili; necdum enim Abraham actu erat pater multarum gentium, sed tantum in præscientia & prædestinatione Dei. Abraham verò est pater omnium nostrum, non paternitate carnali, quæ est coram hominibus, sed spiritali, quæ est coram Deo, cui crediderat. Dicitur hæc paternitas esse coram Deo, quia fundata est in fide, quæ hominem Deo commendat.

Qui viuificat mortuos, & vocat ea quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt] Propriè Deus viuificat mortuos, cum eos à morte resuscitat. Hisce enim verbis Paulus commendat Dei omnipotentiam. q. d.

d. Sicuti Deus potest suscitare mortuos, ita potest facere, ut Gentes natæ in paganismo, spiritaliter renascantur per fidem, sicut filij Abrahamæ; idque credidit Abraham, cum credidit Deo dicenti: Patrem multarum gentium posui te.

Deus vocat ea, quæ non sunt, tanquam ea quæ sunt; quia Deus æquale habet imperium in ea, quæ non sunt, atque in ea quæ sunt, & ea quæ non sunt, facit ut sint: verbi gratia, hæc facit, ut Gentes, quæ non erant, sint filij Abrahamæ.

Vbi Nota. Dei vocare est creare & facere; omnia enim possibilis, cum nondum actu sunt, sunt tamen & latent in omnipotentia Dei, quasi in virtute & semine, & cum Deus suo iussu illa inducat, hoc ipso facit ut sint: Dei enim dicere & vocare est efficax, idemque est, quod nostrum facere. ita S. Chryl. ost.

Dei vocare est creare & facere.

Qui (Abraham) contra spem (naturæ, & naturalis potentia generatiuæ) in spem credidit] id est, in rem speratam gratiæ & promissionis diuinæ, credidit, inquam, quod sequitur:

VERS. 18
Abrahâ
cõtra spem
naturæ,
credidit
in spem
gratiæ.

Ut fieret pater multarum gentium] id est, se futurum patrem multarum gentium. Nota. Sicuti sperare desperata, est sperare contra spem, sic & credere futura, quorum nulla est spes, est credere contra spem; quod scilicet seni Abrahamæ, & sterili Saræ nascetur Isaac, quia id ipsum promisit Deus. ita Theophyl. Anselm. Theodor.

Secundum quod dictum est ei: Sic erit semen tuum] Præcesserat illud Dei ad Abraham: Suscipe cælum, & numera stellas si potes. tum sequitur, Sic erit semen tuum, scilicet sicut stellæ innumerabiles.

Et non infirmatus est fide] id est, nullam passus infirmi

VERS. 19

infirmiorem aut vacillationem fidei circa promissionem diuinam.

Nec considerauit corpus suum emortuum] id est, præ senio iam effectum & impotens ad generandum.

Cum iam fere centum esset annorum] Dicit autem fere centum annorum, id est, vno minus. habebat enim annos nonaginta nouem.

Et emortuam vuluam Sara] Verè Abraham tunc fuisse impotentem præ senio ad generandum ex qualibet femina, sed diuino miraculo redditam ei fuisse virtutem, qua ex Sara, Cetura, & quacumque alia proles suscitare & generare posset. ita D. Thomas.

VER. 20

In re promissione etiam Dei non hæsitauit diffidentia] Quamuis Abraham audita promissione quaesierit, ac quasi disceptauerit dicens Deo: Putasne centenariò nascetur filius, & Sara nonagenaria pariet? non tamen id fecit ex incredulitate, sed ex admiratione. Sensus est: Nulla laborauit incredulitate, vt ad promissionem Dei audiam hæsitaret.

Sed confortatus est fide] id est, firma ac robusta fide suscepit Dei promissionem.

Dans gloriam Deo] Gloriam Deo tribuit Abraham credens ac profitens eum omnipotentem & in promissis veracem. per hæc enim laudatur & glorificatur Deus.

VER. 21.

Plenissime sciens, quia quacumque promissit Deus, potens est & facere] plena ac certissima fide persuasum habens, Deum sua promissa seu quacumque promissit, præstare posse. nominat autem potentiam Dei, non veracitatem: quia supposita fide potentia non erat difficile credere Deum fa-

cturura

cturura

Id

rati

ta fu

est ca

tion

totie

præ d

tò p

est ei

2. &

N

quia

S

quib

tribus

stum

datu

tion

cum

iusti

Q

delic

A

Scie

in p

pro

ne

pass

The

dica

pæ

rex

sua

etorum quod promiserat.

Ideo reputatum est illi ad iustitiam] scilicet eadem ratione qua & prius fides promissionis ei reputata fuerat ad iustitiam, Gen. 15. Hinc manifestum est ea locutione non significari primam iustificationem. Quoties enim credidit Abraham Deo, toties ei fides ad iustitiam reputata est. nam, ut supra dictum est, etiam obedientia per quam multo post in tentatione inuentus est fidelis, reputata est ei ad iustitiam, attestante Scriptura, 1. Machab. 2. & Iac. 2.

VERS. 22

Non est autem scriptum tantum propter ipsum, quia (quod) reputatum est illi ad iustitiam:

VERS. 23

Sed & propter nos, id est, nostrae doctrinae causa, quibus reputabitur (nostra fides ad iustitiam) credentibus (si credamus) in eum qui suscitauit Iesum Christum Dominum nostrum à mortuis] q. d. Abraham datur & proponitur nobis in exemplar iustificationis, ac proinde sicut ipse, ita & nos non, ex circumcissione, lege & Moysè, sed ex fide & Christo. iustitiam quærere & consequi debemus.

VERS. 24

Qui traditus est propter delicta nostra] propter delicta siue peccata nostra abolenda.

VERS. 25

Et resurrexit propter iustificationem nostram] Sciendum est: omne meritum Christi Saluatoris in passione eius & morte completum fuisse, & proinde sua resurrectione eum nihil meruisse, uti nec ascensione in cælum, ac cæteris, quæ egit post passionem & mortem. Quæ doctrina est omnium Theologorum, ut traditus in mortem Christus dicatur propter peccata nostra, id est, ut sua morte pœnam peccatis nostris debitam aboleret: resurrexisse verò propter iustitiam nostram, id est, ut sua resurrectione typum quendam nobis præ-

Omne meritum Christi morte eius completum.

ferret

ferret resurgendi ad iustitiam seu vitæ nouitatem, secundum ea quæ dicuntur infra cap. 6. vel certè, vt nobis reconciliatis ipse iam rediuiuus & immortalis iustificationem nostram, qua scilicet mens nostra renouetur de die in diem, & quæ inde sequitur salutem, apud Deum promoueret.

Illud obserua contra Sectarios iustitiam nostram in sola remissione peccatorum constituentes: Apostolum disertè distinguere hæc duo, deletionem peccatorum & iustitiam, id est, vitæ nouitatem, velut iustificationis nostræ partem præcipuam.

CAPVT V.

SUMMARIVM.

Iustificatorum ornamenta commemorat, Dei eximiam erga nos charitatem predicat: ac docet, sicut peccatum & mors per vnum hominem in omnes transierunt: ita gratiam & vitam ex vno homine in multos deriuari.

VERS. 1. **I**ustificati ergo ex fide, pacem habeamus ad Deum, id est, erga Deum, cum Deo. monet Paulus, iustificatos ex fide Christi, non ex lege, pacem habere. Sensus est: Ex fide iam iustificati, illud beneficij imprimis consecuti sumus, quòd cum Deo pacem habemus, id est, quòd Deo sumus reconciliati, quòdque cum nunc habemus placatum

catum, quem propter peccata nostra habebamus
offensum, *pacem*, id est, amicitiam cum Deo in
iustificatione acceptam, *habeamus*, id est con-
seruemus.

Per quem & habemus accessum per fidem in gra- VERS. 2.
tiam istam] iustificationis & remissionis peccato-
rum, ex qua pax ista sequitur. Sensus Apostoli:
Cuius opera ac merito admissi & adducti sumus
per fidem ad hanc gratiam id est, beneficium iu-
stificationis. Porro notandum, etsi fides sit ini- Quo scilicet
tiamer & conuenienter dici, quod per fidem ha- per fidem
bemus accessum & ingressum ad gratiam iusti- accessus
ficationis: quomodo per ostium ingredimur do- ad iusti-
mum, quamuis ipsum ostium pars domus sit. fide
velut initio iustificationis, eo nos ulterius ad-
duci, vt cæteris donis accedentibus simplici-
ter iusti simus, ac Deo accepti ad vitam æter-
nam; quemadmodum intrando per ostium eo
quis promouetur, vt sit intra domum, in aula aut
in conclaui.

In qua stamus] id est, constanter perseueramus,
erecti consistimus, firmi permanemus. In qua gra-
tia, inquit, stamus, id est, manemus, persistimus:
in qua, id est, de qua, etiam gloriamur sub spe &
certa expectatione futuræ gloriæ, quæ prepara-
ta est, & per hanc gratiam præstanda filiis Dei
adoptiuis.

Et gloriamur in spe gloria filiorum Dei] id est, sub
spe, vel propter spem, seu quia speramus gloriam
præparatam filiis Dei. Cyprianus habet: *Gloriamur*
in spe claritatis Dei. cuius tamen lectionis sensus à
priori non variat. nam gloria Dei filiis eius ado-
ptiuis communicatur.

Sex fru-
ctus &
excellen-
tia iusti-
tia.

Primus fructus & excellentia iustitiæ est pax. 2. est, spes gloriæ. 3. est, magnitudo animi, & lætitia in aduersis ob spem gloriæ. 4. est, quòd per eam efficitur Deo amici & dilecti per charitatem. 5. est, quòd per eam à Deo adeptamur in filios, eoque patre gloriamur. 6. est, merces vitæ æternæ.

VERS. 3. *Non solum autem*] nec id solùm. non solum, inquit, gloriamur de eo quod dixi, id est, de gratia ista:

Sed & gloriamur in tribulationibus] id est, de afflictionibus, pressuris ac persecutionibus, quas propter hanc gratiam, id est quia Christiani sumus, patimur. Gloriamur, inquam, de iis secundùm spiritum, tanquam de magno bono: licet infirma caro doleat. Nam tribulationes summopere confirmant spem electorum, quam habent de gloria futuri sæculi.

Scientes quod tribulatio patientiam operatur] Loquitur de iustis constantibus & cordatis, qui ex tribulatione robustiores & perfectiores euadunt; non de timidis & leuibus, qui tribulationi cedunt & succumbunt. tribulatio patientiam operatur, quia nobis proficit ad patientiam.

VERS. 4. *Patientia autem (operatur) probationem*] quia reddit eum qui affligitur, probatum & exploratum, vt cognoscat quanti Deum & cælestia faciat, simulque eum magis ac magis repurgat ab affectibus vitiosis.

Probatio vero (operatur) spem] id est, spei robur & vigorem. ita S. Chrysost. & Ansel. probatio vero spem gignit, excitando eam & augendo. Qui enim iam expertus est se nullis aduersis à iustitia & veritate fidei dimotum esse, etiam si variè ten-

tatus

ratus
spem
Sp
defa
nec t
nem
ser. 3.
titud
nium
Dei. I
docet

Q
per Sp
xi spe
charit
funde
pignu
na qu
firmas
Quæ
foft.
spon
in ip
effusa
ritate
ritus
& par
que
gunt
ætern
donat
fundi
diffur
ætern

ratus sit; mirum in modum erigitur animo in
spem gloriæ cælestis.

Spes autem non confundit] id est, non solet pu-
defacere: quia scilicet sperantem non frustratur;
nec fallit, sed eum certò perducit ad affectio-
nem rei speratæ à Deo. Spes, inquit Bernardus
ser. 37. in Cant. non confundit; quia infundit cer-
titudinem: per hanc enim ipse Spiritus testimo-
nium perhibet spiritui nostro, quòd simus filij
Dei. Denique spem charitate formatam intelli-
docet probatio sequens.

*Quia charitas Dei diffusa est in cordibus nostris
per Spiritum sanctum, qui datus est nobis*] Quòd di-
xi spem nos non confundere, patet utique ex
charitate, quam Deus nobis copiosè exhibuit, ef-
fundendo in nos Spiritum sanctum, tamquam
pignus hereditatis promissæ, per multiplicia do-
na quæ nobis impertiuit. Nam ex acceptis con-
firmamur & certi reddimur de futuris. Quæres,
Quænam hîc intelligatur charitas Dei? S. Chry-
sost. Theoph. Ambros. Caietan. & Toletus re-
spondent, quòd charitas Dei sit charitas, quæ est
in ipso Deo, qua Deus nos diligit: hæc *diffusa* vel
effusa est in cordibus nostris. quia in iis efficit cha-
ritatem, gratiam, omniâque dona & virtutes Spi-
ritus sancti. Secundò, S. August. Bernar. Anselm.
& passim doctores Scholastici, imò Concil. quo-
que Trid. sess. 6. c. 7. charitatem Dei hîc intelli-
gunt non eam, quæ est in ipso Deo increata &
æterna, sed eam quæ est in nobis à Deo creata &
donata in tempore, quam scilicet Deus nobis in-
fundit, ut eum diligamus; illa enim propriè
diffundi vel effundi dicitur. q. d. Paulus: Spes
æternorum non confundit nos, quia charitatem

VERS. 5.

*Chari-
tas tam
increata
quam
creata
diffusa
est in
cordibus
nostris.*

E ha

habemus, quia Deum diligimus, sumusque Dei amici: Deus autem amicos suos in se sperantes non confundet, imò verò iisdem diligentibus se hæc sperata æterna bona præparauit. Augustinus ita scribit: Charitas Dei dicta est diffundi in cordibus nostris; non qua nos ipse diligit, sed qua nos facit dilectores suos: sicut dicitur iustitia Dei, qua nos iusti eius munere efficimur, & Domini salus, qua nos saluos facit. Plenissimè erit sensus, si charitatem Dei vtramque accipias, scilicet creatam & increatam, & de vtraque hunc locum explicat Origen. Theodor. Oecum. & D. Thomas: q. d. Paulus: Charitas Dei increata effudit se per charitatem creatam à se diffusam & effusam in cordibus nostris. Nam charitatis Dei in cordibus nostris effusio, secundum effectus diuinæ erga nos charitatis intelligi debet, id est secundum dona Spiritus sancti nobis collata ac nobis in hærentia; quemadmodum ipse Paulus exponit cum addit: *Per Spiritum sanctum qui datus est nobis.* vnde fit consequens in nobis esse & cordibus nostris in hærentem charitatem reciprocam erga Deum. Nam præcipuè dari nobis dicitur Spiritus sanctus propter donum charitatis, quod & cæteris Spiritus sancti charismatis excellentius est, & maximè necessarium.

Charitas est habitus cordibus nostris in hærens.

VERS. 6.

Uo quid enim Christus, cum adhuc infirmi essemus, secundum tempus pro impiis mortuus est?] Sensus est: Christi tantam erga nos fuisse charitatem, vt pro nobis quando adhuc eramus infirmi, hoc est, variis peccatorum languoribus detenti, & proinde etiam impij, id est, iniusti & peccatores; mori non dubitauerit tempore à Patre constituto. tanta est Dei charitas erga nos,

nos, ut dederit nobis Spiritum sanctum, quo ex inimicis facti sumus amici; igitur non frustrabit nos spe promissionis æternæ gloriæ. quia si, cum adhuc peccatores essemus, ad eum nos dilexit Christus, ut pro nobis mortem oppeteret: quanto magis nobis iam iustificatis & amicis præstabit cætera quæ promisit?

Vix enim pro iusto quis moritur] græcè *mori-
tur*, id est, mori paratus sit. *vix* reperiri aliquem inter mortales qui pro iusto homine liberando velit se dare in mortem. VER. 7.

Nam pro bono forsitan quis audeat mori] Dico vix reperiri qui pro iusto moriatur; non simpliciter nego reperiri; quia forsitan reperiatur aliquis qui id faciat, id est, pro iusto & bono homine etiã mori audeat, sustineat, in animum inducat.

Commendat autem charitatem suam Deus in nobis (in nos, erga nos) *quoniam cum adhuc peccatores essemus, secundum tempus Christus pro nobis mortuus est*] Ecce hæc est charitas Dei, & Christi in nos. Sensus: Magna quidem charitas apud homines æstimatur, si, quod rarissimum est, pro iusto aut bono quis oppetat mortem. At Deus suam erga nos charitatem commendat ac testatam facit, atque humana charitate longè maiorem ostendit in eo, quòd pro nobis iniustis & peccatoribus Christum filium suum mori voluit. VER. 8.

Multo igitur magis nunc iustificati in sanguine ipsius, salvi erimus ab ira per ipsum.] Si enim mortuus est Christus ut nos peccatores iustificaret; ergo multò magis postquam per eius sanguinem, id est, passionem qua suum sanguinem profudit, iustificati sumus, per ipsius eiusdem merita servabimur in extremo iudicio. VER. 9.

ab ira diuina, id est vindicta & punitione in impios exercenda.

VER. 10.

Si enim cum inimici essemus, reconciliati sumus Deo per mortem filij eius: multo magis reconciliati, salui erimus in vita ipsius] quod dicit in vita ipsius, mihi sensus videtur: Filio ipsius iam viuentem, nec amplius morituro, præsertim cum ad dexteram ipsius sedens etiam interpellet pro nobis. Diuersis præpositionibus vsus est Apostolus, dicendo, per mortem & in vita; quia in priori pretium significatur & meritum redimentis: in posteriori status eiusdem feliciter regnantis, ad quem per suam passionem & mortem euectus est: id est, vita immortalis & gloriosa, tanquam dicat Apostolus: Si nos inimicos reconciliauit Patri Christus patiens & moriens: quanto magis reconciliatos saluabit viuens & regnans?

VER. 11.

Non solum autem, reconciliati: sed & gloriamur in Deo per Dominum nostrum Iesum Christum, per quem nunc reconciliationem accepimus] Gloriamur, græcè, gloriantes, vt participium participio respondeat; non solum reconciliati, sed & gloriantes. Gloriamur, inquam, in Deo, vel vt patre, cuius filij facti sumus adoptione per gratiam reconciliationis; vel vt omnis nostræ iustitiæ, reconciliationis & renouationis authore. Sic enim in Deo gloriantum esse passim docet & hortatur Apostolus.

VER. 12.

Propterea sicut per unum hominem peccatum in hunc mundum intravit] Sicut per Adam sumus in peccatum lapsi, ita per Christum ad iustitiam reducti. Intendit Apostolus comparare primum hominem cum secundo, id est Adam cum Christo, vt si dicas: Sicut Adam nocuit humano generi ita Christus profuit, Propterea, quia scilicet tanta
chari

charitate, ut iam ostendi, nos Christus amavit, ut sua morte reconciliaret nos Patri. Pergit enim hic Apostolus ostendere magnitudinem charitatis Christi erga homines. q. d. Propterea, id est, iam ut amplius declarem charitatem Christi in homines, propterea dico eum esse secundum Adam, eumque propter charitatem, & beneficia in homines collata magis nostrum esse parentem, quam fuerit Adam; cum hic mortis, Christus vero vitæ sit auctor filiis suis omnibus.

Christus
secundus
Adam &
magis
pater no-
ster quam
Adam.

Et per peccatum mors] scilicet intrauit in mundum: mortem corporis intelligit. Sicut enim Adam per peccatum non solum secundum animam, sed etiam secundum corpus in deterius mutatus est: ita in omnes posteros eandem utramque corruptionem transmisit.

Et ita in omnes homines mors pertransiit, in quo omnes peccauerunt] in quo, id est in Adam. Dicuntur autem omnes peccasse in Adam, tanquam in principio & radice totius generis, quoniam in lumbis eius erant, quando ille peccabat, unde S. Augustinus: In quo, inquit, omnes peccauerunt, quando omnes ille vnus homo fuerunt.

Quid sit
omnes
in Adam
peccasse.

Apostolus ait, peccatum intrasse per Adam, sicut iustitia intrauit per Christum: per vnum hominem, puta Christum, fuit iustitia in mundum ingressa, & per iustitiam vita, itaque vita in omnes pertransiit, in quo omnes iustificati & viuificati sunt, quicumque ex Christo per baptismum & gratiam renati sunt.

Usque ad legem enim peccatum erat in mundo] De peccato generaliter loquitur, ut etiam actualia comprehendat: quorum omnium fons & fo-

V. R. 14.

mes est originale peccatum, siue ea sint transgressiones, siue non. Non solum tempore legis, quando manifesta est transgressio, verum etiam ab initio vsque ad tempus quo lex data est, peccatum erat in mundo.

Peccata ante legem datam non imputata. Peccatum autem non imputabatur, cum lex non esset.] Negat Apostolus sine lege peccatum imputari, non simpliciter; sic enim ante legem iusti fuissent omnes, iuxta illud: Beatus vir cui non imputauit Dominus peccatum; sed imputari ad transgressionem. quia sicut dictum est capite superiori: vbi non est lex, nec prauaricatio. Sed quæres: Si non imputabatur peccatum ante legem, quomodo tam grauiter à Deo punitum legitur; vt nunc mundum diluuiò deleret, nunc Pentapolim incendio subuerteret; Cain vagus & profugus esset super terram, &c. Responsio patet ex dictis. Nam puniti fuerunt hi omnes, non ob transgressionem legis alicuius à Deo positæ (neque enim data erat lex) sed propter violata iura naturæ peccatis tam magnis tamque manifestis, vt ultionem prouocarent eius qui auctor est naturæ.

VER. 14. Sed regnauit mors ab Adam vsque ad Moysen.] Quamuis, inquit, ante legem peccatum non imputabatur, erat tamen in mundo, & propter hoc mors ob peccatum inuenta regnauit, id est, grassata est, tyrannidem exercuit in genus humanum, etiam toto eo tempore quod legem datam antecessit. id enim est ab Adam vsque ad Moysen. Nam per peccatum mors, siue illud imputetur, siue non.

Etiã in eos qui non peccauerunt in similitudinem prauaricationis Adæ] Id est, mors regnauit etiam in

in eos, qui non peccarunt actu vti fecit Adam, puta in infantes; ex morte enim infantium, rectè colligit Apostolus eorundem peccatū: quod cum non possit esse actuale, sequitur debere esse originale contractum ex Adamo.

Qui est forma futuri] qui Adam est forma futuri, id est, figuram gerit eius qui venturus erat, scilicet Christi, quem alibi vocat nouissimum Adam, prima Corinthiorum decimoquinto. Sunt enim Adam, & Christus velut duo principia mutuo opposita respectu hominum. Per Adam enim peccatum & mors intravit in mundum: per Christum iustitia & vita, sicut Adam solus totam posteritatem peccando perdidit, ita Christus solus moriendo reparavit.

Adam
forma
Christi
quo sen-
sit

Sed non sicut delictam, ita & donum] Non similitur, inquam, è contrario comparata, id est, peccatum Adæ in malum, & gratia Christi in bonum: cum hæc illo sit multo potentior & efficacior. Delictum hic & in sequentibus vocat, quod superius peccatum. huic delicto & offensa opponit gratiam, donationem, & gratuitum beneficium Christi, scilicet eius redemptionem, satisfactionem, meritum gratiæ, & remissionis peccatorum: ex quo, quasi causa, manat effectus donum gratiæ & iustitiæ nobis inherens. q. d. Parvus fuit & exiguus casus & ruina Adæ præ reparatione & gratia Christi, quia bona & beneficia Christi longè potiora & efficaciora sunt peccato Adæ.

VERS. 15.
Casus
Adæ &
repara-
tio Christi
inter
se com-
paran-
tur.

Si enim unius delicto multi mortui sunt, multo magis gratia Dei, & donum in gratia (per gratia) unius hominis Iesu Christi in plures abundavit.] Nam per

vnius quidem hominis delictum seu transgressionem multi, id est, omnes ex eo propagati, mortem incurrunt: verum multo magis per gratiam vnius hominis Iesu Christi, id est, propter eius merita, Deus in multos, scilicet omnes electos, vel omnes ad Christum pertinentes, gratiæ suæ dona largiter effundit.

VERS. 16
Adam
nos vno
peccato
macula-
uit, Chri-
stus nos
liberat
ab om-
nibus
peccatis.

Et non sicut per vnum peccatum, supple, Adam infecit omnes, ita & donum.] supple, Christi, ab vno tantum peccato liberat, sed à multis, quæ posteri peccato Adæ addiderunt, & addent. ita Theophylactus.

Nam iudicium quidem ex vno in condemnationem: gratia autem ex multis delictis in iustificationem.] Iudicium, Id est reatus, scilicet fluxit ex vno peccato Adæ in condemnationem; vt omnes etiam paruuli essent obnoxij condemnationi, id est, pœnæ damni, etsi non sensus, vt docent plerique Scholastici. E contrario beneficium & gratia Christi ex multis delictis processit ad iustificationem, vt scilicet non ab vno, sed à multis, imò ab omnibus peccatis nos iustificaret. Opponit Paulus gratiam & reatum: rursus, iustificationem & condemnationem.

VERS. 17

Si enim vnius delicto mors regnavit per vnum, multo magis abundantiam gratiæ, & donationis, & iustitiæ accipientes, in vitâ regnabunt per vnum Iesum Christum.] In vitâ regnabunt. q. d. Adam inuexit regnum mortis; Christus verò eminentius, & gratia, iustitiâ, bonisque omnibus abundantius inuexit regnum vitæ: in quo nos reges fecit, vt vitam hinc gratiæ diuinæ, & postea sine morte æternam & gloriosam adipiscamur in cælis: ita Theophylactus. Nota. Non dicit Paulus,

Vita

Vita
vius &
per Ch
stifica

Igs
suppl
per vn
est ca
homin
transi
parte
perdu
iustifi
tionem
& gl
Si
pecca
ri,)
tueni
fiden
quan
inob
prius
dien
pecc
lum
L
d. O
cet v
mun
Chr
diffe
due
rect

Vita regnavit, sicut dixit, Mors regnavit, quia sua, uiuū & gloriosius sonat, *iustificati regnabunt in vita per Christum*, quàm si dixisset, Vita regnabit in iustificatione per Christum.

Igitur sicut per unius delictum in omnes homines, VERS. 18
supple, reatus pertransiit, in condemnationem, sic & per unius (Christi) iustitiam, id est meritum, quod est causa nostræ iustificationis & iustitiæ, in omnes homines, supple donum & beneficium Christi pertransiit, scilicet in omnes homines, qui sunt ex parte Christi, ad efficiendam in eis iustitiam qua perducantur ad vitam æternam: ac si dixisset, ad iustificationem vitalem seu viuificam. *in iustificationem vitalem*] qua à morte peccati ad vitam gratiæ & gloriæ renouamur.

Sicut enim per inobedientiam unius hominis (Adæ) VERS. 19
peccatores constituti sunt multi (omnes Adæ posterii,) ita per unius (Christi) obedientiam iusti constituentur multi] omnes scilicet qui ex Christo per fidem & gratiam renascuntur. Aduerte hęc, quis & quantus fuerit fructus vnius obedientiæ, & vnius inobedientiæ: Nota etiam Apostolum id quod prius peccatum & iustitiam dixerat, nunc inobedientiam vocare: ex quo intelligitur de actuali peccato Adæ, deque actuali iustitia Christi, Paulum fuisse locutum.

Lex autem subintravit, ut abundaret delictum] q. VERS. 20
d. Obiter & quasi furtim ad tempus breue, scilicet vsque ad aduentum euangelij intrauit lex in mundum, ut esset Iudæorum quasi pædagogus ad Christum. *subintravit*, directe quidem ad hoc, ut dissolutos hominum mores restringeret, illòsque duceret ad Christum, qui eos sanaret: sed indirectè ad id, quod sequitur, scilicet, *ut abundaret delictum*.

delictum. q.d. Vnde factum est, vt abundaret delictum. Vocula enim vt, consequentiam significat, non causam. Nitimur enim in vetitum semper, cupimusque negata. Lex, inquit Augustin. ideo data est, vt crescente peccato, humiliarentur superbi, humiliati confiterentur, confessi sanarentur.

Vbi autem abundauit delictum, superabundauit gratia] Sensus: Vbi peccata occasione legis inundarunt, & homines conuicti sunt suarum transgressionum; ibi redundauit gratia, id est, benignitas & misericordia Dei peccata remittens, & dona gratificantia tribuens. Nam quanto maior iniquitas peccantis, tanto maior gratia remittentis: & quanto maiorem peccatorem quis fuisse se agnoscit, tanto maiorem gratiam sibi confitetur impensam.

VERS. 11. *Vt sicut regnauit peccatum in mortem, ita & gratia regnet per iustitiam in vitam æternam, per Iesum Christum Dominum nostrum]* Sensus est: Vt, sicut regnauit, id est longè latèque dominium suum exercuit, peccatum in morte siue per mortem, videlicet pertrahens homines ad mortem; ita etiam gratia & misericordia Dei latè dominetur, adducens iustitiam, & per eam perducens homines ad vitam æternam, idque per meritum Redemptoris ac Domini nostri Iesu Christi.

* *
*

CAPVT

Osten

gr

tu

tu

ia

ti

si

Q

tiam

prop

pecc

abur

fit. Q

denc

Q

visue

mor

debe

ctu

rute

neg

cum

mun

uier

Chr

CAPVT VI.

SUMMARIVM.

Offendit non ideo peccandum adhuc esse, ut gratia abundet: sed ad similitudinem mortis & resurrectionis Christi nos peccato mortuos, viuere debere iustitia; ut cuius seruiam facti sumus, à peccati seruitute liberati: docétque quàm dispar vtriusque seruitutis sit exitus.

Quid ergo dicemus? permanebimus in peccato, ut gratia abundet? absit. Quoniam dixerat, gratiam abundare, vbi abundauit peccatum; ne quis propterea putaret immorandum esse peccatis, & peccata peccatis cumulanda, quo scilicet amplius abundaret atque commendaretur Dei gratia. Absit. Quare ut gratia commendetur, à peccatis recedendum est, non in illis manendum.

Qui enim mortui sumus peccato, quomodo adhuc viuemus in illo? Jac si dicat: Nam qui peccato bene mortui sumus, ei profectò non amplius viuere debemus. Mortuos peccato vocat eos qui respectu peccati mortui sunt, id est, qui à peccati seruitute liberi; quibusque cum peccato non plus est negotij aut commercij, quàm mortuis esse solet cum viuentibus. aut certè, mortui peccato dicimur, dum neque nos in peccato viuimus, ei seruiendo; neque peccatum uiuit in nobis, regnàdo.

An ignoratis quia quicumque baptizati sumus in Christo Iesu, in morte ipsius baptizati sumus? id est, baptizati

VERS. 1.

VERS. 2.
Mortui
peccato
qui dicantur.

VERS. 3.

Baptiza-
ri in Chri-
sto quid
sit.

Mors &
passio
Christi
nō solum
causa, sed
& typus
nostra iu-
stificatio-
nis.

VERS. 4.

baptizati in virtute, nomine, meritis non Ioannis, sed Christi. ita Orig. & Ansel. in Christo, id est, per Christum. q. d. Paulus, Per baptismum estis inserti in Christum, quasi rami in nouam arborem, & facti estis de eius corpore, mystico scilicet, quod est Ecclesia. In morte, id est, in similitudinem & representationem mortis Christi baptizati sumus. Nam mors & passio Christi non solum causa fuit nostræ iustificationis, verum etiam eiusdem typus ac figuræ quædam representatio. Significabat enim mortem & interitum veteris hominis, in nobis, quomodo Christus in seipso mortuus fuit vitæ mortali. Probat hîc Apostolus nos mortuos esse peccato, nec illi viuere debere, ex eo, quod per baptismum inserti sumus Christo, vt viuamus vita Christi, & Christiana: hæc enim ex diametro peccato repugnat.

Consepulsi enim sumus cum illo per baptismum in mortem] q. d. Nos, tanquam mortui peccato sepulsi sumus in baptismo: sicut Christus mortuus corporaliter traditus est sepulturæ; nemo enim sepelitur nisi mortuus.

Vt quomodo Christus surrexit à mortuis per gloriam Patris, ita & nos in nouitate vitæ ambulemus] Per gloriam Patris, id est, inquit Caietanus, per vitam gloriosam & immortalem, quam Christus resurgens accepit à Patre. q. d. Christus resurrexit ad hoc, vt gloriosam & diuinitati conuenientem vitam ageret, qualis decet filium Dei. Vt ipsa noua & gloriosa vita ad quam à Patre resuscitatus est Christus, ipso orante, Pater glorifica filium tuum, Ioan. 17. vocetur gloria Patris. Vnde congruum est, vt & nos baptismo resurgentes nouam vitam, dignam filiis Dei agamus, idque
conti

cont
ciend
signifi
nes e
Domi
ciamu

Si e
tis eius
resurre
Apost
erimu
nem r
quasi
rectio
tem r
mus;
rectio
est, q
sti in
& res
siemu

Ho
xus e
videl
rem h
in ty
mort
tusta
quam
homi
ctus
Vt
Amb
quiu

continuò & constanter in ea pergendo & proficiendo : hoc enim significat verbum, *ambulemus*. significatur idem quod conuersari, viuere, actiones exercere alias post alias. ita debemus in lege Domini, & in nouitate vitæ ambulare, vt proficiamus de die in diem.

Si enim complantati facti sumus, similitudini mortis eius, simul & (supple complantati similitudini) resurrectionis erimus] Pari modo tacitè subdit Apostolus, quòd aliquando complantati & insiti erimus Christo, similitudini, id est, ad similitudinem resurrectionis eius, vt nimirum ex Christo, quasi arbore resurgente, similem nos ipsi resurrectionem sugamus & participemus. Quòd si autem resurrectionis Christi participes esse debemus ; igitur in nouitate vitæ quam Christi resurrectio significat, ambulandum nobis est. Sensus est, q. d. Paulus : Sicut mortis & passionis Christi in hac vita consortes facti sumus, ita pariter & resurrectionis Christi in futura vita consortes siemus.

Hoc scientes quia vetus homo noster simul crucifixus est] tanquam dicat eidem cruci simul affixum, videlicet cum Christo. Cùm & hoc sciamus, veterem hominem nostrum vnà cum Christo (scilicet in typo seu repræsentatione) cruci affixum & mortificatum esse. Veterem hominem vocat vetustatem & corruptionem peccati in homine, quam ex veteri Adam contraxit: vel potius ipsum hominem, in quantum huiusmodi vetustate affectus est.

Vt destruatür corpus peccati] Origen. Chrysof. Ambros. Anselm. & Toletus, *Corpus peccati*, inquit, est tota peccatorum massa, quæ quasi vnum

Ambulare in Scris pturis quid significet.

VERS. 5.

Christo insiti sumus vt rami arbori.

VERS. 6.

Vetus homo quis intelligatur.

Corpus peccati, quod dicitur.

vnum est corpus hominis veteris, cuius membra sunt libido, auaritia, fornicatio, cuiuslibet Christiano mortificanda, vt ait Apostolus, Coloss. 3. Destruitur ergo & aboletur in nobis corpus peccati, quando membra eius mortificamus, id est, quando desiderii peccati non consentimus, sed resistimus, eaque in nobis expugnamus & occidimus.

*Seruire
peccato
quis dica-
tur.*

Et ultra non seruiamus peccato] Seruit peccato, qui peccati desiderii, &, vt ita dicam, imperiis obsequitur: qui sub peccati dominio est. Nam peccatum fingit vt personam dominantem quæ subiectis seruis imperet.

VERS. 7.

Qui enim mortuus est, iustificatus est à peccato] q. d. Sicut seruus mortuus, per mortem iustificatus, id est, absolutus & liberatus, est à iure & dominio heri, puta à seruitute, ita vt herus in eum nullum herile habeat ius vel imperium: pari modo & nos à seruitute peccati iustificati, id est, liberati & absoluti sumus, hoc ipso quo eidem mortui sumus per baptismum, vt proinde amplius peccato vacare & seruire non debeamus.

VERS. 8.

Si autem mortui sumus cum Christo, credimus quia simul etiam viuemus cum Christo] si mortui sumus peccato, quomodo Christus mortuus est carne: confidimus, sicut ille resuscitatus à morte viuit nouam vitam, ita nos quoque nouam, id est à vetustate peccati repurgatam vitam deinceps acturos.

VERS. 9.

Scientes quod Christus resurgens ex mortuis iam non moritur, mors illi ultra non dominabitur] Doce- re vult Apostolus non modò recedendum esse à peccatis, sed in nouitate vitæ continuò perseuerandum.

Quod

Quod enim mortuus est peccato, mortuus est semel] VER. 10.
 Sensus : Quod enim mortuus fuit Christus, id semel duntaxat fieri oportuit, factumque est, videlicet ad destructionem peccati : simul vt mors nostra qua peccato morimur, in eius morte representetur. Mortuus est Christus peccato, id est, propter peccatum, ad peccatum in nobis mortificandum & abolendum.

Quod autem viuit, viuit Deo] id est, quod autem viuit iam excitatus à morte, viuit vitâ gloriosam & immortalem, Deo que dignâ, qui immortalis est.

Ita & vos existimate, vos mortuos quidem esse peccato, viuentes autem Deo, in Christo Iesu Domino nostro] VER. 11.
 ita, inquit, & vos cogitate de vobis ipsis, nempe vos semel mortuos esse peccato in baptismo: de cetero autem viuentes esse ac viuere oportere Deo, id est, vitam viuere Deo cõgruam, quam nulla mors peccati vltèrius sequatur: idque per Christum.

Non ergo regnet peccatum in vestro mortali corpore, vt obediatis concupiscentiis eius] VER. 12.
 Peccatum intellege, propriè dictum. Notat S. Chrysof. & Theodor. non dici, non tyrannizet quasi inuitis vobis peccatum, quia peccatum in nobis regnare non potest, nisi nobis volentibus, illudque sponte acceptantibus; ac consequenter nobis tyrannizare non potest.

Alij non improbabiliter, metonymicè capiunt hîc peccatum, vt idem sit, quod fomes peccati, & concupiscentia. vnde norant S. August. & Gregor. non dicere Apostolum, Non sit, non habitet: hoc enim est impossibile, sed, Non regnet in vobis peccatum, vt scilicet illi vos subiiciatis, eiusque desiderijs & concupiscentijs obediatis.

Sed neque exhibeatis membra vestra arma iniquitatis] VER. 13

raris peccato] *Arma*, id est instrumenta seruiendi peccato. Neque, inquit, exhibete, sistite, in obsequium date membra corporis vestri peccato, id est fomiti, ut sint instrumenta, ac velut arma quibus peccato militetis, iniustitiæ opera, ad quæ suo imperio mouet ac impellit, exercentes.

Sed exhibete vos Deo tanquam ex mortuis uiuentes] Sed, inquit, exhibete, sistite ac date uos ipsos totos quanti estis, in obsequium Deo: sicut facere conuenit eos qui peccato mortui iam uiuunt cum Christo, similitudini resurrectionis eius conformati.

Et membra uestra arma iustitiæ Deo] scilicet exhibete. Sensus: Et idcirco membra uestra exhibete Deo, uelut arma quibus ei militetis, ad exercenda iustitiæ opera quæ uobis imperat.

VERS. 14. *Peccatum enim uobis non dominabitur*] Respondet autem fideles ab ea peccati tyrannide liberatos esse per Christi gratiam, ut iam & deinceps peccatum eis non dominetur: ac proinde merito se ab eis exigere tanquam rem facilem, ut de cetero membra sua exhibeant arma, non peccato, sed Deo.

Non enim sub lege estis, sed sub gratia] q. d. Peccatum iis, qui sub gratia sunt dominari nequit, nisi ipsi liberè se peccato subiiciant. sub gratia autem esse dicuntur, qui ex fide per gratiam Christi, iustitiam percipiunt aut expectant. Sensus: Non estis sub lege, quippe iam abolita: sed ab ea translati ad gratiam Christi, cui estis incorporati per baptismum: igitur estis à peccati dominio liberi.

Qui sub gratia.

VERS. 15. *Quid ergo? peccabimus, quoniam non sumus sub lege,*

lege, scilicet gratia, non uariarum adim

Ne diendum morien

quòd uolunt ni: siu trahit dùm a tiam? M

fide in fide uis per ob alibi.

Grati peccatu

Et rina

euang

à Deo

appri

Li

Gratia

minio

quòd

fa seru

cati, tr

iustiti

Hu

stre, sic

exhibu

quitat

lege, sed sub gratia? absit] Quia licet simus sub gratia, non sub lege, tamen legem aspernari, aut prauaricari non licet, sed potius per gratiam legem adimplere debemus.

Nescitis quoniam cui exhibetis vos seruos ad obediendum, serui estis eius cui obeditis, sine peccati ad mortem, siue obeditionis ad iustitiam?] An nescitis quòd cuiunque vos ipsos addicitis, obediendo voluntati & imperio eius, serui illius efficiamini: siue peccati, quod hominem sibi seruientem trahit ad mortem; siue euangelij, aut (secundum alios) fidei, cuius obedientia præstat iustitiam? Nam in euangelio iustitia Dei reuelatur ex fide in fidem, sicut scriptum est, iustus autem ex fide uiuit, supra cap. 1. ubi etiam fides euangelij per obedientiam describitur: quemadmodum & alibi.

Gratias autem Deo quòd fuistis (esse desistis) serui peccati, obedistis autem ex corde in eam formam doctrinæ inquam traditi estis] q. d. Obedistis doctrinæ euangelicæ, in quam quasi in typum immissi estis à Deo & Apostolis, ut illi, quasi formæ & typo vos apprimatis & conformetis.

Liberati autem à peccato, serui facti estis iustitiæ] Gratias, inquam Deo, quòd liberati à peccati dominio, serui facti estis iustitiæ, nempe per hoc quòd euangelio obediistis, ac si dicat; A probrosa seruitute, cuiusmodi maximè est seruitus peccati, translati ad honorabilem seruitutem, scilicet iustitiæ qua Deo seruitur.

Humanum dico, propter infirmitatem carnis uestra, sicut enim (q. d. Humanum enim est, ut sicut) exhibuistis membra uestra seruire immunditiæ, & iniquitati ad iniquitatem: ita nunc exhibete membra

F *uestra*

Quid nomine carnis intelligatur,

vestra seruire iustitiæ in sanctificationem] Nominæ carnis intelligi potest ipse homo quatenus carnalis est, ad malum pronus, & ad bonum infirmus. Sensus est: Ego à vobis, ô Romani Christiani, rem exigo humanam, id est, æquam, moderatam & facilem, vt scilicet, tantum, tantòque conatu studeatis iustitiæ, *in sanctificationem*, id est, vt in dies magis magisque sanctificemini, quanto olim studuistis iniquitati, ad iniquitatem, ita scilicet, vt ex vna iniquitate rueretis in aliam, fieretis que semper sceleratiores.

VERS. 20

Cum enim serui essetis peccati, liberi fuistis iustitiæ] *Iustitiæ*, id est, à iustitia, eiusque pulcherrimo statu. q. d. Cùm seruiretis peccato, expertes fuistis iustitiæ, subtraxistis enim vos dominio iustitiæ, & quasi omni lege soluti, in peccata ruiistis. ita Anselmus. Sensus: Quando eratis serui peccati, liberi eratis à præclara & vnicè exoptanda seruitute iustitiæ; liberi, inquam, in quantum non seruibatis iustitiæ.

Quid liberū esse iustitiæ.

VERS. 21

Fructus propriè tantū intelligitur in bono.

Quem ergo fructum habuistis tunc in illis, in quibus nunc erubescitis?] Ostendit nullum verum fructum ex peccatis percipi; quia fructus propriè in bono intelligitur. cùm autem dicit, *in quibus*, id est de quibus, *nunc erubescitis*, insinuat effectū quendam, qui impropriè fructus dici queat, ex peccatis consequi, sed malum & fugiendum, nimirum pudorem & erubescitiam; qua parte simul innuit se loqui potissimū de peccatis immunditiæ, de his enim maximè solent homines erubescere.

Nam finis illorum mors est] adeò nullus ex peccatis fructus percipitur, vt etiam mors inde tandem consequatur. mortem intelligit eam quæ vitæ aternæ opponitur.

Nunc

Nunc vero liberati à peccato] id est : à dominio peccati, cui serpiebatis. VERS. 22

Servi autem facti Deo] id est emancipati Deo, nempe per hoc quòd addixistis vos operibus iustitiæ quæ Deus præcipit.

Habetis fructum vestrum in sanctificationem] hoc est, ipsam sanctificationem siue sanctimoniam, vitæque munditiam, velut fructum ex illa seruitute capitis. Si fructus est sanctitas, vtrique vera, licet imperfecta: non igitur imputatiuè solùm & sancti & iusti sumus. loquitur enim de fructu quem in hac vita percipimus: nam de futura sequitur:

Finem vero vitam æternam] ad hanc enim perducit tandem iustitiæ seruitus, & ad eam vt causam finalem ordinatur.

Stipendia enim peccati mors] Merces quàm peccatum seruis suis rependit, mors est. considerat Apostolus peccatum vt dominum ac imperatorem, qui non solùm seruis ac militibus suis imperet, verùm etiam stipendia soluat, eamque ob causam vsus est stipendij nomine. VERS. 23

Gratia autem Dei, vita æterna in Christo Iesu Domino nostro] *Gratia*, id est gratuitum Dei donum est, vita æterna. Sensus est: Donum quod Deus seruis suis largitur, est vita æterna accipienda per Iesu Christi Domini nostri merita. Vita æterna dicitur gratia, quia licet operibus ex gratia factis debeat vita æterna, tamen si labor noster nudè spectetur, ipsa est gratia, quia non sunt condignæ passiones huius temporis ad futuram gloriam. ita Theodoretus. Theologi communi consensu tenent, Deum omnibus suis electis præmia redditurum supra condignum.

CAPVT VII.

SUMMARIVM.

Docet fideles per Christum legi mortuos esse, ut Deo fructificent: qui quando sub lege erant, morti fructificabant, non vitio legis qua bona est, sed peccati quod per legem cognitam eiusdem occasione magis excreuit. Nunc quoque propter malum in se reliquum, se non ea qua vult agere: sed mente quidem seruire legi Dei, carne autem legi peccati.

VERS. 1. **A**N ignoratis fratres (scientibus enim legem loquor) quia lex in homine dominatur quanto tempore viuit?] dominatur iubendo, terrendo, reum faciendo, accusando, condemnando. Hic enim est dominatus legis. Quanto tempore viuit, scilicet ipsa lex, inquit Origen. & Ambros. alij tamen vt Theophylactus, Oecumenius, ad hominem referre malunt: sed eodem vterque hic sensus redit. nobis tamen ad legem referri probabilis est, vt sit sensus: lex dominatur & potestatem suam exercet in hominem, quamdiu ipsa viuit ac viget; non autem postquam mortua & extincta fuerit.

VERS. 2. **N**am quae sub viro est mulier viuente viro alligata est legi] Comparat autem legem viro, & homines legi subiectos, mulieri virum habenti. Apostolus hoc capite pulchra vtitur metaphora, vel

Sensus allegoricus insignis.

potius

potius
quae o
est ma
ra mal
cundu
les bo

Si a
viri] s
state r
morte

Igit
rit cum
viro.

Si
lege v
ac pro
bitur a
viro.

Ita
corpus
ster, ia
ergo r
sub le

Vos
maritu
mortu
esse d
accusa
lus di
tellig
lem C
mo rti
tius &
per: h

potius allegoria; nimirum peccatum, mors, & lex, quæ occasionaliter peccatum & mortem fouet, est maritus; anima nostra est vxor; proles sunt opera mala: hoc marito mortuo, transit anima ad secundum maritum, nupsitque Deo, & peperit proles bonorum operum. ita S. Augustinus.

Si autem mortuus fuerit vir eius, soluta est à lege viri] scilicet à lege matrimonij, qua sub viri potestate mulier tenebatur, & à qua liberatur per viri mortem.

Igitur vinente viro vocabitur adultera, si fuerit cum alio viro] id est, si copulata fuerit alij viro. VERS. 3.

Si autem mortuus fuerit vir eius, liberata est à lege viri, ut non sit adultera, si fuerit cum alio viro] ac proinde non erit adultera, nec vt talis accusabitur aut iudicabitur, etiam si coniuncta fuerit alij viro.

Itaque fratres mei, & vos mortificati estis legi per corpus Christi] Lex quæ erat quasi maritus noster, iam mortua est, & esse desuit per Christum; ergo nos pariter lege liberati & soluti sumus, nec sub lege sed sub gratia degimus. VERS. 4.

Vos mortificati estis] q. d. Lex quæ erat quasi maritus vester, iam per Christum mortificata & mortua est, quia scilicet in vobis mortuum est & esse desuit legis illud imperium, quo lex minatur, accusat, terret, damnat & punit. Cùm Apostolus dicit, *Nos mortuos esse legi, per corpus Christi*, intellige immolatum in cruce, id est, per corporalem Christi passionem & mortem. Per hanc enim mortua est lex vetus nobis, & nos legi. vel potius & textui congruentius *per corpus Christi*, id est, per hoc quòd sunt incorporati Christo, tanquam

coniuncti alteri viro, & cum eo facti vna caro.
nam sequitur:

Vt sitis alterius, qui ex mortuis resurrexit] Sensus:
Quo fit vt loco veteris legis iam alium virum
habeatis, eique coniuncti sitis, cuius deinceps ar-
bitrio regamini; scilicet eius qui à morte resur-
rexit: ad cuius formam etiam vos oporteat in
nouitate vitæ ambulare, tanquam ex mortuis vi-
uentes.

Vt fructificemus Deo] id est, vt Christo tanquam
viro nostro cui coniuncti sumus, ex semine gra-
tiæ eius fœcundati, bonorum operum fructus
proferamus.

Vt fructificemus Deo] vt viuas proles ex hoc cum
Christo matrimonio pariamus Deo, scilicet ope-
ra fidei, spei, charitatis, & aliarum virtutum; quæ
ex semine, id est, gratia Christi & Dei, concepimus,
vt illa Christo & Deo quasi eorum parenti
offeramus. Significat è diuerso eos qui sub lege
erant, non fructificasse Deo.

VERS. 5. *Cum enim essemus in carne, passiones peccatorum
quæ per legem erant, operabantur in membris nostris,
vt fructificarent morti*] Sensus. Dico, vt fructificemus
Deo, quia quando eramus in carne; id est in statu
veteris & carnalis hominis, cuiusmodi sunt om-
nes qui sub lege sunt, passiones peccatorum, id
est motus, affectiones ac desideria peccandi, quæ
sunt & excitantur per legem, exercebantur,
& ipsò opere complebantur in membris no-
stris: itaque per ea fructificabamur non Deo, sed
morti, id est fructus edebamus mortiferos, qui
sunt ipsa peccata, quia finis & stipendium peccati
mors.

*Quid sit
fructifi-
care mor-
ti.*

VERS. 6.

Nunc autem (per Christi crucem & mortem)

solu

*soluti
confes-
sus Ap-
libera-
legi, i-
græcè
est le-
minu-
bat, ar-
Ita
ritus,
uend-
est le-
homi-
tabat-
etiam
tabat-
ctus.
bonis
dunt*

*Q
enim
ideò
strar-
mou-*

*S
cupis-
ceret.
nam
per
fit co-
pecc-
quæ*

C

soluti sumus à lege (quæ erat occasio peccati, & consequenter) *mortis, in qua detinebamur*] Sensus Apostoli est: Nunc autem per gratiam Christi liberati sumus à iure legis, ut pote mortui ipsi legi, in cuius seruitute detinebamur. *soluti sumus*, græcè, eneruati sumus, id est, eneruata in nobis est lex, quia lex vires & nervos suos, scilicet dominium & ius quasi maritale, quod in nos habebat, amisit.

Ita ut seruiamus (Deo & Christo) *in nouitate spiritus, & non in vetustate litteræ*] non in veteri viuendi genere, animali & carnali, cuius magistra est legis littera, non gratia. ita Anselm. Lex enim homini vetustatem suam indicabat quidem & vetabat, sed ad eò non auferebat, ut per occasionem etiam eandem auxerit; magis refricabat enim, irritabat, & incitabat veteres concupiscentiæ affectus. Nouitas vitæ vera iustitia est, quæ declaratur bonis operibus: vetustas iniustitia quam ostendunt opera mala.

Quid ergo dicemus? lex peccatum est? absit] non enim lex in se peccatum est, lex enim à Deo est, ideòque per se bona. Officio legis, quod est monstrare peccatum, non autem præcipere aut promouere.

Sed Peccatum non cognoui nisi per legem: nam concupiscentiam nesciebam (esse peccatum) *nisi lex diceret. Non concupisces*] Per legem cognitio peccati. nam sicut peccatum nullo modo cognoscitur nisi per legem in genere (peccatū enim definitur quod fit contra legem) ita perfectè non cognoscitur peccatum, nisi per legem scriptam, seu positiuam, quæ data sit à Deo.

Occasione autem accepta peccatum per mandatum

Nouitas
vita iu-
stia: ve-
russas in-
iustitia:

VERS. 7.

Peccatū
est quod
fit contra
legem.

VERS. 8.

*Cōcupi-
scētia le-
ge cōpres-
sa vehe-
mentius
inarde-
scit.*

tum operatum est in me omnem concupiscentiam] Sensus; Concupiscentiæ vitium in me latens, occasione mandati illius, *non concupisces*, per illud ipsum excitauit & produxit in me omne genus prauorum desideriorum. ac si dicat; Multo latius grassari cœpit quàm antè, tanquam ipsa prohibitione laceffitum; quemadmodum de filijs Israël legitur Iudicium 2. quod audientes mandata Dei, omnia fecere contraria. nam virtus peccati lex. Vehementius enim inardescit concupiscentiæ flamma dum lege premitur; nitimur enim in vitum semper.

*Quo sensu
peccatū
sine lege
mortuū.*

Sine lege enim peccatum mortuum erat] id est, sopitum erat; per legem enim excitatum reuixit. dicit ergo peccatum sine lege mortuum, fuisse, non simpliciter, quasi non esset: sed velut mortuum, quia non cognoscitur nisi per legem; & quia vires suas non exerebat, quemadmodum postea lege superueniente. Consopitum quippe erat donec à lege excitaretur.

VER. 9. *Ego autem vivebam sine lege aliquando*] nimirum tunc, cum adulescere inciperem & peccare, nec tamen legem Moyfi edoctus essem; tunc enim vivebam quasi exlex, ac consequenter peccatum non curabam, non agnoscebam, non æstimabam; hinc ad illud non multum incitabar.

Sed cum venisset mandatum, peccatum reuixit] Sensus est; Postquam verò mandatum illud legis, *Non concupisces*, in notitiam meam venisset, reuixit in me peccatum, scilicet per cognitionem ipsius quam lex præstat, & consequenter per malorum desideriorum exuberantiam, quæ occasionem habet ex lege. *reuixit*, id est, excitatum est; & vt Augustinus exponit, apparere cepit.

Ego

Ego autem mortuus sum] vel mortuus fui, id VER. 10.
 est, manifestè factus obnoxius morti æternæ,
 propter manifestam, vt dictum est, legis trans-
 gressionem. nam mortem æternam intelligi, quæ
 transgressionis est pœna.

Et inuentum est mihi mandatum, quod erat ad Lex ad
 vitam, hoc esse ad mortem] & sic re ipsa comperi vitam
 legem seu legis mandatum, quod à Deo datum data
 fuit, & per se ordinatum vt hominem perduce- quomodo
 ret ad vitam & salutem, hoc ipsum mihi cedere facta ad
 ad mortem: quia morti æternæ me pœnam reddi- mortem,
 dit obnoxium.

Nam peccatum occasione accepta per mandatum VER. 11.
 seduxit me, & per illud occidit.] Nec mirum si pec-
 catum occidit per mandatum, quando & ipsum
 mandatum occidere dicitur; quia cum sanare non
 possit, mortem suis transgressoribus commina-
 tur & irrogat. ita namque dictum est, litera oc-
 cidit, 2. Cor. 3.

Itaque lex quidem sancta, & mandatum sanctum VER. 12.
 & iustum & bonum] q. d. Hoc mandatum, Non
 concupisces, & quoduis aliud in se sanctum est, quia
 facit hominem purum, castum, sanctum; & iustum
 est, quia hominem cohibet, ne iniuste alienam
 vxorem, aut rem concupiscat; & bonum est, quia
 hominem bonum facit, omnesque animi vires &
 motus bene & ritè ordinat ac componit. bona est
 lex, si quis ea legitime vtatur, 1. Tim. 1.

Quod ergo bonum est, mihi factum est mors?] VER. 13.
 Sensus: Num igitur mandatum, quod est aut erat
 per se bonum, mihi factum est mortiferum, id
 est, causa mortis? scilicet eius quæ est pœna trans-
 gressionis.

Absit.] Non fuit hæc mutatio, vitium & culpa
 ipsius

ipſius mandati, ſed peccati & hominis mandato aburentis.

Sed peccatum, ut appareat peccatum) ut robur & vires peccati manifeſtentur) *per bonum* (per mandatum, occasionaliter) *operatum eſt mihi mortem*] ſed peccatum mihi factum eſt mors; nimirum (ut appareat quale quantumque ſit malum) per bonum operando mihi mortem, id eſt per legem.

Ut fiat ſupra modum peccans peccatum per mandatum.] S. Hieron. legit: *ut fiat peccantius peccatum.* S. Aug. legit: *ut fiat ſupra modum peccator peccatum.* Loquitur autem Apoſtolus de peccato velut de perſona quapiam. Senſus: Adeoque illud ipſum peccatum in me latens occasione mandati factum eſt tanquam ingens peccator; dum in me operatur omnem concupiſcentiam, & in apertam præuaricationem impellit, inſuper & occidit.

VER. 14.

Lex ſpiritualis unde dicitur.

Scimus enim quia lex ſpiritualis eſt.] Perſpicuum eſt, inquit, non eſſe culpam legis, dum ea accepta peior quis efficitur. Scimus enim quicumque rectè ſapimus, legem ſpiritualem eſſe, quia præcipit ea quæ obſervata ſpiritualem & iuſtum reddunt hominem. *quia lex*, inquit, *ſpiritualis eſt*, id eſt, ſpiritualia præcipit, non carnalia. Dicitur autem tam lex quàm homo ſpiritualis, vel à ſpiritu hominis, id eſt, mente, cui carnem opponit; vel potiùs à Spiritu ſancto, cui paſſim carnem opponit.

Ego autem carnalis ſum.] Auguſtinus, de homine iuſto & ſub gratia conſtituto totum hunc locum exponit, & exponendum docet; & Apoſtolum hic & deinceps loqui in ſua ipſius perſona

fona
tiant
ment
ius
contri
conſi
lege
ſum,
cupi
lutè
nus
fomi
tem
tantu
tualit
& p
feru
tis, ſ
ſané
omn
nona
go v
nen
per
ven
tion
mo
ſen
ſub
ex
vid
cup

sona & omnium eorum, qui quantumvis sentiant in se legem quandam repugnantem legi mentis suæ, id est concupiscentiæ fomitem, cuius motibus incitantur ad ea quæ diuinæ legi contraria sunt: iam renati tamen & sub gratia constituti, mente ac voluntate conualescunt in lege Dei. Quod ergo dicit, *Ego autem carnalis sum*, intellige non mente, sed carne adhuc concupiscente contra spiritum. Quod non est absolute carnalem esse, sed secundum aliquid; quatenus scilicet homo per gratiam renouatus, adhuc fomitem peccati circumfert, assidue commouentem in ipso peccandi desideria. Qui autem hoc tantum modo carnalis est, is simpliciter est spiritualis; utpote legi quæ spiritualis est, consentiens, & proinde Deo, qui legem dedit.

Paulus
quo sensu
se carnalem
vocat.

Venundatus sub peccato.] Sensus: Carne adhuc seruus sum peccati, quomodo dicit in fine capituli, se carne seruire legi peccati. Quo etiam sensu sancta Ecclesia, B. Gregorio authore, in persona omnium fidelium orat dicens, *ut nos Vnigeniti tui noua per carnem natiuitas liberet, quos sub peccati iugo vetusta seruitus tenet.* Quam Ecclesiæ orationem opponimus iis, quibus absurdum videtur in persona iusti hominis dici, quod carnalis sit, & venundatus sub peccato.

Quod enim operor, non intelligo] id est, per rationem & voluntatem non approbo opera & motus concupiscentiæ meæ. S. August. hunc dat sensum. Probat hic Apostolus se venundatum sub peccato, id est, esse seruum concupiscentiæ, ex eo, quod faciat non illa, quæ sibi facienda videntur, sed illa quæ dominus, scilicet concupiscentia, sibi imperat, puta concupiscere; id

VER. 15.

Sensus
optimus
D. Augustini.

dein

deinde probat verbis consequentibus.

Non enim quod volo bonum, hoc ago ; sed quod odi malum, illud facio.] Sensus: Non enim perficio id quod mente volo, scilicet bonum: sed carnè operor id quod mente odi, scilicet malum. q. d. Paulus: Vellem non concupiscere, & nollem concupiscere, & tamen concupisco.

Nota. *facio* significat hîc actionem hominis imperfectam, id est, actum concupiscendi appetitus, citra rationis assensum. Vnde explicans subdit Apostolus: Iam nō ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum. q. d. Hic actus concupiscendi, non est meus, non est humanus, quia non est liber & deliberatus, sed est actus inhabitantis in me peccati, id est, concupiscentiæ.

VERS. 16

Si autem quod nolo, illud facio: consentio legi, quoniam bona est] siue *quod bona sit*: Si, inquit, quod mente non volo sed odi, illud ago, videlicet carnè concupiscendo; iam consentio legi, verbi gratia, dicenti Non concupisces, tanquam bonæ: quia voluntas mea qua nolo quod facio, legi consentanea est, quæ vult me hoc nolle. Itaque consentio legi, non solum intellectu iudicans quod bona sit; verum etiam voluntate me ei conformans. Quod utique est hominis iusti ac mente renouati.

VERS. 17

Nunc autem iam non ego operor illud; sed quod habitat in me peccatum. Græcè, *Nunc autem non amplius ego.* Sensus est: Quoniam renouatus per gratiam, legi consentio; nunc non amplius ego operor malum, sicut faciebam constitutus sub lege; sed peccatum in me habitans illud operatur, id est, concupiscentia mihi insita, & sedem in me

me fix
confe

Sci
mea, h
nus c
num,

Na
non in
di id,
vix, &
spirit
imò r
S. Th

Ne
nolo m
quod
xiti: Pe
quo t
contr
qua a
stea m

Si
illud
enim
dum
liber
ac de

In
facere
inuen
natio
iacet
ritur
est. I

me fixam habens, prauos motus in me excitat non consentiente.

Scio enim quia non habitat in me, hoc est, in carne mea, bonum] noui per experientiam in me quatenus caro sum, id est carnalis, non habitare bonum, sed malum. VERS. 18.

Nam velle, adiacet mihi: perficere autem bonum, non inuenio] q. d. Facultas & bona voluntas volendi id, quod bonum est, est in me iustificato: sed vix, & non nisi difficulter illud perficere possum. spiritus enim promptus est, caro autem infirma, imò reluctans spiritui ita S. Augustinus, Anselm. S. Thomas.

Non enim quod volo bonum, hoc facio; sed quod nolo malum, hoc ago] Repetit iisdem penè verbis quod iam antè dixerat, ad probandum quod dixit: Perficere bonum non inuenio. Verbum *nolo* quo significaret voluntatem auersantem, & in contrarium nitentem. id enim postulat res de qua agitur. vnde & priùs dixit *odi*, pro quo postea *nolo*. VERS. 19

Verbum
Nolo
quã vim
habent.

Si autem quod nolo, illud facio: iam non ego operor illud, sed quod habitat in me peccatum.] Per hoc enim innuere voluit Apostolus se facere secundum carnem, quod tamen ipse homo mentis deliberatione nolit; ideòque se hominem rationali ac deliberata actione illud non agere. VERS. 20

Inuenio igitur (in meipso) legem volenti mihi facere bonum, quoniam mihi malum adiacet.] Igitur inuenio ac deprehendo in me legem seu inclinationem quandam, qua scilicet malum mihi adiacet, & faciendum tanquam lege quadam ingerritur, in me, inquam, volente facere quod bonum est. Inuenio, quoniam mihi volenti bonum facere malum VERS. 21.

Concupiscentia
lex peccati
quod sensu.

malum adiacet. Est enim malum, inquam, concupiscentiæ mihi innatæ, quæ bono & legi Dei repugnat. Sic igitur concupiscentia, quæ fomes peccati est, eadem etiam lex vocatur, lex, inquam peccati, quatenus nimirum ad peccandum sollicitat incitatque.

VER. 12. *Condelector enim legi Dei secundum interiorem hominem.*] Sensus est: Delectat me lex Dei, utpote lex sancta, iusta & bona; delectat me inquam, non quavis parte mei, sed secundum mentem seu partem intellectiuam, quæ iam per Christi gratiam sanata est. Interiorem hominem interpretor mentem, non autem hominem nouum aut renouatum. Non enim Apostolo idem est homo interior & nouus: ut nec idem homo exterior & vetus. Nam & in peccatoribus est interior homo, sed nondum renouatus. In iustis autem interior homo cum nouo homine coincidit. Iustus igitur condelectatur legi Dei secundum interiorem hominem, non iniustus.

VER. 13. *Video autem aliam legem in membris meis.*] Sensus: Sed experior aliam legem in membris meis, id est, in corpore meo, & in toto homine exteriori, qui durante hac vita non renouatur, sed corrumpitur, 2. Cor. 2. Ideò autem dicit *in membris*, quia in membris quibusdam, quæ pudor nominari vetat, maximè percipitur & apparet rebellio, quam excitat lex ista peccati de qua sermo est.

Repugnantem legi mentis meæ] id est, contra militantem, rebellantem, ac si dicat, Quæ lex bellum mouet aduersus legem mentis meæ, id est aduersus legem Dei, in qua secundum mentem condelector, est enim eadem lex Dei & lex mentis

Eadem
lex Dei,

ment
memb
E
memb
Augu
ciar l
etiam
tione
laque
enim
pisce
pisce
sollic
In
mortu
go ac
liber
nosu
pore
mort
tis,
de p
rante
serui
bera
idem
omn
vide
pore
omn
non
riam
bun
dem
etiam

mentis : sicut è diuerso eadem est lex peccati & membrorum.

& lex
mentis.

Et captiuantem me in lege peccati, qua est in membris meis] motione, non consensione, ait S. Augustinus, vt scilicet captiuus reddat, & subiiciat legi peccati, id est concupiscentiæ, ita vt etiam inuitus & reluctans, vitiosas eius inclinationes, dictamina, impulsus, sentire cogar, & eius laqueos & motus euadere non possim. De facto enim omnes, non sub peccato, sed sub concupiscentia quasi captiui tenemur. Dicitur concupiscentia *lex peccati*, quia est fomes ad peccatum sollicitans, peccatum dictans & suggerens.

Vitiosas
inclina-
tiones
sentire
cogun-
tur &
iusti.

Infelix ego ! quis me liberabit de corpore mortis huius ?] Exclamatio est gementis sub iugo ac seruitute peccati secundum carnem, & ad libertatem anhelantis. *Infelix*, id est miser, ærumnosus, *de corpore mortis huius*, id est, ex hoc corpore mortali: vt demonstratio sit corporis, non mortis. Cur autem dicat, de hoc corpore mortis, cum tamen hactenus non de morte, sed de peccato fuerit locutus; ea ratio est, quia durante hac mortalitate manet in corpore lex & seruitus peccati iam dicta. Optat autem ita liberari, & eripi de mortali hoc corpore, vt idem aliquando recipiat immortale, atque ab omni corruptione & seruitute peccati liberum; videlicet per resurrectionem. Liberari à corpore mortis, inquit Sanctus Augustinus: est omni sanato languore concupiscentiæ carnis, non ad pœnam recipere corpus, sed ad gloriam. Non enim à corpore mortis impij liberabuntur vnquam, quibus in resurrectione eadem corpora ad æterna tormenta reddentur.

VER. 24.

Corpus
mortis
quod di-
catur.

Gratia

VERS. 25 *Gratia Dei per Iesum Christum Dominum nostrum] supple, liberabit me quandoque à corpore mortis huius, puta in futura resurrectione, dâdo mihi corpus immortale & gloriosum. Gratia Dei, id est, gratuita Dei bonitas per Christum liberabit me de hac corruptione.*

Igitur ego ipse mente serui legi Dei, carne autem legi peccati] quasi dicat: Interim verò dum adhuc detineor in hoc mortali corpore, dùmque plena liberatio mea ad quam suspiro, differtur: ipse ego Paulus mente saltem & ratione serui legi Dei, licet carne adhuc seruiam legi peccati. Docet S. Augustinus in hac vita perpetuam esse hanc luctam, & sufficere nobis, si non consentiamus malis concupiscentiis, itaque futurum vt in altera beata vita illam non sentiamus.

CAPVT VIII.

SVMMARIVM.

Docet iis qui sunt in Christo nihil damnationis esse reliquum: vt qui damnato per Christum peccato, spiritu Dei agantur, sintque filij Dei, spem certam habentes gloriae futurae: etsi interim adhuc corpore mortales. Deinde magnitudinem charitatis Dei erga suos electos describit: negans eos vlla vi posse à Dei charitate separari.

VER. I.

Nihil ergo nunc damnationis (nihil damnatione dignum, nihil damnabile, nulla damnabilis

bilis e
motus
Christi
in bap

Q
secund

Carn
concu
omne

Le
Christ

ris] Le
Dei p

nostr
quia v

num v
git, m

cati &
te dor

ritus x
Christi

hoc e
piscer

sentia
Na

natur
nem]

lida p
piscer

ita Th
etsi v

præsti
potui
De

bilis culpa, ita Concil. Trid. sess. 3. can. 5.) etiam si motus concupiscentiæ sentiant, *estis qui sunt in Christo Iesu* id est, qui sunt iustificati, Christoque in baptismo insiti per fidem, spem & charitatem.

Qui non secundum carnem ambulant] *ambulare secundum carnem*, est vivere secundum carnem. Carnem igitur Apostolus intelligit carnalem concupiscentiam spiritui aduersantem, quæ per omne genus vitiorum spargitur.

Quid, ambulare secundum carnem.

Lex enim spiritus vita in Christo Iesu (id est, per Christum Iesum) *liberauit me à lege peccati & mortis*] Legem spiritus vocat gratiam Christi; quia lex Dei per Spiritum sanctum scribitur in cordibus nostris. *Qui spiritus vitæ*, id est viuificus dicitur, quia vitam tribuit, qua Deo viuimus, & in æternum victuri sumus. Pro *liberauit*, Tertullianus legit, *manu misit*. Fuimus enim quasi mancipia peccati & mortis; sed à Christo manumissi, & libertate donati sumus. iam *lex spiritus vitæ*, id est lex spiritus viuificantis, puta lex gratiæ & charitatis, per Christum liberauit me à lege peccati & mortis, hoc est, à dictamine; iure, dominatu, reatu concupiscentiæ; vt licet eam sentiam, non tamen consentiam, ita Augustinus.

VERS. 2.

Lex spiritus vitæ, gratia Christi.

Nam quod impossibile erat legi (Moyosaicæ, etiam naturali, & decalogo) *in quo infirmabatur per carnem*] q. d. Quatenus lex impotens erat & inuálida propter carnem nostram peccato & concupiscentia infectam, quæ sanare non poterat, ita Theophylactus. Mens Apostoli hoc loco est, etsi verbis obscurioribus expressa, id nobis præstitum per gratiam, quod lex præstare non potuit.

VERS. 3.

Deus filium suum mittens, Græcè, *Deus suo ipsius filio*

Christus venit in similitudine carnis peccati: non ut omnia alij in carne peccati.

missio, quem infra vocat proprium filium, in similitudinem carnis peccati] id est, carnis peccatricis, habentem speciem carnis peccato obnoxie; nempe in eo quia mortalis natus est, ac miseras & mortem passus, quæ debentur peccatoribus. Vnde & per æneum serpentem à Moyse erectum præfiguratus est: vt qui videretur habere venenum peccati, reuera tamen non haberet. Deus missio Filio suo in similitudinem carnis peccati, de peccato damnauit peccatum in carne: atque ita contulit nobis quod lex non potuit, legis scilicet implementationem.

Et de peccato damnauit peccatum in carne] Condemnauit autem & destruxit peccatum Deus in carne, id est, per carnem Filij sui suspensam & mortificatam in cruce. non quòd omnino iam extinxerit: adhuc enim habitat peccatum in carne renatorum, excitans praua desideria: sed quia dominium eius abstulit, & reatum soluit; tandem ipsum prorsus aboliturus, quando eos liberabit de corpore mortis huius.

VERS. 4. Iustificatus per gratiam Christi legem implet.

Vi iustificatio legis impleretur in nobis] q. d. Vt iustificatio à peccatis quam lex exigebat, impleretur in nobis. Hinc patet per solam naturam & legem, sine gratia Christi, hominem in hac corruptione non posse totam legem totumque decalogum implere.

Qui non secundum carnem ambulamus, sed secundum spiritum] Quod fit, (nempe vt legem impleamus, & per hoc damnationi non simus obnoxij) dum non carnis desideria sequimur, sed instinctum Spiritus sancti.

VERS. 5. Qui enim secundum carnem sunt, quæ carnis sunt, sapiunt] Homines carnales sapiunt, curant, cogitant

tant opera carnis, illisque afficiuntur & student, ac toti sunt in illis. tale quid enim significat verbum *sapiunt*. Rursus ea quæ carnis sunt, id est, opera carnis, intellige ad quæ concupiscentia carnalis inclinat, id est, peccata cuiuscumque generis. Nam omnia spiritui contraria sunt; de quo sequitur:

Qui vero secundum spiritum sunt, quæ sunt spiritus, sentiunt] Homines spirituales curant & intenti sunt in ea opera quæ consentanea sunt Spiritui sancto, & quæ fructus spiritus appellantur, Gal. 5.

Nam prudentia carnis, mors est] Id est, sapere, ac vivere secundum carnem, mortem affert tum corporis, tum animæ, tum præsentem, tum maximè æternam. Hic sensus patet ex textu Græco, ubi est, sapere carnalia. Idem ergo hîc sunt hæc quatuor, scilicet sapere, sentire, sapientia & prudentia; quæ non aliud significant quàm amorem; affectum, curam & studium carnis, id est rerum carnalium; vel spiritus, id est rerum spiritualium.

Prudentia autem spiritus, vita & pax] Id est, sapere, amare, sectari spiritualia, vitam æternam, pacem, id est omnium bonorum prouentum, & tranquillam possessionem conciliat, gloria, & honor, & pax omni operanti bonum.

Quoniam sapientia carnis (sapere carnalia) inimica est Deo] Dat hîc causam, cur prudentia & sapientia carnis non vitam, sed mortem afferat; quia nimirum ipsa inimica est Deo, & legi diuinæ. vita autem nostra animæ, maximè beata à Deo pender, & donatur Dei amicis, non inimicis: nam inimicos suos Deus æterna morte punit.

Legi enim Dei non est subiecta: nec enim potest]

Quid sapere ea quæ carnis sunt.

Quid sapere ea quæ spiritus sūt.

VERS. 6.
Prudentia carnis est sapere carnalia.

Prudentia spiritus vita & pax.

VERS. 7.

subaudi, subiici legi Dei: veluti si dicas; Vitium virtus esse non potest, nec inclinare ad ea quæ sunt virtutis; id enim naturæ eius omnino contrarium est.

VERS. 8. *Qui autem in carne sunt* (qui carnis affectibus feruiunt, eosque explent, qui carnaliter viuunt) *Deo placere non possunt.*

VERS. 9. *Vos autem in carne non estis, sed in spiritu*] q.d. Vos carnales non estis, carnalia non quæritis, non amatis, sed spiritualia: anima enim magis est vbi amat, quàm vbi animat. baptizatos alloquitur, & sensus est: Vos iam baptizati, & per Spiritum sanctum renati, non estis subditi carni, vt sapiatis ea quæ carnis sunt, & secundùm carnem ambuletis: sed estis subditi spiritui, & sapiatis ea quæ spiritus sunt, & secundùm spiritum ambuletis.

Si tamen spiritus Dei habitat in vobis] q.d. Quandoquidem iam spiritus Dei in vobis habitat, propterea in spiritu estis. Habitat Spiritus sanctus in homine per fidem viuam & charitate formatam, & per opera inde procedentia. Spiritus sanctus per spiritum gratiæ inhabitat in anima nostra.

Si quis autem spiritum Christi non habet, hic non est eius] id est: Si quis vestrùm non habet inhabitantem spiritum Christi, aut non agitur spiritu Christi; videlicet ambulando secundùm spiritum, & sapiendo ea quæ spiritus sunt; hic ad Christum non pertinet, intellige, tanquam viuum eius membrum, & palmes fructuosus in vite; & quia non sic ad Christum pertinet, idè tandem abscedetur. insinuat Apostolus Christi diuinitatem in eo quòd eundem spiritum modò Dei, modò Christi spiritum nominat.

Si a
tum si
parte

C
Morte
sed id
est vt
habea
morte
morti
& cer
tuum

Sp
est: S
strum
tamen
per iu
vobis
bis est
tam v
quam

Q
uit les
iustiti

Q
Deus
Viui
refusa
ram, c
tuoru

Vi
dona
propte
Etius

Si autem Christus in vobis est] scilicet per spiritum suum, id est, (vt manifestior sit antithesis cum parte præcedente) si quis spiritum Christi habet.

VER. 10.

Corpus quidem mortuum est propter peccatum] Mortuum corpus vocat, quod paulò post mortale: sed ideò dicit mortuum, quia non tantum tale est vt mori possit: sed quòd corruptionem in se habeat, qua perpetuò & ineuitabiliter tendat ad mortem. mortuum ergo est post peccatum, id est, mortis necessitati factum est obnoxium, ita breui & certò, vt quasi iam habeatur & dicatur mortuum, ita S. Augustinus.

Corpus nostrum cum mortuum dicatur.

Spiritus vero viuus propter iustificationem] Sensus est: Si Christus in vobis est, tunc etiam corpus vestrum mortuum est propter peccatum; spiritus tamen vester siue mens vestra viuus vita gratiæ per iustitiam, quam in ea efficit Christi spiritus in vobis habitans. vel hoc sensu: Si Christus in vobis est, igitur spiritus eius vita vestra est, id est vitam vobis tribuit ac viuere vos facit per iustitiam quam in vobis efficit.

Quod si spiritus eius (Spiritus Patris) qui suscitauit Iesum à mortuis, habitat in vobis] intellige per iustitiam, idque perseueranter.

VER. 11.

Qui suscitauit Iesum Christum à mortuis (ipse Deus Pater) viuificabit & mortalia corpora vestra] Viuificabit autem Deus mortalia corpora nostra, resuscitando ea ad vitam immortalem & beatam, exemplo Christi capitis & primogeniti mortuorum.

Viuificabit, nimirum in resurrectione, hoc est, donabit vobis corpora, immortalia & gloriosa, propter inhabitantem spiritum eius in vobis] Rectius spiritum suum, vel, vt in Græco, suum spiritum,

vt ad Deum Patrem Spiritus referatur, iuxta id quod præcessit: quòd si spiritus eius qui suscitauit, &c. Hinc enim pater Spiritum sanctum per Spiritum charitatis in nobis inhabitantem esse causam resurrectionis, & vitæ gloriose. Est enim hic Spiritus in se vita, omnia animans, vegetans & viuificans; ac proinde sicuti Christi corpus, ita & nostrum viuificabit in resurrectione, si ipse in nobis inhabitet.

VER. 12.

Ergo fratres debitores sumus non carni, vt secundum carnem viuamus] supple, Sed debitores sumus spiritui, vt secundum spiritum viuamus. q. d. Dixi hæctenus vos non esse in carne, sed in spiritu, & à Christo translatos esse à carne ad spiritum. Christus enim nouam spiritus vitam induxit, ergo cum in baptismo nos obstrinxerimus Christo, quasi parenti & capiti nostro; sequitur pariter nos obstrictos & debitores esse non carni, vt carnaliter, sed spiritui, vt spiritualiter viuamus. Christus enim est & viuuit, non in carne sed spiritu.

VER. 13.

Si enim secundum carnem uixeritis, moriemini] videlicet morte æterna, nequaquam futuri participes beatæ resurrectionis, eò quòd Spiritum sanctum non habueritis in uobis habitantem.

Si autem spiritus facta carnis mortificaueritis, uiuetis] Spiritu, id est, per Spiritum sanctum, de quo statim subiungit: *Quicumque spiritu Dei aguntur*, inde enim bene probat Augustinus Spiritum sanctum hæc intelligi, non autem spiritum hominis.

Facta corporis seu carnis qua dicuntur.

Porro carnis opera per Spiritum sanctum mortificamus, quando ipso in nobis & nobiscum operante prauis desideriis ad eiusmodi opera incitantibus non consentimus, sed resistimus. *Uietis*
vita

vita æ
porum
ritum
vos r

Q

Dei] p

que p

Dices

mus.

agis,

agit.

se spi

cum

Agu

ad h

quan

diled

quan

ctum

N

rimo

ritum

tu p

plic

dant

que

dire

S

quo

nis,

vel

que

tu l

tui

vita æterna, non solum animarum, sed etiam corporum: ad quam vitam propter inhabitantem spiritum suum in vobis, Deus ad exemplum filij sui vos resuscitabit.

Quicumque enim spiritu Dei aguntur, ij sunt filij Dei] per adoptionem, quibus à Deo promissa atque parata est hereditas vitæ æternæ. vnde Aug. Dicet, inquit, mihi aliquis, Ergo agimur, non agimus. respondeo, Imò & agis & ageris, & tunc bene agis, si à bono agaris. Spiritus enim Dei, qui te agit, adiutor est agentibus, intelligant si filij sunt, se spiritu Dei agi, vt quod agendum est agant, & cum egerint, illi à quo aguntur, gratias agant. Aguntur enim, vt agant, non vt ipsi nihil agant, & ad hoc eis ostenditur, quid agere debeant, vt quando id agunt, sicut agendum est, id est, cum dilectione & delectatione iustitiæ, suauitatem quam dedit Dominus, vt terra eorum daret fructum suum, accepisse se gaudeant.

VERS. 14.

Agimur
& agimus, non
agimur
nisi & agamus.

Non enim accepistis spiritum seruitutis iterum in timore] id est ad timorem. q. d. Non accepistis spiritum seruorum ad timendum, vt Iudæi, qui metu pœnæ à peccatis coërcebantur: vt timore suppliciorum adigendi sitis ad legem Dei implendam. Spiritus timoris est spiritus seruilis, quem acceperunt Iudæi, vt quasi serui legi obedirent.

VERS. 15.

Sed accepistis spiritum adoptionis Filiorum, in quo clamamus, Abba, pater] Spiritum adoptionis, id est, charitatem & gratiam Spiritus sancti, vel potius ipsummet. Spiritum sanctum, per quem adoptati sumus in filios Dei. nam de Spiritu sancto subdit quòd testimonium reddat spiritui nostro quòd sumus filij Dei. Vnde ex hoc loco

*Spiritus
sanctus
ut nos a-
doptet in
filios, se
nobis cō-
municat.*

Nora. Filiatio & adoptio nostra in eo videtur consistere, quòd sicuti Deus Christo homini dedit seipsum, id est, deitatem & Verbum, ut hunc hominem qui dicitur Christus, faceret filium Dei: ita nobis dat Spiritum sanctum, eiusque deitatem, ut nos faciat suos filios, nosque adoptet. Sic enim apud homines pater dicitur, qui naturam suam filio communicat. Cùm ergo pari modo Deus dando nobis Spiritum sanctum, naturam suam diuinam nobis communicet: sequitur eum tunc nos facere, & adoptare in filios.

*Abba pater
quare dicitur.*

In quo per Spiritum sanctum clamamus non voce, sed filiali & fiduciali affectu, *Abba*, id est, pater] præ dulcedine & teneritudine amoris, quasi infantes teneri, qui carissimum parentem balbutientes blandula & iterata vocula compellere solent, pater, pater. Quia filiorum Dei est Deum patrem vocare, idque Christi filij Dei naturalis exemplo, qui toties in Euangelio vel orans vel docens Deum patrem suum appellat: deinde & Christi præcepto, qui nos docuit sic orare: Pater noster qui es in cælis, Matth. 6.

VERS. 16

*Testimonium
spiritus sancti.*

Ipsè enim Spiritus testimonium reddit spiritui nostro, quòd sumus filij Dei.] Misit enim Deus spiritum filij sui in corda nostra clamantem *Abba, pater*, Gal. 4. Quoniam igitur & spiritus noster clamat *Abba, pater*, atque id ipsum in corde seu spiritu nostro clamat Spiritus sanctus: idèd dicit Apostolus Spiritum sanctum contestificari spiritui nostro, id est vnà cum eo testari, illo ipso clamore, què in spiritu nostro excitat, *quòd sumus filij Dei.* Quæres, quòdnam est hoc testimonium? S. Chrysostomus & Toletus respondent testimonium hoc esse clamorem, de quo locutus est Apostolus: dum

dum e
per Sp

Si
sumu
ad ho
ditas i
Dom

He
quide
cohen

Si
rius, S
rificer
esset
perue
filios
comp

Ex

huius
in nob
manif
uentu
emes
totur
gemr
sed g
rus,
Aure
sunt
nea p
N
Dei e
vribu
pus i

dum enim clamamus filiali affectu, Abba, pater, per Spiritum sanctum, &c.

Si autem filij Dei sumus, ergo & heredes] Dei sumus: nam hereditas filiis debetur, non seruis, & ad hoc adoptatur quis in filiū, vt sit heres. Hereditas ista principaliter Deus ipse est; cui dicitur, Dominus pars hereditatis meæ, Psalmo 15.

VER. 17.

Heredes quidem Dei, coheredes autem Christi] Dei quidem heredes tanquam patris, Christi autem coheredes tanquam fratris nostri.

Hereditas filiorum Dei qua sit.

Si tamen compatimur, vt & conglorificemur] Clarior, Si tamen cum eo patimur, vt & cum eo glorificemur. Sicut enim Christus quamuis & filius esset & heres; merito suæ passionis ad gloriam peruenit: ita sentit Apostolus, etiam nos, etsi iam filios & heredes, merito patientiæ, qua Christo compatimur, gloriæ eius consortium adipisci.

Existimo enim, quod non sunt condigna passiones huius temporis, ad futuram gloriam, que reuelabitur in nobis] ad gloriam suo tempore reuelandam seu manifestandam erga vel circa nos, videlicet in aduentu Christi ad iudicium. q. d. Modica passione emes gloriam immensam; quasi si obolo emeris

VER. 18.

totum orbem; Si quis etiam hostis coronatos aut gemmas in dorsum tuum coniceret, non doleres, sed gauderes; colligeres ea, & vt aiebat S. Iuniperus, Talibus lapidibus lapidari vellem Parisiis, Aureliam vsque. Hæ gemmæ, hi lapides pretiosi, sunt tribulationes. *Huius temporis*. q. d. Momentanea passione emes beatam aternitatem.

Tribulationes gemmæ & lapides pretiosi quibus Sancti lapidentur.

Nam expectatio creatura reuelationem filiorum Dei expectat] Tota hæc creatura quæ hominum visibus subseruit, attentissima obseruatione tempus illud expectat, quo gloria filiorum Dei ma-

VER. 19.

nifestabitur, id est, quo filij Dei gloriosi apparebunt. *Exspectatio*, id est, sollicita, anxia, & quasi erecto exsertoque capite expectatio. scilicet ab origine mundi. Non dicit: Creatura expectat, sed expectatio creaturæ expectat. q.d. Creaturæ ita auidè hanc gloriam expectant, vt videantur esse ipsa expectatio.

VER. 20.

Vanitati enim creatura subiecta est.] Vanitas, hic est defectus mutabilitatis, & opera seruilia, labores, passiones & corruptiones, quibus creaturæ occupantur propter hominem.

Non volens.] Id est, non sponte sua, non ex inclinatione suæ naturæ; cum vnaquæque res naturaliter suam appetat perfectionem, corruptionem autem & defectum fugiat: sed ex ordinatione, veluti que præcepto Dei, qui illam, hominis culpa sic exigente, subiecit huic vanitati, non in perpetuum tamen, sed ad tempus, facta ei spe liberationis.

Sed propter eum (Deum Deique ordinationem) *qui* (huic vanitati) *eam subiecit in spe* propter hominem, vt scilicet illi seruiat in hoc mortali statu, sub spe liberationis & commutationis in melius.

VER. 21.

Quia & ipsa creatura liberabitur à seruitute corruptionis in libertatem gloria filiorum Dei.] Creatura liberabitur à seruitute corruptionis tunc quando filij Dei suam assequentur perfectam & gloriosam libertatem.

VER. 22.

Scimus enim quod omnis creatura ingemiscit & parturit usque adhuc.] q.d. Omnes creaturæ inanimés anxie, & magno cum dolore finem malorum expectant. Apostolus non de omni prorsus creatura loquitur, sed de ea quæ in ministerium

rium

rium
præci
corru
Si ha
res, i
vsque
N
rius
stom
Etum
aiunt
aliqu
acce
Etant
repo

A
nem
ficati
per
conf
ideó
Chri
nost
cont
hic
hanc
est
ado
stri
con
glor
prio
A
lute

rium hominum facta est, id est corporea, ac præcipuè de mundo hoc inferiori, qui sedes est corruptionum & corruptiuarum mutationum. Si haberent sensum, gement quasi parturientes, idque ab exordio mundi & lapsus hominis, vsque nunc.

Non solum autem illa, sed & nos ipsi primitias spiritus habentes, & ipsi intra nos gemimus.] Chryostomus ac cæteri ferè Græci interpretantur dictum in persona omnium regeneratorum, quos aiunt primitias spiritus habere, quia principium aliquod gustumque Spiritus sancti, velut pignus acceperunt in donis sibi collatis: interim expectantes & anhelantes ad plenitudinem illam sibi repositam in futurum.

Adoptionem filiorum Dei expectantes, redemptionem corporis nostri.] Nota. In primo instanti iustificationis infunditur homini charitas & gratia, per quam homo particeps fit diuinæ naturæ, & consequenter acceptus ad gloriam, & heres Dei, ideoque hoc ipso fit filius Dei adoptiuus, sicut Christus est filius Dei naturalis. itaque adoptio nostra, qua adoptamur in filios & heredes Dei, contingit nobis in ipsa iustificatione. Quod ergo hîc Apostolus ait, in cælis demum dandam esse hanc adoptionem, intellige consummatam, quæ est ipsa possessio iuris & hereditatis, ad quam adoptati sumus, videlicet redemptio corporis nostri, quæ partim erit liberatio à mortalitate & concupiscentia, partim gloria corporis ex animæ gloria dimanans. ita S. Chryost. & Ambros. Adoptio ergo inchoata fit hîc, sed perfecta erit in cælo.

Spe enim salui facti sumus] q. d. Speramus salutem, quam hîc per gratiam inchoauimus, complendam

Creatura gemit dum corrumpitur & mutantur.

VER. 13.

Qui primitias spiritus habentes.

Adoptio nostra contingit in iustificatione.

Adoptio duplex.

VER. 24.

plendam fore in nobis per gloriam in cælo, dat causam, cur dixerit, nos expectare hanc adoptionem filiorum in cælis, quia scilicet necdum re, sed tantum spe salui facti sumus: per spem enim tendimus ad salutem, quam speramus nos adepturos in cælo, & ideo adhuc gemimus expectantes corporum nostrorum redemptionem, & cum ea perfectum beatitudinis statum.

Spes autem quæ videtur, non est spes.] Sensus: Nulla est spes rei præsentis, quæ iam habetur & possidetur: sed spes tantum est rei futuræ, id est nondum acceptæ: sicut fides rei non visæ.

Nam quod videt quis, quid sperat?] id est, cur adhuc sperat? ac si dicat: Re quæ sperabatur, obtentâ, nulla iam restat causa sperandi. Videre enim hic ponitur pro quouis sentire, cognoscere, frui, possidere. Loquitur enim Apostolus non de visione Dei, sed de gloria corporis possidentis. Hæc enim est redemptio corporis nostri, ut dixi.

VER. 25. *Si autem quod non videmus speramus, per patientiam expectamus*] si, inquit, speramus salutem, spes autem eorum est quæ nondum habentur; ergo cum patientia seruitutis ac miseræ præsentis expectare debemus adoptionem ac libertatem gloriæ filiorum Dei.

VER. 26. *Similiter autem & spiritus adiuvat infirmitatem nostram.*] Tanquam dicat: Sicut Spiritus contestificatur spiritui nostro, quod simus filij Dei: sic etiam nos infirmos idem Spiritus coadiuvat; ut quæ non videmus, per patientiam expectemus. q. d. Spiritus sanctus præter gemitum, spem, & patientiam, quæ in nobis operatur, in super adiuvat etiam in hoc gemitu infirmitatem nostram,

Spiritus sanctus operatur in nobis gemitu, robor,

vt scilicet
remus
huius
suspici
perem

Na
tio en
nostra
sit per
mum

Sec
narrat
terce
in no
faciat
stram
cum i
gemit
proce
stis gl
ficisc
possu

Qu
ritus.
uis, i
gemi
diuum
desid
& ita

Q
nimit
Deur
Deo
bis sa

vt scilicet magna alacritate & fortitudine tole-
remus infirmitates animæ & corporis, vitæque
huius corruptibilis, propter quas gemimus &
suspiramus ad cælum, vtque eas constanter su-
peremus maximè per orationem.

auxiliū
& scien-
tiam be-
ne oran-
di.

Nam quid oremus, sicut oportet, nescimus.] Ora-
tio enim proprium remedium est infirmitatum
nostrarum ad eas superandas. S. Tho. Scire quid
sit petendum difficillimum est: cùm sit difficilli-
mum scire quid sit desiderandum.

Sed ipse Spiritus postulat pro nobis, gemitibus inenarrabilibus.] Spiritus sanctus postulare seu in-
tercedere pro nobis dicitur, eò quòd efficaci sua
in nobis operatione nos orantes ac postulantes
faciat. Hic enim est qui adiuuat infirmitatem no-
stram, quique docet nos quid orare debeamus,
cùm ipsi hoc sæpè nesciamus. Dicuntur autem
gemitus inenarrabiles siue ineffabiles; vel quia
procedunt à desiderio rei ineffabilis, id est cæle-
stis gloriæ; vel quoniam ipsi motus cordis, vt pro-
ficiscuntur à Spiritu sancto, satis enarrari non
possunt.

Gemitus
inenar-
rabiles
qui di-
cantur.

*Qui autem scrutatur corda, scit quid desideret spi-
ritus.*] Græcè, nouit quid sit sensus spiritus. Quam-
uis, inquit Apostolus, Spiritus sancti in nobis
gemitus sint nobis ineffabiles, Deus tamen cor-
dium scrutator optimè nouit sensum, affectum,
desiderium Spiritus sui sancti gementis in nobis:
& ita nouit, vt etiam approbet & exaudiat.

VER. 27.

Quia secundum Deum postulat pro sanctis] quia
nimirum illis postulat ea, quæ sunt secundum
Deum, Deique mentem & voluntatem, quæque
Deo grata, sancta & accepta sunt. hæc autem no-
bis salutaria sunt. ita S. Chrysof. Theod. Ambro.

Scimus

VER. 18. *Scimus autem quoniam diligentibus Deum omnia cooperantur in bonum*] q. d. Multa, vt dixi, Sancti patiuntur in hac vita, veruntamen iis omnia cooperantur in bonum: animosè ergo & læto animo omnia ista perferant. *omnia* ergo, id est, omnes tribulationes, inquit Ambros. S. August. addit, *omnia*, etiam peccata Sanctis cooperari in bonum. Nam prædestinati, ait, ex casu humiliores, cautiore & feruentiores resurgunt. ita etiam explicat Anselm. & Thom.

Electis omnia cooperantur in bonū.

Vocatio secundū propositū Dei, non hominū.

Propositum Dei quid sit.

Iis qui secundum propositum vocati sunt sancti] id est, iis qui vocati sunt ad sanctitatem. Verus & certus sensus est, quo propositum Dei, non hominum, intelligitur: Dei, inquam, propositum, id est, voluntas præuia, prædestinatio, ac decretum æternum. Augusti. Anselm. & alij per *propositum* hoc accipiunt æternum Dei beneplacitum, liberale decretum, voluntariam & gratitiam Dei constitutionem, quæ Act. 2. vocatur definitum consilium. *Propositum* ergo hoc est liberale & gratuitum Dei consilium & decretum, quo proposuit, statuit & decreuit Deus ab æterno ex mera sua bonitate & clementia homines peccato perditos per Christum vocare ad gratiam, & sanctitatem, sine vlllo eorum merito.

VER. 19. *Nam quos præsciuit, & prædestinauit conformes fieri imaginis Filij sui.*] Sensus huius loci est, Prædestinatorum salutem nullis aduersitatibus neque tentationibus impediri posse: idque certò nobis constare ex charitate Dei, qua eos ab æterno dilexit: qua etiam facturus sit, vt omnino ea bona ad quæ prædilecti sunt ac præordinati, consequantur. Nam, inquit, quos præsciuit, id est, ab æterno prædilexit, & amicos habere voluit;

voluit
les f
decre
tam
De h
nus l
form
natos
Chri
etiam
inche
tellex
mus,
tam:
nem:
tius l
calest
& ca
eam
alibi
milit
sua.
mile
Deus
quo t
la, q
Dei
cui n
fit, in
Sed
vt si
Cor.
est,
eius
ctior

voluit; eosdem prædestinavit conformes ac similes fieri Christo filio ipsius, id est certo fixoque decreto iam olim & ab æterno statuit ad hoc tam eximium bonum eos aliquando perducere. De huiusmodi præscientia Dei legatur Augustinus libro de Dono perseu. cap. 18. Porro conformitatem imaginis filij Dei, ad quam prædestinatos dicit, similitudinem intelligit nostram cum Christo Dei filio; non qualemcumque, qualis etiam in hac vita per mentis renouationem, & inchoatam adoptionem habetur, vt quidam intellexerunt; sed quam in fine sæculi expectamus, id est, adoptionem filiorum Dei consummatam: de qua supra dixerat, *expectantes adoptionem*: quæ nimirum consistit in glorificatione totius hominis, vt sicut dicit 1. Corinth. 15. *qualis celestis*, id est, Christus iam glorificatus, *tales sint & celestes*, videlicet omnes eius electi. Sic enim eam conformitatem idem Apostolus exponit alibi: *Qui reformabitur*, ait de Christo, corpus humilitatis nostræ configuratum corpori claritatis suæ. Sic & Ioannes dicens: *Cum apparuerit*, similes ei erimus. & Ecclesia in oratione qua sic Deum precatur: *Vt in illius inueniamur forma, in quo tecum est nostra substantia*. Cæterum phrasis illa, qua dicimur futuri conformes imaginis Filij Dei, non significat Filium Dei esse imaginem, cui nos conformandi simus: vt appositiuè dictum sit, *imaginis Filij*: quomodo multi intellexerunt. Sed sensus est, nos ita conformandos Filio Dei, vt simus eius quædam imago. sic enim etiam 1. Cor. 15. portaturi dicimur imaginem celestis, id est, Christum in nobis representaturi tanquam eius imago, quod futurum est in beata resurrectione, de qua Paulus ibi differit.

Conformitas imaginis filij Dei, qua dicitur.

Phil. 3.

1. Ioan. 3

Homines glorificati erunt imago Filij Dei.

Vt

Et sit ipse primogenitus in multis fratribus.] Significat illam conformitatem de qua locutus est, redundare in gloriam Christi. Nam ex ea consequitur quædam dignitas & prærogatiua Christi, ut sit primogenitus in multis fratribus, puta fidelibus, sanctis, amicis, electis, & dilectis Dei. Nota. Christus filiorum Dei est primogenitus, Primò, quia ipse est filius Dei naturalis, cum cæteri sint tantum adoptiui. Secundò, quia ante omnes prædestinatus fuit Christus ad hanc filiationem & vnionem cum Verbo, & consequenter ad omnem suam gratiam & gloriam. Tertiò, quia Christus finis, scopus & exemplar fuit & est omnium prædestinatorum & electorum, uti ex hoc loco, aliisque docet S. Augustinus.

*Christus
ob tres
rationes
filiorum
Dei pri-
mogeni-
sus.*

VER. 30.

Quos autem prædestinauit, hos & vocauit] quoscumque Deus ab æterno prædestinauit conformes fieri imaginis Filij sui, hos & vocat in tempore, ea scilicet vocatione de qua paulò antè dixit, *qui secundum propositum vocati sunt*; qualis est illa de qua angelus: Beati qui ad cœnam nuptiarum Agni vocati sunt. Hæc enim vocatio semper efficax est, & electorum propria. Intelligitur hoc loco vocatio, vel ad fidem, vel generatim ad iustitiam & sanctitatem vitæ, & omnino ad salutem, iuxta diuersum intellectum eius quod sequitur.

*Apoç. 19
Qua vo-
cacio it-
per effi-
cax.*

Et quos vocauit, hos & iustificauit] quoscumque prædestinatos vocat ad fidem & iustitiam & salutem, quæ quidem vocatio fit per ministerium prædicationis Euangelicæ; eos non inaniter vocat, quomodo multi vocantur qui non veniunt: sed eosdem ipse etiam iustificat, donans fidem, pœnitentiam, remissionem peccatorum, sanctam

con

conue

Qu

cumq

prop

temp

Filio

iam p

gloria

Hi

stinat

glorif

riam d

destin

Qu

pro fu

quosc

cand

perdu

aduer

sequi

Si

stat pr

ætern

rificat

quis v

insurg

profec

Qu

Filio. h

in qua

tatem

gratia

lij Dei

nobis

conuersationem, & in ea perseuerantiam.

Quos autem iustificauit, illos & glorificauit] quoscumque autem prædestinatos, siue secundum propositum uocatos iustificat, eosdem etiam suo tempore glorificabit, facturus eos conformes Filio suo glorificato. Origen. August. Fulgent. & iam passim Theologi, *quos glorificauit*, accipiunt de gloria beatitudinis æternæ.

Glorificatione hic æternam intelligit Paulus.

Hinc Scholastici tres ponunt effectus prædestinationis, nimirum uocationem, iustificationem, glorificationem: ac consequenter colligunt, gloriam & beatitudinem æternam esse effectum prædestinationis.

Tres effectus prædestinationu.

Quid ergo dicemus ad hæc?] Cùm tanta sit Dei pro suis electis cura, tamque certa prouidentia, ut quoscumque prædestinauit ad gloriam, eos uocando & iustificando, tandem omnino ad illam perducat: quid dicturi sumus inter passiones & aduersitates huius sæculi constituti, nisi hoc quod sequitur?

VERS. 31

Si Deus pro nobis, quis contra nos?] Id est, si Deus stat pro nobis, uolens omnino implere in nobis æternum suum propositum iustificationis & glorificationis nostræ: cùm nemo sit Deo potentior; quis uel hominum uel dæmonum ita contra nos insurgat, ut salutem nostram impediat? nullus profectò.

Qui etiam proprio Filio suo non peperci] Proprio Filio. hinc Adrian. Papa & DD. docent, Christum, in quantum homo est, id est, secundum humanitatem, uerè ac propriè esse Filium Dei, scilicet ob gratiam vnionis cum Verbo, siue cum persona Filij Dei: quia in quantum homo, traditus est pro nobis in mortem, quod de eo hîc asserit Paulus.

VERS. 32
Christus in quantum homo, uerè est Filius Dei.

Sed pro nobis omnibus tradidit illum] Theologi bene definiunt pro omnibus traditum, quia passio eius & mors sufficiens erat omnibus omnino redimendis: pro non omnibus, quia redemptionis proprietates penes solos est electos. Quæri solet quo sensu Pater Filium tradidisse dicatur in mortem. breuiter dicimus hoc sensu: quia quem ab æterno decreuit ac voluit pro nostra salute passurum & moriturum esse, eundem in tempore per manus impiorum pati ac mori fecit.

Quomodo non etiam cum illo omnia nobis donauit] Græcè *donabit* in futuro. Qui enim filio suo, quo nihil habet carius, non pepercit, sed pro salute nostra impendit, tradens eum pro nobis omnibus in mortem, certè nec cætera dona ad salutem necessaria, nec ipsam denique salutem & gloriam est negaturus.

VERS. 33

Quis accusabit aduersus electos Dei? Deus qui iustificat] quis accusationem instituet obiectis criminibus aduersus eos quos Deus elegit volens omnino saluare? q. d. Nullus id fecerit, nisi frustra. *Densest qui iustificat*, id est à peccatis & ab intèrata aduersarij actione electos suos absoluit, iustòsque pronuntiat.

VERS. 34

Quis est qui condemnet?] id est, damnationis sententiam in eos ferat: q. d. Nemo, nisi frustra: aut quid noceant eis accusationes & damnationes hominum, cum Deus eos iustificat?

Christus Iesus supple. est) *qui* (pro nobis) *mortuus est; imo qui resurrexit, qui est ad dexteram Dei; qui etiam interpellat pro nobis*] apud Patrem, tanquam perpetuus aduocatus & patronus noster, exhibendo se & cicatrices suas, quas in passione acceptas adhuc seruat & Patri ostentat, ac consequenter
orat

orat,
gand
9. Iesu
tui l

Q
sus: C
nobis
rit ab
mus,
nobis
ritate
erga
pro n
nos
nos,
sinat
Dei t
aliisq
dè pr
nem
imper
stere
mus a
eum q

T
pericu
sue a
rebus
rebus
num
S
ros e
Q
sus:

tui fumus cultores, assiduè tradimur in mortem, quotidianis obiicimur periculis.

Æstimati sicut oves occisionis] haud secùs atque oves mactationi destinata, ita pro libito & absque commiseratione nos ad mortem & supplicia trahunt.

VERS. 37

*Electoriũ
victoriã
qualis.*

Sed in his omnibus superamus, id est, plus quàm victores fumus, superuincimus, scilicet, insigni & illustri victoria, quam consequimur, dum non resistendo sed pariendo & moriendo, superamus hostes omnes & quæuis aduersa, in usque gloriamur, idque *propter eum qui dilexit nos*] Excellentem & facilem illam victoriam adipiscimur, non nostra virtute, sed per auxilium siue Dei, siue Christi, qui nos dilexit.

VERS. 38

Certus enim sum] Id est, certam in Domino spem habeo, persuasum habeo, confido. S. Augustin. in exposit. propositionis 58. Quod autem ait, Certus sum enim, & non dixit, Opinor; plena fide tenuit, quòd nec mors vlla, nec vitæ temporalis promissa, nec cetera subsequencia possunt credentem à charitate Dei detorquere.

Quia neque mors, neque vita] neque mors à persecutore intentata, neque vita promissa.

Neque angeli, neque principatus, neque virtutes] Hac parte spiritus aduersarii, id est dæmones, significantur, quibus omne studium est Christi fideles abstrahere à salute. Porrò sub his tribus angelorum ordinibus, ceteros omnes (nam ex omnibus ordinibus aliquos cecidisse Theologorum sententia perquam probabilis est apud Magistrum in 2. sent. dist. 6.) comprehensos intellige. q. d. Nullam profus dæmonum vim & potentiam electis præualere posse.

Ex omnibus ordinibus aliquos cecidisse Theologorum sententia perquam probabilis est apud Magistrum in 2. sent. dist. 6.) comprehensos intellige. q. d. Nullam profus dæmonum vim & potentiam electis præualere posse.

Neque

Neque instantia, neque futura] Instantia, id est presentia, intelligit autem tam bona quibus allici solent homines, quam mala quibus terretur.

Neque fortitudo] Interpretantur fortitudinem principum huius sæculi.

Neque altitudo, neque profundum] D. Thom. & Anselm. sic explicant: *Neque altitudo*, scilicet arcus & rupis, ex qua quis minaretur præcipitium, nisi à Dei amore recedas. *Neque profundum*, puta mare aut flumen, in quo pari modo minaretur quis submersionem.

Neque creatura alia poterit nos separare à charitate Dei] Charitatem Dei intellige vel eam qua nos Deum diligimus, vel potiùs eam qua nos Deus diligit. Significatur enim vis charitatis illius qua Deus electos suos complectitur, ad præstandum efficaciter ea quæ vult eis donare, & ad removenda contraria.

Vis charitatis divina erga suos electos.

Quæ est in Christo Iesu Domino nostro] Id est, per Iesum Christum tanquam mediatorem & propitiatorem nostrum: qui nobis illam Dei charitatem merito suæ passionis & mortis conciliavit: eadèmq; morte nos redemit.

qua ratione Dominus noster vocatur.

* *

CAPVT IX.

SVMMARIVM.

Docet promissiones Iudeorum patribus factas ob illorum ruinam non frustrari: sed impleri in spirituali Israël. Deum pro sua voluntate, & non ex operibus, alios eligere ad ostensionem suae bonitatis, alios reprobare ad manifestationem iustitiae. Quò proinde referendum, quòd Gentes electae sint ad fidem, Iudaeis reprobatis.

VERS. I. **V**eritatem dico in Christo, non mentior] id est, ne quis mentiri me suspicetur, rem veram sincerè & ex animo loquor; idque per Christum, seu Christo teste. q. d. Testor Christum, iuro per Christum me verum dicere.

Testimonium mihi perhibente conscientia mea Sensus: Ad id quod dico, testem mihi adduco & allego conscientiam meam.

In spiritu sancto] id est, per Spiritum sanctum, ut eiusdem conscientiae meae testem.

VERS. 2. *Quoniam* (quòd) *tristitia mihi magna est, & continuus dolor cordi meo*] scilicet ob reiectionem & reprobationem Iudeorum à iustitia & salute. Igitur hic dolor ex ingenti amore fratrum nascebatur.

VERS. 3.
Paulus
optat sibi
anathema
pro
fratribus

Optabam enim ego ipse anathema esse à Christo pro fratribus meis] optarem ego ipse, si liceret, & si fieri posset, esse anathema à Christo, id est, separatus

rus

tus & alienus à Christo, pro fratribus meis Iudæis. Hæc ipsius Chrysoſtomi ſententia eſt. Itaque ſenſus Apoſtoli eſt: Quamvis tâta cum Chriſto & in Chriſto bona expectemus, quanta dudum commemoravi; tamen ipſe equidem optarem, ſi per legem & iuſtitiam Dei liceret, omnibus illis priuari, vt fratres mei Iudæi eadem illa conſequantur. Quæ profectò verba ſunt immenſi amoris erga fratres, eòſque ſibi inimicos.

Qui ſunt cognati mei ſecundum carnem] ſignificantur qui ſunt ei uſdem generis.

Qui ſunt Iſraelitæ] Nomen Iſrælitarum honorificum erat, videlicet patronymicum ab Iſræl, nomine diuinitus impoſito patriarchæ ipſorum Iacob.

VERS. 4.
Iſrælitarum nomen honorabile.

Quorum adoptio eſt filiorum] quos Deus adoptauit in filios, cum ſibi ſuoque cultui eos addixit, Exod. 4. dicens: Filius meus primogenitus Iſræl.

Et gloria] quorum eſt gloria, ſcilicet præ cæteris Gentibus. Non enim fecit taliter omni nationi, pl. 147. idque ſiue legem ſpectes à Deo datam; ſiue admiranda Dei opera per Moylem & alios in illo populo exhibitæ; ſiue prophetias, ſiue promiſſiones, ſiue protectionem ſingularem. hæc igitur omnia populum illum inter omnes Gentes reddiderunt valdè glorioſum & celebrem.

Gloria populi Iſrælitæ.

Et teſtamentum] Græcè & Syriacè *teſtamenta* plurali numero. intellige pacta particularia cum patribus eorum inita, & ſub generali nomine veteris Teſtamenti comprehenſa: velut de terra promiſſiouis, ac terrena proſperitate, & aduerſus hoſtes victoria, de ſacerdotio, de regno. Quæ omnia græco vocabulo ab Interpretibus Lxx. uſurpato Teſtamenta vocantur.

Teſtamentorum nomine quid ſignificatur.

Et legislatio] Hoc est, quibus lex à Deo lata fuit. Grandis enim & singularis est prærogatiua, legem habere non ab homine, sed à Deo latam, & per hoc Deum ipsum habere legislatorem.

Et obsequium] Id est, cultus sacer ac diuinus lege cærimoniali præscriptus.

Et promissa] q. d. Benedictio Abrahæ promissa, omnesque aliæ promissiones Dei. Harum autem promissionum maxima est ipse Messias, siue Christus, puta redemptio, iustitia ac salus præstanda per Christum.

VERS. 5.

Quorum patres] subaudi, sunt: id est, qui progenitores habent sanctos patriarchas Abraham, Isaac & Iacob.

*Christus
ex Iudæis
ortus.*

Et ex quibus est Christus secundum carnem] Sentit populum Iudaicum præter alia iam commemorata, sic à Deo fuisse honoratum, vt ex eo Messiam, id est Christum, promissum incarnari & nasci voluerit. Qua ratione & Simeon ille iustus Christum vocat gloriam plebis suæ Israël, Luc. 2. Huius porrò beneficij magnitudinem auget in immensum personæ Christi dignitas, de qua sequitur:

*Christus
super omnia
Deus
benedictus.*

Qui (Christus) est super omnia Deus benedictus in sacula, amen] siue intelligatur Deus super omnia, siue benedictus super omnia. quod vtrumque in eandem sententiam redit. Nam solus ille qui est super omnia Deus, super omnia benedictus, est, *in sacula*, id est, laudibus celebrandus in omnem æternitatem.

VERS. 6.

Non autem quod exciderit verbum Dei] non hæc ed dicuntur à me, quòd sentiam excidisse verbum Dei, id est, irritas factas esse Dei promissiones & pacta. Non tamen hîc respicit ad pro

promissiones & pacta, de quibus superius, pertinentia ad carnalem Israël: sed promissiones significat noui testamenti implendas in Israëlē spirituali, & spirituali semine Abraham per Isaac promissionis filium præfigurato.

Non enim omnes qui ex Israel sunt (qui ex Iacob patriarcha prognati sunt [*ij sunt Israelitæ*] veri scilicet secundum mentem Scripturæ, ad quos pertineat diuina promissio spiritualis Abraham & Israëlī facta.

Neque qui semen sunt Abraham, omnes filij nec VERS. 7.
ideò, quia secundum carnem nati sunt ex Abraham, censendi sunt omnes eius filij secundum mentem Scripturæ loquentis de filiis Abraham, ubi de promissionibus agitur.

Sed in Isaac vocabitur tibi semen] subaudi, Dicitum est ad Abraham, scilicet Gen. 21. q. d. Isaac erit & vocabitur tuum semen, id est, verus & genuinus tuus filius; ac consequenter tuæ benedictionis heres, non autem Ismaël. Simplicius: *In Isaac*, id est in posteris Isaac, q. d. Posteritas tua, ò Abraham, censebitur per Isaac, qui Dei promissione & virtute supernaturali natus est tibi seni & sterili Saræ; non per Ismaël, qui filius est carnis, id est, sola naturali virtute generatus.

Id est, non qui filij carnis, hi filij Dei: sed qui filij VERS. 8.
sunt promissionis, æstimantur in semine] id est, qui regenerati sunt secundum spiritum per gratiam fidei, idque iuxta promissionem diuinam Abraham factam, qua dictum est: *Benedicentur in semine tuo omnes gentes*, Gen. 22. *In semine*, id est, æstimantur semen, siue filij & heredes Abraham, & consequenter ipsius Dei, diuinæque promissionis Abraham factæ.

VER. 9. *Promissionis enim verbum hoc est, Genes. 18. Secundum hoc tempus veniam, & erit Sara filium,] Verba sunt angeli in persona Dei loquentis ad Abraham, promittentis ei filium Isaac ex Sara coniuge sua quanquam sterili & vetula.*

VER. 10. *Non solum autem illa (Sara) sed & Rebecca ex vno concubitu habens, Isaac patris nostri] scilicet id ipsum experta est, filios nimirum à Deo censerì non carnaliter genitos, sed eos qui diuinitus promittantur, eligantur & adoptentur. Nam Iacob filius eius (Rebecca) licet iunior, quia promissus & electus à Deo, prælatu s fuit Esau seniori, factusque est successor & heres Isaac patris sui.*

VER. 11. *Cum enim nondum nati fuissent (ex Rebecca Iacob & Esau) aut aliquid boni egissent, aut mali] cum nondum essent in lucem editi, licet iam in vtero concepti, nec proinde quicquam boni malive egissent; adeoque nec per ætatem agere potuissent, cuius boni vel mali merito alter eligeretur, vt fieret dominus fratris sui; alter reprobaretur, vt fratri seruiret.*

Vt secundum electionem propositum Dei maneret.] Exponitur autem hæc pars bifariam. Vno modo; vt propositum, quo secundum electionem gratuitam, & non ex meritis Deus constituerat Iacob honorare, subiiciendo fratrem ipsius seruituti, maneret, hoc est, firmum ac stabile esset. Altero modo, vt mysticè significaretur Dei propositum, quo credentes in Christum prædestinavit ad iustitiam, & consequenter ad vitam æternam, sola & gratuita ipsius electione, absque vllò meritorum respectu, firmum esse atque immobile.

Non

Non ex operibus, sed ex vocante dictum est ei: VER. 12.
Quia maior seruiet minori puta Esau Iacobo ser- & 13.
 uiet, non in sua persona, sed in suis posteris, qua-
 si diceret: Idcirco Deus huiusmodi responsum
 dare voluit matri, cum pueri nondum nati es-
 sent, ut per hoc significaret electionem alte-
 rius præ altero non esse ex operibus, sed ex
 vocante.

Sicut scriptum est: Iacob dilexi, Esau autem odio VER. 13.
habui.] Malachiæ 1. q. d. Etsi fratres essent ger-
 mani ac gemini, eoque nomine pares, nisi quod
 Esau ratione primogenituræ præponendus vide-
 retur: ego tamen *Iacob dilexi*, id est, volui ei in sua
 posteritate benefacere; *Esau autem odio habui*, id
 est, posthabui ac reieci, nolens singularia in eius
 posteritatem beneficia conferre. Hic sensus est
 literalis verborum Prophetæ. Iam hinc colligendum
 relinquit Apostolus, argumento à figura ad rem,
 in figura ac mysterio significatam, nimirum Iacob,
 id est credentes, iustificauit; Esau, id est nolentes
 credere, repulsi à iustitia. Odisse accipitur pro eo,
 quod est posthabere, negligere, non curare, præ alio
 contemnere. Notandum, an Esau sit reprobatus ea
 reprobatione de qua differit Apostolus: atque aded non
 videri improbable, quod post depositum fraternum
 odium, de quo Genes. 33. in vera religione à
 parentibus accepta defunctus, salutem adeptus sit.

Odij significatio in Scripturis.

Verum Esau sit de numero reprobatorum.

Quid ergo dicemus? Numquid iniquitas apud VER. 14.
Deum? absit. Apostolus hinc occurrit tacitæ ob-
 iectioni: Si Deus sine merito Iacob dilexit, Esau
 verò illi æqualem odio habuit, ergo iniustus vi-
 detur: hoc autem dicere, est impium, responderet
 Apo

Apostolus: *absit*, & rationem reddens, atque ob-
iectionem soluens, subdit:

VERS. 15

Moyſi enim dicit. Electionem, inquit, planè
gratuitam & indebitam ostendunt verba Dei ad
Moysem Exod. 33. *Miserebor, cuius misereor*, id est,
cuius uolero misereri; & *miseratordiam praestabo,*
cuius miserebor.] Significat enim, Deum misereri
quibuscumque uoluerit, eligendo eos ad salutem
ex solo beneplacito suæ voluntatis. q. d. Prædesti-
natio hæc & electio Iacobi, præ Esau, & allegori-
cè filiorum fidei Abrahamæ, id est, Christianorum,
præ filiis carnis, id est Iudæis, non est cuiquam de-
bita, nec opus iustitiæ, sed misericordiæ, ac conse-
quenter mihi liberum & gratuitum; nunquam
ergo iniquum. q. d. Ergo nulla est in carnalium
Iudæorum repulsa, & credentium acceptatione
ad iustitiam, gratiam & salutem, quæ sunt bene-
dictio Abrahamæ, & semini eius promissa, iniquitas:
quia acceptatio hæc nulli est debita, sed planè est
in Dei arbitrio, ut eam det gratis & gratiose, cui
uoluerit: non ergo Iudæis feci iniuriam, cum
Gentibus feci misericordiam.

VERS. 16

Igitur non uolentis, neque currentis, sed miserebor
est Dei] q. d. Paulus: Benedictio Abrahamæ & Isaac
non fuit Esau uolentis & currentis in cāpum ad
venandum; ut cum ex sua uenatione comedisset
pater, benediceret ei; sed fuit Iacobi, cuius Deus
miserus est, ut in eum caderet, non in Esau, licet
is senior esset & primogenitus. ita Anastasius. ut
sit sensus: Quod quis sit electus à Deo, non ex
merito bonæ voluntatis, neque ex merito boni
operis seu conuersationis præcedentis aut præ-
uisæ; sed ex solo ac libero beneplacito est Dei
miserentis.

Dicit

Dicit enim Scriptura Pharaoni: *Quia in hoc ipsum* VER. 17.
excitavi te, ut ostendam in te virtutem meam] Probavit Apostolus non esse iniquum quod Deus gratuita electione & voluntate Iacob dilexerit, eiusque misertus sit, sine illius operibus & meritis. Hic probat secundam antithesis suae partem, scilicet quod Esau odio habuerit, & noluerit eius misereri, id non ex demeritis Esau, praeter Iacob accidisse, sed ex Dei voluntate, qui noluit eius misereri. Est enim hoc Deo liberum, ut patet in Pharaone, quem, quia obduratus erat in suis peccatis, sibi suisque peccatis permisit, & dimisit, ac tandem puniuit mergendo eum in mari rubro; cum tamen misertus sit Nabuchodonosor, & aliorum, qui aequè ut Pharaon mali & obdurati fuerunt.

Ergo cuius vult, miseretur; & quem vult, indurat] VER. 18.
 Apostolus hic ex illo testimonio: *Misereror, cuius misereor*, scilicet Iacobi, & allegoricè populi fidelis, siue Christiani, quem dilexi, infert: *Ergo cuius vult, miseretur*. Ex illo vero, *In hoc ipsum excitavi te; ut ostendam in te virtutem meam*, infert & colligit: *Ergo quem vult, indurat*, scilicet Pharaonem; & per consequens, non ex operibus, sed quia vult, odio habet Esau, & allegoricè carnales Iudæos, quos repellit à benedictione Abraham. Hoc enim est, quod toto hoc capite probare contendit: scilicet Dei voluntate credentes adscitos, & Iudæos repulso esse à benedictione Abraham. quod enim Pharaon non à Deo, sed à seipso, suaque malitia propriè & directè sit obduratus demonstratur, ex eo quod Deus misso Moyse, Pharaoni decies præcepit dimissionem populi Iudæici; ergo voluit ut missum faceret populum,

pulum, non ergo eum obdurare voluit, &c.

VERS. 19

Dices itaque mihi.] Græcè & Syriacè *dices*. Adversarium facit obiiicientem sibi hoc quod sequitur.

Quid adhuc queritur] id est, conqueritur, querulatur. Sensus est: At dices mihi, Si Deus quos vult eligit, & quos vult reprobat; cur non contentus facere pro libito quæ vult etiam conqueritur de hominibus apud Prophetas; & irascen-tis more grauiâ comminatur, quòd ad ipsum non conuertantur vt salui fiant?

Voluntati enim eius quis resistit?] id est, resistere potest? Dicunt ergo ipsi: Si Deus cuius vult miseretur, & quem vult indurat, quid mirum est nos esse miseros & induratos? voluntate enim Dei tales sumus: voluntati autem eius quis resistit? Hanc causam aufert & elidit Apostolus dicens: Voluntatis diuinæ, vtpote sapientissimæ, optimæ & eminentissimæ, à creatura non esse quærendam rationem; neminem enim de ea queri, vel illi obstrepere debere, sed illam omnes silentio venerari, illique summa humilitate & reuerentia se submittere debere. ait ergo:

VERS. 20.

O homo, tu quis es, qui respondeas Deo?] ac si dicat: Tu quis es qui disputas cum Deo? hominem te cogita, illum Deum: ita defines cum illo velle in disputatione venire, & eius iudicia discutere. Pulchrè S. Greg. inquit: Respondere Deo non posse conuincitur qui homo nominatur; qui per hoc quòd de humo sumptus est, iudicia superna discutere dignus non est.

Nunquid dicit figmentum ei qui se finxit. Id est figulo, *quid me fecisti sic?*] cur me tale finxisti? Numquid, ait Apostolus, vas fictile iure poterit ex-
stulare

stular
rit? a
accor
quera

As
massa
in con
luto f
tume
cuius
ius et
iustif
fa in
nem,
tume
feret
rem
dura
vasa

Q
cere p
sa ira
sua i
Apo
prop
ritur
hoc
se fe
non
pecc
que
caus
tent
fecit

stularè cum figulo, cur ipsum tale aut tale fecerit? ac si dicat, minimè. Hoc propriè ad reprobos accommodatur. Nam electi non habent quòd querantur aut exoptulent, sed vnde gratias agāt.

An non habet potestatem figulus luti ex eadem massa facere aliud quidem vas in honorem, aliud vero in contumeliam?] Sicut figulus potest ex eodem luto facere vas vnum in honorem, aliud in contumeliam: ita Deus ex eadem massa hominum, cuius vult miseretur, & quem vult indurat. Cuius ergo miseretur, id est, què à peccato liberat & iustificat, vti Christianos credentes; hos facit vasa in honorem: quem verò indurat, vti Pharaonem, & Iudæos incredulos; hos facit vasa in contumeliam: sed sicuti Deus positivè & directè miseretur; sic positivè & directè facit vasa in honorem, & sicut permissivè & indirectè tantùm indurat; sic permissivè & indirectè tantùm facit vasa in contumeliam.

Quod si Deus volens ostendere iram, & notam facere potentiam suam, sustinuit in multa patientia vasa ira apta in interitum, ut ostenderet divitias gloriae suae in vasa misericordiae, quae prae paravit in gloriam] VER. 22. & 23.

Apostolus hinc perfectè respondet querelæ, quam proposuit, Si Deus homines indurat, cur queritur, & induratos punit? Respondet ergo hinc hoc modo, quasi dicat. Indurati ipsi positivè se fecerunt, & aptarunt vasa iræ; Deus ergo non fecit eos, sed *sustinuit*, id est, patienter peccare permisit, differens diu supplicium, sicque eos indurasse dicitur: idque duplici de causa. Prior est, ut iram, id est, iustam & potentem suam vindictam in eos ostenderet, vti fecit, dum Pharaonem mergit in mari rubro.

Putat

Putabat enim Pharao Dei patientiam, per quam non puniebat eum Deus, impotentiam esse. Posterior est, ut ex hac seueritate Dei in induratos appareat gloriosa Dei misericordia, opulentia & liberalitas in vasa misericordiae, id est, in sanctos & electos, quibus non pœnam, sed gloriam præparauit.

VER. 24. Quos & vocauit nos, non solum ex Iudæis, sed etiam ex Gentibus] Quos, idem est, ac si dicat, Hæc vasa misericordiae, non lutea, sed humana sunt ij, quos Deus ad se suamque gratiam, amicitiam & filiationem vocauit, nempe nos fideles, tum ex Iudæis, tum ex Gentibus.

VER. 25. Sicut in Osæ dicit: Vocabo non plebem meam, plebem meam: & non dilectam, dilectam] q. d. Vocabo gentes idololatræ, quæ nõ fuerunt plebs mea, ad meam fidem & cultum, ut cum fuerint ad me conuersæ, vocem eas plebem meam; & qui non erant à me dilecti, id est, gratiæ donis affecti, faciam dilectos: ita ut vero nomine Populus meus, meique dilecti vocari possint.

Et non misericordiam consecutam, misericordiam consecutam] Gentes enim, quas paulò antè dixit ex non plebe factas esse plebem Dei, hîc ex statû derelictionis, dicit esse translatas in statum misericordiae & gratiæ Dei, ut plebs gentilis, quæ antea non erat misericordiam consecuta, iam vocaretur misericordiam consecuta.

VER. 26. Et erit, in loco ubi dictum est eis: Non plebs mea vos; ibi vocabuntur filij Dei viui] Et erit, id est, hoc quod dicam, aliquando futurum est, in ipso loco, ut in Græcia, Italia, Gallia, & ubicunque morati fuerint dudum à vero Dei cultu alieni, sic ut vocari possent non populus meus; in eodem, inquam, loco,

&

& ab
tum f
filij D
esse

Ija
filiorn

lis,) r
pheti

raël g
vsque

deatu
rame

Quer
cacati

terit
mat p

ceter
Ve

tate, q
ram]

verbu
quod

saluat
meru

cos il
illud

fuerit
vocab

lis ac
Apost

equita
dicio
stolus
uis du

& absque eo quod locum mutant, verum Dei cultum suscipient, ac per hoc erunt & vocabuntur filij Dei viui, seu viuentis, id est, Dei veri, cuius esse viuere est.

Isaias autem clamat pro Israël, Si fuerit numerus filiorum Israël, tanquam arena maris (innumerabilis,) reliquia (id est pauci) salua fient] Sensus prophetiae est: Etsi populus secundum carnem ex Israël genitus, iuxta promissionem Abraham factam vsque adeo multiplicetur, vt comparari posse videatur cum arena quae est in littore maris; solæ tamen ex eo reliquiae, id est paucissimi salui erunt. Quemadmodum dicit infra c. I I. *Ceteri verò excacati sunt.* Si cui magis placet versio pro Israël, poterit hunc sensum facere: Isaias hoc solum clamat pro Israël, reliquias eius populi saluas fore: ceteroqui denuntiat multitudinem perituram.

Verbum enim consummans & abbrevians in equitate, quia verbum breuiatum faciet Dominus super terram] Sensus: Deus erit consummans & abbrevians verbum in iustitia vel cum iustitia, id est, Deus quod locutus est faciet, redigens Israël quem saluaturus sit, ad breuem, accisum & exiguum numerum, ita vt penè consumatur. Sed tamen paucos illos faciet iustitiae donis affluentes, secundum illud eiusdem Prophetæ, c. 4. *Omnis qui relictus fuerit in Sion, & residuus in Ierusalem, sanctus vocabitur, quod impletum fuisse constat in Apostolis ac ceteris primitiuae Ecclesiae fidelibus, quos Apostolica Scriptura passim Sanctos appellat.* *In equitate, id est, in iustitia, id est iuste, seu iusto iudicio, id facturus est Deus: nam hinc intendit Apostolus probare Iudaici populi reprobationem, saluis duntaxat reliquiis.*

VERS. 29 *Et sicut prædixit Isaias, Nisi Dominus sabaoth reliquisset nobis semen, sicut Sodoma facti essemus, & sicut Gomorraha similes fuissetus*] Et fiet sicut idem Isaias prophetavit, dicens : Nisi Dominus exercituum reliquisset nobis, id est populo Iudaico, saltem exiguum semen, in quo velut reliquiis promissæ benedictiones implerentur; penitus essemus consumpti & perdit, sicut Sodomæi & Gomorrhæi, quorum nullæ prorsus extant reliquæ; nec vlla ex parte illorum benedictionum fuissetus participes. Nisi tempore Christi parum reliquiarum, videlicet beatam Virginem, Apostolos & paucos electos ex Iudæis credentes elegisset Deus, reprobatus fuisset totus Israël ob infidelitatem, & periisset, uti Sodoma. ita S. Hieronymus & Cyrill. Cur autem Deus vocetur Dominus exercituum, hæc ratio est: quia infinitam habet Angelorum multitudinem sub imperio suo quasi militantem, & ad omnia quæ iusserit expeditam.

Deus cur vocetur Dominus sabaoth, id est exercituum.

VERS. 30

Quid ergo dicemus?] Cùm, inquit, talia prædixerint Prophetæ de Gentium vocatione & Iudæorum abiectioe: quid dicemus? nempe hoc quod sequitur;

Quod Gentes qua non sectabantur iustitiam, apprehenderunt iustitiam] Hoc est, quòd Gentes quæ erant sine cultu & lege vnus Dei, ideòque nec iustitiæ qua quis Deo placeat, assequendæ studebant.

VERS. 31.

Iustitiam autem qua ex fide est] Id est: eam (dico) iustitiam apprehenderunt, quæ ex fide est, non quæ ex operibus. simul indicat eos ipsa fide iustitiam apprehendisse. nam quasi quæreretur: Quomodo iustitiam apprehenderunt, quam non secta

secta
ex fide
dicitur
illud
fidem
ex fide

Is
ria n
raël
Apo
nem
sam
tes v
quia
scilicet
eam
stolu

Q
ple,
dem
quæ

Of
stum
quia
dend
& car
perur
iacen
stant

S
fensio
Ecce,
dæa,
ex Ie

sectabantur? Respondet, *ex fide*: non solum quia ex fide iustitia est, sed etiam quia fide apprehenditur: eo nimirum sensu quem exposuimus ad illud cap. 3. *Arbitramur iustificari hominem per fidem*. Est autem hæc notatio veræ iustitiæ, quæ ex fide est.

Notatio
vera ius-
titia ex
fide est.

VERS. 31

Israël vero sectando legem iustitiæ, in legem iustitiæ non peruenit] id est, non præuenit, scilicet Israël Gentes, in acquirenda iustitiæ. Nota. Hic Apostolus post longam totius capituli disputationem resoluit quæstionem, & dat propriam causam cur reiecti sint Iudæi à iustitiæ & salute, Gentes verò ad eam sint ascitæ & electæ; nimirum quia Iudæi eam quæsierunt, vbi non debebant, scilicet in operibus legis, non in fide Christi, vbi eam posuit Deus. hoc est enim quod subdit Apostolus.

Quare? quia non ex fide, sed quasi ex operibus] supple, iustitiæ quæsierunt Iudæi: Gentes verò fidem Christi amplexæ sunt, & per hanc fidem quæsierunt & inuenerunt veram iustitiæ.

VERS. 32

Offenderunt enim in lapidem offensionis] in Christum. causam subiicit eius quod dixit, *Non ex fide*: quia scilicet Christum in quem crederent, vt credendo iustificarentur, propter eius humilitatem & carnis infirmitatem non agnouerunt, nec receperunt: imò grauitè in eum, velut lapidem humi iacentem, offenderunt, malè & indignè eum tractantes.

Christus
Iudæis
fuit lapis
offensio-
nis. cur?

Sicut scriptum est: Ecce pono in Sion lapidem offensionis, & petram scandali] id est offendiculi. *Ecce*, inquit Deus, *ego ponam in Sion*, id est in Iudæa, vel in Ecclesia, cuius initium ex Sion, hoc est, ex Ierusalem metropoli Iudææ: ponam inquam,

VERS. 33

lapidem probatum, angularem, pretiosum: & eundem lapidem offendiculi: hoc est, Christum ex Iudæis nasciturum, atque inter eos conuersaturum; in quem ipsi, qui sibi rectè & inoffensè videbantur ambulare, tanquam ex lege iusti, grauitet impacturi sint & casuri: non sine vulnere, videlicet percussi ac læsi à lapide in quem impegerint.

Et omnis qui credit in eum, non confundetur] Sensus est: Et omnis, siue Iudæus, siue Gentilis, qui crediderit in illum lapidem, id est Christum; videlicet per ipsum à Deo iustitiam & salutem expectans; haudquaquam pudebit, hoc est expectatione sua nō frustrabitur: quia sicut credidit, omnino futurum est ei. citat Paulus Isaïæ c. 28. Porro loquuntur Apostolus & Propheta de fide coniuncta cum spe & fiducia.

CAPVT X.

SUMMARIVM.

Iudæi suam quæ ex lege est, iustitiam statuere volentes, Dei iustitiam quæ ex fide est, & omnibus tam Iudæis quàm Gentibus proposita, non sunt assecuti. Fides ex auditu est, cuius in omnem terram prædicatio peruenit: quam repellentibus Iudæis Gentes receperunt.

VERS. I. **F**ratres, voluntas quidem cordis mei, & obsecratio ad Deum, sit pro illis in salutem] propensus animi affectus, & vehemens desiderium mihi est erga Iudæos, vt saluentur. Vnde oro & obsecro pro

pro illis. idque, ne putent ipsi hæc tristitia de ipso-
rum repudio & repulsa à Christo me dixisse ex
odio, sed potiùs ex commiseratione. ita S. Chryso-
stom. Theod. Quæres, quomodo pro illis orare se
dicat, quos sciebat à Deo reprobatos. Respondeo,
Orabat non vt omnes salui fierent, sed vt aliqui
ex illis, scilicet ij quos Deus præordinauerat per
orationes Sanctorum esse saluandos. neque enim
omnes Iudæi reprobi erant. Ita capite sequente: Si
quo modo, inquit, &c. & saluos faciam aliquos
ex illis.

Paulus
quomodo
pro Iu-
dæis oret
sciens esse
reprobato-
ros.

*Testimonium enim perhibeo illis, quod amulatio-
nem Dei habent, sed non secundum scientiam*] ve-
rùm secundum errorem. q. d. Iudæi zelum erran-
tem pro lege Mosaica tuenda habent, putant-
que se agi zelo Dei, sed errant; quia verè con-
tra Dei honorem & veritatem agunt, cum fi-
dem & legem Christi, quæ vera est lex Dei, op-
pugnant.

VERS. 2.

*Ignorantes enim iustitiam Dei, & suam qua-
rentes statuere, iustitia Dei non sunt subiecti*] iusti-
tiam Dei Paulus intelligit eam, quæ nos facit iu-
stos, non coram hominibus, sed coram Deo; quæ
sita est in reconciliatione hominis cum Deo, per
fidem Christi; sicuti Iudæorum iustitia sita erat
in impletionem legis coram hominibus. Vnde
eam Paulus vocat iustitiam suam, id est, ex suis
& naturæ viribus & legis operibus partam: huic
enim opponitur iustitia Dei, id est, à Deo & Dei
gratia proueniens. Pro non sunt subiecti, Græca
clariùs habent, non subdiderunt se, illi non obe-
dierunt. q. d. Quia Iudæi suam iustitiam ex le-
ge quæsierunt, hinc noluerunt se subdere fidei
Christi, ac consequenter, nec veræ iustitiæ Dei.

VERS. 9.

Vera iu-
sticia cõ-
sistit in
reconcilia-
tione ho-
minis cõ
Deo.

Hanc enim Deus in fide & obedientia Christi constituit.

VERS. 4. *Finis enim legis (est) Christus, ad iustitiam omni credenti*] Finis & scopus legis est Christus, quia tota lex ad Christum quasi ad finem, terminum & scopum suum, refertur, tendit, ducit & vocat. Sensus est, Christum esse per quem lex impletur, & vera iustitia acquiratur: quatenus quisque in eum credit ut propitiatorem, per quem Deus & peccata remittat, & gratiam bene viuendi præstet, *ad iustitiam omni credenti. ut scilicet per fidem Christi omnes credentes in eum iustitiam assequantur.* Apostolus dum fidem nominat, etiam cætera vult intelligi, quæ fides monstrat agenda: vel quod eodem recidit, fidem intelligit bona voluntate formam.

VERS. 5. *Moses enim scripsit (Leuit. 18.) Quoniam iustitiam qua ex lege est, qui fecerit homo, viuet in ea*] q. d. Paulus: Qui fecerit iustitiam legis, puta iustum, quod lege præscriptum est, hic viuet in ea; hoc est, hic non punietur morte, quam lex transgressoribus suis sæpe intentat; viuetque vita temporali, prospera, quam lex seruantibus se, promittit Ezech. 20. q. d. E contrario verò, qui fidem Christi amplexus fuerit, hic viuet vita iustitiæ in hoc mundo, & in futuro viuet vita salutis, gloriæ, & felicitatis æternæ.

VERS. 6. & 7. *Qua autem ex fide est iustitia sic dicit: Ne dixeris in corde tuo: Quis ascendet in caelum? id est, Christum deducere. Aut quis descendet in abyssum? hoc est, Christum à mortuis reuocare*] Græce, e mortuis reducere. Sensus est: Ne dicas, Ad certitudinem fidei, & ad iustificationem opus est Christo præsentem, vt eum videamus, cuiusque aspectu & præsentia sanemur

Non opus est Christo præsentem ad iustificationem.

sanemur & iustificemur? itaque ipse vel cælo vel inferno reuocandus est. Non putes hoc à te peti; propinquus enim & facilis iustificationis iam modus est, si in Christum credas mortuum & resuscitatum, licet absentē; & corde ac ore id ipsum profitearis, q. d. Ne dicas, ô Iudæe, legi affluere, Lex Moysi nobis vicina est & plana: fides & iustitia Christi quidem salutem promittit, sed obscura est & remota. nam erras & falleris: non enim ita se res habet, quia, vt sequitur.

Sed quid dicit Scriptura? prope est verbum (iustitiæ & salutis) in ore tuo & in corde tuo. Hoc est verbum fidei quod predicamus] VERS. 8.
 Porro verbum fidei dicit, vel Euangelium quò fides in Christum annunciarur, vel fidem ipsam. ac si diceret: Fides quam prædicamus vt necessariam ad iustitiã consequendam, reuera est eiusmodi, videlicet prope te, in ore & corde. Magis ad manum est omnibus iam Euangelium & fides Christi, quàm olim fuerit lex Moysi: ita vt fidem hanc omnes facillimè corde, id est mente, complecti, & ore proloqui, itaque iustificari & saluari possint.

Quia si confitearis in ore tuo Dominum Iesum] VER. 9.
 Nam, inquit, si ore confessus fueris Dominum Iesum descendisse de cælis, & hominem factum. Hæc pars opponitur illi dubitationi: Quis ascendet in cælum, vt Christum deducat? quanquam absolutè potest accipi ista pars, & quidem meliùs, ni fallor, hoc modo: Si confitearis ore tuo Iesum esse Dominum. quomodo dicit 1. Cor. 12. Nemo potest dicere Dominum Iesum. nisi in Spiritu sancto, hunc enim sensum expressit ea lectio, quam recitant Hilarius & Augustinus: Quia si confessus fueris in ore tuo, quia Dominus

est Iesus. & utique, si Dominus est qualem confiteri oportet: igitur de caelo descendit. Ad hoc enim descendit, ut hominem redimeret, & ipso redemptionis iure Dominus eius esset.

Et in corde tuo credideris, quod Deus illum suscitavit à mortuis] Opponitur hæc pars alteri dubitationi, *Quis descendet in abyssum, ut Christum à mortuis reuocet?*

Salvus eris.] Græcè, *saluaberis*, id est, salutem consequeris, velut iam ex fide & confessione fidei iustitiam adeptus, quæ perducit ad salutem.

VER. IO. *Corde enim creditur ad iustitiam: ore autem confessio fit ad salutem*] q. d. Fides cordis valet & necessaria est ad acquirendam iustitiam: confessio verò fidei, quæ fit ore, valet & necessaria est ad iustitiam hanc conseruandam & augendam, & consequenter ad salutem æternam promerendam & consequendam. *Corde*, id est mente & voluntate, licet enim fides sit actus intellectus, tamen ob eius inevidentiam actusque difficultatem necessarius est concursus & imperium piæ voluntatis, quæ intellectui imperet, ut tam obscura & difficilia credat; eoque actus hic fit liber & meritorius.

VER. II. *Dicit enim Scriptura (Isaia 28.) Omnis qui credit in illum, non confundetur*] non pudebit, non frustrabitur sua fide & spe, sed iustitiam & salutem speratam omnino assequetur. Credentem, intelligit obedienter, id est, cum voluntate faciendi ea quæ fides Christi præscribit.

VER. II. *Non enim est distinctio Iudæi & Græci*] Utget Apostolus in verbis Isaiaæ vocem, *omnis*. q. d. Omnis siue Iudæus, siue Græcus, qui credit in Christum, hic saluus erit. Deus enim in negotio iustitiæ

Fides obedientis.

iustitiam
Iuda
M
inuoc
nific
gient
O
ni, s
tiam
men
men
tion
igitu
quib
bon
tia,
æter
G
runt
Dor
in q
Qu
Qu
si n
fier
bus
Ap
Eua
cet
nor
cap
tal

iustitiæ & salutis non distinguit, non curat, an Iudæus sis, an Græcus, id est, Gentilis.

Nam idem Dominus omnium, dives in omnes, qui inuocant illum] dives, id est, affluens, liberalis, munificus, & copiosè suas gratias suâque dona elargiens.

Omnis enim quicumque inuocauerit nomen Domini, saluus erit.] Græcè, saluabitur. Hanc sententiam citat Paulus ex Ioële cap. 2. Inuocare nomen Domini, est eum cui Dominus ac Deus nomen est, orare pro salute obtinenda. Sed inuocationem intellige procedentem ex fide. ad hanc igitur inuocationem pertinent omnes orationes, quibus à Deo per Christum petuntur salutaria bona, velut remissio peccatorum, gratia, iustitia, tentationum victoria, perseuerantia, vita æterna.

Quomodo ergo inuocabunt, in quem non crediderunt?] q. d. Quomodo inuocabunt Deum, quasi Dominum & auctorem salutis, omnîsque boni, in quem non credunt?

Aut quomodo credent ei quem non audierunt? Quomodo autem audient sine predicante?] Id est, Quomodo audient de eo in quem credituri sint, si nemo sit, qui eis annunciet? ac si dicat, nec id fieri posse. ex eo quòd Deus per Ioëlem omnibus se inuocantibus salutem promiserit, colligit Apostolus omnibus Gentibus prædicandum esse Euangelium.

Quomodo vero predicabunt nisi mittantur?] scilicet, à Deo, vel Christo. multi quidem prædicant non missi, de quibus apud Ieremiam Dominus cap. 29. Non mittebam eos, & ipsi currebant; & tales habet plurimos sæculum hoc nostrum; sed

VER. 13.

Quid inuocare nomen Domini,

VER. 14.

VER. 15.
 Predicant nemo legitime, nisi legitime missi.

licitè ac legitimè, nemo prædicat nisi legitimè missus, quomodo mitti solent principum legati cum mandatis.

Sicut scriptum est (Isaiæ 52.) Quam speciosi pedes euangelizantium pacem, euangelizantium bona! q. d. Quàm pulcher, suavis & gratus erit aduentus & discursus annunciantium Euangelium, eiusque bona & læta nuncia, scilicet pacem cum Deo, gratiam, iustitiam & salutem! seu, quàm grati & accepti erunt auditoribus suis Apostoli, hæc bona hominibus per totum orbem annunciantes & euangelizantes!

VER. 16. *Sed non omnes obediunt Euangelio*] at non omnes, imò verò pauci, læta hæc nuncia quæ Euangelij nomine significantur, quamuis audita, fide recipiunt. causam esse quòd multi suis vitiis, aut suo Iudaismo affixi, nolint credere & obedire Euangelio, ideòque oculos, aures & animum auertant ab hac specie & pulchritudine Euangelij & euangelizantium.

Isaias enim dicit, utique de Iudæis, cap. 53. Domine, quis credidit auditui nostro?] Domine, quis eorum fidem adhibuit sermonibus quos ex nobis audierunt, quos eis, ut Prophetæ tui, prænucciavimus? ac si dicat, perpauci. loquitur Isaias in persona Apostolorum. q. d. Pauci admodum ex Iudæis crediderunt nostro sermone, nostræque euangelizationi. Auditus ponitur pro prædicatione, quæ auditur, tanquam actus pro suo obiecto.

VER. 17. *Ergo fides ex auditu, auditus autem per verbum Christi*] puta per prædicationem Apostolorum, qui quasi legati missi à Christo, eius verbum prædicant.

Sed

Sed dico, nunquid non audierunt?] q. d. Dixi si-
dem debere nasci ex auditu, auditum autem de-
bere nasci ex prædicatione verbi Dei & Christi:
iam verò, vel quin verò dico, & interrogo, Nun-
quid non de facto hunc auditum habuerunt,
nunquid non audierunt Euangelium omnes
Gentes? q. d. Omnino audiuerunt, id est partim
audierunt, partim audient.

*Et quidem in omnem terram exiit sonus eorum,
& in fines orbis terra verba eorum.*] Præteritum
ergo hîc ponitur pro futuro, prophetico more,
ob rei futuræ certitudinem: quod enim Prophe-
tæ futurum prædicunt, tam certò fiet, ac si iam
factum esset. Non ergo sentit Apostolus omnes
omnium sæculorum homines audiuisse; quod
constat verum non esse: sed significat, tem-
pore præordinato à Deo prædicatum esse, &
prædicari Euangelium, vt per totum mundum
audiatur.

Sed dico, nunquid Israel non cognouit?] scilicet
Gentibus etiam prædicandum esse Euangelium:
licet enim hoc scire nolit & inuideat: scire ta-
men debuit & potuit ex Moysse & Isaia, qui hoc
prædixerunt, vti patet ex eorum verbis, quæ hîc
cito & subnecto. ita Origenes. q. d. Adeò verum
est, Gentibus prædicandum esse Euangelium, vt
id ipsum futurum Prophetæ Iudæis prædixerint,
ideòque Iudæis hoc ipsum cognitum est, aut es-
se debet.

*Primus Moyses dicit, Deut. 32. Ego ad æmulationem
vos adducam in non Gentem, id est, æmulari faci-
ciam, ad æmulationem prouocabo, in Gentem in-
spicientem in iram vos mittam*] hoc est, Ego Deus
vos, ô Iudæi, qui repellitis Euāgelium, ad iram &
inui

inuidiam concitabo, *in*, id est per, non Gentem, puta per Gentiles, qui non fuerunt hactenus gens mea, quos ad Christi gratiam vocabo, vobisque, ô Iudæi, in hac gratia & Ecclesia mea præponam: *in*, id est per, Gentem insipientem, puta per Gentiles, qui hactenus insipienter vixerunt, & stultè adorarunt idola, *in iram vos mittam*, bilem & inuidiam iam dictam vobis commouebo.

VER. 20. *Isaias autem audet & dicit*] audacter & liberè loquitur, non veritus suorum offensionem. nam propter hæc & similia liberè & animosè à se dicta & prophetata, terra dissectus est Isaias à Manasse & Iudæis, vt habet certissima traditio Hebræorum, ait S. Hieronymus Dicit autem non ex sua, sed Dei vel Christi persona. cap. 65.

Isaias propter libertatē in dicēdo terra dissectus.

Inuentus sum à non quærentibus me.] Præteritum pro futuro positum more prophetico, ob rei certitudinem. Sensus: Inuenient me fide ex auditu concepta, qui me non quærebant, ac de me nihil cogitabant, occupati in cultu falforum deorum, scilicet populus Gentilis. Vsu Scripturæ quærerere Deum dicuntur, qui Deum colere volunt & Deo placere, atque in eo bono proficere, quasi nondum assecuti totum quod cupiunt.

Quæretō Dominū vsu Scripturæ quæ dicitur.

Palam apparui iis qui me non interrogabant] puta illis ipsis Gentibus, quæ non me, sed suum Iouem, Martem, Venerem consulebant & interrogabant: postea audita verbi prædicatione, tracti per gratiam meam, quærerere me cœperunt.

VER. 21. *Ad Israel autem dicit* (de Israël autem dicit:) *Tota die expandi manus meas ad populum non credentem & contradicentem*] per prædicationem Christi & Apostolorum eius, & per crebra miracula ab eis facta, continuè velut expansis ad
ample

amp
dum
potu
stitit
orac
cont

Isra

D
ne
Nu
litio
mi
pop
de
Ta
dæ
pop
der

amplectendum manibus præbui me cognoscendum populo Iudaico; qui tamen persuaderi non potuit ut crederet, sed semper contradixit ac resistit Evangelicæ prædicationi: ut iuxta Simeonis oraculum factus sit illis Christus in signum cui contradicatur, Luc. 2.

CAPVT XI.

SVMMARIVM.

Israëlitici populi reliquias gratuita Dei electione saluatum iri docet: ceteris excacatis, ac in eorum locum Gentibus assumptis. Quas monet adducta similitudine oleastri & oliuæ, ne glorientur aduersus Iudæos. Fore enim aliquando, ut & illi misericordiam consequantur. Sapientia diuina profunditatem exclamans admiratur.

Dico ergo: Numquid Deus repulit populum suum? VER. 1. absit.] Dico, inquit, & quæro occasione testimoniorum quæ ex Moyse & Isaia adduxi: Num igitur Deus repulit populum suum Israëliticum, ut non fiat particeps benedictionis promissæ in Christo? Absit hoc; non repulit Deus populum suum omnino atque in totum.

Nam & ego Israelita sum ex semine Abraham, de tribu Benjamin] fidelis tamen & Christianus. Tales quoque sunt Apostoli, multique alij, ex Iudæis credentes. Non ergo repulit Deus absolute populum suum, sed tantum eos, qui Christo credere nolunt.

VER. 2.

Non repulit Deus plebem suam, quam præsciuit.] Sensus: Non repulit Deus populum suum Israëliticum qua parte eum præsciuit, seu præcognouit; id est prædilexit, elegit, ac propriè suum esse populum voluit: in quo beneplacitum est ei ab æterno; secundùm illud Psal. 149. Beneplacitum est Domino in populo suo. ac si clarè dicat Apostolus: Quem præordinauit ab æterno ad salutem. Hoc enim Apostolo est præscire. Sic & Augustinus interpretatur ac pluribus declarat li. de Dono perseuerantiæ, cap. 18. nec secùs Aquinas, Lyranus, Toletus, & alij.

Quid Apostolo præscire.

An nescitis in Elia quid dicit Scriptura?] In Elia, hoc est de Elia, vel in gestis Eliæ, quæ scribuntur 3. Reg. 19. vbi Elias apud Deum queritur, eumque interpellat aduersum Israëlitas, puta aduersum Achab regem Israël, eiusque vxorem Iesabel, eorumque affeclas.

Quemadmodum interpellat Deum aduersum Israël?] aduersus eum postulat, vel auxilium vel vltionem, tanquam totus à Dei cultu ad impietatem delapsus esset.

VER. 3.

Domine, Prophetas tuos occiderunt, altaria tua suffoderunt.] Verisimile est Eliam loqui de altaribus quæ passim in excelsis studio quodam pietatis Deo vero erecta fuerant; maximè postquam decem tribus regum suorum tyrannide prohibita fuerunt, ne Hierosolymam ascenderent sacrificij causa. Quãuis enim id in lege veritù esset, ac rectè fecerint Ezechias & Iosias reges Iuda, etiam eiusmodi aras euertendo; tamen impium erat eas subuertere odio cultus Dei Israël, vti fecerunt Achab & Iesabel cum suo populo. Tale erat altare quod instaurauit Elias in monte Carmeli, 3. Reg. 18.

Et

Et ego relictus sum solus, & quærun animam meam] quod est, insidiantur vitæ meæ, quærun me ad perdendum. Dixit hoc Elias mœrens, afflictus, & ex mœstitia pusillanimis, æstimans omnia perditâ esse, & longè deteriora, quàm reuera erant: vnde pusillanimitatem eius, pariter & errorem corrigit hîc Dominus.

Quære
animam
alicuius,
quid in
Scriptu-
râ.

Sed quid dicit illi diuinum responsum? Reliqui mihi septem millia virorum, qui non curuauerunt genua ante Baal] quasi dicat: Ne putes, ô Elia, te solum Dei superesse cultorem; reliquos vel esse occisos, vel ad Baal deflexisse. Ecce septem millia mea prouidentia & gratia conseruauî, & à nece & ab idololatria; qui me æquè colât, vt tu. Rectè quoque annotant Augustinus & Chrysostomus, non dixisse Dominum, Relicta sunt, sed reliqui mihi, videlicet ad commendandum gratiæ suæ beneficium. ac si dicat: Ego per gratiam meam mihi ipsi eos seruauî, & ne caderent, aliis tam multis cadentibus, effeci, id est, perseuerantiam dedi.

VER. 4.

Perseue-
rantia
Dei do-
num.

Sic ergo & in hoc tempore reliquia, secundum electionem gratiæ, salua factæ sunt.] Sensus est: Sicut olim Deus per suam gratiam sibi seruauit septem millia virorum, qui non flecterent genua ante Baal, licet id Eliam Prophetam Domini lateret; sic & in hoc præsentî tempore, videlicet promulgati Euangelij, per electionem Dei gratuitam, ex populo Iudaico Christum recipere nolente, de quo Ioann. 1. Et sui eum non receperunt; factæ sunt reliquiæ, id est reliqui sunt, remanserunt, ac seruati sunt multi qui Christum reciperent.

VERS. 5.

Si autem gratia, iam non ex operibus] si

VER. 6.

per

demeritorum, vt scilicet iusto Dei iudicio, quia ea abusi sunt, & quia ex ea Christum agnoscere noluerunt, iam inde mortem & excæcationem petant, vnde vitam & lumen captabant. ita Anselm. Origen. & Caietan. Vel mensa, hoc est agnus paschalis, fiat Iudæis in laqueum, vt nimirum occasione paschatis omnes Hierosolymam conueniant, ibique à Tito obsideantur & capiantur: ita enim re ipsa euenisse, narrat Iosephus lib. 7. Belli cap. 17.

VER. 10. *Obscurentur oculi eorum ne videant*] Id est, mens eorum subtractione tui luminis ita obtenebretur, vt recto iudicio priuati claram ac præsentem veritatem non agnoscant.

Quo sensu Iudæi incuruati in terrâ. *Et dorsum eorum semper incurua*] nihil cæleste sapiant, sed animo ac desiderio semper terram spectent, res terrenas quærant ac desiderent, contra quàm veri Christiani, quorum conuersatio in cælis est, dum ea quæ sursum, quæruni ac sapiunt, non quæ super terram. Phil. 3. Col. 3.

VER. 11. *Dico ergo: Nunquid sic offenderunt vt caderent? absit*] num ita Dei iudicio sint excæcati Iudæi, vt prorsus actum sit de tota natione, nec speranda sit vlla restitutio? *absit.* Iudæos non sic offendisse, vt penitus caderent; id est, vt casus irreparabilis, & omnium vniuersalis inde sit secuturus. Neque enim omnino populum Iudaicum Deus abiecit, sed reliquias sibi inde seruauit, ac ceterorum casu ad tempus vti voluit tanquam occasione conuersionis & salutis Gentium.

Deus lapsu Iudæorum vsus ad conuersionem Gentium. *Sed illorum delicto salus est Gentibus, vt illos amulentur*] Sensus Apostoli est: Quin potius delicto seu lapsu siue offensa Iudæorum vsus est Deus ad magnum quoddam bonum, scilicet

cet

cet ad vocationem & salutem Gentium; vicissim vsurus Gentium conuersione ad salutem Iudæorum. Dum enim Gentes ad fidem vocat, Iudæos (sicut per Moysen prædixit) ad æmulationem prouocat; vt qui videant promissa patribus suis facta, & à se neglecta, transferri ad Gentes. *vt eos amulentur*, id est, vt Gentes prouocent eos, scilicet Iudæos, ad æmulationem & sui imitationem.

Quod si delictum illorum diuitia sunt mundi] si, inquit, delictum siue lapsus Iudæorum per occasionem cessit ac redundauit in spirituales mundi diuitias, hoc est, in salutem copiosè præstitam Gentibus toto orbe diffusis.

VER. 12.
Iudæorū
delictum
diuitia
mundi.

Et diminutio eorum diuitia Gentium] Id est, Si cessit ad multitudinem Gentium conuertendam Iudæorum abiectio, qua factum est, vt tam pauci ex illis fidem suscipere, cæteris infidelitate excæcatis.

Quanto magis plenitudo eorum?] supple, diuitiæ Gentium erunt. cum videlicet plena eorum multitudo atque vniuersus Israël in fine mundi credit Christo, supple, ditabit, & prouocabit, confirmabitque Gentes ad se imitandum; maximè cum multi ex Israëlitis ab infantia in sacris Litteris versati, cum Elia & Henoeh per orbem prædicabunt, & Christum è Scriptura efficaciter & clarè Iudæis demonstrabunt.

Vobis enim dico Gentibus: quam diu quidem ego sum Gentium Apostolus, ministerium meum honorificabo] id est, laudabo, honorificè peragam, illustrabo & exornabo prædicationem Euangelij apud Gentes: vt spartam quam nactus sum, quæque mihi commissæ est, hanc exornem, condecorabo,

VER. 13

glorificabo tam verbis quàm factis.

VERS. 14. *Si quomodo ad emulandum prouocem carnem meam*]puta Iudæos, qui mihi secundum carnem cognati & consanguinei sunt. Sic autem loquitur, vt quodam naturæ vinculo obstrictum se significet ad promouendam Iudæorum salutem. Nam ideo Gentium sum Apostolus, vt nimirum hoc meo apostolatu apud Gentes, prouocem Iudæos ad sanctam quandam æmulationem, vt scilicet ipsi tam me, quàm Gentes quas conuerto, imitentur in fide & zelo Christi.

Et saluos faciam aliquos ex illis] Dicit aliquos, sciens suo tempore non futurum vt admodum multi ex eis ad salutem adducantur; plenitudine videlicet in aliud tempus reseruata.

VERS. 15. *Si enim amissio, abiectio, reprobatio eorum, reconciliatio est mundi; qua assumptio, nisi vita ex mortuis?*] si Iudæorum abiectio cessit mundo ad peccatorum remissionem: quid mundo conferet eorum assumptio, nisi iustificationem, quæ est vita ex mortuis? q. d. Si Iudæorum incredulitas & abiectio, Gentibus & vniuerso orbi attulit occasionem reconciliationis; quia videlicet à Iudæis repulsa ad Gentes pertransiit: quàm gaudenda res erit, si etiam ipsi Iudæi rursum assumantur ad fidem? videlicet perinde erit, ac si mortuus quis ad vitam reuocetur.

VERS. 16 *Quod si delibatio sancta est, & massa*] Hæc metaphora desumitur ab eo quod in lege fiebat: vbi Deo oblati, & per hoc sanctificatis frumenti primitiis, vt præcipitur Num. 15. quæcunque massa postea fieret ex eo frumento, reputabatur sancta. Sic igitur si Patriarchæ, qui sunt velut primitiæ populi Iudaici, sancti fuerunt; etiam populus

*Primitia
populi Iu-
daici Pa-
triarcha.*

pulus ipse ex illis progenitus, reputabitur sanctus. ita Chrysostronus.

Et si radix sancta, & rami] Id est, Si Patriarchæ, ex quibus velut radice processit arbor Iudaici populi, sancti sunt: ipsa etiam arbor cum ramis suis, id est populus Iudaicus sanctus erit.

Quod si aliqui ex ramis (ex Iudæis) fracti sunt] VERS. 17.
Græcè, *defracti sunt*, scilicet ab arbore, puta à sua radice, scilicet à fide & iustitia suorum parentum exciderunt, eò quòd fidem, quam in Christum venturum habuerunt, in eum venientem abiecerunt. Reprimat gloriationem & fastum Gentilium aduersus Iudæos, persistens in metaphora radice, arboris & ramorum; & Iudaicum quidem populum, quatenus instar arboris surrexerat ex sancta radice maiorum, eamque generis nobilitatem retinebat. Quòd si, inquit, aliqui Iudæorum recesserunt à sancta societate sui populi, tamquam rami fracti ab arbore bona, cuiusmodi est oliua.

Tu autem, ô popule Gentilis, cum oleaster esses, insertus es in illis] cum prius esses oleaster, id est populus profanus & infidelis, ex profanis & infidelibus oriundus; nuper insertus es oliuæ in illis, id est, inter illos, scilicet oliuæ ramos in arbore manentes.

Et socius (particeps) radice & pinguedinis oliuæ factus es] puta fidei, gratiæ & pinguedinis Spiritus sancti, quam Iudæorum parentes habuerunt, maximè Abraham pater credentium, eiusque posterum, qui fuerunt Ecclesia Dei. hæc enim est oliua.

Noli gloriari aduersus ramos (iam fractos, puta VERS. 19.
contra Iudæos incredulos.) quod si gloriaris; non

tu radicem portas [sed radicem te] quasi dicat: Si tu, ô Gentilis fidelis, insultas Iudæo infideli; respondebitur & dicetur tibi; te tantum insertum esse radici, id est, fidei & Ecclesiæ sanctorum, Patriarcharum, Prophetarum & Apostolorum, qui omnes Iudæi fuerunt, ab eaque te omnem gloriam & utilitatem fugere, idque gratis: idèoque rursus excindi posse; ut & rami naturales, id est Iudæi, ob superbiam effracti & euulsi sunt.

VERS. 19 *Dices ergo: Fracti sunt rami, ut ego inserar*] Id est, Ad hoc Deus permisit Iudæos à fide excidere, ut ego ad fidem intrarem. quasi dicat, Fracti sunt & reiecti Iudæi ab Ecclesia: vnde factum & consecutum est, ut ego Gentilis Iudæorum vice illi aggregarer & insererer.

VERS. 20 *Bene & rectè dicis, probo quod dicis, illos fractos, & te insertum esse: imò fractos illos ad hoc, ut tu inseraris. sed scito, quòd propter incredulitatem fracti sunt. Tu autem fide stas*] Sensus est: Tu autem non tuo opere, sed per fidem insertus in sacram oliuam, eadem fide adhuc in illa stas, id est, manes & consistis: sicut illi, contra quos gloriaris, aliquando steterunt.

Fide stare quid sit.

Noli altum sapere, id est, superbire, sed time] cauteo, inquit, ne superbias, ne animo efferaris propter hoc quòd fide stas in oliua: sed time ne aliquando per infidelitatem ab ea excidas, sicut illi exciderunt. Gluten enim, quo radici & oleæ iam dictæ vnitis, scilicet fides, non est ita firma, quin ab ea excidere, & consequenter à radice separari possis, uti iam multas Gentes ab Ecclesia separatas, & à fide excidisse videmus.

Stati me tuendum me cadas.

Si enim Deus naturalibus ramis (Iudæis expellendo eos à sua Ecclesia, amicitia, & salute) non pepercit, time, ne forte nec tibi (Gentili infititio, si in fidem aut vitam Christianam pecces) parcat. VERS. 21

Vide ergo bonitatem & seueritatem Dei] Sensus: VERS. 22
 Ut intelligas te nihil habere vnde glories aduersum Iudæos, considera bonitatem seu benignitatem gratuitam Dei vocantis atque eligentis, & seueritatem seu rigorem Dei reiicientis ac reprobantis, & misereri nolentis.

In eos quidem qui ceciderunt seueritatem] Quæ permissio ad seueritatem pertinet, tanquam diuinæ reprobationis effectus.

In te autem bonitatem Dei] Vide, inquit, Dei erga te benignitatem: qua scilicet te populum Gentilem sine vllis tuis meritis ad Euangelij gratiam efficaciter vocauit.

Si permanseris in bonitate] non tua, vt quidam exponunt; sed Dei. hoc est, in eo ad quod Dei bonitate seu benignitate vocatus es atque adductus. quasi dicat: Si perseueraueris in fide & iustitia. *Si permanseris.* Hinc enim patet. Primò, quòd perseuerantia certum est signum & causa electionis & prædestinationis ad salutem & gloriam æternam. Secundò, hinc patet, quòd de perseuerantia hanc nemo sit certus.

Perseuerantia diuina electionis effectus.

Alioquin & tu excideris] Id est, Tu qui modò ramus es oliuæ per Dei vocantis bonitatem, si in ea bonitate non permanseris, sed per infidelitatem recesseris; eo ipso excidèris, amputaberis ac decides ab arbore societatis electæ.

Sed & illi si non permanserint in incredulitate, inferentur] Hoc est: Atque è diuerso Iudæi, VERS. 23

si relicta infidelitate fidem susceperint; eo ipso rursus inferentur arbori oliuæ.

Potens est enim Deus iterum inferere illos] *Potens, non nudam Dei potentiam, sed & actum effectumque significat.*

VERS. 24

Nam si tu ex naturali excisus es oleastro, & contra naturam insertus es in bonam oliuam] *Sensus: Nam si tu homo Gentilis, excisus es ex oleastro, cuius eras ramus naturalis, utpote secundum carnem ex eius radice propagatus, & tamen contra naturam huius tuæ originis, per Dei potentiam insitus es in bonam, pulchram & veram oliuam.*

Quanto magis ij qui secundum naturam inferentur suæ oliuæ?] *quanto magis, inquit, per eandem Dei potentiam Iudæi, qui secundum naturam sunt, id est, qui sunt rami naturales oliuæ, iterum eidem suæ oliuæ inferentur, sic ut insiti coalescant?*

VERS. 25

Nolo enim vos ignorare fratres mysterium hoc, ut non sitis vobis ipsis sapientes] *Hoc dico ad deprimendam arrogantiam vestram; ut ne insolescatis, placentes vobis ipsis.*

Quia cecitas ex parte conigit in Israël] *Græcè: quod obduratio ex parte Israël facta est. quod ait: Nolo vos ignorare, pro eo quod diceret, scire vos volo, docet aliquando verè futurum esse, aperiens mysterium, id est, rem eatenus arcanam & paucis cognitâ. Probat hîc Paulus id quod dixit, non ita Iudæos esse exclusos ab Ecclesia & regno Dei, quin rursus illi inseri possint, ex eo, quod de facto rursus illi inferendi sint post conversionem & insitionem Gentium. Idque Apostolus vocat *mysterium*, id est, mirabile, arcanum & stupen-*

*Mysteriū
de Iudæo-
rum in fi-
ne sæculi
cōuersio-
ne.*

stupendum Dei iudicium, dispositionem, prouidentiam, permissionem & ordinationem, qua factum est & consecutum, vt misso Christo primò Iudæi excæcarentur, hoc consilio, vt Gentes uocarentur ad salutem, ac deinde omnes Iudæi illuminarentur, crederent & saluarentur. Contigit autem Israëlī cæcitas ex parte non exigua vel mediocri, sed multò maxima.

Donec plenitudo Gentium intraret.] Sensus: Donec multitudo Gentilis populi ex omnibus mundi partibus, secundum prædictiones propheticas, collecta fuerit ad fidem, vel intrauerit in Ecclesiam fidelium. q. d. Cæcitas erit in Israel, donec numerus eorum, qui ex Gentibus credituri sunt, plenè compleatur, intrétque in ouile Christi.

Iudæi illuminantur post Gentium adimpletam conuersionem.

Et sic omnis Israel saluus fiet] id est, saluus erit, saluabitur. Gregorius Papa, non omnes, sed multos ex Iudæis qui tunc in infidelitate remanserint, ad cognitionem veritatis redituros affirmat. *Omnis Israël*, id est, penè omnes, plurimi ex singulis tribubus Israel, excepta vna tribu Dan, in fine mundi conuertentur & saluabuntur. Excipio tribum Dan, quia ex hac nulli signantur inter 144. millia signatorum ex duodecim tribubus Israel, Apoc. 7. Vnde multi putant Danitas adhæsurus contribuli suo Antichristo. Sanè S. Hippolytus & multi alij docent quòd Antichristus præcipuos sectatores & propugnatores habebit Iudæos. ergo omnes omnino Iudæi in fine mundi non conuertentur ad Christum.

Vsr. 26.

Iudæi in fine mundi ad Christum conuertentur excepta tribu Dan.

Sicut scriptum est (Isa. 59.) Venies ex Sion qui eripiat & auertat impietatem à Iacob] puta ab Israël. Iacob enim ab Angelo vocatus est Israël,

Sion ci-
uitas Da-
uid ac
sedes re-
gni.

Genes. 3. 2. q. d. E gente Iudaica, atque ex ipsa re-
gia stirpe Davidis (nam Sion erat ciuitas David,
ac sedes regni) nascetur liberator ac saluator,
scilicet Christus, qui auferat ac aboleat peccata
populi progeniti ex Patriarcha Iacob. Quæ pec-
catorum illius populi abolitio cùm peracta non
sit in primo Christi aduentu per ipsius & Apo-
stolorum eius prædicationem, (tunc enim so-
læ reliquæ seruatæ sunt, cæteri excæcati) re-
linquitur, introducta Gentium plenitudine, ex-
spectanda.

VER. 27. *Et hoc illis à me testamentum: cum abstulero pec-
cata eorum]* Sensus: Et hoc illis erit à me testa-
mentum, hoc fœdus quod cum eis feriam, hæc
promissio: quod aboliturus sim peccata eorum:
quasi dicat in eo testamentum hoc implebitur,
quòd auferam peccata, non aliquorum è populo,
sed ipsius populi. Cùm abstulerit Deus peccata
eorum, in fine scilicet mundi, vt ait S. Chrysof. &
S. August. per prædicationem Eliæ & Henoch, vt
patet Malach. 1. & Apoc. 11.

VER. 28. *Secundum Euangelium quidem, cui aduersantur
Iudæi, inimici sunt, Dei, propter vos]* Vt vos, ô Gen-
tes, hac occasione recipiatis prædicationem & fi-
dem. Vrget, repetit, & inculcat hoc Apostolus,
vt Gentes beneficium Euangelij, sibi occasione
Iudæorum præstitum agnoscant, ideòque illis,
licet incredulis, non indignentur, sed commise-
reantur.

*Secundum electionem autem carissimi sunt propter
patres]* eorum, id est, sanctos Patriarchas; quos su-
prà primitiarum & radicis nomine significauit;
quorum fides & pietas ita Deo placuit, vt pro-
miserit se Deum fore seminis eorum post eos.

Genes.

Genes. 17. & Deuteronom. 4.

Sine pœnitentia enim sunt dona & vocatio Dei.] VER. 29.
 Sine pœnitentia, quasi dicas, *impœnitibilia*, immutabilia, id est, talia quorum nec possit nec debeat pœnitere eum qui dedit aut promisit. Loquitur Apostolus, de promissis & vocatione quæ ex electione procedunt, id est, iis quæ facta sunt absolutè & sine conditione. Hæc quippe sunt immutabilia; nec fieri potest vt Deus hominum peccatis offensus, id quod semel absolutè promisit, aliquando retractet. Eiusmodi fuere promissiones Abrahamæ & Dauidi factæ, de Christo nascituro: & propheticæ prædictiones de certo tempore quo nasciturus esset. Vnde falluntur Iudæi dicentes aduentum Messiaë ultra quàm prædictum est differri propter ipsorum peccata. Nunquid enim iniquitas illorum fidem Dei euacuat? ita docet hac sententia Paulus, non obstante pertinaci infidelitate & aliis peccatis populi Iudaici, certissimè ac suo tempore futurum, vt Deus impleat promissa, seruetque testamentum seu pactum quo pollicitus est se ablaturum eiusdem populi peccata.

Sicut enim aliquando & vos? ô Gentes) non credidistis Deo.] GRÆCÈ, increduli fuistis. nam plus est incredulum esse, quàm non credere. Gentiles ante Christi aduentum erant sine Deo in hoc mundo, Ephes. 2.

Nunc autem misericordiam consecuti estis propter incredulitatem illorum] propter incredulitatem fracti sunt. Significatur pertinacia non credendi, etiam visis vel auditis idoneis documentis: quod propriè vitium erat Iudæorum, de quibus ait Dominus, Nunc autem, & viderunt

*Fides do-
nū Dei.*

runt & oderunt, Ioann. 15. Nota, Apostolum non dicere, Nunc autem credidistis: sed, *misericordiam consecuti estis: ut intelligant, quòd crediderint, esse misericordiæ Dei fidem largientis.*

VER. 31.

Ita & isti nunc non crediderunt in vestram misericordiam] id est, increduli fuerunt vestræ misericordiæ. Credere enim noluerunt Iudæi beneficium Dei per Christum ad Gentiles pertinere. Nam vestram misericordiam intelligit misericordiam Dei erga vos. hanc enim Iudæi Gentibus inuidebant.

Vt & ipsi (Iudæi) misericordiam consequantur.] Non solum consecutionem, sed & causam finalem hîc denotat: sicut & in eo quod sequitur; vt omnium misereatur. Hoc quidem loco causam finalem non incredulitatis Iudæorum, sed promissionis diuinæ. Sicut vos Gentiles aliquando increduli Deo, licet nullæ vobis factæ essent promissiones, tamen misericordiam consecuti estis, & adducti ad fidem occasione incredulitatis Iudæorum: ita vicissim de Iudæis quibus factæ sunt à Deo promissiones, existimandum est, vt & ipsi manifestam & insignem Dei misericordiam, adducentis eos ad fidem, aliquando experiantur. Hæc eò dicuntur, vt neutri alteris exprobrent; sed vtrique parem experti misericordiam, vnanimis, vno ore Deum salutis authorem colaudent.

VER. 32.

Conclusit enim Deus omnia, in incredulitate: vt omnium misereatur] conclusit, id est concludi permisit, Deus omnes sub peccato & sub incredulitate. Peccator enim peccato, quasi saxo vel carcere clauditur; quia ex eo sine Dei gratia egredi nequit. Concludit Apostolus totam hanc disputatio

*Peccatū
est valut
carcer.*

tationem suam cœptam cap. 9. scilicet omnes homines tam Iudæos quàm Gentes esse peccatores, & sub peccati iugo concludi, atque indigere gratia Dei & Christi. q. d. Deus tam Iudæos quàm Gentes tenebris longæ infidelitatis successivè, & vicissim concludi permisit, vt eos ad fidem & gratiam suam vocaret, ac liberaret; itaque gloriosam suam misericordiam omnibus patefaceret.

O altitudo diuitiarum sapientiæ & scientiæ Dei.] VER. 23.
Altitudo profunditatem hîc significat. sensus est: O quàm profunda & humanis sensibus imperferutabilis est copia seu magnitudo tam sapientiæ quàm scientiæ Dei. Apostolus hîc diuinæ misericordiæ, de qua præcessit, non minùs quàm sapientiæ abyssum admiratur. Per diuitias accipit hîc Paulus magnitudinem misericordiæ Dei, quâ nos diuites fecit in omnibus donis gratiæ & gloriæ. q. d. O profundam misericordiam, sapientiam & scientiam Dei? misericordiam quâ omnium misertus est; sapientiam, quâ omnia concludi permisit sub peccato & infidelitate, quâque ita omnia dispensauit, vt primò negligeret Gentes; vt sic Iudæos eligeret; deinde Iudæos reiceret, & sic eligeret Gentes: denique vtrosque in fine eligeret, & complecteretur. Scientiam, quâ omnia futura distinctissimè nouit antequam fiant, vt Iudæorum reiectionem, Gentium adoptionem & iustitiam, quod hoc loco spectat Apostolus.

Quam incomprehensibilia sunt iudicia eius.] Iudicia
 Græcè *in-scrutabilia*, explicat Apostolus id quod Dei in-
 dixit de profunditate sapientiæ diuinæ. Nam iudicia Dei quibus de rebus statuit & ordinat, comprehensibilia.
 actus

actus sunt sapientiæ eius. Ea inscrutabilia siue incomprehensibilia sunt, & abyssus multa: quia nullus intellectus creatus, nec angelicus quidem potest ad plenum rationes eorum scrutando comprehendere.

Et inuestigabiles via eius.] Sensus est: Rationes operum Dei non posse à quoquam penitus cognosci.

VER. 34. *Quis enim cognouit sensum Domini?*] Neminem perfectè nosse cogitationes & consilia mentis diuinæ.

Aut quis consiliarius eius fuit?] *Consiliarius;* non tantum qui det consilium Deo, uti explicat Isaias cap. 40. sed etiam qui particeps & conscius sit consilij Dei. q. d. Nemo est conscius consiliorum & arcanorum diuinorum; ac proinde nemo scrutari debet, cur Iudæis relictis Gentes sibi iam asciuerit Deus. Quis enim adfuit in consilio Domini? Ieremiæ 23.

VER. 35. *Aut quis prior dedit illi, & retribuetur ei?*] Hanc sententiam sumpsisse videtur Apostolus ex Iob 41. vbi ait Dominus: *Quis* antè dedit mihi, ut reddam ei? Porro neminem Deo quippiam primò dedisse, quòd non acceperit ab eo, probat Apostolus illa sententia quam subdit dicens:

VER. 36. *Quoniam ex ipso & per ipsum, & in ipso sunt omnia.*] Dicuntur autem omnia esse *ex ipso*, scilicet Deo, tanquam prima effectrice causa. Et *per ipsum*, quatenus per eundem omnia gubernantur & conferuantur: & *in ipso*, Græcè *in ipsum*, scilicet omnia respiciunt & tendunt, quia sic Deus omnia agit & gubernat, ut ea in se ipsum tanquam finem ordinet atque dirigat. Vniuersa enim propter semetipsum operatus est, Prouerb. 16.

Ipsi gloria in sæcula] nempe sit, aut est. Finis enim omnium operum Dei est, ut ipse per illa glorificetur in omnem æternitatem. Quod quoniam omnes velle debemus, adiicit approbationis clausulam.

Finis omnium operum Dei, gloria Dei.

Amen] id est, ita fiat. Dignum enim & iustum est ut in omnia sæcula glorificetur Deus.

CAPVT XII.

SVMMARIVM.

Hortatur ad nouitatem vita. Docet omnes fideles esse vnum corpus è multis constans membris: quorum multa & varia sint operationes. Monet ut intra limites doni à Deo dati quisque se contineat. Excitat ad mutuam dilectionem & alias pias actiones. Vindictam prohibet: beneficentiam præcipit, etiam erga inimicos.

Obscuro itaque vos fratres per misericordiam Dei.] q. d. Docui hætenus, vos, ô Gentes, per Dei gratiam & misericordiam ascitis esse ad iustitiam & salutem; Iudæos verò ab ea repulso esse: nunc ut à dogmatibus ad mores transeam, obsecro vos, ô fideles, qui tantam Dei misericordiam, gratiam & iustitiam consecuti estis, ut Deo grati sitis, ut dignè Deo, tantæque gratia viuatis, ut opere præstetis, quod fides dicat, quòdque Deus & Christus à vobis efflagitat.

VER. I.

Ut exhibeatis corpora vestra hostiam uiuentem, sanctam, Deo placentem] q.d. Offerre Deo corpora vestra, alienate illa à vobis, ac transferte ea tanquam hostiam viuam in Dei dominium, vt iis vtamini non ad libitum, sed ad Dei cultum & honorem. ita S. Chrysostomus.

Viuentem] Id est, virtutibus deditam, quia caro vitiiis dedita mortua est, inquit S. Gregorius. *Viuentem*, id est, quæ vitam, videlicet Christum, in se gerat. *Sanctam*, hoc est, ab omni-immunditia & iniquatione peccati immunem: & per hoc *beneplacitam*, id est acceptam & gratissimam Deo cui exhibetur.

Quid obsequium seu cultus rationalis.

Rationabile obsequium vestrum] Vocat enim Apostolus obsequium seu cultum rationalem eum qui in ratione ac mente situs est, id est, cultum spiritualem, ad differentiam cultus externi atque corporei, qualis fuerat Iudæorum, consistens in hostiarum carnalium mactatione. Recta autem ratio dicitur, Deum magis interna fide, spe, pietate, amore & puritate mentis, quam externis corporis cæremoniis colendum esse.

VERS. 2.

Et nolite conformari huic sæculo] Sensus est: Cautete ne vita & conuersatione similes efficiamini iis qui sectantur huius sæculi seu mundi voluptates & commoda, suisque seruiunt cupiditatibus.

Renouatio mentis in quo fita.

Sed reformamini in nouitates sensus vestri] græcè, *transformamini*, vt scilicet, transeat is ex veteri figura in nouam formam. q.d. Studete quotidiana renouationi mentis vestræ per mortificationem malorum affectuum & cupiditatum. Sicque hac metamorphosi fiet, vt in dies transmutemini magis & magis in alios homines. Induite formam
nou

nouitatis sensus, id est mentis; ut mentem virtutibus innouetis, ut diligatis & queratis ea quæ sunt mentis & spiritus, ut opera noua, spiritualia & diuina edatis ex hac uoua & diuina forma Spiritus sancti.

Vt probetis qua sit voluntas Dei bona, & beneplacens & perfecta] Quo magis reformamur spiritu mentis nostræ, eò magis illustramur à Deo, magisque purgata mente probamus & sapimus, quid sit bonum, melius & optimum à Deo volitum, Deo-que gratum. Ut sciatis quæ sit voluntas Dei bona, id est, quid Deus à nobis velit fieri bonum; & beneplacens, id est, melius; & perfectum, id est, optimum & sibi grauissimum. Sensus est: ad illam reformationem vitæ vestræ hoc pertinet, ut probetis, id est, exquiratis ac diligenter scrutemini, quæ sit Dei voluntas bona beneplacita & perfecta, id est, quæ non præcipit nisi bona, ac sibi placita & perfecta, hoc est irreprehensibilia: probetis, inquam, eo fine ut illam Dei voluntatem cognitam amplectamini & impleatis.

Fruſtus reformationis interioris.

Epitheta voluntatis Dei bona beneplacita perfecta.

Dico enim per gratiam que data est mihi] Id est, per Apostolatam: vel munus Apostolicum gratis mihi à Deo datum. q. d. Ex munere, officio & auctoritate Apostolica dico & edico ea quæ sequuntur.

VERS. 3.

Omnibus qui sunt inter vos] id est omnibus fidelibus qui Romæ estis. Vult enim hæc præcepta ad omnes eos peruenire.

Non plus sapere quam oportet sapere, sed sapere ad sobrietatem] Irenæus vertit, *Sapite ad prudentiam*, Hieron. *Sapite ad pudicitiam*. S. Aug. *Sapite ad temperantiam*. S. Chryostom. *Sapite ad modestiam*, id est, ad humilitatem. Sensus est: Dico &

L moneo

Quid fa-
pere plus
quam o-
portet.

moneo quemque vestrum, ne supra modum de se sentiat, neue plus quam par est sibi tribuat: sed de se sentiat sobriè, temperatè, & cum modestia. Cuius quidem admonitionis occasionem Paulo dederat altercatio, quæ Romæ inter fideles Iudæos & Græcos orta fuerat de iustificatione. Nam in ea modestiæ fines exceſſerant non sine iactantiæ vitio.

Et unicuique sicut Deus diuisit mensuram fidei] Dico unicuique vestrum sapere, id est, vt sapiat, sicut Deus diuisit seu partitus est ei mensuram fidei, id est, sentiat de se iuxta mensuram ac modum doni in fide sibi collati. Nominat fidem, quòd illa ceterorum donorum directrix sit ac moderatrix.

VERS. 4. *Sicut enim in vno corpore multa membra habemus, omnia autem membra non eundem a^lum* (actionem,

VERS. 5. *functionem, operationem) habent: ita multi* (hoc est, omnes nos fideles, qui sumus quasi varia membra, varias gratias & functiones habentia) *unum corpus sumus in Christo*, pura vna Ecclesia sumus, cuius nexus interior est per fidem & gratiam; exterior per Sacramenta à Christo instituta. Per hæc enim omnes neſtimur & iungimur cum Christo, & in Christo; huius enim corporis, id est Ecclesiæ, caput est Christus. *singuli autem alter alterius membra.*

Sacramē
ta Chri-
stianorū
sunt ne-
xus.

VERS. 6. *Habentes autem donationes secundum gratiam, quæ data est nobis, differentes]* habentes dona diuersa & varia, prout unicuique nostrum per gratiam suam largitus est Deus.

Quid pro
phetia
hic.

Sicut prophetiam secundum rationem fidei] rationem, græcè *proportionem*. Prophetiæ nomine intelligit Paulus doctrinam, & ea quæ ad docendi munus

munus pertinent. *Secundum rationem fidei.* Fides hîc est intelligentia perfecta rerum diuinarum & Scripturarum, quæ nõ tam humano studio, labore & industria, quàm Dei illuminantis operatione & inspiratione acquiritur. *Habentes prophetiam,* hoc est, gratiam explicandi doctrinam & Scripturam sacram, secundum analogiam, id est, secundum proportionem & mensuram fidei, id est, intelligentiæ, sapientiæ à Deo nobis concessæ.

Sive ministerium in ministrando] sive habentes VERS. 7.
gratiam alicuius ministerij Ecclesiastici in quocunque gradu & ordine, vt sunt Episcopatus, Presbyterium, Diaconatus, &c. Cuiusmodi gratiam qui habet, illi dico, non sibi placeat, sed cum modestia & cura ad aliorum vtilitatem exsequatur creditum sibi ministerium, sciens se vocatum ad opus, non ad honorem.

Sive qui docet, in doctrina] Hoc est: Si quis habet gratiam docendi, id est, ea quæ nouit, aptis & conuenientibus verbis explicandi, aliisque tradendi, vtatur ea facultate ad docendum alios.

Qui exhortatur in exhortando] id est, in exhortationis gratia & talento, quod accepit, id facit, puta exhortatur. Sub exhortatione etiam consolationem accipe. VERS. 8.

Qui tribuit in simplicitate] q. d. Qui habet functionem & officium distribuendi eleemosynas, eam habeat in simplicitate, id est secundum gratiam simplicitatis, bona fide, sine personarum acceptione, ac sine respectu proprii commodi.

Qui præest in sollicitudine] q. d. Qui præest, in gratia sollicitudinis se contineat, in eaque præsit, vt debitam eorum qui sibi commissi sunt curam & sollicitudinem gerat.

Qui miseretur in hilaritate] q.d. Ergo cum misereris vtere dono hilaritatis, quod Deus tibi cum officio dedit, vt hilarem te præbeas miseris & ægrotis.

VER. 9. *Dilectio sine simulatione*] q.d. Proximus diligatur sincerè & ex animo, non simulatè. Nam dilectio simulata non est dilectio.

Odiennes, abhorrentes malum, vitium, peccatum, adhaerentes bono] & virtuti. bonum honestatem, iustitiam.

VER. 10. *Charitate fraternitatis inuicem diligentes*] Amore fraterno alius ad alium amanter affecti. ratio, quia estis inuicem membra, non tantum vt homines, sed vt fideles ac peculiariter hoc nomine fratres.

VER. 11. *Honore inuicem præuenientes*] Præuenit autem, qui anteuertit, id est qui prius honorat. Intellige, quantum in te est, non enim vterque alterum præuenire potest, nisi voluntate & studio. Ratio præcepti; quia per hoc prouocatur & fouetur mutua dilectio, quam proxima sententia commendauerat.

Sollicitudine non pigri] non grauatim, sed diligenter & promptè, atque ex animo facientes officium, præsertim quo iuuandus est proximus.

Spiritu feruentes] hoc est, impetu quodam animi succensi ad exequendum ea, quæ vestræ sunt functionis & officij. Sic enim existis studio non pigri.

Domino seruientes] vt in omni actione & officio quod proximis impendimus, non quæ nostra sunt quæramus, sed Domino seruiamus, eiusque honori studeamus.

VER. 12. *Spe gaudentes*] Spem intelligit futuræ retributionis.

tionis. Ea namque animum Christianum fouet, & alacritatem suggerit, & gaudio quodam perfundit in omni opere pietatis, tum verò mirificè consolatur & fortem reddit in afflictionibus huius vitæ. Philo, *spem vocat gaudium ante gaudium.*

In tribulatione patientes] spe nimirum animati. Nam nisi animus spe præmiorum fulciretur, in afflictionibus quas pro Christo patitur (de his enim sermo est) durare non posset. S. Athanasius de S. Antonio scribit, eum semper tam in aduersis quàm in prosperis lætum fuisse mentisque lætitiâ prætulisse, atque ex ea agnitum fuisse ab ignotis.

Orationi instantes] hoc est, in oratione assiduè perdurantes, vel instantes cum assiduitate, est cum patientia & perseverantia quadam insistere, incumbere, multum esse & assiduum in aliqua re.

Necessitatibus Sanctorum communicantes] id est, VER. 13. fratrum seu Christianorum indigentia de vestris facultatibus subuenite, res vestras fratribus inopiâ laborantibus communes facite.

Hospitalitatem sectantes] Sedulò eam exercentes erga Christianos hospitio egentes, ne videlicet aut exponantur iniuriis cæli, aut malorum hominum, aut diuertere cogantur apud infideles.

Benedicite persequentibus vos] hoc est, Bene precamini & orate Deum pro iis qui vobis mortem aut damna moliuntur inferre, vel etiam inferunt; quales porissimùm erant persecutores Christianæ religionis. VER. 14.

Benedicite & nolite maledicere] bene, inquam, precamini eis, non malè. ne execramini, & ne imprecamini eis mala, scilicet ex animo vindictæ

cupido; nam ex zelo iustitiæ mala quandoque impiis imprecari sunt Sancti, vt Elizeus, Iob, & ipse Paulus, Act. 23.

VERS. 15. *Gaudere cum gaudentibus*] q. d. Ea sit sympathia inter vos, Christiani, vt fratrum bona vel mala æquè vos ac illos tangant.

Flere cum flentibus] Id est, prospera & aduersa, velut nostra reputemus, atque iis vt propriis afficiamur, lætantes de bonis, dolentes de malis.

VERS. 16 *Idipsum inuicem sentientes*] sitis eodem animo alius erga alium affecti.

Non alta sapientes, sed humilibus consentientes] non elatè de vobis ipsis sentientes vt velitis supra alios eminere, vt ambiatis honores; sed humilia sapientes, id est humiliter ac demissè de vobis sentientes.

Nolite esse prudentes apud vosmetipsos] id est, vestra ipsorum opinione, in oculis vestris. q. d. Ne putetis vestra consilia vobis sufficere, quasi aliorum consilio non egeatis, ne nimium vestræ prudentiæ & iudicio tribuatis.

VERS. 17. *Nulli malum pro malo reddentes*] Vindictam prohibet: cuius proprium est malum pro malo reddere.

Providentes bona non tantum coram Deo, sed etiam coram omnibus hominibus] q. d. Ita honestè, amicè, iustè & sanctè viuite, vt vita vestra & conuersatio bona & amicabilis non tantum Deo, sed & hominibus probetur, nec à quoquam iure culpari possit, sed cæteris in exemplum virtutis luceat & præfulgeat.

VERS. 18 *Si fieri potest, quod ex vobis est, cum omnibus hominibus pacem habentes*] pacem colentes, in pace viuentes, si fieri potest, nempe salua iustitia, pietate

ac veritate, & quod ex vobis est, ne videlicet à vobis atque ex vestra parte præbeatur vlla dissensionis occasio.

Non vosmetipsos defendentes carissimi] defendentes, VERS. 19
pro vindicantes, vlciscentes, vnde & Tertullianus legit: Non vosmetipsos vlciscentes.

Sed date locum iræ] id est, sinite vt locum habeat. *da locum iræ,* inquit, hoc est. da veniam iræ, iram & iniuriam tibi illatam condona.

Scriptum est enim, Mihi vindicta, ego retribuam, dicit Dominus] Mihi vltio & retributio, iræ est vltio, id est, ad me pertinet, ad me spectat officium vlciscendi iniurias, qui sum iudex omnium hominum.

Sed si esurierit inimicus tuus, ciba illum; si sitit, potum da illi] quin tu contrà, potiùs, confer in eum qui te læserit, beneficia, quibus videris eum indigere. VERS. 10

Hoc enim faciens, carbones ignis congeres super caput eius] S. Hieronym. & S. Augustin. Congeres, inquit, super caput inimici (eum cibando) carbones ignis, id est, ignitos, non iræ, sed charitatis & amoris, qui eum inflamment ad redamandum. Nulla maior, ait S. Augustin. est prouocatio ad amandum, quàm præuenire amando Nimirum efficacissimum est philtrum, vt ameris ama. Si id feceris, tandem ac paulatim accumulatis in eum beneficiis, velut congestis carbonibus, excitabis in eo pænitentiaæ dolorem; simùque eum succendes ad te redamandum: vt iam pro inimico habeas amicum. solet enim per ignem amor significari.

Carbones ignis congerere super caput inimici.

Amor per ignem significatur.

VERS. 11
Vincere in bono malum quid.

Noli vinci à malo, sed vince in bono malum] Noli vinci à malitia inimici tui, vt teipsum vlcisci velis,

Virgo sanctitate illustris apud D. Taulerü.

non expectata Dei vindicta; sed vince eius malitiam tuâ beneficentiâ. Egregiè verò Christiana illa virgo sanctitate illustris apud D. Taulerum moriens rogata, quomodo ad tantam sanctitatem pervenisset? Respondit, Primò, Afflictiones meas nulli nisi Deo quæsta sum. Secundò, Erga omnes liberalis fui, saltem animo. Tertiò, lis à quibus læsa fui beneficium singulare rependi, quod non fecissem, nisi læsa ab eis fuisset. Ecce hæc est voluntas Dei bona, beneplacens, & perfecta, quam à versu 2. huc vsque per singula persequitur, hincque complet & perficit Apostolus.

C A P V T XIII.

S V M M A R I V M.

Magistratibus parendum ut Dei ministris, reddenda omnibus debita, proximus diligendus, quod qui facit legem implet, abiectis operibus tenebrarum induenda sunt arma lucis; adeoque ipse Christus.

VERS. I.

Omnis anima, omnis homo, potestatibus sublimioribus subdita sit] puta in temporalibus subdita sit regi & potestati civili, quòd propriè hinc intendit Apostolus; per potestatem enim civilem intelligit: in spiritualibus verò subdita sit Prælati, Episcopis, Pontifici.

Aug. lib. 5. de civi. Dei c. 21.

Non est enim potestas nisi à Deo] Non tribuamus, inquit August. dandi regni atque imperij potestatem nisi Deo vero, qui dat felicitatem in regno

regno cælorum solis piis, regnum verò terrenum & piis & impiis, sicut ei placet, cui nihil iniuste placet.

Quæ autem sunt, à Deo ordinata sunt] quæcunque sunt potestates, id est, quicumque sunt homines potestate præditi, ut principes ac magistratus, ij sunt ordinati atque instituti, &, ut Petrus loquitur, missi à Deo, dante potestatem & volente, ut eis tanquam suis in ea potestate vicariis obediatur, &c. 1. Pet. 2.

Itaque qui resistit potestati, Dei ordinationi resistit.] Porro resistunt potestati, quicumque resistunt, id est, obedire nolunt legi siue edicto quod à potestate procedit. VAR. 2.

Qui autem resistunt, ipsi sibi damnationem acquirunt] tum ab ipsa potestate temporariam, tum à Deo æternam in inferno. ita S. Chrysostr. Theoph. Oecumenius.

Nam principes non sunt timori boni operis, sed mali] non intentant pœnas & supplicia bonis, sed malis. VAR. 3.

Vis autem non timere potestatem & bonum fac, & habebis laudem ex illis] tum quia punitio malorum, quam fecit magistratus, laus est bonorum; tum quia idem magistratus bonos laudat & præmiat.

Dei enim minister est tibi in bonum] in bonum tuum, scilicet, ut & iuste ac tranquille viuas: imò laudem etiam ac præmia consequaris, si non ab hominibus, certè à Deo cuius ille minister est. VAR. 4.

Si autem malum feceris, time] si verò quid mali commiseris, ut furtum, adulterium, homicidium, est quòd timeas.

Non enim sine causa gladium portat] Græcè,

frustra. Princeps siue potestas non frustra gladium gestat; sed vt eo vtatur, vt eum stringat in malefactores.

Potestas facutaris ad quid instituta. Dei enim minister est: vindex in iram ei qui malum agit] Ad hoc enim instituta est potestas secularis, vt & pacem publicam conferuet, & vitæ communis honestatem tueatur.

VERS. 5. Ideo necessitate subditi estote] id est, Legibus & edictis eius obtemperate: oportet, inquam, necessitate præcepti.

Non solum propter iram, sed etiam propter conscientiam] ne scilicet ea fiat rea inobedientiæ coram Deo: Dei enim minister est Magistratus.

VERS. 6. Ideo enim & tributa præstatis] Nam solutio tributorum subiectionis est professio.

Ministri enim Dei sunt, in hoc ipsum seruientes] toti scilicet in hoc ipsum incumbentes, vt Dei loco bonis sint in tutelam, malis in ultionem.

VERS. 7. Reddite ergo omnibus debita: cui tributum (debitis) tributum (reddite); cui vectigal (debitis) vectigal reddite] Latinè vectigal à vehendo dicitur: quia soluitur ex his quæ aduehuntur, vel euehuntur, ad securitatem & restaurationem viarum, pontium, aggerum, &c.

Cui timorem (debitis) illi reddite timorem] id est, reuerentiam, & inde consequentem obedientiam. ita S. Chryostomus.

VERS. 8. Nemini quicquam debeatis, nisi vt inuicem diligatis] reddite cuique quod debetis, sic vt non amplius debeatis, vno debito charitatis excepto.

Qui enim diligit proximum, legem impleuit] legem, scilicet eam quæ proximum spectat, quam subdit Apostolus, dicens: Diliges proximum tuum,

tuum, sicut te ipsum.

Nam, non adulterabis, non occides, non furaberis, VER. 9.
non falsum testimonium dices, non concupisces: & si
quod est aliud mandatum, in hoc verbo instauratur:
Diliges proximum tuum sicut te ipsum.] Quia dilectio
proximi includit & præsupponit dilectionem
Dei, ut sui causam & fontem. proximus enim
diligendus est propter Deum.

Dilectio proximi malum non operatur] Id est, non
incitat ad malum aliquod inferendum proximo:
imò nec patitur ei malum inferri: sed ubi potest
procurat ei bona sicut sibi ipsi. VER. 10.

Plenitudo ergo legis est dilectio] Plenitudo, hoc
est consummatio, adimpletio, id est, finis & scopus
legis est dilectio; quia tota lex intendit nos ducere
ad charitatem.

Et hoc (scilicet, quod iam dixi, præstemus) VER. 11.
scientes quia hora est iam nos de somno surgere.] Et
hoc, id est, idque cum sciamus tempus, id est, oportunitatem,
quam nobis adfert Evangelium, scilicet ad diligendum
proximos, ad reddendum omnibus debita, ad implendam
totam legem, iam adesse: & quia iam tempus est & hora
de somno peccatorum surgendi. En tempus & oportunitas,
scilicet hora diei, gratiæ, fidei, & legis Christi iam
adest, qua sol ipse Christus radius & lumen fidei per orbem
spargere incepit, tenebris errorum expulsis.

Nunc enim propior est nostra salus, quam cum credidimus] id est,
quam fuerit ante Christi aduentum; cum sola fide
absentem Christum, & gratiam ac salutem futuram
crederemus & speraremus. Aliter S. Chrysostomus, q. d. Paulus:
Quo magis ætate, æquè ac fide & meritis crescimus,
eo pro

eo propiùs fini & beatitudini æternæ accedimus nunc,quàm cùm credere incepimus.

VER. 12. *Nox præcessit.*] Nox huius sæculi plena tenebris errorum, & peccatorum longè iam progressa est, ad finem properat, ac fermè iam præteriit.

Dies autem appropinquauit] id est, tempus expectatæ salutis & gloriæ, quod est perpetua dies sine nocte, expers errorum & peccatorum, iam propè accessit, propinquum est, instat, non longè abest.

Abiiciamus ergo opera tenebrarum, & induamur arma lucis.] Abiicienda sunt nobis opera noctis, & tenebrarum, id est peccata quæ lucem fugiunt, quia qui malè agit, odit lucem, Ioan. 3. & assumenda sunt arma lucis, id est bona opera, quæ clara die sine pudore possunt offendi.

VER. 13. *Sicut in die honeste ambulemus*] quoniam dies iam affulget, quæ luce sua omnia detegit, honestè, compositè, decenter ambulandum, conuersandum nobis est.

Non in comessationibus & ebrietatibus] comessationes sunt conuiuia, quæ non honestatis, sed gulæ causa fiunt.

Non in cubilibus & impudiciis] hoc est, non in fornicationibus, quæ fiunt in cubilibus & fornicibus. est metonymia. & *impudiciis*, id est aliis fœdioribus speciebus libidinis, Græcè enim est lasciuia, id est, petulantior libido.

Quid contentio. *Non in contentione & emulatione.*] Contentio est concertatio pro gloria & honore, cui semper coniuncta est æmulatio, id est inuidia boni alieni.

Sed induimini Dominum Iesum Christum] vt
scilicet Iesus, id est Iesu spiritus, gratia, virtus,
vita in vobis eluceant. Induimini ergo & ornate
vos Christi virtutibus: maximè vt externa vita &
professione, quasi veste agnoscant omnes vos es-
se seruos Christi. ita S. Chrysostomus Christum
induere, est Christi virtutes in se exprimere, id-
que copiosè & perfectè. Induere Christum, est
vndique in nobis per sanctimoniam & mansue-
tudinem Christum in nobis conspicuum esse.
Homo enim indutus id esse videtur, quod in-
dutus est: appareat itaque in nobis Christus, ait
Chrysostomus.

VER. 14.

*Quid sit
Christū
induere.*

Et carnis curam ne feceritis in desideriis] ad
explenda desideria, seu cupiditates. Non sim-
pliciter prohibet curam seu prouidentiam car-
nis, id est corporis, cū ipse alibi dicat: Nemo
carnem suam vnquam odio habuit, sed nutrit &
fouet eam, Ephes. 5. Verū prohibet, ne carnis
curam agamus *in desideriis*, id est, ad satisfaciendū
concupiscentiis, & voluptatibus car-
nis. Quod faciunt qui prætextu cu-
randi corporis delicias & vo-
luptates sibi indul-
gent.

*Curam
carnis
agere
quate-
nus li-
cent.*

CAPVT XIV.

SVMMARIVM.

Qui in fide probè instructi sciunt nullum cibum immundum esse, infirmos in fide suscipiant: nec alij alios iudicent, Christum iudicem omnes habituri. Firmi infirmos ne scandalizent, sed fide sua apud Deum contenti sint. Quod non est ex fide, peccatum est.

VER. I. **I**nfirmum autem in fide assumite] id est, ad conversationem vobis adiungite, & habete vt fratrem, nec repellite tanquam alienum à Christo, quin potius vt infirmum & cura egètem fouete.

Non in disceptationibus cogitationum] id est opinionum. Græcè, non in altercationibus disputationum. Nolo, inquit, cum eo, sub prætextu doctrinæ Euangelicæ contendatis.

VER. 2. *Alius enim credit se manducare omnia] q. d. Alius putat licere vesci omnibus quasi mundis, eò quòd in lege Euangelica nihil legaliter sit immundum.*

Qui autem infirmus est, olus manducet] qui autem infirmus est fide, comedat olus, vel quid simile, quod lege Mosaica constat non esse prohibitum, abstinens à prohibitis.

VER. 3. *Is qui manducat, non manducantem non spernat] id est, non habeat vilem eius salutem, scandalum ei ponendo, dum exemplo suo facit eum comedere contra conscientiam.*

Et

Et qui non manducat, manducantem non iudicet] id est, non condemnet tanquam legis transgressorem, aut immundo cibo se contaminantem.

Quid
spernere
nō man-
ducantē.

Deus enim illum assumpsit] illum scilicet manducantem assumpsit in seruum & cultorem suum; & proinde non est ab alio iudicandus. q. d. Quis ergo eum iudicet & damnet, quem Deus probauit & aduocauit?

Tu quis es qui indicas alienum seruum?] Græcè, VERS. 4.
famulum domesticum. iubet ergo, vt non manducans Iudæus manducantem Gentilem non iudicet, sed Dei, cuius seruus est iudicio eundem relinquat.

Domino suo stat, aut cadit] non tuum est iudicare quasi peccantem edendo quæ tu putas immunda; habet Dominum ac iudicē suum Deum, siue Christum, à quo absoluetur, si benè agat; vel condemnabitur, si malè. Hoc enim est Domino suo stare aut cadere, à Domino suo absoluentem esse aut condemnandum.

Seruus
domino
suo stat
aut ca-
dit, &
quo sen-
su.

Stabit autem] ac si dicat: Imò tibi affirmo, quòd non cadet, non condemnabitur iudice Domino suo, sed stabit, id est absoluetur.

Potens est enim Deus statuere illum.] Id est efficere vt stet. Quamuis, inquit, homines in fide non satis instructi eum iudicent, id est condemnent: tamen Deus potens est eum absoluerè, & suo iudicio iustificare: quod & faciet.

Nam alius indicat diem inter diem.] Iudæus in VERS. 5.
fide Christi adhuc infirmus, vno die secundum præscriptum legis veteris certis cibis abstinet, aliis diebus non abstinet: Gentilis verò iudicat omnem diem esse æqualem; & omni die
indif

indifferenter quouis cibo vescitur, fruens libertate Euangelij & vterque benè facit. Nota, Apostolum tantùm loqui de festis, & ieiuniis Iudaicis, & quia tum nondum erant Sanctorum festa vel ieiunia Christianis ab Ecclesia indicta, & instituta.

Alius autem iudicat omnem diem] non solùm autem ciborum, sed & dierum discrimina fuisse iudaizantibus in obseruatione, constat ex epistolis ad Gal. 4. & Col. 2.

Vnusquisque in suo sensu abundet] Græcè in propriamente, hoc est, quisque suo iudicio perfruatur, plenè illud sequatur, quisque suum sensum abundè expleat. Vterque enim suum sensum sequendo benè agit: nam vterque Domino manducat, vel non manducat. ita Basilius: Quisque, ait Ambrosius, suo consilio remittatur.

VERS. 6.

Sapere
pro discernere.

Qui sapit diem, Domino sapit] qui sapit, hoc est qui iudicat, & discernit diem abstinentiæ à die, quo non est abstinentium. sapere enim discernimus cibos: hinc sapere hîc significat discernere, & discernendo obseruare diem abstinentiæ. qui ergo ita sapit, & discernit diem abstinentiæ; *Domino sapit*, hoc est, ad Dei legislatoris obsequium id facit & discernit. ita S. Chrysof. Sentit Apostolus ita vtrumque de altero existimare debere; quòd nimirum ad Christi Domini faciant honorem, id ipsum quod faciunt.

Et qui manducat (idolothya, & cibos lege vetitos) *Domino* (ad Domini Dei honorem) *manducat*.

Gratias enim agit Deo] scilicet manducaturus.

Et qui non manducat (qui idolothytis & cibus lege vetitis abstinet) *Domino non manducat*] id est, ad Dei honorem ijs abstinet.

Et

Et gratias agit Deo] non tam quia vetitis abstinet, quàm quia lege concessis vitur.

Nemo enim nostrum sibi vivit, & nemo sibi moritur] q.d. Non ad nostrum vsum & commodum præcipuè, sed ad Dei obsequium vivimus & morimur: ille enim est Dominus nostræ vitæ & mortis.

VER. 2.

Sive enim vivimus, Domino vivimus; siue morimur, Domino morimur.] Nemo nostrum vivit propter se, id est, ad suam ipsius gloriam aut commodum, tanquam finem suæ vitæ, sed ad gloriam Domini, cuius est servus: & nemo nostrum eligit mori propter se, sed propter Dominum.

VERS. 8.

Sive ergo vivimus, siue morimur, Domini sumus] q. d. Totum, quod sumus, quod agimus, quod vivimus, quod morimur, est Christi Domini: eius enim servi sumus.

In hoc enim Christus mortuus est & resurrexit, ut & mortuorum & vivorum dominetur] ut dominetur, id est, ut exerceat acceptæ potestatis & dominij vsum. Nam Christus à primo instanti suæ incarnationis, ratione vnionis hypostaticæ, fuit Dominus omnium: sed post mortem huius dominij plenum exercitium accepit. Sicut Christus mortuus est ut dominetur mortuorum, ita resurrexit ut dominetur vivorum: ergo resurgemus in vitam æternam, ut Christus nobis vivus dominetur in æternum.

VER. 9.

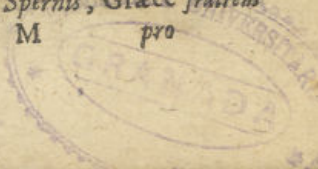
Christus post mortem obtinuit exercitium dominij sui

Tu autem quid indicas fratrem tuum?] Compellat hac parte non manducantem, id est, eum qui fide infirmus est, ut patet ex supradiçtis. Sequenti autem parte manducantem alloquitur.

VER. 10.

Aut tu quare spernis fratrem tuum] ut qui manducando scandalum ei præbeas. Spernis, Græcè fratrem

M pro

Qui scandalum ei ponit. pro nihilo habes. Nam qui fratri scandalum ponit, ita agit ac si salutem eius nihili penderet. Porro non iudicandum esse, docet ex eo quòd Christus est omnium nostrum iudex.

Omnes enim stabimus ante tribunal Christi] q. d. Ille vnus erit iudex, scilicet Christus: ergo inuicem non iudicemus.

VERS. 11 *Scriptum est enim (Isaïe 45.) Vno ego (iuro per vitam meam) dicit Dominus, quoniam (quòd) mihi flectetur omne Genu, (omnes Gentes me colent & adorabunt. Est enim hoc loco prophetia de conuersione omnium Gentium ad Christum.) & omnis lingua confitebitur Deo] q. d. Omnes homines me Christum hominem agnoscent pro Deo, & iudice summo, laudabuntque meam clementiam vel iustitiam; sed boni voluntariè, mali inuitè & coactè.*

VERS. 12. *Itaque vnusquisque nostrum pro se rationem reddet Deo] pro se, Græcè, de seipso, id est de factis propriis, non de alienis.*

VERS. 13 *Non ergo amplius inuicem iudicemus: sed hoc iudicate (discernite, statuite) magis ne ponaris offendiculum fratri, vel scandalum] Porro scandalum, quo significatur omne id quod prolapsionis & ruinæ causam adfert.*

VERS. 14. *Scio & confido in Domino Iesu, à quo didici, & scio id, quod dico & doceo. Quia (quòd) mihi commune per ipsum. q. d. Scio per Christum, id est per Christi legem & libertatem nullam escam esse communem, id est immundam, nisi ei qui per errorem vel conscientiam erroneam, existimat quid commune esse, illi commune, id est, immundum & vitium, est.*

VERS. 15 *Sinem propter cibum frater tuus contristatur, iam*

non secundum charitatem ambulat] q. d. Si frater tuus existimat cibum esse communem & vitandum; & tu tamen eum comedis, itaque fratrem contristas & scandalizas; peccas contra charitatem: prouocas enim illum, vt contra conscientiam eundem cibum comedat.

Noli cibo tuo illum perdere, pro quo Christus mortuus est] Perdas, inquam, daturus occasionem vel temerè iudicandi te, vel infeliciter imitandi. q. d. Christus dedit vitam pro fratre tuo, tu pro eo da, aut potiùs relinque cibum.

Non ergo blasphemetur à Gentibus propter vestram discordiam & scandalum bonum nostrum] scilicet libertas & fides Christiana, quam vt fideles per scandalum non obiciant blasphemix Gentilium, monet & vrget hic Apostolus: Gentes enim scandalizabantur, & à Christianismo auertebantur, cum videbant Christianos ita inter se contendere de cibis, & ciborum delectu.

VERS. 16

Non est enim regnum Dei esca & potus, sed iustitia, & pax, & gaudium in spiritu sancto] q. d. Pietas, fides, & gratia, quibus Deus regnat in nobis, non consistunt per se in certo cibo & potu, quasi hæc per se necessaria sint ad gratiam & beatitudinem assequendam.

VERS. 17.

Qui enim in hoc (in hisce quæ dixi, puta in pace, iustitia, & gaudio Spiritus sancti, in quibus consistit regnum Dei) *seruit in Christo, placet Deo, & probatus est hominibus.*

VERS. 18

Itaque quæ pacis sunt scètemur, & quæ edificationis sunt, in inuicem custodiamus] videlicet præbentes inuicem bona exempla, quibus ædificentur & confirmentur proximi in fide & pietate.

VERS. 19

VERS. 20

Noli propter escam destruere opus Dei] puta ædificium Dei, scilicet fidem, charitatem, & religionem Christianam in proximo, vel opus Dei, hoc est proximum ipsum, quem Deus fecit Christianum, fidelem, pium, immò domum & templum suum.

Omnia quidem sunt munda] nihil est commune per seipsum.

Sed malum est homini, qui per offendiculum manducat] malum, id est, peccatum est homini, id quod per se mundum est, edere *per offendiculum*, id est, cum offendiculo & destructione proximi.

VERS. 21

Bonum est non manducare carnem, & non bibere vinum, neque (aliud quid simile facere) in quo frater (proximus) tuus offenditur aut scandalizatur, aut infirmatur.

VERS. 22

Tu fidem habes?] Dices mihi, inquit, te fidem habere qua credas, ac certò persuasum habeas omnia esse munda, ac legem cessare per Christum: proindeque licitum tibi esse vesci quibuslibet: atque eam fidem te velle profiteri libero ciborum usu. Sequitur responsio:

Penes, te metipsum habe coram Deo] q. d. Noli illam iactare, illaque uti, cum fratris scandalo.

Beatus qui non indicat semetipsum in eo quod probat] quod eligit, quod amplectitur. q. d. Beatus est qui nihil agit contra conscientiam, qui non mouet sibi dubia, & scrupulos in re aliàs licita & ad iaphora, qualis est vesci idolothytis, aut cibus Iudæis vetitis.

VERS. 23

Qui autem discernit cibum à cibo, quasi illicitum & vetitum, à licito & permissio; si manducauerit, damnatus est (peccati & damnationis reatum incurrit) quia non ex fide] hoc est, quia non ex conscientia

scientiæ dictamine & credulitate, qua credit licere hoc cibo vesci, supple *manducat*. q. d. Quia manducat, & agit contra conscientiam, hinc peccato & damnationi se obstringit. ita Chryostomus.

Omne autem quod non est ex fide, peccatum est Sensus est: Omne quod quis agit non persuasus id sibi licere, sed vel illicitum putans, vel dubitans utrum liceat, peccatum est. Qui discernit cibum hunc, quasi illicitum ab alio licito, si manducat id quod discernit quasi illicitum, damnatus est; quia non ex fide, id est, quia non ex credulitate quod id liceat, sed contra conscientiæ dictamen manducat. Apostolus enim per fidem hinc, non intelligit fidem Christianam, sed credulitatem, persuasionem, & dictamen conscientiæ.

CAPVT XV.

SVMMARIVM.

Monet ut firmi ferant infirmos. Hortatur ad concordiam, Christum ostendit Iudæis promissum & redditum: Gentibus ex misericordia annunciatum. Fructum exponit Evangelij sui in Gentibus. Venturum ad ipsos pollicetur; simul atque collectam pauperibus Sanctorum destinatum pertulerit Hierosolymam.

Debemus autem nos firmiores imbecillitates infirmorum sustinere] *DEBEMUS* id facere: videlicet VERS. I.

cet ad significandum, hoc quod dicit, omnino pertinere ad debitum fraternæ charitatis, cum ubi opportunum est, instruuntur, ut & ipsi confirmentur in fide cæterisque virtutibus.

Et non nobis placere] non nostro animo morem gerere, ut quæ grata nobis sunt & vtilia se&temur cum proximi scandalo vel incommodo. v. g. ut idolothyta & escas lege vetitas comedamus cum offendiculo infirmorum.

VERS. 2. *Vnusquisque vestrum proximo suo placeat in bonum, ad ædificationem*] id est, ad promouendum verum eius bonum, quod est fides, iustitia, salus æterna: quod dum fit, proximus ipse ædificari dicitur.

VERS. 3. *Etenim Christus non sibi placuit*] q. d. Imitamini Christum, nam Christus suæ voluntati, naturæ, quieti, & commodis non seruiuit, ut nos & nostra negligeret; sed ea omnia, & vitam suam pro nostra salute exposuit: ita ergo & nos Christiani debemus facere pro fratrum salute, eorumque infirmitates sustinere; & ne eos scandalizemus, &c.

Sed sicut scriptum est] sed nobis placuit in bonum, vel infirmitates nostras sustinuit.

*Psal. 68.
Improp-
ria Dei
quo sēsū
tulerit
Christus*

Impropria impropertium tibi ceciderunt super me.] Sic ob ea indolui, ut pro illis tanquam meis ipsius peccatis, ad placandam iram tuam in eos qui hæc admittebant, me humiliauerim vsque ad mortem crucis, exsoluens quæ non rapui: qua in re declarauit quanta mihi cura fuerit salutis eorum.

VERS. 4. *Quæcumque enim scripta sunt, ad nostram doctrinam scripta sunt.*] Doctrinam intellige qua instruimur ad pietatem & salutem æternam. quæ do-

ctrina

Trina diuinis Scripturis propria est. Quæcunque scripta sunt in S. Script. præsertim de Christo, ad nostram qui Christiani sumus doctrinam, institutionem & imitationem scripta sunt.

Ut per patientiam & consolationem Scripturarum, spem habeamus] futuræ gloriæ & vitæ æternæ. Propter consolationem, græcè est, per Scripturarum exhortationem, scilicet ad bona opera: hæc enim spem exacuunt. Facit hoc Scriptura per exempla, quæ narrat, per exhortationes, per promissiones & præmia, quæ Deus seruis suis promittit in Script. His enim nos consolatur, exhortatur, & in spem beatitudinis excitat.

Deus autem patientiæ & solatiij det vobis idipsum sapere in alterutrum secundum Iesum Christum] Sensus est: Deus patientiæ, & sanctæ consolationis author, det vobis vt sublatis dissidijs & altercationibus quas habetis inter vos, siue de iustificatione, siue de ciborum ac dierum obseruatione, idem inter vos mutuò sentiat, idque secundum Iesum Christum, hoc est, secundum doctrinam quæ Christus docuit, vel quam tradit religio Christiana.

Ut vnanimes vno ore honorificetis Deum & Patrem Domini nostri Iesu Christi] Hoc admonet tum propter firmos & infirmos: tum verò propter Iudæos & Gentiles. quos omnes vult, positis dissensionibus, vno animo & vno ore Deum glorificare.

Propter quod suscipite inuicem] Sensus: Alius alium sibi adiungat; firmus infirmum, doctus rudem, Gentilis Iudæum, & contrà: foueatque eum & supportet ac instruat, & vt semel dicam, salutem eius fraterna sollicitudine curet.

Sicut & Christus suscepit vos, in honorem Dei]

M 4 quem

VERS. 5.

VERS. 6.

VERS. 7.
Inuicem
suscipere
quid sit.
Christus
quomodo
nos susce-
perit.

quemadmodum & Christus nos sibi adiunxit, salutis nostræ curam habuit; ad eum ut suo sanguine redemptos, fratres suos ac Dei Filios effecerit, ut per hoc Dei gloriam & honorem promoueret: ita vos quoque inuicem assumite, ut in unitate & concordia vestra Deus glorificetur.

VERS. 8. *Dico enim Christum Iesum ministrum fuisse circumcisionis propter veritatem Dei* Illud est, inquit, quod dico, Iesum Christum ministrasse Euangelium Iudæis (quos nomine circumcisionis designat), per semetipsum illis Euangelium prædicando; idque pro veritate seu fide Dei præstanda, id est, ut Dei fidem seruaret.

*Christus
minister
circumci-
sionis quo
sensu.*

Ad confirmandas promissiones patrum id est, ad implendas promissiones à Deo patribus eorum factas, Abrahæ, Dauidi, ac cæteris. Confirmatur enim promissio, dum exhibetur res promissa.

VERS. 9. *Gentes autem super misericordia honorare Deum* Gentes verò, quibus nulla facta promissio est, dico debere Deum glorificare & laudibus celebrare, pro misericordia sibi præstita.

Sicut scriptum est, Psal. 17. Propterea (propter vocationem, gratiam, aliâque beneficia Gentibus præstita) *confitebor tibi in Gentibus Domine.* quasi dicat: Inter Gentes; ô Domine, aperte profitebor, & celebrabo tuum nomen, misericordiam & beneficia eis exhibita. *& nomini tuo cantabo* celebrabo diuinum nomen tuum, ut tu Deus glorificeris. Hoc quoque Christus se facturum dicit in Gentibus; quia per totam Gentium Ecclesiam id nunc facit in suis membris.

VER. 10. *Et iterum dicit* (Deuter. 32.) *Letamini Gentes cum plebe eius* cum Iudæis conuersis. Conglomerat Apostolus hæc testimonia Scripturæ de vocatione Gen

Gentium, tum vt Iudæis eam magis persuadeat, tum vt Gentes hoc beneficium magis ponderent, Deoque gratias agant.

Et iterum: *Laudate omnes Gentes Dominum, & magnificate eum omnes populi*] Inuitantur ergo omnes Gentes & populi ad laudandum Deum pro misericordia confirmata, & veritate exhibita populo Israëlítico.

VER. II.

Et rursus *Isaias ait* (c. 11.) *Erit radix Iesse, & qui exurget regere Gentes*] Sensus est: Hoc quod dico, aliquando futurum est. Radix Iesse, id est Christus oriundus ex stirpe Iesse patris David secundum carnem, idem ipse qui exsurret & stabit, futurus instar signi in altum erecti, ad quod vndique populi confluant: exsurret, inquam, vt Gentibus imperet, sitque earum princeps: ille est, quem Gentes suæ vocationis gratiam agnoscentes requirent, in quem sperabunt, ad eoque deprecaturæ sunt: tantum abest vt eius imperium & principatum sint recusaturæ. Christus, quoad diuinitatem, est radix David, licet quoad humanitatem ipse fuerit ex radice David. Nam Christus, quæ homo, natus est ex semine David; sed quæ Deus, fuit radix, id est, creator & Dominus Davidis. ita explicat se Script. Apoc. 22. cum dicit: Ego sum radix & genus David.

VER. 12.

Christus vocatur radix Iesse.

Et qui exurget regere Gentes, in eum Gentes sperabunt] q. d. Radix hic ille est, vel idem est, qui reget Gentes.

Deus autem spei] scilicet auctor, cuius gratia factum est, vt in eum speretis.

VER. 13

Repleat vos omni gaudio & pace in credendo] vt mirum in fide suscepta nullas contentiones cum

fratribus habeatis, vti hactenus habuistis Iudæi cum Gentibus; sed perennem pacem & concordiam mutuam colatis.

Vt abundetis in spe & virtute Spiritus sancti] vt spes in vobis augeatur magis ac magis, auge-
sciente nimirum causa sperandi, quæ est gaudium,
pax & mutua charitas: spes, inquam, augeatur per
virtutem, id est efficacem operationem Spiritus
sancti.

VER. 14. *Certus sum autem, fratres mei, & ego ipse de vobis,*
quoniam & ipsi pleni estis dilectione, repleti omni
scientia, ita vt possitis alterutrum monere] q. d. Ego
vos, ô Romani, hac epistola doceo & admonco,
non quasi ignaros, torpidos, aut improbos, qui-
que non possitis inuicem monere: certus enim
sum, vos plenos esse dilectione & scientia; sed
tantum, vt ostendam animi mei affectum erga
vos, vtque memoriam eorum quæ scitis vobis re-
fricem, tanquam Apostolus vester, vti ipse se ex-
plicat versu sequenti.

VER. 15. *Audacius autem scripsi vobis fratres ex parte (id*
est, aliquantulò audaciùs, paulò liberiùs) tan-
quam in memoriam vos reducens. non omnia quæ in
hac epistola vos docui, ignorabatis: sed bonam
eorum partem vobis tanquam scientibus ad me-
moriam reducere volui. *propter gratiam (Apo-*
stolatam) qua data est mihi à Deo] Scripsi, inquit,
hæc non docens, sed *in memoriam vos reducens*, vt
officio & muneri, puta Apostolatui meo, satisfac-
ciam: monitioni enim & correctioni magnam
suauitatem, gratiam & efficaciam dat humi-
litas.

VER. 16. *Vt sim minister Christi Iesu in Gentibus] minister,*
supple sacrorum, id est sacerdos. q. d. Sacerdos
sum

sum hoc ipso quo Apostolus : simul inuenis
Christum esse Deum, vt cuius sacerdotem se
profiteatur.

Sanctificans Euangelium Dei] id est, admi-
nistrans Euangelium à Deo missum hominibus,
eoque ministerio velut sacerdotio fungens. id
enim significat vox græca, *sacris operans*, rem sa-
cræ faciens.

*Vt fiat oblatio Gentium accepta, & sanctificata in
Spiritu sancto*] q. d. Ad hoc sum sacerdos my-
sticus, puta præco Euangelij, vt nimirum per
meam prædicationem Gentiles placeant Deo, &
sanctificentur per Spiritum sanctum; itaque
quasi victima munda & acceptissima Deo offe-
rantur & consecrentur, inquit S. August. ipsique
deinde opera sancta Deo, quasi victimas offe-
rant.

Habeo igitur gloriam in Christo Iesu ad Deum] VER. 17.
q. d. Ex eo quod sim minister Christi atque sa-
cerdos; & Apostolus Gentium, habeo vnde glo-
rier, non in me, sed in Christo, qui per me opera-
tus est, & in dies operatur salutem Gentium, id-
que, *ad Deum*, id est in iis rebus quæ ad Deum
pertinent, puta in rebus salutis, quæ ad gratiam &
gloriam diuinam spectant.

Non enim audeo aliquid loqui eorum quæ per me VER. 18.
non efficit Christus in (circa) *conuersionem & o-*
bedientiam Gentium] q. d. Habeo vnde glori-
er, si cogitem & loquar, non falsa sed vera, puta ea
quæ verè per me efficit Christus, in tam mira &
magnifica tot Gentium conuersione, &c. Er-
go quicquid loquor & glori-er de iis quæ per
me efficit Christus, id ipsum verè loquor &
glori-er.

Verbo

Verbo & factis.] Græcè, sermone & opere. Igitur verbum intelligitur Euangelicæ prædicationis: opus autem in patrandis miraculis.

VER. 19. *In virtute signorum & prodigiorum*] id est, per potentiam declaratam signis & prodigiis.

In virtute Spiritus sancti.] Potest intelligi de charismatis Spiritus sancti, vt sunt dona linguarum, prophetiæ, discretionis spirituum, interpretationis sermonum, & cætera quæ enumerantur 1. Corinth. 12. Hæc enim peculiariter ascribi solent Spiritui sancto.

Ita vt ab Ierusalem per circuitum vsque ad Illyricum repleuerim Euangelium Christi.] Paulum impleuisse dicunt, id est, dilatasse Euangelium Christi, famamque eius ac notitiam extendisse. Quæ enim implentur, ea dilatantur & extenduntur. Est enim peculiaris Scripturæ phrasis, Replere pro diffundere, extendere, propagare; quamuis à paucis animaduersa.

Nota hîc ingentem zelum & circuitum Apostoli: Duos hoc loco prædicationis suæ terminos statuit, Ierusalem & Illyricum, medias omnes regiones, Arabiam, Damascum, Antiochiam, Seleuciam, Cyprum, Pamphyliam, Pisidiam, Lycœniam, Syriam, Ciliciam, Phrygiam, Galatiam, Mysiam, Troadem, Achaiam, Epirum & alias, quasi fulmen, omnes fide Christi illustrans, & charitate inflammans, paucis annis ipse peruasit.

VER. 20. *Sic autem predicauit Euangelium hoc*, sic magno studio conatus sum & ambiui euangelizare; *non ubi nominatus est Christus*] id est, non iis in locis, quibus Christus iam erat annunciat, ad quæ prædicatione Euangelij iam peruenerat.

Ne super alienum fundamentum edificarem.] Fun

Fundamentum intelligit fidei Christianæ. alienum vocat, quatenus ab alio Apostolo vel prædicatore iactum est. Non est autem sensus, Paulum studiosè cauissè, ne vsquam prædicaret vbi Christus fuerat annunciatus. Nam Damasci prædicauit, vbi iam antè Christiani erant, quos volebat vincetos perducere Hierosolymam, Act. 9. Romanis quoque Petri prædicatione conuersis, nunc scripto, postea verbo Christum euangelizat. Verùm hæc egit, non tam vt Apostolus, cuius est fundare & plantare; quàm vt rigator, confirmator & consolator; quemadmodum ipse protestatus est sub initium huius epistolæ: magis que in transitu & per occasionem, quàm ex proposito; sicut dicit in sequentibus, se Romam pertransiturum, vt in Hispaniam proficiscatur, vbi nullum adhuc fidei fundamentum positum erat.

Fundamentum
alienum
quodnā
vocat
Paulus,
& quo-
modo non
adifica-
uerit su-
per illud.

Sed sicut scriptum est, Isaia 52. vbi extat de vocatione Gentium propheta, quam partim per Paulum impleri voluit Christus, partim per alios Apostolos. ait enim Isaia: *Quibus non est annunciatum de eo* (puta Gentes Deum & Christum ignorantes) *videbunt* (cognoscent eundem;) *Et qui non audierunt intelligunt.*

VER. 21.

Propter quod & impediabar plurimum, id est pluries, venire ad vos, & prohibitus sum vsque adhuc.

VER. 22.

Nunc vero ulterius locum non habens in his regionibus] locum scilicet vacuum, cum in eis repleuerim Euangelium, vbique fundatis Ecclesiis, vbique constitutis & ordinatis Episcopis & presbyteris, qui mea cœpta perficiant. Regiones intelligit Achaïam & Macedoniam. Eas enim

VER. 23.

paulo

paulò pòst nominabit; & in Achaia erat Corinthus, ubi hanc scribit epistolam.

Pauli desiderium
visendi
Romanos.

VER. 14.

Cupiditatem autem habens veniendi ad vos ex multis iam precedentibus annis] magno tehcòr[de]siderio iam à multis annis ad vos proficiscendij vòsque inuifendi.

Cum in Hispaniam proficisci cœpero; spero quod prateriens videam vos, & à vobis deducar illic] [spero, inquit, fore vt istac iter faciens, videam vos, & illuc, id est, in Hispaniam, à vobis deducar.

Si vobis primum ex parte fruius fuero] q. d. Inexplebile habeo vestri desiderium, vt nunquã totum illud saturare possim, sed duntaxat ex parte; præsertim si tantum in transitu vos videam & salutem, vt destino. ita Theophylact. Significat se ex illorum colloquio magnum gaudium & voluptatem accepturum.

VER. 15.

Nunc igitur proficiscar in Ierusalem ministrare sanctis] vt ludæis, Christianis in paupertate & necessitate constitutis deferam collectam elemosynarum, quam pro eis feci in Macedonia & Achaia.

VER. 16.

& 17.

Probauerunt enim Macedonia & Achaia, collationem aliquam facere in pauperes sanctorum, qui sunt in Ierusalem: placuit enim eis, & debitores sunt eorum] nempe sanctorum agentium Hierosolymis.

Nam si spiritualium eorum participes facti sunt Gentiles, debent & in carnalibus (in temporalibus bonis) ministrare illis.

VER. 18.

Hoc igitur cum consummauero, & assignauiero eis fructum hunc; per vos proficiscar in Hispaniam] id est, id facere propono ac spero.

VER. 19.

Scio autem, quoniam veniens ad vos, in abundantia

tia

via benedictionis Evangelij Christi veniam] q.d. Deus per meum aduentum, prædicationem & conuersationem copiosam vobis impertietur Evangelicorum mysteriorum cognitionem, amorē, consolationem, gratiam & fructū. ita Origenes & Anselmus.

Obsecro ergo vos, fratres, per Dominum nostrum Iesum Christum, & per charitatem sancti Spiritus, ut adiuueris me in orationibus vestris pro me ad Deum, ut liberer ab infidelibus qui sunt in Iudæa] Pro adiuuetis me, græcè est, ut concertetis in agone mecum. Præfagebat Apostolus certamen, quod postea habuit Hierosolymis, Act. 21. vbi captus fuit ab infidelibus Iudæis, contra quos precibus certabat, & Romanorum ut secum certent preces hinc implorat. ita S. Chrysostomus.

VER. 30.
& 31.

Et obsequij mei (ministerij) eleemosynarum, quas defero Christianis pauperibus in Iudæa degentibus) oblatio accepta fiat in Ierusalem sanctis] Orate etiam ut hoc meum ministerium, quo fungor in perferenda Hierosolymam eleemosyna, sanctis pauperibus qui in ea sunt, acceptum ac gratum sit, eosque lætificet.

Si Paulus implorat orationes Romanorum fidelium pro se ad Deum; cur non vicissim ac similiter Romani implorent orationes Pauli? Et si Pauli viuentis in hac carne mortali, cur non etiã hac mortalitate exuti, & regnantis cum Christo?

Vi veniam ad vos in gaudio] ut, euentum significat. Sensus enim est: Ita fiet, ut cum gaudio veniam ad vos.

VER. 32.

Per voluntatem Dei] Hoc addit, quia piorum fidelium est omnia bona à Dei voluntate expectare, & in omnibus à nutu prouidentiae Dei pendere.

Et refrigerer vobiscum] q.d. Ut refociller, & ex tot laboribus recreer videns vestrum profectum in Euangelio, & vos pariter recreemini videntes me, de quo multa inaudistis.

VER. 33. *Deus autem pacis sit cum omnibus vobis. Amen.]* Optat eis pacem à Deo pacis authore, videlicet respiciens ad contentiones quæ inter eos fuerat; tam de iustificatione inter Iudæos & Gentiles, quàm de legalium obseruatione Iudæis ipsis inter se.

CAPVT XVI.

SUMMARIUM.

Commendat Romanis Phæben Ecclesiæ ministram. Varias deinde subiicit salutationes. Monet cauendum ab iis qui serunt dissensiones præter doctrinam traditam. Denique gratiam Dei illis precatur, cum subiuncta doxologia.

VER. 1. *Commendo autem vobis Phæben sororem nostram.]* Non dicit sororem meam, sed nostrâ; sororem religione, id est Christianam: quomodo fideles omnes sese mutuo fratres & sorores appellabant.

Qua est in ministerio Ecclesiæ qua est in Cenchrus.] Erant enim olim quæ appellabantur Diaconissæ, non altari seruientes, sed aliis quibusdam Ecclesiæ ministeriis addictæ. Cenchrus erat portus & pagus Corinth. ita Origenes.

VER. 2. *Ut eam suscipiatis in Domino, Domini nomine & amo*

& amore, propter Dominum, vel in Domini gratia, & charitate Christiana. *digne Sanctis*] scilicet, vti decet Christianos excipere Christianos, qui quasi Sancti recipi debent. ita Chrysostomus.

Et assistatis ei in quocumque negotio vestri indiguerit: etenim ipsa quoque astitit multis, & mihi ipsi] Videtur hæc Phœbe fuisse ex illis de quibus 1. Timoth. 5. dicitur: Si hospitio recepit, si pedes Sanctorum lauit, &c.

Salutate Priscam, & Aquilam] Iudæos scenopagos, qui nuper Roma à Claudio eiekti, sed iam eò reuersi erant, vt hic docet Apostolus. vide Act. 18.

VERS. 3.

Adiutores meos in Christo Iesu] id est, in iis, quæ ad fidem Iesu Christi prouehendam pertinent.

Qui pro anima mea suas ceruices supposuerunt] q. d. Qui pro vita mea tuenda suam obiecerunt periculo, vel in illa seditione Ephesi per Demetrium excitata, de qua Act. 19. vel in Corinthiaca, de qua Act. 18. vel in illa simili.

VERS. 4.

Quibus non solus ego gratias ago, sed & cuncta Ecclesia Gentium] vel propter hospitalitatem passim omnibus exhibitam; vel in genere, propter Euangelij in Gentes propagandi sedulam cooperationem.

Et domesticam Ecclesiam (familiam Christianam) eorum: Salute Epænetum dilectum mihi, qui est primitiuus Asia in Christo] qui primus in Asia ad fidem Christi est conuersus.

VERS. 5.

Salutate Mariam, quæ multum laborauit in vobis] Quis hic labor vel quod opus fuerit; non exprimit Apostolus. Quanquam credendum est

VERS. 6.

N tale

An hac
Maria
Cassobo-
lita.

tale fuisse quod ad Euangelij negotium promo-
uendum pertineret. Quænam item fuerit hæc
Maria, non constat. Putant meritò credi eam esse
quam Ignatius ad ipsam scribens vocat Deo di-
gnam, & feminarum sapientissimam: ac rursus in
epistola ad Heronem diaconum, eruditissimam,
ac specimen piarum feminarum, &c.

VERS. 7. *Salutate Andronicum & Iuniam, cognatos & concaptiuos meos*] qui scilicet mecum eiusdem
sunt gentis, puta sunt Iudæi. Porro concaptiuos
intellige, quòd aliquando communia cum Paulo
vincula pro Christo passi fuissent. Vbi tamen aut
quando factum sit, ignoratur.

Qui sunt nobiles in Apostolis] q.d. Qui inter
Apostolos & Doctores sunt insignes & illustres.
ita S. Chrysostom. & Theod. Non enim soli illi
duodecim vocati à Christo, sed & Paulus, Silas,
Barnabas, aliique similes apud ethnicos & infide-
les euangelizantes, fuerunt & etiamnum sunt
Apostoli.

Qui & ante me fuerunt in Christo] in fide Chri-
sti. q.d. Qui ante me crediderunt, & Christiani fue-
runt. Nam esse in Christo, est esse Christianum.

VERS. 8. *Salutate Ampliarum dilectissimum mihi in Domino*] Græcè, Ampliam dilectum meum. addit Pau-
lus *in Domino*, nempe Christo, vt Christianam
declaret dilectionem.

VERS. 9. *Salutate Urbanum adiutorem nostrum in Christo Iesu*] Vocat autem adiutorem seu cooperarium
in Christo, sicut expositum est superius. hoc est
in iis quæ ad fidem Christi propagandam per-
tinent.

Stachys
primus
Byzantij
Episco-
pus.

Et Stachyn dilectum meum] hic Stachys à B. An-
drea Apostolo primus Byzantinæ ciuitatis Epi-
scopus

scopus ordinatus est: vt legitur in Martyrologio Romano, &c.

Salutate Apellen probum in Christo] id est, probatum Christi discipulum. nam Græca vox probatum & sincerum significat. VER. 10.

Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domo] id est, familia. Græcè, *Salutate eos qui sunt ex Aristobuli domesticis seu familiaribus*, atque ipsum imprimis (quod intelligitur) Aristobulum. sicut & mox, ipsum Narcissum. Hic Aristobulus solitus fuit congregare fideles in suam domum, id est, fidelium conuentus facere. Eiusdem tanquam Apostolorum discipuli & martyris dies natalis in Romano Martyrologio notatur ad Idus Martij. Quo etiam loco Baronius annotat missum fuisse Aristobulum ad Britannos Euangelij prædicandi causa.

Salutate Herodionem cognatum meum] Gentilem Pauli, id est, Iudæum, vel potius sanguine coniunctiorem.

Salutate eos qui sunt ex Narcissi domo, id est, Narcissum cum suis domesticis, *qui sunt in Domino*] id est, eos, qui in Christum Dominum credunt. vnde videntur in eadem domo aliqui fuisse infideles, quos salutari non iubet.

Salutate Tryphenam & Tryphosam, quæ laborant in Domino] id est, quæ collaborant Euangelio Christi Domini, nimirum eo labore qui sexui illi conueniat. Mulieres fuere nobiles Iconienses, quas Paulus Iconij ad Christum conuertit; vt memoratur in actis Theclæ virginis fidelioribus. VER. 11.

Salutate Persidem charissimam, Græcè dilectam, quæ multum laborauit in Domino] Hanc impentius laudat, quia dilectam vocat, & multum laborasse

rasse dicit. Utens autem verbo præteriti temporis *laboravit*; respicere videtur ad labores quosdam peculiâres & graues, quos Ecclesiæ causa Perſis ſubiuerat.

VER. I3. *Salutate Rufum electum in Domino*] *Electum* vocat, quod pietate eſſet inſignis inter Chriſti Domini fideles.

Et matrem eius, & meam] Cauſa honoris eam quæ Ruſi ſecundum carnem mater erat, etiam ſuam matrem nuncupat, ex quo colligitur fuiſſe venerabilem feminam, ac de re Chriſtiana bene meritam.

VER. I4. *Salutate Aſyncrium, Phlegontem*] Hi duo, ſimul cum Herodione ſupradiſto, tanquam Apoſtolorum diſcipuli recitantur in Martyrologio Romano.

Hermam, Patrobam, Hermen] Hermas iſte, ſicut de eo loquitur Rom. Martyrologium, dignè ſemetipſum ſacrificans, acceptabilis que Deo hoſtia factus, virtutibus clarus cæleſtia regna petiuit. Hunc eſſe authorem libri qui Paſtor inſcribitur, putat Origenes. Liber Paſtoris quo loco habendus, vide Eſtij fol. 229.

Et qui cum eis ſunt fratres] id eſt, Chriſtianos eorum domeſticos.

VER. I5. *Salutate Philologum & Iuliam, Nercum & ſororem eius, & Olympiadem, & omnes qui cum eis ſunt ſanctos*] Sanctos vocat quos paulo antè fratres, idque à vera ſanctitate; quoniam etſi fortè non omnes quos ſalutari vult, tales ſint, id eſt, verè ſancti: communitas tamen ipſa Sanctorum eſt. Annotat ex Chryſoſtomo Theophylactus, Paulum in hac epiſtola tam multos ſalutaſſe, quàm in nulla alia; cauſamque addunt, quia nondum
vide

viderat ipse Romanos.

Salutate invicem in osculo sancto] id est, cum osculo quale decet sanctos, quòdque symbolum sit amoris casti, sinceri spiritualis ac diuini, quam charitatem vocamus. Quæres cur sanctum Petrum non saluter hic Paulus? An qui Romæ Petrus nunquam fuit, vt ex hoc loco contendunt Nouantes? Respondeo, minimè; sed causa est, vel quòd ad Petrum peculiare litteras dederit Paulus, vel quòd Petrus, vtpote Iudæus, ante aliquot annos Roma pulsus à Claudio Imperatore, etiamnum abesset: discurrebat enim ad alias in Italia, Hispania, Africa & Britannia Ecclesias fundandas & iuuandas, vt tradit & docet Innocentius primus epist. ad Decentium. Sanè si Petrus eo tempore Romæ fuisset, non vtique prætermisisset pro sua autoritate & munere Apostolico, dissidium componere, quod inter fideles Iudæos & Gentiles ortum fuerat, & errorem de iustitia legis & operum, mentibus eorum penitus eximere. Sed nec Paulus sibi sumpsisset operam scribendi ad Romanos, qui præsentem haberent suum Apostolum & doctorem, præsertim tanti nominis virum. Quæres, cur saltem Petrus ipse si absens erat, ad suos Romanos inter se dissidentes non scripserit? Propterea credo, quòd res ad eum procul agentem non esset perlata. Nisi dicere velimus, ait Baronius, hanc epistolam pro sua defensione Paulum scripsisse, quòd de abrogatis legalibus sibi negotium factum esset.

Salutant vos omnes Ecclesie Christi] Non quòd ab eis salutandi Romanos accepisset Paulus mandatum, longè enim aberant; sed quia earum

VER. 16.
Osculum
sanctum
quod di-
catur.

Paulus
cur Pe-
trum nõ
saluet
in epist.
ad Rom.

Cur Pe-
trus ad
Romanos
non scri-
pserit.

*Mos as-
scribendi
salutato-
res abs-
tes haud
improb-
anda.*

charitatem & affectum nouerat, quo Romanos saluere, & prosperè agere cupiebant. Sic quoque vulgò & verè amicis & familiaribus scribimus: Salutat te ille vel iste familiaris tuus & meus, etiamsi nobis nil tale dixerit: quia nouimus eius mentem qua alium saluere & bene agere desiderat. Hæc enim mens est hominum inuicem scribentium, hic vsus communis verus, & mendacij expers.

VER. 17.

Rogo autem vos fratres, vt obseruetis eos, qui defensionem & offencicula præter doctrinam quam vos didicistis, faciunt] præter, id est, contra, præter doctrinam quam didicistis, id est, contra doctrinam vobis initio traditam.

Et declinate ab illis] ac si dicat: Ideò obseruate, vt ab iis declinetis, id est, eorum consortium fugiatis.

VER. 18.

Huiusmodi enim Christo Domino nostro non seruiunt, sed suo ventri] id est, quærunt vnde lautè viuant, & gulam expleant.

Et per dulces sermones & benedictiones, seducunt corda innocentium] Atqui in nullos magis hæc eadem competunt, quàm in hæreticos nostri sæculi, qui per blandiloquentiam, assentationes, magnifica promissa, perque speciosa nomina verbi Dei, puræ doctrinæ & securitatis conscientia, decipiunt simplices & imperitos.

VER. 19.

Vestra enim obedientia, qua promptè & perfectè Euangelio credidistis, in omnem locum divulgata est] q. d. Ergo ô Romani, vt cœpistis, ita pergitte tueri hanc fidem & obedientiam.

Gaudeo igitur in vobis] propter quod, inquit, & gaudeo sanè de vobis, ac vestri causa.

Sed volo vos sapientes esse in bono, & simplices in malo]

malo] *Sapientes*, id est, prudentes & cautos, ne à bono quod accepistis, illorum seductorum dulcibus & blandis persuasionibus excidatis. Ad malum autem *simplices*, id est, rudes, quasi nescientes malè agere, qui nullam nocendi artem teneatis.

Deus autem pacis conterat Satanam sub pedibus vestris velociter] Deus, inquit, pacis author, satanam per ministros suos errorum magistros calcaneo vestro insidiantem, hoc est, ad lapsum & defectionem à recta fide sollicitantem, breui conterat sub pedibus vestris, id est, citò victoriam de eo vobis tribuat, extinctis penitus inter vos opinionum diffidiis, quod ipsum etiam breui facturum concedo.

VER. 20

Quid satanam conterere sub pedibus.

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum] Gratià à Deo per Christum precatur Romanis, vt & satanæ insidiis euadant superiores, & omni in bono proficiant. Nam gratiæ nomine fauorem & beneficentiã intelligit, ad omnia quæ sunt pietatis & salutaris.

Gratia nomine quid significatur.

Salutat vos Timotheus adiutor meus] vtrique in negotio propagandi Euangelij, nempe ille, ad quem duæ extant ipsius epistolæ.

VER. 21.

Et Lucius] Hunc eundem esse cum Luca Euangelista sentit Origenes, non abs ratione: vt etiam plerique docti sententiæ eius subscribant.

Lucius idem qui Lucas.

Et Iason & Sosipater, cognati mei.

Saluto vos ego Tertius, qui scripsi epistolam, in Domino] qui scripsi epistolam ad gloriam Christi, aut q. d. Salutem, quæ à Christo Domino est & proficiscitur, vobis precor. *Tertius* ergo hîc nomen est proprium Scribæ, qui dictante Paulo epistolam scripsit. Nulla sit igitur dubitatio,

VER. 22.

Pauus huius epistola dicitur. Tertius scriptor.

quin Paulus epistolæ dictator fuerit, ac Tertius non aliud quàm scriba, qui verba dictantis exceperit: quamuis eum & Pauli fuisse discipulum procliuè est existimare; & postea factum Episcopum Iconiensem tradunt nonnulli.

VER. 23. *Salutat vos Caius hospes meus*] Hospitem suum dicit, apud quem hospitabatur. hic Corinthius erat, quem à se baptizatum fuisse testatur, 1. Cor. 1. Ad hunc Caium scripsit sanctus Ioannes tertiam suam epistolam Catholicam, in qua eum ab hospitalitate & misericordia in pauperes dilaudat.

Caius hospes Apostoli, & cõueniētū Christiānorum. *Et vniuersa Ecclesia*] scilicet quæ est Corinthi; vnde hanc epistolam scripsit Paulus. Videtur ergo ex hoc loco Caij domus fuisse Ecclesia, siue locus, ad quem ad S. Sinaxes congregabantur Christiani, qui erant Corinthi. vnde Ambrosius, Syrus, & Græca legunt; Caius est hospes non tantum meus, sed etiam vniuersæ Ecclesiæ Corinthiacæ.

Salutat vos Erastus arcarius ciuitatis] id est, quæstor, cui nimirum commissa erat cura publici ærarij. Hic postea Philippensium fuit Episcopus, & martyrio vitam finiuit.

Et Quartus, frater] Ex nomine nonnulla coniectura est, hunc Tertij qui scripsit epistolam, fratrem dici secundum carnem. Quidam fratrem Erasti volunt, sed non addidit, eius, quod additum oportebat.

VER. 24. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis, amen.*] Nota. Apostolus passim epistolis suis

Gratia Dei quâ si sit. & præmittit & subiungit appreciationem gratiæ, vt doceat, nil ita Christiano in votis esse debere, ac Dei gratiam, gratiæque augmentum, qua scili

scilicet non hominibus, sed Deo grati simus, ac placeamus: sic enim ad omnia virtutum opera validi ac potentes efficitur, degimusque in perpetua pace ac latitia. Sicut enim famulus qui regi seruit, apud quem gratiosus est, nihil tristitiæ sentit, quicquid inimicitia vel aduersitatis aliunde occurrat: ita nos nihil mœroris sentimus, siue amici aliique nos deserant & infestent, siue pericula & tribulationes ingruant, si in Dei gratia simus, si Deus nos gratia sua roborat & confirmet. Si in gratia Dei sis, terribilis eris, non tantum hominibus, sed & dæmonibus. Tales fuere Apostoli, qui calcatis diuitiis Domini sui imperio sunt potiti, &c. inquit sanctus Chrysostomus.

Ei autem qui potens est vos confirmare] siue stabilire, scilicet in fide suscepta. quod dicit propter multos adhuc in fide debiles, de quibus in superioribus. Dicens autem, *qui potens est*, significare vult id omnino à Deo sperandum & expectandum esse. Quod & alibi hac locutione significat, ex potentia luadens effectum sperandum, dumtaxat in his quæ sperare iubemur; vt huius eiusdem epistolæ capite vndecimo, Potens est enim Deus iterum inferere illos. & cap. 14. Potens est enim Deus statuere illum. & 2. Corinth. 9. Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis. & Heb. 2. Potens est & eis qui tentantur auxiliari.

Iuxta Euangelium meum & prædicationem Iesu Christi] qui potest vos confirmare in fide; quam nimirum adhæreatis doctrinæ Euangelij mei, quo vobis prædicaui Iesum Christum. Suum ergo vocat Euangelium, id est, à se prædicatum.

Virtus
gratia
Dei.

VER. 25.

Opera
bona sūt
effectus
potentia
Dei.

Euange-
liū Pauli
quod di-
catur.

Secundum reuelationem mysterij temporibus æternis taciti] Sensus: Qua Euangelij prædicatione reuelatur & manifestatur mysterium omnibus retrò sæculis mundo occultatum & paucis cognitum. Tempora æterna dicit vniuersum tempus quod præcessit: quæ interpretis alibi vocat tempora sæcularia. vt 2. Timoth. 1. & Tit. 1. quasi dicat Paulus, Non est recens inuentum Euangelij, sed ab æterno semper fuit ipsum Euangelium in secreto diuinitatis consilio, mentèque diuina tacitum & occultum, & nunquam hactenus in mundo propalatum aut prædicatum. vnde subdit:

Tempora æterna siue sæcularia qua vocet Paulus.

VER. 26. *Quod*, scilicet mysterium iam dictum, *nunc patefactum est*] Græcè, *manifestati autem nunc*, scilicet per Apostolorum prædicationem.

Per scripturas Prophetarum] qui Christum & Christique Euangelium prædixerunt. Quod autem dicit *per scripturas propheticas*, supple, *expositas & intellectas.*

Secundum præceptum æterni Dei] id est, ex mandato seu delegatione æterni Dei, facta videlicet Apostolis. Tacitè commendat officij sui dignitatem à magnitudine delegantis, quem proprio vocat epitheto, æternum Deum.

Paulus æterni Dei legatus.

Ad obediionem fidei] id est, vt fides prompta voluntate suscipiatur, vt nimirum omnes Gentes Euangelium fidemque Christi audiant, illique credant & obediant.

In cunctis Gentibus cogniti] Græcè, *in omnes Gentes notificati seu patefacti*: scilicet mysterij, quod nunc patefactum est, & in cunctis Gentibus cognitum.

VER. 27. *Soli sapienti Deo per Iesum Christum*] Hæc refer ad

ad, Ei qui potens est, vers. 25. q. d. Soli sapienti & potenti Deo per Christum & Christianam religionem, omnis sit honor & gloria sempiterna. Christus Deus & homo cum sit, ut Deus honorem recipit cum Patre & Spiritu sancto, ut homo verò illum defert. Detulit autem cum predicavit in mundo SS. Trinitatem & iussit baptizari in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti omnes Gentes.

Nota vox *sapienti* innuit per nullam hominum sapientiam hominem potuisse viam salutis agnoscere: quia solus Deus à seipso & per essentiam sapiens est, qui eam per fidem nobis manifestavit. Hinc solus sapiens dicitur. vide Baruch 3.

Cui honor & gloria in sæcula sæculorum, amen] Sæcula sæculorum vocat Apostolus sæcula proprio nomine æterna, & ut Augustinus exponit, continuata sæcula, id est nunquam terminanda. Græca & Syrus non habent *cui*. Sic ergo hæc omnia ordinanda sunt: ei qui potens est vos confirmare, videlicet soli sapienti Deo, sit honor & gloria, Amen.

Vide S. Chrysostomum hîc in morali homil. vltim. pulchrè & patheticè ostendentem, quantum S. Paulus suo zelo, labore & feruore honoravit & glorificavit Deum.

COMMENTARIA
 IN I. EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD CORINTHIOS.

CAPVT PRIMVM.

SVMMARIVM.

Deo gratias agit de variis donis in Corinthios collatis : hortatur vt idem sapiant , ac schismata vitent. Exponit consilium Dei , volentis per humilitatem crucis que Indeis est scandalum , Gentibus stultitia , non autem per sapientiam verbi , saluos facere credentes.

VERS. I.

PAVLVS vocatus Apostolus Iesu Christi , vocatum Apostolum se confirmat per hoc quod sequitur ; per voluntatem Dei] hoc est , iussu , decreto ac beneplacito Dei.

Et

Et *Sosthenes frater*] Erat hic princeps synagogæ *Sosthenes quis fuerit.*
 Corinthi; conuersus ad Christum à Paulo, pro fi-
 de coram Gallione proconsule acriter verbera-
 tus, Act. 18. ac post mortem relatus inter Sanctos,
 à 8. Nouemb.

Ecclesia Dei, qua est Corinthi: Sanctificatis in
Christo Iesu, vocatis sanctis, id est, ad sanctitatem
 vocatis à Deo, cum omnibus, qui innocant nomen Do-
 mini nostri Iesu Christi, in omni loco ipsorum & nostro]
 id est, omnibus Christianis vbicumque consistant:
 siue mecum hoc in loco nostro, siue in alio quo-
 libet suo loco. ita Chryf.

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domi-
no Iesu Christo] Subaudi, multiplicetur. VERS. 3.

Gratias ago Deo meo semper pro vobis in gratia
Dei qua data est vobis in Christo Iesu] id est, per
 Christum Iesum. Nullum enim bonum salutare
 datur à Deo hominibus, nisi per meritum Iesu
 Christi. *In gratia*, id est, propter gratiam Dei. No-
 men gratiæ complectitur omne donum gratui-
 tum ordinatum ad salutem, vel propriam habentis
 vel communem fidelium. VERS. 4.

Quod in omnibus diuites facti estis in illo (per il-
 lum Christum) *in omni verbo* (predicationis Euan-
 gelij) *& scientia*] id est, (spirituali eius intelligentia.
 q. d. Gratias ago Deo, quod vobis copiosam per
 me & Apollo exhibuerit predicationem & do-
 ctrinam Euangelij, eiusque sensum & intelligen-
 tiam. *& in omni scientia*. Significat Apostolus Co-
 rinthios ditatos vtroque dono, & cognoscendi
 diuina, & eadem aptè eloquendi. In quibus con-
 iunctis consistit sermo scientiæ. VERS. 5.

Sicut testimonium Christi confirmatum est in vobis
 id est, quibus modis aut rebus, nempe sermone,
 & Sermo scientiæ in quo consistat.
VERS. 6.

bios
 bis-
 vo-
 deis
 au-
 re-
 Iesu
 se
 ur;
 fu,
 Et

& scientia, quibus ditati estis. & sensus est: Huiusmodi donis, velut certo firmoque testimonio, cognoscitur vos esse fideles ac seruos Christi, eiusque spiritum accepisse,

VERS. 7. *Ita ut nihil vobis desit in vlla gratia*] Notandum, Paulum non dicere eos in omnibus esse perfectos, & nullam eis deesse perfectionem gratiæ: sed, in omnibus diuites esse, & nullam eis gratiam deesse. Nam etsi numero donorum diuites erant & abundabant: tamen in eis nondum erant perfecti, ne quidem ea perfectione quam multi assequuntur in hac vita; sed vt ad eam paulatim proficerent, exhortandi erant.

Expectantibus reuelationem Domini nostri Iesu Christi] in secundo illius aduentu, quando omnium gratiarum copiam & consummationem in gloria cælesti à Christo accipietis.

VERS. 8. *Qui & confirmabit vos vsque in finem sine crimine*] quantum est ex parte sua, id est, gratiam dabit, quæ vos confirmare possit, & actu confirmabit, si eam recipere, ea vti, & vos confirmare in Christi fide & charitate velitis. Confirmabit, inquam, ad hoc, vt sitis & persistatis *vsque in finem vite, sine crimine*, id est, inculpati, quos nemo culpari aut criminari possit, quasi crimen aliquod contra fidem & charitatem Christi commiseritis.

In die aduentus Domini nostri Iesu Christi] Hic enim vltimus noster & rerum omnium erit finis. Nam confirmatio fidelium vsque in finem sine crimine, præparatio eorum est ad diem quo venturus est Dominus ad iudicium.

VERS. 9. *Fidelis Deus, per quem vocati estis in societatem filij eius Iesu Christi Domini nostri*] *Societatem filij*
hic

hic vocat Paulus communionem fidei, gratiæ, & gloriæ Christi, quæ habetur in Ecclesia Christi; siue ipsum Christianismum, in quo habemus societatem filiationis, hereditatis, Sacramentorum, & omnium bonorum Christi. q. d. Vocati estis, vt sitis filij Dei, socij, membra, fratres & coheredes Christi. ita Anselm. Ambros. Theophyl. Chrysof.

Obsecro autem vos, fratres, per nomen Domini nostri Iesu Christi] in cuius vnam eandemque societatem familiam, domum & Ecclesiã vocati sumus omnes, quicumq; fideles & Christiani sumus. VER. 10.

Vi id ipsum dicatis omnes] scilicet, quasi fratres germani, verbis & voce consentiatis, dicatisque omnes simul, Ego sum Christi; non autem hic dicat, Ego sum Pauli: ille, Ego sum Apollo. rursus non tantum voce, sed & mente consentiatis.

Et non sint in vobis schismata. sitis autem perfecti in eodem sensu & in eadem sententia] vt idem sentiatis, & inter vos consentiatis in Christo, vt vobis inuicem aptè cohæreatis in vna mente & sensu in Christo.

Significatum est enim mihi de vobis fratres mei, ab iis qui sunt Chloes] Putant aliqui Chloes esse nomen loci, vt oppidi aut vici: sed hic locus alibi nusquam legitur. vnde verius Chrysof. & Syrus putant hoc esse nomen familiæ vel feminæ. quasi dicat: Ex familia Chloes audiui. VER. 11.

Quia contentiones sunt inter vos] Contentiones sunt verborum concertationes, vbi quisque vult superare.

Hoc autem dico, quod vnusquisque vestrum dicit; Ego quidem sum Pauli: ego autem Apollo: ego vero Cepha] VER. 12.

Cepha] Sermo supplendus hoc aut simili modo: Ego sum Pauli discipulus, sectator, tanquam melioris magistri: & sic de aliis. alij verò magistrum suum Apollo iactarent, eloquentiam hominis extollentes, ideòque eius comparatione Paulum deprimentes. Verisimile est Iudæos fuisse qui dicebant, *ego Cepha*, videlicet Petro studentes tanquam Apostolo circumcisionis. Atque hinc factum ut acrius inter se contenderent, dum quique studiosè suum magistrum præferunt.

Ego autem Christi] Constans est interpretum tam Græcorum, quàm Latinorum sententia, Paulum hoc addidisse velut bene & Christianè dictum, ac doluisse quòd non omnes hoc idem dicerent. Erat enim hæc vox unitatis, non schismatis.

Ego autem Christi] Non malè, sed rectè loquentium est, si absit contentio, & contemptus Apostolorum & vicariorum Christi: omnes enim decebat dicere, Nos sumus Christi, puta Christiani. ita Ambr. Theophyl. D. Thomas. & hunc sensum confirmant ea quæ scribuntur cap. 3. *Vos autem Christi, Christus autem Dei.*

VER. 13. *Diuisus est Christus?*] Sensus est: Num Christi corpus dissectum est in partes? ac si dicat, ut solet, *absit.*

Nunquid Paulus crucifixus est pro vobis?] q. d. Nunquid Paulus sua passione vos redemit? Minime. solius enim hoc Christi est, qui solus noster est redemptor.

Aut in nomine Pauli baptizati estis?] q. d. Vnus est Christus, in cuius nomine æquè omnes baptizati estis: ergo frustra pro nobis, baptismini

ministris, de præcellentia contenditis. Hinc D. Thom. & alij, adeoque Græcorum historia docet, Græcos accepisse hanc suam baptismi formam, vt non dicant: Ego te baptizo; sed, *baptizetur seruus Christi in nomine Patris, & Filij, & Spiritus sancti*: ne quis dicat, Ego sum Pauli, ego sum Apollo.

Gratias ago Deo, quod neminem vestrum baptizauit] Et quidem Deo gratias agit, cuius prouidentia factum sit, vt hoc, quod est Paulum non baptizasse Corinthios, cesserit ad eorum bonum, id est, ad euitationem peccati, quo iactarent se in Pauli nomen baptizatos esse; aut tanquam per baptismum in eius nomen adscripti dicerent: *Ego sum Pauli.* VERS. 14

Nisi Crispum & Caium] Crispus apud Corinthios Iudæorum Archisynagogus fuerat: quem Paulo prædicante credidisse Domino cum omni domo sua scribit Lucas, Act. 18. Porro Caius hospes erat Pauli, vt ipse testatur Rom. vlt.

Ne quis dicat quod in nomine meo baptizati estis] Græcè, *Quod in nomen meum baptizauit*. ne quis me calumniatur, & dicat, quod vos baptizando transcripserim in nomen meum, ac de me Paulianos vocari voluerim, tanquam meo baptismo sanctificados. VERS. 15

Baptizauit autem & Stephana domum] Stephanas, ait Theoph. vir erat Corinthi celebris, quem proinde à fide & charitate laudat Paulus, cap. 16. VERS. 16

Ceterum nescio si quem alium baptizauerim] ex vobis, id est Corinthiis. De his enim ad quos scribit, propriè loqui videtur.

Non enim misit me Christus baptizare, sed euangelizare] sic intellige: Non principaliter ad hoc me misit, VERS. 17

misit, ea non est primaria pars legationis meæ. Fecit ergo vtrumque, sed alterum per alios, à quibus id facile fieri poterat: ipse in eo, quod maius ac difficilior erat, totus occupatus.

Non in sapientia verbi] id est, cum eloquentia & sermonis ornatu non euangelizo. Hoc est quod repetit initio proximi capitis, se venisse, non in sublimitate sermonis aut sapientiæ. Vtrumque enim à se remouet, & sermonis apparatus, & sapientiæ sæcularis ostensionem.

Vi non euacuetur crux Christi] id est inanis reddatur, dum putant homines se salutem assecutos, & sibi fidem persuasam esse vi humanæ eloquentiæ, non vi passionis Christi. Hæc fuit origo schismatis dicentium, Ego sum Pauli, ego Apollo; quòd scilicet Apollo eloquens placeret nonnullis Corinthiis delicatis, & eloquentiæ studiosis, aliis verò spiritum magis quàm verba quærentibus, placeret Paulus imperitus quidem sermone, sed non scientia. Vnde Paulus hîc, & per tria sequentia capita, multis eloquentiam & sapientiam sæcularem insectatur & deprimat.

VERS. 18

Verbum enim crucis pereuntibus quidem stultitia est] q. d. Sermo de cruce saluatrice, siue quod per crucem & passionem Christi redempti sumus, incredulis ac peruersis hominibus, ideoque perituris stultitia apparet.

Iis autem, qui salui fiunt, id est vobis, Dei virtus est] id est, potentia, robur, fortitudo. Loquitur in persona electorum. Nec enim alij sunt qui salui fiunt, quàm electi: vt nec alij qui pereunt quàm reprobi.

VERS. 19

Scriptum est enim] Isaia 29. vbi sic ait, *Peribit sapientia*

ostendit in sapientissima & tam stupenda mundi fabrica, & gubernatione, ait D. Thom. Dei sapientiam intelligunt relucens in opificio mundi; metonymicè tamen acceptam pro ipso mundi opificio, omnibus ad contemplandum exposito.

Placuit Deo per stultitiam prædicationis saluos facere credentes] Hinc Deus per rem, quæ mundo videtur stulta, scilicet per crucem, mundo se, & salutem veram reuelavit, vt stultis se accommodaret, & cum eis quasi stultesceret vt præceptor cum pueris repuerascit & balbutit. Sic Christus, quia non intelligebatur vt Deus, hominibus se reuelavit, vt homo, & passibilis. Hoc autem ingens est sapientia. ita D. Thom. Anselm. & alij.

VERS. 22. *Quoniam & Iudæi signa petunt*] Commendat Apostolus virtutem Euangelicæ prædicationis tam Iudæis quàm Gentilibus despectæ. Siquidem, inquit, & Iudæi signis olim assueti, signa, id est miracula, exigunt; quibus velut diuinis testimoniis adducantur ad credendum.

Et Græci sapientiam quarunt] Et Græci, inquit, solam sectantes rationem naturalem, requirunt humanam sapientiam, id est, philosophicis rationibus doctè & disertè propositis persuaderi volunt: & si quid ratione assequi nequeant, quale est mysterium crucis, non recipiunt, sed explodunt atque irrident. Quemadmodum Paulo contigit Christum prædicanti apud Athenienses Philosophos, Act. 17. vnde & à Festo Præfide audiuit, *Insanis Paule*, Actor. 26.

VERS. 23. *Nos autem prædicamus Christum crucifixum*] in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obse

obsequium Christi. Opponit enim Apostolus prædicationem Christi crucifixi sapientiæ sæculari.

Iudæis quidem scandalum] quia crucis opprobrium eos turbavit, & impediuit.

Gentibus autem stultitiam] Mera stultitia erat hominem crucifixum aut prædicare, aut credere mundi Saluatorem.

Ipsis autem vocatis Iudæis atque Græcis] iis verò qui diuina prædestinatione vocati sunt ad fidem, siue Iudæi illi sint, siue Græci, id est Gentiles. VERS. 24

Christum Dei virtutem & Dei sapientiam] Virtus quidem, id est potentia, qua eripuit eos è potestate diaboli, qui in Euangelio vocatur *fortis armatus*. Luc. 11. Sapientia verò, quam ostendit in eo quòd per humilitatem & crucem & mortem Christi filij sui electos redemit.

Quia quod stultum est Dei, sapientius est hominibus: & quod infirmum est Dei, fortius est hominibus] id est, stultitia & infirmitas Dei, id scilicet quod in Deo & Christo nato & passo putant stultum & infirmum; scilicet Dei humanitas, mortalitas, passio, crux; fuit id, quò sapientissimè & fortissimè Christus quasi victus vicit homines, Satanam, & totum orbem, ait Ambrosius & Anselm. quasi dicat, In eo patet mira Dei sapiètia & virtus, quod per rem stultam atque infirmam, scilicet crucem, sapientiam omnem & fortitudinem vicerit. In cruce redemit hominem, non per potentiam deitatis, sed per iustitiam & humilitatem passionis, vt ait S. Augustinus. VERS. 25

*Christi
crux si-
gnū vi-
ctoria &
triūphi.*

Videte enim vocationem vestram fratres] vocationem dicit vocatos, sicut alibi *circumcisionem*, cir-

cumcisos. Videte, inquit, & considerate vocatos ad fidem, id est fideles, qui & quales sint, etiam illi qui inter eos præcipui sunt, vt Apostoli Christi.

Quia non multi sapientes secundum carnem] id est, quòd non multi humana sapientia præditi; supplendum vel ex eo quod præcedit, vocati sunt, vel ex sequentibus, electi sunt; vtique ad fidem, vel etiam ad Euangelij prædicationem.

Non multi potentes] potentes secundum sæculum intellige.

Non multi nobiles] id est claro genere nati. non dicit Apostolus: Nemo sapiens secundum carnem, nemo potens, nemo nobilis. Nam huiusmodi etiam nonnulli primis illis temporibus ad fidem accesserunt, vt Nicodemus princeps Iudæorum, Ioseph ab Arimathea nobilis Decurio, Dionysius Areopagita, &c. Verùm hi comparatione multitudinis credentium paucissimi erant. Cæterum inter duodecim Christi Apostolos, à quibus primùm omnium crux Christi prædicata fuit mundo, nullus omnino secundum sæculum sapiens, potens, nobilis. Hinc Ambrosius lib. 5. in Lucam ad illud cap. 6. Elegit ex ipsis; Aduerte, inquit, cæleste consilium: non sapientes aliquos, non diuites, non nobiles, sed piscatores & publicanos, &c. Vanum ergo videtur, quod de nobilitate & purpura S. Bartholomæi fabulantur nonnulli.

*Fabula
de nobilitate
S. Bartholomæi
reii-
citur.*

VERS. 27

Sed que stulta sunt mundi elegit Deus, vt confundat sapientes] id est, vt pudore afficiat sapientes: non qui essent, sed qui esse viderentur, ait Augustinus serm. 63. vel *sapientes* non simpliciter, sed secundum carnem. Pudefiunt enim huiusmodi
sapien

sapientes, dum per suam sapientiam præstare non possunt, id est, homines ad æternam salutem adducere & beatos facere; quod sine ea præstant indocti.

Et infirma mundi elegit Deus] id est, infirma secundum mundum, dicit homines nulla sæculi potentia præditos, sed plebeios & inopes.

Ut confundat fortia] id est, ut illorum comparatione veluti pudefaciat omnem huius mundi potentiam: dum per illos facit, quod potentes sæculi non possunt.

Et ignobilia mundi & contemptibilia elegit Deus] VERS. 28
& eos qui secundum sæculum ignobiles erant & obscuri, ideòque despecti, velutique pro nihilo habiti, elegit Deus.

Et ea quæ non sunt] id est abiecta, quæ pro nihilo habentur, quasi dicas homines nullius nominis aut numeri. Deus elegit Apostolos abiectos qui pro nihilo habebantur.

Ut ea quæ sunt destrueret] id est, ea quæ habentur in pretio, puta sapientes & potentes mundi, destrueret & quasi annihilaret; ut eos qui magni sunt hominum æstimatione, contemptibiles & obscuros redderet, ac velut ad nihilum redigeret: quod est destruere iuxta versionem nostram.

Ut non gloriatur omnis caro in conspectu eius] VERS. 29
non omnis, id est, nullus. rursus caro, id est homo. quasi dicat, Ideò Deus elegit & vocavit ad Christum non sapientes, nobiles, & potentes; sed rudes, ignobiles, & impotentes, ut nullus homo gloriatur se vocatum ad Christianismum ob suam sapientiam, opes, nobilitatem, fortitudinem, & merita; sed sciat se vocatum ex mera Dei gratia. ita Anselmus.

VERS.30 *Ex ipso autem vos estis in Christo Iesu] Ex ipso scilicet Deo, & non ex vobis, etiam vos estis quicquid estis coram Deo; & ab eo habetis quicquid boni quod ad pietatem pertineat, habetis, idque per Christum Iesum, aliter: Vos estis ex Deo, id est, filij Dei, homines Dei estis, velut ex Deo nati, idque per Christum. Tertius sensus: Ex Deo vos estis in Christo, id est, per Dei gratiam estis Christiani, Christo incorporati, & beneficiorum eius participes.*

Qui (Christus) factus est nobis sapientia à Deo, & iustitia, & sanctificatio, & redemptio] nempe causalis, quod Christi merito iustitiam, sanctificationem & redemptionem à Deo acceperimus. Christus factus est nobis auctor & causa veræ & Christianæ sapientiæ, redemptionis, sanctitatis & iustitiæ; Primò, satisfactoriè & meritoriè: idque maximè hîc spectat Apostolus; quia Christus pro debito humano, iustissimo sanguinis sui pretio satisfecit, & meruit nobis iustitiam, sapientiam & sanctitatem, adeoque factus est nobis iustitia; quia iustitia, id est, satisfactio Christi nostra est perinde, ac si nos Deo satisfecissemus. vnde, vt Theologi docent, in iustificatione per Sacramenta quasi priùs natura Christi satisfactio nobis applicatur; vt deinde posteriùs natura propter eam remittantur peccata, & gratia infundatur.

VERS.31. *Vt quemadmodum scriptum est apud Ieremiam, cap.9. non verbis tamen iisdem, sed sensu: qui gloriatur, in Domino gloriatur] Apud Prophetam sic legitur: Non gloriatur sapiens in sapientia sua, & non gloriatur fortis in fortitudine sua, & non gloriatur dives in divitiis suis: sed in hoc gloriatur qui gloriatur,*
scite

scire & nosse me. Sensus igitur Apostoli ex Propheta est huiusmodi: Qui gaudet & gloriatur se habere aliquid vnde placeat Deo, non id suæ sapientiæ aut potentiæ, aut alteri cuiuscumque bono naturæ ascribat, sed soli gratiæ Dei acceptum ferat. Quanquam illud in Domino, potest de Christo accipi, de quo proximè sermo fuerat, ut sensus sit, in nulla alia re gloriandum esse, quàm in ea quam per Christum habemus, qui nobis omnia factus est. Non ergo, ô Corinthij, in vobis, non in Paulo vel Apollo præceptoribus vestris, sed in Domino gloriamini. Ille, ait S. Ansel. in solo Domino gloriatur, qui cognoscit non suum, sed illius esse, non solum ut sit, sed etiam ut non nisi ab illo bene sit sibi, a quo habet ut sit.

CAPVT II.

SVMMARIVM.

Christum & hunc crucifixum Corinthiis se predicasse dicit, cum humilitate sermonis & virtute Dei: sapientiam mundo absconditam que solo Dei spiritu cognosci potest, se loqui inter perfectos: quòd animalis homo non sit aptus ad eam percipiendam.

ET ego cum venissem ad vos, fratres, veni non in VAR. 2. sublimitate sermonis aut sapientiæ] id est, secundùm vel per sublimitatem. itaque ego quoque quasi vnus è grege Apostolorum, qui iuxta electionem & voluntatem Dei non sunt vsi eloquentia & sapientia sæculari; iisdem uti nolui, venique ad vos, non in sublimitate, sed in sim-

PLICITATE sermonis & sapientiæ.

Annunciatis vobis testimonium Christi.] Igitur quando veni ad vos testis Christi, videlicet annunciaturus vobis Euangelium, quod est testimonium Christi, id est de Christo, idque iuxta legationem mihi iniunctam; nullam ostendi in prædicatione mea vel eloquentiæ vel sapientiæ sæcularis eminentiam; sed simplici sermone usus, ac nullo adiutus adminiculo philosophiæ humanæ, Christum vobis prædicaui.

VER. 2.

Non enim iudicaui me scire aliquid inter vos. q. d. Non reputaui, non æstimaui aliam scientiam, quàm eam quæ est de Iesu crucifixo, Salvatore nostro: unde ita me gessi inter vos, quasi nihil scirem sapientiæ humanæ, cum tamen multum eius callerem; nam alibi Poëtas Græcos cito, sed apud vos dissimulaui me quicquam scire: non declarauit me aliud scire, nisi Iesum Christum, & hunc crucifixum] vt simpliciter, vt alij Apostoli, prædicarem tantum Christum crucifixum; non quòd alia fidei mysteria nõ prædicarim, sed quòd præcipuè docuerim & inculcarim in vna Christi cruce esse gloriandum, & sperandam esse iustitiam ac salutem, crucemque, vt addit Anselm. imitandam esse; ac vitia crucifigenda esse Christiano. Paulus paruulos in Christo lacte potat: adultos in fide, solido cibo roborat. inter illos nihil nisi Christum, & hunc crucifixum se scire iudicat: inter istos, de secretis cælestibus & mysteriis à sæculo absconditis disputat.

VER. 3.

Et ego in infirmitate & timore & tremore multo fui apud vos.] Timor & tremor, quoribus coniunguntur in Scripturis, ferè significant sollicitudinem operis cum metu offendendi. vt psal. 2. Seruice

uite Domino in timore, & exultate ei cum tremore. & Philipp. 2. Cum metu & tremore vestram salutem operamini. Infirmi-
tatem interpretantur quæ potentia opponitur. Aliis placet (quod & ego magis probo) infirmitatem hic accipi pro humilitate conuersationis, de qua dicit 2. Cor. 10. *Qui in facie quidem humilis sum inter vos: & propter quam de eo dicebatur, vt ipse refert eodem loco: Presentia corporis infirma.* Et cap. 13. ait: *Gaudemus enim quoniam nos infirmi sumus.* Itaque sensus est: Quando prædicauit vobis Euangelium, non solum vsus sum humili sermone, nihil admiscens sapientia secularis: verum etiam humiliter admodum ipse me gessi, manibus laborans, nec vtens potestate, quã Dominus mihi dedit, & inter hæc sollicitus, ne quid committerem verbo aut facto, quo vos offensi resilliretis à fide suscepta. Summa est, vt doceat se versatum fuisse apud Corinthios, non vt sermone tantum, sed & persona humilem.

Et sermo meus & prædicatio mea, id est, oratio mea qua vsus sum in Euangelio prædicando, non (fuit) in persuasibilibus, id est, persuasoriis siue exquisitis ad persuadendum, humana sapientia verbis.] In hisce enim excellabant, Paulumque superabant Oratores & Philosophi qui erant Corinthi. VERS. 4.

Sed in ostensione spiritus & virtutis.] Hæc ergo fuit demonstratio Apostolorum; ostendere nimirum primò magnum zelum & spiritum eructantem sapientia & arcana; non humana, sed diuina: ita vt manifestè cerneret auditores, Spiritum sanctum per os eorum loqui. Secundò, ostendere magnas virtutes, id est, prodigia & miracula.

VER. 5.

Vt fides vestra non sit in sapientia hominum, sed in virtute Dei] quasi dicat, Ideò Deus vult me euangelizare, non in persuasibilibus humanæ sapientiæ verbis, sed in ostensione spiritus & virtutis; *vt vestra fides*, id est, conuersio vestra ad fidem Christi, tribuatur non hominum sapientiæ & eloquentiæ, sed virtuti, id est, potentiæ & efficaciam Dei; nimirum vt fides vestra sit fundata, non in hominum, sed in Dei sapientia & potentia. ita Anselmus & alij.

VER. 6.

Sapientiam autem loquimur inter perfectos] Loquimur enim & docemus veram & Dei sapientiam inter perfectos. *Sapientiam*, id est, secretiora & altiora fidei mysteria, vt de resurrectione, Antichristo, reprobatione, prædestinatione: vel potius *sapientiam*, id est, profundioram & altioram rerum fidei explicationem: vt de modo, consilio & fine incarnationis, passionis & redemptionis Christi. Hos perfectos, vocat spirituales, versu 15. quasi dicat: Licet vt expers videar sapientiæ humanæ, non tamen diuinæ: tametsi enim vobis, quia paruulis, tanquam lac, id est simplicem & facilem doctrinam dederim, tamen sapientiam arcanam & diuinam loquor inter perfectos.

Sapientiam vero non huius sæculi, quam supra vocauit humanam, *neque principum huius sæculi, qui destruuntur*] Sensus huius loci est: Sapientiam loquimur non huius sæculi, id est sapientiam philosophiæ sæcularis, quæ naturali rationis lumine comparari potuit: neque sapientiam principum huius sæculi, id est, introductam à dæmonibus, qualis genethliacorum & superstitiosæ philosophiæ, qua referta erat doctrina Simonis; qualis
item

item maximè deorum cultus cum cærimoniis: qui principes huius sæculi, id est dæmones, destruuntur siue abolentur, destruuntur, inquam, per Christum, qui in hoc apparuit vt dissoluat ac destruat opera diaboli. 1. Ioan. 3. & vt princeps huius mundi eiiciatur foras, Ioann. 12. Destruuntur ergo, quia potestas eorum destruitur.

Sed loquimur Dei sapientiam in mysterio, quæ abscondita est] Sapientiam Dei quæ abscondita est, id est, consilia diuinæ sapientiæ quæ Deus esse voluit abscondita, & ante Filij sui passionem paucissimis reuelata (quæ idem Apostolus Ephes. 3. vocat sacramentum absconditum à sæculis in Deo) loquimur & docemus non propalàm & passim apud omnes, quia non omnes ea capiunt, sed *in mysterio*, id est secretò, & apud pauciores, scilicet eos qui spirituales & perfecti sunt. Quidam ita suppleunt & exponunt: *Loquimur Dei sapientiam*, latentem in mysterio, id est, absconditam illam, quam prædestinavit Deus, &c.

Quam prædestinavit Deus ante sæcula in gloriam nostram] quam sapientiam, id est, quæ consilia sapientiæ suæ Deus ab æterno præfinit ac decreuit exsequenda in tempore; quibus nos adduceret ad gloriam adoptionis filiorum.

Quam nemo principum huius sæculi cognouit] q. d. Si hanc sapientiam vel potiùs gloriam, eiusque per Christum prædestinationem cognouissent Pilatus, Annas, Caiphas, alique principes Iudæorum, nunquam Dominum ipsius gloriæ, scilicet Christum, cuius merito nobis, ante sæcula, puta ab æterno, prædestinata & præparata est hæc æterna gloria, crucifixissent. aduertit id solerter Gabriel Vasquez 1. p. disput. 2. cap. 3.

Si enim

Si enim cognouissent] intellige sapientiam Dei de qua iam fuit locutus.

Nunquam Dominum gloria crucifixissent.] *Dominum gloria* simpliciter intelligunt Dominum, id est Deum gloriosum, quomodo in psalmis rex gloriæ & Dominus maiestatis appellatur. At Græci interpretes Dominum gloriæ Christum dici volunt, quòd per crucem esset ad gloriam euehendus.

VER. 9.

Sed sicut scriptum est. Sed scilicet abscondita fuit eis hæc sapientia & gloria, quæ finis est sapientiæ istius: idque probat ex eo, quod de ea scripsit Isaias: *quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit qua preparauit Deus iis qui diligunt illum.*] Nota Isaiam c. 64. quem hinc citat Paulus, agere de incarnatione Christi & vita præsentis. Videtur admirans Isaias auolare ab incarnatione & Christo homine, ad gloriam cælestem, qui fructus est & finis incarnationis Christi. tales enim raptus & transitus, Prophetis ob lumen propheticum sublime & amplum sunt familiares. *Oculus non vidit*, &c. id est, superant omnem sensum, experientiam, cogitationem naturalem, & omne hominis naturale desiderium, ea bona, quæ tu, ô Domine Deus, preparasti per Christum, expectantibus te; tum in hac vita, scilicet iis qui aliquid de iis iam inaudierunt; tum maximè & propriissimè in futura gloria: in illa enim Deus, qui est omnia bona, dabit se Beatis, & erit omnia in omnibus, ait Anselmus. Hisce enim Isaiæ verbis probat Apostolus id, quod dixerat; scilicet arcanam & absconditam esse sapientiam, æquè ac gloriam Christi. Nota, *in cor hominis non ascendit*, id est in mentem hominis

*Prepara-
ta dili-
gentibus
Deum
quoniam
sint.*

NON

non venit; siue homo naturaliter cogitare, concipere, intelligere nequit. Cor enim per carachresin, Hebræis mentem significat. Hebræi, mentis cogitationem vocant ascensum; & cogitare, vocant ascendere in cor. Pro expectantibus, vt habet Isaias, Paulus habet *diligentibus*, quia expectatio à dilectione manat naturaliter.

Nobis autem reuelauit Deus per spiritum suum] VER. 10.
 ne quis obiiciat, Quo igitur pacto vos illa loqui potestis, si nec in mentem cuiquam venire potuerunt? Deus, inquit, nobis per spiritum suum reuelauit. Vnde Clemens Alexandr. lib. I. Pædagogici cap. 6. sic interpretatur. *Nec auris audiuit: præter illam, inquit, solam, qua in tertium calum rapta est*; puta Pauli, qui in paradiso, aure sua audiuit hæc arcana verba, quæ non licet homini loqui. Ait ergo Paulus: *nobis autem*, intellige, non omnibus fidelibus, sed Apostolis, qui eadem mysteria tradamus aliis, & vt supra dixit, sapientiam loquamur inter perfectos. Hic est *Spiritus sanctus, quem*, ait Dominus ad Apostolos, Ioan. 14. *mittere Pater in nomine meo: ille vos docebit omnia. & cap. 16. Docebit vos omnem veritatem.*

Spiritus enim omnia scrutatur, etiam profunda Dei] *Scrutatur*, id est penetrat & perspicit. Homines enim, vt quid ignotum perspiciant, illud scrutari & inquirere solent; Deus autem sine inquisitione omnia vno mentis cernit in ictu & intuitu. ita S. Thom. Theodor. Theophyl. *Profunda Dei* vocat omnia intima & secretissima Dei consilia; inter quæ maximum est hoc mysterium gloriæ & redemptionis hominum, per Christum: hæc omnia penetrat & peruidet Spiritus sanctus, quia vnus cum Deo est essentiæ & cogni

cognitionis, ac consequenter ita profunda Dei scrutatur, vt nihil remaneat in Deo incognitum, sed eius cognitio & visio obiectum suum adæquet, Deumque tantum cognoscat, quantum cognosci potest, id est, comprehendat Spiritus sanctus, vtpote Deus, tam Deum quàm diuinitatem. ita Molina 1. part. quæst. 14. artic. 3. Theodoret. S. Thomas. quasi dicat Paulus: Hæc mysteria & arcana Dei reuelauit nobis Spiritus sanctus, ille omnium secretorum Dei est conscius; adcoque scrutatur & peruidet profunda Dei.

VER. 11.

Quis enim hominum scit qua sunt hominis] quæ in hominis intimis, puta in corde & mente, delitescunt, nimirum cogitationes, volitiones & intentiones, ipsumque fundum cordis humani.

Solus Dei spiritus nouit ea qua Dei sunt.

Nisi spiritus hominis, qui in ipso est: ita & qua Dei sunt, quæ in Dei mente sunt abscondita, puta cogitationes, consilia & determinationes diuinæ voluntatis, nemo cognouit, nisi spiritus Dei.] id est, Spiritus sanctus, qui eorum æquè ac sui ipsius est conscius. Est enim Spiritus sanctus intimus, æquè ac spiritus hominis homini ipsi est intimus: ac proinde sicut spiritus hominis, humanitatis; ita spiritus Dei, diuinitatis, diuinæq; omniscientiæ & omnipotentia est particeps. Cùm ait, *nemo cognouit nisi spiritus*, subaudiendum est, & nisi is cui voluerit spiritus ea reuelare, vt mihi & Apostolis illum ea reuelasse dixi. *nemo nisi spiritus.* q. d. Nemo scit secreta Dei, nisi Spiritus Dei, & illi qui eandem cum Spiritu habent naturam, intellectum, cognitionem, scilicet Pater & Filius; hi soli sciunt profunda Dei, nemo alius.

VER. 12.

Nos autem non spiritum huius mundi accepimus, sed spiritum qui ex Deo est.] Nos, inquit, non spiritum

ritum mundi accepimus, id est, non sumus instituti sapientia mūdana & sæculari (sic enim spiritum mundi Græci interpretantur) vt sciamus quæ sunt huius sæculi; sed accepimus Spiritum qui ex Deo est, id est spiritum Dei. Loquitur vt suprâ, in persona Apostolorum: qui non fuerunt imbuti sapientia huius mundi, sed repleti spiritu sancto.

Vt sciamus quæ à Deo donata sunt nobis] q. d. Hic spiritus ostendit & reuelat nobis quæ & quanta bona à Deo nobis, scilicet Apostolis, aliisque diligentibus Deum, donata sint, nimirum tanta quanta nec oculus vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascenderunt.

Quæ & loquimur] id est, quæ eadem tradimus aliis, sed non passim omnibus. VERS. 19

Non indoctis humana sapientia verbis] Doctis, Græcè, persuasius. Sensus: Eloquimur mysteria nobis per Spiritum Dei reuelata, non vtentes verbis arte compositis, nec oratione per humanam sapientiam instructa.

Sed in doctrina spiritus] id est, in iis verbis, quæ & qualia docet Spiritus sanctus. Sensus: Sed vtentes oratione qualem docet ac suggerit Spiritus sanctus. sic Ioan. 6. *Et erunt omnes docti, seu docibiles Dei*; Græcè, docti à Deo.

Spiritualibus rebus spiritualia verba & discursus comparantes] & conferentes. q. d. Docco hanc spirituales sapientiam è Scriptura, & aliis spiritualibus discursibus, non autem philosophicis, rhetoricis, aut terrenis rationibus, conceptibus & eloquiis. Spiritualibus viris spiritualia adaptantes, id est, tanquam illis apta tradentes. Nam spiritualibus vtique spiritualia conueniunt, vnde suprâ dixit: Sapientiam loquimur inter perfectos. hinc

etiam sequitur: *Animalis homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei.* & post: *Spirituales autem iudicant omnia.* Sensum hunc reddit & doctè prosequitur S. Thomas.

VERS. 14. *Animalis autem homo non percipit ea, quae sunt Spiritus Dei.* *Animalis*, hîc dicitur qui tantum sensus, & naturale rationis lumen sequitur; siue qui secundum animam est, & secundum animam sapit, quique animæ sensa & cogitata sequitur, quales erant Apostoli ante Spiritum sanctum, & Corinthij hoc tempore, quærentes eloquentiam: & iam multi fideles etiam non mali, qui altiora non capiunt.

Nota. *Animalis* dicitur, qui anima uiuit; sumiturque tripliciter: Primò qui crescit, nutritur, eget cibo, ut animalia. Sic Adam creatus, licet in gratia, dicitur animalis, 1. Corint. 15.

Secundò, qui sequitur animæ, id est concupiscentiæ, desideria. Sic Iudas vocat animales, spiritum non habentes.

Tertiò, qui scientiam, non spiritualem & sublimem, sed animæ sensibusque obuiam, & facilem sequitur. ita hîc capitur.

Sic *Spirituales* dicitur, qui spiritu uiuit

Spirituales etiam tripliciter dicitur.

Primò, quasi spiritus, non egens cibo, sic Christus post resurrectionem dicitur spiritualis, 1. Corinth. 15.

Secundò, qui spiritus instinctum, dictamen, & impulsum sequitur. ita sæpe alibi.

Tertiò, qui spiritus sublimem doctrinam capit & haurit, ita hic vocatur spiritualis, inquit Chrysostomus, D. Thom. & alij.

S. Bernardus, vel quisquis est auctor tractatus de vita solitaria: Incipientium, inquit, status, potest

test dici animalis; proficentium, rationalis; perfectorum, spiritalis, &c. Perfectio verò hominis rationalis initium est hominis spiritalis; profectus eius, reuelata facie speculari gloriam Dei; perfectio verò transformari in eandem imaginem à claritate in claritatem, sicut à Domini spiritu.

Stultitia enim est illi] Melius ex Græco, *Stultitia enim ei sunt*. Quia quæ sunt spiritus Dei, stultitia sunt illi homini: sublimiora diuini Spiritus mysteria: nimirum ea quæ Paulus inter perfectos loquitur.

Et non potest intelligere] Græcè, *cognoscere*, scilicet ea quæ sunt Spiritus Dei. Nondum est, inquit, capax eorum cognoscendorum, nondum aptus est ad ea percipienda.

Quia spiritualiter examinatur] iuxta rationes Spiritus sancti, & regulas fidei. *examinantur*. ita Biblia Romana. Animalis homo non potest percipere quæ sunt Spiritus Dei: quoniam illa spiritualiter examinantur, id est, spirituali intellectu examinanda, discutienda, ac diiudicanda sunt.

Spiritalis autem iudicat omnia] Vocatur spiritalis, qui fidem & prudentiam atque doctrinam Spiritus sancti sequitur, qui Spiritum rectorem animæ habet, & doctorem. ita S. Chrysostomus, Anselmus, & Diuus Thomas. *Spiritalis omnia iudicat*, id est examinat, redarguit, & discernit secundum regulas fidei, & prudentiæ diuinæ, quæ habet, vt in eo quo quis spiritalis est, à spiritu satis instructus. Sensus: homo spiritalis (quem suprâ dixit perfectum) qui pro consuetudine mentem habet exercitatam in diuinis, vt pote iam adultus & prouectus in vita spiritali; idoneus est ad benè iudicandum, non solum

VERS. 15
Spiritalis
quæ
dicatur
et sic.

Spiritalis
omnia
iudicat,
quo se su.

de rebus sensibilibus atque terrenis (quod solum potest animalis) verum etiam de spiritualibus, id est, altioribus ac difficilioribus religionis nostrae mysteriis, quae à Christo caelestia vocantur, Ioan. 3. *Si, inquit, terrena dixi vobis, & non creditis; quomodo si dixerò vobis caelestia credetis?* Augustin. lib. de Vera religione cap. 31. de spirituali dicit: Omnia iudicat, quia super omnia est quando cum Deo est: cum illo autem est quando purissimè intelligit, & tota charitate quod intelligit diligit.

Spiritualis à nemine iudicatur, quo sēsu.

Et ipse à nemine iudicatur] à nemine, id est, à nullo alio, qui videlicet non sit spiritualis, ita post Chrysostrum Theophylactus, adducta similitudine de vidente & non vidente. Nam qui videt, & sua videt, & ea quae sunt non videntis: hic verò nec sua, nec quae illius sunt videt.

Alioqui spiritualem à spirituali iudicari, quomodo Petrus à Paulo iudicatus fuit, Gal. 2. nihil prohibet. vnde nec sequitur hominem spiritualement non iudicari à lege. Nam & lex ipsa spiritualis est Roman. 7. Sed dices: Igitur à suo Principe vel Prælato si sit animalis, iudicandus non erit is qui spiritualis est. Verum hinc non agi de iudicio publicae potestatis, quod est Principum & Prælatorum. Tantum enim toto hoc loco vult Apostolus per spiritualement excludere animalem & mundanam sapientiam, & conferre ac præferre spiritualement animali qua gloriabantur Corinthij, & cuius imperitum Paulum postponebant Apollo. vnde tacitè Corinthios vocat animales, quia quærebant docta humanæ sapientiae verba, id est humanam sapientiam & eloquentiam, qualem mirabantur in Apollo: dicitque eos

non

non posse iudicare de spiritualibus, & sua sapientia spirituali; se verò & sibi similes viros spirituales iudicare debere tam de sapientia spirituali, quàm animali. Hoc & non aliud vult Apostolus.

Quis enim cognouit, per se scilicet, sensum Domini, qui instruat eum? Respicit Apostolus ad locum Isaiaë 40. qui sic habet: *Quis cognouit mentem Domini, & quis eius consiliarius fuit? qui instruat eum?* Igitur Paulus hac interrogatione probare intendit, non animales sed spirituales, cuiusmodi imprimis erant Apostoli, nosse ea quæ sunt Spiritus Dei: ac de iis posse iudicare eademque aliis tradere. id enim est quod sequitur.

Nos autem sensum Christi habemus] *Sensum*, id est mentem, intelligentiam, sapientiam Christi, puta spiritualem & diuinam, non animale & humanam; nostra enim sapientia non Platonis est, non Pythagoræ, sed Christi, qui sua ipsius dogmata menti nostræ infudit. ita Chrysostr. Potest autem tota sententia sic explicari: Quamuis secundum Prophetam nemo perfectè nouerit mentem, consilia & cogitationes Dei; multòque minùs quisquam sit qui possit eum instruere consiliis; nos tamen Apostoli qui spirituales sumus, mentem Christi Domini ex reuelatione Spiritus sancti percepimus: ut de spiritualibus, id est arcanis religionis mysteriis iudicare possimus, atque illis ea tradere qui eorum discendorum fuerint

capaces.

* *
*

CAPVT III.

SUMMARIVM.

Corinthios notat tanquam adhuc carnales, ut qui contentiones inter se haberent ob studia magistrorum. Quos docet ministros tantum esse: solo Deo dante incrementum: nec aliud esse fundamentum prater Christum; cui quæ superædificantur, per ignem probanda. Non esse violandum Dei templum quod nos sumus. Sapientiam mundi destruendam: nec in hominibus gloriandum.

VERS. I. **E**T ego, fratres non potui vobis loqui quasi spiritalibus, sed quasi carnalibus] Idem est hoc loco carnalis, qui suprà animalis. sicut enim illic animalis, ita hic carnali spiritualem opponit: ut carnalis intelligatur, qui sensu carnis impeditur à spiritalibus contemplandis.

Tanquam paruulis in Christo] Carnales exponit Apostolus paruulos siue infantes in Christo, quòd nimirum ipsi quasi paruuli & carnales tantæ sapientiæ necdum essent capaces, ac proinde non esca, sed lacte nutriendi.

VERS. 2. *Lac vobis potum dedi*] humiliorem ac simpliciore[m] doctrinam, quam velut infantes in Christo faciliùs caperetis, vobis tradidi. Lac vocat Apostolus faciliorem, suauiore[m] & simpliciore[m] doctrinam de Christi humanitate & gratia ac redemptione: qualis conuenit catechumenis recens

Quid Apostolus per lac, quid per escã intelligat.

recens conuersis, & adhuc carnalibus.

Non escam] non cibum solidum. Perfectorum est solidus cibus. Hebr. s. quo nomine significat doctrinam sublimiorem quæ adultis in Christo conuenit. *Escam*, id est solidum cibum, vocat perfectiorem, robustiorem, & de altioribus mysteriis doctrinam; uti de Deo, de Dei spiritu & spiritualibus, de crucis sapientia, potentia, amore. ita Ambros. Theoph. S. Thomas. Anselmus.

Nondum enim poteratis] Dat igitur rationem Apostolus, cur solidum cibum Corinthiis non præbuerit, quia ferre non poterant.

Sed nec nunc quidem potestis: adhuc enim carnales estis. Cum enim sit inter vos zelus, & contentio: nonne carnales estis?] Idem est carnalis, animalis, secundum hominem ambulans; scilicet spiritu Dei destitutus, qui sequitur motus concupiscentiæ, siue naturæ corruptæ. q. d. Paulus, Vos, ô Corinthij, estis carnales, id est contentiosi, quia ut pueri inaniter de dignitate magistrorum contenditis, dum hic suum Paulum, alter suum Apollo præfert & venditat.

Et secundum hominem ambulatis?] Ambulare secundum hominem, est affectus humanos & carnales in vita & actionibus suis ostendere.

Cum enim quis dicat, Ego quidem sum Pauli; alius autem, Ego Apollo; nonne homines estis?] id est affectibus humanis & carnalibus obnoxij.

Quid igitur est Apollo? quid vero Paulus?

Ministri eius cui credidistis] Græcè, *Nisi ministri per quos credidistis?* Paulus, inquit, & Apollo magistri vestri, propter quos contenditis, quid aliud sunt quàm ministri Dei, quorum externa dūtaxat

opera & ministerio prædicatum est vobis Evangelium Christi, in quem credidistis.

Et unicuique sicut Dominus dedit] diuersa habentes ministeria prout communis eorum Dominus cuique dedit.

VERS. 6. *Ego plantavi*] Plantare est doctrinam de Christo tradere iis qui Christum antè non nouerant.

Quid plantare.
Quid rigare. *Apollo rigauit*] id autem est doctrinæ Christianæ iam plantatæ & fundatæ, superaddere præcepta quibus illa conseruetur & augeatur.

Sed Deus incrementum dedit] id est, interiùs dedit vitam & vigorem gratiæ ad crescendo, & adolescendo in fide, virtute & christianismo. Hoc enim solius est Dei, vide August. tract. 5. in Ioannem.

VERS. 7. *Itaque neque qui plantat est aliquid, neque qui rigat, sed qui incrementum dat Deus*] quia licet foris exhibeant suum ministerium, non tamen actione sua interiorem attingunt effectum vel vegetatiõnis in naturalibus vel sanctificationis in diuinis. sed illam quidem efficit natura Deo authore, istam verò sibi soli Deus reseruat.

VERS. 8. *Qui autem plantat & qui rigat, unum sunt*] *Vnum sunt*, id est, ambo non aliud quàm ministri, & quidem vnus Domini ministri. Ergo omnes eadem charitate & vnione complecti debetis, non autem propter eos facere schismata.

Vnusquisque autem propriam mercedem accipiet secundum suum laborem] Locus hic clarè docet merita bonorum operum; vbi enim merces est, ibi & meritum est. Opera nostra non ex laboris aut molestiæ magnitudine æstimationem habent apud Deum: vt neque ex diuturnitate temporis
aut

Merita
bonorum
operum.
Opera bona
unde
æstimatio

aut ex numero actionum ; sed ex pondere charitatis, à qua procedunt. Cùm autem merces cogitari nequeat absque merito; manifestè sequitur ex hac sententia & aliis similibus, id quod hæreticus negat, bona iustorum opera (quæ nos profitemur esse Dei dona) mereri vitam æternam.

Dei enim sumus adiutores, id est cooperatores. VER. 9.
Ingens hæc, angelica, imò divina est dignitas (ait S. Dionys. de cælest. Hierarch. cap. 3. *Dei cooperatorem fieri in conversione animarum, diuinamque in se operationem palàm cunctis ostendere.* Cõcionatoris dignitas.

Dei, non autem Pauli, vel Apollo, vt in iis gloriari possitis, agricultura estis.] Agricola primarius est Deus, famuli sunt Paulus & Apollo, ager sunt Corinthij, semen est gratia, fructus sunt bona opera. Deus colit interiùs per spiritum; Paulus iuuat exteriùs per vocem, ita Anselmus.

Dei ædificatio estis] sed & ædificium Dei estis, ad quod ædificandù Deus nos operarios cõstituit.

Secundum gratiam Dei, quæ data est mihi, vt sapiens architectus fundamentum posui] q. d. Non mea est hæc fabrica, non meum est hoc opus Ecclesiæ Corinthiæ: licet enim ego quasi architectus, prima illius fundamenta euangelizando iecerim, tamen quicquid ego in ea feci & perfecì, non meis, sed gratiæ Dei viribus effeci: tota hæc Ecclesiæ vestræ fabrica, non mihi, sed gratiæ Dei tribuenda est. VER. 10.

Alium autem superædificat.] Sicut enim idem Apostolo est is qui plantat, & qui fundamentum ponit: ita quoque idem est qui rigat & qui superædificat. De solis magistris seu prædicatoribus accipiendum est: quorù scilicet est docere fideles ea quæ sunt Christianæ veritatis ac pietatis.

Unusquisque autem videat quomodo superædificet.] Quoniam multi erant Doctores Corinthiorum: generatim eos monet, ut quisque diligenter attendat, quomodo superædificet: id est, qualem doctrinam fidei in fundamento positæ superaddat, ne fortè ex sæculari philosophia, qua videbantur instructi, vel ex opinione priuata, admisceant aliqua dissentanea veritati & simplicitati Christianæ.

VERS. II

Fundamentum enim aliud nemo potest ponere, præter id quod positum est.] Nam, inquit, quod ad fundamentum attinet, illud, saluo hoc ædificio ac templo Dei, mutari non potest. Varia quidem est superædificatio: sed nemo potest diuersum collocare fundamentum ab eo quod à me positum est.

Quod est Christus Iesus] quod fundamentum est Christus Iesus, scilicet à nobis Apostolis annunciatum, & à vobis fide receptus. Fundamentum ergo Ecclesiæ, & cuiusque in ea animæ fidelis, est Iesus Christus, id est, fides in Christum Iesum Saluatorem nostrum, ac præsertim, fides viua per charitatem, super quam ego vos ædificauit ita Anselmus & Gregor. lib. 7. epist. 47. Hoc sensu solus Christus est Ecclesiæ fundamentum; pura fundamentum fundamentorum, ut ait S. August. in psal. 86. quod scilicet seipso consistit, omnia sustinet, etiam Petrum: alio sensu Petrus est fundamentum Ecclesiæ, idque secundarium; quia scilicet ipse firmus est in fide, ut publicè errorem docere non possit, sed alios semper in ea confirmet & illuminet. ita S. Thomas, & passim Doctores Catholici. Simili sensu non solus Petrus, sed omnes Apostoli vocantur fundamenta Ecclesiæ,

Petrus
secundariū
fundamen-
tum Ec-
clesiæ.

clesiæ, Psalm. 86. vbi dicitur, *Fundamenta eius* (Sionis, id est Ecclesiæ) *in montibus sanctis.* & Ioann. Apocal. 21. duodecim Apostolos collocat & nominat fundamenta Ierusalem siue Ecclesiæ cælestis.

Si quis autem superadificat super fundamentum hoc, aurum, argentum, lapides pretiosos, ligna, fœnum, stipulam. Est metaphora à domo per ignem conflagrante; quæ si ex auro & lapidibus pretiosis constructa sit, igne non læditur; si ex ligno & stipula, adurit. Vbi obiter aduerte per lapides pretiosos hîc intelligi marmoreos, porphyreticos, & similes, non autem adamantes & gemmas. Sensus ergo Apostoli est, q. d. Si oriatur incendium, domus ex marmoribus & auro structa, illo non lædetur, sed magis clarescet: vicina verò domus è ligno & stipulis conflagrabit, & qui eam inhabitat, elabetur quidem, sed ambustus: ita si quis Christianorum, præsertim doctorum, & prædicatorum Euangolij, fidei Christi superædificet aurum & argentum, id est opera sancta, ac præsertim doctrinam sanam, proficuum & sanctam, pertinentem ad ornamentum Ecclesiæ; hic mercedem accipet. S. Thom. *Aurum, ait, est charitas; argentum, sapientia & contemplatio; lapides pretiosi, sunt virtutes alie.* E contrario lignum, fœnum, stipulæ sunt peccata non graui illa & mortalia, vt vult Chrylost. Theophyl. sed leuia & venialia, quibus scilicet mens adhærescit ad vana, v. g. ad carnis commoda, nugas, vanam gloriam. Propriè verò ad mentem & scopum Apostoli; lignum, fœnum, stipula, est doctrina incerta, friuola, pomposa, phalerata, curiosa inutilis, ita S. Ambrosius, Sanctus Thomas, Theodor.

Anselm.

VER. 12.

*Aurum,
argentum,
lapides
pretiosos,
ligna,
fœnum,
stipula,
quoniam
super-
adificet.*

Anselm. qui enim hæc superstruit fundamento fidei Christi, hic saluus erit, sic tamen quasi per ignem.

VER. 13. *Vniuscuiusque opus manifestum erit.*] Tacite monet Apollo, & alios Euangelij præcones, maxime eloquentes, quibus periculum est à vanitate, vt eam caueant, & puræ veritatis sint magistri, ne si secus faciant igne hoc expiari debeant; nam aliquos tales fuisse Corinthi, eosque contentionis & schismatis fuisse causam vel occasionem, satis insinuat Apostolus.

Dies enim Domini declarabit] id est, dies iudicij, maxime vniuersalis; quia hæc in igne reuelabitur. illa enim Domini, iam nostra est dies, ait Anselm. Theodor. Ambros.

Quia in igne reuelabitur.] Totus hic Apostoli locus de die iudicij, tam particularis, quàm vniuersalis, deque igne tam Purgatorij quàm conflagrationis mundi intelligendus est.

Et vniuscuiusque opus quale sit, ignis probabit.] Sensus est: Eo ipso igne, quo reuelabitur vel dies Domini, vel ipse Dominus, vel opus cuiusque, tanquam instrumento iustitiæ diuinæ, quicquid doctrinæ superædificatum fuerit fundamento à ministris verbi Dei, seuerè examinabitur: siue illud sit vt aurum, argentum, lapides pretiosi; siue vt ligna, fœnum, stipula.

Omnium
opera per
ignem
exami-
nanda.

VER. 14. *Si cuius opus manserit quod superædificauit, mercedem accipiet.*] Sensus est: Si cuius opus quod superædificauit permanserit illæsum ab igne, vt pote purum, sanctum & irreprehensibile, quomodo purum aurum ab igne non læditur; pro eo opere ipse ædificator mercedem recipiet à iudice Christo. itaque tali structori ignis ille, quantum ad

Merces
operū bo-
norum
nosa.

ad eiusmodi opus attinet, nullum inferet cruciatum aut dolorem; quia nihil in eo inueniet purgandum.

Si cuius opus arserit, detrimentum patietur] si VER. 15.
 cuius opus quod superædificauit, ab igne correptum & combustum fuerit, quomodo ligna, fœnum, stipula comburi solent ab igne, hoc est, si malum ac reprehensibile inuentum fuerit, ideoque pœna dignum; ipse ædificator detrimentum huiusmodi operis patietur, nihil pro eo mercedis accepturus, sed magis propter illud ab igne cruciandus operans damnus passurus est, & dispendium facturum sui operis ac laboris: quomodo mercator damnus patitur suarum mercium, dum eas in mare proiicit, vt ipse euadat. ita *detrimentum* quisque *patietur*, id est, pœna mulctabitur operans, ita tamen vt saluus fiat per ignem.

Ipse autem saluus erit, sic tamen quasi per ignem] Græcè, *saluabitur, saluus fiet.* vult enim Apostolus hac similitudine ostendere, igne puniendos esse Doctores, qui fidei Christi vana & curiosa superædificant: saluus erit sicut is, qui ex incensa domo elabatur, & transit ambustus per ignem. De igne Purgatorij hunc locum accipiunt omnes Catholici Patres & Doctores Latini, & Concilium Florentinum initio: estque consensus & traditio Ecclesiæ.

Purgatorium animarum.

Nescitis quia templum Dei estis, & Spiritus Dei VER. 16.
habitat in vobis?] quasi dicat: Estis ædificium non hominis, sed Dei, ac consequenter non profanum, sed sanctum, pura templum Dei, in quo Deus habitat per fidem, gratiam, charitatem & dona sua. ita Anselmus & alij passim.

Fideles templum Dei.

Si quis autem templum Dei violauerit, disperdet VER. 17.
illum

illum Deus.] Sensus est : Si quis per falsam doctrinam subuertit fundamentum spiritualis ædificij, atque ita destruit ipsum ædificium, seu templum Dei ; is non existimet se saluum fore per ignem, sed planè periturum. Disperdet enim illum Deus: quia nimitum æterno ignis supplicio destructorem illum sui templi puniet.

Templum enim Dei sanctum est, quod estis vos] ac si dicat: Sacriligium committit ille templi Dei violator, vtpote rem sanctam, id est, Deo consecratam corumpens : ideòque dignus quem Deus vltor iniuriæ templi sui disperdat.

VER. 18. *Nemo se seducat.*] Græcè, *Ne quis seipsum decipiat.* Loquitur autem Apostolus de iis qui cùm essent imbuti sapientia sæculari, magistros fidelium sese venditabant ; quorum quidam, vt dictum est, boni erant, sed imperfectè ; quia super fundamentum Apostolicum ædificabant ligna, fœnum, stipulam: alij verò simpliciter mali; quos vt templi Dei corruptores proximè notauerat. Igitur de vtrisque dicit : Nemo seipsum fallat, confidens ac sibi placens in sua sapientia ; quasi non sit passurus ea quæ dixi, si vel inutilia doceat vel perniciofa.

Si quis videtur inter vos sapiens esse in hoc seculo (sapientia scilicet & eloquentia sæculari, rhetorica, philosophica, mundana, terrena, ideòque quasi sapiens superbiat, & ex fastu alios despiciat) *stultus fiat vt sit sapiens.* [*Stultus fiat*, id est doctrinæ Christianæ quæ stultitia est incredulis, penitus se subiiciat, & intellectum suum in obsequium fidei captiuuet: ita futurum vt verè & secundùm Deum sapiens fiat.

VER. 19. *Sapientia enim huius mundi stultitia est apud Deum*

Deum] quia Deus reprobauit sapientiam sæcularem, & abiecit quasi fatuam : Primò , quia nihil sapit salutare & diuinum, nihil etiam facit ad negotium salutis. Secundò , Deus ea vti noluit in Euangelio prædicando, sed potiùs rudibus Apostolis. Tertio, quia sæpe contraria est fidei, tum in speculatiuis, vti mysterio Sanctissimæ Trinitatis, incarnationis, mortis Filij Dei, repugnant omnes sæculi sapientes, quasi illa impossibilia & incredibilia sint.

Scriptum est enim] quod dixit sapientiam mundi huius esse stultitiam apud Deum , duobus testimoniis confirmat, quorum prius sumptum est ex libro Iob cap. 5. *Comprehendam sapientes in astutia eorum.*] Sunt hæc verba non Iob , sed Eliphaz, qui falsò disputat contra Iob , volens probare Iob peccasse , & per peccata calamitates suas esse promeritum: vnde redarguitur à Deo, Iob 42. ac proinde verba hæc Eliphaz non habent auctoritatem sacre Scripturæ, sed viri sapientis. Probat enim Paulus hanc Eliphaz sententiam, quia in se vera est, & sapienter à sapiente illo dicta. Sensus Apostoli : Deus deprehendit, detegit, eludit omnem astutiam ac versutiam sapientum huius sæculi. Sapientiam eorum stultitiæ conuincit : dum scilicet ostendit eiusmodi sapientiam non posse præstare id quod promittit, hoc est, nihil prodesse ad bene beatèque viuendum.

Et iterum (scriptum est Psal. 93.) *Dominus nouit cogitationes sapientum, quoniam vana sunt.*] Sensus est : Dominus nouit cogitationes & consilia hominum qui sibi sapientes esse videntur, vana esse & inutilia ad finem quem spectant, id est
ad vi

Sapientes
mundi
Deus cõ-
prehendit in
astutia
sua.

ad vitam beatam. Omnes enim sapientes beatitudinem promittunt Omnibus hisce sententiis & rationibus Apostolus docet Corinthios, vanam & inanem esse sapientiam & eloquentiam sæcularem, in qua ipsi gloriabantur, & ob quam Apollo præponebant Paulo. Veram autem sapientiam esse fidem & doctrinam Christianam, quam ipse eis simplici licet sermone, ardenti tamen, & efficaci spiritu prædicauerat.

Vera sapientia est fides & doctrina Christiana.

VER. 11.

VER. 22.

Nemo itaque gloriatur in hominibus] eloquentibus vel sapientibus, puta Apollo, Paulo, &c.

Omnia enim vestra sunt] hoc est, omnia propter vos sunt, & ad vestram ordinantur utilitatem: propter vos autem, intellige electos. Horum enim gratia sunt omnia.

Sive Paulus, sive Apollo, sive Cephas] sive Paulus, inquit, qui plantauit: sive Apollo, qui rigauit: sive Cephas, id est Petrus, quamuis Apostolorum princeps, & vt ait Thomas, vniuersalis Pastor ouium Christi. Nam hi non aliud sunt quam ministri, per quos credidistis.

Sive mundus, id est vniuersa corporea creatura, quæ sine dubio propter electos est: *sive vita, sive mors*] vestra est vita, vt in ea merita colligatis: vestra mors, quia per mortem transitis ad vitam æternam.

Sive presentia, sive futura.] Vestra sunt presentia, tam aduersa quam prospera, quia illis victimi in bonum. vestra sunt futura bona, quia illis fruemini: vnde iam vestra sunt in spe, re ipsa erunt in cælo. ita S. Thomas & Anselmus. Vestra quoque sunt mala, infernus, & damnati, vt illis dominemini.

Omnia enim vestra sunt] vt iam per partes ostendi.

Vos

Vos autem Christi] vt membra mystica Christi capitis & Domini estis, ac consequenter Christi possessio estis, sanguine eius empti. ita Anselmus & S. Thomas. q. d. Ergo vobis, ô Corinthij, non in hominibus Paulo vel Apollo, sed in Christo gloriandum est. VERS. 23

Christus autem Dei] Christus quà homo, Dei est, quasi domini & capitis sui creatura & possessio, ait S. Thomas, & Caietanus.

Ex dictis patet, fideles sanctos, & maximè electos, esse finem, propter quem Deus omnia creauit: horum verò omnium finis est Christus, vt homo. Hæc enim gloria per se tali homini debebatur, scilicet, vt omnium creaturarum & hominum esset finis, vt omnia illi seruirent, vt omnia ad eius gloriam ordinarentur. Christus autem est propter Deum, & Dei gloriam. quasi dicat Apostolus: Ergo non in Paulo, vel Apollo, sed in solo Deo, ad quem omnia alia reducuntur, est gloriandum.

CAPVT IV.

SUMMARIVM.

Docet quo loco habendi sint predicatorum Evangelij: nec esse iudicandos ante tempus, sed Domini iudicium expectandum. Reprehendit eos qui de acceptis donis gloriabantur, ac si illa à seipsis haberent. Apostolorum sortem humilem & laboriosam, cum aliorum magistrorum conditione comparat. Paternum erga Corinthios amorem declarat: quibus & suum aduentum promittit.

Q

Sig

VERS. 1. *S*ic non existimet homo ut ministros Christi, & dispensatores mysteriorum Dei] mysticæ, arcanae & diuinæ doctrinæ, atque Sacramentorum Christi.

VERS. 2. *Hic iam queritur inter dispensatores, ut fidelis quis inueniatur*] nimirum utiliter agens Domini sui negotium: rem Domini tractans, non ut suam, sed suæ fidei commissam: nec suam, sed Domini sui gloriam ex sua administratione quærens.

VERS. 3. *Mibi autem pro minimo est ut à vobis iudicer, aut ab humano die*] id est, ab humano iudicio, quomodo dies Domini pro iudicio Dei frequenter accipitur, ut sit sensus: Atque omnino non moror hominum de me iudicia. Nam qui iudicat me, Dominus est. Sermo planè similis apud Ieremiam, cap. 17. sic loquentem Deo; *Laus mea in es, & diem hominis non desideravi*, id est, in iudicio tuo inueniar laudabilis: hominum iudicia quibus me laudent, non ambio. Felix qui dicere potuit: *Diem hominis non desideravi*, ita ut huius rei testem habeat Deum: hæc summa perfectio est, qua omnia ut stercora reputamus, ut Christum lucrifaciamus Anselmus hîc: *Iusti*, inquit, *non humana iudicia, sed æterni iudicis examen aspiciunt, atque ideo derogantium verba cum Paulo despiciunt.* Hoc est ergo quod quidam Sanctorum dixit: *Si vis esse beatus, discite contemnere & contemni.*

Sed neque me ipsum iudico] Græcè, diiudico. q. d. Non possim certo diiudicare mea opera, intentionem, conscientiam.

VERS. 4. *Iusti non certo sciunt se* *Nihil enim mihi conscius sum, sed non in hoc iustificatus sum*] q. d. Non iudico me. Nam licet nullius infidelitatis in muere Apostolico mihi conscius

sciens sim, non ideo tamen reuera iustus sum, non esse iustos, id est, coram hominibus. Horum enim iudicium non curo, ut dixi, sed coram Deo: ipse enim fortè in me peccata videt, quæ ego non video. ex hoc loco demonstratur.

Qui autem iudicat me, Dominus est] Christi, inquit, iudicio, qui Dominus est omnium nostrum, referendus sum; non à vobis conseruis iudicandus: illius iudicium certissimum est, vestrum incertum & fallax.

Itaque nolite ante tempus iudicare] quia quam diu non habetur certa rei iudicandæ notitia, nondum est tempus iudicandi. VERS. 5.

Quoadusque veniat Dominus: qui & illuminabit abscondita tenebrarum] id est, tenebrosas, obscuras, & occultas hominum cogitationes & actiones. Ergo vult soli Deo arcana hominis, maximè intentiones, secretas inclinationes, & fundum cordis, qui homini est profunda abyssus, ac consequenter iustitiam, certò patere; ita ut nemo alterum, imò nec seipsum iudicare debeat, siue ex fide, siue ex operibus, siue ex gratia Christi, nisi solus Deus. Putamus enim sæpè nos benè agere, cum malè agimus; nos ex gratia & Dei amore facere, quod amore nostræ gloriæ vel cupiditatis facimus. ita Chrysostratus, & Ambrosius hinc.

Et manifestabit consilia cordium] id est, manifestum omnibus faciet, quo consilio, quo fine & intentione, quisque fecerit opera sua, etiam in speciem bona. Vel consilia cordium generaliter intelligit latentes cogitationes animorum.

Et tunc laus erit unicuique à Deo] unicuique bono & laudem merenti tunc erit laus apud Deum, atque ab ipso Deo, dicente: Euge serue bone

& fidelis, Matth. 25. quæ sunt utique verba laudantis. Tunc apparebit quis magistrorum fuerit honore dignus, aut aliis dignior: de quo nunc contenditis. nam illud erit tempus distribuendi à Deo honoris unicuique.

VERS. 6. *Hac autem, fratres, transfiguravi in me & Apollo propter vos, ut in vobis discatis, ne supra quàm scriptum est (quàm scripsi cap. 1.) unum aduersus alterum infletur pro alio.*

VERS. 7. *Quis enim te discernit?*] q. d. Cuius suffragio tibi hæc discretio & præcellentia tribuitur? *Quis te discernit?* id est, segregat aut eximit à cæterorum grege, tanquam is præstantiorem, ô Corinthie Catechumene, quasi dicat, Nullus, nisi tu qui inflaris. Licet enim à sanctiore, eloquentiore, & doctiore esses baptizatus aut edoctus, non ideò tamen es sanctior aut doctior.

Quid autem habes quod non accepisti?] Ne fortè superbus doctor interrogatus. *Quis te discernit?* ex aduerso respondeat; Ego me discerno studio, labore, & industria ab alijs, quibus præsto: secunda hæc interrogazione pressius eum vrget Apostolus dicens: *Quid autem habes quod non accepisti?* scilicet ab alio: nec aliundè quàm à Deo. Est autem vera Pauli sententia tam de bonis naturalibus, quàm de ijs quæ naturæ terminos excedunt. Ex hac sententia docent Patres, hominem, nihil boni à seipso habere: sed quicquid habet boni, ut virtutes, bona opera, studium, conatum, cooperationem, consensum, motum ac nutum voluntatis, id totum in Deum auctorem & largitorem esse referendum: ideò ut affirmare non dubitent, hominem de suo non habere nisi mendacium & peccatum, uti definitum est in Concilio Arausicano can.

can. 22. verbis desumptis ex S. Augustino tractatu
5. in Ioannem.

*Si autem accepisti quid gloriaris quasi non accep-
eris?*] Qui in Deo gloriatur, hoc ipso sese humiliat,
Deum agnoscens boni sui datorem. itaque talis
non se insolenter efferet supra alios, vt faciebant
isti contra quos agit Apostolus.

In Deo
gloriari
humili-
tas est.

Iam saturati estis] Est autem ironicus sermo, VERS. 8.
quo doctores illos irridet, non solum gloriantes
in seipsis & non in Deo, de bonis quæ habe-
bant; verum etiam ascribentes sibi bonorum co-
piam ac præcellentiam quam non habebant. *Iam,*
inquit, *saturati estis*, id est, ad satietatem vsque re-
pleti sapientia ac ceteris donis. sic enim de se sen-
tiebant.

Iam diuites facti estis] seu ditati estis, id est,
abundantes vsque ad eam, vt etiam in alios do-
na vestra possitis effundere. Cùm quis alios de-
spicit, vultque haberi singularis : hoc tangit
cùm ait:

Sine nobis regnatis] sine nostro auxilio omnibus
Dei bonis excellere & triumphare vos putatis, ô
Corinthij, & magis vos, ô magistri, inter discipu-
los quasi comparato regno, summam dignitatem
vobis vendicatis, nobis exclusis.

Et utinam regnetis] Regnum, inquit, vobis non
inuidemus, sed optamus : modò verè regnetis, id
est, Corinthios ad eorum salutem regatis ac di-
rigatis.

Vt & nos vobiscum regnemus] Sensus : Vos secu-
rè & feliciter agitis, in ista apud Corinthios emi-
nentia, tanquam in regno pacato, quieti à labori-
bus, & longè positi extra pericula : cùm nos in-
terim in extremo contemptu, laboribus & peri-
culis

culis assidue versemur. ac utinam bene & secundum Deum illo regno vestro utamini : ut & nos tandem his malis liberati , eiusdem pacifici regni vobiscum sumus participes.

VER. 9. *Puto enim quod Deus nos Apostolos nouissimos ostendit, tanquam morti destinatos*] id est, qui sumus nouissimi , quos scilicet vltimos vltimis hisce temporibus misit in mundum. *ostendit*, id est, designauit tanquam homines morti destinatos & addictos. verbi gratia, damnatos ad bestias : vnde Tertull. legit, *velut bestiarios*. Nam bestiarij Romanis dicebantur , qui cum bestiis depugnare damnati erant. q. d. Deus designauit & destinauit nos non regno & triumphis, sed morti, persecutioni & martyrio.

Quia spectaculum facti sumus mundo & Angelis & hominibus] q. d. Facti sumus, ut damnati, qui in theatro morituri, vel cum bestiis pugnaturi, ab omnibus spectantur. Loquitur Paulus de spectaculo, quo Apostoli velut homines damnati, ludibriis spectantium expositi videbantur.

VER. 10. *Nos stulti propter Christum, vos autem prudentes in Christo*] q. d. Nos Apostoli stulti sumus secundum sæculum ac vestro iudicio : idque propter Christum, cuius Euangelij prædicandi causa videamur imprudenter ac temerè nosmetipsos obicere tot periculis & incommodis. Vos autem secundum sæculum ac vestro iudicio prudentes in Euangelio Christi, ob eloquentiam & philosophiam, quæ illis miscetis, & quia sic prædicatis Christum, ut cautè caueatis, ne quid periculi eius causa incurratis.

Nos infirmi] quia multa mala patimur, nec resistimus:

stimus: quod est infirmitatis.

Vos autem fortes, ac validi; quia vestra sæculari eloquentia, sapientia, amicitia, mala & aduersa que occurrunt facillè auertitis. hinc vos nobiles, id est gloriosi seu clari, nos autem ignobiles] inglorij, in- honorati, ignominiosi.

Vsq̄ue in hanc horam & esurimus, & sitimus, & nudi sumus, & colaphis cadimur, & instabiles sumus] Pro instabiles sumus. Græcè certam sedem non habemus, incertis sedibus erramus & vagamur. VERS. 11

Et laboramus operantes manibus nostris] Græcè, propriis manibus. VER. 12.

Maledicimur, & benedicimur] id est, bene precamur: tantùm abest vt maledicta regeramus.

Persecutionem patimur, & sustinemus] id est, patienter & æquo animo ferimus, non resistimus, nec cogitamus vindictam. VER. 13.

Blasphemamur, & obsecramus] id est, conuiciis affecti benignum ac molle responsum damus; humiliter loquimur obsecrantium more: quo sic vincamus malitiam aduersariorum.

Tanquam purgamenta huius mundi facti sumus] Purgamenta vocat fæces, excrementa, sordes, inquit Theophylactus & Theodoretus. Vnde & Syrus vertit, Tanquam sterco mundi facti sumus, idque non semel sed semper, vsque ad hanc horam.

Omnium peripsa vsque adhuc] Significatur hac & priori parte extrema vilitas & contemptus.

Non vt confundam vos hæc scribo] Sensus: Quæ VERS. 14

scribo de nostra vtilitate & contemptu, deque magistrorum vestrorum honore & gloria; non scribo vt vos pudore afficiam.

Sed vt filios meos charissimos moneo] vt sciatis quo loco nos Apostolos & quo vestros illos magistros habere debeatis.

VERS. 15. *Nam si decem millia pædagogorum habeatis in Christo, sed non multos patres*] Vnde & patris multo vehementior est in filium amor quàm pædagogi.

Nam in Christo Iesu per Euangelium ego vos genui] Nam, inquit, ego pater vester sum in Christo, quippe qui vos in Christo genui, hoc est Christianos feci per Euangelium à me primò vobis annuntiatum.

VERS. 16. *Rogo ergo vos, imitatores mei estote.* Hoc autem dicit, conscius sibi suæ integritatis: cum è diuerso magistri illi seu pædagogi multa haberent non imitanda. *Sicut & ego Christi.*

VERS. 17. *Ideo misi ad vos Timotheum*] Græcè, propter hoc misi vobis Timotheum; nempe vt ex eo discatis vitæ meæ institutum, & conuersationem quàm imitemini.

Qui est filius meus carissimus, & fidelis in Domino] id est, fidelem mihi operam præstans in iis quæ ad Christum & eius Euangelium propagandum pertinent.

Qui vos commonefaciet vias meas, quæ sunt in Christo Iesu] Sensus est: Qui in memoriam vobis reducet meam conuersationem, prædicationem, pericula, labores, & horum tolerantiam; denique totum vitæ meæ institutum, quod sequor in religione Christi: quibus cognitis habeatis quod in me, vt filij in patre, imitemini.

Sicut

Sicut ubique in omni Ecclesia doceo.] Nihil, inquit, peculiare vobis iniūgo; sed illud exigo quod passim ab aliis, vt scilicet exempla Apostolorum imitentur.

Tanquam non venturus sim ad vos, sic inflati sunt quidam.] Inflat enim sapientia sæcularis: parcat autem nominibus, ne quasi iniuria affecti irriterentur, & insanabiles se cūm venerit exhibeant. VER. 18.

Veniam autem ad vos cito, si Dominus voluerit.] Nam, vt dicitur Prover. 16. Cor hominis disponit viam suam: sed Domini est dirigere gressus eius. VER. 19.

Et cognoscam non sermonem eorum qui inflati sunt, sed virtutem] non facundiam eorum, qui inflati sunt, sed virtutem, id est energiam.

Non enim in sermone est regnum Dei, sed in virtute] id est, virtus, energia spiritus, & perfectio Christiana, & maximè Apostolica, qua Deus regnat, & Euangelij, suæque gratiæ & spiritus efficaciam ostendit in nobis & in Ecclesia, non est sita in eloquentia, sed in potenti operatione Spiritus sancti, scilicet in efficacia sermonis, potestate miraculorum, expulsionem dæmonum, & potius in tolerantia & vita Apostolica, morum conuersione & sanctimonia. Nam S. Ioannes Baptista nullum fecit miraculum, & tamen regnum Dei prædicare cœpit in virtute sanctæ vitæ, spiritu & efficacia sermonis & prædicationis. VER. 20.

Non in sermone, sed in virtute regnum Dei.

Quid vultis? in virga veniam ad vos?] quæ me quasi patrem vestrum decet. *Virga*, inquam, id est, seueritate correptionis & potestate puniendi. ita Chrysost. Theophyl. Anselm. VER. 21.

An in charitate & spiritu mansuetudinis?] id est, An vultis vt veniens ostendam erga vos amo-

rem, & mansuetudinis seu lenitatis affectum? Quamuis enim Apostoli semper animo gererent charitatem & mansuetudinem erga fideles; non tamen eam semper ostendebant.

CAPVT V.

S V M M A R I V M.

Graviter eos increpat quòd incestum hominem in suo cœtu tolerarent. Eundem Satana tradendum iudicat in interitum carnis. Monet ut expurgato veteri fermento epulentur in azymis puræ conuersationis. Alios quoque palàm criminosos fratres vitari præcipit.

VER. I.

O Mmino auditur inter vos fornicatio, & talis fornicatio, qualis nec inter Gentes, ita ut quis uxorem patris sui, id est nouercam, habeat] scilicet sibi concubinam. Habere, pro eo quod est uti, in vsu habere, frequens est in sacris Literis. Notat Theodor. & Chryl. hîc hunc fornicarium fuisse insignem, potentem, & ducem factionis & schismatis inter Corinthios. Queritur, an hic fornicarius, vel potiùs incestuosus, uxorem patris uiuentis, an mortui acceperit? Respondent aliqui, mortui; sed videtur potiùs uiuentis patris fuisse vxor: hæc enim propriè dicitur vxor patris. Et quia v. 12. ca. 7. epist. 2. ait: *Hæc scripsi non propter eum qui fecit iniuriam, nec eum qui passus est: scilicet pater.* Ergo vivebat adhuc pater. ita Anselmus & alij.

*Hic fornicarius uxorem patris ui-
uit sibi concubi-
nam.*

Et vos

Et vos inflati estis] q. d. Et vos interim in vestris superbis contentionibus occupamini, & negligitis correctionem huius incestus, nec curatis ut reus tollatur, id est expellatur, & cætu vestro, & excommunicetur. ita Chryl. Theoph.

VER. 2

Et non magis luctum habuistis, & non luxistis potius, ut tollatur de medio vestrum qui hoc opus fecit.

Ego quidem absens corpore, præsens autem spiritu.] VER. 3.
Porro spiritu præsentem se dicit, hoc est animo, affectu, sollicitudine. Nonnulli præsentem spiritu interpretantur, quòd per spiritum nosset ea quæ apud Corinthios agebantur, atque si præsens esset.

Iam iudicavi ut præsens] hoc est tanquam præsens, ac si præsens essem etiam corpore. Iam iudicavi, id est decrevi, apud me statui, & de facto hisce verbis statuo, iudico, & impero eum excommunicari & tradi Satanæ, id quæ in nomine Christi, id est, auctoritate & vice Christi, qua fungor, dum impero & iudico.

Eum qui sic operatus est] id est, qui tale ac tantum facinus perpetravit.

In nomine Domini nostri Iesu Christi, congregatis vobis & meo spiritu, cum virtute Domini nostri Iesu, tradere huiusmodi Satanæ, in interitum carnis] vt ægitudine corporis, vulneribus, aut plagis ipsum maceret diabolus, vt caro eius atteratur, carnifque vigor intereat, vt ita humiliatus resipiscat. ita Theod. Chrysof. Theoph. Anselm.

VER. 4.
& 5.

Vt spiritus saluus sit in die Domini nostri Iesu Christi] q. d. Vt anima & mens hac pœna resipiscens & renouata, salua sit in die iudicij.

Non est bona gloriatio vestra] iactantia vestra, VER. 6.
qua

qua vos iactatis de sapientia sæculari, quaque dicitis, Ego sum Pauli, ego Apollo, mala est & intempestua; cum potius oculos & animos demittere deberetis; eò quòd tantum scelus inter vos sustineatis.

Nesciis, quia modicum fermentum totam massam corrumpit?] q.d. Hæc vnus fornicarij labes omnes vos quasi fermentum peruatit & aspergit.

VER. 7.

Expurgate vetus fermentum] putidum istum fornicarium è cœtu vestro, ne cum totum quasi fermentum inficiat, eiicite. Nonnulli fermentum vetus generaliter interpretantur peccati vetustatem seu prioris vitæ corruptionem, vt hæc sit generalis exhortatio ad vitæ puritatem.

Vt sitis noua conuersio] id est, noua massa, hoc est, vt sit vestra Ecclesia noua & pura.

Sicut estis azymi] id est, infermentati, sinceri & puri à fermento peccati. esse debetis *azymi*, puri scilicet & sancti.

Etenim pascha nostrum immolatus est Christus.] Nota, etenim m. q. d. iure exigo vt sitis azymi & puri, quia pascha agitis, in quo omnia Iudæis erant azyma: sicut enim pascha typus erat Christi, ita panes azymi erant typus Christianorum, & innocentia baptismalis ac vitæ puræ & Christianæ.

VERS. 8.

Itaque epulemur] itaque festiuitatem celebremus. quia solebant festa solemnibus epulis celebrari, in signum lætitiæ. Nota, epulum & festum hoc est vel agni paschalis, vel azymorum. Per pascha hîc Christum in Eucharistiæ sacrificio immolatum & manducatum intelligunt S. Cyprianus, Nazianz. Chrysoft. Ambros. Hieron. & Origen. Vnde S. Andreas: *Ego, ait, quotidie agnum immolatum*

Pascha est Christus in Eucharistia.

vulatum immolo, cuius carnem cum omnis populus comederit, agnus tamen qui sacrificatus est integer perseverat & viuus. Hinc etiam Ecclesia hunc locum Apostoli, pro Epistola legit in solemnitate paschæ, quando omnes communicare præcipit; cum in primitiua Ecclesia de eodem fideles quotidie manducarent, vti hîc hortatur Apostolus.

Non in fermento veteri] id est, non cum fermento veteris vitæ.

Neque in fermento malitiæ & nequitiæ.] Pro nequitia alij versutiam, alij prauitatem vertunt. Augustinus malignitatem legit. Theophylactus admonet, nequitiam aliquid peius esse, quàm sit malitia. Malus enim est, inquit, quisquis malè agit; nequam autem qui mediatè, & cum dolo malè agit.

Sed in azymis sinceritatis & veritatis.] Significare vult Apostolus, sinceritatem ac veritatem conuersationis: vt, quemadmodum annotauit Theophylactus, vita sincera & pura opponatur malitiæ: vita autem vera, id est hypocrisis ac dolore vacans, opponatur nequitiæ.

Scripti vobis in epistola ne commisceamini fornicariis, ne habeatis consortiû cum fornicariis. non utique fornicariis huius mundi, quasi dicat: Id quod scripsi, nolo intelligatis vniuersè dictum de fornicariis, ac si comprehensos velim etiam infideles, *sed si is qui frater est*] id est, si sit Christianus, ait Ambrosius, & publicè malè audiat, quasi fornicator, hunc vitate.

Non utique fornicariis huius mundi, id est, qui nondum facti sunt Christiani, aut auaris, aut rapacibus, aut idolis seruientibus: alioquin debueratis de hoc mundo exisse.

Nunc

VER. II.

Nunc autem scripsi vobis non commisceri; si is qui frater nominatur, est fornicator.] Nominatur, inquit, id est iudicatur, condemnatur in iudicio de fornicatione, tanquam fornicator.

Aut auarus, aut idolis seruiens, aut maledicus, aut ebriosus, aut rapax: cum huiusmodi nec cibum sumere] consortium eius ita vobis fugiendum esse, vt nec mensam cum eo habeatis communem.

VER. II.

Quid enim mihi de iis qui foris sunt iudicare?] Sensus Apostoli: Quid ad me attinet, vt præter fratres nostræ curæ & potestati subiectos, etiam eos iudicare velim ac punire meo decreto qui sunt extra Ecclesiam, ideóque & extra meam iurisdictionem?

Nonne de iis qui intus sunt, vos iudicatis?] Nam, inquit, & qui præsent inter vos, id est, in Ecclesia Corinthiorum, tantum eos qui in Ecclesia sunt iudicant ac puniunt; nempe Christiani Christianos: videlicet agnoscentes, ad eos qui foris sunt, potestatem suam non extendi.

VERS. I3

Nam eos qui foris sunt Deus iudicabit] Habent enim Deum iudicem, qui non relinquet impunitos; sed etiam seuerius in eos animaduertet.

Auferte malum ex vobis ipsis] eiicite è cœtu vestro fornicarium.

CAPVT VI.

S V M M A R I V M.

Reprehendit quòd iudiciis contendant apud infideles: & omnino quòd iudicia habeant inter se. Docet quæ peccata excludant à regno Dei. Corpora nostra cum sint membra Christi, & templum Spiritus sancti, non esse polluenda fornicatione.

Audet aliquis vestrum habens negotium aduersus alterum, iudicari apud iniquos?] Puta fratrem siue Christianum iudicari, id est, iudicio experiri, iudicio contendere apud iniquos, puta apud Gentiles, infideles: iniquos enim opponit Sanctis, cum ait:

VER. 1.

Et non apud Sanctos?] Græcè sub Sanctis, id est, fidelibus seu Christianis. Quos Sanctos appellat, eò quòd Ecclesia fidelium sancta sit; etsi non singuli quique sancti.

Fideles
cur Sancti dicantur.

An nescitis quoniam Sancti de hoc mundo iudicabunt.] Sanctos assumendos esse iudices suadet Apostolus, ex eorum dignitate: quæ tanta est, vt etiam mundum, scilicet reliquum, hoc est, totum genus infidelium & reproborum sint iudicaturi. Quod fiet in extremo iudicio, vbi boni malos iudicabunt non sola comparatione, verùm etiam approbatione sententiæ diuinæ.

VER. 2.

Et si in vobis iudicabitur mundus, indigni estis qui de minimis iudicetis?] q. d. Si per vos Christianos

&

& sanctos iudicabitur totus mundus quanto magis per vos, quasi arbitros, minimæ vestræ lites componi debent?

VER. 3. *Nescitis quoniam angelos iudicabimus?*] Amplificatio est eiusdem argumenti sumpti ex dignitate Christianorum, qui non solum iudicaturi sint mundum, id est homines, verum etiam angelos: utique malos, id est dæmones, quia Sancti victores dæmonis in hac vita fuerunt, hinc pro præmio in iudicio malitiam eius, *superbiam, & imbecillitatem coram toto mundo traducent, & quasi victo, vili, contemptibili, à Deo proiecto, & in æternum damnato insultabunt; uti & Christus, ad Coloss. 2. v. 15. quæ res dæmonibus superbissimis maxima, & molestissima pœna erit.

Quanto magis secularia?] scilicet negotia, quæ ad communem hominum usum pertinent, subaudi, digni & apti sumus iudicare.

VER. 4. *Secularia igitur iudicia si habueritis*] proinde iudicia si quidem habueritis de iis quæ ad vitæ usum attinent.

Contempribiles qui sunt in Ecclesia, illos constituite ad iudicandum] potius quam Gentiles iudices, siue arbitros constituite ad iudicandum, ita Theodoretus.

VER. 5. *Ad verecundiam vestram dico. Sic non est inter vos sapiens, qui possit iudicare inter fratrem suum?*] subaudi, & fratrem, hoc est, inter fratres, puta Christianos litigantes.

VER. 6. *Sed frater cum fratre iudicio contendit, & hoc apud infideles?*

VER. 7. *Iam quidem omnino delictum est in vobis, quod iudicia habetis inter vos*] q. d. Imperfectio, deiectio, impotentia animi est in vobis, quod scilicet iræ, lucri,

lucris, contentioni & affectu vincimini, & quòd nihil pati & sufferre potestis.

Quare non magis iniuriam accipitis?] id est, damnum patimini, vt decet Christianos nouos in tanta paucitate, primo feruore, pacis & perfectionis professione. Apostolus hìc non iudicium taxat, sed primò, impatientiam litigantium: secundò, quòd fratribus, id est Christianis, iniuriam faciant.

Sed vos iniuriam facitis & fraudatis, & hoc fratribus. VERS. 8.

An nescitis quia iniqui regnum Dei non possidebunt? Nolite errare. VERS. 9.

Neque fornicarij, neque idolis seruientes, neque adulteri, neque molles, neque masculorum concubitores, neque fures, neque auari, neque ebriosi, neque malefici, neque rapaces, regnum Dei possidebunt] Non est aliud regnum Dei quàm vita æterna nobis in Scripturis promissa.

Et hæc quidam fuistis, sed abluti estis] Per ablutionem intelligi potest vel ipse baptismus, qui est ablutio corporalis & exterior, vel baptismi effectus qui est ablutio spiritualis & interior, quam exterior illa significat. VERS. 11

Sed sanctificati estis] id est, puritatem consecuti, ita vt iam verè & coram Deo sancti sitis. Nam sanctitas non solùm significat absentiam fordidum, verùm etiam munditiam sonat positiuam & inhærentem, qua quis applicatur ad Deum; quemadmodum iustitia significat reëtitudinem. *Sanctitas quid significet.*

Sed iustificati estis] id est, veram iustitiam adepti, quæ non aliud est quàm interioris hominis reëtitudo, principaliter sita in conformitate mentis. *Quid vera iustitia.*

R tis

tis ad legem Dei. Talem prorsus esse, qua quis à peccatis ad Deum verè conuersus accepta eorum remissione, nouum induerit hominem, atque ita mente renouatus ambulet in nouitate vitæ, & in obseruatione mandatorum Dei.

Tota no-
stra iusti-
ficatio as-
scribenda
Christo.

In nomine Domini nostri Iesu Christi] Sensus: Per meritum Domini ac Redemptoris nostri Iesu Christi. Tota namque iustificatio & renouatio nostra à principio vsque ad finem & consummationem, ascribenda est merito passionis Christi.

Et in spiritu Dei nostri] id est, virtute Spiritus sancti à Deo nostro procedentis. Huic enim auctori ea quæ ad sanctificationem nostram pertinent, peculiariter in sacris Literis ascribi solent.

Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt] quasi dicat Apostolus; Repetere sua iudicio licet quidem, quatenus simpliciter non est prohibitum, nec per se malum; non tamen expedit ob causas supra dictas. Anselmus & S. Thomas referunt hanc sententiam ad superiora de iudicijs; quasi dicat, Hæc contra iudicia dixi, non quasi illicitum sit ex se in iudicio sua repetere, sed quòd nolim sub aliorum, scilicet iudicum, aduocatorum, procuratorum, maximè infidelium, potestatem vos redigi.

VERS. II.

Omnia mihi licent, sed ego sub nullius redigar potestate] Sensus est; Multa mihi licent, quæ tamen facere nolim, ne redigar sub alienam potestatem. id est, non patiar me propter res pecuniarias ac temporales, velut essem sub earum potestate, vel abstrahi, vel distrahi, quo minùs liberè & absque impedimento seruiam Deo. quod non pote-

potero, si tempus & cogitationes impendamus libitibus. Pro quo sensu notandum est, Apostolum fideles passim auocare ab implicamentis curarum huius sæculi; quo sint expeditiores ad seruendum Deo.

Esca ventri, scilicet destinata est, æque ac *uenter* VER. 13.
escis] q.d. Cur lites suscipitis ob temporalia, quæ fere ad escas & ventrem tendunt? Esca enim res Venter vilestima pars hominis. caduca est & vilis, ad hoc facta vt in ventrem proiciatur; venter autem vilissima pars hominis tantum est ad hoc, vt escas coquat, digerat, egerat, corrumpat, estque vas fordium; & tam esca quàm venter peribunt, quia in morte fient esca vermium; & licet venter resurget, non tamen amplius escas admittet.

Deus autem & hunc & has destruet] abolebit Venter quo sensu destruetur. in morte & resurrectione, vt scilicet non sit amplius venter escarum, qui escis pascatur, nec escæ sint ventris, vt ventrem inescant & impleant. Filij namque resurrectionis, qua venter cum cæteris membris restituetur, sicuti *neque nubent neque nubentur*, ita nec comedent nec bibent; sed erunt sicut *Angeli Dei in celo*, Matth. 22. Si igitur hæc abolenda sunt, quia vsum non habent nisi temporarium; non debeo me eorum seruum reddere etiam cum periculo ne me propellant in fornicationem.

Corpus autem non fornicationi, destinatum & datum est, vt fornicemur, sed vt *Domino*] casto corpore seruiamus, Christumque vt caput castis & sanctis moribus sequamur. in Anselmus & Chrysostomus.

Et Dominus corpori] Christus scilicet corpori nostro datus est in caput, vt illi quasi imminet.

q. d. Ergo corpora nostra non fornicationi, sed Christo capiti quasi membra, purè seruire debent, sempèrque caput suum Christum, Christi-que puritatem æmulari.

VERS. 14. *Deus vero & Dominum suscitauit, & nos suscitabit*] quemadmodum, inquit, Deus Christum Dominum resuscitauit à morte ad vitam immortalem; ita & nostra corpora donabit immortalitate: vt ipsa quidem semper uiuant, cesset autem vsus membrorum ad ea quæ sunt huius corruptibilis vitæ. *per virtutem suam.*

VERS. 15 *Nescitis quoniam corpora vestra membra sunt* [Christi?] Vos ipsi enim, ac consequenter corpus & anima vestra, estis membra Ecclesiæ Christi. Pulchrè S. Augustin. serm. 18. in hæc Apostoli verba: *Vita, inquit, corporis anima est, vita anima Deus est. Spiritus Dei habitat in anima, & per animam in corpore, vt & corpora nostra templum sint Spiritus sancti, quem habemus à Deo.*

Corpus
nostrū
anima
sunt mē
bra Christi.

Tollens ergo membra Christi, faciam membra meretricis? absit] Ostendit grauitatem peccati eius qui fornicatur, vt qui Christum caput suum contumelia afficiat, dum membra eius ad fornicationem prostituit, faciendo ea membra meretricis seu fornicariæ mulieris. quod quidem summoperè debet refugere Christianus.

VERS. 16 *An nescitis quoniam qui adhaeret meretrici, vnum corpus efficitur: erunt enim, inquit, duo in carne vna*] *Vnum corpus*, per corporum vnionem & commixtionem, vt sicut mercatores in locietate vnas habent opes, quia communes; sic fornicarij vnum habent corpus, quia vtriusque corpus est vtrique commune, ait Caietanus: & sic sunt *duo in carne vna*, id est, duo sunt vna caro. quasi dicat, E duobus

bus fiet velut vnus homo, non spiritalis, sed carnalis, & quasi totus caro.

Qui autem adheret Domino (cum eo fit &) est vnus spiritus] *VERS. 17.*
Adharēs Domino vnus est spiritus cum eo.
 Sensus: Qui fide & charitate Christo Domino sese agglutinavit, is quodammodo fit vnus cum eo spiritus: nimirum coniunctione spiritus sui cum spiritu Christi. *Vnus* non essentialiter, sed accidentaliter, vnus, inquam, charitate, voluntatis consensu, gratia & gloria: quæ hominem faciunt quasi diuinum & Deum, vt cum Deo quasi vnus idemque sit spiritus. ita Ambrosius, Anselm. Oecumenius. Vnde ex hoc loco S. Basilius lib. de vera virg. demonstrat animam castam & sanctam esse sponsam Dei, eamque in diuinæ imaginis excellentiam transferri, vt cum Deo vnus fiat spiritus: atque ex hac cum Deo coniunctione haurire omnem puritatem, virtutem, incorruptionem, pacem & tranquillitatem. Vnitas, inquit Bernardus, spiritus cum Deo hominis cor sursum habentis, proficientis in Deum voluntatis est perfectio. Cùm iam non solum vult quæ Deus vult, sed sic est, non tantum affectus, sed etiam in affectu perfectus, vt non possit velle nisi quod Deus vult: velle autem quod Deus vult, hoc iam simile Deo esse est, &c.

Fugite fornicationem] *VERS. 18.*
 Peculiare est vitio fornicationis, fugiendo magis quam repugnando superari. Hunc igitur hostem vincere qui volet, fugiat: id est, ipsas etiam primas & solas huius generis cogitationes atque phantasmata penitus ex animo repellat; & horum quoque occasiones sedulo vitet.

Omne peccatum, quodcumque fecerit homo, extra

corpus est] id est, tale quo non peccat in corpus suum, corpus proprium non maculat, non pollut. *Omne peccatum*, id est, pleraque omnia peccata quæ ordinariè & communiter faciunt homines, extra corpus sunt.

Qui autem fornicatur, in corpus suum peccat.] Eum qui fornicatur, aut quocumque modo peccat per immunditiam carnalem, peccare in corpus suum, quia dehonestat illud, & ignominia afficit, excitans in eo brutalem ac fœdam libidinem; qua nimirum ita prorsus absorbetur animus, ut in eo actu nihil aliud cogitare possit.

VERS. 19 *An nescitis quoniam membra vestra templum sunt Spiritus sancti, qui in vobis est, quem habetis à Deo?*] proinde futuri in Deum tanti muneris auctorem ingrati & iniuriosi, si Spiritum sanctum per fornicationem à vobis expuleritis.

Et non estis vestri] q.d. Vestri ipsorum: id est, non estis vestri iuris.

VERS. 20 *Christiani quo pretio empti.* *Empti enim estis pretio magno*] Sensus; Non estis iuris vestri. Nam serui emptitij estis, utpote pretio redempti, sanè permagno & inæstimabili, nempe sanguine Filij Dei. Quamobrem vos ipsos & corpora vestra tanquam rem pretiosam debetis intemerata seruare Domino vestro: quasi dicat, Magni æstimate, magni facite vestra corpora. Ne corpus tuum vilipendas, ne gratis vendas, imò maximi ducas. Hæc est enim gloria Dei, si magni fiant illa corpora, quæ Deus tanto sibi pretio compararit, scilicet sanguine suo.

Glorificate & portate Deum in corpore vestro] castum illud seruando in obsequium Spiritus & Dei. Glorificamus Deum in corpore nostro, tanquam templo eius, quâdo seruamus illud purum

ab omni immunditia, & ornamus bonis operibus. Per hæc enim Deus glorificatur apud homines, secundum illud Matth. 5. Sic luceat lux vestra coram hominibus, vt videant opera vestra bona, & glorificent Patrem vestrum qui in caelis est. Portamus autem Deum in corpore nostro, quando corpus rotum obsequio Dei mancipamus. Metaphora sumpta à iumentis quæ portant sessorem, & ad eius voluntatem mouentur.

CAPVT VII.

SUMMARIVM.

Hortatur ad continentiam à concubitu, debitum coniugale reddendum præcipit, vsum coniugis causa vitandæ fornicationis indulget coniux coniugem ne dimittat. Christiano coniugi quatenus ab infideli liceat discedere, docet: & vt quisque in sua vocatione maneat; virginitatem commendat ac matrimonio præfert. viduam quoque si sic maneat, fore beatiorem affirmat.

DE quibus autem scripsistis mihi, q. d. Quod at- VERS. D.
tinet ad quæstiones quas mihi proposuistis de matrimonij & celibatus iure, vsu, fructu, sic respondeo: *bonum est homini mulierem non tangere*] *bonum*, id est pulchrum, res præclara, eximia est. ita Theophyl. *Bonum* ergo est bonum morale & spirituale, quod per se facit ad concupiscentiæ victoriam, pietatem & salutem. Rursum tangere,

vel cognoscere mulierem Hebræis honestè & modestè loquentibus idem est, quod exercere actum coniugij.

VERS. 2. *Propter fornicationem autem, nè scilicet in eam incidat, si cælebs sit, & tamen castè viuere nolit, unusquisque suam uxorem habeat] suam Græcè propriam. sed & illud propter fornicationem, subaudi vitandam.*

VERS. 3. *Vxori vir debitum reddat; similiter autem & vxor viro] Vir pro marito accipitur. Debitum, Græcè debitam benevolentiam ita honesta periphrasi debitum coniugale circumscribit Apostolus. rectè autem debitum vocatur, quia ex iustitia quadam debetur. Cuius ratio sequitur.*

VERS. 4. *Mulier sui corporis potestatem non habet, sed vir. similiter autem & vir sui corporis potestatem non habet, sed mulier] sui corporis. scilicet, secundùm ea membra quæ sexum distinguunt, & quatenus ea seruiunt actui coniugali. potestatem, vt pro sua voluntate possit continere, vel alteri se coniungere, non habet mulier, puta vxor, sed maritus, idque sibi tantùm non alteri. ita S. Aug. lib. 5. contra Iulian. cap. 4. vnde pro potestatem non habet, Græcè, ius non habet, scilicet ad continendum, vel vt alteri corpus suum tradat.*

VERS. 5. *Nolite fraudare inuicem, negando debitum coniugale, nisi forte ex consensu ad tempus, vt vacetis orationi; Græcè, vt vacetis ieiunio & orationi.*

Et iterum reuertimini in idipsum] Græcè, & iterum ad idem conueniatis. vt sensus sit: Orationis tempore finito coniugibus redeundum ad opus consuetum: quod, inquit Hieronymus, erubescit suo vocare nomine.

Ne tentet vos Satanas] id est, ne in adulterium aliâque damnabiles corruptelas vos tentando pertrahat diabolus, si diutiùs maneatis toro separati.

Propter incontinentiam vestram] Sensus: Post orationem redite ad opus coniugale; quod ut faciatis, moneo propter incontinentiam vestram, ne aliqui Satanas vos sollicitet & inducat ad deteriora.

Hoc autem dico secundum indulgentiam, non secundum imperium] q. d. Copulam indulgeo, non præcipio. VER. 6.

Volo enim omnes vos esse sicut meipsum] quoad VER. 7.
cælibatum & continentiam. Nota *volo*, id est vellem, cuperem, optarem si commodè fieri posset. *Volo* ergo significat hîc actum volendi inchoatum & imperfectum. Patres ex eo colligunt & docent, Paulum ab omni concubitu sese continuisse, & in perpetua castitate vixisse, ut Epiphanius hæresi 58. Hieronymus ad Eustoch. cap. 8. & in epist. ad Celantiam cap. 8. Augustinus lib. de gratia & libero arbitrio, cap. 4. &c.

Paulus
vixit sine
con-
iuge.

Sed unusquisque proprium donum habet ex Deo: alius quidem sic, alius vero sic] id est alius tale, alius autem tale. De fidelibus agit Apostolus, ac dicere vult, non vnum omnia habere, sed alios alia. quidam enim donum habent castitatis conjugalis, alij vidualis, alij virginalis.

Dico autem non nuptis & viduis, bonum est illis si sic permaneant, scilicet innupti uti sunt, *sicut & ego*] innuptus permaneo. *Bonum est si sic permaneant*, id est, permanere velint. q. d. *Volo*, id est velim, *omnes esse sicut meipsum*, hoc est, esse virgines, uti ego virgo sum; sed nolo id præcipere. VER. 8.

VER. 9.

*Quod si non se continent, nubant] Melius (satius) est enim nubere, quàm vri, scilicet, nisi iam per votum nupseris Christo. Illis nubere quàm vri melius est, qui adhuc nubere possunt. Apostolus enim dat causam, cur velit incontinentes & fragiles nubere, ne scilicet vrantur, id est, fornicentur: nam alios generosos pugiles vult continere, quasi dicat. Qui se non continent, nubant: melius est enim nubere, quàm non continere. ita Theodoretus, Ambrosius, Anselmus, Sanctus Thomas, Augustinus. Melius, inquit Hieronymus, est nubere quàm vri, id est, melius est maritum ducere quàm fornicari. Vritur ergo non qui tentatur incentiuo libidinis, sed qui à tentatione superatur: non qui sentit, sed qui consentit. quomodo dicitur vri igne, non qui calorem eius qualitercumque molestum sibi sentit, sed qui admoto igne læditur ac sauciatur. quod satis declarat Græcum verbum ab igne deductum, igniri, incendi, comburi. Quod si vri non plus esset quàm pati motus libidinis, & inquietari stimulis carnis, vt volunt Sectarij; iam ipse Paulus qui suprâ dixit, *Volo omnes homines esse sicut meipsum*, iuxta suum hoc consilium vxorem ducere debuisset. Nam de stimulo carnis alibi queritur; *Datus est, inquit, mihi stimulus carnis mee*, &c. 2. Corinth. 12. Accommodatior est textui, vt nubere dicatur melius quàm vri, quia nubere minus malum est, & secundum veniam concessum; vri verò deterius, ac minimè concedendum. idè melius est nubere, quia peius est vri. Sanctus Thomas, *Melius interpretatur magis tolerandum*. Tale quoque est quod Sanctum Martinum dicere solitum refert Sulpitius*

pitius : Coniugium pertinet ad veniam , virginitas spectat ad gloriam . fornicatio deputatur ad poenam .

Iis autem qui matrimonio iuncti sunt , precipio VER. 10.
non ego , sed Dominus , uxorem à viro non discedere . Respicit Apostolus ad præceptum Dominicum : non licere viro dimittere uxorem ,

nec uxori virum , excepta causa fornicationis Matth. 5. & 19. Marc. 10. Luc. 6. *Quod si dis-* VER. 11.
cesserit , manere innuptam , aut viro suo reconciliari : & vir uxorem non dimittat .] Manere innuptam . Hinc sequitur diortium , etiam iustum & licitum , non soluere matrimonij vinculum , sed tantum thori consortium , ut si coniux sit adultera , non liceat viro innocenti aliud inire matrimonium . Eadem est ratio uxoris , si vir sit adulter . *Et vir uxorem non dimittat , sine graui & iusta causa .* Nam ob fornicationem & alijs iustis de causis licet dimittere .

Nam ceteris ego dico , non Dominus . si quis VER. 12.
frater uxorem habet infidelem ; & hec consentit habitare cum illo , non dimittat illam .] Ego dico , id est , ego consulo id quod sequitur , scilicet , ut fidelis infidelem coniugem pacificam non dimittat .

Et si qua mulier fidelis habet virum infidelem , VER. 13
& hic consentit habitare cum illa , non dimittat virum .

Sanctificatus est enim vir infidelis per mulierem VER. 14.
fidelem , & sanctificata est mulier infidelis per virum fidelem] q. d. Matrimonium & coniunctio ista sancta est : vnde non profanatur , nec polluitur fidelis per contactum infidelis , uti vos scrupulosè timetis , sed potius infidelis morali quadam

quadã denominatione, & quasi sanctitatis aspergine, ait Anselmus, inde sanctificatur: tum quia maritus est sanctæ, id est, fidelis cõiugis, tum quia eam in fide sua non impediendo, & beneuolè cum ea viuendo, quasi viam sternit sibi, vt per preces, merita, verba & exempla fidelis coniugis conuertatur & ipse, fiatque sanctus; sicut sancta Cæcilia maritum suum Valerianũ conuertit.

Alioquin filij vestri immundi essent. quasi dicat: Si ab infideli coniuge faceretis diuortium, filij vestri haberentur quasi nati ex illicito thoro, adulterini, illegitimi: *nunc autem sancti sunt*] id est mundi, mundi autem, id est ex honesto & legitimo matrimonio concepti & nati. ita Ambrosius, Anselmus, Augustinus. *Sancti sunt*, quia conuente infideli, facilè fidelis parentis fide & diligentia ac cura, sanctificari, baptizari, & christianè educari possunt. ita August. lib. 3. de pec. meritis, cap. 12. & ex Tertull. Hieronymus epist. 153. ad Paulinum.

Var. 15.

Quod si infidelis discedit, discedat.] Sensus est: Si infidelis discedit, non consentiens habitare cum fidei, vt fidei, id est, si religione eius offensus eam relinquat; non est quòd coniux fidelis existimet se debere illum sequi; sed sinat eum discedere, tanquam per illius discessum libertati suæ relictus.

Non enim seruituti subiectus est frater aut soror in huiusmodi] non est seruiliter subiectus frater aut soror talibus, hoc est, infidelibus qui discedunt, aut cohabitare non consentiunt.

In pace autem vocauit nos Deus.] *In pace*, id est ad pacem. Quod autem dicit tale est: Religio Christiana, ad quam à Deo vocati sumus, non
cogit

cogit nos ad hanc seruitutem, qua pax Christiana turbetur, hoc est, pacificus & tranquillus Christi cultus in familia impediatur. Quare sicut pater filium, & filius patrem potest plena libertate relinquare ex eiusmodi causa; sic & coniux fidelis infidelem.

Vnde enim scis mulier, si virum saluum facies? aut vnde scis vir, si mulierem saluam facies?] quasi dicat: Donum Christi est pax; ad hanc, non autem ad seruitutem inquietam & rixosam vocati sumus à Christo. Si ergo infidelis rixis, probris, minis in fidem & fidelem coniugem, discessionem quaerit, discede, ô coniux fidelis, ab eo, vt pacificè viuas: neque præendas spem conuersionis eius. Vnde enim id speres, in homine pagano, blasphemo, rixoso? ac consequenter, vnde scis, vel vnde speras, quòd eum saluum facies?

VER. 16.

Nisi unicuique sicut diuisti Dominus, vnumquemque sicut vocauit Deus, ita ambulet.] Dixi, inquit, fidelem infideli coniuge discedente non esse subiectum seruituti, vt eum sequatur aut retineat, ne quidem salutis eius procurandæ causa: non prohibeo tamen quo minùs id faciat, si præsertim occulto Dei dono & instinctu ad id moueatur. imò sententia mea hæc est, vt quisque, quoad fieri potest, ita ambulet, sicut vocauit eum Deus: hoc est, conseruetur, Deoque seruiat, manens in eo genere vitæ in quo ad fidem à Deo vocatus est; siue in coniugio, siue extra coniugium; siue in seruitute, siue in libertate, siue in alio quocumque.

VER. 17.

Et sicut in omnibus Ecclesiis doceo.] Sensus: Nec vobis solùm, sed omnibus Ecclesiis hanc meam sententiam propono & præscribo; Christianissimum

num non cogere ad mutandum vitæ statum; nec, nisi magna ratio cogat, mutandum esse.

VER. 18. *Circumcisus aliquis vocatus est?* id est, quispiam prius circumcisus, utpote Iudæus aut profelytus, vocatus est ad fidem? *non adducat præputium*] id est, non attrahat, scilicet ferro, præputium. ita Theophylactus. ne pœniteat eum aut pudeat circumcisionis, nec affectet esse præputiatus.

In præputio aliquis vocatus est? non circumcidatur.] Hoc enim esset iudaizare & Christum abiicere.

VER. 19. *Circumcisio nihil est, & præputium nihil est.*] Sensus: Nihil hæc valent, nihil conferunt ad iustitiam & salutem, idè non sunt affectanda. agit de Iudæis ad Christianismum conuersis.

Sed observatio mandatorum Dei] supple, est aliquid, confert ad iustitiam & salutem: quia scriptum est, Factores legis iustificabuntur, Rom. 2. &, Si vis ad vitam ingredi, serua mandata, Matth. 19.

VER. 20. *Vnusquisque in qua vocatione vocatus est, in ea permaneat.*] Vocationem intelligit vitæ statum seu conditionem.

VER. 21. *Seruus vocatus es? non sit tibi cura.*] Seruus eras, inquit, quando vocatus es ad fidem? non te res illa angat, quòd seruus sis.

Sed & si potes fieri liber, magis utere.] Sensus est: Etiam si possis assequi libertatem, magis tamen, id est potius, utere seruitute, & in ea permane maioris boni causa, scilicet ad tuam exercitationem & domini tui salutem, &c.

VER. 22. *Qui enim in Domino vocatus est seruus, libertus est Domini*] q. d. Serui heriles si fiant Christiani, non ambiant fieri liberi à seruitute herili, sed gloriantur

rientur quòd à seruitute peccati asserti sunt in libertatem gratiæ & adoptionis filiorum Dei. vide Chrysof. hîc & in moral. hom. 19.

Similiter qui liber vocatus est, seruus est (Christi) quia redemptus ab eo.

Pretio empti estis] puta sanguine Christi, qui VER. 13.
antonomasticè dicitur pretium, vtpote ingens & immensum. ita Ambros. Dicitur autem tam ad seruos quàm ad liberos, adeoque communiter ad omnes fideles.

Nolite fieri serui hominum.] Pretio sanguinis sui Christus vos emit, & seruos suos fecit; igitur nolite fieri serui hominum, id est, ne vos ita subiicite hominibus, vt Christo Domino debitum subtrahatis, aut quoquo modo minuatis obsequium atque seruitium. ita videlicet, vt hominibus seruiendo Dei obsequium negligatis.

Vnusquisque in quo vocatus est, fratres, in hoc permaneat apud Deum] q. d. Veruntamen, quisque VER. 14.
in suo statu, siue herili, siue seruili, in quo vocatus est, & venit ad Christianismum, permaneat. *Permaneat apud Deum*, id est Deo seruiens, & à Deo non recedens.

De virginibus autem (vt scilicet maneant virgines, & seruiant Deo in virginitate) *præceptum Domini non habeo: consilium autem do*, vt id faciant, *tanquam misericordiam consecutus à Domino, vt sim fidelis.*] Virginitatem, inquit, consulo, tanquam is, qui misericorditer assumptus sum ad gratiam Apostolici muneris apud Gentes, vt fideliter illis consulam. ita Ambrosius, Anselmus, Theodoretus, quasi dicat: Quo præ aliis Apostolis indignior, maiori gratia, & misericordia vocatus sum ad
Apo

Apostolatam, eo magis in eo decet me esse fidelem, & fideliter consulere iis, ad quos à Christo missus sum Apostolus.

VER. 26. *Existimo ergo hoc bonum esse propter instantem necessitatem.*] Hoc, scilicet virginitatem. ita Ambrosius & alij, vel aptius, hoc, ut scilicet sint & maneant virgines. *Propter instantem necessitatem.* Instans necessitas, vel præsens necessitas est necessitas temporis, id est, angustia præsentis vitæ, quæ nobis vitæque nostræ incumbit & imminet, eamque arctat & vrget, ut properet ad mortem & æternitatem. *Instans* ergo necessitas est breuitas temporis, quod nobis datur ad æternitatis acquisitionem: quæ proinde non mundo, non coniugi, sed animæ & Deo danda est. ita Chrysostomus, Anselmus, & S. Hieronymus lib. i. contra Iovinianum: *Necessitas*, ait, *hæc est breui moriendi.* quasi dicat Paulus: In hac breui vita necessitas est placendi Deo, & studiosè parandi victum & necessaria, scilicet bona opera, ut inde viuamus beati in tota æternitate; ergo consulo virginitatem. hæc enim vni Deo intendere potest, cum coniugati per onera coniugij distrahantur.

Quoniam bonum est homini sic esse] q. d. Existimo bonum esse manere virginem propter instantem necessitatem: *quoniam*, id est, quod inquam homini sit bonum sic esse, scilicet in virginitate.

VER. 27. *Alligatus es uxori? noli querere solutionem. Solutus es ab uxore? noli querere uxorem.*

VER. 28. *Si autem acceperis uxorem, non peccasti: & si nupserit virgo, habilis scilicet ad nubendum, puta libera & innupta, nec Deo consecrata. ita Theodoretus, Photius, & Sanctus Hieronymus. talis nubent*

nubendo, non peccavit.

Tribulationem tamen carnis habebunt huiusmodi] Aperientes sibi per coniugij copulam dolorum officinam, inquit S. Basilius lib. de S. virginitate. Vocat Apostolus *tribulationem carnis*, coniugij, liberorum & familiae onera. Tribulationem ergo carnis appellat eam, quae circa carnem & carnalia versatur, quaeque carnem affligit.

Qua tribulatio carnis vocatur.

Ego autem vobis parco] ego autem vobis tanquam filiis parco, cupiens afflictionum & molestiarum quae nuptias consequuntur, expertes esse, ideoque continentiam suadeo.

Hoc itaque dico, fratres, tempus breue est] quasi dicat, Breue est omne hoc tempus, & imminet dies iudicij: non ergo temporaneis saeculi voluptatibus immoremur, sed comparemus nos ad iudicium. VER. 29.

Reliquum est, ut & qui habent uxores, tanquam non habentes sint] ut scilicet non magnopere rei uxoriae afficiantur, ut animum, mentem atq; amorem magis in Domino, quam vxoribus defigant: ita Ambrosius & Anselmus.

Et qui flent, tanquam non flentes] hoc est, quibus tristitia accidunt, quae sunt flendi materia, non iis admodum commoueantur; sed patienter & æquanimiter ferant, utpote non diu duratura, seque consolentur spe vitæ futuræ. VER. 30.

Et qui gaudent tanquam non gaudentes] consideratione breuitatis ac vanitatis gaudiorum huius mundi.

Et qui emunt, tanquam non possidentes] perpetui nimirum, sed tanquam usufructuarij ad vitam.

Et qui utuntur hoc mundo, tanquam non utantur] VER. 31.

S

ut qui

vt qui rebus huius mundi vtuntur, vtantur obiter, ac velut in transcurfu, quantum fert necessitas; eoque modo sint quasi non vtentes.

Præterit enim figura huius mundi] tota huius mundi facies & dispositio transitoria est, aliquando cessabit. Noli, ait Bernardus, amare præsentia, quæ possessa onerant, amata inquinant, amissa cruciant, figura, id est, habitus, species ac status mundi fugax, ita Ambr. & Anselm. Nota. Mundo non tribuit Apostolus formam: hæc enim solidior est & constantior; sed figuram, quæ mobilis est, fugax, euanida.

Præterit iste dies, nescitur origo secundi,

An labor, an requies. sic transit gloria mundi.

VER. 32.

Volo autem vos sine sollicitudine esse] *Volo*, id est, velim. vt supra, *Volo*, omnes vos esse sicut me ipsum, *sine sollicitudine*, ac consequenter in virginitate & cælibatu viuere.

Qui sine vxore est, sollicitus est qua Domini sunt.] magnam habet opportunitatem occupandi se totum cogitatione earum rerum quæ Christi Domini sunt, id est, quæ spectant ad æternam salutem.

Quomodo placeat Deo] Placetur autem Christo per opera pietatis.

VER. 33.

Qui autem cum vxore est, sollicitus est qua sunt mundi, quomodo placeat vxori, & diuisus est] in multas nimirum curas distractus, vt vni Domino vacare non possit, sed partem Deus, partem, & potiorrem, vxor & filij sibi vendicent. ita Ambrosius.

VER. 34.

Et mulier innupta & virgo cogitat qua Domini sunt, sollicitè meditatatur, & curat ea qua Domini sunt, vt sit sancta corpore & spiritu] *Sancta*, id est, pura & immaculata. *Virgo*, inquit, Oecumen.

corpore

corpore sancta est, propter castitatem; spiritu autem sancta est, propter familiaritatem cum Deo, & Spiritus sancti inhabitationem,

Virgo est
sacra cor-
pore &
spiritu.

Quae autem nupta est, cogitat quae sunt mundi, quomodo placeat viro,

Porrò hoc ad utilitatem vestram dico] ad maiorem scilicet perfectionem, & profectum vestrum in spiritu & virtute, cælibatum vobis consulo. VER. 35.

Non ut laqueum vobis iniiciam, non quod vobis imponere velim necessitatem continendi, & vos eò cogere. ita Oecumen. Theophyl. Chrysof. sed ad id quod honestum est] scilicet vos adhortans ad honestum, id est, honestiorem & meliorem vivendi conditionem in cælibatu.

Et quod facultatem praebeat vobis virginibus, sine impedimento Dominum obsecrandi] quasi dicat, Ad id quod assideat Deo indistractè, seu, ut in cælibatu indiuisè semper assideatis & adhereatis Deo. ita Theophylactus & Theodoretus, scilicet ut sit vobis facultas Dominum assiduè obsecrandi.

Si quis autem turpem se videri existimat super virgine sua, quod sit super adulta, quasi turpe sit & indecorum, quòd illa virgo plus æquo sit superadulta, & ita oportet fieri] & ita potius fieri debere putat pater, ut collocet illam viro in matrimonium, vel quia ipsa non vult continere. VER. 36.

Quod vult, faciat, filiam tradat nuptui si vult; vel seruet virginem, si id malit. non peccat, si nubat.

Nam qui statuit in corde suo firmus, non habens necessitatem, potestatem autem habens suae voluntatis, & hoc iudicavit in corde suo, servare virginem suam, bene facit] qui verò, inquit, stabile ac firmum VER. 37.

habet animo propositum, nec mouetur vulgè sermonibus, vt secùs faciat quàm constituit apud se. *Non habens necessitatem*, scilicet præcepti. *Potestatem autem habet* circa propriam voluntatem. & *hoc iudicat in corde suo*, id est, maturo iudicio apud se decreuit ac statuit. *Seruare virginem suam*, Græcè, vt feruet. *Bene facit*, quia consilium Christi & meum adimplet.

VER. 38. *Igitur & qui matrimonio iungit virginem suam, bene facit: & qui non iungit, melius facit*] id est, rem facit meliorem & præstantiorem, scilicet genere suo,

VER. 39. *Mulier alligata est legi*, scilicet matrimonij, vt discedere à suo viro & alij nubere non possit. *quanto tempore vir eius viuit*, viuente viro. *quod si dormierit vir eius*] id est mortuus fuerit. Mors fidelium dicitur somnus: ex eo enim euigilabunt in resurrectione.

Liberata est: cui vult nubat, id est, est libera ad nubendum cui voluerit, *tantum in Domino*] id est, in Domini Ecclesia & Christianismo. *Nubat ergo in Domino*, id est, nubat viro Christiano, ita Ambros. Theod. Theophyl. Anselm. Thomas, S. Augustinus.

VER. 40. *Beatior autem erit si sic permanserit*] beatior autem est si sic maneat. *Sic*, id est sine viro. tum hinc in quietâ & sanctiore vita, tum in futuro maiori beatitudine felicior & gloriosior erit in cælo, ait Ambros. *si sic* (separata in viduitate) *permanserit*. Hinc patet consilium viduitatis, tanquam melioris matrimonio.

Puto autem, quod & ego spiritum Dei habeam] nimirum spiritum consilij, secundum quem puto me ista fideliter suadere. ita Anselm. & alij. Nota,
 & ego

et ego, q. d. Sicut alij Apostoli, ita & ego spiritum Dei habeo. Notat S. August. tractat. 37. in Ioan. puto non dubitantis esse, sed asseuerantis & increpantis.

CAPVT VIII.

S V M M A R I V M.

Reprehendit eos qui quòd scirent idolum nihil esse, promiscuè etiam cum offendiculo fratrum infirmorum, cibos edebant immolati-
tios: admonens eos ne sua scientia ad fratrum perniciem abutantur.

DE iis autem, quæ idolis sacrificantur, scimus, VERS. I.
quòd scilicet immolata idolis ab aliis cibis non differant, nec plus habeant numinis vel religionis, vt quidam vestrum ô Corinthij, persuasi videntur. vide Chrysof. Quia omnes (bene & plenè in fide Christi instituti) scientiam (id est, sufficientem rerum Christianarum cognitionem) habemus] ex qua scimus idolothyta esse adiaphora.

Scientia inflat] quasi dicat, Scientia hæc vestra qua scitis idola nihil esse, & consequenter licitum idolothytis vesci, illique vescimini cum scandalo ignorantium hoc: hæc, inquam, scientia facit vos superbire contra ignorantes, eosque despicere.

Charitas verò adificat] scilicet infirmos & ignaros: vt eos in fide & pietate Christiana conti-

neat & promoueat. Id enim est ædificare, proximos ad salutem promouere; cui è contrario opponitur scandali peccatum, quo proximus destruitur, hoc est, damno salutis afficitur.

VERS. 2. *Si quis autem se existimat scire aliquid, nondum cognouit quemadmodum oporteat eum scire*]
Scientia que finis, usus, & modus. id est, qui putans se aliquid scire inde inflatur, hic necdum scit quis sit finis, usus & modus scientiæ, videlicet, vt per scientiam non superbias, prophis quibus possis, nemini oblis, neminem scandalizes: & sic à Deo agnoscaris & ameris.

VERS. 3. *Si quis autem diligit Deum, & propter Deum proximum: vt eum idolothytorum esu aliãve re non scandalizet, sed ædificet; hic cognitus est ab eo*] id est, hic à Deo approbatus & dilectus est, in huius scientia complacitum est Deo.

VERS. 4. *De escis autem quæ idolis immolantur, scimus quia nihil est idolum in mundo: q. d. Non est id quod existimatur & quod repræsenter, non est Deus. Vnde explicans subdit: & quod nullus est Idolum Deus nisi vnus*] q. d. Idolum nihil est, id est, nihil tale est quale præ se fert: quia nihil habet numinis. materialiter est lignum, formaliter nihil: quia imago est falsa rei, siue Dei qui non est; ac consequenter idolothytum quæ tale nihil est, id est, nihil habet numinis vel sanctitatis ex idolo, cui est oblatum.

VERS. 5. *Nam etsi sunt qui dicantur dij à paganis, & apud eos sunt dij & domini multi, vt sequitur, dij inquam tam cælestes, vti sol, luna, stellæ; quàm terrestres, vt Iupiter, Apollo, Hercules.*

VERS. 6. *nobis tamen vnus Deus, Pater, ex quo omnia, & nos in illum*] in illum scilicet gloriam & cultum creati sumus.

Et unus Dominus Iesus Christus, per quem omnia, & nos per ipsum, scilicet creati & redempti sumus: sed non in omnibus est scientia, iam dicta, quòd idolum & idolothytum nihil sit. nam vt sequitur: quidam autem cum conscientia idoli, ex erronea conscientia putantes quòd idolum habeat aliquid diuinitatis, quasi idolothytum manducant] id est, cum reuerentia quasi venerandum, quòd numini, in idolo latenti sit oblatum & sanctificatum. ita Anselmus.

VERS. 7.

Et conscientia ipsorum cum sit infirma, non plenè in fide instructa circa idolothyta, polluitur] quia contra conscientiam, aliorum exemplo manducant idolothyta. ita Chrysostronus.

Esca autem nos non cõmendat Deo. q. d. Idolothytorum, vel aliorum ciborum esus per se nihil facit ad pietatem, qua Deo placeatur: neque enim si manducauerimus (idolothyta) abundabimus, scilicet virtute, merito & gratia, quæ nos commendat apud Deum. Ostendit quàm esca sint res viles & exiles, ideòque omittendæ ob scandalum, & postponendæ ædificationi proximorum. ita Anselmus.

VERS. 8.

Neque si nõ manducauerimus, deficiemus] Sic vulgò dicimus, Siue ad conuiuium hoc vocer, siue non, non ideò saturabor vel esuriam, non ideò pinguior ero vel macrior, ditior vel pauperior.

Videte autem ne fortè hæc licentia vestra (comedendi idolothyta) offendiculum fiat infirmis. Si enim quis viderit eum qui habet scientiam (idolothytum nihil esse) in idolio recumbentem, nonne conscientia eius cum sit infirma, ædificabitur ad manducandum idolothyta?] In idolio, id est, inquit Erasmus, in epulo idolorum. Secundò, propriè in idolio;

VERS. 9.

VER. 10.

id est, in templo, vel mensa idolis consecrata. nam ibi accumbebant comeduri idolothyta: tales enim epulas, utpote sacras, in templo instrui solere docet Herodotus in Clio. Sic enim & Iudæi victimas pacificas comedebant in atrio templi. Deut. 16. Hinc Syrus hic vertit; Si quis te viderit accumbentem inter idola. Vnde patet, idolothyta edere in idolio, non tantum esse malum propter scandalum, sed etiam per se, quia est professio idololatriæ. Nota, *adificabitur*, id est, prouocabitur, erigetur, ut comedat idolothyta quasi sacra, & quasi quid gratiæ inde accepturus. Alij *adificabitur*, inquit, id est, prouocabitur, ut contra conscientiam, qua putat cibum idolo oblatum ab eo esse afflatum & contaminatum, indeque se contaminandum, eum manducet.

VER. II. *Et peribit infirmus in tua scientia frater, propter quem Christus mortuus est*] Et peccabit frater infirmus comedendo idolothytum, quo putat edentem coinquinari, proindeque rem illicitam facere: & peccando peribit, per tuam scientiam; quod tu malè vteris, præstas illi peccandi occasionem; eumque perdis quem Christus in tantum dilexit, ut pro eius salute mortem oppetere non dubitaret.

VER. 12. *Sic autem peccantes in fratres, & percutientes* (scandalizantes & per scandalum vulnerantes) *conscientiam eorum infirmam, in Christum peccatis*] Christus enim sibi factum arrogat, quod vni ex minimis suis factum fuerit, Matth. 25. Rursum qui scandalizant proximum, in Christum peccant: quia Christi fabricam, puta proximorum probitatem & salutem, quam Christus suo sanguine construxit, malo suo exemplo destruunt

Scandalizantes
proximum
in Christum
peccant.

struunt & euertunt.

Quapropter si esca scandalizat fratrem meum: VER. 13. non manducabo carnem in aeternum, ne fratrem meum scandalizem] Verbum scandalizare, pro eo quod est offenculo esse, & peccandi occasionem præbere. *Hoc magistri* (inquit Chrysostomus) *optime est officium, suo exemplo docere qua præcipit.* S. Basilius in regulis breuioribus reg. 64. ait, eò scandalum esse maius, quò is, qui illud dat, maiori scientia aut gradu præditus est: additque quòd Deus de manu eius sanguinem peccantium, qui illius malum exemplum sequuntur, requiret & reposcet.

CAPVT IX.

SUMMARIVM.

Docet multis argumentis se potestatem habere sumptus exigendi pro ministerio Evangelico: sed abstinuisse tamen, ne quod offenculum daret Evangelio: cuius causa omnibus omnia se factum dicit. Ad perseuerantiam certaminis & cursus Christiani, quò coronam assequantur incorruptibilem, suo hortatur exemplo.

Non sum liber? non sum Apostolus?] Dixit VER. 1. Paulus in fine capitis præcedentis omnino cauenda esse scandala: hinc vt illud persuadeat, proponit se in exemplum, quòd tam ad cauendum scandalum, quàm ad dandum raræ vir-

tutis exemplum, iure suo, tot nominibus sibi debito, cesserit, nolens recipere stipendium prædicationis suæ, sed proprio labore victum sibi parans: vt & Corinthij suo iure decedant, ac præsertim non vescantur idolothytis, in gratiam proximorum, &c.

Nonne sum liber? nonne sum Apostolus?] q.d. Nonne mei iuris sum, vt tanquam Christi Apostolus sumptus & alimoniã à vobis exigere & accipere possim? Hoc tamen non facio, vt ostendam, quanti sit facienda proximi salus, & consequenter quàm vos scandala idolothytorum, & alia quæuis vitare debeatis. ita Chryf.

Nonne Christum Iesum Dominum nostrum vidi?] q.d. Hinc patet me esse Apostolum, quia Christum vidi, & ab eo ad euangelizandum missus sum. Act. 9. & 22.

Nonne opus meum vos estis in Domino?] id est, in fide ac religione Christi, quia ego per Euangelium in Christo vos genui; vestra Ecclesia à me ædificata est, vos estis mea structura.

VERS. 2. *Et si aliis non sum Apostolus, sed tamen vobis sum*] ac si dicat: Esto, non sum aliis Apostolus; at sanè negari non potest vestrum Apostolum me esse.

Nam signaculum Apostolatus mei vos estis in Domino] Græcè sigillum, quod haberi solet apud homines certum signum veritatis. Testimonium apostolatus mei extat in vobis, scilicet in euangelizando, in edendis miraculis, in labore & periculis, quæ vel suscepi, vel feci apud vos ad vestram conuersionem: quibus quasi sigillis diuinis consignauit, confirmaui & corroborauit apostolatum meum.

VERS. 3. *Aten defensio apud eos qui me interrogant, qui in-*
 2 2
 quirit

quirunt de mea vocatione & apostolatu , hæc est] quæ extat in vobis, vt dixi. ita Anselmus.

Nunquid non habemus potestatem manducandi & bibendi ?] scilicet de sumptibus vestris. q. d. Hæc est gloria & defensio mea , & mei apostolatus, quòd nullo pretio , vt pseudoapostoli; imò nec vllò sumptu accepto , vt Apostoli alij , sed gratis euangelizem ; cùm tamen ad sumptum hunc ius ac potestatem habeam , æquè ac alij. VERS. 4.

Nunquid non habemus potestatem mulierem sororem circumducendi, sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas ?] Sororem mulierem , id est Christianam matronam. Eam quippe fuisse Apostolorum consuetudinem , vt diuites feminas comites haberent, quibus necessaria vitæ subministrantibus , ipsi securiùs atque expeditiùs Euangelio vacarent. Ac sanè ad hunc intellectum cogit exemplum Christi. nam de eo refert Luc. cap. 8. quòd eum secutæ mulieres aliquæ ministrabant ei de facultatibus suis. Hoc autem erat mulieres circumducere. Quo potissimum exemplo idipsum fecerunt Apostoli. VERS. 5.

Sicut & ceteri Apostoli, & fratres Domini, & Cephas ?] Fratres, id est, cognati Christi, scilicet Iacobus, Ioannes, Iudas. ita Anselm. imò Petrus princeps Apostolorum & Ecclesiæ.

Aut ego solus & Barnabas non habemus potestatem hoc operandi ?] Pariter enim ad Gentium conuersionem Paulus & Barnabas missi fuerunt à Spiritu sancto , Act. 13. Hoc operandi , id est, faciendi quod cæteri faciunt , viuendi ex Euangelio & mulierem circumducendi. VERS. 6.

Quis militat suis stipendiis vnquam ?] q. d. Sicut æquum est milites ali & viuere suis stipendiis, VERS. 7.

diis, vinitorem pasci fructu suæ vineæ, pastorem lacte gregis quem pascit: ita par est præcones Euangelij viuere ex Euangelio, puta ex sua vinea scilicet Ecclesia, & ex suo grege, id est, Christianorum bonis, sumptus & alimoniam accipere.

Quis plantat vineam, & de fructu eius non edet? quis pascit gregem, & de lacte gregis non manducat?

VERS. 8.

Nunquid secundum hominem hæc dico? nunquid hæc dico ex humano & carnali affectu; tanquam mihi meisque commodis consulere volens? minime. Quin verò illa ipsa ex lege diuina stabilio & communio, an & lex hæc non dicit?

VERS. 9.

Scriptum est enim in lege Moysi (Deut. 25.) non alligabis os boni trituranti] quia nimirum par est, vt animalia laborantia comedant? Mos enim erat apud Orientales, vt & hodie in quibusdam Galiliæ locis, boum opera vti ad fruges pedibus triturandas. Qui verò tenaciores erant, bobus ora obligabant, ne de frugibus quas terebant, edere possent. quod erat inclementiæ cuiusdam & iniustitiæ; quam lex inhibet.

Nunquid de bobus cura est Deo?] q. d. Præcipua cura Dei in hac lege non fuit boum, sed altius quid spectauit, videlicet nos, & nostri similes, qui sumus boues typici, laborantes, & triturantes in agro & area Dominica, ex Euangelio posse viuere. & hoc est quod subdit:

VER. 10.

An non propter nos utique hoc dicit? nam propter nos scripta sunt] q. d. Si bos viuut ex tritura: ergo multò magis Apostolus ex Euangelio. ita Tertull.

Quoniam debet in spe arare qui arat. in spe, id est, cum spe, sperans scilicet mercedem. ergo prædicator sperare potest alimoniam ex sua prædicatione, & qui triturat in spe fructus percipiendi.

Si nos vobis spiriualia seminauimus, magnum est, si nos carnalia vestra metamus?] Spiritualia vocat doctrinam Euangelicam, & Sacramenta per Spiritum sanctum efficacia, quibus anima pascitur. Carnalia verò dicit alimenta ac cætera subsidia, quibus caro, id est corpus, nutritur atque foetur. VER. II.

Si alij potestatis vestra participes sunt, quare non potius nos? potestatis vestre, id est iuris sui, quod habent in vos. q. d. Si alij vsi sunt iure accipiendi alimoniam quod habent in vos, cur non & ego uti possim? VER. II.

Sed non vsi sumus hac potestate (iure accipiendi stipendium) sed omnia sustinemus] Omnia mala ex non vsu potestatis antedictæ prouenientia: nempe famem, sitim, frigus, nuditatem, vigilias, manuum laborem: cuiusmodi in 2. epist. cap. 6. & II. recenfer.

Ne quod offendiculum demus Euangelio Christi] q. d. Ne accipiendo sumptus demus occasionem, qua homines tenaces & indiscreti abutantur. ut remorentur Euangelium, illique obloquantur.

Nescitis quoniam qui in sacratio, id est, in templo, operantur, id est, sacris funguntur, aut subserviunt, ut sacerdotes & Leuitæ, qua de sacratio sunt, id est, hostias, aut templi prouentus, puta decimas & primitias, participant & edunt?] Nota operantur. Sacerdotum enim erat iugulare, excoiriare, secare, coquere, comburere victimas, quod operosum est, estque aliàs opus lanionum. VER. IJ.

Et qui altari deseruiunt, cum altari participant?] Sensus: Eos qui assistunt altari siue ipsi sacrificia offerentes, siue offerentibus ministrantes, suas accipere partes ex oblati.

VER. 14. *Ita & Dominus ordinavit iis, qui Euangelium annunciant, de Euangelio viuere] Dignus enim est operarius cibo suo, Matthæi decimo, mercede sua, Lucæ decimo.*

VER. 15. *Ego autem nullo horum usus sum] ac si dicat: Pro potestate mea non certavi argumentis, cum apud vos essem, sed magis eam dissimulaui, sustinens in ediam, meque meo labore transigens: quemadmodum scribit in 2. epist. cap. 11. Cum essem apud vos, & egerem, nulli onerosus fui.*

Non autem scripsi hæc, ut ita fiant in me] Ac ne nunc quidem ideò hæc scripsi, ut similiter erga me fiat; sed ad hoc, ut ostendam quod initio proposui, me tanquam Apostolum Christi, & ministrum Euangelij, ius & potestatem habere viuendi ex Euangelio.

Bonum est enim mihi magis (melius est) mori, quam ut gloriam meam quis euacuet] Gloriam meam, euangelizandi scilicet sine sumptibus. Porro gloriam seu gloriationem eam intelligit, qua gloriabatur aduersus pseudoapostolos, qui Corinthiis graues erant & sumptuosi.

Gloria
Pauli ad
uersus
Pseudo-
apostolos.

VER. 16. *Nam si euangelizauero, non est mihi gloria: necessitas enim mihi incumbit] scilicet euangelizandi. Necessitatem intellige ex præcepto Christi.*

Væ enim mihi est, si non euangelizauero] Hinc patet graui præcepto præceptum fuisse Apostolis Matth. 28. ut euangelizent & doceant omnes Gentes; adeò ut si neglexissent euangelizare, peccassent mortaliter: talibus enim intentatur væ iræ Dei & gehennæ.

VER. 17. *Si enim volens hoc ago, mercedem habeo] si uoluntarius, liberaliter, & gratis prædicem; habeo non qualem qualem mercedem operis, præcepti, scilicet*

scilicet prædicationis, uti alij Apostoli, sed mercedem per excellentiam, scilicet copiosam gloriam operis indebiti & heroici (quale est gratis prædicare) animique sponte sua tam liberalis apud Deum.

Si autem inuitus, id est, si non ultroneus, nec liberaliter aut gratis prædicem, sed quasi coactus præcepto Dei, vel metu pænæ, dispensatio mihi credita est] q. d. Tunc non habeo gloriam illam singularem, sed neque pecco, quia officio fungor meo, & facio quod iubeor. Nam commissã est mihi, & demandata hæc dispensatio, siue administratio Euangelij.

Qua est ergo merces mea?] gloriosa illa, & singularis iam dicta. Nota, merces ponitur hic pro merito, siue opere heroico, & meritorio magnæ mercedis per metonymiam.

Ut Euangelium prædicans sine sumptu ponam] tradam & annunciem Euangelium, sine sumptu, ac si dicas, insumptuosum, hoc est, gratuitum. sic enim loquitur ipse Paulus in epist. 2. cap. 11. *Gratis Euangelium Dei euangeliz. ani vobis.* Sensus: Ita demum mercedem ac præmium boni doctoris à Deo expectabo, si prædicans Euangelium Christi, sumptum ab alijs quibus prædico non accipiam. Hoc est enim Euangelium ponere, seu facere insumptuosum atque gratuitum. nam ponere pro facere frequens est in sacris Literis.

Ut non abutar potestate mea in Euangelio] abutar, id est, inquit, omnino utar omni iure meo. Significat ergo se eatenus teneri ad ponendum sine sumptu Euangelium, ne in Euangelio prædicando potestate sua, qua sumptus accipere poterat, abuteretur.

VER. 19. *Nam cum liber essem ex omnibus* (ab omnibus) quasi dicat, Cum nemini essem obstrictus, *omnium tamen me seruum feci*, ad omnia me demisi, etiam ad inopiam & famem, omnium infirmitatibus me accommodavi, &c. *ut plures lucrifacerem*] id est, ut quamplurimos acquiram Christo, saluosque faciam.

VER. 20. *Et factus sum Iudæis tanquam Iudæus, ut Iudæos lucrarer*] Iudæis, inquit, cum quibus mihi conuersandum fuit, factus sum *tanquam Iudæus*, id est, similis illis, intellige quoad actiones quasdam & obseruationes exteriores, velut circumcidens Timotheum, tondens sibi caput cum voto secundum legem, ac rursus ex voto sese purificans, dielque purificationis in templo cum oblationibus annuncians, Act. 16. 18. 21.

VER. 21. *Iis qui sub lege sunt, quasi sub lege essem* (cum ipse non essem sub lege) id est, cum probè scirem me lege Mosaiica non teneri, *ut eos qui sub lege erant lucrifacerem*, nempe Christo, ad eius fidem illos adducendo, *iis qui sine lege erant, tanquam sine lege essem*, quasi sine lege fuerit; quomodo Gentiles Dei legem omnino non seruantes (*cum sine lege Dei non essem, sed in lege essem Christi*) Sensus est: Cum tamen reuera non sim nec viuam sine lege Dei, sed obseruem legem Christi cui sum obnoxius. *ut lucrifacerem eos qui sine lege erant*] hoc est, Gentiles.

VER. 22. *Factus sum infirmis infirmus, ut infirmos lucrifacerem omnibus omnia factus sum*, non mentientis, vel peccantis actu, sed compatientis affectu, ut omnium moribus me cõtemperans, quantum honestas & Dei lex patitur, omnium morbis mederi possem, *ut omnes facerem saluos*] Per quod
decla

declaratur magna charitas Apostoli Pauli, quòd omnium seruum se fecerit, vt ex omnibus saltem aliquos, etsi paucos ad salutem perduceret.

Omnia autem facio propter Euangelium vt particeps eius efficiar] vt nimirum fructum prædicati Euangelij suo tempore percipiam, & participem cum alijs prædicatoribus, hoc est, vt vnà cum illis assequar ea bona quæ promittit Euangelium. VERS. 23

Nescitis quod ij qui in stadio currunt, omnes quidem currunt, sed vnus accipit brauium?] q. d. Ideò sine sumptu euangelizo, ideò omnibus omnia fio, ideò laboro; quia in stadio hoc curro, quia ad brauium concerto pro præmio, etiam primo & maximo. *Vnus accipit brauium.* q. d. Sicut in stadio, ita in via & vitæ Christiana non omnes currentes accipient brauium, sed tantùm benè & ritè currentes ad metam vsque. Sicut in stadio, qui rectè currit, accipit brauium, sic & qui rectè currit in Christianismo, coronam gloriæ accipiet. VERS. 24

Sic currite vt comprehendatis] scilicet coronam gloriæ & brauium victoriæ. vox, sic, notat reuerentiam, diligentiam, celeritatem, & perseuerantiam, quæ maximè in cursu ad brauium requiritur. Talis fuit cursus Christi, quem omnes Christiani imitandum sibi proponere debent. Quidam enim currunt bene, sed in bono cursu non perseuerant: quales Galatæ, quibus ait cap. 5. *Currebatis bene*; quos tamen in illo cursu queritur impeditos. Vnde & hîc paulò pòst de seipso loquens, affirmat se currere, haud dubium bene: & tamen adhuc se castigare corpus suum dicit, ne fortè cùm alijs prædicauerit, ipse reprobus fiat. Constat igitur ex hoc Scripturæ loco, quemadmodum ex multis alijs, veram iustitiam amitti posse: quod Verã iustitiã amitti posse.

negant hæreses nouæ.

VERS. 25

Omnis autem qui in agone contendit, id est agonizans in agone decertans gymnasticam exercens, *ab omnibus*, scilicet eum in agone impediens, *se abstinet*] Græcè per omnia temperans est & abstinens. & vt Cyprian. continens. Addit Clemens Alexandr. athletas abstinuiffe venere. Sicut enim libido corpus debilitat, eneruat & exhaurit; ita continentia & castitas roborat corpus, ac multò magis mentem. & ita hoc Apostoli dictum: *ab omnibus*, id est ab omni libidine, se abstinet.

Libido
corpus de
bilitat,
castitas
illud ro-
borat.

Et illi quidem vt corruptibilem coronam accipiant, id est, præmium aliquod temporale ac perituum: *nos autem incorruptam*] id est æternam coronam, in cælo repositam iis qui bene certauerint & cursum consummauerint.

VERS. 26

Ego igitur sic curro, non quasi in incertum: sic pugno, non quasi aërem verberans] *Pugno*, id est, prælior in bello, inquit S. Thomas, id est pugilem ago, pugnis certo, *non quasi aërem verberans*, id est, frustra & inaniter laborans: sed hostem verbero, scilicet corpus & carnem meam subigo, qua subacta facilè duo reliqui hostes, scilicet dæmon & mundus, subiguntur.

VERS. 27

Sed castigo corpus meum, & in seruitutem redigo, ne forte cum aliis predicauerim, ipse reprobus efficiar] *Castigo*, id est subigo, coërceo, contundo. Irenæi interpres lib. 4. cap. 72. vertit, *Linidum facio corpus meum*, id est siccum & squalidum reddo, vt intelligas Paulum fame & inedia corpus suum attenuare & affligere. & *in seruitutem redigo*, id est, vt seruum ago, ac subiectum mihi teneo: sic tracto vt cogatur & assuescat seruire. Iam quomodo corpus suum castigauerit, & in seruitutem redegerit,

Corpus
seruituti
subiectum.

degerit, alibi significat, vt illis verbis 2. epist. cap. 6. *In laboribus, in vigiliis, in ieiuniis.* Porrò castigatio corporis fit per ieiunia, cilicia, humiliationes, plagas, aliàsque carnis macerationes & afflictiones. Hinc nonnulli censent Paulum corpori suo plagas & verbera inflixisse.

Ne forte cum aliis predicauerim, ipse reprobus efficiar] id est reprobatus. q. d. Ne reprober & reiciar à Deo, cælóque excludar. Loquitur non de reprobatione æterna, quæ est in mente diuina, sed temporali, quæ est executio æternæ. Hinc patet incertitudo gratiæ & prædestinationis. Paulus metuit damnari, tu fide credes te saluandum? Secundò, hinc colligitur, Paulum non habuisse reuelationem de sua salute. ita S. Gregorius lib. 6. epist. 22. ad Gregoriam. Tertiò, non ita fuisse confirmatum in gratia, quin ab ea excidere potuisset. *Si Paulus hæc timuit*, ait Chrysostr. *qui tam multos docuit; & timuit postquam predicauit, quid nos dixerimus?* Augustinus serm. 19. de verbis Apostoli, citante etiam Beda: *Suo timore nos terruit. Quid enim faciet agnus, ubi aries tremuit.* Adde, Gregorium Papam affirmare Apostolum Paulum hæc scribentem, quamuis iam ad tertium cælum ascendisset, & in paradysum ductus arcana verba audiisset,

quæ homini loqui non liceret; tamen adhuc trepidasse & timuisse ne à salute excideret.

* *
*

Paulus
metuit
abiici &
damnare

CAPVT X.

SUMMARIVM.

Ab idololatria, fornicatione, & aliis vitiis deterreret exemplo veteris & ingrati populi, propter eadem à Deo variè puniti: cui in figura contigerunt omnia. Admonet vt à mensis idolorum abstineant, omnia ad Dei gloriam faciant, & proximis offendicula ne præbeant.

VERS. I. **N**Olo enim vos ignorare, fratres, quoniam patres nostri omnes sub nube fuerunt] quasi dicat: Ideò dixi post baptismum Christianis esse certandum in agone, ne reprobi fiant & brauium, amittant; sicut Hæbræi post typicum baptismū, & escam cælestem, scilicet manna, terram promissionis & brauium inertes per peccata amiserunt. *Patres nostri*, patres Iudæorum, è quibus ego sum, & multi inter vos, ô Corinthij. *Sub nube*. Nubes hæc fuit columna per diem obumbrans Hebræos vt nubes, & per noctem lucens vt ignis, quæ eos duxit per desertum quadraginta annis.

Et omnes mare (rubrum, siue sinum Arabicum) transferunt] sicco pede, Moysè per virgam suam aquas percutiente & diuidente.

VERS. 2. *Et omnes in Moysè baptizati sunt, in nube & in mari]* Exod. 14. Nota, transitum maris rubri typum fuisse baptismi, in quo sanguine Christi rubricamur, & mergimus Ægyptios, scilicet peccata.

cata. Moyses typus est Christi; nubes est Spiritus sanctus, æstum concupiscentiæ refrigerans, nōsque illuminans.

Et omnes eandem escam spiritalem manducauerunt] q.d. Omnes Hebræi tam boni quàm mali comederunt eandem escam, id est, idem manna. VERS. 3.

Et omnes eundem potum spiritalem biberunt] Erant enim illa spiritualia, non in se, sed in rebus significatis, quarum erant figuræ: sicut & alia multa, quæ in illo populo vel exhibebantur, vel gerebantur in typum futurorum. VERS. 4.

Bibebant autem de spiritali, consequente eos petra] Petra enim quæ dedit aquam Hebræis, erat typus Christi, qui est vera petra, è qua fluxit sanguis sitim concupiscentiæ nostræ restinguens. Hæc autem petra comitata dicitur Israëlitas, eò quòd aquæ quas petra copiosissimè fundebat, pro commoditate populi in riuos diuisæ, longo spatio profluerent, donec veniretur ad locum, ubi esset aquarum copia, vnde psalm. 77. de illis aquis dicitur: *Et deduxit tanquam flumina aquas, & torrentes inundauerunt.* & psal. 104. *Dirupit petram, & fluxerunt aquæ: abierunt in sicco flumina.*

Petra est sequens quo sensu.

Petra autem erat Christus] Illius petræ significatum erat Christus; siue, quod per petram significabatur, est Christus. Christus enim vt petra firmissima totam sustinet Ecclesiam; idemque percussus & occisus à Iudæis, quorum figuram Moyses gerebat, exundauit aquas vberrimas gratiarum, quibus salubriter reficimur in huius vitæ deserto, quicumque tendimus ad terram promissionis spiritualem seu mysticam, id est patriam cælestem. q. d. Paulus, Christi diuinitatis virtute, quæ erat petra spiritalis significata per petram

Petra spiritalis qua dicitur.

dantem Hebræis aquam, quæque Hebræos semper comes per desertum sequebatur, data est Hebræis aqua de petra illa materiali. ita S. Chrysofom. Ambros. Anselm. Hanc aquam typicam miraculosè eis dabat, vt Christum eam dantem agnoscerent & colerent: quod tamen, vt sequitur, plurimi eorum non fecerunt.

VERS. 5. *Sed non in pluribus eorum beneplacitum est Deo*] q. d. Licet omnes idem manna comederint, eandem aquam de petra biberint, tamen non omnes placuerunt Deo. ita Chrysof. Theophyl. Hebraismus, id est, plurimi eorum Deo non placuerunt: imò vehementer displicuerunt; vti que propter incredulitatem, murmuraciones, & alia peccata, quibus iram Dei aduersum se prouocauerunt.

Nam prostrati sunt in deserto] Sic Hebr. 3. de iisdem: Quorum cadauera prostrata sunt in deserto. Omnes enim Hebræi, qui duce Moysè egressi sunt ex Ægypto, ob peccata sua, præsertim murmuracionem, mortui sunt in deserto, dempto Iosue & Caleb. qui soli cum noua mortuorum sobole ingressi sunt terram promissam, Num. 14.

VERS. 6. *Hæc autem in figura facta sunt nostri*] Figura, hîc tam exemplum, quàm typum significat. Voluit enim Deus Hebræos statuere Christianis in exemplum, vt ex ipsorum punitione discerent Deum reuereri, illique obedire.

Vt non simus concupiscentes malorum, sicut & illi (patres nostri, scilicet prisca Hebræi) *concupierunt*] delicias carnum, in loco qui inde dictus est Sepulchra concupiscentiæ, eò quod Hebræi ibidem ob hanc carnum concupiscentiam cæsi sint à Deo. Num. 11.

Neque

Neque idololatra efficiamini, sicut quidam ex ipsis: quemadmodum scriptum est, Exod. 32. Sedit populos manducare, & bibere, & surrexerunt ludere] Nam ederunt & biberunt epulo constructo ex hostiis pacificis quas aureo vituli simulacro obtulerant. Vnde & *surrexerunt ludere*, saltando nimirum, & choros agendo: hos enim paulò post descendens è monte vidit Moyses, Exod. 32. VERS. 7.

Neque fornicemur, sicut quidam ex ipsis fornicati sunt] cum scilicet Hebræi coluerunt Beelphegor, id est, Priapum, & in eius gratiam & cultum fornicati sunt cum filiabus Moab, Num. 25. VERS. 8.

Et ceciderunt una die viginti tria millia] Chrysofost. Anselm. Caiet. referunt hoc ad plagam ob fornicationem cum filiabus Moab, de qua iam dixi, quæ recensetur Num. 25. sed ibi dicuntur cæsa viginti quatuor millia; hîc autem sunt tantum viginti tria millia. Caietanus respondet errore scribarum poni viginti tria pro viginti quatuor. Alij respondent Apostolum dicere verum, quia maior numerus, scilicet viginti quatuor, includit minorem scilicet viginti tria; sed planius & apertius dicemus Apostolum respicere ad Exod. 32. v. 28. vbi ob adoratum vitulum cæsa dicuntur viginti tria millia; vt habent Biblia Romana. Hanc ergo pœnam non refert Paulus ad fornicatores proximè præcedentes, sed remotius more Hebræorum ad idololatrias, de quibus egit v. 7. nam obliuis pœnam tanto sceleri illatam exponere, quasi postliminio illam tradit: sic enim in sequentibus sceleribus pœnam semper subnectit, &c.

Neque tentemus Christum] quasi diffidentes eius promissis, vt aliqui Corinthiorum dubitabant de VERS. 9.

resurrectione. vt patet c. 17. ideóque signa petamus 2. Petri 3.

Sicut quidam eorum tentauerunt] Citat Num 21. vbi dicitur: Et tædere cœpit populum itineris & laboris, locutusque contra Dominum & Moysen, ait: Cur eduxisti nos de Ægypto vt moreremur in solitudine? deest panis, non sunt aquæ, anima nostra iam nauseat super cibo isto leuissimo. Vbi Nota, *contra Dominum*. Hunc enim Dominum Paulus explicat hîc esse Christum: ergo Christus est Dominus Deus.

Et à serpentibus perierunt] scilicet morfibus eorum interfecti. Scriptura serpentes ignitos, id est, vrentes vocat, Numero. 21. quia suo morfu & afflatu calidissimo tantum calorem inducebant, vt qui ab eis erant morfi sibi vri viderentur.

VERS. 10 *Neque murmuraueritis* vel contra Deum, vel potiùs contra homines vobis præfectos, *Sicut quidam eorum murmurauerunt, & perierunt ab exterminatore.*] Angelo scilicet, per quem Deus pœnas Hæbræis murmurantibus inflixit, vt Core cum suis à terra viuus absorberetur, alia quatuordecim millia & septingenti igne perirent. Numer. 16. Hic Angelus videtur fuisse Michael dux populi, & legis in Sina dator, & vindex, Exod. 23. typusque Christi.

VERS. 11 *Hac autem omnia in figura contingebant illis*] *Hæc omnia*, nimirum quæ iam dixi. Figura hîc non tam sensum allegoricum vel mysticum significat, quàm exemplum. quasi dicat: Deus puniuit Hæbræos in figura nostri, hoc est, ad exemplum nostrum; vt eorum pœna sapiamus.

Scripta

Scripta sunt autem ad correptionem nostram.]
Sensus: vt iis lectis vel auditis, admoniti sapiamus, ne similiter peccantes similia patiamur.

In quos fines seculorum deuenerunt.] Vltimam quippe mundi ætatem significat, quæ ab aduentu Christi protenditur vsque ad sæculi consummationem. Loquitur enim Apostolus non tantum in persona fidelium sui temporis, sed & eorum qui post futuri erant vsque ad finem sæculi.

Itaque qui se existimat stare, videat ne cadat] VER. 12.
scilicet alieno cautus exemplo. Præcipue notat eos qui scientiæ nomine sibi placentes, cum destructione proximorum & idololatriæ periculo, cibos idolis immolatos comedebant. Obserua Paulum non dicere *qui stat*, sed, *qui se existimat stare*, qui sibi videtur stare. Multi namque sibi stare videntur, qui non stant. fallunt enim semetipsos, aut certè falluntur. Quales utique erant quos inflabat scientia, charitate destitutos ædificante. Qui stat videat ne cadat: nemo est tanta firmitate suffultus, vt de stabilitate sua debeat esse securus, inquit S. Leo serm. 5. de Quadragesima.

Tentatio vos non apprehendat, nisi humana] q. d. VER. 13.
Esto, ô Corinthij, tentemini & sollicitemini ad schismata, ad litigia, ad luxum & venerem, ad idola & idolothyta; constantes tamen estote: quia hæ tentationes, quæ vos apprehendunt & occupant, communes sunt & humanæ, quas faciliè, si velitis, vincetis.

Fidelis autem Deus est, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis.] Si non patitur Deus nos tentari supra vires; ergo multo

minùs, imò nullo modo impellit nos Deus ad peccata; vt vult Calvinus. *Deus*, ait August. *impossibilia non iubet* (cùm iubet vt cuius tentationi resistamus) *sed iubendo monet & facere quod possis, & petere quod non possis, & adiuuat vt possis.* Deus est fidelis, id est, verus in promissionibus, qui se protectorem suorum electorum promisit, qui non patietur vos tentari supra id quod potestis ferre; quia vel cadere non finit, vel à casu erigit.

Sed faciet etiam cum tentatione prouentum, vt possitis sustinere.] Sensus est: Is qui vos permittit tentari, faciet vt bonum exitum habeat tentatio: hoc est, vt eam superetis, ac victoriam inde reportetis. *vt possitis sustinere*, id est, ita sustinere, vt supersint adhuc vires ad plus aliquid sustinendum: itaque tale tantùmque auxilium Deus confert, vt cum magno excessu possit quis tentationem superare.

VER. 14. *Propter quod charissimi mihi, fugite ab idolorum cultura.*] Vnde per *propter quod*, significat, se omnia præcedentia dixisse, ad hoc, vt absterreat eos ab idololatria & idolothyti. vnde non dicit, Ne colatis idola: sed, *fugite ab idololatria*. id est, ab idolorum cultu. Christianus enim idolothyrum vnà cum idololatriis comedens, etsi non propriè colebat idolum; tamen ab idoli cultu non satis recedebat. nam esus ille idolothyti, participatio quædam erat cultus idololatrici.

VER. 15. *Vt prudentibus loquor*] scilicet id quod sequitur. ac si dicat: Cum prudentibus & intelligentibus mihi sermo est.

Vos ipsi indicat quod dico.] Sensus: Id quod volo dicere tale est, vt vos ipsi, tanquam prudentes,

tes, facile de eo iudicare possitis.

Calix benedictionis cui benedicimus, nonne communicatio sanguinis Christi est?] Calix benedictionis quem benedicimus. Benedixit autem Christus panem & calicem, hoc est, Dei benedictionem & omnipotentiam super panem, & vinum inuocauit, vt præstò esset, & iam, & in futuris omnibus consecrationibus, ad panem conuertendum in corpus, & vinum calicis in sanguinem Christi, quando legitimè pronunciantur verba consecrationis. Similis fuit benedictio panum, Luc. 9. Non ergo benedictio hæc fuit consecratio, licet id velit D. Thomas 3. part. quæstio. 78. articulo 1. sed præuia oratio. ita Trident. sessio. 13. cap. 1. vnde in liturgia Sancti Iacobi, Basilij, & nostra, Christi exemplo petimus, vt Deus benedicat hæc dona, vt diuina virtus in panem, & calicem descendat ad perficiendam consecrationem: & hinc dicitur *calix benedictionis*, id est à Christo benedictus.

Nonne communicatio sanguinis Christi est? Ergo, non typus sanguinis, vt vult Calvinus: sed ipsissimus sanguis Christi est, & nobis communicatur in calice Eucharistix. Non dixit, inquit Theophylactus, participatio, sed communicatio; vt aliquid excellentius indicet, puta summam unionem. quod autem dicit huiusmodi est, Hoc quod in calice est, illud est, quod effluxit de latere Christi, & ex eo accipientes communicamus, id est unimur Christo. non pudet itaque vos, ô Corinthij, ad idolorum calicem recurrere, à calice hoc, qui vos ab idolis liberauit. Nos in Eucharistia Deum ipsum tangere & manducare, & ab eo omnia bona percipere clarissimè asseuerat Chrysostomus in morali hom. 24.

dicens:

VER. 16.

In Eucharistia præuia benedictio non est consecratio.

dicens: *Hæc mensa anima nostra vis est, nervi mentis, fiducia vinculum, fundamentum, spes, salus, lux, vita nostra. Si hinc hoc sacrificio muniti migrabimus, maxima cum fiducia sanctum ascendemus vestibulum, & quid futura commemoro? nam dum in hac vita sumus, ut terra nobis sit calum, facit hoc mysterium: sicut enim in celis, ita in terra regium corpus tibi videndum proponitur, &c. neque eum conspicias tantum, sed tangis & comedis, &c.*

Eucha-
ristia fa-
cit, ut
terra no-
bis sit ca-
lum.

Et panis quem frangimus, nonne participatio corporis Domini est?] Sensus est: Communicatio, vel esus panis, quem frangimus, communicat nobis ipsum Christi corpus, ut illud reuera singuli in Eucharistia participemus. Corpus Domini panem Apostolus vocat, tum quia ex pane factum est: qua ratione homo pulvis seu terra vocatur, Genes. 3. tum potissimè quia speciem panis totamque eius operationem retinet. Adde, non dici nudè panem, sed panem quem frangimus, id est Eucharisticum, siue transsubstantiatum, qui est corpus Christi, panis tamen speciem & operationem retinet. ita omnes Patres & Doctores orthodoxi. Hinc frangere panem, est verbum Ecclesiasticum & sacramentale. Vnde Paulus hinc Eucharistiam vocat panem quem frangimus, scilicet in Sacramento species corporis Christi frangentes, & comedentes; & in sacrificio illas offerentes, sumentes, & consumentes.

VER. 17.

Quoniam unus panis, unum corpus multi sumus, omnes qui de vno pane participamus.] De quo sic exclamat S. Augustinus: O Sacramentum pietatis, ô signum unitatis, ô vinculum charitatis! Aquinas verò subtiliter ac sublimiter in his Apostoli verbis duplicem obseruat unitatem: primam

incor

incorporationis, qua in Christum transformamur; cum dicit, Vnus panis: alteram vitæ & sensus, quam à Christo capite accipimus; cum addit, Vnum corpus. Sic ergo ratiocinatur: Nos Christiani quicumque de vno pane, id est corpore Domini, & de vno calice, id est sanguine Domini, communicamus, hoc ipso cum Christo Domino, & inter nos societatem sanctæ religionis habemus atque fouemus; adeoque vnum inter nos & cum illo tanquam capite, mysticum corpus efficimur: ergo fideles vnà cum infidelibus ex immolatiis idolorum edentes, societatem impiæ religionis cum eis ineunt, atque idololatriæ participes efficiuntur; imò, sicut infra dicit, ipsorum dæmoniorum socii fiunt.

Videte Israel secundum carnem: nonne qui edunt hostias, participes sunt altaris?] q. d. Eodem modo qui comedunt de pane Eucharistico, participes sunt sacrificij Eucharistici, & qui comedunt idolothyta, participant de sacrificiis idololatricis, illaque consummant, ac per hoc quasi sacrificant idolis. VER. 18.

Quid ergo? dico quod idolis immolatum, sit aliquid: aut quod idolum, sit aliquid?] q. d. Minimè. idolum enim & consequenter idolothytum nihil est, nihil habet numinis vel virtutis, vt dixi cap. 8. v. 4. VER. 19.

Sed quæ immolant Gentes, dæmoniis immolant, & non Deo. nolo autem vos socios fieri dæmoniorum: non potestis calicem Domini bibere, & calicem dæmoniorum: non potestis mensa Domini participes esse, & mensa dæmoniorum] mensa sacra scilicet, id est altaris, quæ est quasi mensa Dei, in qua Deus quasi conui VER. 20. VER. 21.

conuiuatur nobiscum, vt patet Malachiæ 1. ita Ambros. Anselm. & Concilium Tridentin. sess. 22. c. 1. vbi ex hoc loco docet Eucharistiam esse sacrificium: de ea enim Apostolum agere, non de sacrificio crucis. Primò, quia crucis victima transit, & iam diu desit: hinc autem agit Apostolus de sacrificio, cuius Corinthij in dies erant participes. Secundò, ex voce *panis, & mensæ Domini*, id est altaris: vbi enim est altare, ibi est & sacerdos, & sacrificium. Hæc enim tria sunt correlatiua.

VER. 22. *An æmulamur Dominum*] id est, an prouocamus Dominum ad iram & zelum? quasi contemnentibus eius potentiam, & probare volentes an punire nos possit, ad riualem & hostem ipsius diabolium transeuntes! id enim facit qui participes effectus mensæ Domini, postea sese mensæ dæmoniorum associat.

Nunquid fortiores illo sumus?] ac si dicat, Minime. ergo non impunitè nobis cedit illa æmulatio, & Dei ad iram prouocatio.

VER. 23. *Omnia mihi licent, sed non omnia expediunt*, quia, vt sequitur, *non omnia edificant*] quasi dicat: Materialiter licet vesci idolothyto per se, per accidens tamen non licet, si sequatur scandalum.

VER. 24. *Nemo quod suum est quærat, sed quod alterius*] q. d. Nemo quærat ematve carnem idolis immolatam, sibi commodam, gratam, sapidam, vilis pretij: sed in hac re aliisque similibus quærat alterius, proximi scilicet, ædificationem, vt non cum eius scandalo, & damno spirituali illam emat & comedat. ita Theophylact.

VER. 25. *Omne quod in macello venit, manducate: nihil interrogantes propter conscientiam.*] Omne, scilicet omnia tam idolis immolata, quam non immolata

indifferenter comedite: *Nihil interrogantes*, id est, nihil diiudicantes, vel discernentes; Ambrosius, nihil disquirentes; Theophylactus, nihil hæsitantes. *Propter conscientiam*; quasi scrupulus sit faciendus, si vendant idolothyta, illudque rogare debeatis, an scilicet carnes quas emere vultis, fuerunt idolis oblatae, nec tales emere & comedere liceat. ita Anselmus, Ambrosius, Theodoretus.

Domini est terra & plenitudo eius] q. d. Omnis VER. 26.
 creatura, quia Domini est, bona est & munda: sic & idolothyta, non immunda sunt, ut vos putatis esse, ex eo quòd dæmoni sunt oblata; sed munda sunt, quia à Domino creata sunt. ita Chrysostr. Theoph.

Si quis vocat vos (ad prandium vel cœnam) VER. 27.
infidelium, & vultis ire: omne (etiamsi idolothytum sit) *quod vobis apponitur manducate, nihil interrogantes propter conscientiam.*] Si enim rogetis, & respondeatur esse idolothytum, conscientia vestra constringetur, eoque vesci non poterit.

Si quis autem dixerit (in prandio vel cœna.) VER. 28.
Hoc idolis immolatum est: nolite manducare, propter illum qui indicavit] ne videlicet ei scandalum præbeatis manducando, siue fidelis ille sit, siue infidelis.

Et propter conscientiam] ne scilicet lædas conscientiam fratris tui in fide infirmi, tibi in mensa assidentis, dum eum tuo exemplo provocas, ut contra conscientiam suam idolothyta comedat.

Conscientiam autem dico non tuam, sed alterius VER. 29.
ut quid enim libertas mea indicatur ab aliena con-
scien-

scientia?] q. d. Quare vtar libertate mea cum scandalo, vt damner ab aliena conscientia? illa enim cum infirma sit & rudis, putat me rem damnabilem facere, si comedam idolothyta, quasi dicat: Neutiquam id faciendum est. *ita* Ambrosius.

VER. 30. *Si ego cum gratia participo, quid blasphemor pro eo, quod gratias ago?*] Sensus est: Committere non debeo, vt alius mihi maledicat, aut male de me loquatur, propter id pro quo ego Deo gratias ago, id est propter cibum: sed potius abstinbo, quamuis alioqui cum gratia participaturus.

VER. 31. *Sine ergo manducatis, siue bibitis, siue aliud quid facitis: omnia in gloriam Dei facite*] q. d. Ita manducate, bibite, omniaque vestra ita facite, vt apta & habilita sint ad gloriam Dei promouendam, scilicet vt talia sint, ex quibus glorificari possit Deus, nemo offendi, nec Dei gloria lædi, sed potius omnes ædificari, & consequenter Dei gloria celebrari & propagari.

VER. 32. *Sine offensione estote Iudæis, & Gentibus, & Ecclesia Dei*] tales, inquit, vos gerite, vt nullum præbeatis offendiculum neque Iudæis, neque Gentilibus, neque Ecclesiæ Dei. Iudæos & Gentiles rectè plerique restringunt ad eos qui foris sunt, id est infideles, & Ecclesiam nondum ingressos. Nam de fidelibus est tertium membrum, & Ecclesia Dei.

VER. 33. *Sicut & ego per omnia omnibus placeo, id est, placere conor & satago, vt omnes ædificem, neminem offendam & scandalizem. non quærens quod mihi utile est, sed quod multis, vt salui fiant*] Græcè, *Non quærens meum ipsius commodum, id est utilitatem, sed multorum.* id enim argumentum est charitatis, quæ non quærit quæ sua sunt.

CAPVT XI.

SVMMARIVM.

Vt viros aperto capite, sic mulieres velato orare precipit ac docet. Reprehendit quòd cœnam Dominicam irreuerenter ac tumultuosè celebrarent. Commemorat traditam sibi à Domino Eucharistia institutionem. Indignè sumentes quàm grauitè peccent, & qua punitione digni sint exponit.

Imitatores mei estote, sicut & ego Christi] scilicet VERS. 1.
imitator sum; nominatim in eo quòd dixi me per omnia omnibus placere. nam & Christus non sibi placuit Roman. 15. sed dedit redemptionem semetipsum pro omnibus, 1. Tim. 2.

Laudo autem vos, fratres, quod per omnia mei memores estis] Omnia verò intellige doctrinam, præcepta, traditiones. VERS. 2.

Et sicut tradidi vobis, præcepta mea tenetis] vt sensus sit: Non sola tenetis memoria, quæ vobis seruanda tradidi & præcepi, id est traditiones, instituta, præcepta: verùm ipso opere ea præstatis.

Volo autem vos scire, quod omnis viri caput, Christus est: caput autem mulieris, vir: caput vero Christi, Deus. VERS. 3.

Omnis vir orans, aut prophetans velato capite, deturpat caput suum: omnis autem mulier orans, aut prophetans non velato capite, deturpat caput suum: vnum enim est, ac si decaluetur] VERS. 4.

Prophetans enim hîc non sumitur propriè, vt idem sit quod prophetiam VERS. 5.

proloquens aut explicans; sed improprie, idem-
que est, quod sacris hymnis & psalmis Deum lau-
dans, eosque Deo decantans, sic propheta pro
cantore capitur, 1. Paralip. 25. 1. Reg. 10. Sic Saul
dicitur fuisse inter prophetas, id est inter canto-
res, Dei laudes canentes. *Deturpat*, id est dedeco-
rat, probro afficit caput suum quasi dicat: Si non
vellet se mulier in templo, facit contra naturalem
honestatem & verecundiam illi inditam à Deo.
Vnum enim est, perinde est, æquè turpe est mu-
lieri, si non veletur *ac si decaluetur*.

VERS. 6. *Nam si non velatur mulier, tondeatur*, id est,
etiã tondeatur: quia par est turpitudine. *Si vero tur-*

VERS. 7. *pe est mulieri tonderi aut decaluari: velet caput suum.*
vir quidem non debet velare caput suum: quoniam
imago & gloria Dei est. Dicit hîc Apostolus, quòd
vir sit Dei imago & gloria, id est imago gloriæ vel
gloriosa, in qua scilicet maximè elucet Dei maie-
stas & imperium. Est enim vir in supremo rerum
gradu collocatus in hoc mundo, & tanquam se-
cundarius aliquis Deus, dominans omnibus. *Mu-*
lier autem gloria viri est] id est, mulier facta est ad
gloriam viri ex viro, velut eius opificium, &
imago: vnde illi subiecta est, & in signum subie-
ctionis velanda.

VERS. 8. *Non enim vir ex muliere est, sed mulier ex viro*] *Mulier ex viro formata est, non contra; & proin-*
de mulier est gloria viri, id est, ea res in qua tan-
quam in pulchro opere ex se formato, vir meritò
glorietur.

VERS. 9. *Etenim non est creatus vir propter mulierem, sed mu-*
lier propter virum] vt scilicet esset viro in adiuto-
rium, ad vitæ societate, & prolis propagationem.

VERS. 10. *Ideo debet mulier potestatem habere supra caput*]

Pote

Potestas, significat hîc auctoritatem, ius, imperium, principatum, non ipsius mulieris, sed viri in mulierem. Alludit enim ad Gen. 3. Sub viri potestate eris, & ipse dominabitur tui.

Propter angelos] ad literam sensus est, mulieres debere habere velamen super caput ob reuerentiam Angelorum, quia mulieres angelos testes habent honesti pudoris, aut impudentiæ, item obedientiæ, & inobedientiæ suæ. ita Chrysostrôm. Theophyl. Theodor. Thom. Anselmus.

Verumtamen neque vir sine muliere, neque mulier sine viro in Domino] alter enim alterius, utpote coniugis, ope indiget, idque in Domino, id est, Domino ita volente & disponente. VERS. II

Nam sicut mulier prima, Eua, de viro formata est, ita & vir per mulierem concipitur, formatur, nascitur, propagatur. omnia autem ex Deo] fiunt, ordinantur, & disponuntur. VERS. III

Vos ipsi iudicate] apud vos ipsos iudicate: id est in suo quisque animo æstimet quod dico. VERS. 13.

Decet mulierem non velatam orare Deum?] quasi dicat, minimè.

Nec ipsa natura docet vos, id quod præcedit, scilicet decere mulierem non velatam orare, sed potius eius contrarium, scilicet id quod sequitur: VERS. 14

Quod vir si comam nutriat, ignominia est illi: mulier vero si comam nutriat, gloria est illi: quoniam capilli pro velamine ei dati sunt. VERS. 15

Si quis autem videtur contentiosus esse, nos talem consuetudinem non habemus] contentiosus, ut scilicet contendat, non veritatis, sed gloriæ & victoriæ studio, feminas Christianas velandas non esse eum in templo orant, sed pristinum Gentilium morem, & nuditatem retinere debere. VERS. 16

VERS. 17. *Hoc autem præcipio : non laudans quod non in melius, sed in deterius conuenitis*] q. d. Hoc de velandis mulieribus ita præcipio, vt interim vos non laudem in eo quod sequitur, scilicet, *quod non in melius, sed in deterius conuenitis*, id est, quod non ad vtilitatem & profectum spiritualem, sicut oportebat, conuenitis in Ecclesiam, sed magis ad spirituale detrimentum.

VERS. 18. *Primum quidem conuenientibus vobis in Ecclesiam, audio scissuras esse inter vos in Ecclesia, id est, in ipso conuentu, & ex parte credo*] Id intelligi potest, vel de parte rerum, vel de parte personarum, vel Apostolum credere partem aliquam malorum, quæ sibi narrata essent.

VERS. 19. *Nam oportet & hæreses esse*] Chrysoctomus cæterique Græci, hæreses intelligunt hoc loco, non aduersus sanam & catholicam doctrinam erroneas opiniones : sed dissidia circa mensas, & locum & tempus accumbendi.

Vt & qui probati sunt, qui probi, solidi ac firmi sunt, manifesti fiant in vobis.

VERS. 20. *Conuenientibus ergo vobis in vnum, iam non est Dominicam cœnam manducare*] q. d. Dum conuenitis tali modo ad Eucharistiam & cœnam Christi Domini, iam vestra cœna non est cœna Dominica, vti esse solebat; & vestrum manducare, iam non est Dominicam cœnam manducare, vti olim erat; non instituitis cœnam Domini (qui omnes Apostolos, quin & Iudam cœnæ suæ sobriæ & piæ adhibuit) sed Bacchi aut Martis. Conuenitis enim ad vos inebriandum, & pauperes excludendum : itaque quilibet in se ebrius, in pauperes verò violentus est. ita Anselm. Chrysoct. Theoph.

Nullusquisque enim suam cœnam præsumit] S. August. epist. 118. *Præsumit*, inquit, hoc est, sumit ante Synaxim. Hoc enim propriè est præsumere: & quia ad hanc præsumptionem tollendam, iubet versu 33. ut inuicem sese expectent, scilicet in cœna ante S. Synaxin. Nam in ipsa sacra Synaxi, vel post eam, non videtur opus fuisse expectatione, cum ea non celebraretur, nisi postquam omnes conuenissent, eamque promiscuè sumebant pauperes misti diuitibus.

Vbi Nota. tempore Pauli, Christiani ut imitentur Christum (qui post cœnam agni, & communem Eucharistiam instituit) ante cœnam Eucharisticam, instituebant cœnam communem omnibus Christianis, tam pauperibus, quam diuitibus, idque in mutua Christiana charitatis symbolum. Perdurauit hic mos in nonnullis Ecclesiis per multa sæcula: nam Sozomeni adhuc tempore, ut ipse narrat lib. 7. historiar. cap. 29. in Ægypto, multis urbibus & pagis, sumpta cœna vulgari, exemplo Christi, celebrabant & sumebant S. Synaxin. Idem de aliis quibusdam Ecclesiis indicat Conciliū Carthaginens. 3. can. 29. Hunc morem, ubi & quamdiu permissus fuit, non taxat hic Apostolus, sed eius abusum, in iis qui in hac cœna se inebriabant, sinentes alios pauperiores esurire. hoc enim taxans subdit: *Et alius quidem esurit, alium autem ebrium est. & Quis manducat indignè*, hoc est, in peccato mortali ebrietatis, & contemptus pauperum, reuserit corporis & sanguinis Domini. Rursum concludens v. 33. *Itaque fratres, inquit, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate: si quis esurit, domi manducet, et non in iudicium conueniatis*. Scilicet, dum conuenitis, ut

VER. 21.

Cœna
Domini
precessit
institutionem
Eucharistia.

cœnam Dominicam, siue Eucharisticam manducetis, vt dixit v. 26. Ergo loquitur de cœuentu qui fiebat ante, non autem post cœnam Eucharisticam. Licet paulò post prima hæc Ecclesiæ tempora, scilicet cùm Ecclesia sanxit, vt Eucharistia ob reuerentiam, non nisi à ieiunis sumeretur, post Eucharistiam celebrata sit hæc agape; vt patet ex Tertulliano & Chrystomo, & ex Augustino, epist. 118. Græco vocabulo *Agape*, id est charitates, appellabantur, velut quædam fraternæ dilectionis symbola.

Præsumit ad manducandum] præsumit manducare, vel præsumit manducando, scilicet suam cœnam.

Et alius quidem esurit, alius autem ebrivus est] Esuriebant pauperes, quòd nihil attulissent, & à diuitibus negligenterentur: illis interim lautè epulantibus, & tam cibo quàm potu replentibus sese supra modum.

VER. 22. *Nunquid domos non habetis ad manducandum & bibendum? aut Ecclesiam Dei contemnitis: & confunditis eos, pudore afficitis pauperes, qui non habent?*] Sensus: Si cœnam non vultis facere communem, sed priuatam; cur non in suis quisque priuatæ ædibus comeditis & bibitis? illic enim locus est priuatæ refectiois. An sacrum illum cœtum Christianorum, qui vocatur Ecclesia Dei, quia conuocata à Deo, despicitis ac vilem habetis? per hoc nimirum, quia vacatis in eo comestationi & ebrietati, nam ea res conuentum illum non mediocriter dehonestabat.

Et confunditis eos qui non habent?] eos, inquit, qui nihil attulerunt, eò quòd non habebant quod conferant, pudore & probro afficitis coram tota Eccle

Ecclesia: dum vobis epulantibus coguntur esurire. Hoc enim erat pudorem illis ingerere, & inopiam quodammodo exprobrare.

Quid dicam vobis? laudo vos: in hoc non laudo] Dixi, inquit, me vos laudare, quòd per omnia mei sitis memores, & sicut tradidi vobis praecepta mea teneatis. verùm in eo nunc cogor exceptionem facere. Nam in cœna Dominica & celebratione mysteriorum traditionem meam malè seruatis, ideòque hac in re non laude, sed reprehensione digni estis.

Ego enim accepi à Domino quod & tradidi vobis] non scripto, vt patet, sed viua voce. Nota hunc locum pro traditionibus, quas orthodoxi verbo Dei scripto adiungendas docent. Sed iam quæres, quomodo hæc Pauli narratio cohæreat cum præcedentibus. Verùm certa ex ipso Paulo commemoratæ huius institutionis ratio colligitur. Etenim Corinthij cœnam Dominicam ita agebant, vt contra dignitatem ac reuerentiam sacrorum mysteriorum, quorum celebratio cœnam illam continuo sequebatur, grauissimè peccarent: vt qui ad ea participanda profus indigni venirent, post epulas, crapulam & ebrietatem, postque pauperum iniuriam, & contemptum Ecclesiæ Dei. Id ostendere volens Apostolus, & tam grande peccatum corrigere; commemorat institutionem Sacramenti, ex qua nimirum intelligatur mysteriorum magnitudo, simul & peccati grauitas eorum à quibus illa tam indignè tractata fuissent. *Ego enim*, inquit, *accepi*, id est, edoctus sum à Christo Domino. à Domino sentit accepisse se, immediatè scilicet per reuelationem, quomodo dicit ad Gal. I. de suo Euangelio: Neque enim ego ab homine

VERS. 23
Vis & veritas traditionū.

accepi illud, neque didici; sed per reuelationem Iesu Christi.

VERS. 24 *Quoniam Dominus Iesus in qua nocte tradebatur, à Iudæ & Iudæis in mortem & crucem, accepit panem, & gratias agens fregit, & dixit: accipite, & manducate: hoc est corpus meum, quod pro vobis tradetur]*

Nota hinc quinque actiones Christi. Primò, Christus accepit panem. Secundò, gratias egit Patri, Terriò, panem benedixit: vt habet S. Matth. c. 26. Quartò, panem fregit. Quintò porrexit, & inter porrigendum dixit: *Accipite & manducate: hoc est corpus meum.* Hæc enim verba tam porrigentis sunt, quàm consecrantis. S. Ioannes ait c. 13. Cùm dilexisset suos qui erant in mundo, vsque in finem dilexit eos, qui, vt canit S. Thomas,

Se nascens dedit socium,

Conuescens in edulium,

Se moriens in pretium,

Se regnans dat in premium.

Vt non solum ipse Christus panem consecrauerit in corpus suum; verum etiam ex eius institutione id faciant ad hodiernum vsque diem, sacerdotes eius ministri.

Quod pro vobis tradetur] scilicet in mortem. Bellarm. lib. de Missa c. 12. In Eucharistia, inquit, corpus Christi frangitur, id est, diuiditur & destruitur, dum scilicet sub distinctis & diuersis speciebus panis & vini Deo immolatur, sumitur, vt Christum passum & occisum representet. Hinc Chryl. Fractio, inquit, corporis in Sacramento significatio est passionis & fractionis in cruce.

Hoc facite in meam commemorationem] Quod ego nunc facio, quòdque vos me iubente nunc facitis,
id

id ego deinceps à vobis & successoribus vestris
cæterisque fidelibus fieri volo: idque in mei com-
memorationem, id est recolentibus memoriam
passionis & mortis meæ pro vobis.

*Similiter & calicem (accepit Christus) post-
quam canauit, dicens : Hic calix nouum testamentum
est in meo sanguine]* q. d. Hic calix est instrumen-
tum authenticum, & quasi charta, in qua scri-
ptum & consignatum est nouum testamentum,
id est sancitum est nouum fœdus, nouaque pro-
missio diuina, & vltima voluntas mea consignata
est, de æterna hæreditate vobis danda, si credatis,
& obediatis: scriptum est, inquam, non litteris
atramenti, sed in sanguine meo, quem continet
hic calix, sicut charta continet scripturam testa-
menti. Est igitur sensus istiusmodi: Id quod hoc
poculo continetur, est sanguis meus, in quo, id
est, per quem, nouum testamentum sancitur &
confirmatur. Vocatur autem nouum testamen-
tum ea promissio, qua Deus spiritualia bona, id
est fidem, spem, charitatem, veniam peccato-
rum, legis obedientiam, perseverantiam, &
vitam æternam electis suis se daturum pro-
misit.

*Hoc facite, quod ego iam feci, nimirum con-
secrate, offerite in sacrificium, sumite, distribuite
Eucharistiam, vti ego consecraui obtuli, sumpsi,
distribui. Vnde hinc Apostoli ordinati sunt sacer-
dotes. ita Conc. Trident. sess. 22. cap. 1. ex Ecclesiæ
perpetuo consensu. Quotiescunque biberis, in meam
commemorationem]* ad recolendam memoriam
passionis & mortis meæ.

*Quotiescunque enim manducabitis panem hunc,
& calicem biberis, mortem Domini annuntiabitis]*

VER. 25.

Sanguis
Christi
est nouū
testamē-
tum, quo
sensu.

Nouum
testamē-
tū quod
dicatur.

Vbi &
quando
Apostoli
ordinati
sunt sa-
cerdotes.

VER. 26.

tum verbo (hinc in Canone Missæ dicitur : *Vnde & nos memores tam beata passionis*) tum potius factis & rebus, repræsentabitis nõ tam vobis quam populo mortem Christi. Ita Anselmus, Theoph. Ambros. Pro *annunciabitis*, Syrus vertit, in memoriam reuocabitis. Annunciare mortem Domini est mortis ac totius passionis eius pro nobis susceptæ gratam memoriam recolere.

Nota. mortem suam præ vitæ suæ gestis aliis iubet Christus annunciari, quia morte consummatum est Christi testamentum, & vltima voluntas ac redemptio nostra, & extremus Christi in nos amor, quo pro nobis mortem subiit, quorum omnium memoriale est Eucharistia.

Donec, inquit, ipse veniat] nempe. gloriosus ad iudicium. Vbi intelligi datur, ait Thomas, quòd hic ritus Ecclesiæ non cessabit vsque ad finem mundi.

VER. 27. *Itaque quicumque manducauerit panem hunc, vel biberit calicem Domini indigne, reus erit corporis & sanguinis Domini*] violati nimirum, indignè sumpti, & tractati, vt à Iuda & Iudæis tractatus fuit. ita Photius, Theophylactus, & Chrysofsto. Sicut enim Regi grauem iniuriam facit, qui eius mensæ accumbit, retinens hostilitatem contra eum in animo; sic & qui cum peccato mortali accumbit mensæ Christi, & longè magis, qui ipsum Christum manducat, & in corde hostili recipit. ita Basiliius ferm. 2. de baptismo, cap. 3. Hinc patet, in Eucharistia verum esse Christi corpus: non enim de nudo signo verum est, quòd qui illud indignè sumit, reus erit corporis & sanguinis Domini.

VER. 23. *Probet autem seipsum homo, & sic de pane illo edat.*] *Probet*, hoc est, se examinet, num aptus sit,
& di

& dignè dispositus ad tanta mysteria, atque ad ea decenter & congruè se purget & præparet, non vt examinet an habeat fidem: (illam enim præsupponitur habere; loquitur enim Apostolus de fidelibus Corinthiis) sed an sibi sit conscius alicuius peccati, maximè mortalis, v.g. ebrietatis ac superbiæ, vt dixit v. 21. illudque purget contritione & confessione.

Qui enim manducat & bibit indigne, iudicium sibi manducat & bibit. ac si dicat: Talis reatum damnationis incurrit, non ex natura mysteriorum quæ viuifica sunt, ait Theophylactus, id est gratiæ & salutis per se efficacia; sed per suam indignitatem. *Iudicium*, id est damnationem, ait Chrysof. *non diiudicans corpus Domini*] sed eo tanquam promiscuo, communi & indifferenti cibo vtens. ita Photius & Anselmus. Nam, vt ait S. Iustinus in orat. ad Anton. Pium Imp. *Nos Christiani Eucharistiam non vt communem cibum sumimus, sed credimus quòd sicuti per verbum Dei, Dei Filius factus est homo, ita per verba consecrationis in Eucharistia fiat, & sit caro & sanguis Christi.*

Ideo inter vos multi infirmi & imbecilles.] Sic hodie, ait Anselm. multi post pascha variis morbis corripiuntur, quia indignè corpus Domini acceperunt.

Et dormiunt multi] præmaturè moriuntur, vel potiùs mortui sunt (ob indignè, & sine probatione sumptam Eucharistiam) & in morte quiescunt. Hi enim propriè dormire dicuntur. sic Anselmus, & Chrysof. Imò ob hoc peccatum vexabantur à dæmone. testis est S. Chrysof. in 1. ad Timoth. hom. 5.

Quod si nosmetipfos diiudicemus, probaremus, exami

VER. 29.

VER. 30.

VER. 31.

examinaremus, discuteremus, vt si quid peccati inueniamus, illud contritione & confessione expiemus. ita sensus est: quòd si nosmetiplos examinaremus, id est probaremus, ac non nisi probati mensam illam sacram accederemus, *non utique iudicaremur*] id est, puniremur à Deo ob indignam corporis & sanguinis Dominici sumptionem. Græcè, si nos ipsos iudicassetus, non utique iudicati, id est, per iudicium Dei morbis & morte puniti fuissetus.

VER. 32. *Dum iudicamur autem* (dum scilicet punimur in præsentī vita per morbos & mortem) à Domino corripimur, vt non cum hoc mundo, id est infidelibus & peccatoribus mundi, *damnemur*] sed vt hac Dei castigatione admoniti, per pœnitentiam peccatum hoc indignæ communionis expiemus, itaque saluemur.

VER. 33. *Itaque fratres mei, cum conuenitis ad manducandum, inuicem expectate*] id est, ad celebrandam cœnam Dominicam, de qua suprâ.

VER. 34. *Si quis esurit, domi manducet.*] Hinc deducitur moris tum fuisse, vt communicaturi toto eo die ieiunarent vsque ad cœnam communem: ideo enim esurientes ad eam venisse ait Apostolus. Sensus est: Si quis non potest tam diu ieiunus in Ecclesia permanere, donec omnes conuenerint; prius domi comedat, aut certè præguster aliquid, ne sit ei molestum expectare communem cœnam.

Vt non in iudicium, puta in condemnationem, ob superbiam, gulam, ebrietatem, inobedientiam conueniatis.

Cetera autem, cum venero, disponam] id est, ordinabo, constituam, ac sigillatim præscribam,

Cetera,

Cetera, nimirum quæ spectant ad dignam & honestam Eucharistiæ celebrationem. Est hic locus illustris pro traditionibus Ecclesiasticis, vide S. August. epist. 118, Talis, ait Aug. traditio est, ut Eucharistia sumatur à ieiuniis, cum tamen Christus post canam eam instituerit.

*Traditiones
Ecclesiæ
sanctæ
Paulus.*

CAPVT XII.

SVMMARIVM.

Ostendit eiusdem Spiritus sancti varia esse dona, diuersis Ecclesiæ membris ad communem utilitatem attributa: adhibita similitudine corporis humani, in quo diuersa membra diuersis officiis sunt deputata, sic ut alia aliorum operâ adiuuentur.

DE spiritualibus autem nolo vos ignorare fratres] VER. 1.
id est, de charismatis quibus ditati estis, ut in initio epistolæ dixi, volo vos instruere. Vocat ea spiritalia ab auctore Spiritu sancto.

Scitis quoniam cum gentes essetis, ad simulachra muta, prout (quædam mancipia) ducebamini (à consuetudine, institutione maiorum, & sacrificulorum, atque à dæmonis impulsu) erames] id est, VER. 2.
ibatis.

Ideo notum vobis facio, quod nemo in Spiritu Dei loquens, dicit anathema Iesu] in Spiritu, id est, per Spiritum. Sensus est: Quod cum ita sit, imprimis scire vos volo, quòd nullus per Spiritum Dei loquens, VER. 3.

quens, Iesum vocat anathema, id est, Iesum execratur, Iesu maledicit, interitum ei & exterminationem imprecatur: sed potiùs talis Iesum agnoscit & inuocat, quasi auctorem gratiæ, salutis, omniumque donorum spiritualium. Hoc à Paulo dicitur propter Iudæos, qui de spiritu Dei gloriantes, Iesu tamen maledicebant: atque eum non solum Christum negabant, sed etiam dicebant anathema. Ita Caietanus.

Et nemo potest dicere, Dominus Iesus, nisi in Spiritu sancto.] Dicere dominum Iesum, id est, agnoscere, credere, inuocare, & prædicare nomen Domini Iesu, eiusque fidem profiteri, scilicet Iesum, esse Dominum nostrum, profiteri inquam, & inuocare vti oportet, & vti proficuum est ad salutem. hoc facere nemo potest, nisi in Spiritu sancto, id est nisi per Spiritum sanctum. fides enim, spes, & oratio sunt dona Spiritus sancti. quasi dicat: Hæc dona ad eum non sunt vestra, sed Spiritus sancti, vt nec Iesum agnoscere & inuocare ex vobismetipsis possitis: sed agnitio hæc & inuocatio sit Spiritus S. donum.

VER. 4.

Diuisiones vero gratiarum sunt. gratiæ diuulsæ sunt per Ecclesiam, hæc vni, illa alteri datur & diuiditur. *idem autem Spiritus*] id est, vnus idemque Spiritus sanctus est, qui ea omnia largitur: cuius & dona vocantur.

VER. 5.

Et diuisiones ministrarum sunt.] Græcè, ministeriorum. ministeria quoque, inquit, variè distributa sunt per Ecclesiam.

VER. 6.

Idem autem Dominus] scilicet Iesus Christus, à quo vt Deo, & per quem vt hominem, illa omnia conferuntur.

Et diuisiones operationum sunt] operationes item, hoc

hoc est operandi facultates & impetus multifariam per Ecclesiam distributi sunt.

Idem vero Deus, qui operatur omnia in omnibus.] Pro operatur S. Hilarius lib 8. de Trinitate legit *inoperatur.* significat intimam præsentiam, vim, & efficaciam, qua Deus intimè omnia operatur, maximè miracula, & dona gratuita: de his enim agit toto capite Paulus.

Vnicuique autem datur manifestatio Spiritus ad utilitatem.] Hilarius legit, *ad id quod utile est.* Hieronymus, *ad id quod expedit.* Sensus est: Cuicumque datur aliquod huiusmodi donorum, per quod manifestatur eum accepisse Spiritum sanctum. datur, inquam ad utilitatem, non propriam, sed totius Ecclesiæ.

Alij quidem per Spiritum datur sermo sapientia] VER. 8. facultas scilicet explicandi sapientiam, id est altissima mysteria Trinitatis, incarnationis, prædestinationis, vt explicat cap. 13.

Alij autem sermo scientia secundum eundem Spiritum] vt scilicet explicet quæ ad agenda, moralesque pertinent. ita sapientiam à scientia distinguit S. August. Alij scientiam intelligunt, qua res fidei per exempla, comparationes, rationes humanas, & Philosophicas explicantur.

Alteri fides in eodem spiritu.] Fides hïc, est intelligentia magna mysteriorum fidei ad ea contemplandum & explicandum: sic enim ad Rom. 12. dicit Prophetas habere prophetiam, & debere prophetare, hoc est, docere *secundum rationem fidei*, id est, iuxta mensuram intelligentiæ rerum fidei sibi à Deo datam.

Alij gratia sanitarum in vno spiritu.] per vnum & eundem Spiritum S. charismata sanationum
vocat

vocat Apostolus, dona curandi languores & ægritudines corporales: siue id fiat impositione manuum, quæ est *oratio super hominem*, S. August. teste lib. 3. de baptismo, cap. 16. ita promittit Dominus Marci 16. *Super agros manus imponent, & bene habebunt.*

VER. 10.

Alij operatio virtutum.] Qualia sunt excitare mortuos, dæmones eiicere, punire incredulos & impios per miraculum, vti S. Petrus Ananiam & Saphiram miraculosa morte puniuit, Act. 5. ita Chrysofost. & Ambrosius, & sic distinguitur operatio virtutum à gratia sanitarum.

Alij prophetia] id est, donum futura prædicendi, vel Scripturas, præsertim propheticas, explicandi. quod vtrumque generali nomine reuelationis arcanorum, comprehendere potest.

Discretio spirituum quid sit.

Alij discretio spirituum] cogitationum scilicet & intentionum cordis, & consequenter actionum & sermonum; vt sciat an à naturæ, an à dæmonis, an à Dei vel Angeli spiritu & instinctu proficiscantur. ita Chrysofostomus, Ambrosius, Anselm. Tale donum habuit S. Hilarion teste S. Hieronymo in eius vita.

Alij genera linguarum] id est, donum loquendi variis linguis. quod quidem in Ecclesia primitiua fuit admodum frequens: vt in Actis Apostolorum manifestum est.

Alij interpretatio sermonum] obscuriorum, maximè sacræ Scripturæ. Hinc olim in Ecclesia interpretes erant, quorum officium erat interpretari primò, eos qui in cœtu Ecclesiæ ex dono linguarum peregrina prophetabant, vel hymnos canebant. Secundò, illos qui obscura & alta mysteria afflati Spiritu sancto eruclabant. Tertiò, epistolas

epistolas sancti Pauli & aliorum ad plebem suam
missas publicè exponere. Quartò, eas vertere in
alias linguas, sic multi censent S. Clementem epi-
stolâ ad Hebræos, ex hebræo in græcum vertisse.

*Hac autem omnia operatur vnus atque idem spiri-
tus*] Solum nominat Spiritum sanctum, qui in di-
uinis amor est: cui proinde bonitas, & ex ea fluens
distributio donorum Dei congruenter appro-
priatur.

VERS. II

Diuidens singulis, id est, diuidens vnicuique pri-
uatim, peculiariter, propriè; vel potius propria,
scilicet cuique, dona & charismata. Ita sanctus
Hieron. *prout vult*] scilicet ipse Spiritus. *prout vult*,
id est, pro sua ipsius voluntate, quam cum Patre
Filiòque communem habet, vt diuina dona di-
spenset ac distribuat in homines.

Sicut enim corpus, naturale & animale, puta ho-
minis, *vnun est, & membra habet multa*, omnia au-
tem membra corporis cum sint multa, vnun tamen cor-
pus sunt; ita & Christus] vnun scilicet corpus ha-
bet, puta Ecclesiam, cuius varia sunt membra, &
ipse est caput. Caput & corpus dicitur Christus,
propter ineffabilem vnitatem capitis & membro-
rum. huius ergo totius corporis caput Christus est:
membra omnes fideles, vnâ cum Christo capite,
corpus hoc mysticum constituentes.

VERS. II

Etenim in vno Spiritu, per vnun eundemque
Spiritum sanctum, omnes nos in vnun corpus bap-
tizati sumus] Docet Apostolus, quando & quomodo
fideles facti sint vnun corpus: videlicet in bap-
tismo, per quem insiti sunt Christo, & facti membra
corporis illius, in quo Christus est caput. *In vnun
corpus*, scilicet Christi mysticum, quod est Eccle-
sia, ac consequenter in ipsum Christum, qui, vt

VERS. 13

iam dixit, est quasi corpus totius Ecclesiæ. *Baptizati*, id est baptismo incorporati sumus.

Sive Iudæi, sive Gentiles, sive serui, sive liberi] Seruos anteposuit liberis, vt innueret in Christo nihil inter hos esse discriminis: secundum id quod ait de iis qui sunt in Christo Iesu. Gal. 3. non est seruus, neque liber.

Et omnes in vno Spiritu potati sumus] scilicet in calice Eucharistiæ vnum Christi Spiritum cum sanguine hausimus. Vnde Græca quædam habent: *omnes vno potu potati sumus*, vt scilicet vnum eundemque ex eo Christi Spiritum participemus, qui per omnia permeans singula membra viuificat, & suis functionibus reddit idonea, q. d. Non tantum nati sumus, & quasi membra inserti in idem corpus iam dictum; sed & eodem alimento vtimur, scilicet carne & sanguine Christi in Eucharistia. nam ex vna specie Eucharistiæ, scilicet vini, alteram panis, id est, ex potu cibum intelligit; vti è contrario ex panis specie vini speciem intelligit c. 16. v. 17. ita Chrysof. & pulchrè Caiet. hîc.

VERS. 14

VERS. 15

Nam & corpus non est vnum membrum, sed multa. Si dixerit pes: Quoniam non sum manus, non sum de corpore: num ideo non est de corpore?] q. d. minimè. Insinuat Apostolus istiusmodi querelas fuisse inter Corinthios, propter donorum & ministeriorum disparitatem.

VERS. 16

Et si dixerit aures: Quoniam non sum oculus, non sum de corpore, num ideo non est de corpore?] Per aures & oculum quæ sunt sensuum instrumenta, possunt intelligi, qui in Ecclesia vacant actionibus vitæ contemplatiuæ. Quo in genere Doctores sunt vt oculi, discipuli vt aures: quemadmodum explicat Thomas, &c.

Si

Si totum corpus oculus: ubi auditus? si totum auditus: ubi odoratus? id est, si totum auris, ubi nares? sic igitur & in corpore mystico, &c. VERS. 17

Nunc autem posuit Deus membra, unumquodque eorum in corpore sicut voluit] at verò Deus humanum corpus sic instituit, ut esset compositum ex variis membris situ & officio distinctis. VERS. 18

Quod si essent omnia unum membrum, ubi corpus?] VERS. 19
intellige corpus organicum.

Nunc autem multa quidem membra, unum autem corpus] sic igitur & in Ecclesia. VERS. 20

Non potest autem oculus dicere manui: Opera tua non indigeo; aut iterum caput pedibus: Nō estis mihi necessary. VER. 21.

Sed multo magis quæ videntur membra corporis infirmiora esse, necessariora sunt] Per membra infirmiora accipiunt ventrem & ventre contenta. Venter enim quasi culina & nutrix totius corporis, quæ singulis membris cibum concoquit & dispertit, maximè necessarius est vitæ & corpori. VER. 22.

Et quæ putamus ignobiliora membra esse corporis, his honorem abundantiorum circumdamus] Membra ignobiliora sunt pedes, ait Chrysoft. *his honorem abundantiorum circumdamus*, id est, diligentius eos custodimus, vestimus, calceamus elegantibus crepidis, calceis, vel ocreis eos ornamus & communimus, ne in saxa impingant, ne incedendo lædantur, ne nimio frigore vel humore aliquam intemperiem noxiam, quæ in stomachum & caput redundet, contrahant. VERS. 23

Et quæ inhonesta sunt nostra, abundantiorum honestatem habent] inhonesta intelligit verenda. ita S. Chrysoft. Ambros. & Theoph. Vocantur, ait S. Augustin. libr. 2. retract. 7. verenda inhonesta, non ex naturæ prima institutione, sed quia post

peccatum in iis maximè regnat concupiscentia, quæ legi mentis repugnat, ideóque homini pudenda est: pudet enim hominem quasi dominum, quòd membrum hoc ita sibi sentiat rebelle. Hæc abundantiore[m] honorem habent, id est, hæc diligentius & honestius tegimus atque vestimus, vt etiam si quis toto corpore nudus sit, hæc tamen membra nudari; non patiat[ur]. ait Theophylactus.

VERS. 24 *Honestæ autem nostræ, puta oculi, facies, manus, quæ sunt membra honestiora & nobiliora corporis, nullius egent] quia per se satis decoris & honoris habent.*

Sed Deus temperauit corpus ei, cui deerat, abundantiore[m] tribuendo honorem] maiorem scilicet custodiam, curam, amictum, ornatum.

VERS. 25 *Vt non sit schisma in corpore, sed id ipsum pro inuicem sollicita sint membra] Sic igitur & in corpore mystico fieri oportet.*

VERS. 26 *Et si quid patitur vnum membrum, compatiuntur omnia membra] compatiuntur (vt sic membrum patiens dolore leuetur) non per communiorem cladis, sed per solatium charitatis, ait S. August. epist. 133. Compatiuntur autem Beati nostris malis, non doloris affectu, sed amoris: quatenus ex charitate student à nobis, vt communibus membris, etsi longè infra se positis, auertere & profligare mala quæ patimur.*

Sæcti suis orationibus nos iuuant.

Sive gloriatur vnum membrum, congaudent omnia membra] Gloriatur, gloria afficitur; græcè, glorificatur. Syrus, exultat vnum membrum, congaudent omnia membra. Cyprianus epist. 12. & 52. ita legit: Et si lætatur vnum membrum, collatantur & cætera membra.

VERS. 2. *Vos autem estis corpus Christi, & membra de membro]*

bro] Vos, id est Ecclesia, in qua volo omnia quæ de corpore naturali dixi, per similitudinem intelligi & compleri. *Estis membra de membro*, id est membra membrorum, hoc est commembra, compartes. q. d. Estis confratres eiusdem societatis & corporis mystici, scilicet Ecclesiæ. ita Chrysostomus. singuli alter alterius membra, id est, membra inuicem connexa & dependentia. quasi dicat Paulus, Estis, ô Corinthij, membra eiusdem corporis Christi, puta Ecclesiæ; ergo non sint schismata inter vos, vnus alium non spernat, non inuideat, non doleat, sed iuuet, amet, gaudeat; quisque suo loco, gradu, officio sit contentus: quia sic particeps erit non tantum sui boni, sed & aliorum: sicut pes atbulat pro oculo, &c.

Et quosdam quidem posuit Deus in Ecclesia, primo Apostolos, vt caput. secundo Prophetas, vt oculos. tertio Doctores, vt linguam. deinde virtutes] Græcè, *potestates*, hoc est, miraculorum operatores: hi sunt quasi manus Ecclesiæ. Virtutes hinc ad personas referri, perspicuum est ex eo quod postea repetens dicit: *Nunquid omnes virtutes?* obserua gratiam miraculorum ab Apostolo postponi prophetiæ & doctrinæ.

Exinde gratias curationum] curatores scilicet morborum.

Opitulationes] qui aliis opitulantur, exercèntque circa ægros, pauperes, miseros, peregrinos & hospites opera misericordiæ.

Gubernationes] qui præsunt gubernationi rerum temporalium, quas fideles offerebant Ecclesiæ. Hi enim vltimi sunt quasi pedes in corpore Christi, scilicet Ecclesiæ. Tales fuerunt diaconi electi ab Apostolis, vt viduis & mensis præessent, Act. 6.

Genera linguarum] id est, donum loquendi diuerso generæ linguæ.

Interpretationes sermonum] sensum autem repetite ex superiore versu 10.

VERS. 29 Nunquid omnes Apostoli? quasi dicat, minimè: nunquid omnes Prophetæ? eadem respõsio negatiua.

VERS. 30 nunquid omnes Doctores? nunquid omnes virtutes? nunquid omnes gratiam habent curationum] Gratiam, græcè dona, vt legitur in commentario Ambros.

Nunquid omnes linguis loquuntur?] Hæc interrogatio post alias posita, Corinthiorum increpatio est; qui volebant omnes loqui linguis.

Nunquid omnes interpretantur?] subaudi linguas. Sentit enim Apostolus, nec omnes quidem eos qui loquuntur linguis, posse interpretari quod loquuntur.

VERS. 31. *Æmulamini autem charismata meliora*] Græcè præstantiora, id est, ad Ecclesiam iuuandam vtiliora: cum alioqui in spiritualibus ea maiora dicantur, quæ sunt meliora. Sensus est: Quoniam æmulamini charismata, quod non prohibeo, studere consequi meliora, id est Ecclesiæ Dei vtiliora. Si æmulamini meliora, ecce ostendo vobis viam excellentiorem. ita Chryf. Theophyl. Oecumen.

Et adhuc excellentiorem viam vobis demonstro] viam scilicet charitatis, quæ via est ad Deum, ad vitam & gloriam æternam. In hoc ergo distinguit Apostolus charitatem à charismatibus; quod hæc gratis dantur ad vtilitatem Ecclesiæ, non ad sanctificationem eius cui dantur: charitas verò datur ad hoc, vt is qui illam habet, sanctus & gratus Deo fiat.

CAPVT XIII.

SUMMARIVM.

Docet non habenti charitatem cetera dona nihil prodesse; virtutes & opera charitatis recenset: ipsamque ceteris, eò quòd ex parte sint, cessantibus, ostendit permanuram: fide etiam ac spe maiorem esse.

SI linguis hominum loquar & Angelorum] VERS. 1.
 Quoniam Corinthij donum linguarum præ ceteris admirabantur, siue quia primum hoc Apostoli acceperant, descendente super ipsos Spiritu sancto, Act. 2. idcirco Paulus ab eo capit exordium. Si, inquit, dono linguarum ita polleam, vt omnium gentium linguis loquar: imò & Angelorum. Angelorum ergo hæc linguæ non sunt sensibiles, Quæ sicut Angelorū linguæ vt vult Caietan. sed intelligibiles, scilicet hæc linguæ sunt ipsi conceptus angelici, perfectissimi & pulcherrimi.

Angelorum lingua] id est, elegantissima lingua. sic vulgò dicimus: Diuinè loquitur. vt hoc schemate sermonis, aliquid humanis linguis excellentiùs significaret.

[Charitatem autem non habeam, factus sum vt'ut as sonans aut cymbalum tinniens] inconditum & confusum sonum edens. q. d. Sonans alala, alala. sic Appion Grammaticus ob garrulitatem dictus est cymbalum orbis.

Et si habuero prophetiam, id est donum prophetiæ, & nouerim mysteria omnia, & omnem scientiam, VERS. 2.

id est omnium scientiam, scilicet eorum ad quæ scientiæ donum extenditur. *Et si habuero omnem fidem, ita ut montes transferam, charitatem autem non habuero, nihil sum*] Sensus est: Si fidem habeam ad eò perfectam, ut per eam miracula faciam etiam maxima, factûque difficillima; quale est, hominum opinione, montem loco dimouere, & aliò transferre. Perfectam autem fidem dico, non à charitate, quam formatam fidem vocant Theologi: sed ab illustratione intellectus circa ea quæ creduntur & promissa sunt, cum fiducia impetrandi quod petitur, q. d. Sine charitate nihil prodest, nihil facit amicitiam cum Deo, nihil est quod homini conciliet iustitiam & salutem, ne fides quidem maxima & excellentissima, quæ montes transferat.

Nihil sum] id est, nullius sum pretij apud Deum; nihil istorum me Deo commendat.

VERS. 3.

Et si distribuero in cibos pauperum omnes facultates meas] Adduxit pro exemplo operis in speciem valdè præclari: quia magni solet hoc æstimari ab hominibus sicut & id quod sequitur.

Et si tradidero corpus meum ita ut ardeam, charitatem autem non habuero, nihil mihi prodest] Sensus Apostoli hic erit: Martyrium nihil prodest, nisi vel antecedit, vel sequatur, vel ad sit charitas, siue ut principium, siue ut terminus & effectus martyrij, ita Caietanus & Franciscus Suarez. quasi dicat, ait Anselmus, Sine charitate nihil licet excellens, prodest; cum charitate verò omnia, licet vilia, profunt, fiuntque aurea & diuina. *Nihil mihi prodest*, non iuuor, non capio vtilitatem (scilicet ut iustificet & saluet) ita Syrus. Docet ergo, non solum charismata quæ propriè non sunt virtutes, quibus

quibus homo bonus efficitur; sed & opera virtutum quantumvis speciosa, ac suo genere præclara & ardua, nihil homini ad salutem prodesse; si desit charitas illa quæ præstat ut Dei gloria quaeratur, imprimis & salus proximorum. Adde charitatem, profunt omnia; detrahe charitatem, nihil profunt cætera. sic Augustin. serm. 50. de verbis Domini, cap. 2. Martyrium ipsum, si ideò fiat, ut admirationi & laudi habeamur à fratribus; frustra sanguis effusus est. Hieron. in Comment. ep. ad Gal. 5.

Charitas patiens est, benigna est] Ambros. legit, Charitas magnanima est. *Charitas patiens est*, non formaliter, sed causaliter, quia parit patientiam & benignitatem: quia patientia æquè ac benignitas non est actus elicitus, sed imperatus à charitate.

VER. 4.
Patiens
est cha-
ritas,
quia pa-
rit paci-
entiam.

Charitas non emulatur] Græcè, non zelat, hoc est, non invidet. nam æmulatio, dum in vitio ponitur, invidia est; præsertim ubi quis dolet alteri obtigisse quod ipse concupiebat, & non obtinuit.

Non agit perperam] peruersè, procaciter, malitiosè.

Non inflatur] id est, per charitatem nemo super alios superbè se extollit, aut alios infra se despicit, ut solent homines magnis donis præditi, si charitate destituantur.

Non est ambitiosa] non pudefit charitas, quia nihil nullumque decus ambit. non reputat sibi pudori, quòd fratribus sese submittat, aut abiectum & humile aliquid vel agat vel patiat: quomodo Christus ad pedes discipulorum lauandos se demisit, & crucis ignominiam sustinuit.

VER. 5.

Non quarit quæ sua sunt.] Ad quærendum quæ sua sunt, impellit amor sui, quæ est vitiosa cupiditas.

Non irritatur] hoc est, non facillè concitatur ad iram, sed tolerans est iniuriarum.

Non cogitat malum] non reputat aut non imputat cuiquam malum. Si lacessitur ab aliquo charitas, non æstimat iniuriam, nec petit vindictam, sed dissimulat, excusat, ignoscit.

VER. 6.

Non gaudet super iniquitate] non gaudet si quis malum quid, & iniustum faciat.

Congaudet autem veritati] q. d. Charitas cùm proximos videt iustè & rectè viuere, ac proficere, non inuidet, sed quasi de augmento proprii profectus gaudet & hilarescit. ait ex Sanct. Gregorio Anselm. Veritas ergo hîc est æquitas, probitas, & iustitia.

VER. 7.

Omnia suffert] instar trabis quæ impositum onus sustinet: vel potiùs instar palmæ, quæ non succumbit oneri suo, sed magis instar fornicis erigitur.

Omnia credit] q. d. Charitas facit cuncta credenda credere, cuncta speranda sperare, & per patientiam expectare. Charitas omnia credit non hominibus, sed Deo: non est tarda ad credendum omnia quæ credenda diuinitus traduntur. Nam hominibus omnia credere leuitatis est, non charitatis. Est enim Deus verax, omnis autem homo mendax, Roman. 3. Sic & Augustinus hanc partem intellexit lib. de spiritu & lit. cap. 32. ita scribens: Ipsa charitas quæ omnia credit, non omni spiritui credit: ac per hoc omnia quidem credit, sed Deo. quia non dictum est, Omnibus credit.

Omnia sperat] à Deo, non ab hominibus: omnia,

nia, inquam, quæ Deus promisit ac speranda proposuit.

Omnia sustinet] patienter expectat promissa Dei, quamuis in longum tempus dilata; faciens quod præcipit Habacuc propheta c. 2. Si moram fecerit, expecta eum, & quod Iacobus Apostolus cap. 5. Patientes estote fratres usque ad aduentum Domini.

Charitas nunquam excidit.] Sensus est, ita charitatem haberi in hoc sæculo, vt si quis eam retineat usque ad exitum huius vitæ permanens cum eo sit in vita futura. Non intermoritur, nunquam cessabit, cætera dona in gloria cælesti cessabunt. VER.

Charitas nunquam excidit] scilicet per se, nam sponte sua nunquam hominem deserit, nisi prius ab eo per peccatum deseratur. Sin peccas, per se non excidet charitas, sed per vim eam ipse eiicies.

Sine prophetia euacuabuntur] quæ quidem omnes abolendæ sunt, quia non erit illarum vsus in cælesti patria, vbi omnes clarè videbunt Deum, nihilque remotum à notitia Beatorum erit illis annunciandum aut exponendum.

Sine lingua cessabunt.] Non dicit linguam cessaturam, sed linguas. non enim post resurrectionem cessabit vsus linguæ corporeæ, id est locutio sensibilis: sed non erunt ibi genera linguarum, ac proinde nec donum linguarum. Vna ergo remanebit lingua quæ omnes vtetur in cælo, eaque futura Hebræa, quæ vsus fuit Adam in statu innocentia.

Sine scientia destruetur.] Scientia, id est cognitio, scilicet, vt Chrysostr. Theodor. Theophyl. imperfecta,

fecta, obscura & ænigmatica, vt ait Paulus v. 12. puta fides & quidquid fide nititur, qualis scientia est Theologica nostra, quæ ex principiis fidei conclusiones deducit: hæc omnis in cælo cessabit. Nam erit ibi alia specie Theologia, vtpote ex visione Dei & principiis euidentissimis euidentissima. ita Caietan. Molina, Vasquez, & alij initio primæ partis.

Scientia destruenda dicitur, quia donum scientiæ, de quo dictum est cap. superiori, alij datur *sermo scientiæ*, non habebit vsum ad proximos in futuro sæculo, quando fide in speciem conuersa, perfectè adimplebitur illud Ierem. 31. *Non docebit ultra vir proximum suum. Omnes enim cognoscent me à minimo eorum vsque ad maximum.*

VERS. 9. *Ex parte enim cognoscimus, & ex parte propheta-*
mus] Ex parte, hoc est, imperfectè. Syrus vertit,
 Modicum ex multo cognoscimus; hoc enim modicum & imperfectum, quod partim per scientiam, partim per prophetiam cognoscimus, opponit perfectò versu sequenti, id est, perfectæ visioni & cognitioni Dei in se, & omnium in Deo. quia reuera totum quod est Dei & omnia eius attributa & perfectiones in hac vita non cognoscimus, sed soli & omnes Beati illa cognoscunt: idque probat exemplo paruuli, qui vti ætate, ita scientia adolescit; Beati enim scientia sunt quasi viri, cum in ea nos simus pueri.

VERS. 10. *Cum autem venerit id quod perfectum est, euacuabitur quod ex parte est] imperfecta mutabitur in perfectam, eadem numero permanens. Quantò enim perfectiùs cognoscetur Deus, tantò magis amabitur & ipse, & in eo omnes electi.*

Cum

Cum essem paruulus] id est puer, qui nunc incipit loqui, cogitare, moliri, conari, studere, ludere, & agere aliquid, ut faciunt nostri paruuli. VER. 11.

Loquebar ut paruulus, sapiebam ut paruulus, cogitabam ut paruulus] id est, omnia hæc agebam imperfectè, prout imperfectus in paruulo seu puero infante est usus rationis. Sapiebam, id est sentiebam. Paruuli enim, id est infantes, non habent sapientiam, sed sensum quasi dicat: Sicut paruulus existens cogitavi & sapui, & sensi ut paruulus, sed factus vir, cogitavi & sapui ut vir: ita, cum venerit quod perfectum est, id est, perfecta in cælo sapientia, euacuabitur partialis & imperfecta scientia, quam in hac vita habemus; ut qui hîc scientia sumus pueri, in cælo eadem sumus viri.

Quando autem factus sum vir, euacuavi que erant paruuli] atqui vir factus, inquit, aboleui, abieci, ac missas feci istas imperfectiones: & cœpi loqui, sapere, cogitare ut vir. ita nos in hoc sæculo, tanquam in pueritia, de Deo ac mysteriis diuinis loquimur, sapimus, & cogitamus obscure & imperfectè: quia solam de iis habemus fidei cognitionem, quæ per se obscura & imperfecta est. Dum enim sumus in corpore hoc mortali, per fidem ambulamus, & non per speciem, 2. Cor. 5. Simulatque verò futuri sæculi statum illum beatum attigerimus; omnem istam loquendi, sapiendi, cogitandi imperfectionem, quam secum trahit notitia fidei, prorsus abiiciemus: fide scilicet in visionem, & spe in apprehensionem commutata.

Videmus (scilicet Deum & diuina, quibus salui & beati sumus, ut patet ex seq.) Nunc per speculum VER. 12.

Deū vi-
dere per
speculū
quid sit.

Quid æ-
nigma.

Quid vi-
dere fa-
cie ad fa-
ciem.

Quid hoc
loco co-
gnoscere
ex parte.

in enigmate, tunc autem facie ad faciem.] Rem ean-
dem declarat Apostolus alia similitudine, nempe
visionis specularis & obscuræ, collatæ cum visio-
ne clara & directæ. Videmus igitur nunc tan-
quam per speculum, & tanquam in ænigmate:
quia Deum ac res diuinas in hoc sæculo cognos-
cimus admodum imperfectè. Cùm res in spe-
culo repræsentata minùs perfectè videatur, quàm
si eam directè, & in seipsa contueamur. Im-
perfectionem adhuc auget quod addit, *in ænig-
mate.* Per hoc enim non solùm obscuritas si-
gnificatur, sed etiam cognoscendi difficultas.
Nam ænigma propriè quæstio est seu propo-
sitio, qua sub inuolucris signorum quæritur
aut dicitur aliquid: quæ proinde ad conie-
ctandum & explicandum difficilis est. Hic agit
de notitia Dei & mysteriorum quam per fidem
habemus, perque eam scientiam quæ inter Spiritu-
tus sancti charismata numeratur.

Tunc autem facie ad faciem] subaudi, videbimus.
Alludit ad Moysen, de quo dicitur Exod. 33. *Lo-
quebatur ad Moysen facie ad faciem, sicut solet homo
loqui ad amicum suum.* & Num. 12. *Ore ad os lo-
quor ei palàm, & non per anigmata & figuras,* (vti
alij Prophetæ) *Dominum videt.* Significatur visio
perfecta, qua nimirum videtur res in seipsa, &
sicuti est, vt loquitur Ioan. 1. epist. c. 3. id est, non
tantùm in similitudine, sed per suam ipsius ef-
fentiam. Theophylactus appellat notitiam omni-
no reuelatam.

Nunc cognosco ex parte] imperfectè, vt dixi v. 9.
Ex parte nunc se cognoscere dicit: non solùm
quia pauca cognoscit ex multis, id est, mysterio-
rum partem aliquam, non omnia mysteria; sed
etiam

etiam quòd ea quæ sibi sunt reuelata, cognoscat imperfectè & obscurè; nimirum per fidem, quæ est *argumentum non apparemium*, Hebr. 11. Quem sensum volunt tam ea quæ proximè præcedunt de speculo & ænigmate, quàm hoc quod sequitur, *Sicut & cognitus sum*. Locum hunc Augustinus lib. 12. de Trinitate, cap. 14. ita legit, *Nunc scio ex parte*: dicitque sapientiam, qua Deum contemplamur, hîc vocari scientiam.

Tunc autem cognoscam, sicut & cognitus sum] q. d. Tum in cælo perfectè cognoscam & intuebor Deum sicuti est in sua essentia, & reliqua Dei & fidei mysteria, sicut ipse me nouit & intuetur hoc quod sum per meam essentiam. ita Anselmus, Theoph. Caietan. Ambros. & Theod. *Cognoscam*, inquit, *sicut & cognitus sum*, id est, sicut notus & familiaris, qui vultum amici clarè intuetur.

Nunc autem manent, fides, spes, charitas, tria hæc: VER. 13. maior autem horum est charitas.] *Nunc*, id est adhuc, scilicet in præsentî vita. Clarè enim hoc capite docet Paulus, fidem, spem & charitatem hîc manere, sed in patria solam charitatem.

Maior autem horum est charitas.] Eadem sola nunquam excidit, sed permanet in patria: quando & fides in visionem, & spes in apprehensionem commutabuntur.

CAPVT XIV.

S V M M A R I V M.

*Donum linguarum dono prophetiae postponit: adeoque inutile esse, si desit qui interprete-
tur, variis rationibus ostendit. Regulam ac
ordinem praescribit, iis donis utendi in Ec-
clesia. In qua postremò mulieribus silentium
indicit.*

VER. 1.

S *Estamini charitatem*] quoniam, inquit, chari-
tas tam excellens & necessaria virtus est, eam
seclamini, vel, vt Graecè est, *persequimini*. Significat
ardens studium charitatis; vt eam insectemur;
perinde vt venator feram insequitur.

Emulamini spiritualia] Sensus, Non prohi-
beo quo minùs aspiretis ad charismata; quin
studium ea consequendi facilè vobis permitto.
verùm id volo vos facere cum iudicio & ex cha-
ritate; non excellendi studio, sed aedificandi.
vt est donum linguarum, gratia sanitarum, &
alia.

Magis autem vt prophetetis] vt scilicet ex affla-
tu Spiritus sancti doceatis, dicatis, vel canatis ea,
quæ alios ad pietatem excitent. Hoc enim est hîc
prophetare.

VER. 2.

*Qui enim loquitur lingua (alia & peregrina) non
hominibus loquitur, sed Deo, qui non solum intel-
ligit verba loquentis, sed etiam inspicit affectum
cordis. quod hominibus non loquatur, probat:
nemo enim audit*] videlicet cum intellectu: id est,
nullus

nullus intelligit ea quæ loquitur, licet ipse spiritu afflatus loquatur subinde alta mysteria, non est enim qui interpretetur.

Spiritu autem loquitur mysteria] Sed quæres, quo spiritu? plerique Spiritum sanctum intelligunt. Alij tam ex antiquis quàm ex recentioribus, de spiritu hominis interpretantur: vt per spiritum intelligatur affectus animi, ad quem pertinet deuotio, quem spiritum à mente, id est intelligentia, Paulus in sequentibus apertè distinguit. ita sensus erit: cum qui lingua loquitur occulta quædam, ac sibi non intellecta, loqui cum pio deuotionis affectu quo in Deum sustollitur.

Nam qui prophetat, hominibus loquitur ad edificationem, & exhortationem, & consolationem] Ecce quod dixi, prophetare hîc est loqui quæ alios ædificant, exhortantur & consolantur: ac proinde præstat prophetare quàm loqui linguis peregrinis, vtpote quas nemo intelligit, vt proinde nemo iis instrui, ædificari, vel consolationem aliquam accipere possit. VERS. 3.

Qui loquitur lingua, semetipsum ædificat] id est, sibi ipsi proficit, vni sibi prodest, quòd si semetipsum ædificat is qui loquitur lingua quam non intelligit; non igitur inutile est aut orare aut laudare Deum verbis non intellectis. VERS. 4.

Qui autem prophetat, Ecclesiam Dei ædificat] qui prophetat, inquit, conuentui fidelium proficit; per hoc nempe quòd loquitur ædificationem, exhortationem, consolationem.

Volo autem (hoc est, velim, optarim) omnes vos loqui linguis; magis autem prophetare, vt scilicet alios ad pietatem excitetis. nam maior est qui prophetat, quam qui loquitur linguis: nisi forte

Y inter

interpretetur, ex ignota lingua in aliquam notam. ut Ecclesia adificationem accipiat] ipso videlicet interpretante.

VERS. 6. *Nunc autem, fratres, si venero ad vos linguis loquens: quid vobis prodero? nisi vobis loquar, aut in reuelatione]* id est, nisi loquar reuelationem, puta expositionem reuelationis mihi factæ.

Aut in scientia] id est, ea quæ scio per scientiam, vel à Deo infusam, vel studio partam.

Aut in prophetia] id est, ea quæ scio per prophetiam, tum propriè dictam, tum impropiè: prophetiam, hoc est, occultorum & obscurorum, maximè sacræ Scripturæ, explicationem.

Aut in doctrina] scilicet per eam docendo & accommodando meum sermonem ad captum auditorum. sic ferè D. Thom. & Theophyl.

VERS. 7. *Tamen quæ sine anima sunt vocem dantia. nam & instrumenta animæ expertia, quæ sonum reddunt voci similem. siue tibia, siue cithara, nisi distinctionem sonituum dederint; quomodo scietur id quod canitur, aut quod citharizatur?*] ac si dicat, Nullo modo id intelligi ac discerni poterit.

VERS. 8. *Etenim si incertam vocem det tuba, haud distinguens ipso sonitu ad quid vocet homines, aut quid agendum moneat. quis parabit se ad bellum?*] id est, ad pugnam, ad prælium? utique nemo, quia sonus tubæ indistinctus non hoc loquitur.

VERS. 9. *Ita & vos per linguam, nisi manifestum sermonem dederitis]* id est, qui bene & clarè significet, sermonem vestrum interpretando feceritis intelligibilem.

Quomodo scietur id quod dicitur?] id est, quomodo id quod loquimini ab aliis intelligetur? lingua enim

enim est character, imago, index & nuncius mentis. nam voces sunt notæ earum affectionum, quæ in anima delitescunt.

Eritis enim in aëra loquentes] Locutionem significans inutilem, ut quam nullus intelligit: sicut aërem verberare, pugnam significat inutilem, & qua non læditur aduersarius.

Tam multa, utputa, genera linguarum sunt in hoc mundo] vti varias linguas audire contingit. VERS. 10

Et nihil sine voce est] nihil, id est, nulla linguarum est sine voce. q. d. Multæ sunt linguæ, & quæque suas habet voces.

Si ergo nesciero virtutem, hoc est vim & significationem, *vocis, ero ei cui loquor, barbarus: & qui loquitur, mihi, barbarus*] frustra sanè quisque loquitur quacuoque lingua, si non intelligatur: eritque alter alteri non intelligenti barbarus. VERS. 11

Sic & vos, quoniam amulatores estis spirituum] doctorum scilicet Spiritus sancti & gratiarum, de quibus cap. 12. VERS. 12

Ad ædificationem Ecclesiæ querite, ut abundetis] q. d. Petite & poscite à Deo hæc dona abundè vobis donari; sed ita ut iis utamini, non ad ostentationem, sed ad ædificationem Ecclesiæ.

Et ideo qui loquitur lingua, oret ut interpretetur] quòd ea quæ peregrina lingua loquitur, ad aliorum intelligentiam proferre possit. VERS. 13

Nam si orem lingua, spiritus meus orat, mens autem mea sine fructu est] Spiritus meus orat, hoc est, spiritu meo reficior, mens autem mea sine fructu est. mens hïc idem est quod sensus. Aristotel. inquit: Quis est horum verborum sensus? Apostolus opponit hïc linguam & mentem, siue verbum & sensum. *Sensus autem hic idem est quod*

intelligentia, non actiua qua scilicet sentiam, hoc est intelligam: sed passiuua, scilicet, qua sentiar, id est intelligar ab omnibus. passiuè enim hîc capitur *sensus*. Hæc ergo mens, id est sensus, significatio & intelligentia linguarum mearum est sine fructu, quia nemo eam capit intelligitue, vt inde ad pietatem excitetur.

VERS. 15 *Quid ergo est?*] id est, quid igitur opus vt faciam; sibi respondet verbis sequentibus.

Orare
spiritu &
mente
quid.

Orabo spiritum, vt spiritus meus oratione mea pascatur: *orabo & mente*, id est, orabo sensu & intelligentia, orabo, intelligenter, vt alij me sentire, id est intelligere possint, *psallam spiritu, psallam & mente*] Alludit Paulus ad illud psal. 46. v. 8. *psallite sapienter*, pro quo hebraicè est, in intelligentia,

Quid sit
psallere
sapienter.

quod Septuag. vertunt, *psallite intelligenter*, vt nimirum vos ipsi intelligatis, & sapiatis ea quæ psallitis, & vt alij qui vos audiunt, ea quæ psallitis intelligant.

VERS. 16

Ceterum si benedixeris spiritu, qui supplet locum idiota, quomodo dicet, Amen, super tuam benedictionem? quoniam quid dicas nescit] *Si bene dixeris*, id est, si Deum laudaris tua lingua & spiritu. Loquitur Paulus de benedictione psalmis & linguis, quas vnusquisque ex spiritu proferebat ad communem fidelium ædificationem. *Idiota*, est indoctus, rudis, linguarum expertus. ita Chrysostr. Syrus, Theophyl. *Amen*, dictio confirmantis & approbantis est apud Hebræos, latinè *fiat*, verum, firmum ratumque sit. *Amen* in prece verò tantum est optantis, sic in oratione Dominica subiungitur *Amen*, quasi signaculum orationis. ps. 105. Et dicet omnis populus, *Fiat, fiat*. Hebraicè, *amen, amen*.

Amen,
quid si-
gnificet.

Nam tu quidem bene gratias agis] Nimirum qua-
tenus

tenus spiritu, id est, pia animi deuotione id facis, hoc est quod supra dixit eum qui loquitur lingua, loqui Deo, & spiritu loqui mysteria, & semetipsum ædificare.

Sed alter non ædificatur] id est, proximus tuus nullum ex verbis tuis percipit fructum, non promouetur ad salutem.

Gratias ago Deo meo, quod omnium vestrum lingua loquor.] *Omnium vestrum*, id est, omnium gentium, quæ vobiscum & inter vos versantur, *linguis loquor*. quasi dicat Paulus: Non eleuo, nec vitupero donum linguarum, nam & ipse eo vtor, sed non eo modo, quo vos in Ecclesia ad ostentationem, sed ad ædificationem. VERS. 18

Sed in Ecclesia volo, id est malo, *quinque* (paucissima) *verba sensu meo* (id est intelligentia, qua intelligar) *loqui, vt & alios instruam: quam decem millia verborum in lingua*] peregrina, quam audientes non intelligant. VERS. 19

Exatres nolite pueri effici sensibus] q.d. Mente, iudicio ac ratione nolite effici pueri, vt pueriliter ostentetis donum vestrum linguarum. VER. 20.

Sed malitia paruuli estote] id est, in malitia estote simplices, vt illa sit vobis incognita quasi infantibus: infantes sitis in malitia. infans qui fari non potest, multò minùs nosse malitiam. sic & Christianus in malo sit infans, vt illud non norit, nec de eo fari aut differere possit. verbi gratia, nõ sciat quid sit æmulatio, pollutio, fornicatio. Tertullianus, *Repuerascere*, inquit, *nos Apostolus iubet secundum Deum vt malitia infantes per simplicitatem, ita demum sapientes sensibus simus.*

Sensibus autem perfecti estote] *Sensibus*, id est, mente,

mente, animo. similes estote vitis adultis & ætate perfectis, sensus habeatis exercitados ad spirituales boni malique discretionem.

VER. 21. *In lege scriptum est*] Isaia 28. Aliquando enim lex vocatur, non solus Pentateuchus, sed & Prophetæ, totumque vetus Testamentum. ita Chrysostomus.

Quoniam in aliis linguis & labiis aliis loquar populo huic] Sensus: Ego Dominus loquar populo huic Iudaico, variis & peregrinis linguis: scilicet per Apostolos meos. quod quidem præcipue fuit impletum in die Pentecostes, Act. 2. qui aliis linguis non ad irrisionem, sed ad ædificationem loquebantur. Nam qui loquuntur linguis aliis, quasi balbi sunt & barbari, non intelligentibus, & deridere videntur auditores; & ipsi vicissim audientibus habentur ridiculi; imò & insani, vel etiam temulenti. vnde quidam eorum qui Apostolos audiebant variis loquentes linguis, irridentes dicebant, Quia musto pleni sunt isti, Act. 2.

Et nec sic exaudient me, dicit Dominus] & nec sic quidem, id est, viso huiusmodi signo quod eis daturus sum, audient, siue exaudient me, id est credent, obtemperabunt verbis meis quæ per Apostolos loquar.

VER. 22. *Itaque lingua in signum sunt non fidelibus, qui iam credunt, sed infidelibus*] vt credant.

VERS. 23 *Prophetia autem, id est, doctrinæ verbi Dei, & exhortationes, signum sunt non infidelibus, sed fidelibus*] Signum, inquam, benedictionis, qua Deus suos erudit & benedicit, id est, ad omne bonum incitat & promouet.

Si ergo conueniat vniuersa Ecclesia in vnum, & omnes linguis loquantur (simul, mistim, confusè, & tumul

multuariè) intrent autem idiota vel infideles, nonne dicent quod insanitis.

Si autem omnes prophetent] Prophetare accipitur pro eo quod est ex inspiratione diuina proferre quædam occulta, præsertim pertinentia ad explanationem Scripturarum; atque ex iis auditores instruere. VERS. 24

Intret autem quis infidelis, vel idiota, conuincitur ab omnibus, diiudicatur ab omnibus] quia nimirum ab omnibus Prophetis, id est doctores & concionatoribus, de sua infidelitate, malis moribus & vitiis arguitur & increpatur.

Occulta cordis eius manifesta fiunt] dum sic apud se per doctrinam Prophetarum redarguitur & diiudicatur infidelis aut idiota; manifesta ei fiunt quæ priùs in corde ipsius ita latebant, vt nec ipse qualia essent, agnosceret. VERS. 25

Et ita cadens in faciem adorabit Deum] id est, tota cordis & corporis humilitate verum Deum agnoscet, sibi que deinceps colendum statuet.

Pronuncians quod verè Deus in vobis sit] id est, profitens, palàm affirmans & testificans, apertè confitens Deum Christianorum esse verum Deum.

Quid ergo (faciendum) est fratres? cum conuenitis (in Ecclesia) vnusquisque vestrum psalmum habet] quisque vestrum vel psalmum habet, id est canticum aliquod spirituale quo Deum laudet ad hoc enim quidam peculiariter inspirantur. VERS. 26

Doctrinam habet, apocalypsin habet] Doctrina sermo scientiæ est, ideòque scientiam comprehendit: apocalypsis verò, quæ reuelatio est altiorum mysteriorum, comprehendit prophetiam,

tanquam sermonem sapientiæ per quem enun-
cianda est.

Linguam habet, interpretationem habet] Sensus
est: Alius ex dono paratus est loqui peregrina lin-
gua; alius verò donum habet quo linguas inter-
preteretur.

Omnia ad edificationem fiant] id est, ad promo-
uendam Ecclesiam Christi, & singula eius mem-
bra, in vita spirituali. Charitatis enim studium est,
vbique ædificare, quatenus adest ædificandi ma-
teria. Nam & si alius non est quem ædifices, te
ipsum ædifica.

*Charita-
tis studiū
est ubiq;
ædificare*

VERS. 27 *Sine lingua quis loquitur*] quòd si, inquit, lingua
quis loquitur, vnus aut plures.

Secundum duos, aut vt multum tres] duo aut
ad summum tres loquantur, scilicet in vno con-
uentu.

Et per partes] id est, quisque seorsum, puta vi-
cissim, ne fiat confusio.

Et vnus interpretetur] hoc est, vnus aliquis in-
terpretandi dono præditus, statim interpretetur
quod alius lingua peregrina dixerit: videlicet ne
fructu careat huiusmodi sermo à nemine intel-
lectus.

VERS. 28 *Si autem non fuerit interpretes, taceat in Ecclesia*] quòd si, inquit, nullus adsit qui possit interpreta-
ri, publicè in Ecclesia non loquatur is qui donum
linguæ habet.

Sibi autem loquatur & Deo] tacitus & in cor-
de loquatur sibi ipsi, id est, ad suam priuatam ædi-
ficationem; quia iam alios ædificare non potest.
item loquatur Deo, spiritu & pio affectu, quo
ad orandum aut laudandum Deum mouetur:
quem vtique affectum Deus, qui dedit, inspicit.

Quod

Quod si faciat, non erit ei prorsus inutile donum hoc, etiam si interprete destituatur.

Propheta autem duo aut tres dicant] suas prophetias scilicet, sua dogmata, lumina, monita sibi à Deo inspirata. VER. 29.

Et ceteri, non vulgus, sed Prophetae, ut praecessit, diiudicent] ex dono sibi concessio, an id quod dicit Propheta, siue doctor, sit verè prophetia, id est, doctrina sana & utilis, necne.

Quod si alij aliquid melius reuelatum fuerit sedenti, & audienti, surgat ille & loquatur, ac prior Propheta taceat] & sedeat. Mos enim erat, ut audientes sederent, loquentes starent. VER. 30.

Potestis enim omnes per singulos prophetare. non omnes fideles, quia iam dixerat c. 12. Nunquid omnes Prophetae? sed omnes prophetiae donum habentes. q. d. Possunt omnes Prophetae sigillatim hac ratione, si nimirum seruent modum & ordinem, quem iam praescripsi, exhortari, *ut omnes discant & omnes exhortentur*] id est, exhortationem & consolationem accipiant. VERS. 31

Et spiritus Prophetarum Prophetis subiecti sunt] ut possint Prophetae spiritum prophetiae cohibere & tacere cum volunt, aliisque Prophetis dare locum dicendi. non enim aguntur ad verba eo impetu, quo phanatici idololatrae. Nam spiritus, vel donum prophetiae, ait D. Thomas, non est habitus: sed partim est instinctus, & impressio lucis & veritatis, qua Deus illuminat mentem Prophetarum circa res futuras, obscuras, vel diuinas: partim est vis, seu impetus, quo Deus cor tangit, mouet & impellit ad prophetandum, sed liberè. vnde Ionas & Ieremias illi ad tempus restiterunt, uti & Moyses. Exodi 4. VER. 32.

Prophetia donum non est habitus manens, sed impressio transiens. In potestate Propheta est eloqui aut tacere.

VER. 33. *Non enim est dissensionis Deus, ut cogat hos illosve simul prophetare, tumultuari, & inuicem interturbare. Dissensionis, quæ dictio propriè confusionem denotat, hoc est, turbatum rerum ordinem, ut in tumultu aut seditione. sed pacis.]* Vocatur Deus pacis, quia nimirum pacis auctor est.

Sicut & in omnibus Ecclesiis sanctorum doceo.

VER. 34. *Mulieres in Ecclesiis taceant]* etiam prophetis, quia contra ordinem naturæ est & legis, Gen. 3. ut in conspectu virorum femina eis subditæ loquantur. ita Ambros. Iure, ait Anselm. tacere iubetur femina, quæ cum loqueretur viro suo suasit peccatum, Genes. 2.

Non enim permittitur eis loqui] subaudi in aliis Ecclesiis, aut in Ecclesiis Sanctorum.

Sed subditas esse, sicut & lex dicit.] Legem accipit pro Scriptura veteris testamenti, Genes. 3. *Sub viri potestate eris.*

VER. 35. *Si quis autem volunt discere, domi viros suos interrogent]* hinc, ait Primasius, viri ad eò docti esse deberent, ut vxores suas docere, & in rebus fidei instruere possent.

Turpe est enim mulieri loqui in Ecclesia] id enim est contra verecundiam illi sexui naturaliter inditam.

VER. 36. *An à vobis verbum Dei processit?]* q. d. Nonne ante vos credidit Ecclesia Iudaica, Samaria, Palestina, Cyprus, & Syria. Inspicite ergo ordinem & morem illarum Ecclesiarum, an ita de suis donis contendant, an ita linguas suas iactitent, de iis que tam pueriliter gloriantur sicuti vos facitis? ita Ambrosius & Anselmus.

Aut in vos solos peruenit?] Sensus: An vos soli cre

credidistis? vestra Ecclesia nec prima est, nec sola, debetis ergo priores imitari, & aliis Ecclesiis vos conformare.

Si quis videtur Propheta esse aut spiritualis. si quis, inquit, eminet inter vos, & habetur tanquam excellens Propheta, aut homo spiritualis. *cognoscat qua scribo vobis, quoniam Domini sunt mandata.*] Domini non per se, sed per me iubentis, ut hic ordo in vestris cœtibus & collationibus servetur, nam sensus est: Ille Propheta aut spiritualis iudicet atque cognoscat, ea quæ scribo vobis, esse præcepta Christi Domini: Propheta quidem, ex dono prophetico. ac si diceret: Hæc per me vobis præcipit Christus: idque veri Prophetæ & spirituales ignorare non debent.

Si quis autem ignorat, ignorabitur. q. d. Qui non vult agnoscere has leges & potestatem meam, *ignorabitur*, id est, improbabitur à Deo, dicente, *Nescio vos: nam qui vos audit, me audit; qui vos spernit, me spernit.* Sensus est: Si quis non agnoscit, hæc esse Domini mandata, nec meis verbis, nec iudicio Prophetæ, aut hominis spiritualis acquiescit, sed mauult ignorare; vicissim ignorabitur à Domino, auditurus illud cum reprobis, *Nescio vos.* id est, Dominus eum non agnoscet pro suo.

Itaque fratres emulamini prophetare.] Quoniam, inquit, æmulatores estis spirituum, id consequi studete quod magis ædificat, id est, donum & actum prophetandi potiùs quàm loqui linguis.

Et loqui linguis nolite prohibere] id est, ne reiicite tanquam malum aut inutile. Habet enim

enim & illud suam vtilitatem, modò quis in tempore vtatur.

VER. 40. *Omnia autem honeste, & secundum ordinem fiant in vobis.*] Ad honestatem & decentiam pertinet, ne mulieres in Ecclesia loquantur. id enim turpe est, vt antè dixit. Ad ordinem, ne quibus loqui licet, plures simul loquantur, sed singuli, alius post alium. *In vobis*, id est, in publico vestro conuentu.

CAPVT XV.

SVMMARIVM.

Ab exemplo resurrectionis Christi, multis oculatis testibus, quorum ipse vnus, comprobata, fidem resurrectionis mortuorum astruit; quam mox & aliis argumentis confirmat. Eiusdem ordinem, modum & formam tradit, corporum resurgentium qualitates, ac gloriæ differentiam describens; postremò mortem prorsus abolendam concludit.

- VER. 1. **N**otum autem vobis facio, fratres, Euangelium, quod predicavi vobis, quod & accepistis, in quo
- VER. 2. & statis, per quod & saluamini: qua ratione predicauerim vobis, si tenetis, id est retinetis, firmiter tenetis. nisi frustra credidistis.
- VER. 3. Tradidi enim vobis in primis, quod & accepi: quoniam Christus mortuus est pro peccatis nostris, secundum

dum Scripturas , intellige propheticas & reliquas veteris Testamenti. Et quia sepultus est, & quia resurrexit tertia die secundum Scripturas. VER. 4.

Et quia visus est Cepha.] Petro. Inter viros primus reuera fuit Petrus cui Christus à morte rediuiuus apparuit. VER. 5.

Et post hoc undecim , scilicet in octaua paschæ , præsentem iam Thoma , Christus apparuit undecim Apostolis. Deinde visus est plusquam quingentis fratribus simul.] Multi putant hanc esse celeberrimam , & toties à Christo antè promissam apparitionem in monte Galilææ. vnde præmoniti eò confluxerunt omnes Christiani , fuitque non in ascensione , sed antè , nam Christus non in Galilæa , sed in Iudæa ex monte Oliueti ascendit in cælum. ita Hieronymus. VER. 6.

Ex quibus multi manent vsque adhuc] vt ab illis peti possit testimonium.

Quidam autem dormierunt] in hoc testimonio ad finem vsque perseuerarunt.

Deinde visus est Iacobo.] Alphæi , qui frater Domini dicitur , fuitque primus Episcopus Hierosolymitanus. VER. 7.

Deinde Apostolis omnibus,] & discipulis in ascensione ad cælum. ita Anselmus & alij.

Novissime autem omnium tanquam abortiuo visus est & mihi.] Abortiuo , id est contempto , & abiectio. ita Theoph. & Theodor. quia abortiuus fœtus , vtpote imperfecti , tenuiores & graciliores esse solent. Hac imperfecti ratione putandus est Paulus abortiuum se vocare , tanquam Apostolum cæteris imperfectiorem atque minorem , nec cum illis conferendum , adeoque & Apostoli nominæ indignum. Hanc enim rationem

nem ipsemet allegat verbis consequentibus : eademque Græci tractatores attendunt. Nota. Facta est hæc Christi apparitio Paulo in eius conuersione, Act. 9. vbi Paulus vidit Christum, sed mox lumen eum excæcauit. Dominum vidit in maxima illa luminis claritate; qua perstrictos & offensos oculos iterum clausit, & clausos tenuit vsque dum sermo Domini secum loquentis finiretur. Tum surgens apertis oculis nihil vidit.

Paulus
Christū
vidit in
via Damascei.

VER. 9.

Ego enim sum minimus Apostolorum, qui non sum dignus vocari Apostolus.] Dignus, id est idoneus. Respicit enim ad statum vitæ suæ præteritæ, quando persecutus fuit Ecclesiam Dei.

Quoniam persecutus sum Ecclesiam Dei.

VER. 10.

Gratia autem Dei sum id quod sum.] quod sum Apostolus, & doctor Gentium.

Et gratia eius in me vacua, Græcè inanis, otiosa, id est, sine opere & fructu, non fuit.

Paulus
plus omnibus
Apostolis
laborauit, &
quo sensu.

Sed abundantius illis omnibus laborauit.] scilicet in ea gratia muneris Apostolici. neque tamen sensus est, abundantius seu copiosius, quàm omnes illi simul, sed, quàm singuli, id est, vnusquisque illorum. igitur plus illis omnibus laborauit, quia nullus illorum tot loca percurrit, totque ac tantas tulit aduersitates ac molestias Euangelij causa, atque Paulus.

Non ego (solus) autem, sed gratia Dei mecum.] Intelligitur enim, gratia qua mihi in auxilium adest, & opem præstat, mecumque operatur. Præsumens se non solum operis esse ministrum per effectum, sed & operantis quodammodo socium per consensum. ita Bernard. lib. de grat. & lib. arbit.

Sine enim ego, sine illi, sic prædicamus, & sic credidistis] q. d. Tam ego, quàm alij Apostoli, ita omnes prædicamus & asseueramus tanquam oculati testes, scilicet Christum mortuum esse, & à mortuis resurrexisse, nobisque esse visum & apparuisse.

VER. II.

Si autem Christus prædicatur, quod resurrexit à mortuis, quomodo quidam dicunt in vobis, quoniam resurrectio mortuorum non est?] Quidam, hic fuit Cerinthus cum suis, qui primus post Simonem Magum hæresiarcha tempore S. Pauli negauit resurrectionem.

VER. 12.

Si autem resurrectio mortuorum non est: neque Christus resurrexit] tum quia Christus fuit vnus ex mortuis, tum quia hæc primaria mortis & resurrectionis Christi causa fuit, scilicet plena abolitio mortis, vitæ reductio, fuitque Christi resurrectio, exemplar nostræ, scilicet vt alij homines resurgant ad iustitiam in hac vita, & ad gloriam in altera. Est autem Christus resurgens, exemplar resurrectionis hominum electorum, quatenus gloria resurrectionis ac beatæ immortalitatis in Christo tanquam capite perfectissimè declarata, suo quodam modo & ordine declaranda est in omnibus eius membris, id est electis.

VER. 13.

Christi resurrectio fuit oblatio mortis.

Christus resurgens quatenus exemplar resurrectionis electorum.

Si autem Christus non resurrexit, inanis est ergo prædicatio nostra: inanis est fides vestra.

VER. 14.

Inuenimur autem & falsi testes Dei] Inuenimur, inquit, hoc est arguimur, deprehendimur (quod in Apostolo turpissimum est) falsi testes Dei. Nam testes Dei sunt, quorum est veritatem Dei nunciare hominibus: falsi testes Dei, qui pro veritate Dei falsa prædicant. Iniuriam Dei probatio sequens exaggerat.

VER. 15.

Quoniam

Quoniam testimonium diximus aduersus Deum, quod suscitauerit Christum] quia quicumque falsum aliquid annunciat, tanquam Dei verbum, facit Deum mendacem.

VER. 16. *Quem non suscitauit, si mortui non resurgunt. Nam si mortui non resurgunt, neque Christus resurrexit.*

VER. 17. *Quod si Christus non resurrexit, vana est fides vestra.* Fides inanis & vana sit fides inutilis ac nullius fructus. id enim declarant quæ sequuntur.

Adhuc enim estis in peccatis vestris] ac si dicat: Ideò vanam & inutilem arguo fidem vestram, si Christus non resurrexit, quia si non resurrexit, adhuc estis in peccatis vestris, nempe quoad reatum mortis æternæ: id est, nondum accepistis remissionem peccatorum, quam fides promittit. quia si Christus non resurrexit, nondum estis iustificati: cùm in fide resurrectionis Christi vobis sita sit iustitia. resurrexit enim propter iustificationem nostram, Rom. 4.

VER. 18. *Ergo & qui dormierunt in Christo, qui scilicet in spe, fide, gratia & charitate Christi mortui sunt, perierunt]* qui dormierunt in Christo, hoc est, qui nobis Christianis vocantur dormientes in Christo, ob spem certam resurrectionis. Porrò quia dicere quis poterat fidem Christi prodesse saltem ad bona huius vitæ: consequenter id etiam remouet dicens:

VER. 19. *Si in hac vita tantum in Christo sperantes sumus, miserabiles sumus omnibus hominibus]* id est, si non ab eo expectamus bona futuri sæculi, sed præsentis tantum: sumus ergo miserabiles cæteris hominibus; puta, hominum stultissimi sumus

mus, utpote qui falsa & inani spe resurrectionis, quæ nunquam continget, ieiunia, mortificationes, persecutiones, aliæque durissima patimur: mundi carnisque voluptates abdicamus, cum alijs iis indulgeant.

Nunc autem Christus resurrexit à mortuis, *primitia dormientium*] primus tempore inter resurgentes ad vitam immortalem fuit Christus. Christus verò primus fuit qui resurrexit ad vitam beatam, gloriosam, & æternam. Hoc enim propriè significat vox *primitia*. Sic dicitur Christus *primogenitus mortuorum*, id est, ante omnes resurgens, & quasi renascens ex mortuis. Nullus ante eum resurrexit, sed omnes alijs post eum. siquidem & illi, de quibus scribit Matth. 27. *Multa corpora Sanctorum qui dormierant surrexerunt* (quos omnino verisimile est ad immortalem vitam resurrexisse) iuxta sententiam multorum valdè probabilem, non ante, sed post Christum resurrexerunt, velut gloriæ eius resurrectionis comites & asseclæ.

Nota. *primitia* dicuntur primus terræ fructus, qui olim in lege veteri Deo offerebatur. sic Christus post resurrectionem quasi primitivus fructus è terra, in quam quasi granum frumenti ceciderat, repullulans & renatus per resurrectionem Deo oblatas est.

Quoniam quidem per hominem (Adamum) mors (inducta est in homines, sic) & per hominem (Christum, inducta est) resurrectio mortuorum] Vox *quoniam*, dat causam cur Christus sit primitiæ resurgentium, quia scilicet per Christum, quasi antesignanum, & mortis dominatorem, in orbem inducta est resurrectio mortuorum.

Et sicut in, id est, per & propter, Adam omnes mortuus

VERS. 20

Christus
primitia
dormien-
tium.

Resurre-
ctio eorū
de qui-
bus Mat-
thæus
qualis est
quādo fa-
ctā.

VERS. 21

moriuntur, ita & in Christo omnes uiuificabuntur] omnes qui sunt Christi, id est, omnes electi qui sunt membra Christi. igitur hi omnes & soli per Christum uiuificabuntur, id est, excitabuntur ad vitam beatam. Hanc enim uiuificationem electis propriam, non autem eam quæ reprobis communis erit, intelligit.

VERS. 23 *Vnusquisque autem in suo ordine*] Græcè, *in proprio ordine*, subaudi uiuificabuntur. ordinem intellige dignitatis ac meritorum, vt bene exponit Tertullianus, non autem temporis. Certè constat non inter omnes resurgentes fore temporis ordinem.

Resurgēt electi ordine dignitatis non temporis.

Primitiæ Christus] hoc est, ante omnes in Christo uiuificandos, ipse Christus tanquam primitiæ dormientium, ideòque primus dignitate, iam uiuificatus est.

Deinde ij qui sunt Christi, qui in aduentu eius crediderunt] in eius aduentu, supple, credentes, hi post ipsum resurgent: licet Vatablus & alij simpliciter sic accipiant: *in eius aduentu*, supple *resurgent*.

VERS. 24 *Deinde finis*] supple erit. id est consummationem fore omnium rerum: eò quòd nulla sit amplius in expectatione futura rerum mutatio nimirum peracto iudicio, & eo completo quod sequitur.

Cum tradiderit regnum, id est, Ecclesiam fidelium & congregationem electorum, *Deo & Patri*] utique Christus homo, significatus per illum hominem nobilem, qui abiit in regionem longinquam; accipere sibi regnum & reuerri, Luc. 19. Hoc autem Christi regnum Ecclesia eius est, quam acquisiuit sanguine suo, Act. 20. Et quæ dicit in

Christi regnū est Ecclesia.

omni

omnibus Sanctis agno Christo : *Fecisti nos Deo nostro regnum*, Apoc. 5. Hoc ipsum regnum suum tradet Christus *Deo & Patri*: ut in ea gloriosè in æternum regnet, & regni eius non erit finis, Luc. 1. Tradet regnum *Deo & Patri*: id est, cum subiectione & gratiarum actione gloriosum illud regnum suum Deo Patri suo offeret; proficens vniuersam regni sui gloriam illi auctori se acceptam referre: eamque professionem suam omnibus tam Angelis quàm hominibus, nec electis modò, verùm etiam reprobis, faciet manifestam: ut omnes agnoscant potentiam & gloriam esse solius Dei: denique ad eum ut principium, & in eum ut finem omnia esse conferenda, ut sit Deus omnia in omnibus.

Christus
regnum
tradet
Deo &
Patri.

Cum euacuauerit omnem principatum, & potestatem, & virtutem] q. d. Cùm aboleuerit Christus omnem principatum dæmonum, qui sunt & vocantur principatus & virtutes, ne ampliùs fideles laceffant; tunc tradet regnum iam dictum Patri, eritque omnium finis & consummatio.

Oportet autem illum regnare, hoc est, Christum oportet regere Ecclesiam, *donec ponat* (Deus Pater) *omnes inimicos* (dæmones & omnes reprobos) *sub pedibus eius*.

VERS. 25

Novissima autem inimica destruetur mors] *mors*, quæ scilicet adhuc aliquatenus regnat in corporibus Sanctorum, omnino abolebitur in resurrectione. ita Anselmus. q. d. Inter hostes mors ultimò destruetur. Primus enim inimicus Christi & Christianorum est diabolus, qui à Christo in cruce victus est. Secundus est peccatù, quod à Christianis per gratiã Christi in hac vita vincitur. Tertius est mors, quæ in resurrectione, vltima vincetur.

VERS. 26

Omnia enim subiicit sub pedibus eius] q.d. Omnes homines, & Angelos, bonos & malos, in resurrectione planè subiiciet Deus Christo. Nota, prophetice *subiicit*, idem est quod certissimò subiiciet, ac si iam subiiecisset.

VERS. 27

Cum autem dicat nempe Scriptura siue Psalmista, Omnia subiecta sunt ei; sine dubio, prater eum qui subiicit ei omnia] id autem est, prater Deum Patrem. Hoc Apostolus addidit ad significandum vniuersalem subiectionem omnium sub Christo, vt dum solus excipitur Pater, intelligamus omnia cætera sine exceptione Christo fore subiecta: & proinde bene concludi, quòd etiam mors ipsa tandem ei subiicienda sit, & ab eo destruenda per vniuersalem electorum resurrectionem. Eandem subiectionis omnium generalitatem apertissimè expressit, Hebr. 2. *In eo, inquit, quòd omnia ei subiicit, nihil dimisit non subiectum ei.*

VERS. 28

Cum autem subiecta fuerint illi omnia, nimirum, morte destructa nouissima, tunc & ipse filius subiectus erit ei, qui subiicit sibi omnia] Christus vt homo subiectus erit, id est, subiiciet & offeret se, cum electis suis ad æternam Dei laudem, & participationem diuinæ bonitatis, dominij & gloriæ. ita Anselmus.

Deus omnia in omnibus quo sensu.

Vt sit Deus omnia in omnibus] tunc in omnibus Deus erit omnia, quia nihil in electis erit mali, sed omnia bona, ac proinde nihil quod non sit Dei, vt in omnibus laudetur & glorificetur solus Deus. vel, vt Deus in electis sit omnia, id est, vice rerum omnium; scilicet, vt sit ipse nostra vita, salus, virtus, copia, gloria, &c. Tunc omnia in omnibus erit, vt singuli Sanctorum omnes virtutes habeant, vt sit Christus totus in cunctis, ita Hierony

ronymus epistola ad Amandum,

Alioquin quid facient, qui baptizantur pro mortuis, si omnino mortui non resurgunt?] Alioquin, id est, si omnino non est mortuorum resurrectio, quem fructum reportabunt qui baptizantur iam iam morituri, & per hoc profitentur se baptizari propter statum futurum post hanc vitam? Corpora baptizantur, ergo corpora resurgent: dum enim Sacramentum baptismi impenditur corpori, corpus consecratur immortalitati, ait Tertullianus. Frequens erat primis Ecclesiæ temporibus, quando multi baptismum differebant vsque ad extremum vitæ, ut in lecto baptizarentur, ut plene baptismo ab omni culpa & pœna purgati euolent in cælum, beatam resurrectionem adepturi. Vnde & Clinici dicuntur, quasi dicas *lectularij*: de quibus à baptismo non repellendis multi canones exstant. hic sensus apertus ac simplicissimus est, & ad probandum id quod Apostolus instituit, aptissimus.

VERS. 29
Baptizari pro mortuis quid sit.

Qui clinici & lectularij.

Ut quid & baptizantur pro illis?] Quorsum, inquam, aut quorsum quæso, etiam pro statu post mortem futuro baptizantur, si à morte non est reditus ad vitam? ac si dicat: Si vana est expectatio resurrectionis, & spes nostra non extenditur ultra terminum huius vitæ; soli ergo victuri deberent baptizari, non qui illicò morituri sunt.

Ut quid & nos periclitamur omni hora?] q. d. Stultè nos obiicimus tot periculis & persecutionibus ob spem resurrectionis, si non est resurrectio.

VERS. 30.

Quotidie morior] id est, mortis periculis quotidie pro Euangelio, & Gentium conuersione me obiicio.

VERS. 31

Per vestram gloriam fratres] Sensus est: Quotidianis vitæ periculis expositus sum, &, vt ita dicam, quotidianas mortes patior: ita iuro per gloriam seu gloriationem, qua de vobis glorior tanquam meis in Christo filiis:

Quam habeo in Christo Iesu Domino nostro] id est, qua glorior per Christum Dominum, ex cuius merito & passione mihi prouenit omnis gloriandi materia, nempe secundum illud Gal. 6. Mihi absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi.

VERS. 32 *Si (secundum hominem) ad bestias pugnaui Ephesi, quid mihi prodest, si mortui non resurgunt*] Quod (vt hominum more loquar, qui libenter commemorare solent pugnas suas & pericula, è quibus gloriosè euaserunt) cum aduersariis meis, velut cum feris congressus, depugnaui Ephesi, & imperum eorum sustinui: *quid mihi prodest? Græcè, quæ mihi vtilitas, scilicet ex ea pugna, pressura, & tolerantia; si non est mortuorum resurrectio?*

Manducemus & bibamus, cras enim moriemur] ac si dicat: Si non est futura mortuorum resurrectio; reliquum est, vt omnes vitam ducant Epicuream, & deliciis ac voluptatibus sese expleant, dicantque: Ede, lude, bibe, post mortem nulla voluptas.

VER. 33. *Nolite seduci*] nolite decipi, ne finatis vos abduci in errorem.

Corrumpunt mores bonos colloquia praua] dicti, scilicet, erroris, puta colloquia cum atheis & incredulis, qui negant resurrectionem.

VERS. 34 *Euigilate iusti, expergiscimini à peccato, vt iustifitis.* Sensus est: Ab erroris & voluptatum ebrieta-

re experfecti, iam sapite, & ad ea quæ iusta & re-
cta sunt, animum applicare. & nolite peccare. igno-
rantiam enim Dei quidam habent] ita viuunt, ac si
Deum ignorent, qui se totos immergunt volupta-
tibus, vt ne cogitent quidem de Deo.

Ad reuerentiam vobis loquor] id est, ad pudorem
vobis loquor; pudor enim est Christiano, dubitare
de resurrectione & potentia diuina.

*Sed dicet aliquis: Quomodo resurguat mortui? qua-
line corpore venient?* VERS. 35

*Inspiciens, tu quod seminas non viuificatur, nisi prius
moriatur*] nisi granum frumenti cadens in terram
mortuum fuerit, Ioan. 12. indicans, non nisi morte
intercedente corpora nostra ad vitam esse resur-
rectura: quomodo semen non exurgit in cor-
pus viuens, nisi prius moriatur. OPIERV

*Et quod seminas, non corpus, quod futurum est, se-
minas, sed nudum granum, vti puta tritici aut alicuius
ceterorum*] q. d. Dum seminas, non seminas corpus
ex semine nasciturum; puta arborem, aut spicam,
sed nudum semen, & granum pomi, vel tritici, &
tamen Deus huic grano seminato, & è terrare-
nascenti reddit non aliud granum, sed integrum
& pulchrum corpus, puta arboris vel spicæ, quod
suo culmo, floribus, aristis & granis instruitur &
ornatur. ita corpus nostrum seminatur mortale;
resurget autem vestitum immortalitate & gloria. 12. 22. V

*Deus autem dat illi (semini, & grano) corpus sicut
vult, & unicuique seminum proprium corpus*] pro-
prium, id est, propriæ naturæ & speciei, quia
grano, verbi gratia tritici, Deus spicam & corpus
dat, non hordei, vel auenæ, sed tritici, & sic de
cæteris. 12. 22. V

Non omnis caro, eadem caro] Sensus est: Non VERS. 39

omnis caro eiusdem est naturæ, conditionis & præstantiæ. Carnem non corpus nominat, vt insinuet in vera carne mortuos resurrecturos, non in corpore quod vel aëreæ vel æthereæ sit naturæ. idèd confitemur in Symbolo fidei, Carnis resurrectionem.

Sed alia quidem hominum, alia vero pecorum, alia volucrum, alia autem piscium] Porro sentit Apostolus, sicut diuersorum animantium diuersa caro est: ita diuersorum hominum fore diuersa in resurrectione corpora, quoad gradus gloriæ, respondentes gradibus meritorum: vt qui minus meritus est, minùs; qui magis, magis gloriosum corpus recipiat.

VERS. 40 *Et corpora caelestia & corpora Terrestria*] caelestia quidem quæ in cælo sunt, vt sol, luna, stellæ; terrestria verò, quæ in terra sunt, vt arbores ac cætera vegetabilia terræ infixæ: quæ tamen omnia suam ac propriam habent formam, pulchritudinem & quasi gloriam.

Sed alia quidem caelestium Gloria, alia autem terrestrium] Significat pro meritorum diuersitate, quæ inter bonos fideles maxima est, permagnam quoque futuram in corporibus resurgentium gloriæ diuersitatem: velut si gloriam caelestium corporum conferas cum gloria terrestrium.

VERS. 41 *Alia claritas solis, alia claritas luna, & alia claritas stellarum: stella enim à stella differt in claritate.*

VERS. 42 *Sic & resurrectio mortuorum*]supple, erit, aut se habebit. Aptè Sancti & Beati comparantur stellis. sicut vnà stella alteri, ita & vnus Beatus alteri, vti gratia & meritis, ita gloria & præmiis præfulget, atq; micat inter omnes Virginis sydus, velut inter ignes luna minores.

Seminatur in corruptione, surget in incorruptione]
 seminatur corpus humanum, dum scilicet sepe-
 litur, & quasi semen in terram abiicitur, vt cor-
 rumpatur in vermes & cineres. Seminari vocat
 mori instar seminis. quia Deus sic ordinavit vt
 corpora nostra non refoventur ad vitam glo-
 riosam, nisi per mortem. Moritur corpus corru-
 ptibile: resurget incorruptibile.

Seminatur in ignobilitate, surget in gloria] VER. 43.
 gloriosum, clarum, fulgidum. ignobilitatē pro igno-
 minia posuit interpres. Moritur corpus multis
 ante mortem miseriis & fœditatibus obnoxium:
 suscitabitur idem corpus omni ex parte glorio-
 sum. vbi Thomas specialiter significari putat do-
 tem claritatis. Surget in gloria splendoris sicut
 sol. ita Primasius.

Seminatur in infirmitate, surget in virtute.] GRÆ- VER. 44.
 cè, in potentia, id est, potens, celer, agile.

Seminatur corpus animale, id est quod vivat,
 aut potiùs quod vixit vita vegetatiua & sensitiua,
 vt animalia, egens cibo & potu: item crassum, du-
 rum, cedere nescium & impenetrabile, *surget cor-
 pus spiritale*] id est, spiritui subditum omnino &
 conformatum; vt cibo & potu non egeat, non
 laboret, non fatigetur, sed quasi cœleste sit, &
 deificatum, atque, vt Tertullianus ait, quasi in
 angelicum habitum sit commutatum. *spirituale*,
 id est subtile, vt instar spiritus omnia alia corpo-
 ra penetret & peruadat. ita Damasc. l. 4. de fide
 cap. 28.

Si est corpus animale, est & spiritale] nam vtraque
 hæc differentia corporis reperitur atque existit.

Sicut scriptum est] id est, sicut innuit Scriptu-
 ra, Genes. 2.

VER. 45. *Factus est primus homo Adam in animam viuentem*] hoc est, Adam factus est anima, id est, animal viuens vita sensitua & vegetatiua; ac proinde cibo, potu, aliisque fomentis alendum, & in animali hac vita conseruandum.

Christi anima gloriosa est, spiritus viuificans. *Nonissimus Adam*, id est Christus, factus est *in spiritum viuificantem*] vt scilicet haberet post resurrectionem animam gloriosam, quæ instar viuifici spiritus corpus planè viuificaret, illudque redderet spirituale, id est, instar spiritus gloriosum, cibi expers, impassibile & immortale: corpus, inquam, tum suum, tum nostrum. vnde Theophyl. Chrysof. Theod. notant, non dici *spiritum viuentem sed spiritum viuificantem*. Anima enim siue spiritus Christi, non tantum viuuit gloriosè in se, sed etiam viuificat, & eadem vita gloriosa donat tam animas quàm corpora nostra.

VER. 46. *Sed non prius quod spiritale est, sed quod animale: deinde quod spiritale.*

VER. 47. *Primus homo de terra, terrenus: secundus homo de celo, caelestis*] Christus dicitur caelestis, id est gloriosus & incorruptibilis, vt sunt corpora caelestia. hanc caelestem gloriam Christus in anima habuit re ipsa à principio natiuitatis & conceptionis suæ. Sensus est: Secundus homo Christus Dominus, qui de cælo est, id est, diuinam habens originem, vtpote natus ex Deo; per resurrectionem factus est etiam corpore caelestis, id est, qualitates suæ dignitati congruentes etiam secundum corpus accepit, factus scilicet immortalis, impassibilis, & omni ex parte gloriosus.

VER. 48. *Qualis terrenus, tales & terreni*, sicut Adam è terra terrenus mortuus est, & in terram rediit:

ita & omnes terreni ab eo nati in terram redi-
bunt. & *qualis caelestis, tales & caelestes*] vt, sicut
Christus per resurrectionem adeptus est corpus
caeleste, id est, immortale & gloriosum: ita & ex
eo renati Sancti fiant caelestes, id est, immortales
& gloriosi.

Igitur sicut portauimus imaginem terreni, porte-
mus & imaginem caelestis.] Sensus: Et sicut gestaui-
mus in nobis imaginem terreni Adam; quatenus
etiam ipsi terreni facti sumus, & per hoc ei si-
miles: ita quoque gestabimus in nobis imaginem
hominis caelestis scilicet Christi; quatenus & ipsi
secundum corpora caelestes erimus per beatam
resurrectionem, proindeque futuri quaedam illius
imagines. ita Theodor. Theophyl. & Oecumen.

VER. 49.

Hoc autem dico fratres] hoc est, inquit, quod
volo dicere.

VER. 50:

Quia caro & sanguis regnum Dei possidere non
possunt: neque corruptio incorruptelam possidebit.]
Caro & sanguis accipitur pro homine mortali.
Caro & sanguis, scilicet, naturalis & cor-
ruptibilis, qualis fuit terreni Adam, & qualem
habemus in hac vita, regnum Dei non posside-
bunt. quod enim v. 46. & 47. Apostolus vocauit
corpus animale & terrenum, hic vocat *carnem &
sanguinem*. tantum enim vult ostendere, in caelo
non fore corpus animale & carnale, quale hic
est: sed spirituale & caeleste. vnde explicans sub-
dit: *neque corruptio*, id est caro animalis & cor-
ruptibilis, *incorruptionem possidebit*. ita Theod.
Theoph. Ambros.

Quomo-
do caro
& san-
guis re-
gnum
Dei non
posside-
bunt.

Ecce mysterium vobis dico.] Hisce verbis Apo-
stolus excitat attentionem legentium, atque insi-
nuat se quid magnum, tremendum, secretum de

VER. 51.

resur

resurrectione dicturum, ita Theophylactus.

Omnes quidem resurgemus, sed non omnes immutabimur] per gloriam scilicet.

VER. 52.
Momentū
quid.

In momento] repente resurgemus Græcè, *in atomo*, id est in indiuisibili, ut est punctum temporis, & ictus siue nictus oculi, ut sequitur. *Atomus*, inquit S. Hieronymus *est punctum temporis quod secari & diuidi non potest.*

In ictu oculi.] Hæc duo, *in momento & in ictu oculi*, Paulo summam celeritatem significant, hoc est instantaneam. sunt autem referenda ad verbum *immutabimur*, ut sensus sit: illam immutationem omnium electorum in statu incorruptibili, non exigere moram temporis, quo fiat ac perficiatur, proinde posse fieri, ut peragatur in puncto temporis, id est, in instanti.

In nouissima tuba.] Dicitur tuba hæc nouissima respectu omnium præcedentium: canente vltima tuba, quam 1. Thessal. 4. vocat tubam Dei, & vocem Archangeli, de qua etiam Dominus Matth. 24. *Et mittet (filius hominis) Angelos suos cum tuba & voce magna.* Et Ioan. 5. *Omnes qui in monumentis sunt, audient vocem eius.*

Et mortui resurgent incorrupti] eos qui mortui erunt & in Christo dormientes, ad sonitum tubæ suscitandos ac resurrekturos esse incorruptibiles, hoc est immortales & impassibiles. nam significatur incorruptio perfecta, quam dotem impassibilitatis appellant Theologi, id est, quæ omnem offensiuam passionem excludat.

VER. 53.

Oportet enim corruptibile hoc induere incorruptionem, & mortale hoc induere immortalitatem.] Pro-nomen hoc, idem indiuiduum corpus demonstrat.

Cum

Cum autem mortale hoc induerit immortalitatem, VER. 54.
 tunc fiet sermo qui scriptus est. tunc, & eo ipso, fiet,
 implebitur hæc Scriptura: absorpta est mors in vi-
 ctoria.] Hæc sumpta esse non ad verbum, sed
 quoad sensum ex Osee 13. vbi dicitur: De manu
 mortis liberabo eos, de morte redimam eos. hoc enim
 in re idem est cum eo quod hîc ait Apostolus:
 Absorpta est mors in victoria. Vbi est mors victoria VER. 55.
 tua? vbi est mors stimulus tuus?] Citat Paulus Osee
 cap. 13. vbi noster vertit: Ero mors tua, ô mors; mor-
 sus tuus ero, inferne. Sensus est: Vbi est mors victoria
 & stimulus tuus, quo soles homines occidere eis-
 que dominari? q.d. Periiit, confractus est à Chri-
 sto, qui est mors tua, ô mors, & morsu suo te, ô in-
 ferne, dirupit & absorpsit.

Stimulus autem mortis peccatum est] stimulus, VER. 56.
 per quem scilicet mors nobis præcipuè nocet &
 pungit. sicut enim scorpius licet paruus sit, per
 aculeum, ita mors per peccatum omnes occidit,
 ait Theophylactus, quæ sine peccato nihil po-
 terat.

Virtus verò peccati lex] q.d. Peccatum maximè
 vires exerit per legem, id est per occasionem le-
 gis vetantis: semper enim niimur in vetitum,
 cupimúsque negata. ita Theodor. Theophyl. Am-
 brof. Anselm.

Deo autem gratias agimus, qui dedit nobis victo- VER. 57.
 riam (de peccato & morte) per Dominum nostrum
 Iesum Christum] mors autem non destruitur nisi
 vita reddatur, & quidem perpetua: quod non
 contigit nisi per resurrectionem iustis promif-
 sam.

Itaque fratres mei dilecti, stabiles estote & immobi- VER. 58.
 les] in fide scilicet resurrectionis, vt abundetis in
 operi

operibus bonis, quæ Domino Deo placent, ad ea vos excitando per spem resurrectionis & præmij æterni: scientes quòd labor vester non erit inanis, nec mercedis expers apud Dominum. hoc enim est in Domino.

*Opera
bona cur
vacen-
tur opus
Domini.*

Abundantes in opere Domini semper.] Bona opera vocat *opus Domini*, vel quia Dominus ea diligit & exigit à nobis, vt exponit Theophylactus, astipulante Heruzæo, qui interpretatur opus *mandatorum Domini*: vel quia Dominus ea in nobis operatur. *Deus est enim*, ait idem Apostolus, *qui operatur in vobis & velle & perficere*, Philip. 2. Generaliter intelligi potest opus Domini, quodcumque fit ad Christi Domini gloriam & honorem: quale esse debet omne opus hominis Christiani.

*Labor fi-
delium
non est
vacuus
à merce-
de.*

Scientes quòd labor vester non est inanis in Domino] hoc est, certissimè persuasi, quòd opera vestra bona non erunt à mercede vacua apud Dominum. *Laborem* vocat opera bona, quòd non sine labore & molestia fiant. Labor vester propter Dominum susceptus non erit frustraneus. ita Oecumenius.

CAPVT XVI.

SVMMARIVM.

Hortatur ad eleemosynam in sanctos pauperes conferendam. Aduentum suum promittit. Apollo fratrem, quòd non venerit, excusat. Timotheum & Stephana domum commendat: ac salutationibus epistolam claudit.

De

DE collectis autem, quæ sunt in sanctos, sicut ordinari Ecclesiis Galatia, ita & vos facite] in sanctos, hoc est, in Christianos pauperes Hierosolymis agentes. VER. 1.

Per unam sabbati, id est, in primo die hebdomadæ, videlicet Dominica, unusquisque vestrum apud se seponat recondens quod ei beneplacuerit] vt scilicet ante cœnam & agapen quisque apud se seponat, quod mox veniens in Ecclesiam ad cœnam offerat in eleemosynam & collectam. recondens, Græcè thesaurizans, quod de eo propriè dicitur, qui paulatim collecta reponit & cumulat, quod ei bene placuerit, pro modo facultatum seu lucri hebdomadarij quisque seponat, & cumulum faciat, tribuendum in collectam publicam. VER. 2.

Vt non, cum venero, tunc collectæ fiant.] Vult Apostolus collectas priùs fieri particulatim per dies Dominicas: vt, cum venerit, paratas eas inueniat, ita nimirum, vt, summa ex iis conflanda statim mitti possit Hierosolymam.

Cum autem presens fuero: quos probaueritis per epistolas, hos mittam perferre gratiam (eleemosynam) vestram in Ierusalem. VER. 3.

Quod si dignum fuerit vt & ego eam, mecum ibunt.] VER. 4.
Hicce verbis, tacitè extimulat eos ad largiorem collectam, videlicet tantam quæ Apostoli perfecti ministerio non sit indigna.

Veniam autem ad vos, cum Macedoniam pertransiero: nam Macedoniam pertransibo. VER. 5.

Apud vos autem forsitan manebo] ac si dicat: VER. 6.
Aduentus meus ad vos non erit transitus solum, vt dixi de Macedonia, sed erit mora diuturnior. Apparet autem fuisse moram trium ferè mensium,

fium, ex loco Actorum 20. Addit *forſitan*, propter rei incertitudinem.

Vel etiam hiemabo, id eſt, totam hiemem apud vos peragam *ut vos me deducatis quocunq; iero*] Fideles honorificum ſibi ducebant, ſi ſuum Apoſtolum à ſe diſcedentem deducerent.

VER. 7.

Nolo enim vos modo in tranſitu videre. ſpero enim me aliquantulum temporis manere apud vos ſi Dominus permiferit] id eſt, conceſſerit. Dominum Chriſtum intelligere videtur, de quo dicitur Act. 16. *Et non permifit eos ſpiritus Jeſu.* hoc addit, quia neſciebat, an permiſſurus eſſet Dominus.

VERS. 8.

Permanebo autem Ephēſi uſque ad Pentecoſten] quia ſcilicet Ephēſi erat celeberrimum illud Dianæ templum, ibique reſidebant Aſiæ minoris primarij. vnde Ephēſi habitabat proconſul Aſiæ, & ut Philoſtr. lib. 8. vitæ Apollonij teſtatur, plurimum Ephēſi vigeſcit ſapientia: itaque maior ibi meſſis erat S. Paulo: quæ cauſa fuit cur Ephēſi morari & permanere ſtatuerit.

VER. 9.

Oſtium enim mihi apertum eſt magnum & euidentis] magna ſcilicet Ephēſi mihi ſe aperit occaſio & aditus Euangelij ſeminandi, & conuertendi multos. ita Ambroſius.

Et aduerſarij multi] Veriſimile eſt autem Iudæos intelligi, qui in ea ciuitate multi erant, iique more ſuo remoram Euangelio facturi: quemadmodum & facere iam cœperant: beſtiæ nimirum illæ, cum quibus Ephēſi pugnauerat. ut dictum eſt capite ſuperiori.

VER. 10.

Si autem venerit Timotheus, videte ut ſine timore ſit apud vos] curate ut ſecurè apud vos agat, id eſt, timendi cauſam non habeat, nemo ſit ei moleſtus.

Opus enim Domini operatur, sicut & ego] Opus Domini, Christi intellige, id est, spectans ad promouendum Christi Euangelium. Cuiusmodi opus in primis est ipsa Euangelij prædicatio.

Ne quis ergo illum spernat] Græcè, vilipendat, VERS. 11
nibili faciat. quod metuendum erat ob ætatem eius adhuc iuuenilem.

Deducite autem illum in pace, ut veniat ad me, scilicet Ephesum, vbi nunc ago: expecto enim illum cum fratribus.

De Apollo autem fratre vobis notum facio, quoniam VERS. 12
multum rogavi eum, siue hortatus sum eum, ut veniret ad vos cum fratribus] id est, ut ad vos iret, vobisque inuiseret, fratribus aliquot comitatus.

Et utique non fuit voluntas ut nunc veniret] Sensus est: Frustra eum hortatus sum ut ad vos iret. nam ob certas causas non erat ei vlllo pacto animus nunc eundi.

Veniet autem (ad vos, ô Corinthij, Apollo) cum ei vacuum, id est oportunum fuerit] ita Amb.

Vigilate, state in fide, viriliter agite, & confortamini] VERS. 13
vigilate, id est, salutis vestræ curam gerite, scilicet aduersus malè suadentium insidias. state (qui scus est vigilantis) id est, persistite in fide Euangelij, quod à nobis didicistis. Estote virili & infracto fortique animo aduersus ea mala, quæ vobis ab hostibus & persecutoribus fidei, seu Iudæis, seu Gentilibus, inferuntur aut imminet.

Omnia vestra in charitate fiant] q. d. Paulus: O VERS. 14
Corinthij, non in contentione, non cum ambitione & schismate, sed cum charitate Christiana, quæ virtus est diuina à Christo vobis infusa, omnia vestra facite.

Obsecro autem vos fratres, noſtis domum Stephana, VERS. 15

& fortunati, & Achaici: quoniam sunt primitia
 Achaia, & in ministerium sanctorum ordinauerunt
 seipfos: vt & vos subditi suis eiusmodi, quod sic
 cum Theoph. ordinandum est: Obsecro vos fratres,
 vt subditi sitis Stephana, Fortunato, Achaico (& om-
 ni cooperanti & laboranti) nostis enim domum, id est
 domos, puta familias eorum, quoniam (quòd) pri-
 mitia sunt Achaia; primi scilicet qui in Achaia
 crediderunt Christo, quique se suaque ordinaue-
 runt & addixerunt ministerio sanctorum, vt scilicet
 exerceant hospitalitatem in Christianos egenos &
 peregrinos, maximè qui laborant in Euangelio.
 Nota subditi sitis, nimirum honorando eos, eo-
 rum monita & exempla sequendo. & omni coope-
 ranti & laboranti] id est, non solùm illis subditi
 sitis, sed & omnibus quicumque vel cum illis vel
 mecum rem euangelicam adiuuant. tales enim
 præ aliis digni sunt honore.

VERS. 17. Gaudeo autem in praesentia Stephana, & Fortuna-
 ti, & Achaici: quia scilicet hi viri mihi Paulo
 praesentes sunt, quoniam id quod vobis deerat circa
 meum ministerium, ipsi suppleuerunt] vt pro vo-
 bis mihi ministrarent, suisque opibus & faculta-
 tibus me remque Christianam iuarent & pro-
 mouerent.

VERS. 18. Refecerunt enim & meum spiritum, & vestrum]
 quoque: quia mea refectio, vestra quoque refe-
 ctio & recreatio est.

Cognoscite ergo qui huiusmodi sunt] id est reue-
 remini, colite eos, honorificè habetote.

VERS. 19. Salutant vos Ecclesia Asia] Minorem Asiam
 intelligit, in qua erat Ephesus, vbi scribitur hæc
 epistola.

Salutant vos in Domino multum Aquila & Priscil-
 la,

la, cum domestica sua Ecclesia] Græcè, cum ea quæ in domo eorum est Ecclesia apud quos & hospitor.

Salutant vos omnes fratres, id est, fideles, qui circa nos sunt, [salutate inuicem in osculo sancto] hoc est, cum osculo quod Sanctos decet, quòdque symbolum est sancti & Christiani amoris.

VERS. 20

Salutatio mea manu Pauli] subaudi, scripta; hæc est quæ sequitur. hæc verba cum iis quæ sequuntur vsque ad finem, affirmat Paulus sua manu scripserisse loco salutationis qua claudi solet epistola. nam reliquam epistolam totam ipso dictante scriptam ab alio quopiam fuisse existimandum est. Priusquam ipsa verba salutis ascribat, per hyperbaton interponit execrationem quandam in eos, qui salute sunt indigni, dicens.

VERS. 21

Salutatio manu Pauli.

Si quis non amat Dominum nostrum Iesum Christum, sit anathema maranatha] Anathema est res quæ cum execratione separatur, abiicitur, & destinatur ad extremum exitium; quod in hominibus est æterna damnatio. Non sunt ergo verba excommunicantis, sed execrantis & denunciantis æternam damnationem iis, qui Christum non amant, & infidelibus. Quales fortè erant inter Corinthios qui sæculari sapientia Philosophorum imbuti, Christum eiusque doctrinam velut abiectam & humilem aspernari iam cœperant. Sanè B. Thomas sensum hunc indicat dum sic exponit: Si quis non amat Dominum Iesum Christum, id est, fidem Christi: & isti, inquit, sunt heretici. Lyran. refert ad Iudæos, negantes Dominum, id est Messiam, venisse: & Iesum, quem Apostoli Messiam ac Dominum prædicabant, odio prosequentes, atque anathema dicentes vt supra c. 12. quibus vicissim meritissimè dicitur anathema.

VER. 22

Quid anathema

Generaliter hoc anathemate percelli ac terreri volunt omnes illos, quos Apostolus ob graua peccata hac epistola castigauit: vt schismatum auctores, fornicarios, idolothyta cum fratrum of-fendiculo comedentes, sacra mysteria indignè participantés, resurrectionem mortuorum non credentes: quibus vtique cunctis imminet certus interitus, nisi pœnitentiam agant.

Maranatha quid

Maranatha] idem est quod, Dominus noster venit. Dices, Quid facit *maranatha*, id est, *Dominus noster venit*, ad rem & scopum Apostoli: Subiicit itaque Paulus post *anathema maranatha*, quia Hebræi quempiam condemnantes solebant id facere sub comminatione & contestatione præsentis diuini iudicij, vt patet Dan. 13. pl. 9. *maranatha*, id est, Dominus noster venit, scilicet, vindex ad iudicium: aut potiùs, *maranatha*, id est, veniat Dominus iudex, vt eum qui Christum non amat, anathemate feriat, damnet, & puniat. est enim *maranatha* sicut & *anathema* vox execrantis & condemnantis.

VERS. 23

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum] Est autem hæc salutatio quam dixit manu sua se subscribere, qua nimirum omne bonum salutare precatur à Deo per Christum iis ad quos scribit: quia, vt ait Thom. in gratia Domini nostri Iesu Christi continetur omne bonum.

VERS. 24

Charitas mea, qua vos diligo, cum omnibus vobis fit, vt simili charitate sincera vicissim me & inuicem diligatis *in Christo Iesu*, & propter Christum. ita Ambr. & Ansel. Amen.

COMMENTARIA
 IN II. EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD CORINTHIOS.

CAPVT PRIMVM.

SVMMARIVM.

Ostendit Apostolus tam afflictiones suas, cuiusmodi passus fuerat in Asia, quàm consolationem à Deo super iis acceptam, cedere in Corinthiorum solatium ac salutem. Conscientiæ & conuersationis suæ sinceritatem eis declarat. Deinde excusat quòd prout statuerat, nondum venisset: asserens firmam nihilominus permanere Euangely à se prædicati veritatem.

Paulus Apostolus Iesu Christi per voluntatem VERS. I.
 Dei, & Timotheus frater } frater, id est, coapo-
 stolus

stolus, vti Papa Episcopos, Episcopus Canonicos, Abbas Monachos fratres vocant.

Ecclesia Dei qua est Corinthe, cum omnibus sanctis qui sunt in vniuersa Achaia] quia Corinthus Achaiae metropolis erat, ad quam caeteri eiusdem prouinciae confluebant.

VERS. 2. *Gratia vobis, & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo] subaudi, multiplicetur.*

VERS. 3. *Benedictus Deus, & Pater Domini nostri Iesu Christi] benedictus sit Deus, id est, laudetur à nobis Deus propter opera suae bonitatis erga nos exhibitae.*

Pater misericordiarum (misericordissimus) & Deus totius consolationis] omnis consolationis.

VERS. 4. *Qui consolatur nos in omni tribulatione nostra] nos intelligit seipsum & socios Euangelij ministros. ac si diceret, consolator noster. Etenim proprium est electorum, in aestu tribulationis non relinqui sine refrigerio consolationis diuinæ.*

Vt possimus & ipsi consolari eos qui in omni pressura sunt, per exhortationem, qua exhortamur & ipsi à Deo] vt dicat S. Thomas: Qui non est consolatus, nescit consolari.

VERS. 5. *Quoniam sicut abundant passiones Christi in nobis] passiones Christi vocat quas pro Christo patimur. ita Ambrosius. q. d. Ne despondeas animum, quisquis pateris afflictiones & mala, quia quantum exuberant mala, tantum exuberant consolationes.*

Ita & per Christum abundat consolatio nostra] Pro magnitudine passionum etiam consolationis materiam & effectum subministrat.

VERS. 6. *Sive autem tribulamur, pro vestra exhortatione & salute]*

salute] q.d. Tribulationes patimur, vt vos conso-
lemur & saluemus, & vt patientia nostra, spe in
Deum, eiusque consolatione vos animemus ad
afflictiones nobiscum pro fide fortiter ferendas,
ita Ambrosius.

*Sive consolamur pro vestra consolatione, sive exhor-
tamur pro vestra exhortatione & salute.*

*Quae operatur tolerantiam earundem passionum,
quas & nos patimur. quae (scilicet salus, quasi finis
exoptatus) operatur tolerantiam.*

Vt spes nostra firma sit pro vobis] spem, inquit, VERS. 7.
firmam & certam animo cepi pro vobis, id est, de
consolatione & salute vestra: idque propter com-
municationem passionum.

*Scientes quod sicut socij passionum estis, sic eritis &
consolationis.*

*Non enim volumus ignorare vos fratres de tri-
bulatione nostra, quae (tribulatio) facta est in* VERS. 8.
*Asia) Ephesi à Demetrio argentario Dianæ, qui
federationem populi contra Paulum excitauit, qua
pene oppressus fuit Paulus, Actor. 19. ita S. Tho-
mas.*

*Quoniam supra modum grauati sumus, supra
virtutem, hoc est, supra vires naturæ & corpo-
ris, non gratiæ & animi; nam ope gratiæ, in-
iuncto animo, tribulationem hanc Paulus per-
tulit & superauit. ita vt taderet nos etiam viuere]*
Non absurdè potest intelligi tedium vitæ pas-
sus Apostolus ob grauitatem afflictionis. nam &
beatus Iob inter aduersa dixit: Tædet animam
vitæ meæ, cap. 10.

*Tedium
vitæ an
passus A-
postolus.*

*Sed ipsi in nobismetipsis responsum mortis habui-
mus, adè vt non sperarem me superuicturum.
vt non simus fidentes in nobis, sed in Deo]* & dicere VERS. 9.

cum Propheta: Oculi mei semper ad Dominum,
psal. 24.

VERS. 10

Qui suscitavit mortuos: qui (Deus) de tantis periculis nos eripuit & eruit] ex tali tantæque morte, id est, mortis periculis tam patentibus & evidenti-
bus. ita Theophyl.

In quem speramus, quoniam & adhuc eripiet] in quo spem firmam collocatam habemus, quòd & deinceps erepturus sit, scilicet è malis adhuc ob-
uenturis.

VERS. 11

Adiuuantibus & vobis in oratione pro nobis, ut ex multorum personis, eius qua in nobis est donationis, per multos gratia agantur pro nobis] id est, pro dono in nos collato gratiæ agantur per multos pro nobis.

VERS. 12.

Nam gloria nostra hæc est, testimonium conscientie nostræ] Sensus: Id de quo gloriatur & in quo confido coram Deo, testimonium est conscientie meæ. q. d. Propterea spero me liberatum iri à Deo è pressuris quæ mihi adhuc instant; quia bene mihi conscius sum, ac de eo gloriari possum apud vos.

Quod in simplicitate cordis, & sinceritate Dei] Dicit suam conscientiam sibi testari, quòd simplici, recto & sincero animo, qui Deo iudice probetur, conuersatus sit. Sinceritas autem ipsam intentionem reificat.

Et non in sapientia carnali] non humana philosophia aut eloquentia prædicauit, sed gratia, zelo, efficacia, ac spiritu diuino. Sapientiam carnalem intelligit eam quam in priore epistola vocauit humanam, & huius mundi & sæculi sapientiam, id est, humano studio atque ingenio comparatam, cuiusmodi fuit sapientia Philosophorum.

Sed

Sed in gratia Dei conuersati sumus in hoc mundo.] Gratiam Dei dicere videtur gratuitam ac potentem Dei operationem, tam in signis exterioribus miraculorum quæ per eum Deus faciebat, quam in occulto tractu plurimorum ad credendum Euangelio per ipsum prædicato.

Abundantius autem ad vos] vel apud vos.

Non enim alia scribimus vobis quam qua legistis & cognouistis.] Sensus; Non sunt vana quæ scribo de recta & sincera mea apud vos conuersatione: vos ipsi mihi testes estis. VER. 13.

Spero autem quod usque in finem cognoscetis.

Sicut & cognouistis nos ex parte.] Addens ex parte, perstringit Corinthios, quòd plus satis ascultantes æmulis & obtrektoribus Pauli, minùs adhuc bene & honorificè de suo Apostolo sentirent. VER. 14.

Quod gloria vestra sumus.] Quemadmodum & iam ex parte de me cognouistis, & persuasura habetis, quòd sim gloria siue gloriatio vestra; hoc est, quòd ex me sit vobis gloriandi materia: nempe quòd nacti sitis talem Apostolum tamque sincerum Euangelij prædicatorem, qui non sua quærat, sed tantùm ea quæ Iesu Christi sunt ac vestræ salutis.

Sicut & vos nostra in die Domini nostri Iesu Christi] & vos nostra, scilicet gloria seu gloriatio, estis.

Et hac confidentia volui prius venire ad vos, ut secundam gratiam haberetis] hoc est: ut ex secundo meo aduentu secundam acciperetis gratiam, qui dudum accepistis primam, quando primùm istuc veniens ad fidem vos conuertit. Gratiam intelligit spirituale beneficium ad veram pietatem VER. 15.

pertinens, vti sunt fides, spes, charitas, cæteræque Christianæ virtutes, & earum incrementa.

VER. 16. *Et per vos transire in Macedoniam: & iterum à Macedonia venire ad vos, & à vobis deduci in Iudæam.*

VER. 17. *Cum ergo hoc (venire scilicet ad vos) voluisssem (nec tamen id prætiterim) nunquid leuitate usus sum?] nunquid volens ac statuens illud facere, quod tamen postea non feci, leuiter ac temerè illud volui?*

Quid, cogitare secundum carnem.

Aut quæ cogito (quæ delibero, statuo) secundum carnem cogito.] Secundum carnem cogitare est cogitare more hominum carnalium, id est, in cogitationibus suis ac studiis obsequi carnali cuiuspiam affectui, velut auaritiæ, ambitionis, aut consequendi cuiuscunque commodi temporalis.

Vt sit apud me Est & Non?] vt in promissis instabilis sim & vanus, vt modò affirmem me ad vos venturum, modò reuocem, & negem, vti pueri facere solent. ita Anselmus.

VER. 18. *Fidelis autem Deus, quia sermo noster, qui fuit apud vos, non est in illo Est & Non,] q. d. Deum veracem testor, vel nouit Deus, qui fidelis & verax est testis, me vos dicendo non fefellisse, ac proinde nec iam non veniendo ad vos, vti statueram, fallere voluisse.*

VER. 19. *Dei enim filius Iesus Christus, qui in vobis per nos predicatus est, per me & Siluanum & Timotheum.] Silam siue Siluanum Apostolum & Timotheum fuisse Pauli cooperarios in prædicando Corinthiis Euangelio potest intelligi ex Act. 18.*

*Non fuit Est & Non, sed Est in illo fuit] q. d. Doctrina & prædicatio mea de Christo Dei filio non fuit Est & Non, id est varia, inconstans, & sibi contraria. sed Est in illo fuit. q. d. Fuit constans
alieu*

asseueratio : quia idem semper de Christo affirmavi & docui.

Quotquot enim promissiones Dei sunt, in illo est.] VER. 20.
Sensus est : Omnes Dei promissiones quascunque vobis annunciauimus, per Christum sunt ratae, validae & immutabiles ; quia per eum complentur.

Ideo & per ipsum Amē Deo ad gloriam nostram.]
Græca sic habent : & in ipso Amen Deo ad gloriam per nos, id est, per ministerium nostrum.

Qui autem confirmat nos vobiscum in Christo, & qui unxit nos, Deus: qui & signauit nos, & dedit pignus Spiritus in cordibus nostris] id est, tanquam VER. 21.
VER. 22.

sigillum quoddam nobis impressit Spiritum sanctum largiendo varia eius charismata, quæ sigilli instar nos probent veros Dei nuncios ac ministros, qui idem Deus dedit in cordibus nostris arrham suarum promissionum, ipsum Spiritum sanctum.

Ego autem restem Deum inuoco in animam meam] VER. 23.
ac si diceret; Perdat me Deus, nisi vera dixerō. Si mentior, Deus vindex puniat & damnet animam meam.

Quod parcens vobis, non veni ultra Corinthum]
ne scilicet vti cogerer auctoritate Apostolica contra vitia, & delinquentes in vobis: sed parcens vobis abstinui, ne cum correctione ad vos veniens, vos contristarem. ita Anselmus.

Non quia dominamur fidei vestre] non quòd dominemur vobis fide, id est, propter fidem vestram, quam nostro magisterio didicistis : quasi propter eam ius aliquod ac potestatem, qualis est dominorum, ego & confortes mei in vos vsurpare velimus. ita Theodoretus & Photius.

Quid dominari fidei.

Est

Est autem dominari, præesse cum ostentatione potestatis, eaque abuti ad priuata commoda.

Sed adiutores sumus gaudij vestri, adiutores. Græcè cooperatores, quin potiùs, inquit, idè dixi parcens vobis; quod vnà studeamus procurare gaudiũ vestrum. nam fide statis] quæ per dilectionem operatur, non per dominium cogitur, inquit Anselmus. quasi dicat, In fide vestra non habeo quod corrigam, sed tantùm in moribus, quos, quia fideles estis, non imperiosè redarguam, sed leni monitione hac epistola reformabo, vt leniter emendati mecum vnà omnes gaudeatis: quia enim verè fideles estis, hinc non dubito vos statim meis monitis obsequentes fore.

C A P V T II.

S V M M A R I V M.

Scribit idcirco se non venisse, ne eos tristitia afficeret. Hortatur vt fornicario iam satis afflicto condonationem vnà secum faciant. Addit de Tito non inuento: & de Euangelio per suam prædicationem instar boni odoris latè disperso, licèt non ab omnibus recepto. Notat insinceros Euangelij ministros.

VER. I. **S**Tatui autem hoc ipsum apud me, ne iterum in tristitia venirem ad vos] scilicet non venire ad vos, & parcere vobis vestrisque delictis, vt dixi v. 22.

Si enim ego contristo vos] hoc est, etsi contristatus vos per epistolam primam obiurgatricem, tamen iam lætificor vobiscum in fornicarij, & vestra pœnitentia & tristitia. VER. 2.

Et quis est qui me lætificet, nisi qui contristatur ex me ?] q. d. Maximè me lætificat is, qui ad meam obiurgationem dolet & pœnitet, scilicet incestuosus ille fornicarius, quem excommunicavi epist. I. c. 5. ita Ambros.

Et hoc ipsum scripsi vobis, ut non cum venero tristitiam supra tristitiam habeam, de quibus oportuerat me gaudere] q. d. Volui per epistolam præmissam vos obiurgare & corripere, ne coram vobis cogerer obiurgare, quod mihi valdè triste foret. VERS. 3.

Confidens in omnibus vobis, quia meum gaudium omnium vestrum est] omnino confisus sum fore, ut quod mihi displicere intelligeretis, statim tollerentis, quia mea gaudia existimatis vobis esse communia, & consequenter dolores meos æstimatis esse vestros, ut quod mihi displicet, & vobis displiceat.

Nam ex multa tribulatione & angustia cordis scripsi vobis per multas lacrymas, non ut contristemini] contristaremini. scripsi, inquit, non intendens malum tristitiæ vestræ; sed bonum aliquod ei coniunctum, scilicet emendationem vestram. VER. 4.

Sed ut sciatis quam charitatem habeam abundantius in vobis] erga vos, ut intelligeretis quantum vos diligam.

Si quis autem contristavit, non me, scilicet solum, contristavit fornicarius, de quo epist. I. cap. 5. sed ex parte] quia mecum multos alios bonos contristavit, ait Anselmus: qui eum excommunicatum à me, è cœtu suo cum obiurgatione eiecerunt. VER. 5.

Ut non onerem omnes vos] hac infamia & suspitione, quasi putem non esse multos qui dolcant propter illum incestum. Priori enim epistola cap. 5. videbatur omnes culpasse, quasi consentientes vel dissimulantes illum incestum. & vos, ait, inflati estis, & non magis luctum habuistis.

VER. 6.

Sufficit illi qui huiusmodi est, obiurgatio hac quæ fit à pluribus] hac illa publica scilicet separatio & confusio, qua à tota Ecclesia eiectus est incestuosus. *Sufficit illi tali*, scilicet ei qui Ecclesiam contristauit. Sufficit, inquam, pro satisfactione sui delicti: ita nimirum, ut quamuis enormitas facinoris pœnam longè maiorem ac diuturniorem meritò postulet; reliquum tamen pœnæ per indulgentiam ei condonetur. hinc patet eum post excommunicationem pœnituisse. unde laxat & absoluit eum Apostolus hîc.

Indulgentia
pœnæ re-
stantis.

VER. 7.

Ita ut è contrario magis donetis, & consolemini.] *Donare* pro condonare, remittere gratiam debiti facere. Sensus est: Ita ut è contrario, id est, loco seueritatis qua longiorem adhuc pœnam exigere possitis, potiùs uti vos oporteat lenitate & indulgentia, qua condonetis ac remittatis quicquid ei pœnæ reliquum est.

Ne forte abundantiori tristitia absorbeatur qui eiusmodi est] ut ea prorsus obruat hominem, pariâtque in eo effectus ex immodico mœrore consequi solitos: uti sunt animum despondere, spem salutis abiicere, pietatis operibus renunciare, totum se mundo dedere, &c.

VER. 8.

Propter quod obsecro vos ut confirmetis in illum charitatem] id est, ut publico Ecclesie consensu declaretis vos denuò illū pro fratre cõplecti.

VER. 9.

Ideo enim scripsi] scilicet hanc epistolam, ut confir-

confirmetis in illum charitatem, vt præcessit.

Ut cognoscam experimentum vestrum, an in omnibus obedientes sitis] vt videā, vtrū, sicut obedistis in eo excōmunicando, sic & obediat in recipiēdo.

Cui autem aliquid donastis, & ego] cui gratiam & remissionem fieri per Titum rogastis, & ego, scilicet donari illi, & condonari rogo. ita Theodoretus. VER. 10.

Nam & ego quod donavi, si quid donavi, propter vos, in persona Christi.] Hoc autem in persona Christi, non est aliud quā nomine, vice & auctoritate Christi: cuius scilicet personam Paulus gerebat. q. d. Condone vice & auctoritate Christi, cuius personam gero, qui dixit: Quidquid solueris super terram, erit solutum & in cælo. Quid, in persona Christi.

Vt non circumueniamur à Satana] ne decipiāmur, vt scilicet fornicarius ille ob nimium rigorem à Satana in desperationem impellatur. VER. 11.

Non enim ignoramus cogitationes eius.] Tertullianus lib. de Pudicitia cap. 13. legit: Non enim ignoramus iniectiones eius, puta rapinas eius.

Cum venissem autem Troadem, propter Euangelium Christi; subaudi prædicandum, & ostium (aditus magnus) *mibi apertum esset in Domino*] in negotio Domini, scilicet ad propagandum eius Euangelium. ita Anselmus. VER. 12.

Non habui requiem spiritui meo (in spiritu, id est, in animo meo) *eo quod non inuenerim Titum fratrem meum*] in Euangelio prædicando adiutorem & socium. Primasius hanc adfert causam, cur Tito non inuento requiē Apostolus non habuerit: quia per Titū quem Corinth. miserat, expectabat vt sibi nūciaretur, an Corinthij iam se correxissent. Requiem ergo spiritus Pauli non habebat, eo quod

quòd Titum non inuenisset, scilicet Corintho reuersum: vt eius relatu certior de rebus Corinthiorum fieret. Et hæc Apostolus scribit, ait Primasius, vt intelligant ipsum omnia propter charitatem fecisse. Ergo quod dicit tale est: Postquam Epheso digressus veni Troadem Euangelij causa: quamuis in ea vrbe spes copiosi fructus appareret; adeò tamen rerum vestrarum cura ac sollicitudine tenebar, vt illic non putauerim mihi subsistendum, eò quòd Titus quem à vobis expectabam, non aduenisset.

Sed valefaciens eis profectus sum in Macedoniam.] scilicet Titum illic expectaturus, & ex eo de vobis aliquid certi cogniturus.

VER. 14. *Deo autem gratias, qui semper triumphat nos in Christo*] triumphat, id est, triumphare facit. ita Ambr. Ansel. Videtur Apostolus in Macedonia acres persecutiones pertulisse. vnde c. 7. dicit se ibi omnem tribulationem passum: foris pugnas, intus timores: sed Dei gratia hæc omnia superauit cum gloria & triumpho. Triumphus enim Dei est, inquit Hier. passio martyrum pro Christi nomine cruoris effusio, & inter tormenta lætitia.

Triumphus Dei est passio martyrum.

Et odorem notitiæ suæ manifestat per nos in omni loco] odor notitiæ Dei, id est, famæ eius, à nobis quam longissime diffunditur.

VER. 15. *Apostoli bonus odor Christi.*

Quia Christi bonus odor sumus Deo in iis, qui salui sunt, & in iis qui pereunt] nominis Christi in omni loco bonus odor sumus Deo: & prædicationis nostræ longè latèque spirat fragrantia, ita Hier. Bonam Christi famam verbo, & exemplo spargimus in honorem Dei, apud omnes, non eos solum qui credunt & salui fiunt, verum etiam qui credere nolentes pereunt.

Aliis

Aliis quidem odor mortis in mortem, aliis autem odor vitæ in vitam] Sicut fragrantia vnguenti columbam vegetat, scarabeum necat: vt ait Oecum. sic & lumen solis oculos sanos recreat, debiles offendit: & ignis aurum purgat, stipulas absumit: & ipse Christus aliis in ruinam, aliis in resurrectionem positus est, Luc. 2.

Et ad hæc quis tam idoneus?] quasi dicat: Quàm pauci tam idonei ministri, qui vbique sunt bonus odor Christi: ita Ambrosius.

Non enim sumus sicut plurimi, adulterantes verbum Dei] *adulterantes*, id est, quod sincerum est corrumpentes. adulterat ergo verbum Dei, qui veritati falsitatem coniungit. vnde S. Greg. 22. Moral. c. 17. Adulterari, inquit, verbum Dei, est aut aliter de illo sentire quàm est; aut ex eo non spirituales fructus, sed adulterinos fœtus quærere laudis humanæ: ex sinceritate verò loqui, est nil aliud in eloquio quàm oportet; scilicet auctoris & creatoris gloriam quærere.

Sed ex sinceritate, sed sicut ex Deo, coram Deo, in Christo loquimur] Loquitur verbum Dei *ex sinceritate*, qui neque Dei verbum adulterat admixtione alienæ doctrinæ, neque eo abutitur ad quæstum aut gloriam humanam, *coram Deo*, vel in conspectu Dei. *in Christo*, pro in Christi veritate, fidelitate, & sinceritate, scilicet loquor & prædico. aliter S. Chrysoft. *in Christo*, inquit, id est, per Christum & Christi gratiam.

VER. 16.

VER. 17.
Adulterantes
verbum
Dei qui
dicantur.

CAPVT III.

S V M M A R I V M.

Negat Apostolus aliena commendatione se indigere, cum fructus suæ apud Corinthios prædicationis satis ipsum commendet. Ministerij nouæ legis, qua spiritus & iustitia subministratur, præ ministerio veteris legis, qua fuit in litera occidens, excellentiam demonstrat: docetq; Iudæis adhuc velatum esse, quod noui Testamenti ministris reuelatum est.

VERS. I. **I**ncipimus iterum nosmetipsos commendare? nunquid hæc dicimus, tanquam volentes nos vobis & aliis commendare?

Aut nunquid egemus (sicut quidam) commendatitiis epistolis ad vos, aut ex vobis?] ex, id est, à vobis scriptis epistolis, quibus apud alios commender? sicut quidam, supple, egent; seu potius, faciunt: id est, commendatitias vndique studiosè conquirunt.

VERS. 2. *Epistola nostra vos estis]* vos, ô Corinthij, meâ operâ conuersi, estis mihi instar epistolæ commendatiæ ab omnibus lectæ & intellectæ, quam pro mea commendatione exhibeo, quibus volo. Omnes enim sciunt, quales fueritis ante conuersionem.

Scripta in cordibus nostris] Sensus: Eam epistolam, quæ vos estis cordi meo inscriptam & impressam

pressam vbique circumfero. Inscriptionem intel-
lige per memoriam & amorem.

Quæ sciur & legitur ab omnibus hominibus]
quam epistolam omnibus in promptu est inspi-
cere & legere, perinde vt literas patentes, om-
niùmque oculis expositas.

Manifestati quod epistola estis Christi] *manifesta* VERS. 3.
id est, de quibus manifestum est, & palàm con-
stat, quòd epistola estis Christi.

Ministrata à nobis] hoc est, nostro ministerio
conscripta. Christus, inquit, huius epistolæ prin-
cipalis est auctor, idémque nobis ministris ad eam
scribendam vsus est.

Et scripta non atramento, sed Spiritu Dei vivi,
non in tabulis lapideis] quomodo nimirum scripta
fuit lex vetus populo Iudaico per Moysen data.

Sed in tabulis cordis carnalibus] id est, carneis,
puta in corde, molli, ductili, docili, id est, facili-
bus & promptis ad obediendum. Ipsi Corinthij
fideles, scripta in tabulis cordis carneis, in quan-
tum fides & charitas & cætera quæ lex noua præ-
cipit, in eorum cordibus impressa erant per Spi-
ritum sanctum.

Fiduciam autem talem habemus per Christum VERS. 4.
ad Deum] quia confidenter gloriamur in Deo,
de hac Dei, nostraque epistola, deque ministerij
nostri dignitate & fructu præ ministerio Moysis
& aliorum veteris testamenti ministrorum. ita
Anselmus.

Non quod sufficientes simus cogitare aliquid à no- VERS. 5.
bis, quasi ex nobis] aliquid, scilicet boni, quod
spectet & ordinetur ad fidem, gratiam, meri-
tum, & salutem æternam, vt quis idoneus sit mini-
ster noui Testamenti, vt præcessit. Quòd si ex

se nemo potest cogitare tale aliquid, ergo multò minùs operari. ita Concilium Arauficanum can. 7. & D. August. de prædest. Sanctorum, c. 2.

Sed sufficientia nostra ex Deo est] quòd idonei sumus ad aliquid boni vel cogitandum vel agendum: & semel, quidquid boni possumus, id totum ex Deo est per Christum.

VERS. 6. *Qui & idoneos nos fecit ministros noui Testamenti*] qui Deus, inter alia bona quæ ex ipso habemus, etiam hoc nobis Apostolis contulit, quòd aptauerit & idoneos reddiderit noui Testamenti ministros: idoneos autem, id est, non quæ nostra sunt, quærentes, sed ea quæ Iesù Christi.

Non litera sed spiritu] non lege, sed gratia. q. d. Fecit nos idoneos ministros noui Testamenti: non inquam ministros literæ, id est, legis scriptæ & datæ per Moysen, quæ est lex vetus: sed ministros Spiritus, hoc est, ministros legis nouæ, qua Spiritus sanctus datur ad legem implendam.

Litera enim occidit: Spiritus autem uiuificat] lex scripta, quam Deus per Moysen dedit, si sola sit ac spiritu destituta (quod est lex vetus) occidit; hoc est, eos quibus data est, æternæ morti reddit obnoxios: non quidem per se suòque vitio (lex enim sancta, & mandatum sanctum & iustum & bonum, Rom. 9.) sed ex occasione latentis in eis concupiscentiæ. de qua sub nomine peccati ita scribit Apostolus eodem loco: *occasione accepta, &c. litera occidit* per occasionem: occasionaliter enim lex acuit & incitat concupiscentiam & peccatum, quod occidit animam. ita Augustinus & Anselmus.

Litera occidit] quia Moyses cùm legem dedit, nil nisi litteram dedit: Christus autem simul cum lege

lege Spiritum dedit. ita Augustinus lib. de Spir. & lit. cap. 4.

Spiritus viuificat] Primò, quia Spiritus gratiæ & charitatis vitam supernaturalem dat animæ. Secundò, quia impellit, & indit motum & agilitatem ad bona opera, & ad legem implendam. Tertio, quia dirigit ad vitam æternam, quam suis obseruatoribus lex promittit. Huius vitæ & Spiritus ministri à Christo missi fuerunt Apostoli.

*Spiritus
triplici-
ter viuifi-
cat.*

Quod si ministratio mortis literis deformata in lapidibus, fuit in gloria] id est, si ministerium & promulgatio legis veteris mortem & damnationem comminantis & inferentis, *fuit in gloria*, id est, valde gloriosa: scilicet cum tonitru, tuba cælesti, terræ motu montis Sina, splendore vultus Moyssi, gloriosè magnificèque lex vetus promulgata fuit. *deformata*, Græcè, impressa & inscripta tabulis lapideis. Nota. Paulus hîc legem veterem vocat mortis ministram, & quasi lictorem; eo quòd ipsius esset occidere quidem reos, non autem viuificare obsequentes.

VERS. 7.

Ita vt non possent intendere filij Israel in faciem Moyse propter gloriam vultus eius quæ euacuatur] ita lucida erat facies eius, vt radios luminis vibraret, eiùsque quasi cornua emitteret. *quæ euacuatur*, quæ scilicet glòria auferenda erat à Moyse: hi enim radij, & hic splendor, vti & vita, Moysen morientem deseruerunt.

Quomodo non magis ministratio Spiritus erit in gloria?] id est, cur non magis ac potius ministerium nouæ legis, quæ viuificantem Spiritum subministrat, glorificabitur? scilicet ea gloria quæ in futurum sæculum promissa est. De qua gloria loquitur expressiùs Roman. 8. vocans eam

VERS. 8.

gloriam adoptionis filiorum. Nam licet illa sit futura communis omnibus electis; longè maior tamen iis continget, qui se præbuerint idoneos noui Testamenti ministros: vt per quos cæteri fuerint ad gloriam adducti. Patet hæc gloria legis nouæ in spiritu vehementi, ac linguis variis & igneis, quæ in Pentecoste, cùm lex noua est promulgata, Apostolos omnibus Gentibus gloriosos effecerunt, Act. 2.

VER. 9. *Nam si ministratio damnationis gloria est*] quòd si ministerium legis, quæ reddit homines æternæ damnationi & morti obnoxios, gloria fuit, id est, res gloriosa: sequitur

Multo magis abundat ministerium iustitiæ in gloria] abundat, idem quod excellit. Igitur, inquit, multò maior & excellentior debetur gloria ministerio nouæ legis, quæ iustitiam confert, qua damnatio mortis euaditur & vita acquiritur. Est autem obseruandum hoc loco, Paulum non comparare Moysen cum Christo, sed cum Apostolis Christi.

VER. 10. *Nam nec glorificatum est quod claruit in hac parte, propter excellentem gloriam*] q. d. Atque adeò gloria Moysis in Sina non est dicenda gloria hac in parte, si videlicet comparetur cum Apostolici muneris gloria, propter eius gloriam excellentem, qua longè præcellit Moysi. ita Chrysostomus.

VER. 11. *Si enim quod euacuatur (Moyses scilicet & lex euacuanda & abolenda per Christum) per gloriam est (in gloria est, gloriosa est) multo magis quod manet (scilicet lex noua Christi) in gloria est.*

VER. 12. *Habentes igitur talem spem*] quòd Dominus per nos Apostolos spiritum gratiæ diffundat, nosque

ita

ita glorificabit deinceps præ Moyle, vti fecit hæctenus. ita Chrysoftomus.

Multa fiducia utimur] confidenter euangelizamus, cum libertate, ingenuè, apertè, ita Chrysoft.

Et non, sicut Moyses ponebat velamen super faciem suam] q. d. Moyses velabat faciem suam; nos contra, non velamus faciem Christi, sed illum magna libertate omnibus proponimus Non occultamus Euangelij lucem, sicuti Moyses in typo fecit occultans eam Israëlitis.

VER. 13.
Velamen
super faciem
Moysi.

Vt non intenderent filij Israel in faciem eius, quod euacuatur] Sensus est: Moysen velo texisse faciem, ad significandum filios Israël non potuisse mentis oculos intendere in Christum, qui finis est eius ministerij, quod abolendum erat.

Quod euacuatur] quod scilicet velamen Moysis abolendum erat per Christum. De velaminis enim huius reuelatione per lucem & legem noui Testamenti agit in sequentibus. ita Anselmus. Nota cum Theod. splendor vultus Moysi instat solis significabat claritatem & gloriam Christi & legis nouæ; velamen verò significabat vmbra, crassas carimonias, obscuritatemque legis Moysis.

Sed obrusi sunt sensus eorum] vt significetur filios Israël, idè non intendisse animum in finem legis, quòd haberent sensus animi obtulos, obduratos, & excæcatos.

VER. 14.

Vsq̄ue in hodiernum enim diem idipsum velamen in lectione veteris Testamenti manet non reuelatum] Idem illud velamen quod olim super faciem Moysi positum prohibebat eius intuitum, remanet in præsens vsque tempus, non reiectum, siue non ablatum à cordibus Iudæorum, quoties

libros veteris Testamenti legunt.

Quoniam in Christo euacuatur] q.d. Per gratiam & fidem Christi euacuatur & tollitur hoc velamen, vt clarè vetus testamentum, Christum-que eo significatum intelligamus & videamus.

VER. 15. *Sed vsque in hodiernum diem, cum legitur* (à Iudæis in Synagoga) *Moyſes* (lex & vetus Testamentum) *velamen positum est super cor eorum*] Hoc velamen est pertinax & crassa ac obstinata inhæſio, qua Iudæi mordicus adhærent carnalibus sacrificiis, & ritibus legis veteris, itaque excæcantur vt non videant Christum per illos ritus adumbratum.

VER. 16. *Cum autem conuersus fuerit ad Dominum, auferetur velamen*] Moyſes auersus à Domino, & facie velatus, significauit populum veterem Deo contrarium, & cor habentem obscuratum. Idem verò Moyſes conuersus ad Dominum, atque reſectam habens faciem, typum geſſit populi Christiani ad Deum conuerſi, & reuelata cordis facie salutis myſteria contemplantis.

VER. 17. *Dominus autem Spiritus est*] nimirum ille Spiritus quem hoc capite iam aliquoties nominauit: id est, Spiritum Dei viui, per quem nouum Testamentum diſtinxit à veteri, & cuius ſuppeditandi miſtrum ſe docuit: quem etiam ſtatim Spiritum Domini nuncupat. Connexio talis est: Moyſes ab Iſraële conuersus ad Dominum, à litera ad ſpiritum. Nam Spiritus ille Dominus est. Hoc addit, vt volunt Chryſoſtomus, Theodoretus, & Oecumenius; ne minùs aliquid nobis præſtitum videatur, qui conuertimur ad Spiritum, quàm Moyſi, qui conuertebatur ad Dominum; quum Spiritus ipſe ſit Dominus. Hic enim

enim Dominus ad quem conuertentur est Spiritus, & Spiritus sanctus dabit eis legem spiritus & libertatis; vt spiritualibus oculis & sensibus videant Christum in lege velatum & absconditum, illumque adorent & colant in spiritu & veritate.

Vbi autem Spiritus Domini, ibi libertas] Intendit hac parte explicare mysticam significationem ablati velaminis. Vt enim velum impositum subiectionis ac seruitutis cuiusdam indicium est in eo cui imponitur: quemadmodum docet Apostolus 1. Corin. 11. v. 10. ita velaminis ablatio significationem habet donatæ libertatis, quæ donatio fit non per literam, sed per spiritum. vt sensus sit; Spiritus Domini, cum ipse sit Dominus, ideoque liberrimus, de quo scriptum est, quod vbi vult spirat, Ioann. 3. & quod omnia operatur prout vult, 1. Corin. 12. tanquam velamine seruitutis ablato, libertatem communicat iis quos inhabitat, id est, Christianis: libertatem vtique spiritualem, quia Spiritus est à seruitute legis & peccati eos liberans. Pro *libertas*, Græcè est, spontanea, ingenua libera, & clarè illuminata voluntas, vt scilicet ablato legis Moyfi velamento clara & spontanea voluntate ambulemus secundum legem Dei. Duplex est hæc libertas. Prima, vt Chrysostom. est intellectus, estque clara noticia mysterij Trinitatis, Incarnationis, &c. quæ Iudæis obscura erant. item veræ religionis & diuini cultus, quem Iudæi putabant consistere in mactatione bouum & arietum, cum Deus coli velit & adorari in spiritu & veritate. Vbi aduerte: sicut crassities, hebetudo, obscuratio, ignorantia intellectus, qua mens, quasi tenebris, vinculis &

*Libertas
qua signi-
ficata per
ablatio-
nem ve-
laminis.*

*Duplex
libertas,
intelle-
ctus &
affectus.*

carcere constricta tenetur, rectè dicitur seruitus & seruilis conditio; ita è contra illuminatio, claritas, & clara intellectus cognitio rectè dicitur libertas; qua mens ignorantia, erroribus, crassisque rerum speciebus libera, liberæ veritati, Deo, rebúsque diuinis & spiritualibus vacat & intendit. Secunda libertas, vt docet S. August. est affectus, èstque amor iustitiæ, non timor vindictæ, vt scilicet spontè & liberè legem impleamus ex amore virtutis, non ex formidine pœnæ. hæc enim libertas & spiritus amoris Christianorum opponitur seruituti & timori seruili Iudæorum.

VER. 18. *Nos vero omnes reuelata facie gloriam Domini specularantes*] ac si dicat: Non facimus vt Moyses, velo faciem suam occultans: sed reuelata facie gloriam Domini in ea receptâ, exhibemus. Nam *specularantes*, idem est hoc loco quod instar speculi suscipientes atque reddentes. A speculo, non autem à specula dixit specularantes, id est, per speculum videntes, non de specula prospicientes, inquit sanctus Augustinus, & patet ex Græco. nam Græcè est: quasi in speculo intuentes. Nota. Apostolus speculum hîc vocat Verbum carne vestitum, & spectabile factum, quòdque in Euangelio & Ecclesia spectandum proponitur, & Moyse velato opponitur. vnde cap. seq. vocatur imago Dei; Christus enim, quâ Deus, est Verbum & speculum Patris; quâ homo, est speculum deitatis, eiusque gratiæ & gloriæ; ac consequenter Euangelium Christi non est aliud, quàm speculum gloriæ Dei, idque clarissimum & lucidissimum. Potest per speculum hoc accipi fides, per quam quasi speculum, sed ænigmaticum & ob-

scurum,

Specu-
lantes,
quid si-
gnificet.

Verbum
carne ve-
stitū cur
hic vo-
cetur spe-
culum.

fcurum Deum & diuina contemplantur.

In eandem imaginem transformamur] quasi dicat: Cum Dei gloriam in Christo, eiusque Evangelio, quasi in speculo intuemur, per hoc, quasi in eandem Dei gloriam transformamur, eamque in nobis repræsentamus. Videtur autem hic esse sensus; Eiusdem gloriæ imagine in nobis, vt in speculo recepta, velut in eam transformamur. Nam imago in speculo quodammodo forma speculi est.

*Imago in
speculo
forma
speculi.*

Transformamur] non essentialiter, quasi essentia nostra transformetur in essentiam diuinam. sed *transformamur* accidentaliter, vt scilicet quasi per reflexionem radiorum lucis Christi quasi speculi in nos, fiamus lucidi luce fidei, & gratiæ Christi, adeoque fiamus quasi specula iubar diuinum emittentes, & quasi soles quidam alios illuminantes, inquit Chrysoft. imò fiamus quasi dii, diuinæ consortes naturæ, quos, vt ait Paulus, præsciuit & prædestinavit, (Deus) conformes fieri imaginis filij sui.

A claritate in claritatem] vel, à gloria in gloriam; à claritate Christi in claritatem nostram, vt fiamus clari & lucidi sapientia, & gratia ad instar Christi.

Tanquam à Domini spiritu] vox tanquam significat causam congruam & dignam tantæ transformationis. q. d. tanquam, id est, sicut decet Spiritum Dei nos transformare. Porrò tota sententia Paulina potest ad hunc modum explicari. Nos autem omnes noui Testamenti filij, quos Moyses reuelata facie cum Domino loquens, eamque ex consortio sermonis Domini splendidam ac radiantem habens, significauit; itidem facie
mentis

Quid, à
claritate
in clari-
tatem.

mentis reuelata, gloriam Domini per fidem in-
tuemur, eiusque splendorem in animis nostris ve-
lut speculis quibusdam recipientes, quodammo-
do transformamur ad eandem imaginem, hoc est,
ad similitudinem gloriæ Dei; idque à claritate
Dei in claritatem nostram, id est, claritate seu glo-
ria Dei in nobis expressa ac repræsentata, perin-
de vt olim in facie Moyfi. Transformamur, in-
quam, velut à Domini Spiritu, vel à Domino Spiritu.
Dicit autem Apostolus, nos omnes, vt significet
id quod vni Moyfi quondam in figura ac myste-
rio contigit, nunc in veritate toti Ecclesiæ fide-
lium competere. Caietan. Gaignæus & alij non-
nulli exponunt de solis Euangelij ministris.

CAPVT IV.

S V M M A R I V M.

Scribit se suosque collegas sincerè & palàm a-
pud omnes (licèt quidam præ mentis caci-
tate non credant) annunciare Euangelium
Christi: & quamuis infirmos & multis mo-
dis afflictos propter Christum haudquaquam
tamen deficere: videlicet ob spem repositæ
sibi pro temporaria afflictione, gloria æ-
terna.

VERS. I.

I Deo habentes administrationem, iuxta quod mi-
sericordiam consecuti sumus] cum igitur, inquit,
hoc tam excellenti ministerio fungamur. non
nostris

nostris meritis, sed gratuita Dei benignitate & electione ad illud vocati.

Non desicimus] non succumbimus malis & aduersitatibus, quæ nobis accidunt huius ministerij causa; non concidimus animo.

Sed abdicamus] Græcè abnegamus, renunciamus. Syrus, execramur. VERS. 2.

Occulta dedecoris] id est, occulta dedecorosa, quæ solent à peccantibus occultari, ne per ea in probum & infamiam incidant. Hoc igitur est, quod dicit: Longè sumus ab omni etiam occulta, vitæ turpitudine. *Occulta dedecoris quæ sint.*

Non ambulantes in astutia] vt aliud palàm ostendamus, aliud occultè faciamus. Notat libidines pseudoapostolorum, & voluptates occultas. Nam vt ait Ephes. 5. Quæ in occulto fiunt ab ipsis, turpe est dicere.

Neque adulterantes verbum Dei] Adulterant, id est, dolosè tractant, Dei verbum, qui non dispensant illud quale traditum est, integrum, purum ac sincerum: sed permixtione sapientiæ sæcularis, aut Iudaicæ doctrinæ corrumpunt & vitiant: aut certè in eo ministrando non Dei gratiam quærunt, sed suis commodis obsequuntur. *Qui adulterantes verbum Dei.*

Sed in manifestatione veritatis commendantes nosmetipsos ad omnem conscientiam hominum cor à Deo] Tam vitæ nostræ quàm doctrinæ sinceritas omnibus est manifesta, ac seipsam apud omnes commendat & probat: adè vt nec ipsum Deum, qui cordium intuetur occulta, iudicem refugiat.

Quod si etiam opertum est Euangelium nostrum; in iis qui pereunt, est opertum] in iis, id est, apud eos: nisi malis. sensus est: Quòd si adhuc velatum & occultum est quibusdam Euangelium, quod prædi VERS. 3.

prædicamus : dumtaxat iis qui pereunt , id est , reprobis , velatum est & occultum. Vnde quod dixit capite præcedenti de Iudæis Evangelio non credentibus , velamen esse positum super cor eorum , id nunc vniuersè de reprobis significat.

VERS. 4. *In quibus Deus huius sæculi excacavit mentes infidelium*] Oecumenius & S. Thomas : Deus, inquit, huius sæculi est diabolus , qui Deus est sæculariter viuentium , non creatione , sed sua peruersitate , exemplo , imperio & suggestione : idè enim non Deum vocat , sed alienando Deum huius sæculi , id est , sæcularium , qui temporalia & caduca præferunt cælestibus & æternis bonis. *Deus huius sæculi* est mammona , siue opes , & pompæ , in quibus sæculares vltimum finem & omne bonum quasi in Deo constituunt. Sic ad Phil. 2. dicitur : *Quorum Deus ventus est.* Significatur autem his verbis velum oppositum mentibus infidelium , ipsa nimirum cæcitas inducta à diabolo.

Velum
mentibus
infidelium
oppositum.

Ut non fulgeat illis illuminatio Evangelij gloriae Christi] Pro fulgeat, Græcè, irradiet. Syrus : oriatur. Est sublustre quiddam , & prægustus claræ lucis, siue illuminationis & gloriæ diuinæ, quæ reuelabitur in cælis. sicut enim aurora & lucifer, siue stella Veneris præit & prælucet soli : sic fides in hac vita quasi lucifer præit & prælucet clarissimæ gloriæ, & visioni in cælis. Textus Ambrosianus sensum magis quam verba reddit : *Ut non peruideant lumen Evangelij maiestatis Christi.*

Evangelij gloriae Christi] Evangelium enim dicitur *gloria Christi*, quia illo glorificatur Christus, Christi redemptio, resurrectio, diuinitas. ita Ansel.

Qui est imago Dei] Christus, cum sit imago Dei, non qualiscunque, sicut homo, ad imaginem, & similitudinem Dei factus, sed omnibus, ut ita dicam, numeris absoluta atq; perfecta; non quidem illuminatur à Deo, quia lumen non accipit participatiuè, sed à Deo Patre emanat tanquam lumen de lumine. Loquitur enim Apostolus de Christo secundum naturam increatâ, secundum quam imago Dei dicitur, & hoc loco, & Coloss. I. quia natus ex Deo, perfectissimè Patrem Deum repræsentat: aded ut rogatus ostendere Patrem, responderit, *Qui videt me, videt & Patrem*, Ioan. I 4. *Qua ratione etiam Hebr. I. vocatur splendor gloriæ Dei, & figura substantiæ eius. & Sap. 7. Candor lucis æternæ, & speculum sine macula Dei maiestatis, & imago bonitatis illius.*

*Christus
imago
Dei qua-
li.*

Non enim nosmetipsos prædicamus, sed Iesum Christum Dominum nostrum] hoc est, in Evangelio prædicando non nostram spectamus gloriam, nec nostræ studemus vtilitati; quemadmodum faciunt pseudoapostoli: sed prædicamus *Iesum Christum Dominum*, id est, omnis prædicatio nostra ad eum refertur, ut Dominum nostrum; vel absolute, ut Dominum totius creaturæ, etiam secundum humanam naturam.

VERS. 5.

Nos autem seruos vestros per Iesum] propter Iesum, supple exhibemus, palàm fatemur nos non aliud esse quàm seruos vestros propter Iesum Dominum, à quo ministeriū hoc nobis iniunctū est.

Quoniam Deus, qui dixit de tenebris lucem splendescere, ipse illuxit in cordibus nostris] quia Deus est, qui dixit, id est, iussit, suæ voluntatis imperio fecit, de tenebris, vel è tenebris, scilicet illis quæ prius erant super faciem abyssi, lucem splen

VERS. 6.

splendescere, dicendo, Fiat lux, Genesis cap. 1. Et idem est qui resplenduit in cordibus nostris, id est, lumen fidei & cognitionis mysteriorum Christi, mentibus nostris, id est, Apostolorum, infudit ac superfudit.

Ad illuminationem scientia claritatis Dei. Sensus: Deus illuxit nobis, ut nos illuminaremus alios, refuso videlicet à nobis in illos eodem lumine cognitionis gloriæ eius. *in facie Christi Iesu* ut illuminati illuminemus & alios *scientia*, & cognitione *claritatis*, hoc est, clara & gloriosa: *Dei*, id est, quæ est de Deo, quæ resplendet *in facie Christi*, hoc est, in clara, vel per claram cognitionem Christi, & redemptionis eius; vulgò enim clarè cognoscitur quisque per faciem. Hinc cognoscere in facie, significat cognoscere clarè & apertè. Persistit in allusione velaminis, & faciei Moysis velatæ, & Christi apertæ.

VERS. 7.
Thesau-
rum què
vocet A-
postolus.

Habemus autem thesaurum istum in vasis fictilibus] Porrò thesaurum tanquam rem valde pretiosam, vocat munus sibi creditum à Deo, hoc est, ipsum ministerium Euangelij. neque tamen aberrant qui thesaurum intelligunt illuminationis; velut Aquinas & alij: idque suffragante Tertulliano, qui thesaurum interpretatur de lumine. *in vasis fictilibus*, Græcè, testaceis, id est, in corpore luteo, fragili, caduco. quasi dicat Paulus, Vas fictile corpus nostrum est. ut sensus sit, Apostolos gestare pretiosum ac lucentè Euangelici ministerij thesaurum in seipsis tanquam vasis fictilibus.

Ut sublimitas sit virtutis (id est, potentia & fortitudinis) *Dei, & non ex nobis*] Pro *ut sublimitas*. Ambr. legit: *ut eminentia virtutis sit Dei*. q. d. Ideò vult Deus me thesaurum istum habere in vase fictili,

vt ex

vt excellentia quæ in me est, & fructus quem facio in conuersione tot Gèntium, non mihi, sed potentia & efficacia Dei, ac gratia Christi adscribatur. S. Hieronymus legit: vt abundantia fortitudinis nostræ sit ex Deo.

In omnibus tribulationem patimur, sed non angustiamur] Sensus est: Quamuis vndique premamur rebus aduersis; non tamen ita redigimur in angustum, vt comprimamur & conteramur; sed Dei ope seruamur in mediis pressuris. Pro non angustiamur, græcè est, non coarctati, non anxij reddit. Alioqui necessarium est, vt qui premitur, is adigatur in angustum, & angustietur: sed Apostolo rebus in angustiis mens erat lata, ampla & excelsa. Syrus vertit: premimur, sed non suffocamur.

VERS. 8.
Angustia
ri quid.

Aporiamur, sed non destituimur] hoc est, rerum omnium penuria premimur, at non opprimimur. ita Ambros. Theophyl. egentes, sed egestati non succumbentes. Egestas enim in animo patienti, sapienti, tranquillo, & in Deum defixo, quietem, sufficientiam, imò & copiam parit. Est enim aporia, inopia non tantum corporis, sed & animi, puta consilij, inopia, dubitatio, & perplexitas; cum mens vndique se malis obseptam videns anxia hæret, nescitque quid consilij capere, quid agere debeat. sed Deus Apostolis, suisque in hac aporia succurrit, suggeritque viam euadendi.

Aporia
est inopia
mentis &
corporis.

Persecutionem patimur, sed non derelinquimur; deiicimur, sed non perimus] Quamuis, inquit, in tam grauia pericula sæpè incidamus, vt videamur illicò perituri; tamen Deo opitulante custodimur, ne pereamus.

VERS. 9.

Semper mortificationem Iesu in corpore nostro circumferentes] Sensus est: Quotidianis periculis, & vt ita dicam, mortibus expositi sumus; & per hoc passionem & mortem Domini Iesu nos illius ministri atque vicarij repræsentatione quadam gestamus & circumferimus in nostris corporibus.

*Vita Iesu
quæ sit.*

Vt & vita Iesu manifestetur in corporibus nostris] *vita*, scilicet tum futura, vt nimirum cum Christo resurgamus ad gloriam, vt sequitur versu 14. tum præsens, vt scilicet ad instar resurrectionis Christi corpora nostra, licet afflicta, vegetiora fiant ex spiritu ob spem resurrectionis, & opem Dei, qua nos à tot in dies periculis liberat & roborat.

VERS. I.

Semper enim nos qui viuimus, in mortem tradimur propter Iesum] q. d. In media hac quali quali vita perpetuis mortis periculis & ærumnis exponimur. ita Chrysostomus. Hoc est ergo quod nos in omni tribulatione animat, consolatur & roborat, scilicet quòd cogitemus in ea nos conformari Christo patienti & resurgenti.

Vt & vita Iesu manifestetur in carne nostra mortali] id est, vt in corporibus nostris mortalibus toties in mortem traditis, & tamen adhuc viuentibus, manifestò appareat etiam Iesum, quem prædicamus, viuere.

VERS. II.

Ergo mors in nobis operatur, vitâ autem in vobis] q. d. Vestra spiritualis vita per fidem & gratiam, id est, salus animæ vestræ nostra corporali morte procuratur. ita Ambrosius. nam Apostolorum & martyrum passio & mors, vita est Ecclesiæ: sanguis martyrum semen est Christianorum.

Habens

*Habentes autem eundem Spiritum fidei, sicut scriptum est, qd. Sicut David tentationibus immer-
sus, & à solo Deo ereptus, dixit: Credidi, id est
credo; quòd Deus iuxta promissà suam à meis
malis liberabit semper, unde & idem audacter
locutus sum] & etiamnum proloquor; ita & nos
credimus & speramus, ac animosè profite-
mur, opem, robur, liberationem ac resurrectionem
nostram à Deo uti promissam, ita & certissimò
præstandam. ita Theophyl. Chrylostom. Oecu-
men. Spiritum fidei, dicit auctorem, donatorem: *Quia spi-
ritus fi-
dei.*
vel metonymicè, spiritum fidei, id est, fidem à Spi-
ritu donatam, quomodo legimus alibi spiritum
mansuetudinis, pietatis, &c. pro ipsis huiusmodi
donis Spiritus sancti. Igitur eundem Spiritum
fidei rectè intelligimus eandem fidem ab eodem
Spiritu profectam. quasi dicat Apostolus: Cum
ad eadem credenda ab vno Spiritu sancto mo-
neamur.*

*Credidi, vel credo, id est, credere pergo, propter
quod locutus sum.*

*Et nos credimus, propter quod & loquimur] ac si
dicat: Quemadmodum David inter persecutio-
nes & pericula credidit se peruenturum ad re-
gnum sibi à Deo promissum, & propterea de eo
confidenter apud homines locutus est: ita nos
quoque ministri nouæ legis, licet persecutionibus
pressi & periculis expositi, tandemque morituri,
certissimè tamen credimus nos ad gloriam pro-
missam peruenturos. Propter quod & confiden-
ter vobis de ealocquimur.*

*Sciemes, quoniam qui suscitauit Iesum, & nos cum
Iesu suscitabit, & constituet vobiscum] in glo-
ria cum vobis resuscitatis. Nota. Ex modestia ait,*

non, Vos nobiscum, sed, Nos vobiscum, quia vos causa & obiectum vti Euangelij mei, ita & gloriae meae estis.

VERS. 15. *Omnia enim propter vos*] Bene dixi, inquit, quod Deus nos constituet vobiscum, nam omnia nostra sunt aut fiunt, propter vos: id est, vniuersum ministerium nostrum ordinatur ad vtilitatem & salutem vestram, ideoque nos æquum est fieri consortes salutis & gloriae vestrae.

Et gratia abundans, per multos in gratiarum actione, abundet in gloriam Dei] hoc est, vt in multos effusa gratia, per multas itidem personas gratiarum actionem pariat atque diffundat, qua Deus glorificetur.

VERS. 16. *Propter quod non deficimus*] propter spem, inquit illius gloriae quam ex resurrectione expectamus, non succumbimus malis quae nobis Euangelij ministris plurima superueniunt.

Sed licet is qui foris est noster homo corrumpatur: tamen is qui intus est renouatur de die in diem] id est, vt Theophyl. Ambros. Ansel. licet externus homo, id est corpus, corrumpatur pressuris, plagis, fame, siti, frigore, nuditate, flagellis & morbis; tamen *qui intus est*, id est anima & spiritus, renouatur & proficit fide, spe, charitate, animi alacritate, & fortior ac fulgidior, quasi aurum in igne euadit, ait Chrysostomus.

De die in diem] q. d. Sicut externus homo, id est corpus, in dies per tot plagas & ærumnas deficit & senescit: ita interior, hoc est mens, in dies renouatur & iuuenescit, idque ob spem resurrectionis.

VERS. 17. *Leuitas tribula-* *Id enim quod in presenti est momentaneum & leue tribulationis nostrae*] *momentaneum*, quod quasi mo

Tribulatio exteriori hominis, est confortatio interiori.

si momento transit. q. d. Omnis nostra tribulatio momentanea est & leuis, si cum æterno illo & grauissimo gloriæ pondere conferatur, perinde ac si plumam vnā, vel fauillam leuissimam cum plumbo totius vniuersi conferas.

Supra modum in sublimitate] q. d. Incomparabiliter maius & excellentius est pondus gloriæ futuræ, tribulatione quam hîc patimur.

Æternum gloria pondus operatur in nobis] Opus patientiæ nostræ procreat ex se fructum æternæ & immensæ gloriæ; nimirum merendo, & meriti ratione tandem assequendo.

tionum
huius
vita.

Opera
bona glo-
ria æter-
na meri-
toria.

VERS. 13

Non contemplanibus nobis quæ videntur, sed quæ non videntur] dum non spectamus ad hæc præsentia bona, quæ videmus, vt sunt opes, honores, dignitates, & omnis gloria huius sæculi: sed ad bona futura, quæ non videmus, sed credimus.

Quæ enim videntur, temporalia sunt] hoc est, quæ breuissimi sunt temporis.

Quæ autem non videntur, æterna sunt] quæ, inquit, non videntur, sed creduntur à nobis, in æternum duratura sunt, idèoque meritò

hæc præ illis spectanda no-
bis sunt & spe-
randa.

* *
*

CAPVT V.

SUMMARIVM.

Spe gloria future volunt Euangelici ministri
(quando aliter id fieri non potest) à corpore
peregrinari, vt Christo Domino presentes
sint. Cui interim, vt omnium iudici, placere
student, non sibi viuentes, sed illi qui pro
omnibus mortuus est, & resurrexit: ac lega-
tione pro eo fungentes, apud homines, vt per
eum Deo reconcilientur.

VERS. I.

Corpus
mortale
domus
terrestris
i.e. ani-
mae domi-
cilium.

Sciamus enim, quoniam si terrestris domus nostra
huius habitationis dissoluatur. id est, scimus, si
corpus mortale, in quo breui tempore quasi in
tabernaculo, tanquam peregrini & viatores mo-
ramur, dissoluatur, quod adificationem ex Deo habe-
mus domum non manufactam, eternam in celis] habi-
turi simus ædificium in cælis, à Deo nobis præ-
paratum, domicilium inquam, non manufactum,
id est, factum non opere humano, sed opere diui-
no, supra omnem naturæ facultatem; corpus vi-
delicet gloriosum, immortale, æternum. *Domum*,
id est, corpus resurrectione glorificatum habemus,
id est, habebimus certò in resurrectione. & tale
corpus propriè domus est animæ beatæ, sicut
corpus mortale domus est animæ hîc viuentis &
patientis. ita Chrylost. Theodor. Theophyl. Am-
brosius. Repromittit meliorem domum per re-
surrectionem, ait Tertullianus.

Nam

Nam & in hoc ingemiscimus habitationem nostram qua de caelo est superindui cupientes] propter hoc, scilicet mortem & dissolutionem, quae interuenire debet, vt à vita hac transeamus ad aeternam, ingemiscimus: nam mors haec contra naturam est. optarem enim superindui gloria, non spoliari vita. Porro corpus immortale vocat Apostolus habitaculum quod de caelo est, eodem sensu quo proximè vocauit aedificium quod ex Deo habemus, eo nempe quia sola diuina virtute nobis construeretur.

VERS. 2.

Corpus
immortale
habitaculum
de caelo.

Si tamen vestiti, non nudi inueniamur] idque ad eò reipsa nobis continget, si in die Domini vestiti corpore, non autem nudi reperti fuerimus: id est, si tunc residui futuri sumus, & nondum mortui. ita Caietanus.

VERS. 3.

Nam & qui sumus in hoc tabernaculo (corporis scilicet) ingemiscimus grauari, scilicet, ob eius (corporis)onus & pondus: ita tamen vt cum Nazianzeno dicamus: Domine aufer à me tunicam hanc ita grauem (corpus scilicet terrestre, ponderosum, ærumnosum) sed & da mihi leuiorem. eo quod nolumus expoliari] exui scilicet corpore, sed superindui, scilicet gloria: si tamen vestiti carne & corpore, non ea nudati per mortem inueniamur. Apostolus enim ita loqui solet de resurrectione & die iudicij, quasi ea instet, & quasi eam ipse cum aliis tunc viuentibus sit visurus. vnde 1. Thess. 4. Deinde, inquit, nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis in nubibus obuiam Christo in aëra, & sic semper cum Domino erimus.

VERS. 4.

Vt absorbeat quod mortale est, à vita] mortalitas ab immortalitate, ne scilicet corpus ab anima

deferatur, sed anima habitante in corpore, fiat inclytum, quod antè inglorium fuit. Breuissimè Tertullianus illud, *Nolentes exui, sed superindui*, sic exponit: Nolentes mortem experiri, sed vita præueniri.

VERS. 5. *Qui autem efficit nos in hoc ipsum, Deus*] Sensus est: Qui nos Euangelij ministros parauit atque formauit, & quotidie parat aptosque reddit ad hoc ipsum, id est, ad induendum vel superinduendum domicilium cælestè; Deus est.

Quid pignus siue arrha spiritus.

Qui dedit nobis pignus Spiritus] ipse Spiritus sanctus, cuius multa dona magna & manifesta iam accepimus, ait Apostolus, est pignus, id est, arrha futuræ gloriæ nobis data à Deo: vt de gloria immortalitatis adipiscenda non dubitemus, imò certissimi simus, si arrham suo tempore repræsentemus. eundem spiritum vocauit pignus datum in cordibus, supra cap. 1.

VERS. 6. *Audentes, confidentes*, id est audemus, confidimus, audacter & fidenter pericula & mortem pro Christo & Euangelio suscipimus, imò optamus. *igitur*, quia scilicet hanc gloriam & vitam æternam quasi hæreditatem speramus, eiusque pignus Spiritum sanctum accepimus: ideò audemus queuis ardua & agere & pati *semper*, *scientes quoniam dum sumus in corpore, peregrinamur à Domino*] q. d. Hic peregrini sumus, quia conscripti sumus ciues cæli, & hæredes Dei: festinamus ergo ex peregrinatione hac tendere, & consequi patriam nostram cælestem, Deique Patris nostri hereditatem adire.

VERS. 7. *Per fidem enim ambulamus, & non per speciem*] hoc est, fide duce ac præuia tendimus ad cælestem patriam; nec adhuc ad speciem pertigimus, quia scilicet

scilicet necdum ipsam speciem, id est, naturam
& pulchritudinem Dei, in se contemplamur fa-
cie ad faciem.

Audemus autem & bonam voluntatem habemus. VER. 8.
Græcè, bene volumus; Syrus peroptamus, om-
nibus votis cupimus, *magis*, id est malentes, pere-
grinari à corpore, & presentes esse ad Dominum] id
est, eligentes potius abesse à corpore, vt liceat
adesse Deo, eiusque præsentia, specie & facie
perfrui. Græcè, & domi agere ad Dominum, siue
apud Dominum, id est, tanquam in patria præsen-
tes apud Dominum morari. Tertullianus immo-
rari dixit.

Et ideo contendimus, certatim, omni studio, mi-
nisterio, conatu & nisu nostro contendimus, cer-
tamus & ambimus Deo placere, vt in hoc studio
non patiamur nos à quoquam superari. *siue ab-*
sentes, siue presentes placere illi.] Quoniam ergo
tanta præmia nobis proposita sunt ac promissa, *Conten-*
propterea contendimus, certatim atque omni *dere quid*
studio connitimur, fideliter ac sincerè coram *hoc loco.*
Deo ministerium nostrum exsequendo: vt siue
degentes in hoc domicilio corporis, siue ab eo
per mortem peregrinantes, id est, seu viui, seu
mortui, Christo Domino placeamus, acceptique
simus.

Omnes enim nos manifestari oportet ante tribunal VER. 10.
Christi] q. d. Contendimus placere Deo in omni
opere nostro, vt in tribunali Christi, cui sistendi
sumus, donemur gloria corporis, & beata Dei
præsentia ac visione; non autem ea priuemur cum
illis, qui Deo per opera mala displicuerunt.

Vt referat unusquisque propria corporis, scilicet
gesta & facta, prout gessit.

VER. II. *Scientes ergo timorem Domini, id est, quia sci-
mus timendum esse Dominum iudicem & vin-
dicem, hinc eundem hunc timorem hominibus
suademus]* vt eo Dominum timeant.

Deo autem manifesti sumus] q. d. Deus scit me
sincerè Deum timere, & timorem hunc aliis fra-
dere. Significatur enim manifesta Dei de nobis
notitia sic præsens, vt semper fuerit. Interim ob-
serua: quòd si Deo iam manifesti sumus; non er-
go Christo nos manifestandos esse demum in
extremo iudicio, sed hominibus coram Christo.

*Spero autem, & in conscientiis vestris manifestos
nos esse]* spero & confido sinceritatem nostram
qua in Euangelico munere versamur, ita vobis
iam diu manifestam & probatam esse, vt bene
rectèque de nobis sentiatis.

VER. IZ. *Non igitur commendamus nos vobis.]* Ac si dicat
Apostolus: Ideòque non hæc scribo, quod ma-
gnopere studeam me meòsque Euangelij socios
iterum vobis commendare: vt quorum in con-
scientiis satis manifesti sumus.

Sed occasionem damus vobis gloriandi pro nobis]
vt præbeamus vobis materiam gloriandi de no-
bis; idque aduersus æmulos gloriæ nostræ pseu-
doapostolos, qui nobis obtreçant.

*Vt habeatis occasionem scilicet gloriandi de
me, ad eos, contra eos, qui in facie gloriantur, qui
externa se specie iactant, cum sibi non sint in
conscientia bene conscii, sintque hypocritæ &
pseudoapostoli, & non in corde]* id est, non ex
cordis ac conscientia testimonio; & non ita sen-
tiunt corde, vt foris de se prædicant: non tales
intus se vident, quales exterius videri volunt:
conscientia non respondet externæ speciei.

Sive

*Sive enim mente excedimus, Deo: quasi dicat: Si nostri obliti vehementiâ aliquâ, aut zelo abripi-
mur, quem mundani putant insaniam, vt scilicet
quasi insani abripiamur in laudes ministerij no-
stri ac gloriosius diuiniusque de nobis loqua-
mur (superbia enim & iactantia videtur, & est
insania; ait Ambrosius, seipsum laudare) Deo, hoc
est, ad Dei honorem id facimus. *sive sobrii sumus,*
in sermone scilicet laudibusque nostris, *vobis*] id
fit, vt nimirum vos modestiam doceamus. ita
Chryostomus, Sanctus Augustinus, Anselmus,
Theophylactus, & alij sic explicant, quasi dicat:
Si rapimur in excessum vel extasim diuini
amoris, contemplationis, & locutionis, di-
centes: Nos autem reuelata facie gloriam Do-
mini speculantes. & contendimus, siue ab-
sentes, siue præsentes placere illi. & bonam
voluntatem habemus magis peregrinari à cor-
pore, & præsentes esse ad Dominum. qua in re
gloriat & nos laudasse vidi sumus. vel, vt vertit
Chryost. *Si insanimus*, hoc est, si videmur quan-
doque amore & contemplatione ebrii & insani,
vt Apostoli Act. 2. & 16. *Deo*, id est, ad Dei glo-
riam id facimus. *Excessus mentis*, est intentio ad
superna, inquit Anselm. ita vt quasi de memoria
labantur infima. *Sobrii sumus vobis*, q. d. Licet alta
contemplemur, sobriè tamen de iis loquimur: vt
vos ea capere possitis.*

Charitas enim Christi urget nos] compellit
nos, vt & nos Christi exemplo & amore idem
faciamus, nosque totos hominibus impendamus,
vt eos faciamus saluos à morte: ideòque, prout
eis expedit, nunc mente excedamus, nunc sobrii
sumus.

Aest

VAR. 13.

Excessus
mentis
quid sit.

VER. 14.

Æstimantes hoc, quoniam si vnus pro omnibus mortuus est, ergo omnes mortui sunt] q.d. Tanta fuit Christi charitas, vt pro omnibus moreretur. Vnde sequitur nos fuisse mortuos; idè enim mortuus est, vt nos à morte & corporis & animæ liberaret. ex quo magis patet Christi miseratio & charitas, quòd scilicet è tanta mortis miseria, eam in se suscipiens, nos eripuerit, quæ profectò vrget nos, vt Christum redamemus, eiusque amore in proximi salutem modis omnibus incumbamus.

VER. 15. *Et pro omnibus mortuus est Christus, ut & qui viuunt, iam non sibi, non suæ gloriæ, voluntati, voluptati, viuant, sed ei, qui pro ipsis mortuus est & surrexii] id est, omnes suæ vitæ actiones instituant ad nutum & voluntatem & honorem sui Domini, qui ipsos sua morte redemit, eoque redemptionis iure seruos effecit.*

VER. 16. *Itaque nos ex hoc neminem nouimus secundum carnem.] Ex hoc scilicet tempore, nam Græcè est ex tunc, id est deinceps, q.d. Quia Christi tanta in nos est charitas, nòsque vrget, idcirco nihili æstimamus carnalia, id est externa & præsentia extra Christum; puta famam, valetudinem, amicitias, cognationes. ita Chrysosto. vt sit persona pro re; neminem, hoc est nihil, ait Vatabl. Apostolus opponit carni siue homini carnali nouam creaturam, quæ in hac vita est, & viuit per fidem & gratiam in Christo: ait enim, Si qua ergo in Christo noua creatura. quare sic magis vicinè & propriè explices: Ex hoc, id est ampliùs, neminem nouimus secundum carnem, id est speciem externam, scilicet quòd nobis sit cognatus, amicus, iudæus, nobilis, elegans, doctus: his affectibus naturalibus*

Quid, neminem nosse secundum carnem.

bus mortuus sum, quia in Christo regeneratus illi soli vivo, ipsum solum, & omnes in ipso secundum charitatis spiritum, non secundum carnem amo, quasi dicat. Ego non quero placere hominibus, aut laudes & gloriam hominum, sed Dei.

Neminem nouimus secundum carnem] notitia videlicet amoris & propensioris affectus, id est, in nemine gloriamur carnalis propinquitatis causa, ne quidem in ipso Abraham patre nostro secundum carnem, quia laus omnis nostra & gloriatio est Christus.

Et si cognouimus secundum carnem Christum] hoc est, si aliquando Christum aestimauimus & vidimus, (si non ego Paulus, certe alij Apostoli nostri) praesentem, mortalem, carnis passionibus, fami, frigori obnoxium, hominem nobis similem; nunc non nouimus nisi immortalem & impassibilem, ita Chryl. Theodor.

Sed nunc iam nou nouimus] etsi aliquando magnum & gloriosum putauimus, gentilem & consanguineum esse Christi secundum carnem, & nos esse Hebraeos Christi cognatos, aut etiam familiariter conuersati sumus; iam illis terrestribus affectibus mortui sumus, & per Christum recreati augustius de eo sentimus, & Christum tantum nouimus secundum spiritum; id est, vt hominem diuinum, orbis redemptorem, doctorem, auctorem gratiae & salutis, atque vt tali viuimus & feruimus, talemque orbe toto praedicamus.

Si qua ergo in Christo noua creatura. quare si quis est in Christo, noua creatura est. q. d. Si quis ergo mecum est in Christo regeneratus, & quasi in alium hominem, & nouam creaturam est recreatus

Paulus
nec Christi-
sum nouit
secundum car-
nem.

VER. 17.

creatus & transmutatus; in hoc *vetera transfe-
runt*] veteres scilicet, tum iudaismi ritus, tum po-
tius affectus & iudicia, quale est nouisse aliquem
secundum carnem, quod præcessit. Ecce enim in
tal] facta sunt omnia noua, vt nouos habeat af-
fectus, noua iudicia de re & spe christiana, nouam
vitam, nouam spem resurrectionis, nouam gra-
tiam, sanctitatem, iustitiam.

Ecce facta sunt omnia noua] hoc est, omnis ve-
tustas in nouitatem commutata est.

VER. 13. *Omnia autem noua iam dicta ex Deo, ex Dei
donatione & gratia facta & data sunt, qui nos re-
conciliauit sibi per Christum, & dedit nobis mini-
sterium reconciliationis*] vt per nostram prædica-
tionem persuadeamus hominibus Christi fidem
& penitentiam, nouam & christianam vitam,
itaque ipsos Deo reconciliemus.

VER. 19. *Quoniam quidem Deus erat in Christo, id est per
Christum, mundum reconcilians sibi*] Mundus hoc
loco genus humanum significat.

Non reputans illis delicta ipsorum] Deus erat in
Christo *non imputans*, hoc est, per Christum re-
mittens, illis, id est mundo siue hominibus, *delicta
ipsorum*; adeoque eos sibi gratificans in dilecto
filio suo.

Et posuit in nobis verbum reconciliationis] vt
reconciliatio mundi, quam Deus in Christo pa-
rauit, effectui demandetur, nobis Apostolis in-
iunxit munus euangelizandi mundo gratiam
hanc reconciliationis; nos elegit ac fecit mini-
stros annunciandi tanti beneficij.

VER. 20. *Pro Christo ergo legatione fungimur*] pro Christo,
id est, vice & loco Christi, &, vt alibi loquitur,
in persona Christi, cuius Apostoli sumus.

Tanquam Deo exhortante per nos, obsecramus pro Christo, reconciliamini Deo] q. d. Obsecramus vice Christi, quasi legati Christi, & quasi Christus per nos vos obsecrat, vt velitis Deo reconciliari. En qua industria, efficacia, zelo vtitur Apostolus vt Corinthios conuertat.

Eum, qui non nouerat peccatum] scilicet per expetentiam, qui tamen nouerat illud per simplicem notitiam, ait D. Thomas, id est Christum, qui peccatum nunquam fecerat.

Pro nobis peccatum facit] id est hostiam pro peccato nostro fecit Deus Christum pro nobis, ne nos quasi victimæ piaculares, illud æterna morte & igne lueremus. ac si dicat Apostolus: Nostri causa tractauit eum tanquam ipsum peccatum, ipsum scelus, id est tanquam hominem insigniter sceleratum, vt in quo posuerit iniquitatem omnium nostrum; Isaia 53. sic alibi Christus dicitur factus pro nobis maledictum: quia scriptum est, Maledictus omnis qui pendet in ligno. Gal. 3. & Deut. 21.

Vt nos efficeremur iustitia Dei in ipso] id est, per ipsum Christum, hoc est per Christi meritum. q. d. Vt nos efficeremur iusti apud Deum, iustitia à Deo infusa per merita Christi. dicit iustitia, non iusti, ait Theoph. vt excellentiam gratiæ significet, qua fit, vt nullus in iusto sit natus, nulla peccati macula, sed omnis, & tota gratia ac iustitia. Dei iustitiam nobis attributam B. August. passim exponit eam quæ in nobis est, non à nobis, sed in Deo; id est, quam nobis internam & inhærentem, ex Dei gratia habemus, lib. de spir. & lit. cap. 9. & 18. tract. 26. super Ioan. serm. 15. de verbis Apost. cap. 1. psalm. 98. & lib. 3. contra Pelag.

Dei iustitia
qua in
nobis à
Deo.

Eadem
iustitia
Dei &
nostra.

Deo ni-
hil pla-
cet nisi
quod suū
est.

Pelag. c. 7. quibus locis disertè explicat, quemad-
modum eadem vocetur iustitia Dei & nostra:
Dei, quia à Deo est; nostra verò, quia in nobis:
Dei, quia Deus eam donat; nostra, quia nos eam
recipimus. Nam ea demum coram Deo, id est
vera iustitia nostra est, quam in nobis Deus ipse
facit: cui nihil placere potest, nisi quod suum est.
itaque sentit Apostolus, Christum pro nobis fa-
ctum esse peccatum, ut nos per eum verè iusti-
ficeremur, ea nempe iustitia, quæ Deo probata
sit. *Iustitia Dei*, quia Deus debet non nobis, sed
Christo, & Christi meritis, ut iustitiam nobis
infundat, & peccata remittat: ita Augustinus,
Enchir. 41.

CAPVT VI.

SVMMARIVM.

*Hortatur ne tempus gratiæ & salutis negli-
gant. Ostendit se suum ministerium com-
mendasse tam multorum malorum toleran-
tia, quàm vitæ integritate. Excitat ad cor-
dis dilatationem, & renocat à iugo cum in-
fidelibus ducendo: cum ipsi sint templum &
populus & filij Dei.*

VER. I.

Adiuantes autem exhortamur, ne in vacuum
gratiam Dei recipiatis] adiuuantes, Græcè
cooperantes Deo, ut propositam reconciliatio-
nem assequamini.

In

In vacuum gratiam recipit, qui cum ea non laborat, ait Ansel. nec ei suum studium adiungit, qui que per desidiam facit, vt in se gratia sit otiosa, dum eam bonis explere operibus non fatagit. q. d. Ne putetis quòd sola fides sit reconciliatio, quia ad eam bona vita, & opera sunt necessaria. ita Theophyl. ex Chrysoft.

Gratia
Dei quã-
do in va-
cuum re-
cepta sit.

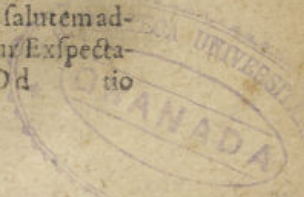
Nota. *Gratiam* vocat generale beneficium reconciliationis mundi, & redemptionis Christi: de illo enim egit in fine capituli præcedentis; sub illo tamen intelligit gratiam particularem, quam cuique meruit Christus, & quam cuique dat Deus, vt huius generalis Christi redemptionis quisque particeps fiat.

Ait enim (Deus per Isaiam c. 49) *Tempore accepto exaudini te, & in die salutis adiuui te*] Sunt autem apud prophetam verba Dei Patris ad Christum, quibus testatur se eum exaudisse orantem pro electorum salute, eorum qui ex Gentibus erant colligendi, próque eadem causa laboranti auxiliatum fuisse: idque in tempore accepto seu placito, hoc est meritò omnibus acceptabili, & in quo Gentes ad salutem vocare constituit.

VERS. 2.

Ecce nunc tempus acceptabile, ecce nunc dies salutis] en, inquit Apostolus, tempus illud acceptabile & salutiferum, de quo Deus Pater verbis propheta memoratis locutus est ad Filium, nunc est, nunc aduenit, iamque vobis annunciatum est: & propterea vos exhorramur, ne committatis vt gratiam hanc in vacuum receperitis. Tempus illud vocatur hominibus acceptum, id est dignum quod cum plausu & exultatione ab omnibus acceptetur ac suscipiatur; vtpote mundo salutem adferens: quomodo Christus ipse vocatur *Expectatio*

Deo

tio Gentium, Gen. 49. & Desideratus cunctis.

VERS. 3. *Nemini dantes ullam offensionem.* officium nostræ legationis exercemus; sedulo cauentes ne cuiquam in vlla re simus offenculo. ne quem verbo aut facto scandalizemus. *vt non vituperetur ministerium nostrum*] vt ministerium Euangelicæ prædicationis non reprehendatur, non infametur, non malè audiat apud homines.

VERS. 4. *Sed in omnibus exhibeamus nosmetipsos sicut Dei ministros*] id est, vti facere conuenit Dei ministros; quorum est non suam, sed Dei gloriam, cuius ministri sunt, & cuius in conspectu versantur, in omnibus spectare.

In multa patientia, q. d. Exhibeamus nos quasi Dei ministros patientes *in multis tribulationibus, in necessitatibus, in angustiis,*] aliisque quæ sequuntur.

VERS. 5. *In plagis*, id est, in verberibus quibus corpus læditur ferendis. *in carceribus, in seditionibus*, id est, in sustinendis tumultibus populi passim aduersum nos seditiosè concitatis. *in laboribus, in vigiliis, in ieiuniis*] scilicet Euangelij causa toleratis; aut etiam sponte susceptis, vt exponunt Chrysoptom. Theophylact. & alij.

VERS. 6. *In castitate*] Græcè, in puritate, scilicet omnibus in rebus. *In castitate*: pura enim & plena castitas, vt scilicet omni libidinis vsu abstineas, & castitatem angelicam colas, vt fecit Paulus & Apostoli, signum est hominem esse diuinum, Dei que ministrum.

In scientia ad docendum imperitos & imperfectos. Anselm. per scientiam intelligit cognitionem sacræ Scripturæ. *in longanimitate*, id est animi lenitate. *in suauitate*] ne per rancorem iis, qui nos

nos vexant, simus asperi, sed per suauitatem mentis, verborum & operum iis simus dulces, benigni, benefici.

In Spiritu sancto] q. d. Omnia tam pio, benigno, sincero, incenso spiritu agamus, vt pateat nos non vanitate aut superbia agi, sed à Spiritu sancto. ita Anselm. Theoph. Chrylost.

In charitate non ficta] Græcè, non simulata. non solis verbis caritatem ostendimus: sed ipsis factis eam præstamus, salutem hominum vnicè quærentes.

In verbo veritatis] vt veritatem euangelicam verè & sincerè prædicemus. VERS. 7.

In virtute Dei] in potentia Dei, nihil horum quæ dixi, meum est: sed hæc omnia in virtute & potentia Dei facta sunt. significat ergo quòd verbum veritatis in quo laborat, sit efficax & fructuosum per virtutem Dei.

Per arma iustitiæ à dextris, & à sinistris] hoc est, tam in prosperis, quàm in aduersis, vbique iustitiæ, id est, iustæ ac sanctæ vitæ, virtutumque actionibus tanquam armis vtamur, vt ne prosperis eleuemur, nec turbemur aduersis, aut desperemus. ita Anselm.

Per gloriam & ignobilitatem] q. d. Siue honoremur & laudemur, siue inhonoremur & vituperemur: vt cum Lycaonij voluerunt Paulum vt Deum adorare, & mox vt impostorem lapidare, Act. 10. VERS. 8.

Per infamiam, & bonam famam] siue honore, siue ignominia nos afficiant homines; siue bene de bonis loquantur, siue malè: semper tenemus rectum iustitiæ cursum, ab integritate & sinceritate ministerij nostri præstanda, non discedimus.

Vt seductores & veraces] at falsò tales reputati, vt qui reuera veraces simus, veritatem prædicantes diuinitus acceptam, id est, ipsum Dei verbum.

Sicut qui ignoti & cogniti] quasi qui infidelibus & improbis habemur ignoti & obscuri: cùm noti simus Deo & conscientis vestris. ita Ambrosius.

VERS. 9. *Quasi morientes, & ecce viuimus*] quasi qui videmur propter quotidiana pericula, flagella & ærumnas semper mori; cùm Deus ecce nos viuos conferuet illæsos & vegetos.

Vt castigati, & non mortificati] vt qui castigamur, sed non occidimur.

VERS. 10. *Quasi tristes, semper autem gaudentes*] propter mala quæ patimur, sumus quasi dolentes, & mœrore affecti; sed re vera semper in Domino gaudemus.

Sicut egentes, multos autem locupletantes] tum diuinis & cælestibus, tum terrenis bonis; colligebat enim Paulus eleemosynas pro pauperibus, maxime Hierosolymitanis.

Tanquam nihil habentes, & omnia possidentes] quia postquam reliquerant omnia propter Euangelium, similes erant iis qui nihil habent: & tamen reuera possidebant omnia, quia omnium piorum ædes eis patebant, omniumque possessiones ad vsum eis cedebant. Qui propter regni spem inopia laborant, & propter inopiam regnant.

VERS. 11. *Os nostrum patet ad vos, ô Corinthii*] scilicet ad loquendum liberè vobiscum, & plenè vos instituendos. q. d. Non possum silere, & pro salute vestra vos non commonefacere,

& quia ex abundantia cordis os loquitur; ideo subdit.

Cor nostrum dilatatum est] amore erga vos. q. d. Vehementissimè vos amo.

Non angustiàmini in nobis, sed plenè & spatiose in corde meo habitatis, latissima vos cordis charitate complector. Loquitur de corde & animo, quasi domicilio. sed angustiàmini in visceribus vestris] præcordia vestra angusta sunt, vt parum in eis loci habeam. q. d. In amore & beneuolentia mihi non respondetis; parum amoris mihi rependitis.

VERS. 12

Eandem autem habentes remunerationem, sanquam filiis dico, dilatamini & vos] id est, secundum eandem remunerationem charitatis dilatamini & vos. q. d. Eandem charitatis mensuram & latitudinem mihi reddite & reponite; pari mensura cor & charitatem vestram in me extendite & dilatate.

VERS. 13

Nolite iugum ducere, participationem & commercium habere, cum infidelibus] ne sitis iugo copulati cum infidelibus. iugum ducit cum infidelibus, qui talem cum illis ineunt societatem, qua fiat vt in partem illorum declinent, mores eorum & vitia sequentes, iuxta illud psalmi 105. Comixti sunt inter gentes, & didicerunt opera eorum. Huiusmodi verò societas maximè est coniugium.

VERS. 14

Qua enim participatio iustitiae cum iniquitate?] id est, iustis cum iniquis, puta fidelibus cum infidelibus.

iugum cum infidelibus quis ducat.

Aut qua societas luci ad tenebras?] q. d. Lux & tenebrae in eundem locum aut subiectum conueniunt.

nire simul nequeunt lucem ergo vocat fideles; tenebras verò infideles.

VERS. 15 *Quæ autem conuentio Christi ad Belial?]* id est, consonantia, consensus, concordia. quod coniugium Christi, qui est omnis disciplinæ, obedientiæ, iustitiæ pater, cum Belial, id est, diabolo, eiusque affeclis infidelibus?

Aut quæ pars fideli cum infideli?] pars, id est, participatio seu communio. quid commune habet fidelis, quod participet cum infideli?

VERS. 16 *Quis autem consensus templo Dei cum idolis?]* quæ consensio seu confœderatio vobis, qui estis templum Dei, cum infidelibus, qui sunt templa idololorum, id est diaboli, qui in idolis colendum se ingerit? vult enim dicere, non conuenire, vt fidelis iungatur infideli, sicut non conuenit, iustitiam iniquitati, lucem tenebris, Christum Belial, templum Dei idolis iungi & sociari.

Vos enim estis templum Dei viui] per fidem, gratiam, sanctitatem. dicit ipsos fideles Dei veri ac viui templum esse. Nec ait templa, sed templum, vt significet ita singulos esse Dei templa, vt tamen omnes vnum Dei templum constituant, sicut constituunt vnum corpus & vnam Ecclesiam.

Sicut dicit Deus] ipse (inquit) Dei testimonio probamus vos esse Dei templum.

Quoniam inhabitabo in illis, & inambulabo inter eos, & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus] Locus est Leuitic. 26. Ezech. 37. *Inhabitabo in eis*, per gratiam, qua faciam vt me colant; & *ambulabo in eis*, varias virtutum actiones quibus me colant, in eis excitando atque operando.

do. & ero illorum Deus, & ipsi erunt mihi populus: ego me Deum illis præstabo; & ut populum meum eos diligam, protegam, beneficiisque fouebo.

Propter quod exite de medio eorum, & separamini, dicit Dominus, & immundum ne tetigeritis] VERS. 17.
 Isaïæ 52. Recedite, recedite, exite inde; pollutum nolite tangere; exite de medio eius, scilicet Babylonis. Fidelibus iubet ut infidelium nimia commercia vitent, & immundum, id est immundos infideles, non tangant, hoc est, cum eis non conuersentur, malis non consentientes.

Et ego recipiam vos] scilicet de medio infidelium exeuntes. q. d. Non eritis desolati, si malam infidelium societatem reliqueritis: nam ego vos, ut dilectos & amicos meos beneficiis fouebo; relicta sæculi consolatione, transibitis in amicitiam meam, & bonorum meorum participationem. VERS. 18

Et ero vobis in patrem, & vos eritis mihi in filios & filias] Promissio est adoptionis filiorum noui testamenti, qua Deus sic aliquos in suam recipit amicitiam & gratiam, ut per eam efficiantur diuinæ consortes naturæ, & per hoc cælestium bonorum hæredes ac participes. id enim est esse Dei filium per adoptionem.

Dicit Dominus omnipotens] addit Domino epitheton omnipotentiae, ne de promissione eius adimplenda quis dubitet.

CAPVT VII.

SVMMARIVM.

*Declarat suam erga Corinthios dilectionem, ut
vicissim consolationem quam ex illis accipit.
Gaudet illos per suam epistolam fuisse con-
tristatos secundum Deum, & gloriatur de
ipsorum obedientia.*

VERS. 1.

HAs ergo habentes promissiones, charissimi] nimirum, Christianos fore templa Dei, eiusque filios & filias, atque habituros Deum in se habitantem & inambulantem, uti præcessit.

Mundemus nos ab omni inquinamento carnis & spiritus] Hinc Theologi sumunt diuisionem peccati in carnale, quod versatur circa obiectum carnale, facitque hominem quasi bestiam, uti est gula, libido, ebrietas; & spiritale, quod versatur circa obiectum spiritale, facitque hominem quasi dæmonem, ut est ira, superbia, inuidia.

Perficietes sanctificationem in timore Dei] perficietes quotidiano profectu sanctitatē in baptismo inchoatam; quia nimirum sanctitas consistit in munditia carnis & spiritus, inquinamento vtriusque iam dicto contraria. perficietes inquam in timore, id est, per timorem Dei, cuius scilicet templum sumus.

VERS. 2.

Capite nos] id est, amplexamini nos latis visceribus charitatis, sicut ego vicissim toto vos animo complector. ita Theoph. S. Thomas exponit capite nos per imitationem.

Nemi

Neminem læsimus, iniuria affecimus, neminem corrupimus] quod fit per malæ vitæ exempla. Corruptunt bonos mores colloquia praua.

Neminem circumuenimus] neminem fraudauimus, nullius rem extorsimus, vel vi aut fraude occupauimus.

Non ad condemnaionem vestram dico] quasi VERS. 3. damnem, culpam & arguam vos talia de me suspicari, quòd scilicet aliquem læserim, aut circumuenerim. ita Anselmus.

Prediximus enim quod in cordibus nostris estis, ad commoriendum, & ad conuiuendum] q. d. Ita vos amo, vt vobiscum, & pro vobis mori & viuere paratus sim.

Multa mihi fiducia est apud vos] id est, ita bene de vobis sentio, vt cum magna fiducia & sermonis libertate vobiscum agam, vósque etiam admoneam, confidens vos benignè ac placidè meas admonitiones, & increpationes accepturos. VER. 4.

Multa mihi gloriatio pro vobis] de vobis, id est, multum ac sæpè apud alios de vobis ac vestri nomine glorior, prædicans obedientiam vestram erga me Apostolum & patrem vestrum.

Repletus sum consolatione] id est, maximum solarium super malis quæ passus sum, attulit mihi vestra correctio, per Titum annunciata.

Superabundo gaudio in omni tribulatione nostra] id est, in omnibus afflictionibus & pressuris quæ mihi tristitiam adferunt, tam exuberanti gaudio à vobis profectò perfulsus sum, vt omnem tristitiam extinxerit.

Nam & cum venissemus in Macedoniam, nullam requiem habuit caro nostra] tanta mala repentè no- VER. 5.

bis excitata sunt ab aduersariis, vt carni, id est corpori nostro, quod sine fomentis & quiete diu subsistere nequit, nulla daretur relaxatio, nulla requies.

Sed omnem tribulationem passi sumus] vndique tribulationes irruebant in nos.

Foris pugna intus timores] exterius erat nobis pugnandum cum hostibus Euangelij, interiùs verò, id est in animo, patiebamur timores nouarum persecutionum.

VER. 6.

Sed qui consolatur humiles, consolatus est nos Deus in aduentu Titi] quia Titus Corintho reuersus, bona de statu Corinthiorum annuntiabat.

VER. 7.

Non solum autem in aduentu eius] vestram correctionem annunciantis.

Sed etiam in consolatione, qua consolatus est in vobis, consolationem accepit Titus in vobis, referens nobis vestrum desiderium] emendationis.

Vestrum fletum, pro peccatis pœnitentiam, vestram emulationem pro me, qua scilicet me, meumque honorem & Apostolatam zelatis contra obtrectatores tueri, & propugnare, ita vt magis gauderem.] Apostolus auditis iis quæ Titus referebat, maius gaudium ex eis cepit, quam fuerat dolor quem perceperat ex eo quòd Corinthios sua epistola contristasset.

VER. 8.

Quoniam & si contristati vos in epistola, non me pœnitet] non doleo me ea scripsisse quæ vos contristarent; postquam Titus à vobis reuersus annunciauit quem fructum pepererit in vobis illa nostra seuerior obiurgatio.

Etsi pœniteret, videns quod epistola illa (etsi ad horam) vos contristauit] tamen profuit vobis,

vol

vósque commouit ad agendam pœnitentiam, quæ vobis iugem conscientiaë pacem & lætitiã conciliauit.

Nunc gaudeo, non quia contristati estis, sed quia VER. 9.
contristati estis ad pœnitentiam, q. d. Non gaudeo de
tristitia vestra, sed de fructu tristitiaë, qui est pœ-
nitentia seu correctio vestra. contristati enim estis
secundum Deum] id est, procedens ex amore Tristitia
Dei & iustitiæ quam Deus præcipit; non autem sæculi &
ex amore sæculi, quam statim post vocat sæcu- Dei qui
li tristitiã. Etenim qualis amor est, talis & tri- differat.
stitia.

Et in nullo detrimentum patiamini ex nobis] qui
vobis causa tristitiaë fuimus: cum ea tristitia vobis
fuerit admodum salutaris.

Quæ enim secundum Deum tristitia est, pœniten- VER. 10.
tiam in salutem stabilem operatur] id est, efficit
pœnitentiam esse salutarem: velut si dicam, Ho- Tristitia
mo studiosus efficit hominem doctum; & so- quæ est
brarius, sanum: vt perspicuus sensus sit, tristitiã secundum
quæ est secundum Deum, causam esse salutis. Deum,
fructus.

Sæculi autem tristitia mortem operatur.] Tristitia
sæculi seu mundi, tristitia est secundum sæcu-
lum, quæ nascitur ex amore sæculi: quam pa-
tiuntur homines ex amissione vel impedita per-
ceptione, eorum quæ carnaliter diliguntur. tale
est quod dicit: Iustum est me gaudere de hac tri-
stitia vestra quæ secundum Deum est; quia lon-
gè alius est effectus illius tristitiaë, quàm tristi-
tiaë sæculi. Nam illa salutem, & vitam gignit
perpetuam; hæc verò mortem æternam con-
ciliat.

Eccè enim hoc ipsum, secundum Deum contristari VER. 11.
vos, quantam in vobis operatur sollicitudinem: sed de-
fensio

fenfionem, fed indignationem, fed timorem, fed defiderium, fed emulationem, fed vindictam] q. d. Triftitia hæc de Deo offenfo non tantum induxit follicitudinem reconciliationis, fed & defenfionem Pauli; imò indignationem contra peccatum, infuper timorem fanctum cauendi deinceps peccata, quin imò defiderium fatisfactionis, imò verò emulationem, & zelum contra peccatores, adeoque tandem vindictam, & caftigationem peccatorum, qui fummus eft pœnitentiæ gradus & fructus.

In omnibus exhibuiftis vos incontaminatos effe negotio] Syrus, *oftendiftis quòd puri fitis in illo negotio*, id eft, à fornicarij peccato alieni & immunes: licet enim id initio punire neglexeritis, iam tamen difplicitiam eius oftendiftis illud vindicando & pœnitendo. ita Anfelmus & Theophylact.

VER. 12. *Igitur, & fi fcripsi vobis non propter eum qui fecit iniuriam, non propter fornicarium, nec propter eum qui paffus eft]* id eft, qui iniuria affectus eft, nimirum pater, cuius vxore, fua fcilicet nouerca, ille inceftuofus abufus eft.

Sed ad manifeftrandam follicitudinem noſtram] q. d. Cùm priore epiftola acriùs fcripsi, non particulares inceftuofi, vel parentis eius iniurias persequi volui; fed oftendere follicitudinem, quam pro communi Ecclefie veftræ falute gero, vt fcilicet ab ea commune hoc fcandalum & publicam infamiam depellerem.

Quam habemus pro vobis coram Deo] fignificat follicitudinem fuam fuiſſe finceram & ex charitate profectam, qualem velit probari coram Deo iudice.

Ideo consolati sumus. in consolatione autem nostra, VER. 13.
 abundantius magis gauisi sumus super gaudio Titi]
 id est, idcirco consolationem accepimus ex consolatione vestri; quin vberius insuper gauisi fuimus ob gaudium Titi, quòd recreatus sit spiritus illius ab omnibus vobis.

Quia refectus est spiritus eius ab omnibus vobis]
 recreatus fuit vestra correctione, fletu, zelo.

Et si quid apud illum de vobis gloriatus sum, non VER. 14.
 sum confusus] tanquam inaniter, & falsò gloriatus.

Sed sicut omnia vobis in veritate locuti sumus] id est, sicut quæcunque vobis tanquam Apostolus prædicaui vera fuerunt, quia sermo noster qui fuit apud vos, non est in illo Est & Non, sed Est in illo fuit.

Ita & gloriatio nostra quæ fuit ad Titum, veritas facta est] hoc est, ita & verba mea quibus apud Titum de vobis fueram gloriatus, comperta sunt esse vera. Titus enim tales vos inuenit, quales ego vos apud eum descripsi.

Et viscera eius abundantius in vobis sunt.] Viscera vocat intimos affectus. cor & viscera eius magis iam in vos propendent, quàm antè; plus iam vos diligit Titus, quàm antè. VER. 15.

Reminiscentis omnium vestrum obedientiam] dum recordatur, & secum recolit quanta cum obedientia susceperitis nostra monita, quæ ad vos detulit.

Quomodo cum timore & tremore exceperitis illum] hoc est, dum iterum recordatur, quanta cum sollicitudine eum à nobis missum susceperitis, metuentes ne quid in vobis esset quod eum offenderet.

VER. 16. *Gaudeo quod in omnibus confido in vobis] gaudeo me tantum fiducia inuenisse apud vos, ut absque periculo offensionis possim liberè vobiscum agere, monendo, corripiendo, increpando, atque etiam petendo quippiam à vobis. Annotat enim Oecumenius, hoc dicere Apostolum vt viam præstruat orationi subsequenti de eleëmofyna.*

CAPVT VIII.

VER. 1. *Notam autem facimus vobis, fratres, gratiam Dei, quæ data est in Ecclesijs Macedonia] puta patientiam magnam, liberalitatem, & misericordiam, quam Deus dedit Christianis Macedoniae.*

VER. 2. *Quod in multo experimento tribulationis abundantia gaudij ipsorum fuit] quasi dicat. Cùm in varijs tribulationibus quasi experimentis probarentur, erant in magno gaudio, eoque abundabant.*

Et altissima, id est profundissima, & quasi ad fundum vsque exhausta paupertas eorum abundauit in diuitias simplicitatis eorum] hoc est, in copiam & abundantiam benignitatis, & eleëmofynæ eorum. q.d. Macedones copiosissimè & benignissimè sua elargiti sunt, cùm essent pauperes. Nota. Simplicitas hic significat candidam, liberalem, & alacrem elargiendi voluntatem: non enim ex donorum multitudine, sed ex animi promptitudine liberalitas æstimatur, ait Chrysofost. & Theoph.

Quid sit simplicitas.

Quia

Quia secundum virtutem, secundum vires & opes suas, testimonium illis reddo, & supra virtutem voluntarij fuerunt] non rogati, non provocati, motu proprio, sponte & vltro tam liberales fuerunt, vt supra vires facultates contribuerent.

Cum multa exhortatione obsecrantes nos, vt susciperemus gratiam & communicationem ministerij quod fit in Sanctos] suscipere nos. VER. 4.

Et non sicut sperauimus] supple, fecerunt. q. d. VER. 5.
Multo amplius dederunt quam speraueramus; sua largitate spem nostram superarunt.

Sed semetipsos dederunt primum Domino, deinde nobis. quasi dicat. Macedones resignarunt se primo Domini voluntati, deinde nostræ, parati facere & dare quicquid voluissent. per voluntatem Dei] id est, Deo tam pium affectum subiectionis & beneficentiæ in eorum cordibus operante.

Ita vt rogarem Titum, vt quemadmodum cepit, ita & perficiat in vobis etiam gratiam istam] q. d. VER. 6.
Rogauimus Titum, vt sicut nos in Macedonia, ita ipse colligeret Corinthi eleemosynas. Stimulat exemplo Macedonum Corinthios, vt largi sint in contribuendo.

Sed sicut in omnibus abundatis fide, & sermone, & scientia, & omni sollicitudine, Græcè diligentia, quam habebant pro salute fratrum. insuper & charitate vestra in nos] id est, ea quæ procedit ex vobis, diligentibus, in nos, dilectos. VER. 7.

Vt & in hac gratia abundetis] q. d. Curate, vt sicut fide, sollicitudine, charitate erga me abundatis, ita pariter & eleemosyna in pauperes abundetis. ita Anselmus.

Non

Non quasi imperans dico, sed per aliorum sollicitudinem, scilicet per exemplum Macedonum, qui tam solliciti fuerunt subuenire pauperibus. etiam vestra charitatis ingenium bonum comprobans] q. d. Ut comprobem & ostendam vestram charitatem habere bonum ingenium, cum sine iussu meo, sua sponte, facit quod bonum illi ingenium suggerit, dicat & suadet.

VER. 9. *Scitis enim gratiam Domini nostri Iesu Christi] cognoscitis enim, inquit, à nobis edocti, quod & quantum beneficium in vos, gratuito contulerit Dominus noster Iesus Christus.*

Quoniam propter vos egenus factus est, id est, quod vestri causa pauper factus sit & indigens rerum temporalium, videlicet in assumpta natura. cum diues esset] intellige in natura diuina. Græcè, diues existens: neque enim diues esse desinit, quando pauper factus est: quia non desinit esse Deus, quando factus est homo.

Vt illius inopia vos diuites esseis] vt illius paupertate in temporalibus vos efficeremini diuites in spiritualibus. q. d. Ergo & vos, ô Corinthij Christiani, exemplo Christi eleemosyna vestra pauperes ditare, imò vos depauperare, vt alios ditetis, si Christo esse velitis simillimi.

VER. 10. *Et consilium in hoc do, id est, in hac re. hoc enim vobis vtile est] rationem dat consilij. Nam, inquit, hoc quod consulo, id est, opus eleemosynæ vobis conducit & vtile est ad bonum spirituale, scilicet ad Deum promerendum: talibus enim hostiis promeretur Deus, ait Hebr. 13. de beneficentia & communione loquens.*

Qui non solum facere, sed & velle cœpistis ab anno priore] velle, vltro scilicet, ac nemine impellente,

lente, hoc enim, vt insinuat Paulus, plus est, quàm facere, scilicet rogatum. ita Anselmus.

Nunc verò & factò perficite] quod facere cœpistis, perficite. ita enim facere inceperant Tito hortante, de quo paulo antè dixit, se eum rogasse, vt quemadmodum cœperat, ita & perficeret in illis hanc gratiam. VER. II.

Vt quemadmodum promptus est animus voluntatis, qua velletis scilicet ab anno superiore, ita sit & perficiendi, ita vobis adsit & perficere, id est, ita & perficiatis, ex eo quod habetis] & possidetis, id est, pro facultate vestra & opibus.

Si enim voluntas prompta est, secundum id quod habet, accepta est, non secundum id quod non habet] Sensus est: Quòd si suppetit prompta animi voluntas ad dandum, ea meritò acceptanda est, si quisque det iuxta modum suarum facultatum, siue multum illud sit, siue parum: ita vt non exigatur à quoquam amplius, quàm pro ratione eius quod habet ac possidet. VER. 12.

Non enim vt aliis sit remissio, vobis autem tribulatio] non enim vt aliis relaxatio sit, vobis autem angustia. VER. 13.

Sed ex aequalitate. in prasenti tempore vestra abundantia illorum inopiam suppleat] Sensus est: Sed hoc volo & exigo, vt vos qui bonis temporalibus abundatis, de vestra copia illorum inopiæ temporali succurratis. VER. 14.

Vt & illorum abundantia vestra inopia sit supplementum] q. d. In hoc sæculo vestra temporalis abundantia suppleat illorum temporalem inopiam, vt vicissim aliquando, nimirum in futuro sæculo, spiritualis illorum abundantia vestræ spiritualis inopiæ supplementum fiat.

Vt fiat aequalitas] tam in remuneratione & eleëmofyna spiritali, quàm temporali.

VER. 15. *Sicut scriptum est, Exodi 16. Qui multum, non abundantius; & qui modicum, non minoravit*] Ex quo loco probat Paulus per exemplum collectionis & comestionis manna, Deum velle vt homines in communiōe bonorum quandam colant æqualitatem. Sensus enim est: Non plus habuit qui plus collegit; neque minus habuit qui minus collegit, sed omnes æque multum.

VER. 16. *Gratias autem Deo qui dedit eandem sollicitudinem pro vobis in corde Titi*] vt scilicet Titus sollicitus pro vobis, vestroque profectu ac lucro spiritali, vos exhortaretur ad beneficentiam in pauperes.

VER. 17. *Quoniam exhortationem quidem suscepit*] pura munus exhortandi vos ad eleëmofynam Titus suscepit. ita Anselmus.

Sed cum sollicitior esset, sua voluntate profectus est ad vos] sponte sua, non me iubente aut rogante, profectus est ad vos, vt ad hoc opus tam pium vos exhortaretur.

VER. 18. *Misimus etiam cum illo fratrem, cuius laus est in Euangelio*, prædicando: cum Baronio Silam accipe, aut simpliciter cum Anselmo & Hieronymo, Lucam, per omnes Ecclesias.

VER. 19. *Non solum autem, supple, laudem habet in Euangelio, sed & ordinatus est ab Ecclesijs comes peregrinationis nostræ, in hanc gratiam qua ministratur à nobis*, hoc est, ad gratuitum hoc ministerium colligendi eleëmofynas. *ad Domini gloriam, & destinatam voluntatem nostram*] hoc est, ad alacritatem animi nostri declarandam in hoc tam pio Dei & pauperum obsequio.

Dei

Deuitantes hoc, ne quis nos vituperet in hac plenitudine, eleëmofynarum & pecuniæ collectæ qua ministratur à nobis. VER. 20.

Prouidemus enim bona. græcè providentes seu procurantes bona, honesta. non solum coram Deo, sed etiam coram hominibus] q.d. Procuero & satago honestè agere non tantùm coram Deo, sed & coram hominibus. VER. 21.

Misimus autem cum illis & fratrem nostrum quem probauimus in multis saepe sollicitum esse, seu diligentem esse; id est, cuius sollicitudo ac diligentia multis argumentis nobis explorata est. nunc autem multo [sollicitiorem] siue diligentiore[m]. VER. 22.

Confidentia multa in vos. q.d. Confidens multum, & sperans, illos, vti par est, à vobis honestè & amanter excipiendos, idque, siue pro Tito, id est, partim ob amorem & venerationem Titi. qui est socius meus. & in vos adiutor] in Euangelij negotio, quòdque suus adiutor seu cooperator erga Corinthios, id est, ad promouendam eorum salutem. VER. 23.

Siue fratres nostri] nempe reliquorum duorum quos mittimus, siue pro aliis duobus, scilicet confisi; quippe qui fratres nostri sunt, id est, Iudæi sunt, quos alibi vocat suos cognatos secundum carnem. hoc peculiare dicit de istis duobus, nam Titus gentilis erat Gal. 2. VER. 24.

Apostoli Ecclesiarum] hoc est, ait Theophylactus, ab Ecclesiis missi & electi, videlicet ad hoc munus colligendæ & perferendæ pecuniæ.

Gloria Christi] q.d. Qui Apostoli sunt gloriæ Christi, id est, promouent & illustrent gloriam Christi. quòd tales essent vita & moribus, vt in iis Christus glorificaretur.

Ostensionem ergo qua est charitatis vestra, & no-

stra gloria pro vobis, in illos ostendite] q. d. Charitatem ostendite insignem in Titum & socios, scilicet eam, quæ decet vos, vestrâque tam liberalem charitatem pariter, & gloriam, id est, gloriationem nostram de vobis.

In faciem Ecclesiarum] in conspectu scilicet omnium Ecclesiarum. ita Anselmus.

CAPVT IX.

VERS. I. **N**Am de ministerio, quod fit in sanctos, ex abundantanti est mihi scribere vobis] id est, subministratio huius elemosynæ, quæ fit in sanctos, id est, pauperes Christianos, ex abundantanti est, id est, superfluû est scribere vobis, cùm ad illam prompti sponte vestra procurratis. ita Anselmus.

VERS. 2. Scio enim promptum animum vestrum] ad contribuendam elemosynam.

VERS. 3. Pro quo de vobis glorior apud Macedones de promptitudine. quoniam & Achaia parata est ab anno præterito, & vestrâ emulatio, id est, zelus misericordiæ vestræ, quem apud alios prædico & de quo glorior, prouocauit plurimos] ad imitationem.

Misi autem fratres, Titum & alios duos, ut ne quod gloriamur de vobis, euacuetur in hac parte] ne scilicet falsa appareat, ne inaniter videar gloriatus & falsò, vos esse tam promptos & liberales; si parcos & imparatos vos inueniant Macedones.

Vt, quemadmodum dixi, parati sitis] in aduentum meum.

VERS. 4. Ne cùm venerint Macedones mecum, scilicet apud quos

quos de vobis tam magnificè gloriatus sum. & inuenerint vos imparatos, erubescamus nos (ut non dicamus vos) in hac substantia] in hac materia laudis & vituperij circa eleemosynas, & tenacem auaritiam.

Necessarium ergo existimaui rogare fratres, ut praeueniant ad vos] Græcè, ut praeccederent ad vos; praeccederent, inquam, priusquam ego veniam cum Macedonibus. VERS. 5.

Et preparent repromissam benedictionem] beneficentiam & eleemosynam vestram.

Hanc paratam esse, sic quasi benedictionem, ut videatur spontanea & liberalis beneficentia: non tanquam auaritiam] non verò ab auaris extorta. ita Anselmus.

Hoc autem dico] q. d. Hoc est, quod volo dicere, aut quod volo vos scire. VERS. 6.

Qui parçè seminat, parçè & metet; & qui seminat in benedictionibus, de benedictionibus & metet] Ostendit hac sententia, ab exemplo eorù qui seminant, largè tribuendum esse, ut larga sit retributio.

Vnusquisque prout destinauit in corde suo, non ex tristitia, quara parit auarus animus, aut ex necessitate] consulendi suæ famæ & pudori. q. d. Volo bonum vestrum, etiam si exiguum sit, esse voluntarium, ne mercede priuetur apud Deum. VERS. 7.

Hilarem enim datorem diligit Deus] hilarem datorem vocat eum qui libenter & ex animo dat.

Potens est autem Deus omnem gratiam abundare facere in vobis: ut in omnibus semper omnem sufficientiam habentes, abundetis in omne opus bonum] ut scilicet assiduè, continuè, & abundè facere possitis eleemosynas, aliisque & aliis benefacere. VERS. 8.

Sicut scriptum est in psal. III. Dispersit, dedit VERS. 9.

Pramiū
eleemo-
syna æ-
ernum
VER. 10.

pauperibus, id est, more seminantis spargit opes suas, ac distribuit eas in pauperes. *iustitia eius manet in seculum seculi*] manet, scilicet in Dei memoria, & æterna mercede, quasi segete & messe.

Qui autem administrat semen seminanti, vt suum agrum seminet, & panem ad manducandum præstabit] multiplicabit, augebit. q. d. Potens est Deus præstare, multiplicare, augere semen vestrum.

Et multiplicabit semen vestrum, & augebit incrementa frugum iustitia vestra] augebit prouentus iustitiæ & charitatis vestræ, scilicet dabit incrementum gratiæ hîc, & gloriæ in cælo. ita Theophylactus. Fruges enim intelligit diuinæ & æternæ remunerationis, ait Anselmus.

VER. 11.

Vt in omnibus locupletati, abundetis in omnem simplicitatem] Deus ea quæ dixi vobis præstabit (aut præstet) vtpote qui sitis per omnia diuites perfectæ simplicitatis, id est, virtute sinceræ liberalitatis.

Quæ operatur per nos gratiarum actionem Deo] id est, quæ vestra simplicitas efficit, vt per nos gratiæ agantur Deo.

VER. 12.

Quoniam ministerium huius officij, administratio scilicet huius collectæ eleemosynarum, non solum supplet ea quæ desunt sanctis, sed etiam abundat per multas gratiarum actiones in Domino] vt per multos, ac præsertim eos qui vestræ liberalitatis fiunt participes, gratiæ Deo agantur.

VER. 13.

Per probationem ministerij huius glorificantes Deum] dum per nostrum ministerium probata illis vestra liberalitate Deum glorificant.

In obedientia confessionis vestræ, in Euangelium Christi] glorificant Deum in obedientia vestra,

qua

qua confitemini, & profitemini Euangelium Christi. unde Syrus: Glorificant Christum quod subditi sitis confessioni Euangelij Christi. In Euangelium, id est, erga Euangelium, vel Euangelij.

Et simplicitate communicationis in illos & in omnes] id est, & super liberalitate vestra, qua simplici animo puraque intentione participes bonorum vestrorum temporalium feceritis ipsos ac ceteros Christi pauperes.

Et in ipsorum obsecratione pro vobis] q. d. Pauperes Hierosolymitani, qui vestram eleemosynam recipiunt, dum pro vobis orant & obsecrant, glorificant etiam Deum. VER. 14.

Desiderantium vos propter eminentem gratiam Dei in vobis] id est, qui magno vestri videndorum desiderio tenentur, idque propter eminentem Dei gratiam, quam vobis inesse cognoscunt: gratiam, inquam, fidei, ac beneficentiae ex fide profecta.

Gratias Deo super inenarrabili dono eius.] Dono, scilicet charitatis, & eleemosynae vestrae, ex quo tam multa bona, totque Dei laudes: unde quaque redundant, ut merito dicatur inenarrabile. vide Chrysoft. VER. 15.

CAPVT X.

SVM MARIVM.

Aduersus pseudoapostolos, apud quos habebatur contemptibilis, dignitatem suam tuetur, addens se non gloriari ultra modum laboris sui.

Ipse autem ego Paulus obsecro vos per mansuetudinem & modestiam Christi.] quasi dicat: Oro VER. 1.

vos per Christi mansuetudinem, ne me cogatis ira sci.

Qui in facie quidem humilis sum inter vos] quando præsens sum, facie & specie externa humilis & abiectus videor.

Absens autem confido in vobis] Sensus est: Ego Paulus, inquam, qui (quod mihi vitio vertitur ab aduersariis) quum apud vos sum, humiliter & submissè me gero; cum absens sum, audaciam & confidentiam cum auctoritate erga vos ostendo in epistolis quas scribo. Hæc enim ab Apostolo sic de seipso dicuntur, velut in vituperium ipsius ab aliis obiecta.

VERS. 2. *Rogo autem vos ne præsens audeam, per eam confidentiam qua existimor audere in quosdam]* Rogo vos, inquam, ne vestra culpa contingat; vt, qui præsens apud vos humiliter hætenus me gessi, posthac cum ea fiducia qua absens audere existimor, etiam præsens audeam, hoc est, audacter & intrepidè potestatem meam exerceam in quosdam ex vobis.

Qui arbutantur nos tanquam secundum carnem ambulemus] tanquam carnalibus mediis, carnali scilicet, humanaque ac politica prudentia, industria, astutia utar, vt cum non ausim præsens comparere, vel imperare, absens id faciam per audaces & minaces litteras.

VERS. 3. *Qui secundum carnem ambulat.* *In carne enim ambulantes, non secundum carnem militamus]* Apostolus secundum carnem ambulare, militare, gloriari dicit eos, qui carnalium & politicorum hominum more animaliter viuunt, ambulant, gloriantur in specie & apparentia externa, in rebus & dotibus externis, videlicet in nobilitate, profapia, eloquentia, gratia, prudentia,

tia, usque quasi armis nituntur ad fauorem & plausum hominum, ut omnes sibi concilient ac subiiciant.

Nam arma militia nostra non carnalia sunt] ut VERS. 4.
sunt artes, scientiæ, rationes, praxes humanæ, facundia, adulationes, iactantia, simulationes, affectata grauitas & prudentia, quibus mundi homines utuntur.

Sed potentia Deo] fortia Deo, valida & efficacia per Deum, id est, virtus sunt Dei: quia Deus per ea potenter operatur in animis audientium, eosque ad fidem conuertit, &c. Hæc arma, ait Anselmus, sunt vehementia spiritus & zeli, efficacia prædicationis, ut Deus videatur verbis nostris pondus & energiam indere & inflare, sapientia, sanctitas, miracula, crebra oratio, pura intentio, patientia, charitas.

*Arma Apostolorum
qualia
fuerint.*

Ad destructionem munitionum] Munitiones vocat omnes rationes, syllogismos, sophismata, eloquentiam, virtutes philosophicas, sæcularem potentiam, gratiam, amicitiam, & quidquid Gentiles ac demones obiecerunt & opposuerunt Apostolis & Euangelio. ita Chrysost. Anselm. & alij.

*Munitiones contra
Euangelium
quas
non sunt.*

Consilia destruentes] quod nostris armis destrui-
mus omnia prudentium huius sæculi consilia, quibus Euangelium nostrum euertere, suum gentilismum, suos doctores & philosophos statuere & stabilire, Christoque & nobis præferre moliantur.

Et omnem altitudinem] quicquid in sermone vel scientia sæculari grande & sublime est, & apud homines admirationem excitat. VERS. 5.

Extollentem se aduersus scientiam Dei] quod to-

tum destruendum dicit, quatenus extollitur aduersus scientiam Dei, qua nimirum Deus cognoscitur.

Et in captiuitatem redigentes omnem intellectum in obsequium Christi] q. d. Hac militia nostra vincimus & captiuamus omnes hostes nostros. Captiuum ducimus omne ingenium humanum, quantumcunque excellens & scientiis excultum, ad obediendum & humiliter submitendum se Christo per fidem.

VERS. 6. *Et in promptu habentes, vlcisci omnem inobedientiam.* q. d. Promptum quoque mihi est & facile vlcisci rebellium & pseudoapostolorum, qui mihi detrahunt inobedientiam, eos scilicet excommunicando. *cum impleta fuerit vestra obedientia*] q. d. Tunc ea potestate utemur cum vestra obedientia fuerit impleta, id est, cum vos plenè ad obedientiam reductos videro.

VERS. 7. *Quæ secundum faciem sunt videte*] q. d. Secundum faciem, ut aiunt, humilis sum; ergo quæ secundum faciem sunt videte, & ex iis de me & illis iudicate.

Si quis confidit sibi Christi se esse] id est, si quis de seipso confidit, vel sibi persuasum habet se Christi fidelem esse, aut potius Christi ministrum.

Hoc cogitet iterum apud se] id est, hoc etiam atque etiam perpendat apud se, scilicet ut non opus habeat à nobis doceri: res enim per se manifesta est.

Quia sicut ipse Christi est, ita & nos] hac parte non sumus eo inferiores.

VERS. 8. *Nam etsi amplius aliquid gloriatus fuero de potestate nostra*] Apostolica, qua non tantum prædicare Euangelium, sed etiam corripere & punire delin

delinquentes possum.

Quam dedit nobis Dominus] Christus ipse, non homo quispiam, sicut ait Gal. 1.

In adificationem, & non in destructionem vestram] ad hoc, inquit, potestatem mihi dedit, vt vos & alios homines ædificem spiritualiter, id est, ad salutem promoueam; non autem vt destruam, id est, à salute aut profectu salutis impediam.

Non erubescam] non pudefiam tanquam arrogans; quia iure & cū honestate id facere possum.

Vi autem non existimer tanquam terrere vos per epistolas] vt autem non videar terrere vos velle, & metum incutere per epistolas, quasi præsens nihil audeam. VER. 9.

Quoniam quidem iniquiunt, mei obrectatores & pseudoapostoli: *epistola*, quas ad vos scribit Paulus, *ô Corinthij, graues sunt & fortes*, hoc est, duræ & acres, seueræ & minaces: *presentia autem corporis infirma, vilis, abiecta, pusilla, contracta, & sermo contemptibilis*] rudis, inconcinnus, inlegans. VER. 10.

Hoc cogitet qui eiusmodi est, obrectator, qui iactat de me, cogitet hoc: *quia*, id est, quòd, *quales sumus verbo per epistolas absentes, tales & presentes in factis*] sermone transmissio per epistolam, nempe potestatem nostram ac seueritatem ostendentes; tales etiam sumus præsentibus; nec solùm sermone, sed & opere, scilicet cū opus est. VER. 11.

Non enim audemus inferere, id est, annumerare, aut comparare nos quibusdam qui se ipsos commendant. q. d. Illi tam magnos se faciunt, vt non audeamus nos censere cum talibus pseudoapostolis qui se suâque supra veritatem extollunt. q. d. Non ea iacto, quæ non habeo, vt ipsi: *sed ipsi in nobis nos*

nosmetipsos metientes, & comparantes nosmetipsos nobis] id est, metior me meo pede, meis dotibus, & Dei donis, rebûsque à me per Dei gratiam gestis, ait Phorius. Sed ipsi arrogantia & ambitione excæcati, non intelligunt se metiri & comparare semetipsos magnosque facere ex suo ipsorum iudicio. q. d. Ineptè ipsi se attollunt, & gigantes faciunt.

VER. 13. *Nos autem non in immensum gloriabimur*] id est, ultra modum, seu potiùs, ultra terminum ac metas laboris nostri in Euangelio. Videntur enim pseudoapostoli sese mendaciter iactitasse, quòd vsque ad fines orbis terræ propagassent Euangelium Christi; quod erat in immensum gloriari. Nos autem, inquit, non ita gloriari volumus.

Sed secundum mensuram regula, qua mensus est nobis Deus] id est, ego me vera mensura ac regula metior, donorum videlicet & prouinciarum, quam mihi sua designatione quasi mensoria regula ad mensus est, & attribuit Deus.

Mensuram pertingendi vsque ad vos] id est, euangelizandi à Iudæa per interiacentes omnes prouincias, Corinthum vsque. q. d. Glorior, & verè gloriior de mea mensura ac magnitudine, id est, multitudine prouinciarum, quas Christo & Ecclesiæ adieci.

VER. 14. *Non enim quasi non pertingentes ad vos superextendimus nos: vsque ad vos enim peruenimus in Euangelio Christi*] propagando. Vt proinde veraciter possim de vobis, vt filiis dicere: In Christo Iesu per Euangelium ego vos genui, &c. Opus meum estis in Domino. 1. Cor. 4. & 9.

VER. 15. *Non in immensum gloriantes in alienis laboribus*] non gloriamur extra mensuram nostram, ac su-

per

per alienis laboribus, ut faciunt æmuli nostri: qui Corinthi, ubi Apostolus fundamenta fidei iccerat, subintrarunt in eius labores.

Spem autem habentes crescentis fidei vestra] spero, quod, cum fides vestra crescat, me ulterius non egebitis, quodque per vos aditus mihi fiet ad vicinas gentes, ut possim ulterius euangelizare, & superextendere me meamque prædicationem, ita Chrysostomus.

In vobis magnificari, secundum regulam nostram, in abundantiam] nam fides crescens, id est, in plures dilatata, argumentum erat etiam ampliatae regulæ.

Etiam in illa quæ ultra vos sunt euangelizare, id est, longius, ulterius in alias gentes ac populos euangelizare spero. non in aliena regula, in iis quæ preparata sunt gloriari] q. d. Nolo aliorum noualia excolere, sed prius mea ipse noualia facio, deinde excolo, ipse primus ubique fidem planto & prædico. Rom. 15.

Qui autem gloriatur, in Domino gloriatur] id est, cum illa gloria illi fuerit à Domino delata & approbata, gloriatur in Domino Christo, id est, de iis tantum gloriatur, quæ à Deo per Christum accepit, atque ab eo se accepisse agnoscat; & totum quod cedit ad gloriâ suam, referat in Deum.

Non enim qui seipsum commendat, ille probatus est; sed quem Deus commendat] id est, commendabilem, ex iis quæ verè per eum operatur, ostendit. Nam Deus, ut annotat Thomas, est causa totius boni operis per homines facti, vel quem Deus commendat, id est, cui Christus per meritum suum verè communicat ea per quæ commendetur. Opponit hæc duo, gloriari in se, & gloriari in Do

VER. 16.

VER. 17.
Glorian-
dum in
Domino
solum-
modo.

VER. 18.

in Domino. Gloriarī in se, est seipsum commēdare: in Domino autem gloriari, est à Domino commēdari, & in Domini commēdatione gloriari.

C A P V T XI.

VERS. 1. **V**tinam sustineretis modicum quid insipientia
mea] id est, gloriationis, quæ videtur esse insipientia, ego tamen sapientissimè eam vsurpo ex zelo, vt Euangelium meum & fidem apud vos tuear cōtra pseudoapostolos, ita Ansel. Chrysoft.

Sed & supportate me] quod opto vt meam insipientiam toleretis, id etiam peto vt faciatis.

VERS. 2. *Amulor enim vos Dei amulatione*] zelotypus sum erga vos zelo Dei. q. d. Nō ambio mihi hanc sponsam, sed Christo & Deo, non meæ gloriæ, commodis, lucris, sed Christi, omnia hæc adorno; Christus enim sponsus est, ego tantum sponsæ ductor & paranympus.

VERS. 3. *Despondi enim vos uni viro virginem castam exhibere Christo*] Dicitur autem virgo, propter integritatem fidei charitate informatæ. Desponsatio hæc fit per fidem, spem, aliâsque virtutes. nam vt ait S. August. tract. 13. in Ioan. Virginitas mentis & integra fides, solida spes, sincera charitas.

Timeo autem, ne sicut serpens Euam seduxit astutia sua, ita corrumpantur sensus vestri, & excidant à simplicitate qua est in Christo] id est, à simplici, pura, & incorrupta fide quam habetis in Christum.

VERS. 4. *Nam si is qui venit, alium Christum prædicat, quem non predicauimus*] q. d. Si pseudoapostoli aliam doctrinam perfectiorem de Christo, vel Christi

Christi prædicarent, quam ego non prædicavi; quasi prædicatio mea ad salutem & christianismi perfectionem non sufficiat.

Aut alium spiritum accipiitis quem non accepistis, q. d. Si alia dona Spiritus sancti, quæ per me non accepistis, acciperetis à pseudoapostolis istis. *aut aliud Evangelium quod non recepistis; recte patere-
mini]* vel sustineretis. q. d. Vbi est ille alius spiritus, alia dona, quæ iactant? sanè nusquam comparent. testes vos appello, qui nihil aliud, quam ventosa verba ab eis accepistis.

Existimo enim nihil me minus fecisse à magnis A- VERS. 5.
postolis] Vocat magnos eos qui inter Apostolos eximij erāt & summi: quales Petrus, Iacob. & Iohānes.

Nam etsi imperitus sermone, sed non scientia] et si, VERS. 6.
quod ad sermonē attinet, quo vobiscum loquor aut scribo, sim imperitus ac velut idiota, non tamen quoad scientiam earum rerum quas docere me profiteor, scilicet diuinarum, & ad vestram salutem spectantium. Nam utique sine huiusmodi scientia, verus Christi Apostolus ac doctor Gentium esse non possem.

In omnibus autem manifestari sumus vobis] id est, nihil apud vos dissimulanter egi: totus & per omnia vobis manifestatus sum.

Aut nunquid peccatum feci, me ipsum humilians, VERS. 7.
ut vos exaltemini?] an peccatum feci me ipsum humilians, deiiciens ad scenopegiam, & labores manuum, quibus victum mihi pararem, humiliter nempe & tenuiter, sumptu meo victitans; ne vobis essem oneri, sed vos potius exaltarem & honorarem hac mea humiliatione. q. d. An hoc ipsum quod gloriæ est & beneficentiæ, improperatis mihi?

Quoniam gratis Euangelium Dei euangelizavi vobis] q.d. Vique adeò non peccaui in vos, vt & singulari beneficio vos affecerim, gratis Euangelium prædicans, quod apud alios non feci.

VERS. 8. *Alias Ecclesias expoliaui, accipiens stipendium ad ministerium vestrum*] Sensus est: Ab aliis Ecclesiis, quamuis essent vobis pauperiores, vt proinde spoliari ac denudari viderentur, accepi stipendium ac sumptum necessarium, vt vobis Euangelium ministrarem.

VERS. 9. *Et cum essem apud vos, & egerẽ; nulli onerosus fui*] sed strenuè meis manibus laboraui: nec tamen in prædicatione obtorpuì, sed æquè diligenter omnibus & singulis docendo, monendo, consulendo, me impendi: atque si nihil aliud, nulla vitæ sustentandæ necessitas curãve mihi incubuisset.

Nam quod mihi deerat, suppleuerũt fratres qui venerunt à Macedonia: & in omnibus sine onere me vobis seruaui, & seruabo] Addit autè de futuro tempore, ne commemorando præteritam abstinentiam, videatur admonere Corinthios quid in posterum erga se facere debeant.

VER. 10. *Est veritas Christi in me*] in veritate Christi loquor, testor Christi veritatem; vobis ego per Christum (Ambros. sub Christi testimonio) verè sanctèque affirmo ac iuro, me nihil pro sumptu à vobis accepturum, ita Theoph.

Quoniam hac gloriatio, quòd gratis vobis euangelizauerim, non infringetur in me in regionibus

VER. 11. *Achaia.*

Quare? quia non diligo vos? Deus scit] an vos

VER. 12. non diligam.

Quod autem facio, & faciam] id est, sed quod hæc

hactenus facio, gratis per Achaïam prædicans
Euangelium; idem & facturus sum deinceps.

*Ut amputem occasionem eorum qui volunt occa-
sionem, ut in quo gloriantur, inueniantur sicut &
nos] gloriantur in prædicatione se. esse mihi pa-
res, cum sint inferiores: ego enim gratis, ipsi lu-
cri causa euangelizant. ita Anselm. Chrylost. &
Theophyl.*

*Nam eiusmodi pseudoapostoli sunt operarij subdo-
li, seu dolosi. ingerebant seiplos, mentientes se
missos esse. transfigurantes se in Apostolos Christi]*
scilicet à seipsis, id est, assumptes personam Apo-
stolorum Christi, dicentes se esse Christi Apo-
stolos, sed falsò.

*Et non mirum] quòd audeant se transfigurare
in Apostolos Christi.*

*Ipsè enim Satanas transfiguratur se in Angelum lu-
cis] dicit lucis solent enim Angeli boni, utpote bea-
ti, lucidi & gloriosi apparere, cum se ostendunt
hominibus. Secundò lucis, id est, veritatis, iustitiæ,
pietatis: hæc præ se fert Satanas, hæc promittit ho-
minibus, quorum vel oculis visibiliter apparet, vel
phantasiæ se suæque consilia insinuat, ostendit,
imprimit, cum verè sit Angelus tenebrarum; quia
non nisi peccata, errores, dolos suggerit.*

*Non est ergo magnum, id est, mirandum tanquam
res magna. si ministri eius transfigurentur velut mini-
stri iustitiæ] id est, figuram ac personam assumant
ministorum iustitiæ.*

*Quorum finis erit secundum opera ipsorum] q. d.
Etsi fallant homines, Deum fallere non pote-
runt, à quo tandem recipient mercedem operi-
bus suis debitam, hoc est, interitum & mortem
aternam,*

VERS. 16 *Iterum dico, ne quis me putet insipientem esse, scilicet ob id quia meipsum prædico. nam iusta causa est cur id faciam. alioquin velut insipientem accipite me] q. d. Quòd si aliud impetrare non possum, accipite me velut insipientem, tantùm vt mihi paululùm gloriari liceat. Nota, valdè præmolliit, vt ostendat quam inuitus, & non nisi coactus descendat ad laudes suas. ita Chrysof.*

Et ego modicum quid glorier] id est, vt cùm illos æmulos nostros toleretis tam multa de se iactitantes; mihi quoque concedatis vel paulùm de meipso gloriari.

VERS. 17 *Quod loquor non loquor secundum Deum] quod loqui propono & intendo, meas scilicet laudes.*

Sed quasi in insipientia in hac substantia gloria] in hoc subiecto, in hac materia gloria, qua gloriari de meis laboribus in sequentibus intendo.

VERS. 18 *Quoniam multi gloriantur secundum carnem, in rebus carnalibus & externis, puta in nobilitate, diuitiis, sapientia, circumcissione, parentibus Hebræis gloriantur pseudoapostoli, hinc & ego in iisdem gloriabor] ita Chrysof.*

VERS. 19 *Libenter enim suffertis insipientes, cum sitis ipsi sapientes] Est ironia. quasi dicat, Sustinuistis insipienter iactantes se gloriabundos illos pseudoapostolos sustinebitis, spero, & me apud sapientes sapienter & utiliter gloriantem.*

VERS. 20 *Sustinetis enim si quis vos in seruitutem redigit] qui imperiosè vobis vtuntur vt mancipiis. Significat imperiosam pseudoapostolorum in Corinthios fideles dominationem, qua eos propemodum vt seruos premebant. nam ad eiusmodi subiectionem pertinent quæ sequuntur.*

Si quis deuorat] id est, bona uestra extorquent, significat inexplebilem auiditatem quantum ad sumptus vitæ, quos identidem exigebant.

Si quis accipit] scilicet à vobis.

Si quis extollitur] id est, extollunt se supra vos, potestatem sibi vendicant in vos, seiplos laudant, se suâque magnificiunt & deprædicant, dicendo se esse populum Dei; illos, ex Gentibus peccatores.

Si quis in faciem vos cædit] non alapis, sed contumeliis, in faciem exprobrantes quòd fueritis idololatræ peccatores, immundi, quòd sitis præputium.

Secundum ignobilitatem dico] q. d. Cùm dico pseudoapostolos in faciem vos cædere, non simpliciter dico, sed quoad ignominiam & conuitia, quæ in vos iactant, & in faciem exprobrant. VER. 21.

Quasi nos infirmi fuerimus in hac parte] q. d. Sustinetis fortes, audaces, minaces & imperiosos pseudoapostolos, me verò non sustinetis, sed contemnitis tanquam infirmum, pusillanimum & timidum, quasi qui imperiosius agere non poterim quàm feci. q. d. Paulus, Potui sanè eadem licentia & imperio in vos vti, quo pseudoapostoli vsi sunt, sed nolui ex humilitate, modestia, & charitate eximia. ita Chrysost.

In quo quis audeat, supple gloriari (*in insipientia*, id est, quasi insipiens, vel insipienter dico) *audeo & ego*] scilicet gloriari. Sensus est: Quæcunque illi sibi arrogant tanquam gloriosa, ego quòque mihi arrogabo.

Hebraei sunt, & ego: Israëlita sunt, & ego: semens Abrahæ sunt, & ego] Gloriosius erat Israëlitam dici,

quàm Hebræum : & semen Abrahæ dici , quàm
Israëlitam.

VERS. 23

Ministri Christi sunt. per concessionem hoc
dicit : Esto vocent se Christi ministros , & ego
sum , imò plus quàm ipsi , *vt minus sapiens dico*]
hoc est , quasi insipiens , delirans loquor. tanquam
dicat Apostolus , *Ministri Christi sunt* ; (stultè
loquor , stultitiæ meæ ignoscite) plus & excellen-
tius ego sum.

In laboribus plurimis] id est pluribus , quàm
pseudoapostoli.

*In carceribus abundantius , in plagis supra mo-
dum*] id est , in verberibus insolenter , & , vt ita
dicam , excessiuè mihi illatis , suprâ quàm dici vel
credi potest.

In mortibus frequenter] mortis periculis , vbi co-
mites mei , aut alij vel à latronibus , vel à seditiosis
cædebantur aut iugulabantur.

VERS. 24

*A Iudæis quinquies quadragenas vna minus acce-
pi*] Iusserat Dominus Deut. 25. vt plagarum nu-
merus quadragenarium non excederet , cui vt
certius & plenius satisfacerent Iudæi non qua-
draginta , sed vna minus , scilicet triginta nouem
reis infligebant. ita Talmudici.

VERS. 25

Ter virgis casus sum] à Gentilibus.

Semel lapidatus sum] Id passus est Lystris Ly-
caoniæ , potissimum à Iudæis , adeoque grauitè
vt mortuus putaretur : quemadmodum refertur
Act. 14.

Ter naufragium feci] naufragatus sum , naufra-
gium passus sum.

Nocte & die in profundo maris fui] id est , alto &
medio mari diem noctemque vndis iactatus egi.
ita Theophyl.

In itineribus sæpe] non solum molestis, sed VARS. 26
& periculosis.

Periculis fluminum] quæ interdum non minus periculosa sunt nauigantibus quàm mare.

Periculis latronum] in quos inciderat iter faciens.

Periculis ex genere] ex gente mea. insidias intelligit, quas sæpe ipsi Iudæi struxerunt.

Periculis ex Gentibus] id est, à Gentilibus; sed iis plerumque à Iudæis in ipsum concitatis: vt ex Actis liquet.

Periculis in ciuitate] velut Damasci, Hierosolymis, Ephesi, atque alibi.

Periculis in solitudine] id est, in desertis locis, in quibus ei ab aduersariis collocabantur insidiæ.

Periculis in mari] Hic peculiariter loquitur de periculis sibi mare nauiganti paratis ex insidiis hostium, maximè Iudæorum, cuius exemplum habemus Act. 20. vbi scribitur factas illi fuisse insidias à Iudæis nauigaturo in Syriam.

Periculis in falsis fratribus] id est, periculis quæ passus sum à simulatis & falso nomine Christianis.

In labore & ærumna] Significat vox græca laborem cum difficultate ac fatigatione coniunctum. VARS. 27

In vigiliis multis, in fame & siti] in ediam & penuriam passus est, gratis Euangelium prædicans.

In ieiuniis multis] ieiunia ad purificandam mentem, & edomandam carnem, sponte assumpta, quo fructuosius Euangelium prædicaret. sic enim

ait 1. Cor. 9. Castigo corpus meum, & in seruitutem redigo: ne fortè, &c.

In frigore & nuditate.

VERS. 28. *Præter illa quæ extrinsecus sunt: instantia mea quotidiana] instantia, hoc est, negotiorum moles mihi instans, circumstans, & incumbens. iam verò præter illa quæ foris & extrinsecus mihi accidunt, id est corporis afflictiones & pericula, cuiusmodi sunt quæ hæcenus recensui, sunt & peculiæ animi dolores atque afflictiones, quibus excrucior Evangelij causa. Nam quotidie ad me, tanquam Apostolum Ecclesiarum, concurritur vñdiquè à fidelibus, ob varias difficultates circa negotium Euangelicum emergentes: quæ res animum meum inquietat maiorem in modum.*

Sollicitudo omnium Ecclesiarum] id est plurimarum; scilicet earum quas ipse fundauerat, aut quibus per se vel per discipulos suos Euangelium prædicauerat.

VERS. 29. *Quis infirmatur, dolet, affligitur, & ego non infirmor] non doleo, non affligor? quis fidelium infirmatur animo, propendet ad lapsum, pronus est ad peccandum leui occasione, & ego non infirmor per intimum affectum commiserationis, metuens ac sollicitè cauens ne frater infirmus cadat?*

Quis scandalizatur, & ego non vror?] hoc est, ignesco, incendor, ardeo tum dolore, quasi meum esset malum, quod subit proximus cum scandalizatur; tum zelo, vt illum curem, & scandalum tollam.

VER. 30. *Si gloriari oportet, quæ infirmitatis meæ sunt, id est, de afflictionibus, flagellis, persecutionibus*

& passionibus pro Christo susceptis gloriabor] ob quæ videor infirmus, hoc est, abiectus, afflictus, imbecillis & contemptibilis. ita Chryso-
stomus.

Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui est benedictus in sacula, scit quod non mentior] Deus horum omnium testis est, qui nouit me non mentiri, sed vera dicere. q. d. Absit vt abutar eius testimonio, cui omnis laus & honor debetur in omnem æternitatem. VERS. 31

Damasci propositus gentis Aretæ regis, Sarrapæ Aretæ regis: fuit hic locer Herodis, ait Theophilus Herodes enim Antipas qui Ioannem Baptistam occidit, filiam Aretæ vxorem duxerat, teste Iosepho: custodiebat ciuitatem Damascenorum, ut me comprehenderet] scilicet Iudæis aduersariis meis tradendum. nam Iudæorum operâ qui Paulum interficere cupiebant, factum esse quod hic scribit, Lucas in Actis Apost. disertè exposuit. VERS. 32

Et per fenestram in porta dimissus sum per murum] id est, per mœnia ciuitatis, idque nocte; & à discipulis, id est Christianis, vt refert Actorum historia. VERS. 33.

Et sic effugi manus eius.

CAPVT XII.

Si gloriari oportet, non expedit quidem] id est, quamuis propter vos oporteat me gloriari, vt dignitatem ministerij mei tuear aduersus obtrẽtatores, mihi tamen id non expedit. VERS. 1.

Veniam autem ad visiones & reuelationes Domini] scilicet commemorandas, cum aliquid videtur,

Visio
& reue-
lationis
distinctio

cuius intelligentia siue significatio videntem la-
ter, visio solùm est; quando autem aperitur in-
telligentia rei visæ, reuelatio est. Coniungit ergo
Apostolus visiones & reuelationes, quia quæ vi-
dit, etiam perfectè intellexit. vocat autem eas vi-
siones & reuelationes Domini, id est, à Christo
Domino sibi factas.

VERS. 2.

Scio hominem in Christo] id est, noui hominem
quendam Christianum, Christo per Sacramen-
tum fidei incorporatum.

Paulus
quando
raptus.

Ante annos quatuordecim] Hinc deducitur, rap-
tum hunc Pauli contigisse octennio post ipsius
conuersionem, scilicet anno Domini 44. Claudij
Imperatoris 2. cùm eius conuersio in annum Do-
mini 36. incidit. Constat enim scriptam fuisse
hanc epistolam anno Domini 58. Neronis autem
2. à quo si retrorsum computes annos 14. vt ipse-
met hîc ait, incidet in annum Christi 44. Non
ergo hic raptus contigit anno quo conuersus
fuit, sed quo prædicandi in Gentibus Euangelij
munus vnà cum Barnaba accepit, secundùm ea
quæ Act. 13. scribuntur.

Sine in corpore, nescio, siue extra corpus, nescio] Li-
cet Apostolus asserat se hac de re nihil certò scire,
probabiliter tamen D. Thom. 2. 2. q. 175. art. 5. &
alij opinantur Pauli animam quasi formam man-
sisse vnitam corpori: alioqui enim Paulus mor-
tuus fuisset, & mox resurrexisset; Deum autem
non decet, vt cùm homines in extasi rapit, eos
occidat: imò sic non fuisset hic raptus & extasis,
sed occisio & mors, multaque hîc interuenissent
miracula, quæ frustra multiplicamus; cùm sine iis
suauitè & naturaliùs manens in corpore rapi po-
tuerit, vti alij Sancti rapti sunt.

Deus

Deus scit] quemadmodum solemus de rebus incognitis & occultis aut alioqui incertis, dicere, Deus nouit an ita sit.

Raptum huiusmodi vsque ad tertium cælum] Raptus, ait D. Thom. est ab eo quod est secundum naturam, in id quod est supra naturam, ex vi superioris naturæ eleuatio. In raptu alienatur & abstrahitur anima à sensibus & phantasmatibus, & sic ab iis abstractus fuit Paulus. Cælum primum est aëreum, secundum sidereum, tertium cælum est, quod Theologi empyreum, vocant, sedes Beatorum, de quo dicitur: Angeli eorum in cælis semper vident faciem Patris, Matth. 18. Hoc igitur est tertium cælum, ad quod raptum se dicit Paulus. ibi reuera audiuit arcana, vt scilicet orbis iam doctor futurus, è cælo prodire videretur, ibique visa & audita, quæ volebat Deus illum hominibus communicare, enarraret, cælestemque sapientiam quasi è cælo hominibus afferret.

Raptus
quid sit.

Cælum
tertium
empyreū.

Et scio huiusmodi hominem, siue in corpore, siue extra corpus, nescio; Deus scit] humiliter scire se negans quod nescit; vt fidem mereatur in eo quod scire se affirmat.

VER. 3.

Quoniam raptus est in paradysum] de cælesti paradiso Paulus loquitur, id est, de loco Beatorum, vt proinde paradysus à tertio cælo non videatur esse diuersus. In cælo empyreo vastissimo separatus est paradysus, id est, locus Beatorum, quasi pars cæli nobilior & eminentior, vt que innuat se non tantum intellectu raptum altissima vidisse mysteria, sed & voluntate ineffabilem inde voluptatem hausisse. vnde hic tertium cælum vocatur paradysus.

VAR. 4.

Paradisus est
locus
Beatorum
separatus in
cælo.

Et audiuit arcana verba, quae non licet homini loqui] ineffabilia vel non dicenda. hoc enim dici solet ineffabile quod homini non est possibile eloqui seu verbis explicare. Augustinus, Beda, Anselmus & Thomas in suis Commentariis existimant Paulum in hoc raptu diuinam essentiam vidisse, quomodo videtur à Beatis; eo solùm discrimine, quòd Paulo contigerit dumtaxat in transitu videre, quòd Beati vident permanenter.

*Paulus
in raptu
non vi-
dit diui-
nam es-
sentiam.*

Audire verba, nulla parte videtur accommoda per quam significetur visio Dei per essentiam. Propriè enim audire etiam animæ separatae, non significat clarè rem intueri, sed Dei, angeli, aut hominis locutionem excipere; alioqui enim clarè dixisset: Vidi ineffabilia, vidi Deum. quia de Deo dicit: Quem nemo vnquam vidit. 1. Timot. 6. quia si Deum vidit, vidit & statum suum, an in corpore esset, nec ne; quod tamen hic negat. Ambrosius & Gregorius, nominatim ac diserte à Paulo remouent essentiae diuinæ visionem. Cæterùm plurimi ac penè omnes, vniuersè negant quenquam hominem in hac mortali vita Deum vidisse aut videre posse, ea visione, quæ Beatis feruatur in futurum.

VER. 5.

Pro huiusmodi, pro tali scilicet homine à Deo raptò, gloriabor: pro me autem nihil gloriabor, nisi in infirmitatibus meis] calamitatibus, passionibus. infirmitas ponitur pro dolore.

VER. 6.

Nam, & si voluero gloriari, non ero insipiens] nam etsi de meipso voluero gloriari in his quæ gloriosa videntur hominibus, vt sunt visiones & reuelationes; reuera non ero insipiens, licet aliquo modo futurus similis insipientibus.

Verita

Veritatem enim dicam. Parco autem, ne quis me existimet supra id quod videt in me, aut aliquid audit ex me] ne quis propter illa plus mihi tribuat, ac maiorem existimet, quàm mea facta quæ videt, & meus sermo quem audit, me esse declarant.

Et ne magnitudo reuelationum extollat me.] Hinc patet Paulum quasi cælestem orbis doctorem multas, & magnas habuisse reuelationes, iisque quasi assuetum & innutritum fuisse. illarum nonnullas describit Lucas. Prima, qua conuersus est Paulus Act. 9. Secunda, qua vocatus est in Macedoniam, Act. 16. Tertia, qua Corinthi contra Iudæos iussus est constanter euangelizare, Act. 18. Quarta, qua didicit se cum suis naufragium euasurum, Act. 27. Vnde S. August. illud psal. 67. Ibi (scilicet inter Apostolos Benjamin in mentis excessu, de Paulo intelligit qui fuit ex tribu Benjamin. Itaque hic locus ostendit Apostolum non ita fuisse confirmatum in virtute, quin adhuc extolli posset in superbiam.

Datus est mihi stimulus carnis mea angelus Satana, ut me colaphizet] Datus est, non à diabolo, sed à Deo; non quòd Deus tentationis sit auctor, sed quia diabolo tentare Paulum parato, id permittit, idque tantum in specie & materia libidinis, ad eum humiliandum. ita Augustin. de nat. & grat. 27. Accepit Apostolus stimulum carnis, à quo colaphizaretur. Quis nostrum hoc dicere auderet, nisi ille confiteri non erubesceret? ita Augustinus in psalm. 58. Hieronymus, Saluianus, Haymo, Theoph. Beda, S. Thomas, Lyran. & alij: videturque communis fidelium sensus, qui hinc libidinis tentationem stimulum carnis vocant. Hanc expositionem probat Bellarminus lib. de

VER. 7.
Variæ re-
uelatio-
nes &
visiones
Paulina.

Etiams
sanctissi-
mum peri-
culum à
superbia.

Stimu-
lus car-
nis pauli
qua fue-
rit.

Monachis, cap. 30. Apostolus dicit, stimulum carnis sibi datum ad humilitatis custodiam. *ut me colaphizet*, id est, ignominia afficiat, vilémque reddat & contemptibilem. maximè enim ad ignominiam & pudorem hominis pertinet, pati in carne sua turpes ac bestiales motus libidinis.

VER. 8. *Propter quod ter Dominum rogavi, ut discederet à me]* *ter*, id est frequenter. contra has tam instanter & toties rogat obsecrâtque, ut iis liberetur: in aliis, non liberationem, sed fortitudinem & constantiam petiisset; hæ enim solæ non tam fortiter patiando, quàm fugiendo vincuntur.

VER. 9. *Et dixit mihi Dominus, Sufficit tibi gratia mea]* ut in te licet debilis, in me tamen sis fortis ad hanc tentationem superandam. Hinc patet Paulum non fuisse in sua prece exauditum, nec hoc stimulo liberatum.

Infirmi-
tatum
utilitas.

Nam virtus in infirmitate perficitur.] Non expedit tibi stimulum illum carnis à te auferri; quia potentia gratiæ meæ maximè declaratur in infirmitate, dum per eam fit, ut tentatio carnis superetur à te, aut ne noceat, toleretur, & per hoc magis illustrem fortemque te reddat. *Virtus*, Græcè est, potentia, fortitudo mea, quam scilicet ego Deus tibi, ô Paule, aliisque Sanctis communico & indo. Hæc infirmitate perficitur: quia quò maior est infirmitas, id est, carnis tentatio, eò maior à Christo fortitudo contra eam suggeritur.

Libenter igitur gloriabor in infirmitatibus meis] id est, magis ac potius quàm in vlla re qua videar excellere.

Vt inhabitet in me virtus Christi] ut fixam in me sedem habeat, magisque in dies super me
confir

confirmetur potentia Christi; quia nimirum potens sum in Christo ad superandas omnes infirmitates. ex humilitate gloriatur, non in fortitudine sua, sed in infirmitate, ut sic prouocet in se virtutem ac fortitudinem Christi. hinc per infirmitatem significat omnem passionem, tribulationem, tentationem, humiliationem.

Propter quod placeo mihi in infirmitatibus] propter quod, id est, propter insignem earum utilitatem quam dixi. non tanquam per se expetendis, sed quatenus per illas in me perficitur atque inhabitat virtus Christi.

VER. 10.

In contumeliis, in necessitatibus, in persecutionibus, in angustiis pro Christo] scilicet illatis ac toleratis.

Cum enim infirmor, cum affligor, eaque, quæ iam dixi patior, tunc potens sum] non mea, sed Christi virtute, quæ me facit omnibus illis superiorem.

Factus sum insipiens] gloriando ac meipsum laudando factus sum quasi insipiens.

VER. 11.

Vos me coegistis] ad hanc laudem, ut scilicet per illam opinionem & auctoritatem meam apud vos reciperem.

Ego enim à vobis debui commendari] nam vestrarum partium erat, me doctorem & Apostolum vestrum commendare, meamque dignitatem aduersus obrectatores tueri.

Nihil enim minus fui ab iis qui sunt supra modum Apostoli] id est, Apostolorum primi atque præcipui. Nihilo inferior fui in Apostolatu scilicet, Apostolicis laboribus, gratiis, passionibus.

Tamet si nihil sum] ex me; quod enim sim Apostolus,

stolus,

stolus, non meum est, sed gratiæ Christi. ita Anselmus.

VER. 12. *Signa tamen apostolatus mei facta sunt super vos, in omni patientia, in signis, & prodigiis, & virtutibus.*] Nota hîc genuinum apostolatus signum esse, Primò, patientiam in sui contemptu, paupertate, persecutionibus, plagis, periculis. ita Anselmus, Secundò, esse miracula. Hæc enim vocat signa veræ fidei, cælestis & diuinæ doctrinæ, siue signa Dei supra naturam omnipotenter operantis. eadem vocat *prodigia*, id est, portenta stupenda, & portentosa facta. Denique eadem nuncupat *virtutes*, Græcè potentias, fortitudines, id est, potentia gesta, omnipotentis opera, quæ Deus solus potenter operatus est per me.

VER. 13. *Quid est enim quod minus habuistis præ ceteris Ecclesiis (à me & Apostolis fundatis) nisi quod ego ipse non grauavi vos? vt à vobis alerer, sed ipse nocte vigilans & laborans victum mihi comparauit. vnde ironicè subdit: donate mihi hanc iniuriam]* neque enim iniuria erat, quæ condonaretur; sed beneficium, quod agnosceretur.

VER. 14. *Ecce tertio hoc, tertia hac vice, paratus sum venire ad vos]* vt spiritualia vobis ministrem, idque sine vestro grauamine. Primùm veni, cum vos conuertiti. Secundò, venire paratus, iusta de causa distuli. Tertio, paratus fui cum hæc scriberem, & re ipsa post hanc epistolam veni ad vos. ita Sanct. Thom. & Lyranus.

Non enim quero quæ vestra sunt, sed vos] non quero pecunias vestras, sed vos, id est, vestram salutem.

Nec enim debent filij parentibus Thesaurizare, sed parentes filiis] quasi dicat. In eo quod à vobis
nihil

nihil accipio, patres imitor, quorum non est à filiis accipere, sed filiis dare, ita ego pater vester spiritualia vobis impendo, paratus nihil temporale recipere.

Ego autem libentissime impendam mea omnia, & post omnia, libentissimè superimpendar, expendar, ipse pro animabus vestris] vt meum sanguinem, meos spiritus, ac vitam insumam, exhauriam & profundam pro vobis. ita Anselmus. VER. 15.

Licet plus vos diligens minus diligar] licet vos non vicissim me tantum diligatis, quantum ego vos diligo. VER. 16.

Sed esto, ego vos non grauavi: sed cum essem astutus, dolo vos cepi] q. d. Ipsi obtrectant mihi dicentes: Paulus per se quidem nihil in sumptum exigit admittitue, sed dolo vos capit, quia scilicet Titum & alios submittit, qui vos vestraque emungant. ita Chryso. patet ex sequentibus: hæc enim refellens subdit:

Nunquid per aliquem eorum quos misi ad vos, circumueni vos ?] fraudavi, occupavi & extorsi? Ambrosius, Auarus in vos fui? quasi dicat, Nihil tale feci. VER. 17.

Rogavi Titum] siue adhortatus sum Titum, vt ad vos proficisceretur. VER. 18.

Et misi cum illo fratrem. Nunquid Titus vos circumueni ?] num Titus aliquid, vel minimum à vobis extorsit?

Nonne eodem spiritu ambulauimus ?] id est, an non eodem animo & eadem voluntate Titus & ego conuersati sumus erga vos? potest etiam ad spiritum Dei referri, iuxta illud: Spiritu ambulate.

Nonne iisdem vestigiis ?] ingressi sumus. quasi dic. Tam nota est omnibus Titi integritas, vt de

eo aliter sentire ac loqui nullus ausit.

VER. 19.

Olim putatis, quod excusemus nos apud vos?] q. d. Sunt inter vos qui putent ab olim, ab olitanis & antiquis temporibus hæc à me dici in excusationem admissi criminis auaritiæ & fraudulentæ, vel quasi subdolè excusum & recusum dona vestra, vt maiora offeratis: sed.

Coram Deo in Christo loquimur] q. d. sine furo, sincerè & verè loquimur, vti par est eum loqui, qui se in Christo, id est, Christi membrum & discipulum profiteretur.

Omnia autem, charissimi, propter adificationem vestram] id est, quæcunque hætenus loquimur in nostram quasi commendationem, ea loquimur ad vestram salutem promouendam, non ad gloriam aut excusationem nostram.

VER. 20.

Timeo enim, ne forte, cum venero, non quales volo, inueniam vos.] Sensus est: nam timeo ne quo pacto contingat, vt veniens ad vos, sicut iam constitui, non quales velim, vos inueniam, id est, bene correctos à pristinis vitiis, nominatim iis de quibus in priori epistola vos increpauit.

Et ego inueniar à vobis, qualem non vultis] scilicet tristis pater, & seuerus iudex, propter peccata vestra nondum per pœnitentiam deleta.

Ne forte contentiones] ne fortè multa adhuc vitia regnent apud vos, vt *contentiones*, id est, verborum pugnæ, solo vincendi studio susceptæ.

Aemulationes.] Genus inuidiæ significatur, dum quis dolet alium potiri bono, quod ipse concupiuit & assequi non potuit.

Animositates] audax arrogantia, impetus animi efferuescentis, cum quis à sua sententia discedere

dere non vult, sed eam mordicus tuetur.

Dissensiones] Græcè *concertationes*, quæ intelligi possunt in studiis & factis; sicut contentiones in verbis.

Detractiones, *sufurrations*] id est, occultæ & clandestinæ obtreccionis, quibus maledici & invidi, quos volunt, in odium adducunt, ut amicorum amicitias dissoluant: dum vicissim alteri apud alterum detrahunt, eaque infusurrant, quæ inimicitiam conciliant.

Inflationes] tumores, fastus, quibus tument, turgent, inflantur superbi, elati & tumidi.

Seditiones sint inter vos] id est, tumultuationes, inordinationes. Videtur autem respicere Apostolus ad schismata Corinthiorum, 1. Cor. 11. & 14.

Ne iterum cum venero, humiliet me Deus apud vos, id est, contristet, deprimat, affligat me, & *lugeam multos ex iis qui ante peccauerunt*] hoc est, lugere cogat & castigare cum luctu: quia scilicet in peccatis suis persistunt, ut nimirum eos excommunicare, vel publicam pœnitentiam iniungere cogat. tristitiam verò suam *luctum* vocat, ut innuat eos qui peccauerunt, Deo mortuos esse.

VERS. 27

Et non egerunt pœnitentiam super immunditia & fornicatione & impudicitia quam gesserunt] id est, perpetrarunt. De fructibus dignis pœnitentiæ intelligendum est, quos nondum fecerant; ad quos proinde compellendi erant Apostolica potestate.

CAPVT XIII.

SUMMARIVM.

*Præmonet eos, se iis qui peccauerunt non par-
citurum, nisi agant pœnitentiam: deinde in-
terposita ad pacem exhortatione, bene iis
preccatur.*

VERS. I. **E**cce tertio hoc venio ad vos] tertia hac vice,
venio, venire propono ad vos, vt scilicet pu-
niam eos, qui per duos vel tres testes peccasse,
nec pœnitentiam egisse conuincuntur. ita Ansel-
mus & Caietanus.

*In ore duorum vel trium testium stabit omne ver-
bum] statuetur, rata erit, confirmabitur omnis
accusatio.*

VERS. 2. *Prædixi & prædico, vt præsens (subaudi, ita) &
nunc absens. q.d. Vti præsens prædixi, ita & nunc
absens prædico, pari scilicet auctoritate & inter-
minatione, ac si præsens essem prædico & scribo.
iis qui ante peccauerunt, & ceteris omnibus, quoniam si
venero iterum, non parcam] In eo quòd dicat, non
parcam, virgam Ecclesiasticæ disciplinæ commi-
natur, vt excommunicationem & satisfactionis
rigorem.*

VERS. 3. *An experimentum queritis eius, qui in me loqui-
tur Christus] q.d. Vultisne præcepta mea negligere,
vt experiamini, an audeam & possim inobe-
dientes punire per potestatem mihi à Christo
datam ?*

*Qui in vobis non infirmatur, sed potens est in vo-
bis]*

bis] non infirmum se, sed potentem ostendit, cum scilicet in vobis per me tot mirabilia potenter est operatus, & nouissimè fornicarium excommunicatione mea ita puniuit, & Satanæ quasi tortori cruciandum tradidit; hanc enim puniendi potentiam, & vindicandi potestatem maximè significare & ostendere intendit.

Nam etsi crucifixus est (Christus) ex infirmitate, VERS. 4.
humanitatis & carnis: sed viuit, id est, viuit tamen
& resurrexit, ex virtute Dei] ex potentia diuinitatis.

Nam & nos infirmi sumus in illo] in illo, id est, VERS. 5.
 cum illo, nimirum Christo, infirmamur, hoc est, patimur & affligimur: vel in ipso, tanquam exemplari, cui nos eius ministri conformamur secundùm quod ipse prædixit: Si me persecuti sunt, & vos persequentur. Ioan. 15.

Sed viuemus cum eo ex virtute (ex potentia) Dei
in vobis] sed instar Christi, virtute Dei potentes erimus erga vos; tunc nimirum quando res postulabit vt potestatem in vos exerceamus.

Vosmetipsos tentate si estis in fide, ipsi vos probate]
 q. d. Si Christo & Euangelio creditis, & mihi creditis: quia ego Christi ac Euangelij minister sum, & sicut miraculis aliisque signis probo ac confirmo Euangelij veritatem, sic iisdem consequenter demonstro me verum esse Apostolum Christi, ac veritatis doctorem.

An non cognoscitis vosmetipsos, quia Christus Iesus
in vobis est?] scilicet omnibus simul, hoc est, in Ecclesia vestra? Videbant enim suæ Ecclesiæ, tot miracula, tot gratias ac dona collata, vt non dubitarent Christum in ea esse & operari.

Nisi forte reprobi estis] id est reprobati, reiecti,

adeoque viles, inglorij, abiecti, contempti. q. d. Ex signis gratiæ & miraculorum, quæ Christus potenter operatur in vobis, cognoscitis, quod Christus est in vobis, nisi fortè à Christo reiecti & reprobari, eius fide, gratia, luce ac cognitione priuati, in tenebras pristinas ignorantiæ vel infidelitatis retrufi & repulsi recidistis, & relapsi estis, itaque viles & abiecti effecti estis.

VERS. 6. *Spero autem quod cognoscetis, quia nos non sumus reprobi*] id est, viles ac potestate destituti; faciam vt agnoscatis auctoritatem meam, nec patiar me contemni.

VERS. 7. *Oramus autem Deum vt nihil mali faciatis*] bene ex ea sequitur quod abstinere à peccato sit ex gratia Dei. nam oratio gratiæ testificatio est.

Non vt nos probati appareamus] non hoc, inquit, desideramus, aut à Deo petimus, vt nos, iudicando & puniendo vos, videamur esse magnæ auctoritatis, id est, vt habeamur in pretio, quem scopum pseudoapostoli sibi propositum habent. Spectari, probari, celebrari non ambio, honoris punctum non curo: vnum curo, vt vos, quod bonum est faciatis: nos autem vt reprobi simus] Sensus est: Facile patior me haberi vt reprobum, id est vilem, gloriæ ac potestatis expertem, nec volo vllam meæ dignitatis haberi rationem, dummodo vos constanter in bono perseueretis, & nihil admittatis quod me cogat ostendere potestatem quam à Christo accepi.

VERS. 8. *Non enim possumus aliquid aduersus veritatem, sed pro veritate*] id est, potestas mea punitiua nullum habet vsum, quamdiu veritas & iustitia seruetur; quia non est contra veritatem, vt illa destruat, sed pro veritate conseruanda; vt pote
data

data contra transgressores, non contra iustos. Porro *veritatem* pro eo quod rectum & iustum est, accipi, frequens est in sacris Literis.

Gaudemus enim, quoniam nos infirmi sumus, vos autem potentes estis] gaudeo vos esse potentes, etsi ego infirmus ac reprobus habear, non valens uti potestate; utpote potentes gratia & virtutibus, culpâque vacuos. VERS. 9.

Hoc et oramus vestram consummationem] id est perfectionem, ut sitis perfecti, & consummati, in omni gratia & virtute. ita Theoph. Hoc quod dixi, scilicet ut potentes sitis, votis precibusque ad Deum fuis optamus, vestram, inquam, perfectionem; qua correctis vitiis ac sublatis diffidiis, integri sitis & irreprehensibiles; ac potestati nostræ nequaquam obnoxij.

Ideo hac absens scribo, ut non praesens durius agam, vosque adhuc incorrectos inueniens, cogar uti severitate & rigore disciplinae aduersum vos, idque *secundum potestatem quam Dominus dedit mihi, in adificationem, et non in destructionem.* VERS. 10.

De cætero, fratres, gaudete] Epilogus est epistolæ. Græcum verbum tria significat, *gaudete, saluere, valote.* Hortatur eos ad gaudium sanctum & spirituale; quale utique habituri erant si se corrigerent. VERS. 11.

Perfecti estote] q. d. Redintegramini, integri estote; corrigite vitia priora, ut nihil inueniam in quo cogar exercere meam potestatem.

Exhortamini] inuicem ad meliora.

Idem sapite] id est, concordēs atque vnanimes estote.

Pacem habete] q. d. Pacificamini, in pace agite: id est, non sint inter vos contentiones & rixæ.

Et Deus pacis & dilectionis erit vobiscum] si, inquit, concordiam & pacem inter vos habeatis, Deus author fraternæ charitatis, quæ concordiæ parens est, idémque author pacis, erit vobiscum per ampliora gratiæ suæ dona.

VERS. II. *Salutate inuicem in osculo sancto*] non carnali, non ficto, sed Christiano, religioso, casto, sincero. ita Chrysostomus & Augustinus. cauendúmque ne osculum hoc proserpat nimis, & in sensuale ac carnale degeneret.

Salutant vos omnes sancti] id est, fratres seu Christiani qui apud nos sunt.

VERS. 13 *Gratia Domini nostri Iesu Christi*, id est, gratuita beneficentiâ Christi redemptoris nostri, & *charitas Dei*] Patris, qua scilicet nos dilexit. quæ charitas in eo potissimùm commendatur, quòd filium suum pro nobis in mortem tradidit.

Et communicatio sancti Spiritus] id est, participatio seu larga effusio donorum Spiritus sancti, vt communicatio actiua intelligatur.

Sit cum omnibus vobis, scilicet per multiplices effectus gratiæ Christi, & charitatis Patris, & communicatiuæ bonitatis Spiritus sancti, *Amen.*

COM

COMMENTARIA
 IN EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD GALATAS.

CAPVT PRIMVM.

SVMMARIVM.

*Veheementer increpat Galatas, quòd à doctrina
 per ipsum tradita recessissent, ostendens se ab
 ipso Christo Euangelium & apostolatum ac-
 cepisse, ab aliis autem Apostolis non fuisse
 edoctrum.*

PAVLVS Apostolus non ab homini- VERS. I.
 bus, scilicet puris, sed à Christo ho-
 mine, ac Deo, neque per hominem, sed
 per Iesum Christum] qui non est pu-
 rus homo, sed homo Deus. Vult
 enim dicere se non ab homine, neque à Deo per
 hominè, sed immediatè ab ipso Deo vocatù esse.

Et Deum Patrem] Iesu Christi naturalem, significat autem se factum Apostolum à Deo Patre per Christum filium eius.

Qui suscitavit eum à mortuis] hoc addit vt tacite saltem innuat, à Christo per resurrectionem immortali se constitutum Apostolum; quod nulli contigerat aliorum.

VERS. 2. *Et qui mecum sunt omnes fratres, Ecclesijs Galatie*] subaudi, scribunt, aut precantur.

VERS. 3. *Gratia vobis & pax à Deo Patre, & Domino nostro Iesu Christo.*

VERS. 4. *Qui dedit semetipsum pro peccatis nostris*] id est, tradidit semetipsum in mortem pro peccatis delendis; vtique secundum naturam humanam, qua sola mori potuit.

Saeculum nequam cur vocatur. *Vt eriperet nos de presenti saeculo nequam*] Saeculum nequam est saecularis & carnalis vita & conuersatio, qualem agit, & ad quam inuitat hic mundus, mundanisque homines, qui huius tantum saeculi bona, opes videlicet, honores ac voluptates per fas & nefas aucupantur.

Secundum voluntatem Dei & Patris nostri] Christum tradidisse seipsum in mortem, ex voluntate, decreto & præcepto Patris, vel ad effectum huius spontaneæ traditionis, significatum verbis subsequenter.

VERS. 5. *Cui est gloria in saecula saeculorum amen*] id est, fiat. Sensus: Qui pro tanto beneficio dignus est à nobis & ab omnibus glorificari per saecula semper duratura, id est, in omnem æternitatem.

VERS. 6. *Miror quod sic tam cito transferimini ab eo qui vos vocauit in gratiam Christi, in aliud Euangelium*] miror vos tam cito post fidem Christi susceptam, ab eo qui vos admirabili benignitate vocauit in gratiam

gratiam Christi filij sui, id est, ad participationem gratuitorum eius beneficiorum, transferri seu traduci in aliud Euangelium, siue in aliam doctrinam, quæ pro Euangelio vobis obtruditur. q. d. Miror quòd Apostatatis rã facilè à Deo & à Christo, qui vos vocauit tam gratiosè & amanter, quòd gratiæ eius sitis tam ingrati & immemores, eamque aspernemini.

Quod non est aliud] q. d. Transfertis vos ad aliud Euangelium, quale tamen aliud non est: nulum enim verum Euangelium, aliud est ab eo, quod ego vobis prædicaui. VER. 7.

Nisi sunt aliqui, qui vos conturbant, & volunt conuertere Euangelium Christi] sed tantum, inquit, quidam sunt turbantes vos, dum volunt inuertere Euangelium Christi. id est, aliud docere quàm quod Christus per Apostolos docendum tradidit. non enim Christus præcepit homines circumcidi, cæterasque legis ceremonias obseruari; sed ab hoc iugo fideles suos liberauit.

Sed licet nos, aut Angelus de calo euangelizet vobis præterquam quod euangelizauimus vobis, anathema sit] Loquitur contra Iudaizantes, qui iudaismum, præter, id est contra, Euangelium inducere volebant. *Anathema sit*, id est, maledictus & execrabilis; quod Hebræi vocabant *Horma*. Declarat execrabilem esse, & excommunicatione atque æterno interitu dignum. VER. 8.

Sicut prædiximus, & nunc iterum dico, Si quis vobis euangelizauerit præter id quod accepistis, anathema sit.] *Accepistis*, intellige, à nobis. VER. 9.

Modo enim hominibus suadeo, an Deo?] id est, an apud homines causam dico, an apud Deum. ita Chrysost. VER. 10.

An quæro hominibus placere?] id est, num studium meum est ut hominibus placeam, an potius ut placeam Deo?

Si adhuc hominibus placerem, Christi seruus non essem] si adhuc ut olim sectaretur hominum gratiam, non essem idoneus Christi seruus, non essem dignus eo nomine; quia ministerium quo Christo serui in Euangelio, non sincerè, non sicut oportet obirem.

VER. 11. *Notum enim vobis facio, fratres, Euangelium, quod euangelizatum est à me, quia non est secundum hominem*] q.d. Non est humanum, sed diuinum Euangelium meum, non est hominis, sed Dei.

VER. 12. *Neque enim ego ab homine accepi illud, neque didici, sed per reuelationem Iesu Christi.*] Facta est igitur ei reuelatio Euangelij, antequam ut Christi Apostolus fidem Domini Iesu inciperet prædicare, non longè scilicet post conuersionem ipsius.

VER. 13. *Audistis enim conuersationem meam aliquando in Iudaismo.*] Iudaismum vocat sectam Iudaicam, id est, eorum qui legem Mosaicam mordicus retinebant, non admittentes abrogationem eius per Christum. Iudaismus est, inquit Augustinus, cum putatur ex cæremonijs & lege salus esse, aut sine illis non esse.

Quoniam supra modum persequebar Ecclesiam Dei, id est, quod omni conatu ac studio persequebar Christianos, qui sunt Ecclesia Dei. & expugnabam illam] hoc est, expugnare & euertere satagebam, vel deuastabam illam; quasi videlicet quidam grassator & prædo, ait Hieronymus.

VER. 14. *Et proficiebam in Iudaismo supra multos coetaneos meos in genere meo*] ita proficiebam ut superarem plerof

plerosque meæ ætatis socios Iudæos: hoc enim vocat genus suum.

Abundantius emulatores existens paternarum mearum traditionum] q. d. Ardentior zelator fui pro patrijs institutis mihi à maioribus traditis.

Cum autem placuit ei qui me segregavit ex utero matris meæ] qui fecit me nasci secundum carnem ex utero matris meæ, quam matrem fuisse nuncupatam Theocritam refert hoc loco Stapulensis ex Zosimo Papa. Qui me iam inde ab ipso natiuitatis meæ exordio prædestinavit, ac peculiariter ex hominum numero delegit, quasi dicat: Deus ante omne meum meritum, me necdum natum prædestinavit, & prædestinatum segregavit ex utero, nascique fecit, ac natum vocavit, *ut reuelaret filium suum in me*, hoc est, ut me ad Christi & Euangelij agnitionem adduceret, & consequenter ad apostolatam, ut euangelizarem Christum in Gentibus. ita Ambrosius, Anselmus, Theoph.

VER. 15.

Mater
Pauli
quæ.

Et vocavit per gratiam suam.] Vocatio fit in tempore, estque *per gratiam Dei* efficax ad eam rem, ad quam quis ab æterno prædestinatus est. Videtur autem loqui de tempore conuersionis.

Ut reuelaret filium suum in me.] *In me*, pro eo quod est per me, positum est. q. d. Ut per me tanquam Apostolum & præconem, filium suum fideique eius mysteria manifesta mundo faceret.

VER. 16.

Ut euangelizarem illum in Gentibus, continuo non acquievi carni & sanguini] q. d. Ab homine Euangelium non sum edoctus, quia cum nullo homine illud contuli, sed à Deo solo illud per reuelationem accepi.

Neque veni Hierosolymam ad antecessores meos

VER. 17.

Apo.

An Paulus à conversione statim venerit Hierosolymam.

Apostolos.] Dices, Act. 9. dicitur mox à conversione cum Damasco fugeret, Paulus venisse Hierosolymam. respondet Hieron. & Lorinus in Act. 9. venisse Hierosolymam statim à conversione necessitate fugæ compulsus, non autem vt Petrum videret, cum eoque conferret Euangelium; hoc enim tantum hinc negat. Aliter respondet Baron. Act. 9. non dici Paulum statim à conversione venisse Hierosolymam, sed post dies multos: puta post triennium partim in Arabia, partim Damasci exactum, &c. Vtraque sententia est probabilis. Priori fauet id, quod subdit Lucas: *Omnes timebant eum, non credentes, quod esset discipulus. Barnabas autem apprehensum duxit illum ad Apostolos, & narrauit illis quomodo in via vidisset Dominum.* Conuersio enim tam miraculosa Pauli non videtur potuisse per triennium latere Apostolos & alios fideles Hierosolymis.

Sed abij in Arabiam, & iterum reuersus sum Damascum.] Quid in Arabia Paulus egerit, traditum non habemus.

VER. 18. *Deinde post annos tres veni Hierosolymam videre Petrum]* q. d. Paulus: Veni Hierosolymam videre Petrum, non vt ab eo aliquid discerem, qui diuinitus eram edoctus, sed vt tantum virum Apostolorum scilicet principem, viderem & honorarem. ita Theodo. Chrysostronus, Ambrosius, Hieronym.

Et mansi apud eum diebus quindecim.

VER. 19. *Alium autem Apostolorum vidi neminem, nisi Iacobum fratrem Domini.]* Christi scilicet consobrinum vel cognatum. Hebræi enim cognatos vocant fratres. Fuit enim hic Iacobus Alphæi, filius Mariæ vxoris Cleophæ, vnus è duodecim

Apostolis, primus Episcopus Hierosolymorum, unde & in primo Concilio Hierosolymitano primus post Petrum sententiam dixit, Act. 15. Huius Iacobi extat epistola canonica. ita Chrysostr. Theoph. Anselm.

Quae autem scribo vobis, ecce coram Deo, quia non mentior] *ecce autem coram Deo dico, & declaro, quia non mentior quae vobis scribo. quasi dicat, Deum, ut praesentem & omnia videntem, testem adduco, quod nihil horum confinxerim.* VER. 10.

Deinde veni in patres Syria & Cilicia] *id est, post quindecim dies quibus mansi Hierosolymae. Tarsus enim vrbs erat Ciliciae, Pauli patria, quemadmodum ipse testatur, Act. 22.* VER. 21.

Erant autem ignotus facie Ecclesis Iudae, quae erant in Christo] *secundum faciem non viderant me Christiani, qui erant in Iudaea.* VER. 22.

Tantum autem auditum habebant] *id est, auditu & fama cognouerant, rumor huiusmodi ferebatur ad eos a dicentibus.* VER. 23.

Quoniam qui persequabatur nos aliquando, nunc euangelizat fidem, quam aliquando expugnabat] *id est vastabat. Vastabat autem & expugnabat fidem, quia Christi fidelibus fidem extorquere persequendo nitebatur.*

Et in me clarificabant Deum.] *Graece glorificabant. Ambrosius legit, magnificabant. In me, dixit pro eo quod est, de me. Sensus, vel propter me. Gloriam meae conuersionis Deo tribuebant.* VER. 24.

CAPVT II.

SVMMARIVM.

Exponit quare cum Apostolis Euangelium suum contulerit. item quomodo Petrum exemplo cogentem Gentes Iudaizare reprehenderit. Non iustificari hominem ex operibus legis, sed per fidem Iesu Christi.

VIR. I.

DEinde post annos quatuordecim, iterum ascendi Hierosolymam cum Barnaba.] Petes: Vnde hi anni inchoandi sunt, an à vocatione Pauli, de qua dixit cap. 1. v. 15. an à triennio post eam actò Damasci & in Arabia, de quo c. 1. v. 18. S. Hieronymus numerat à triennio post vocationem exacto, & c. Baronius & alij veriùs putant, hos quatuordecim annos inchoandos esse à Pauli vocatione, de qua dixit cap. 1. v. 15. eò enim respicit; à vocatione enim sua tam illustri annos numerat & consignat, sicut nos vocationis ad Papatum, Episcopatum, Religionem annos numeramus, & cuique hanc quasi æram statuimus.

Nota. hæc Pauli Hierosolymam profectio eadem est cum illa, qua Act. 15. ad Concilium Hierosolymitanum profectus est; eadem enim causa, idem locus, eadem personæ sunt utrobique. ita Patres. Concilium Hierosolymitanum celebratum est post 14. annos à conuersione Pauli, puta anno 16. à passione Christi, qui fuit annus Claudij Imp. 9. Christi 51. ita Baronius.

Assum

Assumpto & Tuo] tanta mihi fuit ad Apostolos proficiscenti, causæ meæ fiducia, vt non dubitauerim illuc adducere mecum hominem incircumcisum, non solùm comitem itineris, verùm etiam Euangelij prædicandi socium.

Ascendi autem secundum reuelationem] id est, VER. 2.
monitus reuelatione diuina.

Et contuli cum illis Euangelium quod prædico in Gentibus.] Sensus est: Communicaui cum illis qui Hierosolymis erant, de Euangelio quod prædico inter Gentes, deque tota ratione doctrinæ meæ quam tradidi, & etiam nunc trado Gentibus, quarum sum Apostolus. Non itaque discendi studio, quod suprâ negauit: sed vt omnes intelligerent eum nihil ab illa diuersum docere, cuius rei calumniam patiebatur propter legem & circumcisionem, à cuius onere Gentes vindicabat.

Seorsum autem iis qui videbantur aliquid esse] id est, qui videbantur esse columnæ Ecclesiæ ac primarij Apostoli. Græca hîc tantùm habent, qui videbantur, id est, qui habebantur in pretio. Græci enim *δεικνύτες* vocant eos, qui magnæ sunt auctoritatis.

Ne forte in vacuum currerem aut cucurrissem] ne pseudo apostolis iactantibus doctrinam meam ab Apostolis reprobari, mihi, fideique meæ fideles non credant, & sic meus omnis labor cassus reddatur. ita Hierony. epist. 11. ad August. inter epist. August.

Sed neque Titus, qui mecum erat, cum esset Gentilis, VER. 3.
compulsus est circumcidi] quòd si Apostoli, cum quibus Euangelium contuli quod in Gentibus prædico, sensissent obseruationem Mosaicæ legis, cuius

cuius præcipua pars est circumcisio, necessarium esse Christianis; utique Titum Gentilem, quem mecum assumpseram, iussissent circumcidi, præsertim instantibus Iudæis ut id fieret. atqui factum id non est.

VER. 4. *Sed propter subintroductos falsos fratres] q. d. Non compulsus est, etiam cum falsi fratres vrgerent, eum circumcidi.*

Qui subintroierunt explorare libertatem nostram, quam habemus in Christo Iesu.] Libertas quam habemus in Christo ea est, qua liberi ab obseruatione legis Mosaicæ, ex Christi gratia iustitiam & peccatorum remissionem accipimus.

Ut nos in seruitutem redigerent] ut ea libertate explorata & cognita, nobis eam extorquerent aut nos accusarent, nosque vnà secum seruituti legis subiicerent.

VER. 5. *Quibus neque ad horam cessimus subiectione, ut veritas Euangelij permaneat apud vos] per subiectionem, subiiciendo nos iudaizantibus.*

VER. 6. *Ab iis autem qui videbantur esse aliquid] ab iis qui magno erant in pretio, ac primi nominis apud Iudæos fideles, nihil mihi collatum est, id est, facta Euangelij cum eis communicatione, nihil ab eis mihi accessit. nihil, supple, doctrinæ mihi collatum est.*

Quales aliquando fuerint nihil mea interest] quòd scilicet hi primarij Apostoli qui videntur esse aliquid, fuerint indocti, piscatores, pauperes abiecti, cum ego ciuis Romanus zelo & scientia legis excellerem. ita Ambros. Anselm. quia enim aliorum Apostolorum quasi iudaizantium auctoritate premebatur Paulus, eam eleuat, ut suam auctoritatem & consequenter doctrinam erigat, modeste

modestè tamen. Vnde subdit.

Deus personam hominis non accipit] nec considerat quales fuerint, sed eligit quos vult, tam potens ex persecutore quàm ex piscatore facere prædicatores & Apostolos.

Mihi enim qui videbantur esse aliquid, nihil contulerunt] mihi in illa communicatione quam de Euangelio meo cum præcipuis Apostolis habui, nihil illi contulerunt, id est, nihil ab eis accepi, nihil didici, nihil per eam collationem mihi accessit.

Sed è contra, cum vidissent quòd creditum est mihi VERS. 7.
Euangelium præputij, sicut & Petro circumcisionis] id est, Gentium præputiatarum, sicut & Petro circumcisionis, id est circumcisorum Iudæorum. ita Theophylactus.

Qui enim operatus est Petro in apostolatùm circumcisionis, operatus est & mihi inter Gentes] vt scilicet Gentium essem Apostolus, munus haberem, gratias, charismata Apostolica inter Gentes. Græcè, qui inoperatus est Petro, qui in Petro suam energiam, vim & efficaciam ostendit, in apostolatùm, id est, vt fieret Apostolus Iudæorum circumcisorum; is eandem in me Paulo ostendit apud & inter Gentes. Syrus vertit: Qui efficax fuit in Petro, in me quoque efficax fuit, in tot videlicet miris & miraculis patrands, in tanta sermonis efficacia, in tot Gentium per me facta conuersione.

Et cum cognouissent gratiam que data est mihi VERS. 9.
cùm, inquam, ipsa iam rei experientia cognouissent gratiam quæ mihi data erat, nimirum Euangelij in Gentibus prædicandi.

Iacobus & Cephas & Ioannes, qui videbantur

columna esse, dextras dederunt mihi & Barnaba societatis] id est, in apostolatu socios atque in Euangelij doctrina bene secum consentientes, agnouerunt, & vt tales receperunt. Nam iungere dextras, societatis & concordiae symbolum erat. Cephas & Petrus idem est, vnde illi, quasi primario præ Iacobo & Ioanne opposuit se hîc Paulus, vii. 4.

Primos in Gentes, ipsi autem in circumcisionem] id est, apud circumcisos Iudæos. vt sicut Iudæis quasi primis & primariis promissus & datus est Christus, qui inde vocatur minister circumcisionis, id est circumcisorum, Roman. 15. ita primarij Apostoli primas suas operas apud eosdem collocarent.

VERS. IO *Tantum vt pauperum memores essemus*] tantum, inquit, hoc admonentes, vt dum Euangelium apud Gentes prædicamus, pauperum qui in Iudæa erant, memores essemus, commendando eos Gentibus ad fidem conuersis.

Quod etiam sollicitus fui hoc ipsum facere] q. d. Eam rem mihi commendatam qua potui diligentia præstiti.

VERS. II *Cum autem venisset Cephas Antiochiam, in faciem ei restiti, quia reprehensibilis erat*] *In faciem*, id est, vt vulgò dicimus, in os, in barbam; aperte, palam Petro restiti, idque vt hac ratione scandalum eius publicum publica correptione emendaretur. ita Augustinus. Reprehensus erat, scilicet à veritate & libertate Euangelica, quæ Gentes à Iudaismi umbris & seruitute liberat & eximit. dat enim causam cur restiterit ei, scilicet hanc *quia reprehensibilis erat*, puta in simulatione Iudaismi, vt sequitur.

Præius

Prius enim quam venirent quidam à Iacobo, cum
gentibus edebat] sine delectu suillam aliósq[ue] ci-
bos, quos Iudæis vetuit Moyses Leuit. 11. hoc fa-
cto docens huius delectus totiúsque legis ob-
seruationem non esse necessariam. ita Ansel-
mus.

Cum autem venissent, subtrahabat, & segregabat se
timens eos qui ex circumcissione erant] subducebat se
à conuiuio & mensa Gentilium, vipote qui pro-
miscuis & lege vetitis vtrentur cibis. prius enim
dictum est, cum Gentibus edebat.

Et simulationi eius consenserunt ceteri Iudæi] q. d. VERS. 13
Ceteri Iudæi simulabant cum Petro. Quæritur,
quæ & qualis fuerit hæc simulatio? Resp. August.
Anselm. censent vitium fuisse hypocrisis, quod
simplicitati ac veritati opponitur. simulabant
enim legis obseruationem, cum verè non inten-
derent eam seruare, sciebant enim eam abolitam
esse, se tamen aliis Iudæis accommodare inten-
debant.

Ita ut & Barnabas duceretur ab eis in illam simu-
lationem] hos securus Barnabas & ipse finxit, id est,
ita se gessit, ac si cibos cum Iudæis discerneret, &
Gentium conuersionem abhorreret, quasi Iudæi
præferendi essent Gentibus conuersis, & quasi lex
vetus, ad salutem esset necessaria. ita enim se ge-
rebant, vt iure ex eorum facto id opinari possent
Gentes; licet id non intenderent, imò fortè non
aduertent Petrus & Barnabas.

Sed cum vidissem quod non rectè ambularent ad
veritatem Euangely] Rectè ambulare, significat re-
cto pede incedere, recta dirigere gressum, vt non
cespites, neque ad dextram vel sinistram de-
fectas.

Dixi Cepha, coram omnibus] id est, palam ac multis præsentibus. Quòd autem coram omnibus, inquit Augustinus, necessitas coëgit, ut omnes illius obiurgatione sanarentur.

Si tu, cum Iudæus sis, gentiliter viuis, & non iudæe, quomodo Gentes cogis iudæizare?] Gentiliter viuis id est, communi cibo & mensa indifferenter cum Gentibus hæctenus vixisti, postquam didicisti legem morte Christi abolitam esse, non ampliùs eam seruas; quid est, quòd nunc, hac tua simulatione tuòque exemplo, etiam Gentes, quæ sunt extra legis professionem, cogis iudæicè viuere, id est, legem Iudæicam obseruare? velut si dicat: Quæ ratio est ut tu Gentiles ad Iudæismum prouoces, qui Iudæus ipse cùm sis, Iudæismo renunciaisti?

VERS. 15 *Nos natura, naturali generatione, origine, profapia, Iudæi sumus, non ex Gentibus peccatores*] non Gentiles peccatores. Iudæi enim Gentes, quia idololatræ erant, vocabant arroganti contemptu peccatores, quasi ipsi essent iusti, aiunt Aug. & Anselm.

VERS. 16 *Scientes autem quod non iustificatur homo ex operibus legis, nisi per fidem Iesu Christi*] Iustificatur autem homo per fidem Iesu Christi; quatenus per eam Christum redemptorem agnoscens, ex eius merito remissionem peccatorum atque iustitiam à Deo expectat & percipit. Quod quidem fit per ea media, quæ Christus ipse ad iustificationem præstandam hominibus instituit, uti sunt inuocatio, prænitentiæ opera, Sacramenta, legisque diuinæ obseruatio; iuxta illud: Factores legis iustificabuntur, Rom. 2.

Quomodo per fidem Christi iustificemur.

Et nos in Christo Iesu credimus] Græcè, in Christum

stum Iesum : credimus scilicet illum esse Christum, id est, Messiam, Salvatorem & Redemptorem mundi.

Vt iustificemur ex fide Christi, & non ex operibus legis] non enim credimus in Christum vt ex lege iustificemur, sed ex ipsa fide Christi.

Propter quod, quia, propterea quodd, ex operibus legis non iustificabitur omnis caro] id est, nullus homo.

Quod si quarentes iustificari in Christo, inuenti sumus & ipsi peccatores. nunquid Christus peccati minister est?] q. d. Si adhuc sumus in peccato, quia peccati remissionem & iustitiam quæsiuimus in Christi fide, cum ibi non sit quærenda, sed in lege, vt volunt iudaizantes, ergo Christus peccatum fouet; sustulit enim legem, quæ sola peccatum tollit. *Nunquid ergo Christus peccati minister est?* quasi dicat: An Christus peccato inseruit illud fouendo & conseruando, hoc ipso quo legem tollit ad iustificationem & peccati deletionem, vt ipsi aiunt, necessariam, & suam statuit legem gratiæ, quasi quæ sola iustificet, cum, vt ipsi aiunt, sine lege iustificare non possit? *Absit*: ac si dicat: minimè. ita Hieron. Chrysof. Primas. Ansel. Theoph.

VERS. 17.

Si enim quæ destruxi, iterum hac ædifico, præuicatorum me constituo] id est, ostendo, astruo, confirmo. Sensus est: Legem semel, factus Christianus, deserui, & quantum in me fuit prædicatione mea destruxi. quodd si nunc illam restituo, docens eam obseruandam esse; planè astruo & confirmo me præuicatorem legis tamdiu fuisse, quamdiu eam posthabui.

VERS. 18

Ego enim per legem legi mortuus sum, vt Deo ui-

VERS. 19

nam] atqui non fui præuaricator deserendo legem, nam per ipsam legem legi mortuus fui. q. d. Ipsa lex Moyſi ſpiritualiter intellecta docet ſe non eſſe perpetuam, ſed Chriſto, quem præfigurauit, venienti cedere debere. Per ipſam ergo legem hoc mihi loquentem, mortuus ſum legi, id eſt, ſubtractus ſum legi, atque ei deſi] eſſe obnoxius. hoc enim ſignificari iſta phraſi, *legi mortuus ſum*, intelligitur ex Rom. 6. & 7.

Legi mortuus ſum, ſed felici admodum morte, quia ad hoc mortuus ſum, *vt Deo viuam*] per veram iuſtitiã & hæc noua vita eſt, quam alibi veteri vitæ opponit, ſicut nouum hominem, veteri. Congruit hic locus cum illo Rom. 7. Mortificati eſtis legi per corpus Chriſti, vt ſitis alterius, qui ex mortuis reſurrexit, vt fructificetis Deo.

VER. 20. *Chriſto confixus ſum cruci: viuo autem iam non ego: viuit vero in me Chriſtus*] per baptiſmum Chriſto commortuus, viuo nunc per veram iuſtitiã, viuo inquam, non ego, id eſt, non vetus ille homo qualis eram, vel, viuo non ego, hoc eſt, quòd iam viuo vita iuſtitiæ, ex me ipſo non habeo; ſed *viuit in me Chriſtus*, id eſt, Chriſtus qui à morte reſurrexit, ad vitam, mihi totius vitæ meæ ſpiritualis, hoc eſt, omnis iuſtitiæ auctor eſt; totum quod viuo illi debeo, qui in me viuit & efficax eſt per gratiam ſuam. Simili locutionis modo dictum eſt à Domino, Matth. 16. Non vos eſtis, qui loquimini, ſed ſpiritus Patris veſtri qui loquitur in vobis. Igitur ex hoc loco diſcimus, vt bene Saſboldus annotat, opera iuſtorum non tam ipſorum eſſe, quàm ſpiritus Chriſti mentes eorum inhabitantis. vnde nec mirum quòd digna ſint vitâ æternâ.

*Diuina
gratia eſt
ficacia.*

Quod

Quod autem nunc uiuo in carne, in fide uiuo
 Filij Dei] uiuere in carne, idem est quod uiuere
 mortali hac vita. In fide uiuo, illa inquam fide,
 quæ est in Filium Dei, ubi & Filij, & Deûs, suos ha-
 bent articulos, quò uehementior sit sermo. Sen-
 sus est: Quòd in carne hac mortali variis obnoxia-
 tentationibus, iustè uiuo; non legi acceptum fero,
 sed fidei quam habeo in Christum Filium Dei.
 Iustus enim ex fide uiuit.

Qui dilexit me, & tradidit semetipsum pro me]
 Nota me & pro me, non nos, vel pro nobis; ita
 enim loquitur ex uehementia, & deliciis amoris,
 quia præ omnibus iudicabat se peccatis obno-
 xium, ac mortis Christi reum, semetipsum in mor-
 tem tradidit, ut me à morte redimeret ac uitæ re-
 stitueret. Christus se totum tibi, tu te totum da,
 immo redde Christo.

Non abiicio gratiam Dei] Græcè, non reiicio, re-
 pello, aspernor gratiam Dei. Ambros. Non sum in-
 gratus gratiæ Dei. August. legit, Non irritam facio
 gratiam Dei, ut faciunt illi qui uolunt statuere le-
 gem & iustitiam ex lege, ait Hieron. Dicit ergo
 Apostolus, Tanto affectus beneficio à Christo Fi-
 lio Dei; non sum tam ingratus, ut gratiam Dei per
 Christum mihi oblatam atque impensam repu-
 diem. q. d. Absit à me tam detestabilis ingratitudo,
 in quam utique incurrem si à lege iustitiam ex-
 pectarem.

Si enim per legem iustitia, ergo gratis Christus
 mortuus est] gratis, id est, frustra & absque ne-
 cessitate. Frustrà enim passus est, si sine eius
 passione redimi & iustificari potuit homo. Quia
 mortuus est Christus ad iustitiam suæ mortis
 pretio nobis comparandam. Hoc autem pretium

frustra dedit, frustra impendit si ex lege eandem iustitiam habere poteramus. q. d. Nemo tam ve-cors est vt dicat Christum frustra tot & tanta pas-sum, ac mortuum: at qui hæc omnia passus, & mor-tuus est pro iustitia nobis promerenda; ergo hæc iustitia non contingit nobis à Moysè, sed à Chri-sto; non ex lege, sed ex fide.

CAPVT III.

S V M M A R I V M.

*Ostendit Abrahæ exemplo Gentes expectare de-
bere iustitiam non ex lege, sed ex promissione
& fide: legem autem fuisse pedagogum du-
centem ad Christum.*

VERS. I.

O *Insensati Galatæ, ô stulti, ô destituti mente.*
Est hoc conuitium Apostoli non indigna-tionis, sed charitatis, ex amore & zelo, vt duos Galatas feriat, molliat, corrigat. ita Gregor. Con-uitium hoc emollit, cum dicit: *quis vos fascinauit.* q. d. Vestram cæcitatem non tam vestræ demen-tiæ, quàm fascino Iudæorum tribuo. *non obedire veritati?*] significat fascinare incantare, & per-stringere oculos, vt putes te videre, quod reuera non vides, vel vt non videas quæ coram te sunt, quæque alij vident.

Ante quorum oculos Iesus Christus prescriptus est in vobis crucifixus] *Prescriptus*, id est præ oculis vestris scriptus, & vt Syrus, pingendo depictus est. *in vobis*, id est, ante vos, in oculis vestris Chri-stus crucifixus. quasi dicat: Christus velut depictus
in

in cruce pendens vobis exhibitus est, vt in illa prædicatione mea per fidem Christum crucifixum in vobis quasi præsentem ante oculos vestros intuiti sitis.

Hoc solum à vobis volo discere] hoc solum, inquit, mihi respondete; vnum hoc vos interrogo. VER. 2.

Ex operibus legis Spiritum accepistis, an ex auditu fidei?] Spiritum intelligit sanctum, quem accipere dicuntur qui dona eius accipiunt. q. d. Vnde, ô Galatæ, accepistis spiritum gratiæ, iustitiæ, & donorum Spiritus sancti? clarum est, quod non ex circumcisione & operibus legis, sed ex auditu fidei, puta in baptismo Christi, non antè. *Ex auditu fidei*, id est, ex prædicatione fidei, quam audistis, vel ex auditu, quo fidem audistis, eique obedistis. ergo stultè facitis qui à fide Christi ad legem Moysei transire vultis.

Sic stulti estis, vt, cum spiritu cœperitis, nunc carne consummemini?] adeòne dementes estis, vt, cum à spiritu feceritis initium, desinat in carnem? cum spirituali Christi doctrina, baptismo, Sacramentis, spiritualibus gratiis ab eo acceptis, spirituali vita & conuersatione cœperitis viuere; carne, id est circumcisione, & aliis carnalibus legis cæremoniis consummemini. VER. 3.

Tanta passi estis, scilicet ab infidelibus propter Christi fidem, *sine causa?*] id est, frustra, si videlicet ab illa ad Moysen transeat. VER. 4.

Si tamen sine causa] id est, si tamen frustra, supple, quod erit nisi respiscatis, quasi dicat. Hortor ergo vt respiscatis, & in Christi fide persistatis. ita Hieronym.

Qui ergo tribuit (qui, scilicet Deus, vel Christi

stus subministrat, suggerit, & indit,) *vobis spiritum, & operatur* (qui inoperatur per intimam & diuinam suam energiam, vim & potentiam) *virtutes* (miracula) *in vobis: ex operibus legis, an ex auditu fidei?]* facitne ea ex lege, an ex fide? q. d. Clarum est, & experientia scitis, quod non ex lege, sed ex fide, id est, per fidem Christi. Si enim Deus dederit spiritum, non ex operibus legis, sed ex fide; ergo & illi spiritum ex fide, non ex operibus legis acceperant?

VER. 6. *Sicut scriptum est: Abraham credidit Deo, & reputatum est ei ad iustitiam]* q. d. Abraham incircumcisus, & ante legem accepit spiritum, & iustificatus est non ex operibus legis, quæ necdum erat, sed ex fide Christi venturi: ita & vos ex Christi fide iustificamini, ita Anselmus. *Reputatum est illi ad iustitiam.* id est, inde iustificatus est. vide Rom. 4.

VER. 7. *Cognoscite ergo, quia qui ex fide sunt, ij sunt filij Abrahæ]* id est, fideles, Abrahæ fidem imitantes, *ij sunt filij Abrahæ,* spirituales scilicet, non per generationem, sed per imitationem, ac consequenter ad eos pertinet benedictio, iustitia & salus Abrahæ promissa. ita Hieronymus.

VER. 8. *Providens autem Scriptura, longè antè prospiciens, quia ex fide iustificat Gentes Deus; prænu-
ciauit Abrahæ.* Sensus est: Quoniam præviderat ac decreuerat Deus iustificare Gentes ex fide; idcirco ad hoc significandum in Scriptura narratur, iam olim annunciasse Abrahæ tanquam omnium credentium patri, ut rem lætissimam, hoc quod sequitur:

Quia benedicentur in te omnes Gentes] In te, id est, in semine tuo, ut exponitur Genes. 22.

hoc

hoc est, in Christo, qui ex Abraham natus est, ut hic exponit Apostolus vers. 16. q. d. Per Christum filium tuum, perque fidem in Christum omnes Gentes benedicentur, id est, iustificabuntur, fientque amici & filij Dei, ac consequenter heredes regni Dei, ut aliquando audiant: Venite benedicti Patris mei, possidete paratum vobis regnum à constitutione mundi. Est ergo quòd gaudeas Abraham; quia per Christum filium tuum pater eris omnium credentium, iustorum, electorum, ita Hieronym. Anselm. Vnde rectè explicant Patres: *benedicentur*, id est, inquirunt, iustificabuntur, *benedictionem*, id est iustitiam, assequentur: nec enim maius bonum, benedictionemve Deus nobis dare potest, quàm suam iustitiam, amicitiam, filiationem.

Igitur qui ex fide sunt, benedicentur cum fidei VERS. 9.
Abraham.] Abrahæ facta est promissio quòd in ipso benedicerentur omnes Gentes, ac Abraham ipse per fidem, qua promissioni credidit, Deo placuit, & benedictionem promeruit; ergo quicumque ex fide iustitiam & benedictionem expectant, eam cum Abraham qui Deo credidit assequuntur; non autem illi qui sunt ex operibus legis.

Quicumque enim ex operibus legis sunt, sub maledicto sunt.] q. d. Qui verò opera legis sectantur, & ex iis iustitiam expectant, usque ad eòd promissæ benedictionis exortes sunt, ut etiam maledictioni siue execrationi sint obnoxij, ac punitione digni. hoc siquidem est sub maledicto esse.

Scriptum est enim, in ipsa l. Deu. 27. Maledictus omnis qui non permanserit in omnibus qua scripta sunt in libro legis, ut faciat ea.] Atqui nemo sine fide & gratia

gratia Christi facit vniuersam legem ; ergo sine fide Christi , omnes sunt sub maledicto. ita Hierony. sic enim lex non est impossibilis , & Deus non præcipit impossibilia : licet enim per naturæ legiſque vires tota impleri non possit , potest tamen tota impleri per vires gratiæ , quam Deus credentibus , & orantibus omnibus tam Iudæis quàm Gentibus per mediatorem Christum paratus est dare. Supponit Apostolus sine gratia Christi totum decalogum à nemine impleri posse : ideòque concludit omnes , qui sub lege sunt , esse ab ea maledictos.

VER. 11. *Quoniam autem in lege nemo iustificatur apud Deum, manifestum est: quia iustus ex fide uiuit.*] Probat nos non ex lege, sed ex fide Christi iustificari: conglomerauit enim Apostolus rationes , & Scripturæ loca, vt Galatis id persuadeat. Dicitur, *Iustus ex fide uiuit*, non ex lege, sed *ex fide uiuit*. Quòd autem nunc uiuo in carne , in fide uiuo Filij Dei, cap. 2. affirmans se uiuere ex fide Filij Dei : quia quòd iustus est, & iustè operatur, & iustus permanet, habet ex hac fide, tanquam radice, ex qua nascatur, & tanquam fundamento , cui innitatur tota eius iustitia.

VER. 12. *Lex autem non est ex fide*] hoc est, opera ex lege facta non possunt esse opera fidei. Lex non docet , non affert fidem & gratiam , qua legem impleamus, iustificemur, iustè, sanctè & beatè uiuamus.

Sed, qui fecerit ea , uiuet in illis] id est , non punietur morte , quam lex transgressoribus intendat. q. d. Viuet ea vita iis que bonis, quæ præcepta legis suis promittunt, scilicet in abundantia frumenti, vini & olei.

Chri

Christus nos redemit de maledicto legis, factus pro nobis maledictum] *Christus, inquit, nos, tam Iudæos quàm Gentiles, redemit à maledicto, siue execratione, legis, id est, à pœna quam lex cum execratione minatur, dicens: Maledictus omnis qui non permanferit in omnibus, &c. Præstitit autem id nobis Christus, dum factus est ipse pro nobis maledictum, quia maledictiones humani generis Deus in Christum transposuit, vt videlicet pro nobis infame & execrabile crucis supplicium subiret.*

VERS. 13

Quia scriptum est, Deuter. 21. Maledictus omnis qui pender in ligno, vt in Gentibus benedictio Abrahæ feret in Christo Iesu] factus pro nobis est maledictum, vt pro maledictione induceret in Gentes benedictionem Abrahæ promissam. Hoc ideo, inquit, vt benedictio Abrahæ promissa, quæ totam hominis renouationem & beatitudinem complectitur, ad Gentes veniret, & in iis completeretur per Iesum Christum, nimirum

VERS. 14

Vt pollicitationem Spiritus, id est, Spiritum sanctum, nos iustificantem & sanctificantem, filiis Abrahæ, id est credentibus, promissum, accipiamus per fidem] qua credimus in Christum Abrahæ filium, in quo hanc benedictionem constituit & consignauit Deus, dicens Abrahæ: In te, id est, in semine tuo, quod est Christus, benedicentur omnes Gentes.

Fratres, secundum hominem dico] id est, iuxta morem & consuetudinem hominum loquor. q. d. In hac spiritali diuinâque re, humano ac vulgari vtor exemplo testamenti, & testatoris, vt probeam nos benedictionem Abrahæ iam dictam hereditare non per legem, sed per fidem Christi iuxta Dei pactum

VERS. 15.

pactum cum Abraham inicum : vt meritò pudere vos debeat, ô Galatæ, quòd minus tribuatis Dei, quàm hominis testamentis & pactis.

Tamen hominis confirmatum testamentum nemo spernit aut superordinat] id est, immutat, aliter ordinat & disponit vltra quàm à testatore ordinatum & dispositum est, hoc est, nec demit, nec addit, nec derogat, nec arrogat.

VER. 16. *Abrahæ dicta sunt promissiones, & semini eius*] scilicet Gen. 22. vbi dicitur : Quia fecisti hanc rem (vt mihi obediens velles immolare filium tuum Isaac) benedicam tibi, &c. & benedicentur in semine tuo omnes Gentes. Vnde colligunt interpretes, Abraham hac obedientia, filiique victima meruisse, vt ex sua potiùs stirpe, quàm alia, imò ex eodem Isaac quem immolare voluerat, nasceretur Christus, per quem omnes Gentes benedicerentur, & implerentur benedictiones & promissiones Abrahæ factæ.

Abrahæ
sua obe-
dientia
meruit
Christū
nasci ex
suo se-
mine.

Non dicit : Et seminibus, quasi in multis : sed quasi in vno : Et semini tuo, qui est Christus] Hoc postremum, *qui est Christus*, interpretatio est Apostoli, qua promissionem illam ; *& semini tuo*, de Christo docet accipiendam. Aquinas & Caietanus breuiter annotarunt, Paulum eodem Spiritu quo promissio facta, & Scriptura condita est, eam interpretari, quod ex numero singulari, vnus, id est Christus, fuerit significatus, &c.

VER. 17. *Hoc autem dico*] q. d. Hoc igitur est, quod intendo, quod volo concludere.

Testamentum confirmatum à Deo : que post quadringētos & triginta annos facta est lex, non irritū facit ad euacuandam promissionem] Deus iniit pactum cum Abraham & semine eius promissa benedictione.

Etione per Christum ; ergo pactum illud debet manere firmum & inuiolabile , nec per legem, quæ multò post superuenit , abrogari potuit , aut intercipi , quo minus per Christum impleatur. id autem contingeret, si per legem esset benedictio, quæ præstanda per Christum est promissa.

Nam si ex lege hereditas, si ex lege Moysis heredes efficiuntur benedictionis Abrahæ , hoc est, iustitiæ & salutis, ergo, iam non ex promissione] sed hoc est falsum , quia hanc benedictionem donauit Deus per repromissionem , promittens scilicet Abrahæ semen , id est Christum , in quo , & per quem omnes Gentes , quæ in eum crederent benedicerentur : si ex promissione Christi, ergo ex fide Christi, non ex lege Moysis , hæc benedictio Abrahæ promissa Gentibus omnibus obtigit.

VER. 18.

Abraham autem per repromissionem donauit Deus] atqui (inquit) ex promissione] hereditas est; quia Deus non ex conditione legis, sed gratuito, & irreuocabili dono , dandam promisit hereditatem : igitur hereditas, benedictio, iustitia non est ex lege.

Quid igitur lex ? Si enim hereditas ita ex promissione est , vt non ex lege, cur igitur lex introducta est ? quæ utilitas legis : aut quid omnino de lege dicendum ? respondet : *propter transgressiones posita est*] scilicet coercendas terrore & minis , vt saltem metu retraherentur homines à manifestis transgressionibus , ait Hieronym. & Chrysof. Propter transgressiones scilicet declarandas posita est lex, ait August. vt nimirum populus superbus visa lege agnosceret peccata sua, quæ contra legem committit, sibi que Christi gratia

VER. 19.

Lex propter transgressiones que sensu.

Lex ho-
mines
trāsmi-
tit ad
Christū.

gratia opus esse ad eam implendam, itaque lex
racitè homines ad Christum transmittēbat. vnde
subdit:

*Donec veniret semen, hoc est, Christus, cui promi-
serat.*] Deus scilicet, per eum benedicendas esse
Gentes, hoc est iustificandas, vt piè deinceps ac
iustè viuere, legemque implere possint. q. d. Data
est lex quasi pædagogus noster, vsque ad Chri-
stum; ergo Christo iam præsentē, officio suo per-
functa est, quid ergo vlteriùs eam prorogare
vultis, ô Iudæi: ita Chrysost.

Lex dis-
posita per
Angelos.

Ordinata per Angelos.] Legem veterem per
Angelos ordinatam, siue dispositam, vt legit Au-
gustinus, id est, Angelorum operâ seu ministerio
digestam, scriptam ac latam fuisse, testatur idem
Apostolus Hebr. 2. & Stephanus Act. 7. signifi-
cat, & ipse Moyses Deut. 33. dicens, cum Domino
legem in monte Sinai ferente adfuisse Sancto-
rum millia, quos Septuaginta Angelos interpre-
tati sunt. Indicat ergo discrimen Apostolus inter
legem & promissionem, quòd lex Angelorum
ministerio lata fuerit; promissio per Christum
præstanda: sicut infra dicitur, Vt promissio ex fide
Iesu Christi daretur.

Media-
tor hic
Moyfes.

In manu mediatoris] *In manu*, id est per. quasi
dicat. Per mediatorem. quia manus est membrū
per quod operatur homo, & quasi organū orga-
norum. Quæritur quis hic intelligatur mediator?
Cyrill. Nazianz. Gregor. Nissen. Adamus, intel-
ligunt Moysen, qui Deut. 5. dicit se sequestrum
fuisse medium inter Deum & populum, quia
Christus non veteris testamenti, sed noui me-
diator est, quomodo eum apertè nuncupat Apo-
stolus Hebr. 8. & 12. Lex per Moysen data est,

gratia

gratia & veritas per Iesum Christum facta est,
Ioan. I.

Mediator autem vnus non est] q. d. Mediator, quem dixi, Moyses, non est vnus, sed duorum certorum & determinatorum, Dei scilicet & Hebræorum, non autem Christianorum (ad quos vel maximè spectat benedictio, id est, iustitia & salus Abrahæ promissa) Moyses fuit mediator & interpres: Deus verò vnus est, non duo: itaque in hisce verbis vim argumenti non ponit Apostolus, nisi obliquè & inchoatè, sed tantum in iis explicandis ludit per antithesin, vt scilicet opponat mediatorem qui duorum est, Deo, qui vnus est, in quo facit præcipuam vim.

VERS. 10

Deus autem vnus est] q. d. Non sunt duo dii, quorum vnus sit Deus legis & Iudæorum, alter sit Deus Abrahæ & Christianorum, sed vnus est Deus Iudæorum & Christianorum, idem auctor legis & Euangelij. Vnus ergo idèmq; Deus fecit Moysen mediatorem inter se & Hebræos; modò eo reuocato alium, puta Christum, fecit mediatorem inter se & Christianos omnium Gentium, atque per Christum benedixit & iustificauit omnes Gentes, vti promiserat Abrahæ.

Lex ergo aduersus promissa Dei absit] si lex promissioni adiuncta est, & quasi adrepsit, videtur quòd sibi vsurparit officium viuificandi & iustificandi homines, vt scilicet illud, quod promissio continebat, exequeretur, eoque fungeretur donec veniret Christus: quòd si ita est, ergo lex aduersatur promissis Dei; Deus enim hanc viuificationem & iustificationem promisit fidei in Christum, non legi. Lex non potest viuificare, ergo non est contra Dei promissa, quæ vitam spirita-

VERS. 11.

lem promittunt dandam per Christum.

Si enim data esset lex qua posset viuificare, vere ex lege esset iustitia] si lex posset in nobis vitalia spiritus opera edere, sequeretur posse eandem nobis spiritum charitatis & gratiæ, ipsamque iustitiam tribuere; nec enim opera spiritus edi exerceriue possunt sine spiritu, sicut nec opera vitæ sine anima.

VER. 22

Sed (ex lege non est iustitia, quia) conclusit, id est, declarauit, & sententiæ suæ auctoritate pronunciauit *Scriptura omnia*, id est, omnes concludi *sub peccato*, hoc est, omnes esse peccatores, peccati reos, peccato obnoxios. pro omnes dicit *omnia. ut promissio ex fide Iesu Christi daretur credentibus*] id est, ut promissa iustitiæ hereditas per fidem Iesu Christi daretur credentibus in eum, dum scilicet in lege nullam inuenientes peccati medelam, ad Christum confugiunt, qui est semen illud in quo datæ sunt promissiones.

VERS. 23

Præterea, quam ueniret fides, sub lege custodiebamur conclusi, quasi serui in disciplina, in custodia & carcere onerosæ legis, quæ suis pœnis quasi cancellis & septis nos à peccato continebat & coërcibat, *in eam fidem, quæ reuelanda erat*] ut scilicet per legis reprehensionem, minas & ostensionem pœnarum formaremur, præpararemur, aspiraremus ad fidem, libertatem & iustitiam, per Christum dandam. ita Anselmus & Theoph.

VERS. 24

Itaque lex pædagogus noster fuit in Christo, ut ex fide iustificemur] itaque, inquit, lex, instar pædaggi, nos, tanquam paruulos & ad vitia procliues, timore coërcuit, & præparauit, duxitque ad Christum

stum verum iustitiæ doctorem ac magistrum, vt
ex fide eius iustitiam consequeremur.

At ubi venit fides, iam non sumus sub pædagogo] VERS. 25
hoc est, sub lege, quæ pædagogi erga nos gere-
bat officium. Posteaquam ad Christum introducti
sumus per fidem, cessat pædagogia legis.

Omnes enim, siue Iudæi, qui fuistis sub lege, VERS. 26
quasi pædagogo, siue Gentiles, qui hoc pædagogo
caruistis, hoc ipso, quo credidistis per fidem Chri-
sti, *filij Dei estis*] q. d. Christus quasi pater nos quasi
filios adultos regit & prouehit; quid ergo ad le-
gem & Moysen quasi pædagogum recurritis?
Omnes enim estis filij Dei per fidem, non solam, sed
baptismo & aliis fidei actibus declaratam & pro-
testatam.

Quicumque enim in Christo baptizati estis, Chri- VERS. 27
stum induistis] id est, exuto vetere homine, velut
transformati estis in Christum, nouum homi-
nem. Cùm igitur tam sitis intimè Christo coniun-
cti per fidem, ac fidei Sacramentum; vtique legis
oblequio iam opus non habetis, vt adducamini
ad Christum. Nota efficaciam baptismi, quòd
non tantùm gratiam & dona, sed & ipsum Chri-
stum nos induat, vt ait Apostolus, eoque nos ve-
stiat & ornet.

Non est Iudæus, neque Græcus] *supple in Christo*, VERS. 28
id est, in Christianismo, ait Hieronymus. In bap-
tismo & fide Dei iam dicta nulla apud Deum est
differentia generis, conditionis, aut sexus; sed om-
nes, siue Iudæi siue Græci, siue masculi siue femi-
næ, vnum sunt corpus mysticum, scilicet Ecclesia,
cuius caput est Christus.

Non est seruus, neque liber: non est masculus neque
femina. omnes enim vos vnum estis in Christo Iesu]

q. d. Estis omnes tanquam vnus, id est profusus indiscreti, in negotio salutis per Christum; perinde atque si omnes eiusdem generis, conditionis & sexus essetis.

VERS. 19

Si autem vos Christi, ergo semen Abrahæ estis] nec deest vobis, inquit, dignitas Iudaicæ Gentis, quæ se iactat esse semen Abrahæ, 2. Cor. 11. Nam si vos Christi estis, id est, Christo incorporati, & membra eius effecti per fidem & baptismum; Christus autem est verum illud ac singulare semen Abrahæ promissum: ergo & vos semen ac filij Abrahæ estis, non solum fidei imitatione, verum etiam incorporationis iure; vt quod Christo capiti conuenit, toti eius corpori Ecclesiæ tribuatur.

Secundum promissionem hæredes] Pertinet enim ad vos æquè vt ad Iudæos, hereditas benedictionis, ex promissione facta Abrahæ, cum per incorporationem pari iure pertineatis ad semen illi promissum, quod est Christus.

CAPVT IV.

SVMMARIVM.

Comparatione heredis paruuli qui est sub tutoribus, ostendit Iudæos ad tempus fuisse sub seruitute donec veniret Christus. Reuocat Galatis in memoriam suum pristinum fidei feruorem. Deinde ex allegoria duarum vxorum & duorum filiorum Abrahæ ostendit filios noui testamenti non esse sub seruitute.

Dico

Dico autem : *Quanto tempore heres paruulus est, nihil differt à seruo, cum sit Dominus omnium*] VERS. 1.
quod dico, tale est: Quamdiu heres pupillus in minori adhuc ætate constitutus est, nulla re differt à seruo, perinde atque si seruus esset, non dominus; imò seruo, scilicet pædagogò suo subiectus est, nec liberum vsum habet bonorum à patre relictorum, quamuis hereditatis iure ac voluntate paterna, eorum omnium sit dominus.

Sed sub tutoribus & auctoribus est, vsque ad præfinitum tempus à patre] VERS. 2.
sub curatoribus & dispensatoribus, qui res & bona paruuli administrant.

Ita & nos, scilicet Iudæi] cum essemus paruuli, pueri rudes & imperfecti, tum in cognitione, tum consequenter in amore Dei, iustitiæ & salutis. ita Ansel. sub elementis mundi eramus seruientes] VERS. 3.
id est, sub littera, & quasi alphabeto legis veteris, corporalia signa & carnales cæremonias Mosaicæ legis sectantes. Videri autem potest, Apostolum alludere ad pueros elementarios, qui seruiliter compelluntur addiscere elementa, literas scilicet ac rudimenta literaturæ, nescientes quid ex iis sit prouenturum utilitatis.

At ubi venit plenitudo temporis, misit Deus filium suum] VERS. 4.
id est, ubi tempus impletum est quod erat à Deo Patre præordinatum, liberamur à seruitute legis, & hereditatem filiis promissam accipimus. Ad hoc enim emisit Deus in terram Filium suum vnigenitum, sibi consubstantialiẽ.

Factum ex muliere] Significat, Christum sine patris semine conceptum & formatum ex solâ matris substantia, & purissimis sanguinibus.

Factum sub lege] quia Christus licet legi, etiã

quà homo, non esset subiectus, utpote persistens in persona Filij Dei, qui legis fuit dator & conditor, tamen eam sponte sua seruauit, sponte se circumcisioni, aliisque cæremoniis lege præceptis submisit ac subiecit; *factum* ergo significat, non obligationem, sed usum; non ius, sed factum. ita Ansel.

VERS. 5. *Ut eos qui sub lege erant redimeret*] id est, dato pretio eximeret à seruitute legis, suosque faceret.

Ut adoptionem filiorum reciperemus] Nota uoculam *ut*, q. d. Ideò Filius Dei factus est ex muliere filius hominis, ut filios hominis faceret & adoptaret filios Dei. ideò, ait Bernardus, Deus factus est homo, ut homo fieret Deus. Hæc adoptio fit per gratiam, quia non tantum ius ad hæreditatem Dei Patris, sed & naturæ diuinæ participationem, ipsùmque Spiritum sanctum, ac Dei filiationem nanciscimur.

VERS. 6. *Quoniam autem estis filij, misit Deus Spiritum filij sui in corda uestra, clamantem: Abba, Pater*] Cùm dicit, *Spiritum filij sui*, significat Spiritum sanctum, non à Patre solo, sed etiam à Filio procedere. Non enim Spiritus filij dici potest nisi spirantis, &, ut Theologi loquuntur, principiantis. Appositè verò Filij mentionem adiunxit, ut filiorum adoptionem in naturalem Dei Filium referret. q. d. Quia estis filij Dei, Deus misit Spiritum suum, non qui filios vos faciat, sed qui vos filios iam factos doceat clamare: Abba, Pater. *Clamantem*, hoc est clamare (id est, magna piæ mentis deuotione precari) faciëntem, ut scilicet deuotè, ardentè & fidentè, filiali affectu inuocemus Deum Patrem,

rem. hic enim est, non tam oris quàm mentis clamor, de quo Dominus ad Moysem licet silentem: Quid, inquit, clamas ad me? Exod. 15. ita Theodor. Anselm. & alij.

Itaque iam non est seruus, sed filius] est. Tu igitur, inquit, quisquis es qui per Spiritum Filij Dei clamas ad Deum, Abba, Pater; non ampliùs iam seruus es, ab hereditate alienus; sed, vel ipsius Spiritus sancti testimonio, filius. VERS. 7.

Quod si filius, & heres per Deum] Græcè & Syriacè, *Heres Dei per Christum.* idque plenius est. Per Christum enim, cui inserti sumus hereditas æterna Dei & omnia bona obueniunt nobis à Deo, Deique gratia & misericordia.

Sed tunc quidem, cum infideles & pagani essetis, ignorantes Deum, is, qui natura non sunt dij, sed fictione falsaque opinione hominum, puta idolis, *seruiebatis*] id est, colebatis ea latria & sacrificiis. VERS. 8.

Nunc autem, cum cognoueritis Deum, imo cognitis à Deo, *quomodo iterum conuertimini ad infirma & egena elementa, quibus denuo seruire vultis?*] q. d. Cum edocti sitis ab ipso Deo, qui interiùs per illustrationem gratiæ suæ, exteriùs per os nostrum vos docuit Christi fidem ac viam ad iustitiam & salutem, quomodo iterum ad rudimenta legis conuertimini, vt ab eis edoceamini? ita Chrysof. Ambros. D. Thom. VERS. 9.

Dies obseruatis, & menses, & tempora, & annos] Per obseruantias dierum, mensium, annorum, intelligit omnes caremonias legis veteris, quasi ex parte totum. VERS. 10.

Timeo vos, ne forte sine causa laborauerim in vobis] timeo vobis aut de vobis. non enim Galatas ti- VERS. 11.

mebat Apostolus; sed declarat suam pro eis sollicitudinem, metuens ne inanem sumpserit operam ac laborem in eorum conuersione.

VERS. 12. *Estate sicut ego*] Iudaicas obseruationes meo exemplo abiicite, neque legem seruitutis patiamini vobis imponi.

Quia & ego sicut vos] nam & ego me vestrae infirmitati accommodaui, vt vos Christo lucrificerem.

Fratres, obsecro vos] fratres; inquit, rogo vos & obsecro, vt quemadmodum dixi, faciatis. Videmus Apostolum tentare omnem viam reuocandi Galatas ab errore.

Nihil me laesistis] sed vosipsum laesistis, q. d. Non iratus hæc dico, sed vos amans, & vestri miserans.

VERS. 13 *Scitis autem quia per infirmitatem carnis euangelizavi vobis iam pridem*] Per infirmitatem carnis generaliter intelligunt aduersitates & afflictiones homini exterius illatas; vt contumelias, verbera, persecutiones, carceres, & huiusmodi malorum pericula, vt videretur omnino abiectus Apostolus, vilis, infirmus & miserabilis. eandem vocat tentationem in carne, quia inde Galatæ tentari potuissent, Paulumque cum suo Euangelio abiicere. ita Chrysof. Theoph. & alij.

VERS. 14 *Et tentationem vestram in carne mea non spreuistis, neque respuistis*] q. d. Tentationem vestram, id est, me tot contumeliis oneratum, persecutionibus agitarum, flagris caesum, pauperem, afflictum & abiectum, qui vobis poteram esse tentationis obiectum, vt me meumque Euangelium aspernarentur, non spreuistis, sed tanquam Angelum, imò tanquam Christum ipsum, excepistis.

Ubi est ergo beatitudo vestra?] id est, beatificatio vestra, qua me tanta fidei causa patientem, beatum, ac vos propter me beatos prædicabatis, atque ab aliis prædicabamini. ita Theophyl. nimirum dicebatis: O nos beatos, qui talem habemus Apostolum!

VER. 15.

Testimonium enim perhibeo vobis, quia, si fieri posset, oculos vestros eruissetis, & dedissetis mihi] habebatis me chariorem oculis vestris; id est, eram vobis charissimus. q. d. Vbi sunt pristinae vestrae de me voces, laudes, iudicia, ô Galatæ? Quomodo tam citò, tam temerè animos erga me & Euangelium mutastis? ita me deperibatis, vt oculos vestros, si fieri potuisset, mihi dedissetis. Quò abiit amor & ardor?

Ergo inimicus vobis factus sum, verum dicens vobis?] ergòne propterea me pro inimico habere cœpistis, quòd veritatem vobis dixerim? posteaquam etiam vsque ad Galatas penetrarant Iudæi, qui dicerent, Nisi circumcidamini, non potestis saluari, Act. 15. necessè fuit Apostolo de ea re veram & apertam doctrinam proferre.

VER. 16.

Amulantur vos, iudaizantes depereunt vos, ambiunt vos, vos sibi conciliare, sibi suæque legi subicere satagunt, sed non bene, quia non ad bonum & profectum vestrum: sed excludere vos volunt à Christo & Christiana libertate, vt illos amuletmini.] q. d. Suam gloriam, non salutem vestram æmulantur, ideòque vos excludere volunt à Christo, vt non Christum, sed illos æmuletmini & consecutemini.

VER. 17.

Bonum autem æmuletmini in bono semper, & non tantum cum presens sum apud vos] illi volunt vt ipsos æmuletmini; atqui bonum est & laudabile,

VER. 18.

vt æmulemini magistros vestros; qualis ego imprimis sum (id enim intelligi vult) nec in quibuscunque, sed tantum in re bona: idque semper, id est constanter, & non solum me vobis præsentem.

VER. 19. *Filioli mei, vos enim ego per Euāgelium genui Christo, quos relapsos à Christo eiulque adoptione ad Iudaismum, iterum parturio, vt à Iudaismo reuocem, Christoque rursus pariam, donec formetur Christus, id est, Christi fides, spes libertas, in vobis] vt scilicet non à lege, sed à Christo, & Christi fide omnem gratiam, iustitiam, salutem expectetis.*

VER. 20. *Vellem autem esse apud vos modo, & mutare vocem meam] vt affectus, quos epistola scripta non capit, voce viua exprimerem, vt scilicet quasi mater nunc blandirer, nunc gemerem, nunc obsecratem, nunc obiurgarem vos, vti solent matres naturales se in omnes affectus versare, nunc orare, nunc plorare, nunc gemere, nunc arguere, vt filios permoueant, eisque persuadeant id quod cupiunt. ita Chrysof.*

Quoniam confundor in vobis] id est, hæreo & aneeps sum animi, stupefactus sum, attonitus & inops consilij, de vobis, id est, quomodo vobiscum agere debeam. Aliud enim est pudere & erubescere, aliud confundi, hoc est, animo turbari, vt nescias quid sit agendum.

VER. 21. *Dicite mihi qui sub lege vultis esse, legem non legistis?] Græcè, legem non audistis? hoc maioris est energiz. q. d. Si me non audistis, legem ipsam quam ambitis, audite; ipsa vos à se ad Christum amandabit. argumentatur autem ex ipsa lege (id est, ex Scriptura quæ legem tradit) contra eos qui*

qui sub lege esse volebant.

Scriptum est enim, quoniam Abraham duos filios VER. 22.
habuit, unum de ancilla, & unum de libera.] Scriptura
narrat Abraham duos suscepisse filios, Ismaël
& Isaac: illum ex Agar ancilla, id est serua; hunc
verò ex Sara libera.

Sed qui de ancilla, secundum carnem natus est] VER. 23.
mirum per carnis vires, per carnalem & natura-
lem generationem, quæ habet, ut ex iuuentula,
qualis erat Agar, Abraham, licet senex, posset sus-
citare proles.

Qui autem de libera, per repromissionem.] Isaac
genitus est non virtute carnali & naturali, quia
hæc in anu & sterili Sara defecerat, ut ex ea na-
turaliter suscitare prolem non posset senex & ipse
Abraham: sed per repromissionem genitus est, puta
per virtutem diuinam, & supernaturalem Dei,
qui Abraham ex Sara supra naturam generatio-
nem Isaac promiserat, Gen. 17.

Quæ sunt per allegoriam dicta.] Allegoria est, VER. 24.
cum ex eo quod dicitur aliud quiddam significa-
tur. Vnde August. lib. 15. de Trin. c. 9. dicit quos-
dam Latinos interpretes, ita vertisse: Quæ sunt
aliud ex alio significantia.

Hæc enim sunt duo testamenta.] Sara videlicet &
Agar, sunt, id est, per allegoriam significant, duo
testamenta, nouum scilicet & vetus. ita Hierony.
Chrysof. Theodor. Explica-
tur alle-
goria &
typus Sa-
ra & A-
gar.

Vnum quidem in monte Sina] q. d. Vetus te-
stamentum à monte Sina traditum & promul-
garum est, in seruitutem generans] hoc est, ser-
uos generans, videlicet Iudæos seruiantes um-
bris multiplicium, onerosarum & prægrauium
cæremoniarum, idque timore pœnarum ac spe
bono

bonorum terrenorum, abundantia videlicet frumenti, vini & olei, quæ Deus promisit Iudæis, si legem pactumque seruaerent.

Agar serua testamentum vetus & seruale significat
VER. 25.

Quæ est Agar] quasi dicat. Quod testamentum vetus & seruale significat Agar serua. ita Hieronymus.

Sina enim mons est in Arabia] q. d. Agar & Sina eiusdem rei gerunt significationem, scilicet veteris testamenti. Conuenienter à monte Sina vetus testamentum profluxit; nam Sina mons est horridus in Arabia, longè extra fines terræ promissæ situs; proinde aptissimus ad significandam veteris testamenti qualitatem, quæ est timorem & horrorem incutere, & seruos facere, promissionis exortes, & ab hereditate alienos.

Qui coniuinctus est ei quæ nunc est Ierusalem] qui mons Sina cognationem habet cum ista terrena Ierusalem, eique congruit quoad mysticam significationem. nam Sina vetus testamentum significat; terrena Ierusalem sedes est populi Iudaici, id est, filiorum veteris testamenti. quia Sinaici illi Iudæi qui in Sina legem acceperunt, parentes fuerunt Iudæorum, qui iam viuunt in Ierusalem; & sicut in natura, sic & in indole seruili, moribusque Iudaicis vtrique conueniunt. Qualis fuit Sina, talis fuit & Ierusalem: atqui Sina generauit seruos; ergo & Ierusalem seruos generauit & generat, veteris scilicet testamenti.

Et seruit cum filiis suis] q. d. Sicut Agar serua Ismaëlem, & posteros eius seruos generat, ita allegoricè significat testamentum vetus generare seruos. E contra, sicut Sara libera liberum genuit Isaac, & posteros eius (partus enim sequitur ventrem) ita allegoricè significat nouum testa-

men

mentum generare liberos.

Ille autem que sursum est Ierusalem, libera est, quae est mater nostra] ita vocat præsentem Ecclesiam noui testamenti. Pro quo. Nota, Ecclesiam Christianam, quam significat Sara, id est, princeps, vel domina, quæque opponitur Synagogæ Iudæorum, quam significat Agar serua, quatuor his notis insigniri. Primò, quòd sit *de sursum*, quia Christus eius caput è cælo descendit, ac rursus in cælos ascendit, indèque Ecclesiam regit, quia perfectio Ecclesiæ in superis ac cælestibus rebus est, nimirum in fide, spe, charitate, quia virtus Sacramentorum eius è sursum prouenit, & Deum ipsum in Ecclesia quasi de sursum aduenientem præsentem habet, quia conuersatio eius in cælis est, cor & thesaurum habet in cælo apud sponsum suum. quia ad æternam coronam & quietem, in cælo anhelat ac tendit. Secundò, quòd sit *Ierusalem*, idem est quod visio pacis: hanc enim Ecclesiæ prouidet ac procurat Deus, vt gaudeat pace spiritali & cælesti. Terriò, quòd sit *libera*. Ecclesia iam habet libertatem moralem, quæ excludit seruitutem cupiditatum & vitiorum: & spiritualement ex perfecta caritate quæ foras pellit timorem, prouenientem; per quam amore filiali reuerentiæque seruitur Deo in spiritu & veritate; spe verò ac voto cælestem præcipit & prægustat, illam reipsa post resurrectionem adeptura. Quartò, quòd sit *mater fecunda*, quia ex sterili genilitate, quæ dæmonibus seruiebat collecta Ecclesia Christi multos ei filios spirituales peperit & parit, non ex solis Iudæis, vt Synagoga, sed ex omnibus & Iudæis & Gentibus, eosque Christo ad cælum transmittit.

VER. 26.
Ecclesia
Christianorum
quatuor
notis in-
signitur.

Sicut

VER. 17. *Sicut scriptum est, Isaïæ 54. Latere sterilis, quæ non parit; erumpe & clama, quæ non parturit.] Latere, ô Ecclesia ex Gentibus vocata & collecta, quæ eras sterilis antea, & deserta, à Deo, fide & lege, quæ non parit, quæ hæctenus non soles Deo filios parere: Deo iam desponsata, exulta & clama, lætare, erumpe & clama; id est, cum lætitia Deum lauda, & in clamorem & cantica laudis erumpe.*

Quia multi filij deserta, magis quam eius quæ habet virum.] Desertam autem vocat, quasi à toto repulsam aut seiunctam propter sterilitatem. Sensus est: Meritò lætandum tibi est, quia tu, quæ hæctenus solitaria fuisti, nec viro ad gignendos filios coniuncta (sterilis enim eras) nunc fœcunda reddita, Christo viro tuo filios paries multò plures, quàm Synagoga viro suo coniuncta, id est, legem Moysaicam amplexata, toto veteris testamenti tempore filios peperit.

VER. 18. *Nos autem fratres, secundum Isaac, instar Isaac, qui non virtute carnis, sed promissionis diuinæ natus est ex anu & sterili Sara, promissionis filij sumus.*

VER. 19. *Sed quomodo tunc is qui secundum carnem natus fuerat, hoc est, Ismaël carnali virtute & generatione prognatus ex Agar, persequatur eum, qui secundum Spiritum, id est Isaac, qui natus est ex Spiritu sancti promissione & virtute supra naturam ex Sara, quasi typus fidelium, & spiritualium filiorum legis nouæ, ita & nunc] q. d. Vti olim Ismaël ironice lusit cum Isaac, eum vexando & persequendo, ita nunc Iudæi Christum regem libertatis miserunt, vexarunt, crucifixerunt, eiusque libertos Christianos pertinaci odio persequuntur, vti iam vos Galatas vexant & persequuntur*

quantur, vt sibi subiiciant, pessudent atque peruertant. ita Ambros. Anselm.

Sed quid dicit Scriptura? Eiecit ancillam & filium eius.] Sunt verba Saræ Genesis 21. quibus petit ab Abraham marito, vt eiciat Agar cum Ismaële vexante suum Isaac. sicut enim Sara postulante, & Deo postulatum eius approbante, eiecta est è domo Abraham Agar ancilla cum filio suo; sic Ecclesia per spiritum Dei instante & perurgente, legem cum suis quasi necessariæ, obseruatoribus, eieci oportuit è familia & populo Dei: per quod palàm demonstratur legis ac prioris testamenti cessatio.

Non enim heres erit filius ancilla cum filio libera.] Isaac enim solus mansit heres quia liber, & filius liberæ. sic allegoricè Christiani, quia liberi, sunt heredes benedictionis & iustitiæ Abraham.

Itaque, fratres, non sumus ancilla filij, sed libera.] igitur, inquit, fratres, quotcumque in Christum credimus, non sumus ancilla filij, id est, non pertinemus ad legem, significatam per Agar, sed sumus filij liberae pertinentes ad Ierusalem, quæ sursum est, significatam per Saram.

Qua libertate Christus nos liberauit] id est, in quam Christus per mortem suam nos asseruit; ille nimirum qui de seipso loquitur, *Si vos filius liberauerit, verè liberi eritis*, Ioan. 8. Christi gratiæ tribuendum est, quòd simus filij noui testamenti & Ecclesiæ quasi liberi, & liberati à veteris legis, testamenti & Synagogæ quasi ancillæ seruitute.

CAPVT V.

S V M M A R I V M.

A circumcissione simulque ceremonialium obseruatione Galatas, epilogi modo, auertit: ad charitatem hortatur: enumeratione quadam ostendit que sint opera carnis, qui fructus Spiritus.

VER. 1. **S**tate] firmi & constantes persistite in fide & libertate Christi, id est, abiecta omni fluctuatione persistite constanter in libertate, quam per Christum semel adepti estis.

Et nolite iterum iugo seruitutis contineri.] Sensus est: libertate donati ne patiamini vobis rursus imponi seruitutem. Loquitur de lege Mosaica; quam vocat iugum seruitutis.

VER. 2. **E**cce, ego Paulus dico vobis, quoniam si circumcidamini, Christus vobis nihil proderit] si, inquit, aliquid apud vos mea valet auctoritas; ecce palam affirmo vobis ac denuncio, quod si circumcissionem recipiatis, non eritis participes beneficiorum Christi.

VER. 3. **T**estificor autem rursus omni homini circumcidenti se, quoniam debitor est vniuersa legis faciendae] id est, obligat se ad obseruandam totam legem Mosaicam: quia circumcisio erat legis profectio.

VER. 4. **E**uacuati estis, scilicet per vos ipsos, vos ipsi euacuastis à Christo, id est, à Christi redemptione, gratia,

gratia, salute, omnique efficacia & influxu meritum eius, ut amplius nihil boni in vos influere & deriuare possit, sed vos omnibus suis beneficiis quasi vacuos relinquat. *qui in lege iustificamini*] id est, qui iustitiam ex circumcisione aliisque legis operibus quæritis.

A gratia excidistis] id est, beneficium gratiæ Christi perdidistis. nam qui ex lege iustificari quærent, non expectant iustitiam à Christo per fidem, sicut veri Christiani faciunt.

Nos enim spiritu ex fide spem iustitiæ expectamus] *spiritu*, id est, per spiritum gratiæ & charitatis, *ex fide* scilicet Christi, acceptum, *spem iustitiæ*, id est iustitiam speratam, expectamus. VERS. 5.

Nam in Christo Iesu neque circumcisio aliquid valet, neque præputium] id est, in religione Christiana nihil valet, nihil confert ad iustitiam & salutem, quod quis circumcisus sit, aut incircumcisus. *r. Cor. 7. Circumcisio nihil est, & præputium nihil est.* VERS. 6.

Sed fides quæ per charitatem operatur] Græcè operata, id est, incitata & vehemens, significat internam vim, occultam efficaciam & energiam. q. d. Fides charitate formata, eaque quasi anima sua animata per intimam quandam vim & spirituales suum influxum opera virtutum vitalia operatur.

Currebatis bene] in vita & doctrina Christiana, quasi in via & stadio ad æternæ gloriæ consequendum brauium. VERS. 7.

Quis vos impediuit veritati non obedire?] quis cursum vestrum tam bonum interrupit?

Nemini consenseritis] iudaizanti scilicet, volenti vos pellicere à cursu Euāgelij ad Iudaismū.

VERS. 8. *Persuasio hæc*, qua vobis persuasum est aut potius qua Iudæi, qui vos in cursu Christianæ vitæ impediunt, vobis persuadere conantur legalia necessaria esse Christiano ad salutem, *non est ex eo, qui vocauit nos* id est, non est ex Deo Patre, qui vos ad fidem, gratiam & salutem vocauit per Christum: sed potius ex diabolo est eiûsque ministris ita Anselmus.

VERS. 9. *Modicum fermentum totam massam corrumpit*] Modicum fermentum est circumcisio, quæ sola, si eam recipiatis, in perfectum Iudaismum vos traiciet, sicuti fermentum, licet modicum, totam massam ad se rapit, & in suum saporem & acorem transmutat.

VERS. 10. *Ego confido in vobis*, id est, de vobis, *in Domino*, in clementia & gratia Domini, quod ipse vos in fide Christi, ad quam vos vocauit, stabiliet, *quo fiet quod nihil aliud sapietis*] id est, quod non credetis aliud, scilicet, quàm quod à Domino per os meum accepistis, & edocti estis de lege & libertate Christiana, non sequemini nouitios doctores nouasque eorum persuasiones.

Qui autem conturbat vos, portabit iudicium, quicumque est ille] qui vestram in fide Christi tranquillitatem nouâ doctrinâ perturbat; iustas pœnas luet, non effugiet iudicium, quicumque is fuerit.

VERS. 11. *Ego autem, fratres, si circumcisionem adhuc prædico, quid adhuc persecutionem patior?*] Fingebant iudaizantes Paulum apud Iudæos iudaizare, apud Gentes Iudaismum impugnare. hoc figmentum hîc refellit Paulus; cur enim, inquit, Iudæi tam acerbis odiis me persequuntur, nisi quia publicè contrarium doceo, & vbique Euangelium stabilio circumcisionem tollo & aboleo quantum possum

Ergo

Ergo euacuatum est scandalum crucis] si inquit, ego circumcisionem adhuc prædico ; debet ergo cessare offensio Iudæorum , qua offenduntur ob crucis prædicationem. non enim tam offendit eos prædicatio Christi crucifixi , quam legis per crucem abolitæ: vellent enim legem cum Christo retinere. Sic Hieronymus.

Vinam & abscindantur qui vos conturbant] *A*bscindantur, scilicet ab Ecclesia, vestroque consortio , ne quasi fermentum totam Ecclesiam corrumpant. sic enim fornicarium ab Ecclesia abscindi iussit , 1. Cor. 5. *qui vos conturbant* , qui vos subuertunt , id est , qui student vobis auferre libertatē in qua statis, atq; ex ea deturbare vos conantur.

Vos enim in libertatem vocati estis fratres] vt per Euangelium sitis liberi ab onerosa & inutili seruitute tot legalium cæremoniarum : hæc enim est libertas Christiana , quam tota epistola opponit seruituti Iudaicæ.

Tantum ne libertatem in occasionem detis carnis] Monet Galatas , ne libertatem , in quam vocatos eos dixit , malè intelligentes , eo nomine abutantur ad seruiendum carni.

Sed per charitatem Spiritus seruite inuicem] q. d. Nolo vos seruire cæremoniis , nec carni , sed ab eis esse liberos, vt seruiatis inuicem per spiritum charitatis , & ex spiritali charitate alter alteri succurrat, opituletur, seruiat.

Omnis enim lex in vno sermone impletur, Diliges proximum tuum sicut teipsum] q. d. Omnis lex est de charitate vel Dei , vel proximi , qui diligit proximum , legem impleuit.

Quod si inuicem mordetis & comeditis. q. d. Si inuicem roditis & laceratis detractionibus,

qdiis, calumniis, inuidiis, *videte ne ab inuicem consumamini*] Sicut enim duo canes rixantes inuicem mordent, & conficiunt, ita & duo inuidi, duo obrectatores, duo rixantes inuicem, imò seipsos ipsi conficiunt.

VER. 16.

Dico autem. q. d. Epitome, fundamentum, radix, caput & summa totius epistolæ meæ que scriptiois, est hæc: spiritu ambulate] non lege, non carne. q. d. Radix omnis vestri mali est defectus spiritus: si enim eum haberetis, excluderetis tam legalem quàm carnalem vitam. Viuite & conuersamini secundùm dictamen Spiritus sancti, manifestatum vobis in lege dilectionis.

Et desideria carnis non perficietis] quamuis caro sollicitet ad peccata, non tamen facietis nec opere nec consensu, id quod caro desiderat aut concupiscit.

VER. 17.

Caro enim concupiscit aduersus spiritum, spiritus autem aduersus carnem] Caro concupiscere dicitur aduersus spiritum, quia carnalis concupiscentia quam ex Adam traximus, excitat & commouet in nobis praua desideria Spiritui sancto contraria. Spiritus autem concupiscere dicitur aduersus carnem, quia sancta desideria quæ carni contraria sunt, in nobis excitat.

Hæc enim sibi inuicem aduersantur, ut non quæcunque vultis illa faciatis] concupiscentiæ non permittunt vos implere quod vultis, nolite & vos eis permittere implere quod ipsæ volunt: & ita nec vos, nec illæ facietis quod vultis, ita Anselmus.

VER. 18.

Quod si spiritu ducimini, non estis sub lege] id est, si vos Spiritus sanctus mouet, agit, impellit, si spiritu ambulatis; iam non estis sub lege, scilicet terren

terrente, premente, vindicante; quomodo sub lege sunt homines apertè mali, vel qui seruiliter tantùm ea quæ legis sunt, faciunt. nam vos per Spiritũ libenter ac sponte facitis ea quæ lex præcipit.

Manifesta sunt autem opera carnis] hoc est, opera & actus, ad quos excitat caro, hoc est, concupiscentia.

VER. 19.
Carnis opera qua dicuntur.

Quæ sunt fornicatio, immunditia, impudicitia, luxuria] Pro tribus illis, Hieron. & Augustin. tantùm immunditiam & luxuriam legunt: pro quibus Ambrosianus, impuritatem & obscœnitatem.

Idolorum seruitus] idem est, quod cultus idolorum.

VER. 20.

Veneficia] Græcè, *veneficium*, qua voce propriè quidem significatur veneni procuratio, etiãsi non habeat magicum aliquid coniunctum.

Inimicitia. vitium eorum est, qui odia exercent contra alios, non eorum qui hæc patiuntur. *Contentiones*. significat autem pugnam verborum vehementè, qualis inter inimicos. *Emulsiões*] est ægritudo seu dolor animi inde natus, si eo quod priùs quis concupierit alius potiatur, ipse careat.

Ira, rixæ] Significatur imperus ac feruor animi exardescens ad vindictam. Hebræi furorem vocare solent.

Dissensiones] alij vertunt, seditiones. rectiùs arbitror dissidia vocari, exempli gratia, dicentium: Ego sum Pauli, ego Apollo, ego Cephæ.

Sectæ] vt in religione malit suam opinionem & electionem, quam maiorum traditionem sequi, quæ magna est temeritas & præsumptio.

Inuidia, homicidia, ebrietates, comessationes, & his similia] Anselm. *comessationes*, ait, id est, inhonesta & luxuriosa conuiuia. Noli esse in conuiuio

VER. 21.

potatorum, nec in comestationibus eorum, Pro-
uerb. 23.

*Qua prædico vobis, sicut prædixi, quoniam qui ta-
lia agunt, regnum Dei non consequentur*] Græcè, *re-
gnum Dei non hereditabunt.* quasi dicat: Sicut &
prædixi ac præmonui cum apud vos essem, eos
qui hæc & similia agunt, non accepturos heredi-
tatem regni Dei.

VER. 22.
*Fructus
Spiritus
sancti e-
numera-
tur.*

Fructus autem spiritus est] Opponit operibus
carnis opera Spiritus, quæ scilicet à spiritu gratiæ
procedunt, quæque Spiritus sanctus per suam
gratiam in nobis parit & producit, vt iis Dei re-
gnum mereamur & consequamur, à quo opera
carnis suos operantes excludunt. Vocat autem
ea *fructum* Spiritus sancti, singulari numero; pro-
pter connexionem omnium in charitate, tan-
quam principali dono Spiritus sancti, quam pro-
pter hoc primo loco posuit.

Charitas] hoc loco non alia intelligenda est,
quàm illa de qua cum alibi sæpè, tum ex professo
differuit Apost. 1. Cor. 13. Cætera quæ deinceps
sequuntur, ipsius charitatis quædã germina sunt.

Gaudium] vocat gaudium in Spiritu S. Rom.
14. Est enim delectatio in iis bonis quorum au-
ctor est Spiritus sanctus: qualia sunt quæcunque
ad nostram pertinent sanctificationem. Gaudium
quod oritur ex conscientia serena, sancta, purga-
ta à peccatis, vitiis, animi perturbationibus: secu-
ra enim mens est quasi iuge conuiuium. Cyprian.
Voluptatem, inquit, vicisse voluptas est maxima:
neque enim vlla maior est victoria, quàm quæ à
cupiditatibus refertur. E. contrario fructus car-
nis & concupiscentiæ est dolor & tristitia.

*Volupta-
tem vi-
cisse vo-
luptas
maxi-
ma.*

Pax] qua tranquilla mens nullis passionibus

per

perturbatur, ait Hieron. Tranquillam & pacificam cum proximis conuersationem significat; atque opponitur inimicitis.

Patientia] virtus est, per quam æquo animo aduersa tolerantur: etenim charitas patiens est, & omnia suffert.

Benignitas] significat morum facilitatem ac suauitatem, qua quis aliis sese libenter accommodat in bonum: nam charitas benigna est.

Bonitas] qua quis & à nocementis abstinere, ac prodesse ac benefacere paratus est.

Longanimitas] pro qua alij lenitatem verterunt.

Mansuetudo] Mansuetus, ait Anselm. dicitur, quasi manu assuetus, tractabilis, ductilis, flexilis: tractari, duci, pati, facere, ferre assuetus.

VER. 23.

Fides] eam dicit fidem quæ spectatur in seruandis pactis & promissis; estque pars iustitiæ specialis. Ansel. Fides, inquit, est fidelitas & veracitas in promissis, quæ opponitur fraudi & mendacio.

Modestia] virtus est, quæ modum ponit & moderatur omnes actiones exteriores, scilicet incessum, vestitum, sermonem, risum, lusum, ac torum hominem exterius rectè componit, prouenitque ex interna mentis & passionum moderatione.

*Modestia
proprietates.*

Continentia] siue temperantia, virtutum cardinalium vna. Continentia generalis est virtus aut potiùs cõplexio virtutũ, qua continens vitiorum omnes illecebras & tẽtationes frangat & cohibet.

Castitas] & sobrietas, omnibus libidinis & gula vitii opponitur, &c.

Aduersus huiusmodi non est lex] nulla est lex, quæ hos fructus Spiritus, & eorum obseruatores arguat, compescat, condemnet: ac proinde

si spiritu ducimini, non estis sub lege, vt dixit v. 18. eò enim respicit ac redit.

VER. 24. *Qui autem sunt Christi, carnem suam crucifixerunt cum vitiis & concupiscentiis*] *Caro non carnem propriè, hoc est corpus, sed concupiscentiam in carne residentem significat, ita enim carnem accipit v. 17. q. d. Qui Christi spiritu aguntur, hi carnem, id est concupiscentiam & naturam vitiatam cum suis habitualibus vitiis, & cum suis motibus actualibus, scilicet concupiscentiis, crucifixerunt & compresserunt, inquit S. Augustin. timore illo casto, qui permanet in sæculum sæculi, quo cauemus offendere illum, quem toto corde, anima, mente diligimus.*

VER. 25. *Si spiritu viuimus, si internam habemus vitam & animam gratiæ, spiritus & iustitiæ: spiritu & ambulemus*] secundum Spiritus & gratiæ dictamen ductumque incedamus, conuersemur, agamus, operemur.

VER. 26. *Non efficiamur inanis gloriæ cupidi, inuicem prouocantes, inuicem inuidentes*] *Prouocantes* ad pugnas verborum, & si victi fuerimus, *inuidentes*. Aperit fontem contentionum & inuidiæ, nam ex cupiditate gloriæ, qua quisque cupit inter homines excellere, promanant hæc vitia. *inanis* autem vocatur ea gloria, quia tantum in hominum opinione posita hæc gloria est quasi bulla tumida, inanis & vacua, quæ nihil habet rei, soliditatis & substantiæ, qua mentem & appetitum hominis implere & explere valeat. plena enim & solida gloria, quæ mentem explet, tantum est apud Deum: plenæ gloriæ, ait Hieron. cupidi sunt qui gloriam Dei desiderant, & laudem virtute condignam, à Deo scilicet commendari & laudari.

Plena &
solida
gloria à
Deo.

CAPVT VI.

S V M M A R I V M.

Hortatur Galatas vt alij aliorum ferant infirmitates, & vt bonis operibus sese exerceant. Non esse gloriandum nisi in cruce Domini.

FRatres, & si praecipuus fuerit homo in aliquo delicto, vos qui spirituales estis, huiusmodi instruite in spiritu lenitatis] Sensus est: Nemo per inanem gloriam sese super alium efferat aut contendat; sed etsi quispiam tentatione praeventus, vt est humana fragilitas, prolapsus fuerit in peccatum; vos qui spirituales estis, id est, qui geritis vos pro spiritualibus & perfectis, non durius ac seuerius agite aduersus huiusmodi, sed cum mansuetudine eum admonentes & corripientes, restituite atq; erigite à lapsu. Nota. Spiritum vocat affectum internum lenitatis, qui est donum Spiritus sancti, ait Chrysof.

Considerans teipsum, ne & tu tenteris] te ipsum considera quicumque spiritualis es, ne & tu in tentationem incidas, tentatione vincaris, in aliquo delicto praecipueris. Nihil ita frangit hominis seueritatem in corrigendo, quàm timor proprii casus. Ita Thomas.

Alter alterum onera portate] onera vocat peccata, quæ reatu suo nos deprimunt, & pœnis obnoxios reddunt. Portamus onus, id est peccata, quid.

proximi, eumque hoc onere leuamus, per compassionem & lenitatem, lenemque instructionem & correptionem, per orationem, si oremus pro eo ut eum Deus onere leuet, &c.

Lex Christi Et sic adimplebitis legem Christi] Lex Christi, si, lex fraternæ dilectionis est; quæ dicat mutua onera ferenda esse. de qua & Ioannes Apostolus dicens: Filioli diligite alterutrum, quia præceptum Domini est, & si solum fiat, sufficit.

VERS. 3. Nam si quis existimat se aliquid esse, ipse se seducit] Græcè, *seipsum decipit*. hoc quidem dicitur contra superbiam eorum qui sibi placentes & existimantes se aliquid esse, durius tractabant infirmos. Hic nihil est: quia suo fastu, arrogantia, duritie, contemptu ostendit se nullius esse virtutis. *se seducit*, id est, mentem suam decipit. quæ deceptio maxima est & peruersissima; cum scilicet quis sibi cæcè blandiens, sibi ipsi imponit, persuadens sibi se esse, quod reuera non est.

VERS. 4. Opus autem suum probet unusquisque] q. d. Sicut pro suis operibus quisque retributionem à Domino iudice expectare debet, non pro alienis; ita sua consideret opera, non aliena. examinet opus suum, qua intentione fecerit.

Et sic in semetipso tantum gloriam habebit, & non in altero] non gloriabitur, respiciens alterum grauius lapsus, quod eo sit melior, uti Phariseus gloriabatur contra Publicanum, eum contemnendo, & se præ eo laudando: sed modestè in se suâque conscientia in operibus Dei gratia factis gloriabitur. ita Chrysost. Theophi. Anselm.

VERS. 5. Unusquisque enim onus suum portabit] Vocatur autem onus, propter peccata, quibus nemo caret: quorum omnium est reddenda ratio. quisque

que operum & peccatorum suorum onus, id est, meritas operum pœnas & præmia, feret & portabit.

Communicet autem is qui catechizatur verbo, ei qui se catechizat, in omnibus bonis] qui instituitur in doctrina fidei, vicissim communicet, id est, tribuat doctori suo bona temporalia quæcunque viderit ei necessaria: quia iustum est, ut qui spiritualia ministrat, temporalia recipiat. VERS. 6.

Nolite errare, Deus non irridetur] id est, nolite vosmetipsos fallere vanis excusationibus, quæ valere possunt apud homines, sed non apud Deum; quia Deus non irridetur. VERS. 7.

Qua enim seminaverit homo, hæc & metet] id est, omnium operum suorum quæ fecerit, iustam retributionem accipiet. VERS. 8.

Quoniam qui seminat in carne sua, de carne & metet corruptionem] q. d. Qui semen operum suorum proiicit in terram carnis suæ, id est, ea facit in obsequium carnalis suæ concupiscentiæ (vnde & opera carnis vocantur) is ex eadem carne sua metet corruptionem, id est, referet interitum, miseriam & mortem sempiternam.

Qui autem seminat in spiritu, de spiritu metet vitam æternam] Prudenter observat Hieronymus Apostolum non dixisse, In spiritu suo, sicut dixerat, in carne sua; sed tantum in spiritu; quia qui bona seminat, inquit, non in suo quippiam, sed in Dei Spiritu seminat. Vult enim intelligi Spiritum sanctum, sicut & in superioribus. q. d. Qui verò semen operum suorum seminat in agrum spiritus, id est, in Spiritu sancto ea facit, eiusdè virtute perducèda ad fructum (vnde & fructus Spiritus ab Apostolo nominantur) is ex eodè spiritu, valo

valorem velut infinitum operibus tribuente, recipiet pro eis vitam æternam. quam è diuerso in corruptionem, hoc est immortalitatem, vocat Apostolus, Rom. 2.

VERS. 9. *Bonum autem facientes, non deficiamus*] græcè, non fatigemur, non lassemur, non segnescamus. Sensus est: Ne tædio aut molestia victi vnquam cessemus à benefaciendo proximis.

Tempore enim suo metemus non deficientes] q. d. Non fatigemur hîc bene operando & seminando, vt pro mercede perfectam quietem, in qua nulla erit fatigatio, in messe cælesti & æterna allequamur.

VER. 10. *Ergo dum tempus habemus, seminandî, benefaciendî, merendî in hac vita, operemur bonum ad omnes*] hoc est, omnibus.

Maximè autem ad domesticos fidei] id est Christianos, qui *domestici fidei* dicuntur, quia in vnâ domum Ecclesiæ per fidem congregati sunt. quos eisdem Ephes. 2. vocat *domesticos Dei*; quia Ecclesia domus Dei est.

VER. 11. *Videte qualibus literis scripsi vobis mea manu*] id est, quantis, quàm longis literis vobis scripsi mea manu. q. d. Ego Paulus, qui aliàs aliena manu soleo scribere, & tantùm mea manu subscribere, hanc epistolam ad vos totam (vt fatetur S. Chrysof. Ambros. Theoph.) licet bene magnam scripsi mea manu, vt ostendam quàm mihi curæ sit vestra salus, pura fides & religio, vt à Iudaismo ad Christianismum vos reducam.

VER. 12. *Quicumque volunt placere in carne, hi cogunt vos circumcidi*] Sensus est: Qui gratiam hominum quærunt carne sibi coniunctorum, & ab iis laudari cupiunt, aut offendere eos nolunt, ii sunt qui

qui vo
loquit
quam
vt qu

Ta
tiantu
pter
suis I

Ne
itaqu
lunt,
zelo
cum

S
rient
vestr
circu
ita T

M
nostr
runt

at v
nisi
ni n
sust

noh
ad p
tum
id e
Lec

fon
gra
cat
ea

qui vos pertrahere nituntur ad circumcissionem. loquitur de Iudæis, placere volentibus genti suæ, quam hîc vocat carnem, & idcirco laborantibus vt quàm plurimos ad legem Iudaicâ adducerent.

Tantum vt crucis Christi persecutionem non patiantur] Sensus est: Saltem id faciunt vt ne propter crucem Christi periectionem à fratribus suis Iudæis patiantur.

Neque enim qui circumciduntur, legem custodiunt] VER. 13. itaque circumcissionem extorquere à vobis volunt, non zelo legis commoti; non faciunt hoc zelo legis & Iudaismi: neque enim ipsi licet circumcisi legem custodiunt.

Sed volumus vos circumcidi, vt in carne vestra glorientur] vt scilicet apud Iudæos glorientur de vestra carnis circumcissione, quòd scilicet vos ad circumcissionem & Iudaismum conuerterint. ita Theoph.

Mihi autem absit gloriari, nisi in cruce Domini nostri Iesu Christi] VER. 14. Sensus est: Illi gloriam quaerunt apud homines, ex carne vestra circumcisa: at verò procul sit à me, vt in aliqua re glorier, nisi in cruce, id est, in passione & morte, Domini nostri Iesu Christi, quam in crucis patibulo sustinuit, & per quam omne bonum salutare nobis promeruit ac procurauit. Quicquid enim ad pietatem & salutem pertinet vitæ aternæ, totum id nobis promanat de fontibus Saluatoris id est, ex merito passionis Christi. Hinc est quòd Leo Pontifex crucem Christi vocat omnium fontem benedictionum, omniumque causarum gratiarum. In cruce ergo patet magnitudo peccati nostri, & immensus Dei in nos amor. hinc in ea sola glorior.

Cruc
Christi
fons om-
nium be-
nedictio-
num.

Per quem mihi mundus crucifixus est, & ego mundo] crucifixus, id est, mortuus seu mortificatus. mundi nomine mundanos & carnales homines significat. vnde *mundo crucifixus*, id est, mortuus sum, hoc est, non teneor, non delector, non tangor mundanis Iudæorum, vti isti iudaizantes tanguntur, nec mundus mihi afficitur, nec ego mundo; sed inuicem alieni & auersi sumus, atque ad eò aduersi & contrarij. Mundus me odit & persequitur; ego illi placere nolo.

VER. 15. *In Christo enim Iesu, in Christi fide, religione, Ecclesia, id est, in Christianismo, in Christiana vita, ad christianè scilicet, bene beatèque viuendum, neque circumcisio aliquid valet, neque præputium, in negotio salutis obtinendæ per Christum, neque circumcisio aliquid prodest, neque præputium. sed noua creatura]* id est, anima baptismo & gratia Christi regenerata, & renata, imò recreata, & quasi noua creatura spiritualis effecta, nouam gratiæ vitam sortita, vt deinceps in nouitate vitæ ambulet. vnde Apoc. 9. Christus dicitur *Principium creaturae Dei, & Isaïæ 9. Pater futuri seculi.* quia à Christo cœpit noua gens, nouus mundus, & vt canit Sibylla; *Toto surget gens aurea mundo.* Gentem auream vocat gentem Christianorum, aureis virtutibus, gratiis & donis à Christo acceptis, splendentem ac fulgentem instar auri. igitur noua creatura, quemadmodum optimè Caietanus explicat, est vita spiritualis, à Deo creata per gratiam Iesu Christi, &c.

VER. 16. *Et quicumque hanc regulam secuti fuerint]* id est, quicumque ad hanc incedent regulam, quam scilicet tradidi de iustificatione, libertate, doctrina, vitæque Christiana, vt extra hanc regulam &

orbi

orbitam non exorbitent, & deflectant ad legem & normam Iudaismi.

Pax super illos & misericordia] pacem illis imprecor & misericordiam à Deo. q. d. Qui sequuntur hanc regulam Christianismi à me perscriptam, ij pacem habent, id est, tranquillitatem conscientiae, item misericordiam, scilicet Dei, vt Deus in eos misericors sit & beneficus, suamque gratiam & consolationem misericorditer in eos effundat.

Trāquillitas & pax ex Christianismo.

Et super Israel Dei] Hoc addit ne videatur excludere Iudæos. Verumtamen ne de omnibus secundum carnem Iudæis intelligatur; dicit, *Israel Dei*, id est, quā parte Dei populus est; non qua parte Deo contrarius, vt erant Iudæi infideles & pseudoapostoli.

Israel dicitur quasi *Israël*, qui dominatur, vel praeualet Deo. cum enim Iacob timens Esau fratrem suum, Angelum se confortantem vidisset, nolens eum dimittere donec sibi benediceret, sinens se vinci Angelus & Iacobo benedicens, &c. Dicit ergo Apostolus, qui hanc Christi regulam sequuntur, ij sunt *Israel Dei*, id est, populus Dei, dominans vitiis, mundo, Iudæis, & Iudaismo (quos repræsentabat Esau carnalis frater Iacob) quin etiam ipsum Deo, vt ab eo impetrent quicquid volunt ac petunt ab eo. Ita D. Tho. Haymo, & alij.

De cætero, nemo mihi molestus sit] Sensus est: VER. 17. Posthac nemo vestrum turbulentis contentionibus mihi laborem, molestiam, tedium adferat, de re nunc quantum satis est exposita & inculcata. Loquitur cum auctoritate, tanquam Galatarum Apostolus & Gentium magister.

Ego

Ego enim stigmata Domini Iesu in corpore meo porto] Stigmata dicuntur cicatrices, v.g. militum vulneratorum. Paulus ergo stigmata Christi hinc vocat plagas & cicatrices ex verberibus, vulneribus, & afflictionibus propter Christum susceptis, corpori suo impressas, de quibus 2. ad Cor. 11. quæ stigmata coram Deo non dedecora sunt, sed summæ laudes. Ego Paulus hæc stigmata, has plagas, quasi trophæa militiæ Christi non tantum habeo, sed porto, inquit, & ostento. ita D. Hieron. Chrysof. Anselm. D. Thomas.

VER. 18. Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro, fratres. amen] cum spiritu vestro, id est, vobiscum. Claudit epistolam cum imprecatione gratiæ Dei per Christum. Ad Galatas scripta est Româ.

COM

COMMENTARIA
 IN EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD EPHESIOS.

CAPVT PRIMVM.

SVMMARIVM.

Agit gratias Deo de aeterna praedestinatione, qua proposuit instaurare omnia in Christo, peculiariter autem de Ephesiorum in Christum fide; quem docet esse constitutum caput super omnem Ecclesiam.

PAVLVS Apostolus Iesu Christi VERS. 1.
 per voluntatem Dei] id est, voluntate & iussu Dei, non meis meritis ad apostolatum Iesu Christi vocatus & assumptus.

Omnibus Sanctis qui sunt Ephesi, & fidelibus in Christo Iesu. gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & VERS. 2.

Domino Iesu Christo] subaudi multiplicetur.

Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, qui benedixit nos in omni benedictione spirituali. spirituali, id est, ad vitam spiritualem pertinenti. *Benedictionem spiritualem* velut nouo testamento propriam, opponit benedictioni terrenæ, quam promittebat vetus testamentum. *in caelestibus.* quinquies in hac epistola legitur, *in caelestibus*, nec vsquam alibi. hic sanè, quod ait, *in caelestibus*, connectendum videtur cum eo quod proximè præcedit, & hunc sensum habere: Qua benedictione spirituali prouehimur ad caelestia, ubi caput nostrum Christus ad dexteram Dei constitutus est, &c. *in Christo]* id est, per Christum nobis à Deo confertur quicquid habemus donorum spiritualium.

VERS. 4. *Sicut elegit nos in ipso ante mundi constitutionem,* id est, secundùm quod elegit nos per ipsum Christum, antequam mundus fieret, hoc est, ab æterno. q. d. Effectus electioni respondet; præstat nobis Deus in tempore beneficia per Christum, quæ per eum se nobis daturum ab æterno decreuit. *Ante mundi constitutionem,* id est, vt Hieron. ante iacta mundi fundamenta. Sciendum autem hac phrasi significari æternitatem, eò quòd ante mundum conditum nihil fuerit nisi quod æternum est. iam ex eo quod ait, *elegit nos in ipso,* bene probatur ipsam electionem seu prædestinationem nostram ac totius Ecclesiæ esse per Christi meritum. *vt essemus sancti.* q. d. Elegit nos, vt essemus sancti, id est, puri, casti, immaculati. Docet Apostolus Deum nos elegisse non ex præuila sanctitate vsûque gratiæ, sed *vt essemus sancti.* vt gratia bene vteremur, & sanctificaremur. Vnde ait
nos

nos prædestinatos secundum beneplacitum non nostrum, sed Dei, nosque à Deo, non ex præscientia futuræ bonitatis, sed sorte vocatos esse. Loquitur ergo de prima gratia, eamque docet purè & gratis dari à Deo, & *immaculati in conspectu eius*, id est, inculpati, irreprehensibiles; q. d. Ut essemus omnino sancti & puri, ita sanctè, integrè, ac perfectè omnia nostra opera facere debemus, quasi memores in conspectu Dei nos ea facere, ut Deus eorum inspector nihil in eis inueniat quod iudicet & damnet, *in charitate*] q. d. Elegit nos Deus ut in sanctitate sine macula & culpa seruamus illi, non ex timore pœnæ, sed ex charitate & liberali amore, ut amor Dei sanctam faciat nostram conuersationem.

Qui prædestinauit nos in adoptionem filiorum per Iesum Christum in ipsum] id est, in gloriam Christi. q. d. Christi gloria finis est nostræ prædestinationis. VERS. 5

Secundum propositum voluntatis suæ] hoc est, beneplacitum & consiliùm Dei, liberale scilicet Dei decretum. Dicit ergo Apostolus, Deum nos prædestinasse sibi in filios adoptiuos, non vllis meritis nostris prouocatum, sed ex mero beneplacito suæ voluntatis. nam, ut annotat Thomas, causa prædestinationis nostræ est purus amor & voluntas Dei, &c.

Prædestinationis nostræ causa.

In laudem gloriæ gratiæ suæ] q. d. Qui prædestinauit nos ad tantam dignitatem, idque eo fine ut ipse laudetur & glorificetur in tanto beneficio gratis nobis collato; laudetur, inquam, & glorificetur, non tantùm à nobis tam ingenti beneficio affectis, verùm etiam ab Angelis canentibus gloriam in excelsis Deo.

In qua gratia, gratificauit nos in dilecto filio suo]
 Sensus: Per quod gratiæ beneficium nos sibi vehementer charos & acceptos reddidit, propter meritum eius, quem vt filium suum naturalem singulariter dilexit.

VERS. 7. *In quo habemus redemptionem per sanguinem eius]*
 id est, per quem dilectum redempti sumus è captiuitate peccati, mortis ac diaboli, dato pro nobis in cruce pretio sanguinis ipsius. Pretium nostrum Apostolus declarat esse sanguinem dilecti, id est, Filij Dei.

Remissionem peccatorum, q. d. Habemus redemptionem quæ est remissio peccatorum, secundum diuitias gratiæ eius] hæc fecit nobis Deus iuxta diuitias gratiæ suæ, id est, pro copiosa & profusa erga nos beneficentia sua.

VERS. 8. *Qua (scilicet gratia) superabundauit in nobis (abundè in nos à Deo effusa est) in, id est cum, omni sapientia & prudentia]* Sapientiam intelligit Christianam, quæ summa est, fidem scilicet Dei trini & vnius, aliorumque diuinorum mysteriorum, quibus iustificari & saluari debemus: maxime autem intelligit fidem Christi Redemptoris. Nota, gratiæ copiam significat per *diuitias*, & per *abundè effudit*.

VERS. 9. *Vt notum faceret nobis sacramentum voluntatis suæ.*
 Deus summa sapientia & prudentia sua notum fecit nobis arcanum suæ voluntatis, id est, elucet in huius mysterij reuelatione admirabilis Dei sapientia & prudentia. *secundum beneplacitum eius, quod (scilicet sacramentum) proposuit, statuit, decreuit exequi, supple & implere, in eo, dilecto scilicet filio suo. in dispensatione plenitudinis temporum]*

VERS. 10. q. d. Cùm dispensata, id est, erogata, expensa, euoluta

euoluta esset plenitudo temporum, id est, plenum esset omne illud tempus, quod ex Dei ordinatione præcurrere debebat Christum: sic Christum dixit missum in plenitudine temporis, id est, impleto tempore, quod Pater ab æterno incarnationi eius præfinierat.

Instaurare omnia in Christo, quæ in celis & quæ in terra sunt, in ipso] q. d. Proposuit Deus omnes homines & Angelos, cum inter se admodum essent disuncti, imò inimici, vnire, & ad vnum caput Christum reuocare & coniungere. Ergo iam non estis hospites & aduenæ, sed estis ciues sanctorum & domestici Dei. q. d. Christus nos reuocauit ad societatem Angelorum, vt eorum simus fratres, & ciues cælestes in eadem Dei domo, id est Ecclesia, sub eodem duce & capite, qui est ipsemet Christus.

In quo, id est, per quem, etiam nos sorte vocati sumus, per quem Christum nos iidem sortem adepti sumus, id est, per quem fors nobis obuenit; intellige vocationis, adoptionis filiorum, hereditatis, aut quid simile. Conuenit autem maximè vt hereditatis fors intelligatur, &c. sic ad Coloss. 1. dicit nos vocatos in partem sortis Sanctorum, id est, ad partem hereditariam, siue ad hereditatem Sanctorum. prædestinati secundum propositum eius, qui operatur omnia secundum consilium voluntatis sue] ex quo consequens est, non ex meritis, sed mera Dei voluntate nos prædestinati.

Vt simus in laudem gloria eius nos, qui ante sperauimus in Christo] Significatur electionis seu prædestinationis causa finalis, scilicet laus & gloria Dei. Sensus est: Ad tanta bona prædestinati sumus

VER. 11
Prædesti-
nationis
causa fi-
nalis.

à Deo, vt ipse in nobis laudetur & glorificetur, tanquam in opere suo, in quo insigniter reluceat eius bonitas & sapientia. *nos qui ante*, &c. nos Iudæi, quibus antea promissus à Prophetis, & iam ante alias Gentes exhibitus & euangelizatus est Christus, & apud quos cœpit Ecclesia, & per quos propagatur, primi sumus, per quos laudatur & celebratur gloria Dei, gloria Euangelij Christi. ita Ambros. Anselm. & Tertull.

VERS. 13 *In quo & vos cum audissetis verbum veritatis, Euangelium salutis vestrae*] in quo Christo vos etiam sperastis, non quidem olim, vt nos (eratis enim sine lege & prophetia) sed nuper sperare cœpistis, cum ex nobis Christi ministris audissetis verbum veritatis, quod idem est Euangelium salutis vestrae.

In quo & credentes signati estis Spiritu promissionis sancto] Sensus est: Item per quem, scilicet Christum, postquam Euangelio credidistis, obsignati estis Spiritu sancto, velut promissionis sigillo; id est, Spiritum sanctum accepistis, quæ certa nota est, certumque testimonium vos esse filios Dei, ad quos promissa spectet hereditas.

VERS. 14 *Qui est pignus hereditatis nostræ*] hic Spiritus & sigillum est, & etiam pignus hereditatis cælestis. pro pignus Græcè est artha, quæ datur quasi pars anticipata futuræ plenæ solutionis: hic autem Spiritus datur quasi pars & prægustus futuræ nostræ hereditatis & felicitatis.

In redemptionem acquisitionis] q. d. Spiritus sanctus est pignus hereditatis, in, id est, ad redemptionem perfectam assequendam, sic vt nihil remaneat seruitutis, nec peccati, nec miseræ, morte ipsa penitus absorpta.

In laudem gloria ipsius] hic apparet ad Christum redemptorem referri oportere, &c.

Propterea & ego audiens fidem vestram, qua est in Domino Iesu, & dilectionem, quam scilicet ostenditis, in omnes sanctos] id est, Christianos. VERS. 15

Non cesso gratias agens pro vobis, memoriam vestri faciens in orationibus meis] quibus peto ut Deus, &c. VERS. 16

Vt Deus Domini nostri Iesu Christi pater gloria] ut Deus Christi hominis, qui idem est pater gloriae, id est auctor totius glorificationis. ut Deus qui est Domini nostri Iesu Christi pater gloriosus, idemque gloriam suam Filio communicans; secundum illud Philip. 2. Quia Christus in gloria est Dei Patris. VERS. 17.

Det vobis spiritum sapientia & reuelationis in agnitione eius] vel sui potius, ut ad Patrem referatur. Est enim sensus: Ut Deus, nostrorum charismatum etiam vos Ephesios participes faciat, largiens & adaugens vobis sapientiam, qua ipsum, eiusque mysteria, quæ ratione humana percipi nequeunt, sed sola discuntur reuelatione diuina, cognoscatis. hanc sapientiam vocat spiritum sapientia & reuelationis, quia Spiritus sancti donum est.

Illuminatos (inquam vobis det, ait Ambrosius) oculos cordis vestri] det, inquam, vobis habere oculos intellectus vestri illuminatos, ad hoc VERS. 18

Vt sciatis qua sit spes vocationis eius] id est, ut magis etiam ac magis cognoscatis quæ & quanta sint bona ad quæ ipse vos vocat, & quæ vos iubet sperare. Spes enim pro re speranda more Hebræo posita est.

Et qua Diuitiæ gloria hereditatis eius in Sanctis] id est, & quàm opulenta, splendida, magnifica sit gloria cælestis, quæ est hereditas Sanctis, hoc est, fidelibus in Christo sanctificatis, tanquam filiis adoptionis ab ipso promissa.

VERS. 19 *Et qua sit supereminens magnitudo virtutis eius in nos qui credimus]* Sensus est: Item vt cognoscatis excellentem magnitudinem potentia Dei, quam ostendet erga nos qui credimus Euangelio, scilicet resuscitando nos ad vitam & gloriam, sicut Christum resuscitauit. Hoc enim est quod iam sequitur.

VER. 20. *Secundum operationem potentia virtutis eius, quam operatus est in Christo]* Græca significant efficacem Dei operationem, & sensus est: Quam virtutem erga nos declarabit efficaci operatione potentissimæ virtutis seu fortitudinis suæ; quam & in Christo efficaciter exercuit. q. d. Non minùs erit potens Deus in resuscitandis & glorificandis nobis, atque fuit in Christo.

Suscitans illum à mortuis] id est, cùm suscitauit eum à morte ad vitam immortalem.

Et constituens ad dexteram suam in caelestibus] id est collocauit, sedere eum fecit in dextera, id est ad dexteram suam.

VERS. 21 *Supra omnem principatum, & potestatem, & virtutem, & dominationem]* Principatus, id est principes; potestates, id est potestate præditi; virtutes, id est dominantes; sunt enim nomina Angelorum.

Et omne nomen, id est, omne quod nominatur & celebratur, quod nominatur, non solum in hoc seculo, sed etiam in futuro] Hinc discimus, nomina quædam, gradus & distinctiones Angelorum & spiri

spirituum caelestium nobis hinc esse incognita, quæ in cælo reuelabuntur, ait Theophylactus.

Et omnia subiecit sub pedibus eius.] Hinc patet VER. 22.
 Angelos subiectos esse Christo homini, & Christum, ut homo est, regem esse ac dominum in cæli & terræ, hominum & Angelorum. Ita Chryso-
 & Theoph.

Et ipsum dedit caput supra omnem Ecclesiam, Angelorum scilicet, & hominum, militantem & triumphantem. ita S. August. & alij. Christum dedit caput Ecclesiæ, qui est super omnia visibilia & inuisibilia præsidens & dominans. Hinc exclamat Chryso-
 Papæ? quod rursus & ipsam Ecclesiam euexit? quasi quadam machina trahens in magnam ipsam sublimitatem sustulit, inque ipsum caelestem thronum sedere fecit: nam ubi est caput, ibi est & corpus, supra omnia visibilia & inuisibilia, &c. Dedit, inquit, ipsum caput supra omnem Ecclesiam. Caput enim in sua membra influit. VER. 23.

vnde subdit: quæ, scilicet Ecclesia, est corpus ipsum, & plenitudo eius, qui omnia in omnibus (membris suis, ergo & in Angelis) adimpletur,] & adimplet.

* *
 *

CAPVT II.

SVMMARIVM.

Docet nos naturâ ira filios gratiâ Christi per fidem saluari: & Gentes, qua erant sine spe salutis, factas esse participes promissionum Dei, per Christum, qui ex ambobus populis fecit vnum, in quo, tanquam angulari lapide, superadificantur.

VER. 1.

ET vos, cum essetis mortui delictis & peccatis vestris] supple, conuiuificauit Christo, conuulsit, & confedere fecit in cælestibus: cum dixisset quid in Christo Deus operatus sit, hinc iam, continuato sermone, declarat quid in nobis qui membra Christi sumus, per gratiâ suam operetur, *cum essetis mortui*, priuati vita gratiæ per delicta & peccata vestra. Peccatum cum à delicto distinguitur, est id, quod scienter contra legem committitur; delictum, quod ignoranter, vel per obliuionem, præsertim iuris & præcepti. ira ex Procopio & S. Hieron.

VERS. 2.

In quibus aliquando ambulastis, conuersati estis, ambulatio enim significat peccati iterationem & consuetudinem. secundum sæculum mundi huius] id est, secundum consuetudinem sæcularium, qui sæculariter & mundanè viuunt in hoc mundo. mundi huius scilicet, qui totus in maligno positus est, Ioan. 5. sequitur enim de maligno.

Secundum principem potestatis aëris huius] id est, secundum

secundum instinctum, suggestionem, voluntatem diaboli, qui est princeps potestatum aeris huius caliginosi, nobis proximi.

Spiritus, qui nunc operatur in filios dissidentiae] *Filij dissidentiae quinam sint.*
 Graecè, in filios incredulitatis, noster vertit *dissidentiae*. quia tales Deo non fidunt, id est, non credunt, non obediunt: qui enim credit dicenti, facile illi obedit, illique fidit, & ab eo se regi patitur.

In quibus, inter quos, & nos omnes aliquando conuersati sumus in desideriis carnis nostrae] *VERS. 3.*
 nos omnes tam Iudaei quam Graeci priusquam veniremus ad Christum, in delictis & peccatis viram egimus, sequentes desideria carnis, id est, prauae concupiscentiae nostrae. sic Rom. 3. concludit Iudaeos & Graecos omnes sub peccato esse, iuxta quod scriptum est: Omnes declinauerunt: & Tit. 3. Eramus, inquit, aliquando & nos, &c.

Faciemes voluntatem carnis & cogitationum.]
 Voluntas hinc appetitum significat, non rationalem tantum, sed & sensualem, animale, carnalem & brutalem; caro enim, id est, concupiscentia tam in rationali, quam in animali appetitu residet.

Et eramus natura filij irae, sicut & ceteri] id est, ex naturae nostrae corruptione, & propensione ita carni & concupiscentiis eramus dediti, ut *natura*, id est, omnino essemus peccatores & filij irae. ita Hier. *filij irae*, id est, digni & obnoxij irae ac vindictae Dei. sic enim dicitur filius mortis, id est, dignus morte; mors enim quasi mater, peccatorem talem qui dignus est morte, fingitur genuisse ad mortem, ut seipsam illi comunicet, illique mortem inferat, ut mors peccatoris à morte, quasi

Mors est peccatoris mater

quasi à matre prognata, morsque illum quasi filium suum quem gignat & ducat ad mortem, amplecti videatur. Porrò quoniam iusta est ira Dei; manifestè iam consequens est ex hoc loco, omnes homines in peccato nasci, non enim irascitur Deus nisi peccato.

VER. 4. *Deus autem, qui diues est in misericordia.* Deum Apostolus diuitem in misericordia vocat, quia thesaurus bonitatis ac misericordiæ eius inexhaustus est, etiam quo ad effectum: numquam enim obliuiscitur misereri, *propter nimiam charitatem suam qua dilexit nos*] id est, immensam & nimiam. *nimia* dicitur respectu hominum tam miserorum & indignorum, non respectu Dei; Deum enim, qui est ipsa bonitas increata, decet hæc immensa sui communicatio, & nimia charitas in homines.

VERS. 5. *Et cum essemus mortui peccatis, conuiuificauit nos in Christo,* id est, nos ad similitudinem Christi communi cum eo vita spiritali donauit, *in Christo,* id est, cum Christo, vel instar Christi. *cuius gratia estis saluati.*

VER. 6. *Et conresuscitauit & confedere fecit in caelestibus in Christo Iesu.*] Dicitur Christus nos cælis inuexisse, ibique collocasse & sedere fecisse per spem, affectum, tendentiam, & vitam cælestem, per quam re ipsa post mortem nos cælis inuehet, & sibi confedere faciet; hoc enim præteritum *confedere fecit* partim præteritum, partim futurum significat, *fecit* scilicet, id est, & fecit & faciet. Quid ergo hîc quasi talpæ terræ terrenis inhiamus, cum domus & sedes nobis parata sit in cælo, ibique iam Christo quasi assideamus? *in Christo,* cum Christo.

Deus per spem inchoatè nos confedere fecit in caelestibus.

Ut ostenderet in seculis supervenientibus, in se-
quentibus temporibus, abundantes divitias gratie
sue] id est, excellentem & exuberantem benefi-
centiam suam; ut que ea manifestata ipse glorifi-
cetur. hic enim est finis omnium operum Dei.

In bonitate, Græcè, in benignitate (supple quam
ostendit) super nos, id est, erga nos, in Christo Iesu]
hoc est, per Christum Iesum.

Gratia enim estis saluati, id est, gratis iustificati
estis, per fidem, iustitia enim est talis inchoata; VER. 8.
Iustitia
salus in-
choata. sicut salus plena & perfecta, est iustitia consum-
mata. & hoc non ex vobis.] q. d. Quod per fidem
saluati sitis, hoc non ex vobis est, quia fides non
est ex vobis, sed Dei donum est.

Dei enim donum est.

Non ex operibus. q. d. Per fidem iustificati estis, VER. 9.
non per opera. ut ne quis gloriatur] se suis operi-
bus adeptum esse, & meruisse iustitiam & salu-
tem. Hinc patet Apostolum hinc excludere non
opera fidei, & quæ ex fide profluunt, uti sunt
actus spei, pœnitentiæ, charitatis, &c. sed quæ
sunt sine fide, & fidei opponuntur, sicut natura
opponitur gratiæ; id est, excludere opera facta
propriis naturæ viribus, in quibus gloriabantur
Philosophi & Gentiles, quasi suo Marte factis &
gestis.

Ipsius enim sumus factura.] q. d. Per Christum VER. 10.
Redemptorem rursus quasi creati sumus, quia
in baptismo spiritu Christi regenerati, & velut
recreati, factique sumus fratres Christi, nova
creatura, filij Dei, & ciues sanctorum.

Creati in Christo Iesu in operibus bonis, in, id est,
ad opera bona facienda, quæ preparavit Deus ut
in illis ambulemus.] Si enim Deus opera bona
præ

præparat, si in iis ambulamus: ergo Deus ea non creat in nobis, sed tantum ad ea nos destinat & dirigit, ut in iis liberè nos exerceamus, hoc enim significat vox *ambulemus*. ita Chrysoſt.

VER. II.

Propter quod memores estote, quod aliquando vos eratis Gentes in carne] id est, secundum carnalem generationem Gentiles, utpote ex Gentilibus progeniti. q. d. Quia tantam per Christum redemptionem & gratiam Deus nobis fecit & exhibuit. Hinc hortor vos, ò Ephesij, ut tota vita fitis illius memores, præsertim quòd è gentilismo, idololatria, omnibusque sceleribus ad hanc Christianismi gratiam vos euocarit, ut illi quas potestis gratias & laudes referatis.

Qui dicebamini præputium, id est præputiati, ab ea que dicitur circumcisio in carne, manufacta] id est, à Iudæis, qui vocantur circumcisi ob carnem præputij circumcisam.

VER. II.

Quia eratis illo in tempore sine Christo] hoc est, sine Christi cognitione, lege, gratia, religione, vita, id est, sine Christianismo.

Alienati à conuersatione Israel] hoc est, à ratione & norma viuendi Israëliitarum, patrum & Patriarcharum, qui vnum Deum sanctè colebant, & secundum eius legem sanctè viuiebant, cum vos coleretis idola, essetisque sine lege, & concupiscentiæ ductum ac impulsum sequeremini.

Et hospites testamentorum] id est peregrini, siue extranei, & alieni à testamentis, id est à pactis, quæ Deus cum Iudæis iniuit.

Spes promissionis apud Apostolum, est spes resurrectionis.

Promissionis spem non habentes] promissionem intelligit resurrectionis & vitæ beatæ ac æternæ, uti se explicat coram Agrippa rege Paulus, Act. 26. Et nunc, inquit, in spe, quæ ad patres nostros

repro

repromissionis facta est à Deo, isto iudicio subiectus, in qua duodecim tribus nostræ nocte & die deseruientes sperant deuenire; de qua spe accusor à Iudæis, Rex, quid incredibile iudicatur apud vos, si Deus mortuos suscitatur? unde hanc spem vocat spem Israël, Act. 28. Propter spem inquit, Israël, hac catena circumdatus sum, q. d. Paulus: Vos, ô Gentes, beatitudinis Iudæis promissæ spem nullam habebatis in Gentilismo.

Et sine Deo vero in hoc mundo] colebatis enim idola & deos falsos: multi etiam erant inter vos athei, qui diuinitatem è mundo tollebant.

Nunc autem in Christo Iesu, per Christum Iesum, *vos qui aliquando eratis longe*, à Deo, à spe promissæ beatitudinis, à testamentis & pactis, à republica & conuersatione Israël à Christo denique & salute, *facti estis prope*, id est, propinqui Christo, Israëlitis, beatitudini & Deo, *in sanguine Christi*] id est, per sanguinem, puta per merita passionis & mortis Christi.

Ipsè enim est pax nostra] id est, pacificator, *pax*, id est, pacem faciens, pacificans per sanguinem crucis eius, siue quæ in terris, siue quæ in cælis sunt.

Qui fecit vtraque vnum] id est, vtrumque populum Iudaicum & Gentilem conciliauit & vniuit in sua Ecclesia. ita Hieronymus.

Et medium parietem maceria soluens, inimicitias in carne sua] q. d. Medius paries diuellens Iudæos à Gentilibus, erant inimicitia mutua, mutuos contemptus & odium. Hæc odia, has inimicitias dissoluit & aboleuit Christus *in carne sua*, moriès pro vtrisque, & vtrisque afflans communem charitatis legem & spiritum, tollensque occasionem
inimi

inimicitiarum, legem scilicet mandatorum.
 VER. 15. *Legem mandatorum decretis euacuans*] id est, euacuauit & aboleuit decretis, hoc est, per alia decreta: quia illa Euangelicis decretis & dogmatibus commutauit. q.d. Apostolus: Christus aboleuit legem Moysis per fidem, quia iustitiam annexit fidei, non legi.

Vt duos condat in semetipso in unum nouum hominem, faciens pacem] vt scilicet duos populos, Iudaicum scilicet & Gentilem, quasi duos homines, sibi & corpori suo, id est, Ecclesiæ suæ, cuius ipse caput est, inserat & incorporet, faciâtque vtrumque hunc hominem, id est populum, velut nouum quendam hominem in nouitate vitæ ambulantem.

VER. 16. *Vt reconciliet ambos in vno corpore, Deo per crucem, interficiens inimicitias in semetipso*] per crucem, hoc est, per passionem suam quam in cruce pertulit, Christus nos Deo reconcilians; vtique per eandem crucem interemit inimicitiam qua separati eramus à Deo.

VER. 17. *Et veniens euangelizauit pacem vobis* (Gentibus) *qui longe fuistis* (à Deo, Christo & salute) *& pacem iis qui prope*] id est, Iudæis Deo propinquis per eius noiritiam & legem ab eo acceptam, qua in Dei cultu continebantur. *Pacem* intellige reconciliationem cum Deo, & consensum mutuum inter ipsos, scilicet Iudæos, & Gentiles.

VER. 18. *Quoniam per ipsum, scilicet Christum, tanquam mediatorem & pacificatorem nostrum, habemus accessum, aditum, introductionem, ambo, scilicet vos qui longè fuistis, & nos qui propè, in vno Spiritu sancto, id est, per eundem Spiritum ductorem & impulsorem, ad Deum Patrem*] vt recepti ab eo

ab eo in gratiam, & pro filiis agniti, clamemus orantes, Abba, pater, &c:

Ergo iam non estis (vt eratis in Gentilismo) *hospites & aduena]* peregrini & accolæ, vel aduena, qui scilicet aliunde venientes commigrarunt in alienam ciuitatem vel prouinciam. VERS. 19

Sed estis ciues, Græcè conciuēs, *sanctorum*, id est, in eandem cum illis ciuitatem ascripti. & *domefici Dei]* id est, vnà cum illis pertinentes ad domum, cuius paterfamilias est Deus. ita Ambros. & Anselm.

Super adificari super fundamentum Apostolorum & Prophetarum] id est, super Apostolos & Prophetas, qui sunt fundamentum Ecclesiæ. Apostolorum enim & Prophetarum fidei, doctrinæ, prædicationi, institutioni quasi fundamento Ecclesiæ incumbit. Augustinus. Christum esse fundamentum fundamentorum, siue primum, cui ipsi Apostoli & tota Ecclesiæ incumbit: Apostolos vero post Christum esse secundarium fundamentum. Matth. 16. dicit Christus Petro: Tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo Ecclesiam meam. Si Petrus est petra hæc, ergo est fundamentum Ecclesiæ; petra enim supra quam ædificatur Ecclesiæ, alia esse non potest, quàm petra fundamentalis Ecclesiæ. VERS. 20

Ipsa summo angulari lapide (scilicet existente) *Christo Iesu]* q. d. Christus quasi lapis angularis validissimus continet fundamentum & structuram totam Ecclesiæ, eiúsque vtrumque parietem, Iudæos scilicet & Gentes, ipse quasi medius in se quasi angulo in pacis osculo nequit & vnit. ita Hier. August. Beda.

In quo (per quem, scilicet Christum qui præces-

fit) *omnis* (tota) *edificatio* (ædificium, fabrica) *constructa*, id est compaginata, compacta, coagmentata. *crescit in templum sanctum*, in Ecclesiam, quæ est domus sancta & templum Dei, *in Domino*] per Dominum, vel potius *in Domino*, id est Domini, ut sitis templum sanctum Domini.

VERS. 21. *In quo* (per quem, scilicet Christum iam dictum) vel *in quo*, scilicet templo, & *vos coedificamini in habitaculum Dei* (in templum Ecclesiæ iam dictum, in quo, quasi in domo sua habitat Deus) *in Spiritu*] per Spiritum sanctum.

CAPVT III.

SUMMARIUM.

Mysterium vocationis Gentium profitetur sibi diuinitus reuelatum, eiusque prædicationem sibi concreditam: & propter eam se in vinculis teneri. Rogat Deum ut Ephesios corroboret in fide, charitate, & rerum diuinarum scientia.

VERS. 1. **H** *V*ius rei gratia, ego Paulus vincetus Christi *le-*
su. Gloriatur enim Paulus de vinculis suis
 pro Christo susceptis, quasi de insignibus sui apo-
 stolatus & martyrij, sicut rex gloriatur suo tor-
 que aut diademate. Vincetum esse propter Chri-
 stum, inquit Chrysostr. illustrius est, quàm siue
 Apostolum, siue doctorem, siue Euangelistam
 esse *pro vobis Gentibus*.

VERS. 2. *Si tamen audistis. q. d. Pro vobis Gentibus vin-*
ctus sum, siquidem pro vobis euangelizo, propter
 Euange

Euangelium autem vinctus sum, vti omnibus, maximè vobis, notum & clarum est, siquidem *audistis dispensationem* (administrationem) *gratia Dei, qua, scilicet dispensatio, data est mihi in vobis*] inter Gentes.

Quoniam, q. d. audistis, quoniam, id est quòd; secundum reuelationem notum mihi factum est sacramentum] mysterium, scilicet Christi, puta arcanum illud & magnum pietatis sacramentum, quod passim prædico & admiror, de Christi incarnatione, redemptione, prædestinatione, saluatione, & ad eam vocatione, non tantùm Iudæorum, sed & Gentium: hanc enim Gentium vocationem potissimùm hîc & alibi admiratur & celebrat Paulus.

Sicut supra scripsi, de hoc sacramento & mysterio, in breui] in modico, id est, paucis & breuiter.

Prout potestis legentes (cap. 1. & 2.) *intelligere prudentiam, id est, intelligentiam, meam in mysterio Christi*] Nulla enim, inquit Hieron. epistolarum Pauli tanta habet mysteria, tamque reconditis sensibus inuoluta est; atque hæc.

Quod aliis generationibus, id est aliis sæculis, non est agnitus filiis hominum, id est hominibus, sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius, & Prophetis, noui scilicet testamenti, in spiritu] id est, per Spiritum sanctum.

Gentes esse coheredes, id est, vnà cùm Iudæis eiusdem hereditatis cælestis consortes, tanquam Dei filios, & concorporales, id est, eiusdem corporis membra sub vno capite Christo, & participes promissionis, hoc est, promissæ benedictionis eius, scilicet Dei, vel Spiritus sancti; idque in Christo Iesu, id est per Christum Iesum, qui hanc

Dei promissionem promulgavit, per suum Euangelium.

VERS. 7. Cuius, scilicet Euangelij Christi, factus sum minister secundum donum gratiae Dei, id est, per donum gratiae Dei, qua data est mihi secundum operationem, id est efficacia, & efficaci operatione virtutis (potentiae) eius] q. d. Apostolatam non inanem, otiosum & vacuum accepi, sed talem qui potenter & efficaciter operetur conuersionem Gentium etiam barbararum.

VERS. 8. Mihi omnium, non tantum Apostolorum, sed & Sanctorum, id est Christianorum, minimo, grae in infimiori. q. d. Inferior & infimior sum infimo, minor sum minimo, data est gratia hac, in Gentibus euangelizare inuestigabiles, siue incomprehensibiles diuinitas Christi] significat immensitatem beneficiorum Christi, id est, eorum quae per Christi meritum abundantissime, velut ex infinito thesauro, nobis à Deo conferuntur.

VERS. 9. Et illuminare omnes] significat alios docere, aliis lucem veritatis & fidei impertiri. sicut enim sol sua luce tenebrosa loca illuminat: ita doctores clara sua doctrina illuminant tenebrosas & ignorantis hominum mentes.

Qua sit dispensatio sacramenti absconditi à saeculis in Deo, qui omnia creauit] id est, quod, quale, & quantum sit sacramentum, siue mysterium hoc, quod haecenus per tot saecula, imò ab aeterno absconditum fuit in Deo, in Dei scilicet mente, consilio & praedestinatione; iam verò dispensatum, id est erogatum, distributum est, omnibusque propositum & oblatum.

VERS. 10. Ut innotescat principibus & potestatibus, illis scilicet ordinibus Angelorum qui dicuntur principatus,

cipatus, id est principes; & potestates, hoc est potentes. Sub his ceteros Angelorum ordines intellige. ita Hieron. Chrylost. Theoph. in celestibus, scilicet locis commorantes, per Ecclesiam multiformis sapientia Dei] per Ecclesiam, id est, per ea quæ gesta sunt à Christo & Apostolis in Ecclesia, perque gratias & dona Ecclesiæ ab iis communicata multa mysteria Christi & Christianorum Angelis innotuerunt, quæ prius ignorabant. Fiat, inquam, nota per Ecclesiam; dum in ea quotidie complentur tot & tanta, tamque multiplicia diuinæ sapientiæ opera, prius in Dei mente recon- dita.

Angeli
quate-
nus co-
gnose-
runt my-
steria cir-
ca Eccle-
siam.

VERS. II

Secundum præfinitionem sæculorum] id est, secundum propositum sæculorum, id est, à sæculis vel ante sæcula factum. q. d. Secundum decretum æternum, quo proposuerat, decreuerat, præfinnerat Deus hoc facere & exequi.

Quam fecit in Christo Iesu Domino nostro] Dicitur autem hæc sæcula præfinitione in Christo, quia sicut tota salus nostra per Christum est, ita & tota salutis dispositio, quantum ad loca, tempora, modum, ordinem, &c.

In quo, per quem, scilicet Christum, habemus fiduciam] qua animus per Christum à peccatis expiatus & innocenter iam viuens, bene sibi conscius, confidit se esse in gratia & amicitia Dei. Huius fiduciæ effectum subdit.

VERS. II.

Et accessum in confidentia] vt scilicet confidenter quasi amici, imò quasi filij, accedamus ad Deum Patrem, dicamúsque, Abba pater.

Per fidem eius] q. d. Fiduciam & fiducialem accessum habemus ad Patrem per fidem Christi. Fides enim parit hanc fiduciam & confidentiam.

VERS. 13

Propter quod peto, posco, exigo à vobis, ne deficiatis in tribulationibus meis, ne vos scilicet, ô Ephesij, deficiatis & cadatis animo videntes me tribulari & vinciri, pro vobis, quia scilicet vobis aliisque Christum & salutem euangelizo. quæ est gloria vestra] id est, quæ tribulationes cedunt in gloriam vestram, &c.

VERS. 14

Huius rei gratia flecto genua mea ad Patrem Domini nostri Iesu Christi] Huius, inquam, rei gratia, quia scilicet estis ciues sanctorum, & domestici Dei, &c. ego Paulus vincus Iesu Christi pro vobis Gentibus, flecto genua mea ad Patrem, id est, humiliter oro Deum Patrem Domini nostri Iesu Christi.

VERS. 15

Ex quo omnis paternitas in cælis & in terra nominatur] id est, existit, suum habet esse, & suam originem, deriuatur & descendit. vt sensus sit: Ex quo Patre omnis familia siue Angelorum in cælis, siue hominum in terra, quantumcunque ea magna sit ac celebris, existit, & originem accipit; ad quem, vt patrem & caput, omnes familiæ, etiam nominatissimæ reuocandæ sunt.

VERS. 16

Vt det vobis secundum diuitias gloria sua] id est, secundum immensam largitatem ac bonitatem suam in qua glorificatur.

Virtute corroborari per spiritum eius in interiorem hominem] Sensus est: Oro det vobis vt virtute seu fortitudine ab eo accepta corroboremini aduersus omnes tentationes, per spiritum ipsius, ad perfectum interioris hominis, scilicet, eius, qui dum exterior homo corrumpitur, renouandus est de die in diem, 2. Cor. 4. Est enim interior homo mens, hominis, vel ipse homo, secundum mentem, & eas potentias quæ sunt animæ rationali propriæ.

Homo in
terior
quis

Chri

Christum habitare, det vobis Deus Pater, vt Christus habitet per fidem in cordibus vestris] id est, vt Christus internum hominem vestrum inhabitet, & in eo maneat. VERS. 17.

In charitate radicati & fundati] det etiam vobis vt in charitate sitis bene firmati, vt charitas vestra firma sit & constans.

Vt possitis comprehendere, id est, animo concipere & intelligere, cum omnibus Sanctis, id est Apostolis, Prophetis, & Christianis, tum militantibus hęc ad- huc, tum potius in cęlo triumphantibus, Deique visione beatis. quę sit latitudo, & longitudo, & subli- mitas, & profundum] vt possitis comprehendere quę sit & quanta eius mysterij quod vobis præ- dicaui, magnitudo, dignitas, maiestas. VERS. 18

Scire etiam supereminentem scientia charitatem Christi] & vt possitis scire, id est, animo complecti, ac pro dignitate æstimare charitatem Christi, qua nos dilexit; eamque supereminentem scientia, id est, excedentem notitiam nostram, ac maiorem quàm vt penitus à nobis intelligi possit. q. d. Charitas Christi tanta est, vt superet omnem huma- nam cognitionem & scientiam. ita Theophy- lactus. VERS. 19

Charitas
Dei in-
cõprehen-
sibilia.

Vt impleamini in omnem plenitudinem Dei] vt omnium donorum Dei perfectione repleamini, vt omnibus Dei donis abundetis. quasi dic. Vt sitis pleni omni sapientia, virtute & per- fectione, maximè charitate qua plenus est Deus: seu vt Dei cognitione, amore, omnium- que bonorum diuinorum plenitudine implea- mini.

Ei autem qui potens est omnia facere superabun- danter quam petimus aut intelligimus] Sensus est: VER. 20.

Ei qui potens est, superabundanter & cumulatè facere ultra omnia quæ petimus, aut mente concipimus.

Secundum virtutem quæ operatur in nobis] Refertur autem hæc pars ad verbum *facere*, & significatur virtus seu potentia, quæ in nobis est effectus potentix diuinæ, & per quam ipsi etiam agimus.

VERS. 21 *Ipsi gloria in Ecclesia & in Christo Iesu, in omnes generationes sæculi sæculorum. amen*] Explet sententiam, *ei qui potens est, &c.* Ipsi, inquam, sit gloria in Ecclesia, id est, ipsum glorificet vniuersa Ecclesia tantis beneficiis ab eo affecta; idque per Christum Iesum; & in omnes ætates omnium sæculorum usque in æternum.

CAPVT IV.

SYMMARIVM.

Hortatur Ephesios ad unitatem spiritus in vinculo pacis. Ostendit varia esse dona Spiritus sancti collata ad edificationem Ecclesie. Monet vt relictis gentilitatis vitijs, induant nouum hominem, & deponant mendacium, iram, furtum, aliæque peccata.

VERS. 1. **O**bscuro itaque vos ego vincit in Domino, propter Dominum, & Domini Euangelium, vt digne ambuletis vocatione qua vocati estis] q. d. Cum tanta sit excellentia vocationis vestræ, idè cum obsecratione vos exhortor, vt mores & studia

studia vocationi vestræ conformetis; id est, vt sancta sit & impolluta conuersatio vestra.

Cum omni humilitate & mansuetudine.] Humilitatis filia est mansuetudo; qui enim humilis est & mitis, mansuetè cum omnibus agit ac loquitur. VER. 2.

Cum patientia supportantes inuicem in charitate] id est, cum lenitate animi, si quid in aliorum moribus asperum aut vitiosum est tolerantés per charitatem.

Solliciti seruare unitatem spiritus in vinculo pacis] studiosè ac sollicitè operam dantes, vt seruetis unitatem spiritus, id est, animorum inter vos coniunctionem, in vinculo seu colligatione pacis, id est, pace velut vinculo quodam animos vestros in vnum colligante. VER. 3.

Vnum corpus & vnus spiritus] supple sitis, vt videamini omnes esse vnus homo, constans eodem corpore, eadem anima, eodem spiritu. VER. 4.

Sicut vocati estis in vna spe, id est, ad vnam eandemque spem salutis, immortalitatis, gloriæ cælestis, *vocationis vestræ.*] *Spes*, pro re promissa ac sperata consueto more Scripturæ ponitur.

Vnus Dominus, Christum hominem intelligit; qui vnus ac solus iure redemptionis Dominus noster est. *vna fides*] scilicet obiecti ratione, quatenus vnus & idem omnes credunt. quòd si vna est omnium fides, debet & vnus esse spiritus. VER. 5.

Vnum baptisma] quo renati & Christiani effecti sunt.

Vnus Deus & Pater omnium, scilicet vestrum, qui est *super omnes, & per omnia, & in omnibus nobis.*] Breuissimè Theodoretus exponit, *super omnes*, dominio; *per omnia*, prouidentia; *in omnibus*, iustificatione. VER. 6.

VER. 7.

Vnicuique autem nostrum data est gratia secundum mensuram donationis Christi] id est, cuique data est gratia non vna & par, sed varia & dispar, huic maior, illi minor, data, inquam, non ex merito vel mensura meritorum nostrorum, sed ex mensura gratuita donationis Christi, cui placuit donare huic illam mensuram gratiæ, illi istam, alteri aliam. Sermo est de gratia, quam Theologi vocant gratis datam.

Gratia
gratiæ
data.

VER. 8.

Propter quod dicit] id est, ad significandam gratuitam hanc donationem Christi, dicit Propheta Dauid Psal. 67.

Ascendens in altum captiuam duxit captiuitatem] Christus cum ascenderet in cælum, vnà secum adduxit, & in cælum subuexit inferni spolia, id est, animas iustorum, quæ prius apud inferos velut captiua tenebantur.

Dedit dona hominibus] quod in psalmo Christus dicitur accepisse, non dedisse, quia nondum factum hoc erat, sed futurum promittebatur: hinc autem dedisse dicitur, quia iam per omnes Ecclesias toto orbe fundatas dona sua distribuerat. Accepit dona danda seu distribuenda hominibus q. d. Accepit dona in homines, sicut dicimus, duccem accepisse stipendia in milites, vtique distribuenda. Act. 2. Dextera Dei exaltatus, & promissione Spiritus sancti accepta à Patre, effudit hunc quem vos videtis, & auditis. Vbi promissionem Spiritus sancti, ipsum Spiritum sanctum promissum, intelligit, hoc est, eius dona, quæ Christus à Patre accepta effudit in homines.

Dona
qua Christus
dedit, sunt
dona Spiritus
sancti.

VER. 9.

Quod autem ascendit, quid est, nisi quia & descendit primum in inferiores partes terræ?] q. d. Christus altissimè ascendit super omnes cælos quia profundissimè se humiliavit, & descendit ad imas

partes

partes terræ, scilicet ad infernum, sicque summa & infima compleuit.

Qui descendit, ipse est & qui ascendit super omnes caelos] quia caelos omnes penetrauit ascendendo vsque ad summum caelum, eiusque supremam partem. D. Thom. Anselm. Theophylact. asserunt Christum ascendisse supra omnia, vltra quæ non sunt alia. Est ergo ibi Christus, vt impleat omnia, vtque ipse totius vniuersi dominus & iudex vniuerso emineat.

Vt implet omnia] sua tum potentia, tum maiestate, victoria, gloria, triumpho, possessione, regno, imperio, ac quasi inauguratione: quemadmodum rex vrbes omnes quasi implet sua potentia, comitatu & pompa, dum in eis inauguratur, aut eas triumphans ingreditur. ita Theophylactus.

Et ipse dedit quosdam quidem Apostolos, quosdam autem Prophetas, alios vero Euangelistas, alios autem pastores & doctores.] Enumerat dona non omnia, sed pauca, sub quibus cætera intelligit.

Ad consummationem sanctorum, id est, completionem & perfectionem sanctorum, q. d. Deus in Ecclesia dedit Apostolos, Prophetas, Pastores, &c. vt sancti & electi in Christo, tum numero, tum meritis compleantur & perficiantur. *in opus ministerij*] vt scilicet quisque Apostolus, Propheta, Pastor, doctor, plenè & strenuè opus ministrationis sibi creditæ exerceat: si enim vnus faceret omnia, non perfectè faceret singula, ait Anselmus.

In adificationem corporis Christi.] Ecclesiæ scilicet, vt illa ceu ædificium Christi spiritale sensum assurgat, numeróque ac virtutibus proficiat, donec

donec tandem absoluator, & omnibus suis partibus, omni ornatu & perfectione compleatur & consummetur. ita Anselmus.

VER. 13. *Donec occurramus omnes in unitatem fidei, & agnitionis filij Dei, in virum perfectum, in mensuram ætatis plenitudinis Christi.*] q. d. Hi gradus & hic Hierarchicus Ecclesiæ ordo, vt alij sunt Apostoli, alij Prophetæ, alij Euangelistæ, alij pastores & doctores, manebit durabitque, donec infideles omnes ad vnam Christi fidem & Ecclesiam vocentur, vt in Christum Filium Dei credant, eumque agnoscant omnes, quotquot Deus credituros præsciuit & prædestinauit, & donec in eius cognitione & dilectione omnes qui credidimus, crescamus ad perfectam ætatem & solidam in Christo Christi que spiritu. *In virum perfectum*, id est, vt in Christi fide, agnitione, amore, simus viri, id est, prouecti, viriles, constantes, sicque in Christo plenam & perfectam ætatem spiritalem, id est, perfectum intellectum, cognitionem & amorem Dei nanciscamur.

VER. 14. *Vt iam non simus paruuli fluctuantes, & circumferamur omni vento doctrina,* id est, vt non amplius, puerorum more, quibus imperfectum & instabile iudicium est, fluctuemus, id est, inconstantes simus, vt non simus, quasi pueri, qui omni vento, impulsu, persuasione agitantur, & in omnem partem abripi se sinunt. *in nequitia hominum*] id est, per nequitiam & fallaciam hominum, siue philosophorum, siue iudaizantium, siue hæreticorum.

In astutia ad circumuentionem erroris] vt scilicet simplices & incautos astute circumuentione ac decipiendo in errorem inducant.

Verita

Veritatem autem facientes in charitate, crescimus VER. 15.
in illo per omnia, qui est caput Christus.] Sensus Apostoli est : Quin potius ut veram Christi doctrinam, quam Apostoli, pastores & doctores Ecclesiæ prædicant, amplexi, per omnia membra, in charitate crescimus, & augeamur in ipsum, scilicet Christum, qui est caput totius corporis. Christus enim quasi caput influit gratiam, & vim crescendi, & auferendi in singula membra totius corporis, id est Ecclesiæ.

Ex quo (scilicet capite Christo) totum corpus VER. 16.
(Ecclesiæ) compactum, coagmentatum & compaginatum. Ex capite enim omnia membra compaginantur, & per suas compages descendunt. & connexum, ut scilicet membrum membro, fidelis fideli, per eandem fidem & spiritum cohaereat, fiatque ex omnibus unum corpus, scilicet Ecclesia, per omnem iuncturam subministrationis, per mutuam unionem, qua nobis subministratur spiritus & gratia Christi capitis nostri. secundum operationem] ex vi, & efficacia intus agente & operante. Vim Christi intellige, qui instar capitis influit, & singula membra vegetat.

In mensuram uniuscuiusque membri] puta singuli fideles à Christi gratia & spiritu, iustam mensuram & incrementum accipiant.

Augmentum corporis facit in ædificationem sui, ut seipsum ædificet, compleat, & perficiat hoc corpus quod est Ecclesia, in charitate] id est, per charitatem. Charitas hinc non accipitur ut iunctura, sed ut anima Ecclesiæ. Charitas ergo quasi anima facit nos crescere in Christo, ut crescente charitate, crescat totus homo in Christo.

Charitas est spiritus & anima Ecclesiæ.

Hoc igitur dico & testificor in Domino] hoc igitur VER. 17.

tur est, quod dicere cœperam, quod & obtestor vos per Christum Dominum quem volo huius exhortationis meæ esse testem.

Vt iam non ambuletis, non conuersemini, sicut & Gentes ambulant, conuersantur, in vanitate sensus sui] id est, mentis suæ.

VSR. 18. *Tenebris obscuratum habentes intellectum] tenebris erroris & ignorantiae obscuratum est insipiens cor eorum, stulti facti sunt, vt in reprobum sensum traditi, nec Deum nec Christum agnoscant, sed idola lignea & lapidea putent esse deos, dæmones colant, &c.*

Alienati à vita Dei, id est, à vita quæ secundum Deum est, à viuendi modo, quem Deus instituit, præcepit, & sibi gratum ac placitum declarauit, idq; per ignorantiam: quia scilicet Deum, Dei legē & voluntatē ignorant. quæ est in illis, propter cecitatem cordis ipsorum.] Græcè, propter excæcationem. Verti etiam posset, propter obdurationem, vel, vt Ambros. duritiam cordis eorum.

VSR. 19. *Qui desperantes, scilicet salutem, & viam virtutis ac beatitudinis, Græca habent, indolentes, &, vt Hieronymus vertit, indolorios, qui scilicet dolere desierunt, quique omnem doloris sensum perdididerunt. semetipsos tradiderunt impudicitiae in operationem immunditiae omnis in auaritiam] vt aliena appetant & inuadant infatiabiliter. Auaritia ergo significat hîc auaram cupiditatem libidinis & voluptatum, quæ temperantiæ & continentiae repugnat semper.*

VSR. 20. *Vos autem non ita didicistis Christum] ac si dicat: Talia non docet Euangelium Christi, hoc non didicistis in doctrina Christi, non ita edocti estis in Christianismo, scilicet ita luxuriari, vt faciunt*

faciunt Gentes. ita Hieronym. & Anselm. Discere Christum, inquit Hierony. est discere temperantiam, sapientiam, virtutem Christi: & Theoph. Christum, inquit, discere, est rectè viuere.

Discere Christū, est discere omnes virtutes. VER. 21.

Sic tamen illum audistis. q. d. Sicut omnino Christum Christi que doctrinam audistis & didicistis, & in ipso edocti estis, sicut est veritas in Iesu] edocti estis, quænam sit veritas doctrinæ ipsius Iesu, quæ docet deponendam esse pristinam conuersationem.

Deponere vos secundum pristinam conuersationem veterem hominem] vt sensus sit: Si tamè per Christum docti fuitis deponere atque exuere veterem hominem, qui intelligitur in pristina seu priori conuersatione, nempe ea qua viuebatis, priusquam crederetis in Christum. Est enim vetus homo, aut vetustas & corruptio peccati in homine ex veteri Adam contracta, aut potiùs ipse homo, quatenus huiusmodi vetustate affectus est.

VER. 22.

Quis sit vetus homo.

Qui corrumpitur secundum desideria erroris] id est, qui in vetustate & corruptela proficit, obsequendo prauis ac turpibus desideriis; quod fit ex mentis errore ac cæcitate.

Renouamini autem spiritu mentis vestre] id est, secundum mentem, secundum interiorem hominem, id est, viuifica illa vi gratiæ & spiritus mentibus nostris indita, qua Spiritus sanctus nos regenerat, & in nouos homines, Christianos scilicet & sanctos, transformat.

VER. 23.

Et induite nouum hominem, qui secundum Deum creatus est in iustitia & sanctitate veritatis.] Apparet nouum hominem ab Apostolo dici vnumquemque hominem quatenus renouatus est per gratiam

VER. 24.

Quid per nouum

hominē
intelli-
gat Apo-
stolus.

gratiam Dei. Quæ renouatio hîc & alibi, nomine creationis intelligitur. Exponit igitur Apostolus nouum hominem, qui per regenerationem creatus est secundum Deum, id est, diuinæ legi conformatus; creatus inquam in vera iustitia, quoad proximos; & in vera sanctitate seu munditia, quoad seipsum, &c.

VER. 25.

Propter quod deponentes mendacium, loquimini veritatem, unusquisque cum proximo suo.] Membra veteris hominis, quæ deponi & exui vult Apostolus, sunt mendacium, fraus, ira, iniustitia, furtum, libido, &c. His opponit membra noui hominis, eaque assumi & indui vult, scilicet veritatem, mansuetudinem, iustitiam, liberalitatem, castitatem, &c.

Quoniam sumus inuicem membra.] quasi dicat. Vnum membrum non mentitur alteri, non decipit alterum, sed quodque alteri fidele est, illudque sincerè adiuuat quantum potest. Veritatem præcipit, & mendacium interdicit, quod ita primis sæculis imbiberunt Christiani, vt scribat Iustinus Martyr Apologia secunda, Christianos malle mori, quàm vel semel mentiri.

VER. 26.

Irascimini & nolite peccare.] si contingat irasci, cauete ne in opus ira erumpat, id est, ne facite quod ira suggerit, ne finite eam progredi vsque ad iniuriam.

VER. 27.

Locus
datur
diabolo,
dum fo-
uetur
ira.

Sol non occidat super iracundiam vestram.] Est prouerbium, significans iram statim esse compefcendam, ne locum demus diabolo.

Nolite locum dare diabolo] quod fit, dum fouetur ira, & similes diaboli fœtus. Significat Apostolus eum qui finit iram diutiùs apud se morari, dare locum diabolo. Potest sic intelligi, nolite locum

locum dare diabolo, tanquam accusatori. semper enim querit de quo nos apud Deum possit accusare, &c.

Qui furabatur, iam non furetur: magis autem la- VER. 28.
boret, operando manibus suis quod bonum est, id est,
quod honestum est. quasi dicat: Laboret & ope-
retur, sed ita, vt non ex turpi opificio, sed honesto
victum querat. vt habeat unde tribuat necessitatem
patientis.

Omnis sermo malus ex ore vestro non procedat] VER. 29.
Pro *malus* Græcè est, putris & corruptus, qui sci-
licet sale prudentiæ non est conditus: sed vel la-
sciuiæ, & obscœnitate, vel scurrilitate, vel alio vi-
tio est infectus & corruptus.

Set si quis bonus ad adificationem fidei, vt det gra-
tiam audientibus] Supple, hic procedat ex ore ve-
stro, vt scilicet fideles ædificentur, & in fide ac
virtutibus proficiant per vestra colloquia. *gra-*
tiam, id est, progressum in gratia, pietate & virtu-
tibus. Vult sermonem nostrum non tantum esse
talem qui ædificet, sed simul esse gratiosum, vt
cum gratia venustè & iucundè proferatur. Lin-
gua sapientum ornat scientiam, Prouerb. 15.

Et nolite contristare Spiritum sanctum Dei: in quo, VER. 30.
id est, per quem, *signati estis in diem redemptionis*]
quasi filij promissionis, & quasi regalis grex Chri-
sti & Spiritus sancti.

In diem redemptionis] id est, in die, quo bap-
tizati estis. Baptismo enim facti estis participes re-
demptionis Christi, illòque die redempti estis à
seruitute peccati & diaboli.

Omnis amaritudo, & ira, & indignatio, & cla- VER. 31.
mor, & blasphemia tollatur à vobis, cum omni malitia.

Estote autem inuicem benigni, id est, comes, VER. 32.

N n suaues,

suaves & blandi: *misericordes*, id est, boni affectus, *donantes inuicem* iniurias & offensas, *sicut & Deus in Christo*, per Christi filij sui meritum, *donauit vobis*] condonauit omnia vltra delicta. Hæc est radix omnis patientiæ & charitatis, quam opponit amaritudini. ira enim non extinguitur ira, sicut nec ignis igne: sed sicut ignis aqua: ita ira extinguitur patientia & benignitate, ait Chrysostramus.

CAPVT V.

S V M M A R I V M.

Hortatur ad imitationem Dei; auocat ab operibus tenebrarum, & prouocat ad opera lucis. Exemplo Christi & Ecclesie admonet mulieres viris subiectas esse; viros autem, vt uxores suas diligant.

VERS. I. **E** *Stote ergo imitatores Dei sicut filij charissimi*] q. d. Filiorum est imitari suos parentes. q. d. Cum accepta remissione peccatorum facti sitis Dei filij, Deoque dilecti, debetis Deum Patrem vestrum imitari, vt sicut ille vobis in Christo peccata condonauit, ita & vos inuicem offensas condonetis.

VERS. 2. *Et ambulate in dilectione*] id est, sicut estis à Deo dilecti, sic & vos exercete opera mutuæ dilectionis.

Sicut & Christus dilexit nos] non tantum vt Deus, dilectione communi cum Patre, sed etiam vt ho

vt homo, charitate creata & infusa; cuius magnitudinem declarat quod sequitur:

Et tradidit semetipsum pro nobis oblationem & hostiam Deo in odorem suauitatis] Sensus est: Dillexit nos, adeò vt sponte semetipsum tradiderit pro redemptione nostri, séque obtulerit hostiam Deo acceptissimam, quando in cruce mortem pro nobis subiit.

Fornicatio autem & omnis immunditia, quæuis obscœnitas & libido tactuum & immundorum operum, aut auaritia (nimia habendi cupido) nec nominetur in vobis, sicut decet sanctos] id est, Christianos. Tam alienos esse vos volo ab his vitiis, vt si fieri potest, ne quidem audiantur aliquando nominari ex ore vestro, ne fortè ex ipso auditu concepta cogitatio carnem commoueat ad concupiscendum. VERS. 3.

Aut turpitudine, puta verborum, aut stuliloquium, aut scurrilitas, quæ ad rem non pertinet, id est, quæ non sunt decentia, sed magis gratiarum actio] scilicet nominetur, audiatur, sonet ex ore vestro, qui estis Christiani & sancti. VERS. 4.

Hoc enim scitote intelligentes: quod omnis fornicator, aut immundus, aut auarus, quod est idolorum seruitus, non habet hereditatem in regno Christi & Dei] Chrysost. Theoph. Cyprian. propriè accipiunt auaritiam pro immodica cupiditate opura, qua per fas & nefas eas auarus accumulat. Sumitur enim hîc auaritia in actu completo, tuncque est peccatum mortale, & excludit à regno Dei, vt hîc ait Apostolus. At verò S. Hieron. sicut passim apud Prophetas idololatria fornicatio vocatur; ita vicissim, inquit, fornicatio per idololatriam potest intelligi, &c. VERS. 5.

Auaritia quæ excludat à regno caelorum.

VERS. 6. *Nemo vos seducat in anibus verbis*] non philosophi, non poëtae lasciui vos seducant, id est, ne finite vos decipi quorundam vanis & fallacibus sermonibus, quasi hoc quod dixi, non ita se habeat.

Propter hæc enim (fornicationem scilicet, immunditiam & auaritiam) *venit ira Dei in filios diffidentia*] *venit*, id est, venire solet. *ira*, id est, vindicta, quæ est effectus iræ Dei *in filios diffidentia*, id est, inobedienciæ, vel incredulitatis.

VERS. 7. *Nolite ergo effici participes eorum*] scilicet filiorum diffidentia. q. d. Nolite cum sceleribus eorum iam dictis communicare & participare.

VERS. 8. *Eratis enim aliquando tenebra*, id est, eratis tenebricosi, infidelitate & ignorantia, tum Dei, tum rerum agendarum. *nunc autem* (estis) *lux in Domino*. q. d. Nunc Christiani facti estis lucidi: quia illuminati estis fide, gratia & doctrina Christi, ut cognoscatis tum Deum verum trinum & vnum, tum ea quæ agenda sunt, ut Deo illi vero placeatis. Ergo *ut filij lucis ambulate*] ostendite moribus, & conuersatione vos esse filios lucis, id est, vos ad lucem pertinere. Quæ lux est gratiæ, in fide & sanctitate consistens, & bonis operibus declaratur.

VERS. 9. *Fructus enim lucis est in omni bonitate & iustitia & veritate*] hoc est, fructus quem profert lux gratiæ, situs est in omni genere virtutum ac bonorum operum, *bonitate*, id est, benignitate, hanc opponit iracundiæ: & *iustitia*, hanc opponit fraudibus: & *veritate*, hanc opponit mendacio & hypocrisi. q. d. Ex fructibus lucis ostendetis vos esse filios lucis.

VER. 10. *Probantes, explorantes, exquirètes, quid sit beneplacitum*

placitum Deo] quomodo sanctam eius voluntatem & beneplacitum agnoscere & adimplere possitis.

Et nolite communicare operibus infructuosis tenebrarum] nolite commercium habere, aut miscere vos operibus peccatorum & peccantium, qui quasi tenebriones lucem fugiunt. VER. 11.

Magis autem redarguite] quin potius vos, quia lux estis, illa tenebrarum opera, lumine operum vestrorum prodite, detegite, manifestate; vt omnibus appareat illorum turpitudine. Nam contraria iuxta se posita magis elucescunt.

Quae enim in occulto sunt ab ipsis, turpe est & dicere] ab ipsis scilicet filiis diffidentiae & tenebrarum. VER. 12.

Omnia autem, quae arguuntur, à lumine manifestantur] dixi vos, qui estis filij lucis, arguere debere opera tenebrarum; sic enim habet rei natura, vt quaecunque tenebrosa arguuntur, id est, produntur, ea manifestetur à lumine. Nam argui, seu prodi, non aliud est quam in lucem proferri. VER. 13.

Omne enim quod manifestatur, lumen est] quia omne manifestans lumen est, id est, nulla res potest manifestare, & in apertum proferre aliquid obscurum, nisi sit lux, aut lucis particeps. Omne id quod per se ac primò manifestatur, lux est; vt proinde nihil aliud queat manifestari nisi beneficio lucis.

Propter quod dicit: Surge qui dormis, & exurge à mortuis, & illuminabit te Christus] Græcè est, illucescet, orietur tibi Christus, vt sensus sit: Huc facit illud, quod Scriptura dicit Isaia 60. Tu qui detineris somno peccatorum, expergiscere: & qui mortuus es in peccatis, resurge à morte: & Christus, qui est verum lumen, per gratiam suam super te orietur, teque illuminabit. VER. 14.

VER. 15.

Videte itaque, fratres, quomodo caue ambuletis] Vos, inquit, qui estis filij lucis, ideòque errare, quasi in tenebris, non debetis; *videte*, id est, utimini luce vestra ad videndum quomodo bene & circumspèctè conuersemini, maximè cum iis qui foris sunt, id est, infidelibus.

Non quasi insipientes] Valdè enim insipientes sunt qui ad solem hunc Euangelij oculos claudunt, vel, sub eo pudenda faciunt, quasi adhuc in nocte & tenebris ignorantia Dei versarentur.

VER. 16.

Tempus redimere quid sit.

Sed ut sapientes: redimentes tempus] Redimere hic idem quod emere: sic redemptores vectigalium vocamus eorundem emptores. q. d. Studiosè emite opportunitatem proficiendi in via Dei & virtute, & bona opera ac merita accumulandi: emite, inquam, eam quarumvis rerum dispendio. ita Theoph.

Quoniam dies mali sunt] id est, quia tempus huius vitæ plenum est tentationibus & laqueis peccatorum.

VER. 17.

Propterea nolite fieri imprudentes, sed intelligentes quæ sit voluntas Dei] cum dies mali sint, & omnia peccandi periculis plena; ne sitis imprudentes & incauti in conuersatione vestra, ne tempus benè agendi vobis effluat; sed date operam, ut intelligatis quid Deus à vobis velit fieri.

VER. 18.

Et nolite inebriari vino, in quo, (scilicet vino, vel in quo, scilicet inebriari, q. d. in ebrietate) est luxuria.

Sed implemini Spiritu sancto] id est, gratia & læritia spirituali, atque in vniuersum bonis spiritualibus.

VER. 19.

Loquentes vobismetipsis in psalmis, & hymnis, & canticis spiritualibus, cantantes & psallentes in cordibus

dibus vestris Domino] Non vox, sed votum; non chordula musica, sed cor; non cantans, sed amans, cantat in aure Dei, ait Augustinus.

Gratias agentes semper pro omnibus, gratias, donis & beneficiis à Deo acceptis, in nomine Domini nostri Iesu Christi, per nomen Iesu Christi, id est, per Christum, qui hæc dona, gratias, & beneficia nobis promeruit & obtinuit, Deo & Patri] Refer ad *gratias agentes*. Iubet enim ut gratias agamus *Deo & Patri*, id est, Deo Patri. Deus noster, à quo corpus, animam, gratiam & bona omnia accepimus. Pater, qui paterno affectu nos quasi filios suos omnibus suis bonis pascit & inebriat.

VER. 20.

Subiecti inuicem in timore Christi] q. d. Ex timore filiali, id est, ex amore Christi obedite Superioribus vestris qui vicarij sunt Christi.

VER. 21.

Mulieres viris suis subditæ sint, sicut Domino] Christo, id est, in viris suis considerantes Christum Dominum, qui est caput & sponsus Ecclesiæ.

VER. 22.

Quoniam vir caput est mulieris sicut Christus caput est Ecclesiæ: ipse Christus) Saluator corporis eius] Nota eius, id est, sui. q. d. Christus dat salutem corpori suo, id est Ecclesiæ, sicut caput quod omnes sensus continet, salutem dat corpori, in illud influendo & dirigendo per visum, phantasiam & rationem, ita Theoph.

VER. 23.

Sed sicut Ecclesia subiecta est in Christo, ita & mulieres viris suis in omnibus] subaudi, subiectæ sint.

VER. 24.

Viri diligite uxores vestras, sicut & Christus dilexit Ecclesiam, & seipsum tradidit pro ea] id est, ad eò dilexit eam, ut semetipsum pro ea daret in mortem.

VER. 25.

Ut illam sanctificaret] id est, mundam Deo redderet ab omni impuritate peccati.

VER. 26.

Mundans lauacro aqua in verbo vita] Sensus
 Ecclesia Apostoli est, Tradidit semetipsum Christus pro
 Ecclesia, vt eā ex immundā mundam sanctāmq;
 redderet; dum videlicet aquæ baptismo per ver-
 bum Euangelij creditum ac fide susceptum, mun-
 dat eam à peccatis. Si quæras quomodo Chri-
 stus Ecclesiam mundet lauacro aquæ, respondeo,
 velut instrumentum virtutis diuinæ, id est, si-
 gno efficaci ex ipsius Christi institutione & pro-
 missione.

VER. 27. *Vt exhiberet ipse sibi, non tantum mundam & puram, sed & gloriosam, multo decore & gloria illustrem Ecclesiam, non habentem maculam peccati, aut rugam vetustatis, aut aliquid huiusmodi, sed ut sit sancta & immaculata*] Ecclesia dicitur sancta, quia caput Ecclesiæ, scilicet Christus, & præcipua eius membra sancta sunt, sancta habet Sacramenta, sanctas leges, sanctum sanguinem Christi. Per *maculam & rugam* hîc intelligit peccata non leuia & venialia, sed mortifera.

VER. 28. *Ita & viri debent diligere uxores suas ut corpora sua*] hoc est, exêplo Christi, ea quæ salutaria sunt, illis prouidere, sicut caput prouidet corpori.

Qui suam uxorem diligit, seipsum diligit.
 VER. 29. *Nemo enim unquam carnem suam odio habuit: sed nutrit & fouet eam, sicut & Christus Ecclesiam*] scilicet vt carnem suam nutrit ac fouet, omnia sup-
 peditando quæ ad eius salutem pertineant.

VER. 30. *Quia membra sumus corporis eius, de carne eius, & de ossibus eius*] quia in hac natura ipse caput est, nos membra.

VER. 31. *Propter hoc relinquet homo patrem & matrem suam, & adharebit uxori suæ: & erunt duo in carne vna*] hoc est, duo erunt velut vna caro, vnum corpus,

corpus, vnus homo, &c.

Sacramentum hoc magnum est, ego autem dico in Christo & in Ecclesia] Sacramentum seu mysterium præcedentibus verbis significatum magnum est, &c. Ego autem dico, id est, mysterium hoc explico, & intelligendum doceo de Christo & Ecclesia, in Christo & Ecclesia, scilicet significanda.

Verumtamen & vos singuli, vnusquisque uxorem suam sicut seipsum diligit: vxor autem timeat virum suum] facite vt Sacramentum quod representatis & geritis, reipsa præstetis & exprimatis: vt nimirum quisque maritus diligit uxorem quasi suam carnem, imò quasi seipsum, sicut Christus diligit Ecclesiam: & vxor quæque timeat, id est, reueretur, virum suum, sicut Ecclesia reueretur & colit Christum.

CAPVT VI.

SVMMARIVM.

Docet filios & parentes, seruos & dominos, quomodo erga se reciprocè debeant sese gerere. Deinde describit armaturam militis Christiani aduersus spiritus nequam. Rogat pro se orari. Tychicum ad ipsos mittens, dona salutaria iis precatur.

Filij obedite parentibus vestris in Domino, id est, Domini amore & reuerentia: hoc enim iustum est] vt à quibus vitam acceperimus, obedientiam iis reddamus.

- VERS. 2. *Honora patrem tuum, & matrem tuam. quod est mandatum primum in promissione]* id est, cum promissione, id est, primum cui adiuncta sit expressa & specialis promissio.
- VERS. 3. *Vt bene sit tibi, & sis longauus super terram]* hoc est, vt feliciter, ac diu viuas super terram.
- VERS. 4. *Et vos patres nolite ad iracundiam prouocare filios vestros, vt scilicet vestra duritie, asperitate, nimis verberibus, aut laboribus filios vestros oneratis & irritetis. sed educate illos in disciplina & correptione Domini]* date eis Christiana monita, quibus modum benè & Christianè viuendi addiscant.
- VERS. 5. *Serui obedite dominis carnalibus, cum timore & tremore, id est, cum magna sollicitudine. in simplicitate cordis vestri, sicut Christo]* id est, recto & simplici corde, tanquam seruiatis Christo, qui omnia videt etiam occulta cordis.
- VERS. 6. *Non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, sed vt serui Christi facientes voluntatem Dei ex animo]* sincerè & ex animo facite ea quæ Deus præcipit.
- VERS. 7. *Cum bona voluntate, cum beneuolentia, seruientes, sicut Domino, & non hominibus.*
- VERS. 8. *Scientes quoniam vnusquisque quodcunque fecerit bonum, hoc recipiet à Domino siue seruum, siue liber.*
- VERS. 9. *Et vos Domini eadem facite illis, exhibete similem humanitatem, remittentes minas, ne sitis in seruos imperiosi & minaces. scientes quia & illorum & vester Dominus est in celis]* scientes quòd communem Dominum ac iudicem habetis vos & illi.
- Et personarum acceptio non est apud eum]* nempe Dominum Christum. quasi dicat: Iudex ille non perso

personas respicit, sed merita, &c.

De cetero fratres confortamini in Domino, & in potentia virtutis eius] curam adhibete vt ad pugnandum fortes sitis in Domino, id est per Christum, & in potentia virtutis eius, id est, per potentiam ac fortitudinem eius, siue quam ille supeditat, seu potiùs, qua ille vos adiuuat; hæc autem est potentia & virtus diuina.

Induite vos armaturam Dei] Vocat armaturam Dei, quia per hæc arma tamquam manu Dei fabricata, pugnamus; imò Deus ipse in nobis pugnat.

Vt possitis stare aduersus insidias diaboli] id est, vt possitis in fide & rectitudine vitæ Christianæ persistere aduersus insidiosos assultus & machinationes diaboli; quas scilicet ille vobis struit per ministros suos hæreticos, Philosophos, Iudæos, ac ceteros impios,

Quoniam non est nobis colluctatio aduersus carnem & sanguinem: sed aduersus principes & potestates, aduersus mundi rectores tenebrarum harum, contra spiriualia nequitiae, in celestibus] Mundi rectores intelligit dæmones qui in tenebroso hoc aëre dominantur.

Propterea accipite armaturam Dei, vt possitis resistere in die malo] Diem malum intelligit diem periculosum, id est, tempus tentationis, præserim eius quæ mouetur ab hostibus fidei.

Et in omnibus perfecti state] Sensus est, Et vt omni armatura sufficienter instructi ac præparati, stare possitis in pugna contra hostes, & non cadatis aut loco cedere cogamini.

State ergo succincti lumbos vestros in veritate] Veritas hic significat fidelitatem & integritatem.

tatem. vult esse succinctos veritate, id est, fidelitate quasi cingulo.

Et induti lorica[m] iustitia] id est, Iustitia sit vobis pro lorica seu thorace militari.

VER. 15. *Et calcetis pedes in preparatione Evangelij pacis]*
Calcetis militis Christiani.
 Præparatio autem hæc, est alacris promptitudo, & prompta alacritas animi, partim ad ambulandum viam Evangelij pacis, partim ad id annuncian- dum. vt per infensissimos dæmonum fortiter pergamus & penetremus in cælum.

VER. 16. *In omnibus sumentes scutum fidei]* ante omnia ac præcipuè scutum fidei sumendum est, ac manu tenendum in hac pugna.

In quo possitis omnia tela nequissimi ignea extinguere] quo scuto fidei excipere, repellere & extinguere possitis omnia ignita iacula variarum tentationum à diabolo immissa, quibus ille corda hominum incendit, inflammatque ad peccandum: cui resistite fortes in fide. q. d. Fide tanquam scuto repellite aduersarium vestrum diabolum. anima quoties peccat, toties vulneratur.

VER. 17. *Et galeam salutis assumite]* Per galeam salutis seu salutaris, spes futurorum bonorum videtur accipienda. Induti galeam spem salutis 1. Thess. 5. Galeam quæ caput seruet & saluet, id est, galeam, quæ est ipsa salus, allata à Christo, & sperata à Christianis. hoc est, spes salutis.

Galea est spes salutis.

Et gladium spiritus (id est, spiritualem) quod est verbum Dei] & gladium sancti Spiritus, id est, à Spiritu sancto subministratum, accipite, ac manu tenete; quem gladium interpretor verbum Dei. Dextra tenet gladium, id est, verbum Dei: sinistra scutum, scilicet fidem.

VER. 18. *Per omnem orationem & obsecrationem orantes*
 omni

omni tempore in spiritu] Sensus est, Et hæc facite, multis orationibus & obsecrationibus Deum assidue precantes, ut vos pugnantibus adiuvet, & victores faciat; idque non solum voce, sed in spiritu, hoc est, cum devoto cordis affectu. Oratio non est aliud quam mentis in Deum elevatio, si-

Oratio
facienda
in spiri-
tu.

ue mentis cum Deo coniunctio.
Et in ipso vigilantes in omni instantia & obsecratione] & ad hoc ipsum, ut assidue Deum oretis in spiritu, vigilantes magna cum instantia, sedulitate & perseverantia.

Pro omnibus sanctis; & pro me] Sanctos intelligit fideles. humilitatis autem est, quod se post alios nominet, uti Theophylactus observat. VER. 19.

Ut detur mihi sermo in apertione oris mei cum fiducia, notum facere mysterium Evangelij] q. d. Ut Deus aperiat os meum, & inspiret sermones quos loquor, ut cum fiducia, id est, libertate, euangelizem.

Pro quo legatione (apostolatu) fungor in catena] Hinc patet hanc epistolam Roma esse vinculis esse scriptam, ait Hieronymus & Chrysostomus. VER. 20.

Ita ut in ipso (Evangelio scilicet predicando) audeam: quasi dicat: Ut audacter & liberè causam meam è vinculis dicam, meque defendam, & rationem reddam predicati à me Evangelij, prout oportet me, tanquam legatum summi Dei, liberè & intrepidè loqui.

Ut autem & vos sciatis quæ circa me sunt, id est, quæ ad me pertinent, quomodo res meæ habeant. quid agam] in carcere constitutus. VER. 21.

Omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister in Domino] id est, in his quæ ad Christum Dominum pertinent.

VER. 22. *Quem misi ad vos in hoc ipsum, ut cognoscatis que circa nos sunt] id est, quis rerum nostrarum sit status.*

Et consoletur corda vestra] ne animis deficiatis ob tribulationes meas, quas pro vobis & pro Evangelio patior. Pro consoletur, verti etiam potest exhortetur.

VER. 23. *Pax fratribus, & charitas cum fide, à Deo Patre & Domino Iesu Christo] subaudi, sit, vel augeatur ac multiplicetur.*

VER. 24. *Gratia cum omnibus qui diligunt Dominum nostrum Iesum Christum in incorruptione. amen] Gratia complectitur omne genus beneficentiæ diuinæ pertinens ad salutem vitæ æternæ. eam precatur omnibus diligentibus Christum, in incorruptione, id est, purè & sanctè, cum vitæ castimonia, & absque corruptelis libidinum. Scripta Româ ad Ephesios per Tychicum.*

COMMENTARIA
 IN EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD PHILIPPENSES.

CAPVT PRIMVM.

SVMMARIVM.

Gratias agit Deo pro fide Philippensium, declarans suum erga eos affectum. Ostendit etiam vincula sua facere ad profectum Euangelij. Etsi verò cum Christo esse cupiat; se tamen permansurum in carne, ad ipsorum vtilitatem: quos deinde exhortatur ad patientiam in certamine pro Christo.

AVLVS & Timotheus, serui Iesu VERS. I.
 Christi, omnibus sanctis (omnibus fidelibus in baptismo sanctificatis)
 in Christo Iesu, qui sunt Philippis
 cum Episcopis & Diaconibus] Per
 Episco

Episcopus hîc apostolus intelligit presbyteros.

VERS. 2. *Gratia vobis & pax à Deo patre nostro, & Domino Iesu Christo]*supple multiplicetur.

VERS. 3. *Gratias ago Deo meo in omni memoria vestri]* id est, quoties vestri recordor, quoties vos memoriæ meæ occurritis, gratias ago Deo.

VERS. 4. *Semper in cunctis orationibus meis pro omnibus vobis, cum gaudio deprecationem faciens.*

VERS. 5. *Super communicatione vestra in Evangelio Christi à prima die vsque nunc]* q. d. Gratias ago Deo cum gaudio, eum deprecans, eo quòd vobis dederit communicationem in Evangelio Christi.

VERS. 6. *Confidens hoc ipsum, quia (quòd) qui cœpit in vobis opus bonum (scilicet Deus) perficiet vsque in diem Christi Iesu]* Opus bonum, id est, vitam Evangelicam siue Christianam, vt assiduo opere & studio illam prosequamur & propagemus. *Vsque in diem Christi*, id est, vsque ad diem iudicij tum particularis, tum potiùs vniuersalis.

VERS. 7. *Sicut est mihi iustum hoc sentire* (id est, confidere, vt præcessit) *pro*, id est, *de omnibus vobis]* id est, de congregatione vestra, de vestra Philippen-sium Ecclesia.

Eo quod habeam vos in corde, & in vinculis meis, & in defensione & confirmatione Evangelij, socios Gaudij mei omnes vos esse.] Græca non habent, *gaudij*, sed *gratie*. Vos, inquam, omnes, qui estis socij seu comparticipes gratiæ meæ. Gratiam hîc vocat beneficium illud, quo ei datum erat pati & vinciri pro Christo, siue ipsa vincula: eadem vocat gaudium suû. *habere in corde* est gerere in animo seu memoria, velut rem charam & dilectam.

VERS. 8. *Testis enim mihi est Deus, quomodo cupiã omnes vos,*
supple

supple esse, *in visceribus*, id est, in intimo corde & amore *Iesu Christi*] vt intimo vos iungam Christo, & quasi in viscera eius traiciã. *quomodo*, id est, quàm propensè, quàm valdè & ardentè *cupiam*, id est, amem vos, quanto vos amore complectar, *in visceribus Christi*, id est, ea dilectione & affectu, quo Christus in visceribus, id est, intimè & tenerimè vos omnèsque Christianos amat.

Et hoc oro vt charitas vestra magis ac magis abundet in, id est cum, *omni scientia*, rerum scilicet fidei & salutis, ac præsertim iustificationis. & *in omni sensu*] Sensum autem pro recto iudicio mentis, id est prudentia, posuit. q. d. Oro vt abundetis, tam in charitate, quàm in scientia, id est, fide & doctrina Christiana. VERS. 9.

Vt probetis potiora. Pertinet autem ad rectum mentis iudicium, in actionibus probare, hoc est eligere & amplecti, meliora. *vt sitis sinceri*, id est, sinceram & rectam habentes intentionem in bonis vestris operibus. & *sine offensa*, vt scilicet nulum offendatis & scandalizetis, *in diem Christi*] & hoc totum perseveranter vsque in diem aduentus Christi Domini. VERS. 10

Repleti fructu iustitiæ per Iesum Christum. Fructus iustitiæ, vocat opera iustitiæ, vel generalis, quæ complectitur omnem virtutem, *per Iesum Christum*. q. d. Quos fructus facimus & habemus per Christum, cuiusque merita & gratiam, idque *in gloriam & laudem Dei*] vt per ea laudetur & glorificetur Deus. VERS. II
Quis fructus iustitiæ.

Scire autem vos volo fratres, quia quæ circa me sunt, magis ad profectum venerunt Euangely. VERS. 11.

Ita vt vincula mea manifesta fierent in Christo. q. d. Vt manifestum fieret quòd propter Christum VERS. 13

vinculus sum, non propter debita, aut scelera, sicque per vincula mea Christi nomen vbique clarescit, *in omni pratorio*, puta in tota aula Neronis. q. d. Tota aula per mea vincula inaudiuit aliquid de fide & Euangelio Christi, & *in ceteris omnibus*] locis, plateis & vicis vrbis Romæ.

VERS. 14 *Et plures è fratribus in Domino confidentes vinculis meis, abundantius auderent sine timore verbum Dei loqui*] q. d. Plures fratres, id est Christiani, Romæ videntes meam constantiam, libertatem, fructum & gloriam vinculorum meorum, accensi sunt ad æmulationem, vt pari modo intrepidè euangelizarent verbum Dei.

VERS. 15 *Quidam quidem & propter inuidiam & contentionem*] per inuidiam quidem, resisteates gloriae Pauli; per contentionem verò, qua suam quærebant gloriam, volentes præ illo excellere.

Quidam autem & propter bonam voluntatem Christum prædicant] id est, ex benevolentia qua desiderant hominum salutem.

VERS. 16 *Quidam ex charitate, scientes quoniam in defensionem Euangelij posui sum*] quia scilicet me amant qui sum Christi præco.

VERS. 17. *Quidam autem ex contentione Christum annunciant non sincere, existimantes pressuram se suscitare vinculis meis*] ex inuidia cum Paulo contendebant, superare eum gloria cupientes.

VERS. 18 *Quid enim? quid igitur?* q. d. Ipsi putant me premere, affligere, & pungere, ergone verè me premunt, affligunt & pungunt? respondet minime: nam *dum omni* (quouis) *modo siue per occasionem, siue per veritatem, Christus annuncietur; & in hoc gaudeo, sed & gaudebo*] in hoc, scilicet quòd Christus annuncietur.

Scio enim quia hoc (eorum odium & inuidia, qua mihi mœrorem, & Neronis iram conciliare student) mihi proueniet ad salutem, spiritalem & æternam, per vestram orationem, & subministracionem (donacionem) Spiritus Iesu Christi. VERS. 19

Secundum expectationem, & spem meam, id est, prout expecto & spero. quia in nullo confundar] id est, pudefiam ab expectatione & spe mea. VERS. 20

Sed in omni fiducia sicut semper, ita & nunc magnificabitur Christus in corpore meo, siue per vitam, siue per mortem] si enim occidar, & constanter moriar pro Christo, magnificabo Christum meo martyrio; sin viuam, constanter Christum prædicabo, itaque eundem magnificabo.

Mihi enim viuere Christus est, & mori lucrum] VER. 21.
Ostendit, seu vitam seu mortem suam sibi cessuram ad salutem. nam, inquit, mea vita Christus est, id est, vitam meam Christo & Euangelio consecraui: & mors lucrum mihi est, id est, mortem pro lucro deputo; per eam enim consequar ut sim cum Christo. q. d. Etiam moriendo non moriar, eò quòd vitam habeo in meipso, &c.

Christus est nobis vita.

Quod si viuere in carne, hic (id est hoc) mihi fructus operis est] q. d. Si me adhuc viuere operæ pretium est, fructuosum & vtile multis. ita Anselmus. VER. 22.

Et quid eligam ignoro] q. d. Si viuere in carne est operæ pretium, & alia ex parte, mori mihi lucrum est, quid ex hisce duobus eligam ignoro.

Coarctor autem è duobus] id est, à duabus rebus premor & arctor. hinc desiderio dissolutionis ut sim cum Christo, inde necessitate permanendi in carne, propter vos. VERS. 23

Desiderium habens dissolui, & esse cum Christo] dissolui,
O O 2

Paulus
cupit dis-
soluti.

dissolui, id est mori : mors enim est dissolutio ani-
mæ & corporis. *Cupio dissolui*, scilicet vinculo, quo
anima in hac vita corpori colligatur. q. d. Iam al-
ligatus sum corpori, si hoc vinculo soluar, ero
cum Christo, illique astringar.

Multo magis melius] q. d. Multò longéque
meliùs ; aut infinitis partibus meliùs quàm per-
manere in carne, id est, esse cum Christo opti-
mum est.

VERS. 24 *Permanere autem in carne necessarium propter vos*]
Sentit Apostolus à duobus se coarctari, quorum
alterum desideret, alterum verò necessarium iu-
dicet, non tamen desideret.

VERS. 25 *Et hoc* (scilicet necessarium esse vobis vt ma-
neam in carne) *confidens scio quia*, id est quòd, *ma-
nebo* q. d. Perluadens mihi vitam meam vobis esse
necessariam, scio quòd Deus me vobis adhuc
concedet, faciétque in vita permanere. & *perma-
nebo omnibus vobis, ad profectum vestrũ, & gaudium
fidei*] id est, vt promoueam salutem vestram, & vt
afficiam vos gaudio ex fide profecto, &c.

VERS. 26 *Vt gratulatio*, id est gloriatio, *vestra*, (qua gloria-
mini & gratulamini vobis, quòd per me sitis ad
Christum conuersi) *abundet in Christo Iesu* (id est, in
Christi doctrina, lege, gratia, Ecclesia, q. d. In Chri-
stianismo) *in me*, (de me vinculis liberato, vobis-
que reddito) *per meum aduentum iterum ad vos*.

VERS. 27. *Tantum digne Euangelio Christi conuersamini*] id
est, vt vita vestra Euangelio respondeat, vt Euan-
gelium ex vestra conuersatione honoretur.

*Vt siue cum venero, & videro vos, siue absens audiam
de vobis, quia* (quòd) *statis in vno spiritu*] id est, per-
seueratis in pari religionis ac mutux charitatis
studio, ac feruore.

Vnanimés collaborantes fidei Euangeli] vos mutuo adiuuantes, in certamine pro fide Euangeli].

Et in nullo terreamini ab aduersariis (siue infidelibus, gentilibus, qui Christianos persequuntur) qua illis est causa perditionis, vobis autem salutis, & hoc à Deo] nempe quòd patiamini pro Christo. VERS. 28

Quia vobis donatum est pro Christo, non solum ut in eum credatis, sed ut etiam pro illo patiamini] Pro Christo, id est, propter Christum, & Christi merita datum est vobis ut in eum credatis. omnia dona & gratias, quibus ad salutem dirigimur, tribuit meritis Christi. Pati pro Christo vocat Apostolus donum Dei. VERS. 29

Idem certamen habentes, quale & vidistis in me, & nunc audistis de me] Certamen appellat patientiam aduersorum; quia qui patitur, certat & pugnat, ne per impatientiam superetur. VER. 30.

C A P V T II.

S V M M A R I V M.

Ad mutuam concordiam eos hortatur; item exemplo Christi, ad humilitatem & obedientiam. Admonet ut cum timore salutem suam operentur. Timotheum promittit se ad eos missurum: Epaphroditum nunc mittit & commendat.

S*I qua ergo consolatio in Christo] si vultis mihi vincto & afflicto aliquam adferre consolationem* VERS. I.

lationem in Christo, id est in negotio Christi, cuius ego sum Apostolus.

Si quod solatium charitatis] id est, si quod solatium ex charitate profectum à vobis expectari potest.

Si qua societas spiritus] si declarare vultis vos eundem mecum habere spiritum.

Si qua viscera miserationis] si quid, inquit, viscerum, id est misericordiæ, in vobis est; si vultis aliquam erga me misericordiam ostendere.

VERS. 2. *Implete gaudium meum*] id est, facite vnde gaudium meum quod ex præclaris vestræ conuersationis initiis iam dudum concepi, impleatur ac perficiatur.

Vt idem sapiatis. q. d. Implebitis gaudium meum si idem sapiatis, eandem charitatem habentes] id est, mutuam erga vos inuicem charitatem habentes ac retinentes.

Vnanimes, id ipsum sentientes] Vnanimos sunt, qui vnum idemque sentiunt, idem velint, idem nolint.

VERS. 3. *Nihil (supple facientes) per contentionem, irritationem, qua scilicet alios ad contentiones & lites prouocetis, neque per inanem gloriam.*

Sed in humilitate superiores sibi inuicem arbitantes] sed per humilitatem quisque alium se superiorem & præstantiorem arbitretur & existimet.

VERS. 4. *Non quæ sua sunt singuli considerantes, sed ea quæ aliorum*] q. d. Vt charitatem mutuam, ad quam vos hortor, foueatis, satagite vt quisque non sua, sed aliorum commoda spectet, quærat, confectetur.

VERS. 5. *Hoc enim sentite in vobis, quod est in Christo Iesu*]
Sensus

Sensus est, Is affectus sit in vobis erga vos inuicē, qui & in Christo fuit erga nos; ipsum imitami.

Qui cum in forma Dei esset. forma Dei, est natura Dei, diuinitas, & Deus ipse. ita Chrysost. Hilarius, August. non rapinam arbitratus est esse se æqualem Deo] q. d. Non rapinam arbitratus est (subaudi, se facere cū sentiret & diceret) esse se æqualem Deo, vt cū dixit: Ego & Pater vnum sumus. Ioan. 17. quia quod sentiebat & dicebat, sibi que attribuebat, id ipsum re ipsa erat: vnde quod naturæ, non putauit esse rapinæ. ita Augustin. Rapina hæc est arrogantia vel arrogantia effectus: rapere enim alterius gloriam est, eam sibi arrogare.

VERS. 6.

Rapina est arrogantia.

Sed semetipsum exinaniuit formam serui accipiens] q. d. Christus cū ante incarnationē esset Deus, Deoque æqualis, se ipsum tamen postea exinaniuit quando per incarnationem formam serui accepit, factusque est ex Domino seruus, ex Deo homo, ex creatore creatura.

VERS. 7.

In similitudinem hominum factus, id est, similis hominibus factus, & habitu inuentus vt homo] Vult dicere Apostolus, Verbum æternum & inuisibile ita assumpsisse formam & naturam hominis, vt illam hominibus spectandam obiecerit, & per speciem ac figuram corporis humani à se assumpti hominum oculis visibilis apparere viderique voluerit; itaque ab hominibus visus & inuentus sit vt homo, vt homo, id est, verus homo.

Humiliauit semetipsum, factus obediens vsque ad mortem, mortem autem crucis] Intelligitur autem obedientia, qua voluntatem suam humanam perfectè conformauit æterno decreto Patris, quasi dicat. Humiliauit se per obedientiam, siue dum

VERS. 8.

obediuit Patri vsque ad mortem crucis. Christus humiliavit se, & obediuit non quia Deus est & Verbum; sic enim Patri non est subditus, cum sit illi par: sed quatenus formam serui accepit, seu quatenus est homo.

VERS. 9. *Propter quod & Deus exaltauit illum.* Græcè, *superexaltauit illum*, id est, in summam extulit sublimitatem, ad vitam scilicet & gloriam immortalem super omnes angelos & cælos, statuens Christum ad dexteram Dei. *& donauit illi nomen quod est super omne nomen*] id est, quo nihil excelsius nominari potest. *nomen* Dei, est ipse Deus, & & diuinitas, cuius maiestas, potentia, & gloria ab omnibus & super omnia nominatur & celebratur. hinc Apoc. 5. dicitur Agnus qui occisus est accipere diuinitatem, non quasi eam acceperit primum post mortem & resurrectionem; constat enim eam habuisse à primo instanti incarnationis suæ: sed quòd eam acceperit in notitia & fama apud homines in toto mundo, vt nimirum omnibus innotesceret. omnesque crederent Christum esse verum Deum Deique filium, eumque vt talem, colerent & celebrarent.

Nomen Dei quod & quo sensu Christo donatum sit.

VER. 10. *Vt in nomine Iesu omne genu flectatur caelestium, terrestrium, & infernorum*] *Iesus*, id est saluator, & ipsa salus. *Nomen Iesu*, est nomen proprium Verbi incarnati. *Iesus* fons est & principium gratiæ, gloriæ & salutis. *Caelestes* sunt angeli & animæ beatæ: *terrestres*, homines *in terris agentes*: *infernorum*, id est subterraneorum, qui sub terra degunt, puta eorum qui expiantur in Purgatorio, & eorum, qui damnati sunt in inferno, siue homines fiat, siue dæmones, ait Anselmus.

VERS. IX *Et omnis lingua (caelestium, terrestrium, & infern*

ferorum, vt præcessit) *confiteatur quia* (quod) *Dominus Iesus Christus in gloria est Dei Patris]* & omnes confiteantur , Iesum Christum esse Dominum : quæ quidem eius dignitas & dignitatis agnitio cedit ad gloriam Dei Patris ; quia gloria Patris est exaltatio Filij.

Itaque charissimi mei (sicut semper obedistis) VERS. 12. admonens, vt, sicut antea semper ex quo fideles esse cœperant , exemplo Christi obedientes se præstiterant Dei præceptis ab Apostolo traditis ; ita faciant deinceps, si gloriæ Christi participes fieri velint. *non vt in præsentia mei tantum , sed multo magis nunc in absentia mea]* ita moneo vt quod hæcenus fecistis, facere pergatis.

Cum metu & tremore vestram salutem operamini] non tantum sicut me præsentem fecistis aut facere soletis , sed nunc multo magis me absente : sic enim vos ostendetis id facere ex animo , propter Deum , & non seruiliter , quasi nobis placere studentes.

Deus est enim , qui operatur in vobis & velle & VERS. 13. *perficere pro bona voluntate.]* Hortor, inquit, vt cum metu , & tremore vestram salutem operemini : quia nec velle nec operari consistit in vestris viribus, sed Deus est qui per suam gratiam vtrumque in vobis operatur. Deus operatur velle per gratiam præuenientem & excitantem, qua intellectum illuminat, immittendo illi bonas cogitationes, &c. excitat voluntatem & affectum , pios motus, &c. Deus hæc tria, scilicet cogitare, velle, perficere operatur in nobis, primum, scilicet cogitare, sine nobis ; secundum, scilicet velle , nobiscum ; tertium , scilicet perficere , per nos facit. ita Bernardus : *Pro bona voluntate* , non hominis,

sed Dei: est enim græcè beneplacitum, vltro nea propensaque affectio.

VER. 14.

Omnia facite sine murmurationibus & hesitationibus.] Redit ad versum tertium, vbi iussit vt nihil agant per contentionem, nec per inanem gloriam: ex his enim oriuntur murmuraciones & hæsitaciones, hoc est, disceptaciones.

VER. 15.

Vt sitis sine querela] irreprensibiles, id est, tales de quibus nemo possit conqueri.

Et simplices] id est integri, sinceri, innoxij.

Fily Dei sine reprehensione] immaculati, vt sitis sine querela & simplices, quemadmodum decet veros Dei filios, id est, ex Dei imitatione vitam ducentes inculpatam, & in quos non cadat reprehensio.

In medio nationis praua & peruersa: inter quos lucetis sicut luminaria in mundo.] Monet vt in nocte huius sæculi quasi stellæ resplendeant, & resplendant, vult vt Christiani sint quasi stellæ, quæ in cælo fixæ non curant terrena, sed totæ intendunt, vt suos cursus, & motus peragant, lucemque spargant mundo, inquit Anselmus.

VER. 16.

Verbum vite continentes] id est, lumen viuificæ fidei vobis prædicatæ, in vobis habentes, conseruant ac retinentes.

Ad gloriam meam in die Christi] id est, ad gloriationem mihi in die Christi, id est, in die iudicij, quæ erit dies Christi iudicis, declarans summam eius potestatem, dominium & imperium.

Quia non in vacuum cucurri, neque in vacuum laboravi] in prædicando vobis Euangelio; vt pote qui per meam prædicationem egregiè profeceritis, ac lumina quædam mundi facti sitis.

Sed

Sed & si immolor supra sacrificium, & obsequium VER. 17.
fidei vestra, gaudeo, & congratulor omnibus vobis]
quasi dicat. Magni gaudij materia vobis erit,
valdeque vobis gaudendum erit, si me immola-
tum pro fide Christi & vestra, martyriòque affe-
ctum audiueritis.

Idipsum autem & vos gaudete, & congratulamini VER. 18.
mibi] gaudeatis, inquam, de bono vestro quod
iam habetis; mihi verò congaudeatis de bono
meo quod expecto. Verba sunt consolantis eos,
ne de ipsius morte, si contingat, tristentur, sed
potius gaudeant.

Spero autem in Domino Iesu, Timotheum me cito VER. 19.
mittere ad vos] ob id nimirum vt rerum nostra-
rum ac profectus Euangelici certiores vos faciat.
quod vtique cedit ad gaudium & consolationem
vestram.

Et ego bono animo sim cognitis quæ circa vos
sunt.] Supponit autem Timotheum bona ac læta
de Philippensibus renunciaturum; vt pote ex
animo sollicitum quo res Philippensium bene se
habeant.

Neminem enim habeo tam unanimum] neminem VER. 20.
alium habeo qui pari mecum animo & studio
curet ea quæ sunt Iesu Christi.

Qui sincera affectione pro vobis sollicitus sit] qui
germanè, verè, cordatè, ea quæ circa vos sunt, id
est res vestras, curabit.

Omnes enim quæ sua sunt quarunt, non quæ sunt VER. 21.
Iesu Christi] quærunt autem sua, non quæ Iesu
Christi, qui priuata commoda præponunt glo-
riæ Christi, etiam in eo quòd Christi nego-
tium agere videntur. Omnes, id est plurimi, valde
multi.

VER. 22. *Experimentum autem eius cognoscite*] id est, experimento discite, probate qualis sit cum apud vos erit, & videbitis me non vanè eum commendasse.

Quia sicut patri filius, mecum seruiuit in Euangelio.

VER. 23. *Hunc igitur spero me mittere ad vos, mox ut videro qua circa me sunt.*] Hunc igitur spero me ad vos missurum, statim ut videro qualem sint exitum habituræ res meæ, negotia mea, vincula mea.

VER. 24. *Confido autem in Domino, quoniam & ipse veniam ad vos cito.*

VER. 25. *Necessarium autem existimaui, scilicet ad consolationem vestram, interim dum Timothei ad vos profectio differtur. Epaphroditum fratrem, & cooperatorem, & commisionem meum, vestrum autem Apostolum, & ministrum necessitatis meæ, mittere ad vos*] id est, præmittere ante Timothei aduentum, cooperatorem, scilicet in Euangelio, & Euangelij prædicatione ac propagatione. *Apostolum*, id est doctorem: qui eos in fide post Pauli discessum instruxerat, inquit Chrysoptom. *Apostolum*, id est Episcopum, inquit Theodoretus, & Baronius. *ministrum necessitatis suæ*; quia Paulo victo necessaria vitæ alimenta à Philippensibus submissa deferebat, & obsequia præstabat.

VER. 26. *Quoniam quidem omnes vos desiderabat, supple videre & reuifere, & moestus erat, anxius erat & anxie sollicitus.* Græcum verbum significat grauem animi mœrorem, ut cum quis penè exanimatur, ac præ dolore deficit. *propterea quod audieratis illum infirmatum.*] His verbis tacitè commendat insignem Epaphroditi erga Philippenses suos

suos amorem ; vtpote ex quo tam mæstitudo
quàm desiderium hoc proficiscebatur.

Nam & infirmatus est vsque ad mortem, id est, VER. 27.
ita vt esset morti vicinus : *sed Deus misertus est
eius*] scilicet eripiens eum periculo, & sanitati
restituens. quod quidem beneficium *miseri cordia*
vocatur, quatenus est miserix cuiusdam re-
motio.

*Non solum autem eius, verum etiam & mei, ne
tristitiam super tristitiam haberem*] id est, ne do-
lorem quem patiebar ob infirmitatem eius, ex-
ciperet nouus dolor, idemque acerbior, ex eius
morte.

*Festinantius ergo misi illum, vt viso eo iterum gau-
deatis, & ego sine tristitia sim.*] Significat Aposto- VER. 28.
lus sibi molestum fuisse, quòd aberat ab eis Epa-
phroditus, atque hac parte doloris se leuandum
per eius reditum.

*Excipite itaque illum cum omni gaudio, in Domi-
no*, excipite illum affectu Christiano, idque ma- VER. 29.
gno cum gaudio. *& eiusmodi cum honore habetote*]
habete in pretio, ac debito honore afficite.

*Quoniam propter opus Christi vsque ad mortem
accessit.*] *Opus Christi*, vocat visitationem Pauli VER. 30.
in carceri, propter Christum. *accessit ad mortem*,
etenim periculosum erat familiaritè accedere, &
secretitè colloqui cum eo cui Nero Imperator
inensus erat.

Tradens animam suam] id est, non habita ra-
tione vitæ; vitam suam negligens.

*Vt impleret id quod ex vobis deerat erga meum
obsequium*] vt plenè adimpleret vestrum defectum
ministerij circa, vel potius erga me.

CAPVT III.

S V M M A R I V M.

Ostendit se gloriari quidem posse in carne, sed
 qua fuerant ei lucra, propter Christum ar-
 bitrari detrimenta, vt assequatur iustitiam
 qua ex fide est. Hortatur ad perfectionem
 & sui imitationem. Deinde in Iudaizantes
 acriter inuehitur, vt ab eorum doctrina vi-
 gilantiùs sibi caueant Philippenses.

VER. I.

DE cetero, id est, proinde, fratres mei gaudete in
 Domino, Christo, id est, eo gaudio quod &
 quale Christianos decet. eadem vobis scribere mihi
 quidem non pigrum, id est, non est mihi tædiosum
 aut molestum toties eadem vobis scribere. vobis
 autem necessarium.] q. d. Quòd toties eadem scri-
 bo, facio vt vos corroborem faciámque tutiores,
 cautiores & vigilantiores, ne in errorem aliquem
 aut peccatum prolabamini.

VER. 2.

Videte canes.] q. d. Obseruate & caute im-
 prudentes & improbos Iudaizantes & hæreticos,
 qui nos allatrant & mordent quasi canes. *Videte,*
 id est, videndo caute.

Videte malos operarios] operarios subdolos,
 caute & fugite pseudoapostolos, qui christia-
 nismum miscent & corrumpunt iudaismo, inquit
 Chrysoft.

Videte (caute) *concisionem.*] Concisionem
 vocat circumcisionem, idque vt eam eleuet, &
 Chri

Christianis paruipendendam doceat. quasi dicat. Circumcisio olim tam pretiosa, nunc post Christum, tantum est concisio, nihil aliud est, quam carnis sectio & concisio; inquit Chrysoctomus.

Nos enim sumus circumcisio] quatenus scilicet in nobis spiritualis significatio circumcisionis impletur. Circumcisio cordis in spiritu, non litera. Rom. 2. Qui carnalia desideria pariter & Iudæicas ceremonias circumcidentes, & ressecantes, spiritu seruimus Deo : quæ sola vera est, & Deo placens circumcisio, ita Theoph.

VER. 3.
Christiani verè circum-
cisionem habent.

Qui spiritu seruimus Deo] hoc est, spiritualiter & mente, vt spiritu seruire Deo, sit ei seruire ex animo & secundum hominæm interiorem, id est, cultu interno, quod est spiritualiter seruire. quasi dicat. Nos Christiani verè sumus circumcisi, qui spirituali fide, spe & charitate Deo religiosè seruimus.

Spiritu
seruire
Deo quid
sit.

Et gloriamur in Christo Iesu tanquam auctore salutis nostræ. Et non in carne fiduciam habentes] carnem vocat res externas & carneas, puta carnis circumcisionem, nobilitatem, legis scientiam, pharisæismum. ita Chrysoct. Anselm.

Quamquam ego habeam confidentiam & in carne. si quis alius videtur considerare in carne, ego magis.] De iudaizantibus loquitur.

VER. 4.

Circumcisus octauo die. significare voluit se non esse profelytum, id est, aduenam populi Dei. ex genere Israël] hoc est, ex profapia Iacobi patriarchæ, qui alio nomine dictus est Israël.

VERS. 5.

De tribu Benjamin] quæ fortissima fuit, primumque regem Saulem dedit toti Israëli.

Hebræus ex Hebræis oriundus. secundum legem Pharisæus] legem Mosaicam profitens. Act. 26.

Paulus
Phari-
sæus ex

Secun

Pharisæo
patre na-
sus.

Secundùm certissimam sectam nostræ religionis vixi Pharisæus. Act. 23. Ego Pharisæus sum, filius Pharisæi.

VER. 6.

Secundum amulationem, persequens Ecclesiam Dei] tantus, inquit, in me fuit zelus & studium legis, ac paternarum traditionum; vt quidquid eis aduersarium videretur, impatienter ferrem, ipsamque aded Christi Ecclesiam tanquam apostatricem legis, persequerer, per hoc existimans obsequium me præstare Deo.

Secundum iustitiam qua in lege est, conuersatus sine querela] ita conuersatus coram hominibus, vt nemo de me queri possit, aut obiicere, quòd legem vlla parte fuerim transgressus.

VER. 7.

Sed qua mihi fuerunt lucra, hæc arbitratus sum propter Christum detrimenta] q. d. Has carnis excellentias quas iam recensui, quas olim cum Iudæus essem tanto in pretio habui, collegi, seposui velut mercator sua lucra; postquam Christi Euangelij veritatem & dignitatem agnoui, iam præ Christo, & propter Christum, habeo vt nullius pretij, imò & damna, puta impedimenta veritatis & salutis à Christo percipiendæ. ita Anselmus.

VER. 8.

Verumtamen existimo omnia detrimentum esse, propter eminentem scientiam Iesu Christi Domini mei] omnia quæ tunc magnificiebam, vt genus, sectam, legisperitiam, quam Gamaliele doctore accepi, & quidquid ad Christum me non promouet, arbitror esse detrimentum; hoc est, non solum inutile, sed etiam damnosum & noxium: idque propter eminentem scientiam, siue propter eminentiam scientia, id est, vt assequar excellentiam cognitionis Christi & beneficiorum eius. addit

autem

autem Domini mei, vt ardentem animi sui affectum erga Redemptorem suum declaret.

Propter quem omnia detrimentum feci, & arbitror vt stercora] non hæc in contemptum legis, sed iustitiæ quæ ex lege est, ab Apostolo dicuntur. nec verò quisquam mirabitur legalem iustitiam ab Apostolo vocari stercora; si cogitet eandem à Propheta vocari immunditiam, & comparari cum panno mulieris menstruatæ. sic enim in persona carnalium Iudæorum, iustitiam ex lege quærentium, loquitur Isaias cap. 64. &c.

Vt Christum lucrifaciam] id est, vt bonorum eius particeps efficiar, habetur hæc participatio primùm quidem per fidem & notitiam Christi, veramque iustitiam; deinde per consortium resurrectionis & gloriæ eius.

Christus quomodo lucrifac.

Et inueniar in illo non habens meam iustitiam qua ex lege est, sed illam qua ex fide est Christi Iesu] inueniar, id est existam, & vt sim in illo, scilicet Christo, sicuti palmes in vite, non habens meam iustitiam, id est, quæ mihi à meipso sit, eam nimirum quæ ex sola legis notitia habetur, qua ex lege est: id est legalem, quæ ex legis obseruatione acquiritur absque spiritu fidei & gratiæ Christi; sed qua ex fide est Christi, hoc est, sed sim habens iustitiam quæ per fidem Christi gratis acquiritur.

VERS. 9.

Iustitia sola vera est, qua ex fide est

Qua ex Deo est iustitia in fide] iustitiam, inquam, quæ à Deo authore est, & fundatur in fide; quia fides huius iustitiæ fundamentum est. qua ex Deo est iustitia, hoc est, quæ diuina est iustitia, à Deo manans, vt Deus nos faciat & habeat iustos, coràmque eo verè iusti simus; non autem humana, quæ ex lege est.

VERS. IO

Ad cognoscendum illum, & virtutem resurrectionis eius, & societatem passionum illius: configuratus morti eius] & vt cognoscam illum, nempe quis & quantus sit, vtpote Deus & homo, & cætera quæ ad vtramque eius naturam pertinent. Item vt cognoscam virtutem seu potentiam resurrectionis & gloriæ eius, nempe quoddam ea sit exemplaris causa nostræ resurrectionis & gloriæ, quia nos ad eius similitudinem reformandi sumus. Et vt cognoscam communicationem passionum eius, inquam venio, & quæ mihi contingit, dum per passiones & mortis pericula quæ pro nomine eius sustineo (sicut dicit se quotidie mori i. Cor. i 5.) conformis efficior morti eius.

Resurrectionis Christi causa exemplaris nostra resurrectionis.

VERS. II

Si quo modo occurram ad resurrectionem quæ est ex mortuis] Sensus est: Compatior & commotior Christo, vt si quo modo possim, perueniam ad beatam resurrectionem mortuorum quam iusti expectant.

VERS. III.

Non quod iam acceperim, id est, apprehenderim, aut potius prehenderim, aut iam perfectus sim.] q. d. Non ea mente dixi, quasi putem me iam apprehendisse hunc Christianæ iustitiæ apicem, hanc perfectam resurrectionis ac passionis Christi cognitionem, &c.

Sequor autem, si quomodo comprehendam] sequor, id est, persequor. significat autem insequi cum extremo conatu assequendi & apprehendendi. Sensus est: Nondum assecutus sum perfectionem, vt mihi iam quiescendum sit, sed adhuc curro, contendo, persequor, vt illam, si queam, apprehendam. non loquitur de præmio vitæ æternæ, quod infra vocat brauium supernæ vocationis, sed de perfectione cognitionis & vitæ, ad quam

in

in hoc sæculo, post quantumlibet profectum, semper adhuc aspirandum est.

In quo & comprehensus sum à Christo Iesu] q. d. *Chrysof. Ambros.*
Cum pergerem Damascum ut Christianos caperem & vincirem, à Christo in via apprehensus sum, &c. & hæc omnia hoc fine fecit Christus, ut vicissim satagerem comprehendere tam ipsum, quam perfectionem Christianismi, &c. Sicut aliquando procul aberrans & fugiens à Christo, comprehensus sum ab eo, per gratiam eius prævenientem: ita nunc vicissim hanc præsto diligentiam, ut totis viribus eum insequar, & nitamur apprehendere virtutum perfectione.

Fratres, ego me non arbitror comprehendiſſe, unum autem] subaudi, ago; id est, in vnam rem totus sum intentus. *Vnum autem* illud exponit Apostolus sequentibus verbis. VERS. 13

Quæ quidem retro sunt obliuiscens, ad ea vero quæ sunt priora extendens meipsum] Obliuiscitur autem operum præteritorum, quamuis iustorum, non quòd ea contemnat, sed quòd iis non contentus, semper ad maiora & perfectiora nitatur. Tota vita boni Christiani sanctum est desiderium proficiendi, inquit Augustinus. *August. Ambros. Chrysof.*

Ad destinatum persequor, id est, versus scopum totus feror. *ad brauium supernæ vocationis Dei in Christo Iesu]* Brauium propriè significat præmium certantibus propositum. Ego, inquit, ea quæ sunt à tergo relinquens, ad ea verò quæ sunt à fronte, meipsum extendens, oculis semper in scopum defixis, cursu contendo ad palmam seu præmium regni cælestis, ad quod à Deo vocati sumus per Christi fidem & merita. Aliud est scopus, aliud præmiû, seu palma, seu co-

VERS. 14

Brauium quid propriè significet.

rona. Apparet per *scopum* seu *destinatum* intelligi perfectionem illam de qua dicebat. Non quòd iam acceperim, aut iam perfectus sim, &c. Per brauium verò seu palmam significari præmium supernæ beatitudinis, ad quod obtinendum currere se dicit, habendo oculos semper intentos in scopum perfectionis propositæ. In Christo Iesu, per Christum Iesum, per Christi merita, ita Chrysostomus quasi dicat Deus hoc brauium nobis proposuit, & ad illud nos vocat per merita Christi.

VERS. 15
Perfecti
quinam
censendi.

Quicumque ergo perfecti sumus, hoc sentiamus] Perfectos dicere videtur, quos alibi spirituales, & firmiores, & perfectos vocat; id est, sapientiæ sublimioris capaces, & percipientes ea quæ sunt spiritus Dei, & eos qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni & mali. *Quicumque ergo perfecti sumus*, id est, intelligentia rerum diuinarum cæteris præstamus, vel reipsa, vel nostra, aut aliorum opinione; hoc sentiamus quod ego de meipso iam professus sum, scilicet, nos nondum apprehendisse aut perfectos esse, sed adhuc multa nobis deesse, ideòque nos eorum quæ retrò sunt oblitos, semper ad anteriora debere extendi.

Et si quid aliter sapitis, vel sentitis, & hoc vobis Deus reuelauit] legendum *reuelabit*. Et si qui verstrum aliter sentiunt de ea re de qua iam egi, nimirum arbitantes se iam apprehendisse perfectionem, vt proficere vltra non debeant: equidem confido Deum vobis qui tales estis, etiam hoc quod sentiendum dixi, reuelaturum per internam inspirationem atque doctrinam. Obiter significat Dei donum esse, quòd quis rectè sapit,
& im

& imperfectionem suam agnoscit. Deus hoc reuelat, dum homini seipsum, & sua vitia sensim patefacit, &c.

Verumtamen ad quod peruenimus, vt idem sapiamus; in eadem permaneamus regula] interim quantum ad id quod de rebus diuinis iam affecti sumus; hortor vos omnes, eadem regula doctrinae & fidei incedere, eandemque regulam tenere, & idem sapere, id est, concordēs esse. *Regulam* vocat legem & fidem Christi.

VERS. 16

Imitatores mei estote fratres, vnā cum aliis qui me imitantur. Sicut alios videtis esse studiosos mei imitandi, ita & vos facite. & *obseruate eos qui ita ambulant, sicut habetis formam nostram*] id est, nos vt formam & exemplar. & *obseruate* siue considerate eos, qui vitam suam instituunt ad exemplar, quod ego vobis praeui, quodque à me accepistis; & eos imitamini.

VERS. 17
Paulus seipsum proponit imitandum.

Multi enim ambulant, subaudi: aliter quā ego: quia ego praedico & sequor Christi crucem, & austeram vitam, illi & verbo & facto Christi crucem negant. *quos saepe dicebam vobis* (subaudi: esse) *nunc autem & flens dico*] Flentem se introducit, vt commendet amorem suum erga Philippenfes, quorum periculum metuebat.

VERS. 18

Inimicos crucis Christi] qui iustitiam praedicebant ex lege quaerendam; vt bene Thomas annotat: quamuis in Christum crucifixum credere se dicerent, ex consequenti tamen hostes crucis Christi, se declarabant, quia, sicut alibi dicit, Gal. 2. Si per legem iustitia; ergo gratis Christus mortuus est. Graeci *inimicos crucis Christi* interpretantur eos, qui voluptates & luxum huius vitae sectantes, crucem Christi videntur odisse; vtpote

quæ non ad delicias, sed ad labores & austeritatem vitæ nos inuitet.

VER. 19

Quorum finis interitus] id est, qui ad extremum interibunt ac perdentur: loquitur autem de æterna perditione.

Quibus
Deus sit
venter.

Quorum Deus venter est] nam ventrem habent pro Deo, quia causa ventris omnia faciunt, id est, finem constituunt in deliciis cibi & potus: Huiusmodi Christo Domino non seruiunt, sed suo ventri. Rom. 16.

Et gloria in confusione ipsorum] id est, in dedecore, ignominia, turpitudine, pudore ipsorum, & qui gloriantur in iis quorum ipsos oportebat pudere, id est, in flagitiis & malè factis, &c.

Qui terrena sapiunt] quorum cor terræ affixum, non nisi terrestres habet affectus, non nisi terrestria bona amat, desiderat, curat, cogitat, prosequitur.

VER. 20.

Conuersatio
nostra in cælis
est.

Nostri autem conuersatio in cælis est] Pro conuersatione Græcè est conuersatio civilis, id est, ciuium inter se: tanquam dicat Apostolus, Ciuitas nostra, in qua vt ciues conuersamur, in cælis est; itaque nos non terrena sapimus, sed cælestia. Hoc enim est conuersationem habere in cælis, cælestia sapere, quærere, meditari.

Vnde (ex quo scilicet cælo, vel ex quibus cælis) etiam Saluatorem expectamus Dominum nostrum Iesum Christum] vt veniens ad iudicium nos fideles, ad cælestia anhelantes, cælo adiudicet, & in cælo secum triumphantes ducat. Nota. Saluare propriè est rem amissam aut perditam recuperare, sic Christus dicitur Saluator, quia nos nobis, puta primæuæ nostræ integritati, spei, salutis, & felicitati restituit.

Qui

Qui reformabit corpus humilitatis nostræ, configuratum corpori claritatis suæ] Pro reformabit, Græcè est transfigurabit, transformabit, hoc est, in aliam figuram & formam commutabit, vt scilicet ex corruptibili faciat corpus incorruptibile, ex passibili impassibile, ex terrestri cæleste. Sensus: Qui transmuetabit corpus nostrum humile, vile, miseris & corruptioni obnoxium, vt sit tale, quale est corpus ipsius gloriosum. *configuratum corpori*, Græcè est, vt fiat conforme corpori claritatis Christi. Syrus vertit, vt fiat in similitudinem corporis gloriæ suæ. Papæ, inquit Chrysof. illine qui ad dexteram Patris sedet, conforme fiet hoc corpus? illi, qui adoratur ab Angelis? illi, cui astant incorporales illæ virtutes? illi, qui est super omnem principatum, potestatem & virtutes, illi conforme fiet? &c.

VERS. 21
Corpus
humilitatis
quo-
nam.

Configu-
rabimur
Christo
in clari-
tate, id
est, in glo-
ria.

Secundum operationem qua etiam possit subiicere sibi omnia] Causam dat huius transformationis, potentiam scilicet, ac potentem Christi operationem, qua potens est subiicere sibi omnia, &c. ergo facile ipsi est, vt suo iussu faciat corpora nostra corrupta resurgere ad immortalitatem & gloriam. ita Chrysof. Christus efficaciter potest omnia sibi subiicere: ergo potest conformare corpora nostra mortalia corpori suo glorioso, idque adeo facturum est, quia facturum se promisit.

* *
*

CAPVT IV.

SYMMARIVM.

Hortatur vt gaudeant in Domino, & assidue cogitent ea qua sunt pietatis. Laudat eos quod necessitati suæ subuenerant, idque facit ipsorum potissimum causa. Postremò bene iis precatur.

VERS. I. **I**taque fratres mei charissimi & desideratissimi] q. d. Amabiles & desiderabiles; id est, quos meritò amet, quorumque præsentia frui desideret. sic enim dixit, cap. I. Testis mihi est Deus quomodo cupiam omnes vos in visceribus Iesu Christi.

Gaudium meum, & corona mea] Vocat eos *gaudium suum*, quia de eorum fidei constantia gaudebat; quanquam hoc gaudium adhuc augeri vult per eorum profectum: Implete, inquit, *gaudium meum*, cap. 2. *Coronam autem suam* eos vocat, quòd essent vel ornamentum capitis eius, de quo gloriari posset; vel potiùs, quia pro labore prædicationis Euangelicæ, qua eos ad Christum adduxerat, coronam à Deo expectabat. de qua 2. Tim. 4. *Reposita est mihi corona iustitiæ, quam, &c.*

Sic stete in Domino, charissimi] hoc est, quod paulò antè admonui, vt sitis vnanimis in fide Christi, in eo perseuerate. Stete & constanter persistite in Domini Christi fide, spe, gratia, iustitiâ, eo modo, quo in iis standum esse docui.

Euodè

Euodiam rogo, & Synrychen deprecor, idipsum VERS. 2.
sapere in Domino.] Duæ hæ feminæ primariæ
erant inter Christianos Philippis, quæ rem Chri-
stianam promouere satagebant, inter quas ali-
quid dissidij coortum fuerit. eas rogat & horta-
tur, vt *idem sapiant*, siue sentiant, *in Domino*, id
est, vt concordēs sint in charitate Christi.

Etiã rogo & te germane compar] hîc vocat so- VERS. 3.
cium & collegam suum, insignē scilicet aliquem
doctorem. quisquis autem fuerit, multum ab
Apostolo honoratur, dum eum vocat *germanum*,
hoc est, sincerum adiutorem, ac laboris socium.
illum igitur virum, tacito eius nomine compel-
lans, rogat vt faciat quod sequitur.

*Adiuua illas qua mecum laborauerunt in Euan-
gelio.*] Duas feminas intelligit, quas modò nomi-
nauit. Illæ, inquit, versantur in opere ad utilita-
tem Ecclesiæ pertinente: hoc opus & tu cum iis
capesse, easque adiuua; vt sensus sit: Suscipe ea-
rum infirmitatem, easque inter se reconcilia: ad-
iuua eas, quæ me adiuuerunt in certamine; vel,
suscipe eas, quæ me susceperunt officio suo vs-
que ad periculum.

Cum Clemente & ceteris adiutoribus meis.] Eæ
mulieres vnâ cum Clemente ceterisque Pauli
cooperariis, Paulo sociæ & adiutrices fuere la-
boris ac certaminis in Euangelio. hic est Cle-
mens Romanus discipulus SS. Petri & Pauli, qui
Petro post Linū & Cletū in pontificatu successit.

Quorum nomina sunt (scripta) in libro vitæ]
id est viuentium, siue eorum qui conscripti sunt
ad vitam æternam. q. d. Quorum multò felicius
alibi scripta nomina, quàm si hîc ascriberentur;
scripta sunt enim in libro vitæ.

VER. 4. *Gaudete in Domino semper, iterum dico gaudete]* quàm frequentissimè excitate ac renouate in vobis gaudium spirituale, recolentes animo ineffabile beneficium vocationis vestræ, qua vocati estis per fidem in spem vitæ & gloriæ æternæ.

VERS. 5. *Modestia vestra nota sit omnibus hominibus.]* Significat autem eam vitæ ac morum compositionem, qua quis cum aliis hominibus, omni iustitia, æquitate, modestia, facilitate conuersatur, quam & Ambrosianus rationabilem conuersationem exponit. Exigit Apostolus à fidelibus agentibus inter infideles, vt per hanc eorum conuersationem bene vbiq; audiat nomen Christianum, vnde & Petrus 1. epist. 2. ait: Conuersationem vestram inter Gentes habentes bonam, &c.

Dominus prope est] id est, Christus iudex appropinquat, vt veniat ad iudicium, vt coronet nostram patientiam & modestiam, vt gaudium nostrum compleat, vtque hostium nos persecutorum iniurias vindicet & puniat.

VER. 6. *Nihil solliciti sitis: sed in omni oratione & obsecratione, cum gratiarum actione petitiones vestre intrescant apud Deum]* in omni, subaudi re & negotio, de quo solliciti estis. *oratione*, id est, per orationem & instantem ac feruentem obsecrationem iunctam cum gratiarum actione petitiones vestras notas facite, & exponite Deo, vt eius opem flagitetis & impetretis.

VER. 7. *Et pax Dei qua exuperat omnem sensum, custodiat corda vestra, & intelligentias vestras in Christo Iesu]*

Pax Dei qua. Pax Dei, est reconciliatio quam fecit Deus cum hominibus, quando olim eis iratus, iam per Christum factus est placatus, inquit Chrysostomus. Hæc pax omnem intellectum superat, quia om-

hem

nem opinionem & expectationem humanam excedit, quòd Deus pro inimicis sibi reconciliandis, filium suum dederit in mortem. In Christo, id est, in Christi fide, & gratia maneat & crescat.

De cetero fratres quaecunque sunt vera] id est, VERS. 8.
sincera & aliena ab hypocritis.

Quaecunque pudica] id est, honesta, verecunda.

Quaecunque iusta.] Significat eam iustitiam quæ est specialis virtus.

Quaecunque sancta] id est, pura siue casta. *sanctum* enim dicitur, quod est incontaminatum.

Quaecunque amabilia] id est, talia per quæ fitis amabiles hominibus. nihil sit in moribus asperum, nihil quod offendat eos cum quibus conuersamini.

Quaecunque bona fama] quæ vobis & Christo, ac christianismo nomen & famam concilient.

Si qua virtus, si qua laus discipline] id est, disciplina morum laudabilis.

Hec cogitate vt ea faciatis & exequamini.

Quæ & didicistis, & accepistis, & audistis, & vidistis in me.] q. d. Hæc à vobis exigo, quæ & docui vos, & tam absens quàm præsens opere atque exemplo monstraui. VERS. 9.

Hec agite.] Exponit enim quod dixerat, *hæc cogitate*, vt ostendat non nudam cogitationem se exigere, sed eam quæ cum actione seu praxi sit coniuncta.

Et Deus pacis erit vobiscum] quæ si feceritis, Deus author pacis erit vobiscum per insigne illud & incomprehensibile donum eiusdem pacis, de qua paulò antè: id est, eam pacem Deus vobis cumulabit.

VER. IO. *Gaudis sum autem in Domino vehementer, quoniam tandem aliquando (post longiorem moram & torporem) resloruistis pro me sentire] pro me solliciti esse, meique curam habere, &c.*

Sicut & sentiebatis, id est, animum gerebatis pro me sollicitum; nec deerat largiendi voluntas, sed oportunitas. *occupati autem eratis] id est, oportunitatem non habebatis.*

VER. II. *Non quasi propter penuriam dico*, id est, respiciens ad penuriam quam patior, quasi meum commodum hinc spectem. *ego enim didici, in quibus sum, sufficiens esse] hoc est, ego didici contentus esse iis quæ habeo: tanquam illa mihi sufficientiant.*

VER. II. *Scio & humiliari, scio & abundare, (ubique & in omnibus institutus sum) & satiari, & esurire; & abundare, & penuriam pati] humiliari, hinc significat esse inopem & indigum, vnde ei opponitur, abundare. q. d. Scio ferre penuriam, scio ferre & abundantiam.*

VER. I3. *Omnia possum in eo qui me confortat] omnia iam enumerata, & alia quæcunque perferenda mihi sunt, possum & præsto per eum, qui mihi ad hæc omnia vires subministrat, quique omnia hæc in me operatur; scilicet per Christum.*

VER. I4. *Verumtamen bene fecistis communicantes tribulationi meæ] id est, quod mihi res vestras & facultates communicastis in tribulatione mea, cum vinctus essem, benè fecistis; sicut participes vos facere & communicare voluistis meæ tribulationi & vinculis, sic & præmio.*

VER. I5. *Scitis autem & vos Philippenses, quod in principio Evangelij, scilicet à me vobis prædicati, de quo Act. I 6. quando profectus sum à Macedonia, id est, quando*

quando Macedoniam in qua vos estis, reliqui, & transiui in Achaïam, Act. 17. nulla mihi Ecclesia communicauit in ratione dati & accepti, nisi vos soli] compensando scilicet spiritualia à me accepta datis suis temporalibus donis, vel potius stipendiis. ita Chrysoſtomus.

Quia & Thessalonicam semel & bis (semel & iterum) in usum (id quo indigebam) mihi misistis. VER. 16.

Non quia quero datum, sed requiro fructum abundantem in ratione vestra] si quid à vobis accipio, vestrum est lucrum & commodum, vester fructus ex hoc augetur, &c. VER. 17.

Habeo autem omnia, & abundo] id est, recepi ea quæ ad me misistis, adedò largè, vt nunc abundem. hoc addit, vt intelligamus facillè abundare eum qui in re modica ac tenui contentus est. VER. 18.

Repletus sum, q. d. Omnis mea penuria, omnis fames, omnis egestas, omne desiderium meum expletum est, acceptis (postquam accipi) ab Epaphrodito qua misistis, odorem suauitatis, hostiam acceptam, placentem Deo.

Deus autem meus impleat omne desiderium vestrum secundum diuitias suas] q. d. Facile est Deo vobis rependere, vos ditare, vestra vota explere, est enim ditissimus. ita Chrysoſtomus. VER. 19.

In gloria, in Christo Iesu] q. d. Ita precor vobis à Deo rerum huius vitæ sufficientiam, vt ea vobis cedat ad gloriam vitæ æternæ per Christum.

Deo autem & Patri nostro gloria in secula seculorum: amen] de his omnibus bonis quæ præstitistis, & quæ speratis; glorificetur Deus, pater noster, in omnem æternitatem. addit amen, illud sollempne, quo preceationem confirmet. q. d. Vehementer opto & precor, vt fiat quod dico. VER. 20.

Amen
quid significet.

Salu

VER. 21. *Salutate omnem sanctum in Christo Iesu*] id est Christianum, qui baptismo sanctificatus est per Christum, & professione ac vocatione Christiana sanctus est.

VER. 22. *Salutant vos qui mecum sunt fratres*] id est, qui circa me sunt: vt qui mihi vineto ministrant, qui me visitant, qui mecum hinc in Euangelio laborant.

Salutant vos omnes sancti] scilicet qui Romæ sunt, id est, omnis Romana Ecclesia.

Maxime autem qui de Casaris domo sunt] domo, id est familia. *Casarem* Romanum intelligit; nec aliud quàm Neronem, sub cuius potestate vinctus erat.

VER. 23. *Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro: amen.*] Sensus est: Deus per Christum det vobis, & multiplicet beneficia gratiæ suæ. Scripta est Romæ è vinculis primis.

COMMENTARIA
 IN EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD COLOSSENSES.

CAPVT PRIMVM.

SVMMARIVM.

*Gratias agit Deo de Colossensium fide, simul
 orans vt eiusdem complementum accipiant.
 Christi prædicat excellentiam & primatum
 supra omnia: qui Ecclesiam Patri reconci-
 liauit. se declarat eius ministrum ad fidei
 mysterium patefaciendum Gentibus.*

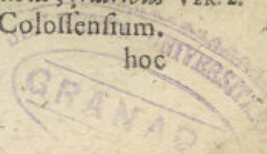
PAVLVS Apostolus Iesu Christi per
 voluntatem Dei, & Timotheus frater]
 Passim Apostolus se à Deo & Chri-
 sto missum significat, vt falsos do-
 ctors, qui non mittuntur à Deo,
 sed sua sponte docendi munus assumunt, per-
 stringat & excludat.

VER. I.

*Eis qui sunt Colossis, sanctis & fidelibus, fratribus
 in Christo Iesu] id est, Ecclesie Colossensium.*

VER. 2.

hoc

hoc nomen *sancti*, monet Christianos vt assidue student sanctitati & perfectioni.

VER. 3. *Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo*] supple, donetur & multiplicetur.

Gratia complectitur omne genus beneficiorum Dei, quæ ad salutem spectant vitæ æternæ.

Gratias agimus Deo, & Patri Domini nostri Iesu Christi, semper pro vobis orantes.] Scribit Apostolus se & Timotheum semper in orationibus suis, id est, cum orant, gratias agere Deo pro beneficiis in Colossenses collatis, de quibus sequitur.

VER. 4. *Audientes fidem vestram in Christo Iesu*] id est audita fide, qua creditis in Christum, vel quam habetis de vniuerso Christi mysterio. hinc sequitur, fidem esse donum Dei; nam gratiarum actio, gratiæ testificatio est.

Et dilectionem quam habetis in sanctos omnes.] Sensus, Et audita charitate vestra quam exercetis erga quoscunque fideles.

VER. 5. *Propter spem* id est, bona sperata) *qua reposita est vobis in cælis, quam audistis in verbo* (per verbum) *veritatis Euangely*] q.d. In verbo veritatis quæ est ipsum Euangelium vt ipsam veritatem vocet.

VER. 6. *Quod peruenit ad vos, sicut & in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit, sicut in vobis, sicut & in vobis, subaudi, fructificat & crescit, ex ea die qua audistis & cognouistis gratiam Dei in veritate.*

VER. 7. *Sicut didicistis ab Epaphra carissimo conseruo nostro, qui est fidelis pro vobis minister Christi Iesu*] id est, qui est fidus ac sincerus Christi minister, in procuranda salute vestra.

VER. 8. *Qui etiam manifestauit nobis dilectionem vestram* (quam habetis erga me & omnes Christianos)

in spiritu] id est, [spiritualem, quæ sola vera, firma ac solida est dilectio, Dilectionem in spiritu, id est, à Spiritu sancto, qui in vobis est, non autem à carne manantem, ait Anselmus.

Ideo & nos ex qua die audiuimus] scilicet hæc VERS. 9.
bona de vobis, vt fidem dilectionem, &c.

Non cessamus pro vobis orantes & postulantes, vt
impleamini agnitione voluntatis eius] qua Deus
voluit & decreuit nos sibi reconciliare, iustifi-
care & saluare per Christum.

In omni sapientia & intellectu [spirituali] spiritali,
id est, à Spiritu sancto profecta.

Vt ambuletis digne Deo per omnia placentes] Sig¹ VER. 10.
nificat dignè Deo ambulare, non esse aliud, quam
Deo per omnia placere.

In omni opere bono fructificantes] id est fructum
omnis generis bonorum operum ferentes.

Et crescentes in scientia Dei] Crescit in agnitione
siue scientia Dei, qui in diuinorum mysteriorum
notitia quotidie proficit.

In omni virtute confortati, omni robore cor-
roborati, secundum potentiam claritatis eius] magna
virtute corroboremini, iuxta potentiam glo-
riosam illius, scilicet Dei, quia potentia Dei relu-
cet & glorificatur in fortitudine & patientia
Christianorum; velut causa in effectu.

In omni patientia & longanimitate] hinc patet
veram fortitudinem sitam esse in patientia.

Cum gaudio gratias agentes Deo Patri, qui dignos
nos fecit in partem sortis sanctorum in lumine] Sensus
est: Qui dignatus est nos assumere in partem he-
reditatis electorum, & sanctorum suorum; id est,
qui nobis dignitatem & excellentiam illam
contulit, vt essemus inter sanctos & electos

eius, scilicet participes eiusdem cum illis hereditatis cælestis, Sap. 5. Inter sanctos fors illorum est. Hereditas sanctorum vocatur fors: quia nulli hominum ad eam ius habebant. nos sorte vocati sumus ad fidem & gratiam. Qui de tenebris vos vocavit in admirabile lumen suum, ait Petrus.

VER. 13. *Qui eripuit nos de potestate tenebrarum*] id est, è potestate diaboli. Vocatur autem diabolus tenebræ, quia per peccatum totus factus est tenebrosus, utpote totus à Deo, qui vera lux est, auersus.

Et transtulit in regnum filij dilectionis sue] id est, filij sui dilecti, veri, proprii & vnici filij sui, vniceque dilecti, ait Theodoretus: qui transtulit nos in regnum filij sui dilecti. Ephes. 1. Gratificauit nos in dilecto filio suo. huius filij regnum Apostolus Ecclesiam intelligit. hæc enim & corpus est & regnum Christi, & domus Dei.

VER. 14. *In quo habemus redemptionem per sanguinem eius, remissionem peccatorum*] Redemptio nostra à seruitute peccati reipsa non est aliud quam remissio peccatorum.

VER. 15. *Qui (filius) est imago Dei (Patris) inuisibilis*] *Christus est imago Dei.* Cōsequenter ab excellentia personæ redimentis, beneficium redemptionis commendat, ostendens quis & quantus sit Christus. Est igitur Filius imago Dei, quia perfectissima Dei similitudo est, ab eò expressa, per generationem qua ex illo natus est. Filius est Verbum Patris, Patri omnino simile & æquale, adeoque eiusdem planè cum Patre essentia.

Christus est primo genitus omnis creaturae.

Primogenitus omnis creatura] *Primogenitus* hîc idem est quod *vnigenitus*. Dicitur verò *Christus primogenitus*; quia primò, puta ante omnem

crea

creaturam, est genitus, utpote ab æterno, & per hoc, omni creatura præstantior, atque in uniuersam creaturam principatum habens.

Quoniam in ipso condita sunt uniuersi, in celis, & in terra. In ipso, id est, per ipsum, visibilia & invisibilia] id est, corporea & incorporea, tam angeli quàm homines sunt à Filio creati. VER. 16.

Sive Throni, sive Dominationes, sive Principatus, sive Potestates: omnia per ipsum, & in ipso creata sunt.] Pro in ipso, græcè est in ipsum, puta ad ipsius gloriam, creata sunt omnia. ita Vatablus.

In ipso] significat immensitatem Filij, scilicet Filium esse ubique per essentiam, præsentiam & potentiam, adeò ut extra se nihil creare vel agere possit, sed omnia quæ creat & agit, in seipso creet & agat. In ipso, ut significet Filium consortem imperij, immensitatis, potentia & essentia paternæ.

Et ipse est ante omnes] vel ante omnia: quod Deo maximè proprium est. ita & Christus in Euangelio, Ioann. 8. Antequam Abraham fieret, inquit, ego sum. VER. 17.

Et omnia in ipso constant] hoc est, omnia per eum consistunt & conseruantur.

Et ipse est caput corporis Ecclesia] Hactenus egit de Christo ut Deo, eiusque diuinitatem ostendit: iam agit de Christo ut homo est, & Christi hominis dignitatem ostendit. Christus enim quia homo est, non quia Deus, est propriè caput Ecclesiæ. VER. 18.

Christus caput Ecclesia, quo sensu.

Qui est principium, Christus est principium, id est, fons, dux, & auctor resurrectionis & resurgentium ex mortuis. primogenitus ex mortuis] id est, primò resurgens ex mortuis ad vitam immortalem.

Vt sit in omnibus ipse primatum tenens] primogenitus est omnium mortuorum, qui beata donabuntur immortalitate.

VER. 19. *Quia in ipso (Christo) complacuit (Patri) omnem plenitudinem inhabitare*] id est, omnem perfectionem tum sapientiae, tum gratiae, tum potestatis, tum denique ipsius diuinitatis. Inhabitare, inquam, non tantum per vim & operationem, sed etiam per seipsum suamque essentiam. ita Theophyl. & Anselmus.

VER. 20. *Et per eum reconciliare omnia* (id est, omnes homines) *in ipsum*] id est, sibi.

Pacificans per sanguinem crucis eius, siue qua in terris, siue qua in caelis sunt] id est, homines & Angelos inter se: quod fit, dum per Christum tollitur obstaculum peccati, quod homines ab Angelis dirimebat. Deus Pater voluit per Christum omnia, nimirum caelestia atque terrestria, id est, Angelos & homines inter se reconciliare, uniendo eos tanquam vnum corpus in Christo, ut capite; pace inter eos composita per sanguinem eius in cruce effusum, quo peccatum, quod erat inimicitiae causa, deletum est.

VER. 21. *Et vos cum essetis aliquando alienati & inimici sensu in operibus malis*] Pro sensu, graecè est, mente & voluntate, id est, per mentem & voluntatem: vos olim alienati & inimici mente.

VER. 22. *Nunc autem reconciliauit in corpore carnis eius per mortem, exhibere (ut exhiberet) vos sanctos & immaculatos, & irreprehensibiles coram ipso*] id est, in conspectu eius; nempe Dei Patris.

VER. 23. *Si tamen permanetis in fide fundati, & stabilites*] id est, pro fundamento fidem stabiliter retineatis.

Et

Et immobiles à spe Euangelij quod audistis] id est, neque patiamini vos dimoueri à spe bonorum caelestium, quæ promittit Euangelium quod audiuiistis.

Quod predicatum est in uniuersa creatura que sub celo est] hoc est, per omnes gentes, aut per uniuersum mundum. Videte ergo, ô Colossenses, ne fidem mutetis, quæ à toto orbe iam recepta est.

Cuius factus sum ego Paulus minister] id est, cuius Euangelij prædicandi munus ac ministerium mihi Paulo à Christo Domino concreditum est.

Qui nunc gaudeo in passionibus (siue afflictionibus meis) pro vobis] id est, quas pro vobis sustineo. VER. 24.

Et adimpleo ea que desunt passionum Christi, in carne mea, pro corpore eius, quod est Ecclesia] q. d. Patiendo in carne mea, adimpleo ea quæ desunt passionibus, quas passus est Christus in carne sua. q. d. Multis laboribus, sudoribus & afflictionibus opus est ad colligendam Ecclesiam, hominésque ad fidem vocandos, & ad salutem perducendos. uti iam ego vincula hæc patior in carne, ut ea quæ desunt passionibus Christi, in Gentium conuersione procuranda ego adimpleam, multaque patiar pro corpore Christi, quod est Ecclesia, ut nimirum inter Gentes Ecclesia propagetur, crescat & perficiatur, passionisque ac redemptionis Christi planè fiat particeps. passionibus Christi deest aliquid, non in se, sed in nobis

Passionis Christi qua desunt, quo sensu adimpleantur.

Cuius (scilicet Ecclesie) factus sum ego minister secundum dispensationem Dei, qua data est mihi in vos] ut dispensem toti familiae, id est singulis fidelibus, bona & dona Dei Domini mei.

VER. 25.

Vt impleam verbum Dei] id est, plenè prædicem verbum Dei, & compleam prædicationem Euangelij, quam cœpit Christus.

VER. 16. *Mysterium (verbum Dei vocat mysterium) quod absconditum fuit à seculis & generationibus*] Loquitur autem de mysterio vocationis Gentium. Sensus est: Mysterium hoc absconditum & incognitum fuit hominibus omnium præcedentium sæculorum & generationum. sic Ephes. 3. Quod aliis generationibus non est agnitum filiis hominum.

Nunc autem manifestatum est sanctis eius] Huius expositio est illud ad Ephesios: Sicuti nunc reuelatum est sanctis Apostolis eius & Prophetis in Spiritu.

VER. 17. *Quibus voluit Deus notas facere diuitias glorie*, id est, diuitem, locupletem, & bonis spiritualibus abundantem gloriam, *sacramenti (mysterij) huius in Gentibus, quod, scilicet sacramentum vel mysterium, est Christus, qui in vobis est, spes glorie*] id est, spes gloriosa: quia videlicet per Christum magnifica & gloriosa bona speratis vos adepturos.

VER. 18. *Quem nos annunciamus*] quem Christum nos Apostoli mundo annunciamus.

Corripientes omnem hominem] Erat autem totum genus humanum in peccatis & ignorantia Dei; ac propterea de his corripendum.

Et docentes omnem hominem in omni sapientia] vt sensus sit: Instituentes omnem hominem in perfecta cognitione Dei & mysteriorum fidei, quæ est vera sapientia. sic Augustinus, Anselmus.

Vt exhibeamus omnem hominem perfectum in Christo Iesu] id est, vt omnem hominem reddamus,

mus, & Deo sistamus perfectè instructum in his quæ ad fidem & cognitionem Christi pertinent.

In quo (ad quod) & laboro certando] id est, in VER. 29.
quem finem etiam enitor, multùmque laboro, cum difficultate & periculo decertans.

Secundùm operationem eius, quam operatur in me in virtute] Sensus est: Decertans secundùm efficacem ac potentem operationem seu motionem Christi in me. In virtute, id est, potenter, validè, & efficaciter; patrando scilicet miracula tot & tanta, dando tantam efficaciam verbis meis, vt omnium corda penetrent & conuertant; suggerendo animos, vires ac zelum, vt ignea charitate, & ignea lingua prædicem, omnibusque ignem hunc diuini amoris afflem & aspirem.

CAPVT II.

SUMMARIVM.

Admonet Colossenses vt sibi caueant ab imposturis pseudoapostolorum; ostendens Christum in cruce, deletò peccato, de diabolo triumphasse. Anocat eos ab obseruationibus legalibus, & à falsa Angelorum religione, ac à superstitione ciborum.

Volo enim, vos scire qualem sollicitudinem habeam pro vobis. VERS. I.
Græcè quantum certamen habeam de vobis, id est, sustineam pro vobis. & pro iis qui sunt Laodicia. & quicumque nō viderunt faciem meam in carne] id est, faciem carnis. Volo vos

scire quantum laboris sustineam pro vobis & pro Laodicensibus, & pro cæteris qui me non vident.

VERS. 2. *Ut consolentur corda ipsorum*] *Consolentur*, id est, consolationem accipiant.

Instructi in charitate] id est, cum fuerint instructi in charitate.

Et in omnes diuitias plenitudinis intellectus] & cum fuerint introducti in omnes diuitias, id est, largissimam copiam plenæ intelligentiæ. & cum fuerint plenè edocti, scilicet de mysterio, vt sequitur.

In agnitionem mysterij Dei Patris & Christi Iesu] vt scilicet in omnibus mysteriis fidei, quæ pertinent ad agnitionem Dei Patris & Christi Iesu, instructi, & plenè persuasi, planèque intelligentes sitis.

VERS. 3. *Sapientia thesauri in Christo sunt vt Dei verbo.* *In quo* (scilicet Christo) *sunt omnes thesauri sapientia & scientia absconditi*] Communis expositio est de scientia diuina quæ in Christo est, vt Dei Verbo. Cùm dicit *thesauros*, copiam ac multitudinem ostendit; quod addit, *omnes*, nihil omnino esse quod ignoret; quod autem subiungit, *absconditi* seu reconditi, ipsum solum omnia scire declarat, ab eoque scientiam & sapientiam omnem petendam esse: nam Christus est ipsa sapientia, & per sese cognitio.

VERS. 4. *Hoc autem dico, vt nemo vos decipiat in sublimitate sermonum*] hoc autem quod dixi de excellentia scientiæ Christi, propterea dico, ne allesti specioso nomine scientiæ, quam quidam promittunt, sinatis vos circumueniri probabilibus, sed falsis argutiis humanarum ratiuncularum.

VERS. 5. *Nā et si corpore absens sum, sed spiritu vobiscum sum*] spiri

spirituali oculo & cura vobiscum sum, quia spiritu & mente vos sæpe contemplor.

Gaudens & videns ordinem vestrum] cum gaudio intueor. videbat autem in spiritu ex iis quæ retulerat ad eum Epaphras. *Ordinem*, id est, bonam ordinationem, quo bene & ordinatè omnia fiunt.

Et firmamentum eius qua in Christo est fidei vestra] hoc est, & videns firmitatem, soliditatem, constantiam fidei vestræ in Christum, id est, qua in Christum credidistis.

Sicut ergo accepistis Iesum Christum Dominum, in ipso ambulate] id est, in ipsius fide & institutione ambulate. VERS. 6.

Radicati & superadificati in ipso, & confirmati fide] Græcè, *in fide*, scilicet Christi. VERS. 7.

Sicut & didicistis] sicut edocti estis.

Abundantes in illo in gratiarum actione] non solum volo vos esse confirmatos in fide; verum etiam in ea proficere, & proficiendo abundare per pleniorum mysteriorum Christi cognitionem; idque cum gratiarum actione erga Deum, ut auctorem huius totius boni.

Uidere ne quis vos decipiat per philosophiam & inanem fallaciam, secundum traditionem hominum] Respicit autem Apostolus ad dogmata philosophica scholæ Simonianæ. VERS. 8.
Philosophiã dânat Apostolus, quam?

Secundum elementa mundi] sæcularis ac mundanæ philosophiæ rudimenta.

Et non secundum Christum] id est, secundum doctrinam de Christo vobis traditam; sed magis contra Christum eiusque doctrinam.

Quia in ipso (Christo) inhabitat omnis plenitudo diuinitatis corporaliter] id est, reuera, realiter, & substantialiter. Sensus est: In ipso plena deitas VERS. 9.

inhabitat, non solummodo per gratiam, & mirabilium operum efficientiam; sed *corporaliter*, id est, per vnionem ipsius diuinitatis cum corporea substantia seu carne humana, in persona Verbi, iuxta illud, Verbum caro factum est.

VER. IO.
Scientia
plenitudinem à
Christo
expectare debent
fideles.

Et estis in illo (Christo) repleti] & vos per illum repleti estis scientia, aliisque donis salutaribus, itémque amplius etiã implendi, &c.

Qui est caput, omnis principatus & potestatis] qui non solum vestrum est caput, dona sua vobis communicans; verum etiã caput est omnium ordinum Angelicorum, quantacunque sint potestate præditi.

VER. II.

In quo & circumcisi estis circumcissione non manu facta] id est, ea quæ fit sine manibus.

VER. II.

In expoliatione corporis carnis, sed in circumcissione Christi, consepulti ei in baptismo] q. d. Circumcisi estis illa Christi circumcissione, quando simul cum eo sepulti estis in baptismo, id est, tunc quando baptizati estis.

In quo (scilicet Christo) & resurrexistis] in nouam vitam, nouos mores, nouum spiritum, quem accepistis in baptismo.

Per fidem operationis Dei, qui suscitauit illum à mortuis] Sensus est: Per fidem qua credidistis efficacem & potentem operationem Dei, qua Christum à morte suscitauit, hoc est, per fidem resurrectionis eius diuina virtute factæ.

VER. II.

Et vos cum mortui essetis (priuati vita gratiæ) in delictis, & præputio carnis vestre, conuincit cum illo, donans (condonans & gratis remittens) vobis omnia delicta] Per præputium carnis intelligit incircumcisionem carnis, qua scilicet quis desideria & concupiscentias carnis non refecat, non circumcidit,

cidit, sed eas pronus sequitur, eisque obedit & indulget.

Delens quod aduersus nos erat chirographum decreti, quod erat contrarium nobis] *chirographum decreti*, est obligatio ad pœnam æternam iuxta decretum Dei, & sententiam damnationis in Adamum & posteros eius peccantes latam. huic enim obligationi ad pœnam æternam sponte peccando quasi manu nostra subscripsimus, nõsque diabolo quasi vindici hac obligatione obligauimus.

VER. 14.
Chirographum decreti abstulit Christus

Et ipsum (chirographum siue obligationem) tulit de medio (id est, sustulit) affigens illud cruci] q. d. Confixit hoc chirographum, & crucifixit, id est, cassauit illud, & aboleuit sua cruce ac morte Christus moriens in cruce. ita Theodoretus.

Ei exspolians principatus & potestates (id est spolians demones sua potestate, dominio & tyrannide in homines, sibi hoc peccati chirographo obligatos & subditos) traduxit confidenter, palam triumphans illos, triumphans de illis, scilicet de hostibus deuictis atque subiectis. in semetipso] id est, per semetipsum, per suam virtutem & victoriam.

VER. 15.

Nemo erga vos iudicet, id est, reprehendat, vel damnet, in cibo aut in potu] id est, in delectu & abstinentia ciborum & potuum Iudæis præscripta, Leuit. 11.

VER. 16.

Aut in parte diei festi, aut neomenia, aut sabbatorum] iam infert non esse audiendos Iudaizantes, qui ciborum delectum & dies festos à lege veteris præscriptos, Christianis obseruandos esse docebant.

Quæ sunt umbra futurorum] id est, quæ sunt ob-

VER. 17.

scura

scuræ significationes rerum futurarum.

Corpus autem Christi.] Sensus : Corpus autem cuius illa sunt umbra, Christi est: hoc est, veritas illorum signorum in Christo adimpletur; illius umbræ corpus est Christus.

VER. 18.

Nemo vos seducat volens in humilitate & religione Angelorum] q. d. Nemo vos à Christo & Ecclesia seorsum post se abducat, nemo vos sibi subdat, vt nouus quasi doctor & hierarcha ad suam sectam & cultum Angelorum vos pertrahat, volens ambulare vel volenter ambulans in hac falsa religione Angelorum. Hanc hæresim ortam esse à Philosophis, finxerunt eos esse quasi minores deos, opifices & gubernatores hominum & mundi. hunc errorem in eo situm fuisse, quòd dicerent Angelos digniores esse Christo, &c. & hac de causa dignitatem & præminentiam Christi super Angelos tam studiosè cap. 1. & alibi inculcat Apostolus, eaque est communis sententia Chrysof. Theodor. Theophyl.

In humilitate] id est, humili gestu, se prosterrendi & adorandi Angelos. iactare falsas Angelorum visiones: rursus non tenere caput, id est, Christum excludere, vt Angelos suum statuunt caput.

Quæ non vidit ambulans] in iis quæ non vidit fastuosus incedens,

Frustra inflatus sensu carnis suæ] id est, frustra superbiens sensu & mente sua carnali, quasi cognitionem, imò visiones habeat rerum sublimium, puta Angelorum rerumque cælestium.

VER. 19.

Et non tenens caput (scilicet Christum, sed pro Christo Angelos substituens, ita Theodor.) *ex quo* (capite Christo) *totum corpus* (Ecclesiæ) *per*

nextus

nexus & coniunctiones subministratum (id est, sub-
ministrationem accipiens spiritus, motus & sen-
sus vitalis à capite) & constructum crescit in au-
gmentum Dei] puta incremento fidei & spiritus
Dei.

Si ergo mortui estis cum Christo ab elementis hu- VER. 10.
ius mundi : quid adhuc tanquam viuentes in mundo
decernitis?] q. d. Cùm per Christum mortui sitis,
& renunciaueritis omni sectæ & philosophiæ
mundanæ Christo contrariæ, quæ non secundùm
Deum, sed secundùm elementa mundi, id est, se-
cundùm principia naturalia & mundana viuere
docet ; cur iterum ea repetitis, quasi rursus se-
cundùm hæc mundi elementa viuere velitis? de-
cernitis (dicentes scilicet id quod sequitur:)

Ne tetigeritis, neque gustaueritis, neque contre- VER. 21.
taueritis] q. d. Quid ex hæresi & religione Ange-
lorum decernitis, his illisve cibis aut creaturis ef-
se abstinendum, dicentes, verbi gratia, Ne tetige-
ritis vxorem, ne gustaueritis vinum aut carnem,
quia hæc à malis angelis creata sunt, & bonis An-
gelis displicent.

Quæ sunt omnia in interitum ipso vsu secundum VER. 22.
præcepta & doctrinas hominum] q. d. Quæ obser-
uantix superstitiosi cultus Angelorum iam di-
ctæ interitum adferunt & damnationem æter-
nam iis, qui ea obseruant, in iis que & in suis An-
gelis, quos ita colunt, sperant, non autem in Chri-
sto. ita Ambrosius & Augustinus.

Quæ sunt rationem quidem habentia sapientia in VER. 23.
superstitione & humilitate, & non ad parcendum
corpori, non in honore aliquo ad satietatem carnis]
rationem, id est, speciem. q. d. At sunt superstitiosa,
quia abstinentiis & obseruantiiis à se confictis,
colunt

colunt Angelos quasi mediatores, excluso Christo. *In humilitate*, scilicet ficta & superstitiosa. & *non ad parcendum corpori*, id est, imparcentia corporis. *non in honore*, &c. id est, negato corpori honore, vel subsidio necessario ad famem exfaturandam.

CAPVT III.

S V M M A R I V M.

Hortatur querere caelestia, membra terrena mortificare, exuere veterem hominem, & induere nouum, charitatem & pacem colere. Maritos, uxores, filios, parentes, seruos, dominos, sui admonet officij.

VERS. I. **I**gitur si consurrexistis cum Christo, *qua sursum sunt quarite*] quoniam per baptismum non solum commortui estis Christo, verum etiam vnà cum eo resurrexistis in nouam vitam: facite ea quæ nouæ vitæ per Christi resurrectionem adumbratæ, conueniunt. *qua sursum sunt quarite*, id est, cogitationes ac studia vestra conferte ad res supernas, cælestes ac diuinas.

Christus sedet à dexteris Dei, quo sensu.

Vbi Christus est in dextera Dei sedens] scilicet in supernis & cælestibus, sedet Christus homo à dextris Dei, id est, præest omnibus quasi summus rex ac iudex, qui tanta dignitate præcellit, vt in eodem folio cum Deo sit, & eadem cum eo adoratione colatur. ita Patres passim. Significat ergo hæc sessio humanæ naturæ Christi, illius ex æl

excellentiā super omnem excellentiā creatam, summam ac singularem eius beatitudinem & gloriā.

Qua sursum sunt sapite] vel curate. nam cælestia sapere aut curare, non aliud est quàm cælestia quærere. VERS. 2.

Non qua super terram] non bona terrena. Similis est Phil. 3. Qui terrena sapiunt, &c.

Mortui enim estis] q. d. Meritò vos adhortor non sapere terrena; quia illis iam mortui estis per baptismum. mortui estis mundo, carni, peccatis, vitæ & conuersationi mundanæ & carnali; imò mortui estis vobisipsis, quia non estis id quod eratis antè. VERS. 3.

Et vita vestra est abscondita cum Christo in Deo] quasi dicat: Mundus non videt vestram diuinam vitam gratiæ, quam habetis, & gloriæ quam expectatis: sicut non videt vitam gloriosam, ad quam resurrexit, quaque viuit iam Christus in Deo, id est, apud Deum.

Cum Christus apparuerit vita vestra; tunc & vos apparebitis cum ipso in gloria] nunc quidem, ait, vita vestra cum Christo abscondita est; sed quando ille toti mundo manifestabitur, veniens gloriosus ad iudicium, ille inquam, qui est vita vestra, vel vita nostra; tunc & vos perfectam, & immortalem vitam assecuti, simul cum eo manifestabimini, magna cum gloria. In hoc corpore quasi latentes viuere debemus, ab omni gloriæ cupiditate alieni; cum autem hoc corruptibile corpus dissolutum fuerit, tum gloria nostra resplendet. VERS. 4.

Mortificate ergo membra vestra qua sunt super terram] hoc est, membra vestra terrena. VERS. 5.
terrena
autem

autem vocantur hæc membra, quia veluti terram deprimunt hominem, & à Deo elongant. dixit, *mortui estis*, id est, mori cœpistis peccatis; hinc verò dicit, *mortificate*, id est, pergite ea mortificare.

*Membra
veteris
hominis
sunt motus
concupiscentiæ.*

*Auauitiam
idolorum
seruitus.*

VERS. 6.

membra terrestria, hinc vocat affectus prauos, & motus concupiscentiæ: hi enim sunt quasi membra veteris hominis, &c. vnde explicans subdit:

Fornicationem, immunditiam, libidinem, concupiscentiam malam, & auaritiam, qua est simulacrorum seruitus] auaritiam, ad significandam insatiabilem cupiditatem turpium voluptatum.

Propter qua venit (venire solet) ira Dei super filios incredulitatis] id est, inobedientiæ. q. d. Super filios inobedientes, incredulos, rebelles Deo & Euangelio.

VERS. 7.

In quibus, (id est, inter quos; vel in quibus, scilicet libidinibus & peccatis iam enumeratis) & vos ambulastis aliquando, cum viueretis in illis.

VERS. 8.

Nunc autem deponite & vos omnia; iram, indignationem, malitiam, blasphemiam, turpem sermonem de ore vestro.

VERS. 9.

Nolite mentiri inuicem] id est, alius ad alium, vel alius aduersus alium. sub nomine mendacij, prohibetur omnis fraus & deceptio.

VER. 10.

Expoliantes vos veterem hominem cum actibus suis, & induentes nouum, eum qui renouatur in agnitionem, secundum imaginem eius qui creauit illum]

*Noui & veteris
hominis
descriptio.*

Vetus homo est homo vitiatus, quatenus scilicet est infectus concupiscentia Adæ: huius motus sunt actus concupiscentiæ, puta motus iræ, gulæ, superbix, &c. Nouus homo est idem homo quatenus spiritu & gratia Christi renouatus est. eum dico hominem, qui renouatur ad agnitionem, id est, ad cognoscendū mysteria reuelata, & sapiendum

dum ea quæ Dei sunt; renouatur, inquam, secundum imaginem Dei creatoris sui; ut sicut in creatione sua factus est ad imaginem & similitudinem Dei per naturam suam rationalem; ita nunc ad Dei imaginem reformetur per gratiam. Est enim homo dupliciter imago Dei; per naturam & per gratiam. imago naturæ consistit in intellectu & voluntate. imago gratiæ, in sanctitate & iustitia. sic exponit Apostolus Ephes. 4. dicens: Induite nouum hominem, qui, &c. Renouatio ergo hæc in eo consistit, ut deponentes vitia, & studentes virtutibus, in dies clarius Deum Deique voluntatem cognoscamus.

Homo dupliciter
est imago
Dei.

Renouatio
mētis
quotidie
facienda.

Vbi non est Gentilis, & Iudæus, circumcisio, & præputium (id est, circumcisus & præputiatus) Barbarus, & Scythæ, seruus, & liber: sed omnia, & in omnibus Christus.] q. d. In hac renouatione Christiana non refert an Iudæus sis, an Gentilis, an Barbarus, an seruus, &c. quia in omnibus ita renouatis, qui nouum hominem, Christum scilicet, induerunt; ipse Christus est omnia, id est, omnis sanctitas, iustitia, religio, & omne bonum, quia Christus eis comunicat suam sanctitatē, iustitiam, &c.

VERS. II

Induite vos ergo sicut electi Dei, sancti & dilecti sicut decet sanctos, dilectos & electos à Deo, ad gratiam & gloriam, *viscera misericordie*, id est miserationum, puta visceratē misericordiam & commiserationem. *benignitatem*, ut sitis comes, blandi, non austeri. *humilitatem, modestiam*, id est, mansuetudinem, lenitatem, *patientiam*] id est, longanimitatem.

VERS. 12.

Supportantes inuicem, & donantes vobismetipsis, si quis aduersus aliquem habet querelam: sicut & Dominus donauit vobis, ita & vos.

VERS. 13

R. Super

VERS. 14
Charitas
vinculū
perfectio-
nis.

VERS. 15

Quid sit,
pax Chri-
sti exul-
ter.

Super omnia autem hac charitatem habete, quod est vinculum perfectionis] id est, vinculum perfectum, quia vinculum est perficiens, id est, perfectè uniens fideles inter se.

Et pax Christi exultet in cordibus vestris, in qua & vocati estis in vno corpore] q. d. inquit Anselmus: Gaudete & tripudiate ob pacem animi. pax victrix instar triumphantis exultet in cordibus vestris. Pax Christi, quasi brabeuta imperet & regat animi vestri motus, gubernet corda vestra. Pax, quæ quasi regina omnes affectus animæ in officio contineat, & passionum bella reprimat. Pax, inquit Augustinus, est serenitas mentis, tranquillitas animi, simplicitas cordis, amoris vinculum, consortium charitatis.

In qua (id est, ad quam) *& vocati estis in vno corpore*, id est, in vnum corpus, puta in vnam Ecclesiam. *& grati estote*] id est, gratiosi, amabiles estote, qui enim tales sunt solent proximis esse benigni, misericordes, compatientes.

VERS. 16

Verbum Christi habet in vobis abundanter] id est opulenter, copiosè. Sensus est: Fides seu doctrina Christi fixam in vobis sedem habeat, vobis que faciat locupletes & abundantes omni sapientia; hoc est, perfecta rerum diuinarum cognitione, quanta nimirum in hac vita sperari potest.

Docentes & commoneutes vosmetipsos psalmis, hymnis, & canticis spiritualibus] & ita quidem, vt vos inuicem, id est alij alios, doceatis & commoneatis, siue exhortemini, canendo psalmos, hymnos, & cantica spiritualia.

In gratia cantantes in cordibus vestris Deo] *In gratia*, inquit Chrysostomus, id est, ex gratia & afflatu Spiritus sancti. *In gratia*, hoc est, cum gratia

tia & voluptate spirituali, scilicet eorum qui audiunt.

Omne quodcumque facitis in verbo aut in opere, omnia in nomine Domini Iesu Christi] supple facite. Sensus Apostoli est, Christianum omnia christiane agere debere, hoc est, in omnibus actionibus suis virtuali intentione, tendere in Deum creditum & speratum, idque per meritum Christi fide apprehensum. q. d. Propter Christum eiusque gloriam facite omnia, quæcumque facitis. Omnia opera vestra talia sint, quæ cedere possint in gloriam Christi, Christusque vestræ vitæ & actionum sit vltimus finis.

VER. 17

Gratias agentes Deo & Patri per ipsum] quia per Christi meritum omnia nobis dona salutaria à Deo Patre proueniunt.

Mulieres subdite estote viris, sicut oportet, in Domino] id est, sicut oportet, secundum Christi Domini legem, voluntatem, Euangelium.

VER. 18

Viri diligite uxores vestras, & nolite amari esse ad illas] id est, ne fitis amarulenti, morosi, difficiles aduersus eas, sed commodos ac faciles vos eis præbete.

VER. 19

Filij obedite parentibus per omnia, scilicet quæ non sunt contra Deum. hoc enim placitum est in Domino] id est, apud Dominum, & coram Domino.

VER. 20.

Patres nolite ad indignationem prouocare filios vestros, ut non pusillo animo fiant] id est, ne animum despondeant, ne animo deiciantur; atque ita resiliant ab officio, vel etiam à fide Christi suscepta.

VER. 21

Serui obedite per omnia dominis carnalibus (temporalibus, etiam Ethnicis) non ad oculum seruientes, quasi hominibus placentes, velut qui hominibus pla-

VER. 22.

cere studeatis, *sed in simplicitate cordis*] id est, recto & simplici corde, sine simulatione.

Timentes Deum] q. d. Sed, inquam, Dei timorem qui videt abscondita cordis, ante oculos habentes.

VERS. 23 *Quodcumque facitis, ex animo operamini, sicut Domino, & non hominibus*] libenter promptoque ac liberali animo; perinde atque si Christo Domino, & non hominibus ministraretis.

VERS. 24 *Scientes quod à Domino accipietis retributionem hereditatis*] si ergo heris ita obediatis, ipsimet Deo obedietis; qui retributionem æternæ hereditatis in cælo seruis ita obedientibus vti promisit, ita reuera præstabit pro hoc eorum obsequio. pro retributionem, Græcè est mercedem, quæ pro merito operum datur.

Merces bonorum operum.

Domino Christo seruite] nam Christo Domino seruitis. q. d. Ac proinde ille Dominus, vtpote fidelissimus & liberalissimus, vestrum seruitium compensabit abundantissimè in futura hereditate cælesti.

VERS. 25 *Qui enim iniuriam facit, recipiet id quod inique gessit: & non est personarum acceptio apud Deum*] qui iniusti sunt, siue domini sint, siue serui, accipient à Deo retributionem damnationis.

CAPVT

CAPVT IV.

SUMMARIVM.

Hortatur eos vt instent orationi, ac simul pro se orent. Item vt circumspicere inter Gentes versentur. Commendat Tychicum & Onesimum, denique salutationibus claudit epistolam.

Domini, quod iustum est & æquum, seruis præstare] Monet, vt non solum præbeant seruis id quod eis iure debetur, veluti victum & vestitum, verum etiam vt æquos & humanos se eis exhibeant; nec omne debitum seruitutis ad amissim exigant, nec omne eorum delictum rigidè puniant. VERS. 1.

Orationi instate, id est, in oratione perseuerate, VERS. 2.
vigilantes in ea in gratiarum actione.

Orantes simul & pro nobis, vt Deus aperiat nobis ostium sermonis ad loquendum mysterium Christi] vt faciat me aperire os meum ad proferendum mysterium salutis humanæ per Christum. VERS. 3.

Propter quod etiam vinctus sum] Relatiuum quod aut ad mysterium Christi refertur, aut ad totum complexum illud, quod est, loqui mysterium Christi.

Vt manifestem illud ita vt oportet me loqui] vt VERS. 4.
loquar mysterium Christi, non quomodocunque, sed vt manifestè illud eloquar, sicut oportet

me loqui, id est, aptè & conuenienter ad persuadendum.

VERS. 5. *In sapientia ambulate ad eos qui foris sunt]* id est, sapienter & prudenter agite cum Ethnicis, vt illos ad fidem Christi pelliciat. ita Ambrosius.

Tempus redimentes] cum infidelibus, inquit, cautè conuersamini, ita vt redimendæ vexationis atque euitandæ persecutionis causa, quo tempus habeatis liberum ad seruiendum Deo, patiamini, si opus sit, etiam dispendium aliquod rerum temporalium.

VERS. 6. *Sermo vester semper in gratia sale sit conditus]* Monet vt sermo, quem habent cum proximis, semper sit respersus sale sapientiæ, idque cum gratia, id est, cum grata iucunditate.

Vt sciatis quomodo oporteat vos unicuique respondere] Hoc ad gratiam sermonis pertinet, nosse loqui & respondere unicuique quemadmodum oportet & conuenit, vt sermone afficiatur.

VERS. 7. *Quæ circa me sunt, omnia vobis nota faciet Tychicus, charissimus frater, & fidelis minister, & conseruus in Domino]* nimirum is per quem mitto hanc epistolam.

VERS. 8. *Quem misi ad vos ad hoc ipsum, vt cognoscat, quæ circa vos sunt]* id est, vt cognoscat quomodo res vestræ se habeant, mihi que renunciât.

Et consoletur corda vestra] referendo quæ circa me sunt.

VERS. 9. *Cum Onesimo charissimo, & fideli fratre, qui ex vobis est]* id est, qui ex vestra gente & vrbe, scilicet est Colossensis, quales & vos estis.

Omnia

Omnia quae hic aguntur, nota facient vobis] scilicet
ij quos dixi, Tychicus & Onesimus.

Salutat vos Aristarchus concaptivus meus] Hic erat VERS. IO
Macedo Thessalonicensis, comes Pauli. Act. 19.
20. & 27.

Et Marcus consobrinus Barnabae] Hic Acto-
rum 12. vocatur Ioannes cognomento Mar-
cus, &c.

De quo accepistis mandata] id est, literas com-
mendatitias seu testimoniales. Si quæras à quo
mandata acceperant Colossenses: dicendum
arbitror, ab Ecclesia Romana. nam si ab
ipso Paulo; dixisset, De quo dedi vobis man-
data.

Si venerit ad vos, excipite illum] id est, hospita-
litate officium illi impendite; humaniter eum
tractate.

Et Iesus, qui dicitur iustus, supple, *salutat vos
qui sunt ex circumcissione*] id est Iudæi.

Hi soli sunt adiutores mei in regno Dei] id est, in VERS. II
prædicatione Euangelij, quod est via ad regnum
Dei caeleste, &c.

Qui mihi fuerunt solatio] tales, inquam,
qui mihi in carcere constituto solatium attule-
runt.

*Salutat vos Epaphras, qui ex vobis est, servus
Christi Iesu, semper sollicitus pro vobis in orationibus*] VERS. III
id est, cum orationibus, quibus nimirum hoc
petebat quod sequitur.

Ut steteris perfecti & pleni in omni voluntate Dei] VERS. IV
id est, in omni eo, in quo vult Deus vos esse
perfectos & plenos, scilicet in sapientia & vita
Christiana.

VER. 13. *Testimonium enim illi perhibeo quod habet multum laborem pro vobis*] id est, studium cum æmulatione; quale est vel sponsi vel paranymphi pro sponsa.

Et pro iis qui sunt Laodicia, & qui Hierapoli] erant hæc ciuitates Colossis vicinæ.

VER. 14. *Salutat vos Lucas medicus, carissimus.* Hieronymus tradit, Lucam Euangelistam medicum fuisse; & eum ipsum, cuius hic mentio est. & *Demas*] Baronius existimat eum, Paulo ad tempus derelicto, postea Romam ad ipsum rediisse, atque in vinculis constituto rursus ministrasse.

VER. 15. *Salutate fratres qui sunt Laodicia*] Hoc monet ad confouendam Christianam amicitiam inter fideles vrbium vicinarum.

Et Nympham, & qua in domo eius est Ecclesiam] Nympha vir fuit, non mulier. magni nominis hic vir fuit, qui domum suam fecerit Ecclesiam.

VER. 16. *Et cum lecta fuerit apud vos epistola hæc*] quam ad vos scribo.

VER. 17. *Facite ut & in Laodicensium Ecclesia legatur: & eam qua Laodicensium est, vos legatis*] ex quo liquet Apostolum loqui de epistola ex Laodicia scripta. Quænam ea sit, & à quo scripta, adhuc quæritur.

Et dicite Archippo: Vide ministerium quod accepisti in Domino, ut illud impleas] vt sensus sit: Dicite Archippo vestræ Ecclesiæ presbytero, vt ministerium sibi ab Epaphra discedente iniunctum in his quæ Domini sunt, probè ac diligenter exsequatur. Certè Apostolus in epistola ad Philemonem vocat eum commilitonem suum.

Salutatio, mea manu Pauli.] Hæc verba cum VER. 18.
iis quæ sequuntur vsque ad finem, affirmat Paulus sua manu se scripsisse loco salutationis, qua claudi solet epistola. Nam reliquam epistolam totam ipso dictante scriptam ab alio quopiam fuisse, existimandum est.

Memores estote vinculorum meorum. Clarum est in carcere scriptam esse hanc epistol. quòd autem rogat vt vinculorum suorum memores sint, non sui causa facit, quasi subsidium tacitè postulans: sed vt confirmentur in fide, pro qua viderent ipsum tanta pati.

Gratia vobiscum, amen.] Græci codices hîc subscribunt: Scripta è Roma per Tychicum & Onesimum.

COMMENTARIA
 IN I. EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 A D
 THESSALONICENSES.

Theſſalonica metropolis Macedoniæ
 vrbs fuit nobiliſſima. In hac vrbe Paulus
 prædicauerat Euangelium, breuique tem-
 pore multos Gentilium, ac præſertim no-
 bilium matronarum conuerterat, vt pa-
 tet A&t. 17. Scriptam eſſe Corinthi anno
 Chriſti 52. docet Baronius: hanc primam
 eſſe omnium epistoſtarum quas ſcripſit
 Paulus, conſtanter aſſerunt Chryſoſtomus
 & Theodoretus.

CAP.

CAPVT PRIMVM.

SVMMARIVM.

Congratulatur fidei & patientia Thessalonicensium; in qua ita profecerant, vt aliis exemplum praberent, & ab iis in alias regiones sermo Dei diulgaretur.

PAVLVS, & Siluanus, & Timotheus, VER. 1.
 Ecclesia Thessalonicensium] subaudi,
 scribunt, aut mittunt hanc epistolam. Est enim hic Siluanus idem cum Sila, qui post discessum Barnabæ, assumptus à Paulo vt socius Euangelicæ prædicationis, &c. Eiusdem Silæ sub nomine Siluani meminit Apostolus, 2. Corinth. 1.

In Deo Patre & Domino Iesu Christo] quæ Ecclesia est in Deo Patre, &c. Dicitur autem esse *in Deo Patre*, tanquam efficiente & gubernante principio. *In Christo*, vt salutis eius, per meritum suæ passionis, authore.

Gratia vobis, & pax] videlicet multiplicetur. VER. 2.
Gratia sermone Apostolico significat beneficium Dei gratuitum ad salutem pertinens; vt est fides, iustitia, eiusque partes & incrementa. *Pax* autem est eiusmodi bonorum quieta possessio. Gratia & pax quid significat.

Gratias agimus Deo semper pro omnibus vobis] id est, pro beneficiis in vos omnes collatis; qualia nimirum postea enumerat, vt fidem, charitatem, sustinentiam.

Memoriam vestri facientes in orationibus nostris sine intermissione, memores operis fidei vestra] VER. 3.
 memo

memores vestri operis ex fide profecti. id opus Græci interpretantur firmitatem & constantiam in periculis; quam suscepto Evangelio Theſſal. ostenderant. vti docet Act. cap. 17.

Labor
charita-
tis quis
sit.

Et laboris, & charitatis] idem est, labor charitatis, id est, labor & molestia, quam sustinuerunt propter amorem Christi dilecti sui. laborem charitatis intellige laborem ex charitate susceptum.

Et sustentia spei Domini nostri Iesu Christi.] Tres virtutes mysticas Theſſalonicensibus attribuit; fidem, charitatem & spem; quibus singulis propria quædam adaptat: fidei, opus; charitati, laborem; & spei, sustentiam seu patientiam. Nam fides ex operibus ostenditur; charitas laborem reddit leuem ac facilem; & spes patientiam gignit. quod enim speramus, per patientiam expectamus.

Ante Deum & Patrem nostrum] id est, coram Deo, qui quidem est pater noster per spiritum adoptionis.

VER. 4.

Scientes fratres, dilecti à Deo, electionem vestram.] q. d. Scio ex signis & coniecturis: quia sc. vestra fidei, constantiæ, patientiæ, charitatis opera video, inde scio, id est, probabiliter colligo, *vestram electionem*, id est, vos esse electos ad gratiam & amicitiam Dei, & si in ea perseueretis, ad gloriam & fruitionem eiusdem. ita Theoph.

VERS. 5.

Quia Evangelium nostrum non fuit ad vos in sermone tantum, sed & in virtute, id est, potentia & efficacia miraculorum confirmatum fuit, *& in Spiritu sancto*] id est, in largitione Spiritus sancti & donorum eius.

Et in plenitudine multa.] Plenitudinem multam

vocat

vocat omnia argumenta, quibus plenam Euangelio suo fidem faciebat, puta miracula, linguas, prophetias, sanctitatem, patientiam, &c.

Sicut ſciitis quales fuerimus in vobis propter vos] quomodo fuerimus inter vos conuerſati veſtræ ſalutis cauſa. Significare vult humilitatem conuerſationis ſuæ tantam, vt immemor iuris ac poteſtatis ſuæ, cum labore & fatigatione manibus operaretur; ſcilicet vt à gratuito doctore commendabilius redderetur Euangelium.

Et vos imitatores noſtri facti eſtis & Domini, excipientes verbum in tribulatione multa, cum gaudio Spiritus ſancti.] Spiritus ſanctus qui per tribulationes bona cæleſtia & diuina repro-mittit, efficit vt homo hæc bona ſibi proponens in tribulatione, quo magis affligitur, eo magis gaudeat.

Ita vt facti ſitis forma (id eſt, exemplaria, typi, & in exemplum) *omnibus credentibus in Macedonia & in Achaia.*

A vobis enim (à veſtra fide, patientia, conſtantia, zelo) *difſamatus* (diuulgatus) *eſt ſermo Domini*] à vobis manauit fama ſermonis Domini, id eſt, prædicationis Euangelicæ.

Non ſolum in Macedonia & in Achaia] in Macedonia, inquam, in qua vos eſtis; & in Achaia, in qua ſum ego.

Sed & in omni loco fides veſtra (rumor & fama fidei & ſanctitatis veſtræ) *que eſt ad Deum* (in Deum, erga Deū) *proſecta eſt*] hoc eſt, dimanauit.

Ita vt non ſit nobis neceſſe quicquam loqui] id eſt, vt nobis non ſit opus apud alios exponere ac referre, quantum apud vos fructum fecerit ſemen verbi Dei; iam enim fama ſermonem noſtrum præcurrit.

VERS. 9. *Ipsi enim de nobis annunciant qualem introitus habuerimus ad vos] ipsi homines annunciant, quòd noster ad vos aduentus refertus fuerit innumeris mortibus. vos tamen non estis offensi in nobis.*

Et quomodo conuersi estis ad Deum à simulacris, seruire Deo uiuo & uero] ita ut seruiretis Deo uenti.

VER. 10. *Et expectare Filium eius de caelis, (quem suscitauit ex mortuis) Iesum] id est, & ut Filium eius Iesum, quem à morte suscitauit, spe certa expectaretis de caelo venturum, scilicet fidei uestrae remuneratorem; qui vos ad eandem secum gloriam assumet.*

Qui eripuit nos ab ira uentura] id est, qui eripit, qui nos liberat à pœna damnationis aeternae, quae superuentura est impiis & infidelibus.

C A P V T II.

S U M M A R I V M.

Commemorat quàm sincerè Euangelium ipsis predicauerit, nolens interim illis esse onerosus, & sanctè apud eos conuersatus: commendat eorum obedientiam, ad suscipiendum; & constantiam, ad retinendum Euangelium.

VER. 1. **N***Am ipsi scitis, fratres, introitum nostrum ad vos, quia non inanis fuit] id est, fructu uacuum, sed valdè fructuosus.*

Sed

Sed ante paſſi (id eſt, malis afflicti) & *contumeliis affecti, ſicut ſcitis, in Philippis.*] Hæc Paulus de ſe & Sila, commemorat, qui grauem perſecutionis impetum paſſi ſunt, & publicè virgis cæſi (id enim eſt quod dicit *contumeliis affecti*) ac poſtea in carcerem coniecti, Act. 16. VER. 2.

Fiduciam (tamen) *habuimus in Deo noſtro*, id eſt, libertate, audacia uſi ſumus, *loqui ad uos* (ad loquendum & prædicandum uobis) *Euangelium Dei, in multa ſollicitudine*] id eſt, in multo agone, lucta, certamine.

Exhortatio enim noſtra non de errore (fuit.) VER. 3.
 q. d. Non prædicauimus falſa dogmata, ut faciunt Philoſophi, & Gentium doctores & ſacerdotes, *neque de immunditia.* q. d. Non docui immunda, ſiue carmina magica, ut magiſtri veſtri, inquit Theophyl. *neque in dolo*] quaſi in tradendo Euangelio non Chriſti gloriam, neque ſalutem veſtram, ſed lucrum & gloriam noſtram ſpecta-remus.

Sed ſicut probati ſumus à Deo] id eſt, electi: Deus VER. 4.
 enim Paulum probauit, id eſt elegit, & eligendo dignum & probatum fecit Apoſtolum & Euangelij præconem, Act. 9.

Ut crederetur nobis Euangelium, ita loquimur] ita cum omni fide, ſinceritate & integritate illud prædicamus.

Non quaſi hominibus placentes, hoc eſt, placere cupientes & fatagentes; *ſed Deo*, cupientes placere, cuius in Euangelio prædicando miniſtri ſumus. *qui probat corda noſtra.*] id eſt, expendit & explorat intentionem, deſideria & fundum cordis noſtri.

Neque enim aliquando fuimus in ſermone adulationis, VER. 5.

tionis, sicut scitis] id est, nunquam studium nobis fuit vobis assentari; non fuimus vobis locuti placencia, sed vtilia; quemadmodum ipsi nostis ac testari potestis.

VER. 6.

Neque in occasione auaritia, congregandi opes, & ditandi me: Deus testis est.

Nec querentes ab hominibus gloriam, neque à vobis, neque ab aliis] quibuscunque.

VER. 7.

Cum possemus vobis oneri esse ut Christi Apostoli] id est, potestatem & ius haberemus onerandi vos sumptu sustentationis nostræ, sicut habent Apostoli Christi.

Sed facti sumus paruuli in medio vestrum] id est, humiliter ac submissè nos gerentes; itémque lenes ac placidi; nec auctoritatem præferentes, nec allegantes potestatem.

Tanquam si nutrix foueat filios suos] id est, more matris prolem nutrientis, blandiens, non imperans, &c.

VER. 8.

Ita desiderantes vos, id est, cum affectu desiderantes, cupide volebamus tradere vobis non solum Euangelium Dei, sed etiam animas nostras] non solum impertire doctrinam Euangelicam, verùm etiam vitam nostram impendere.

Quoniam carissimi nobis facti estis] quia vos ex animo diligebamus.

VER. 9.

Memores enim estis fratres laboris nostri & fatigationis.] Intelligit opus manuum, quod cum labore & fatigatione exercebat, victus quærendi causa, ne Theſſalonicenses sumptu grauaret: quod sanè maximi erga eos amoris indicium erat.

Nocte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus, predicauimus in vobis Euangelium Dei.

Vos testes estis, & Deus] id est, vosipfos huius rei quam dicturus sum, testes appello; imò & Deum aduoco testem. VER. 10.

Quam sancte, & iuste, & sine querela vobis, qui credidistis, fuimus] id est, vobiscum versati sumus, vobiscum nos gessimus.

Sicut scitis qualiter unumquemque vestrum (sicut pater filios suos)] se comparat patri, filios suos instituenti. VERS. 11.

Deprecantes vos & consolantes, testificati sumus, vt ambularetis digne Deo] id est, vt conuersarentur sicut decet cultores ac seruos Dei. VER. 12.

Qui vocauit vos in suum regnum & gloriam] Gloriam mentionem adiungit, vt eos inter afflictiones animet, & spe præmij corroboret ad perseverantiam conuersationis Deo dignæ.

Ideo & nos gratias agimus Deo sine intermissione] indefinenter, assiduè. Post multa de suo erga eos officio interposita, declarat, gratias agens Deo pro beneficio tam boni successus. VERS. 13.

Quoniam cum accepissetis à nobis verbum auditus Dei] verbum auditum à Deo, seu quod ego, & Apostoli à Deo audiimus & accepimus. *Verbum Dei* vocat Euangelij doctrinam ab ipso Deo traditam, siue ea scripto mandata sit, siue non. sic Isa. cap. 53. ait: Domine, quis credidit auditui nostro? hoc est, sermoni nostro, quem à te, Domine, audiimus. *Quod verbum auditus.*

Accepistis illud non vt verbum hominum, sed (sicut est vere) verbum Dei] id est, vt verbum quod Deus ipse locutus est: qui cum sit prima veritas nec falli potest, nec fallere.

Qui (Deus) operatur in vobis qui credidistis] quod verbum agitur, exercetur, incitatur (nimirum agente

agente Deo) in vobis qui credidistis, id est, qui illud velut semen quoddam fructiferum fide suscepistis; agitur autem ad omne genus piarum actionum.

VERS. 14 *Vos enim imitatores facti estis fratres, Ecclesiarum Dei, quæ sunt in Iudæa in Christo Iesu*] id est, quæ in fide & religione Christi Iesu sunt perseverantes.

Quia eadem passi estis & vos à contribulibus vestris, sicut & ipsi à Iudæis.

VERS. 15 *Qui (scilicet Iudæi) & Dominum occiderunt Iesum, & Prophetas, & nos persecuti sunt, & Deo non placent*] imò magnopere displicent atque exosi sunt, gravissimè ab eo puniendi.

Et omnibus hominibus (id est, omnium hominum salutem) aduersantur.

VERS. 16 *Prohibentes nos Gentibus loqui ut saluæ fiant*] id est, impediētes nos quantum in ipsis est, ne Gentibus annunciemus Euangelium salutis.

Vt impleant peccata sua semper] dum peccare non desinunt, semper peccata peccatis accumulānt, donec tandem impleant eorum mensuram usque ad summum; quando iam non aliud eis restabit quàm terribile iudicium Dei.

Peruenit enim ira Dei super illos usque in finem] id est, ad extremum usque. Exponimus de permanentia iræ diuinæ usque in æternum, super multitudine eorum qui ex illo populo sunt à Deo reprobati.

VERS. 17 *Nos autem fratres, desolati à vobis ad tempus horæ, aspectu, non corde*] Ostendit se inuitum vrgente persecutione ab eis discessisse. Act. 17. Desolati vel orbati, quomodo filius patre, aut pater filii orbatur.

Abundantius festinauimus faciem vestram videre

cum multo desiderio] id est, ut vobis, etiam corpore, presentes essemus.

Quoniam volumus venire ad vos : ego quidem Paulus, & semel, & iterum; sed impedit nos Satanas] id est aduersarius, nimirum diabolus. quia mali homines instigante Satana progressum Evangelij impediabant; vel insidias Apostolo struentes in via, &c. VER. 18.

Qua est enim nostra spes, aut gaudium, aut corona gloria? nonne vos ante Dominum nostrum Iesum Christum estis in aduentu eius?] id est, nonne vos estis spes nostra, & gaudium nostrum, & corona gloriae coram Domino nostro Iesu Christo, cum aduenerit redditurus unicuique secundum opera sua? Corona gloria, id est, decus, ornatus, splendor, gloria, magnificentia. VER. 19.

Vos enim estis gloria nostra & gaudium] per vos ero gloriosus & illustris in regno Christi, ut merito de vobis gloriari possit. VER. 20.

C A P V T III.

S U M M A R I V M.

Indicat se plurimum consolationis accepisse ex fide & charitate ipsorum, quae ex Timotheo ad eos misso cognouerat. Item, sese magno teneri desiderio inuisendi eos; optans ut in bono magis magisque confirmentur.

Propter quod non sustinentes amplius, id est, non amplius ferentes, supple, desiderium cognoscendi VER. I.

scendi res vestras, & vobiscum agendi. placuit nobis remanere Athenis, solis.

VERS. 2. *Et misimus Timotheum fratrem nostrum*] vt per eum meam præsentiam vobis exhiberem.

Et ministrum Dei in Euangelio Christi] Cur autem miserit ad eos Timotheum, exponit verbis sequentibus:

Ad confirmandos vos & exhortandos pro fide vestra] vt vos in fide confirmaret & exhortaretur ad perseverantiam.

VERS. 3. *Vt nemo moueatur in tribulationibus istis*] persecutionibus Iudæorum & Gentium. De suis afflictionibus Apostolum loqui, sequentia docent.

Ipsi enim scitis quod in hoc positi sumus] q. d. Nouum vobis videri non debet quòd hæc patiar, &c. Respicit ad illud quod de ipso Dominus dixerat, Act. 9. Ego enim ostendam illi, quanta oporteat eum pro nomine meo pati.

VERS. 4. *Nam & cum apud vos essemus, prædicebamus vobis passuros nos tribulationes, sicut & factum est, & scitis*] partim experientia, partim fama & relatu aliorum.

VERS. 5. *Propterea & ego amplius non sustinens, desiderium, scilicet agnoscendi fidem, & res vestras, misi (Timotheum) ad cognoscendam fidem vestram*] num firma esset & constans, an aliqua parte labefactata.

Ne forte tentauerit vos is qui tentat] vt pote qui metuum, ne quo pacto tentator ille, scilicet diabolus, occasione mearum afflictionum vos tentauerit, ac tentatione impulerit ad aliquem fidei defectum.

Et inanis fiat labor noster] labor, quem vobis instituendis

stituendis insumpsi, reddatur irritus & infructuosus. quamuis Apostolo salua manerent præmia sui laboris.

Nunc autem veniente Timotheo ad nos à vobis, & annunciante nobis fidem & charitatem vestram] id est, bonum nuncium retulisset fidei & charitatis vestræ perseverantis & inconcussæ. VER. 6.

Et quia memoriam nostri habetis bonam semper] id est, cumque nunciasset vos retinere bonam & honorificam nostri memoriam, eamque iugem ac perpetuam.

Desiderantes nos videre, sicut & nos quoque vos] Per hoc significat se ab illis ut præceptorem à discipulis, redamari; quod ut sibi gratissimum commemorat.

Ideo consolati sumus, fratres, in vobis, in omni necessitate & tribulatione nostra, per fidem vestram] q. d. Nihil istorum malorum graue duco, posteaquam cognoui fidem vestram, de qua metuebam, esse in tuto. VER. 7.

Quoniam nunc vivimus, si vos statis in Domino] q. d. Licet ad mortem usque affligamur, dum tamen audiuius vestram constantiam & fidem, quam habetis in Domino, quasi reuiuiscimus, & à mortuis excitamur. VER. 8.

Quam enim gratiarum actionem possumus Deo retribuere pro vobis] de vobis, qui perstitistis in fide; quasi dicat. Nullas satis dignas, ac tanto beneficio pares. VER. 9.

In omni gaudio, super omni gaudio, quo gaudemus propter vos (in fide inter aduersa constantes) *ante Deum nostrum*] id est, in conspectu Dei nostri.

Nocte ac die abundantius orantes, ut videamus faciem vestram. VER. 10.

Et compleamus ea quæ desunt fidei vestra] q. d.
 Opto vos videre vt imperfectam euangelizationem meam & instructionem vestram, quam ob Iudæorum persecutionem abrumpere coactus sum, absoluaui & perficiam.

VERS. II. *Ipse autem Deus & pater noster] id est, Deus qui idem est pater noster, ea nimirum ratione qua nos sibi in filios adoptauit.*

Et Dominus noster Iesus Christus dirigat viam nostram ad vos] Verba sunt optantis cum precatione, vt prosperum iter ad eos habeat, ea facturum quæ dixit.

VERS. II. *Vos autem Dominus multiplicet, vt numerus fidelium, quem relinquere coactus sum, multiplicetur, & numero augeatur. & abundare faciat charitatem vestram in inuicem & in omnes] abundare & exuberare faciat mutuam inter vos charitatem; nec solum inter vos, sed erga omnes homines, etiam infideles & vestra salutis inimicos.*

Quemadmodum & nos in vobis] quemadmodum ego charitate abundo erga vos omnes, vt qui etiam mori paratus sum pro vestra salute.

VERS. I3. *Ad confirmanda corda vestra sine querela in sanctitate] Dominus vos abundare faciat charitate, ita vt per eam confirmet corda vestra in omni bono; vos, inquam, reddendo irreprehensibiles atque sine offensione viuentes, idque cum sanctimonia, id est, puritate & munditia priuata animi & corporis.*

Sancti-
 cis vera
 periphra-
 sis.

*Ante Deum & patrem nostrum] id est coram Deo, vt tales sitis in conspectu Dei Patris nostri, quem nihil latet; & non solum in oculis hominum qui tantum vident ea quæ foris apparent, periphra-
 sis est veræ sanctitatis.*

In aduentu Domini nostri Iesu Christi cum omnibus sanctis eius, vt in aduentu Christi tales sitis, & inueniamini cum omnibus sanctis eius, id est, cum omnibus per ipsum sanctificatis. Amen] id est, fiat.

CAPVT IV.

SUMMARIVM.

Hortatur eos ad munditiam & sanctitatem vitæ; ad laborem, quo vitam transigant. Consolatur eos super morientibus; quos resurrecturos docet simul resurrectionis modum exponens.

DE cetero ergo, fratres, rogamus vos, & obsecramus in Domino Iesu, vt quemadmodum accepistis à nobis, quomodo oporteat vos ambulare, & placere Deo. magna ars & sapientia est, nosse ambulare cum Deo. sic & ambuletis, vt abundetis magis] supple, in hac ambulatione & placentia Dei; vt in eo quod dixi, magis magisque proficiatis.

VERS. 1.

Scitis enim, quæ præcepta dederim vobis per Dominum Iesum] id est, per auctoritatem & mandatum Domini Iesu, ego Paulus quasi legatus Iesu præcepta vobis dedi.

VERS. 2.

Hæc est enim voluntas Dei, sanctificatio vestra, vt abstineatis vos à fornicatione] scilicet, vt studeatis sanctitati. Sanctitas, inquit S. Dionys. est ab omni iniquatione libera, incontaminatissima & perfectissima puritas. & sic sanctitas oppo-

VERS. 3.

Quid est
sanctitas

nitur cuius peccato, estque virtutum omnium completio.

VERS. 4. *Ut sciat unusquisque vestrum vas suum possidere in sanctificatione*, id est, in puritate & castitate. & honore] *Vas est corpus.* Per vas accipiemus corpus: corpus enim est vas & instrumentum animæ. Vult ut quisque vas, id est, corpus suum, possideat in sanctificatione & honore, id est sanctè, hoc est, castè & honestè.

VERS. 5. *Non in passione desiderij*] id est, non in affectu libidinis, ut scilicet mens non seruiat desiderijs carnis, sed caro seruiat rectis voluntatibus mentis, ait Anselmus.

Sicut & Gentes que ignorant Deum] Significat autem Dei ignorantiam fuisse causam cur Gentes sese in omne genus turpium voluptatum immergerent.

VERS. 6. *Et ne quis supergrediatur, neque circumueniat in negotio fratrem suum*] Agit de libidine & immunditia. Adulterium ergo vocat supergressionem, id est, præuaricationem. idem circumuentionem vocat, qua quis fraudulenter vsurpat vxorem alterius.

Quoniam vindex est Dominus de his omnibus, sicut prædiximus vobis, & testificati sumus] sicut iam antè cum apud vos essemus, contestando ac denunciando vobis diximus: uti fieri solet in re graui.

VERS. 7. *Non enim vocauit nos Deus in (ad) immunditiam, sed in (ad) sanctificationem*] id est, castimoniam.

VERS. 8. *Itaque qui hæc spernit, non hominem spernit, sed Deum*] igitur qui spernit ac reicit illa præcepta, non tam spernit hominem Dei ministrum, à quo proponuntur; quàm ipsum Deum, à quo data sunt.

Qui

Qui etiam dedit ſpiritum ſuum ſanctum in vobis] qui per Spiritum ſanctum, quem vobis impertuit, nos fecit verbi ſui miniſtros, ac poteſtatem dedit præcipiendi.

De charitate autem fraternitatis non neceſſe habemus ſcribere vobis] de charitate fraterna, qua nimirum vos invicem Chriſtiani diligatis, non admodum opus habetis, vt hac epiſtola vos admoneam.

VER. 9.

Ipsi enim vos à Deo didicistis. q. d. A Deo docti vel edocti eſtis: Deus enim per legem Chriſti, & per internam Chriſti gratiam & inſtinctum vos docuit, vt diligatis invicem] à quo iam edocti erant ſe invicem diligere.

Etenim illud (diligere, & ſigna dilectionis exhibere) facitis in (erga) omnes fratres in uniuersa Macedonia.

VER. 10.

Rogamus autem vos fratres, vt abundetis magis] id eſt, vt in hac fraterna charitate quam à Deo didicistis, eodem doctore ſtudeatis proficere.

Et operam detis, vt quieti ſiſis] id eſt, placidè & ſine tumultu agant, aliorum quietem non turbent, alienis officiis & negotiis non ſe miſceant, ſed propria curent.

VER. 11.

Et vt veſtrum negotium agatis] Vult vnumquemque ſuæ vocationi & operi intendere, non alienis rebus ſe ingerere.

Et operemini manibus veſtris, ſicut præcepimus vobis] cum apud vos eſſemus.

Et vt honeſte ambuletis ad eos qui foris ſunt] decenter atque honeſtè vos geratis erga eos qui non ſunt Chriſtiani; hoc eſt, decorè vos geratis cum Gentibus.

Et nullius aliquid deſideretis] q. d. Ne inopia

quæ ex otio sequi solet, cogamini aliena desiderare. Piger enim, inquit Sapiens, semper est in desiderio.

VER. 12. *Nolumus autem vos ignorare fratres de dormientibus*] illud scilicet mysterium resurrectionis, mortui vocantur dormientes ob spem resurrectionis qua celerrimè euigilabunt ex somno mortis, & ex lecto, id est, de sepulchro suo.

Mortui
vocantur
dormientes,
cur?

Vt non contristemini, sicut & ceteri qui spem non habent] sicut Gentiles, qui destituti lumine fidei, spem resurrectionis ac vitæ post mortem securæ nullam habent.

VER. 13. *Si enim credimus quod Iesus mortuus est, & resurrexit ita &* (supple pariter credere debemus quòd) *Deus eos qui dormierunt per Iesum, adducet cum eo.*] Fideles enim qui Christum in seipsum habentes moriuntur, dormiunt per Iesum, id est, in Iesu. puta in Iesu fide, charitate, ac spe resurrectionis. adducet hos Deus, scilicet è sepulchris euocatos ad vitam nouam & gloriosam, atque ad beatam immortalitatem.

VER. 14. *Hoc enim vobis dicimus in verbo Domini*] id est, per verbum, reuelationem & doctrinam Domini. q. d. Non quod à meipso, sed quod à Christo didici, loquor & doceo, mysterium scilicet resurrectionis.

Quia nos qui viuimus, qui residui sumus in aduentum Domini, id est, quicumque uiuent siue ex nobis, siue ex posteris nostris, quorum ego personam hinc induo & subeo, vt de iis in mea persona loquar, ita S. August. non praueniemus (in resurrectione) eos qui dormierunt] id est, somno (scilicet mortis) sopitos, qui antè dormierunt. Priùs ergo mortui, non longius distant à resurrectione quam poste

posteriùs defuncti, aut ij qui viuunt: vtrique enim simul resurgent.

Quoniam ipse Dominus (Christus iudex) in iussu, & in voce Archangeli, & in tuba Dei descendet de celo.] Vox Archangeli, non tantùm colliger, sed & suscitabit mortuos. *In iussu*, id est, cum iussu. *In voce*, id est, cum voce. *In voce Archangeli*, quæ sit tuba Dei, vel in voce tubæ, aut tubali Dei. vox ergo Archangeli eadem erit cum tuba Dei. Hæc tuba Archangeli, Ioan. 5. vocatur vox Filij Dei, quia licet ministerio Angelorum, iussu tamen Filij Dei formabitur, ab eòque vim suscitandi mortuos accipiet. Audient vocem Filij Dei, id est, sentient vim huius vocis, vel audient, id est, illi obedient resurgendo.

VER. 15.

Vox Archangeli eadem cum tuba Dei.

Et mortui qui in Christo (in Christi fide & gratia, siue Christi fideles & amici) sun, resurgent primi] id est, primùm, nimirum antequam rapiantur obuam Christo in aëra.

Deinde nos qui viuimus, qui relinquimur, simul rapiemur cum illis, (qui ex mortuis resurrexerunt) in nubibus obuam Christo in aëra] rapiemur tum ab Angelis, tum à virtute Christi in aëra, vt ibi in nube splendidissima quasi throno confidenti ad iudicium peragendum, Sancti omnes in nubibus splendidis, quasi thronis assistant, ac quasi assideant, ita tamen vt quisque suo ordine & gradu pro meritis confideat.

Sancti cū Christo sedebunt in nubibus splendidis.

Et sic semper, videlicet tam in iudicio quàm in cælo, ad quod mox ascendent, cum Domino (Christo) erimus. itaque consolamini inuicem in verbis istis] nimirum eorum commemoratione mutuam fidem & spem excitando.

VER. 17.

C A P.

CAPVT V.

SVMMARIVM.

Docet diem Domini esse incertum, monens unumquemque ut vigilet, & versetur in operibus lucis. Commendat eos qui presunt, aliâque pietatis præcepta tradit.

VER. 1. **D**E temporibus autem, & momentis, fratres, non indigetis ut scribamus vobis] quo scilicet tempore & momento Christus venturus sit ad iudicium.

VER. 2. *Ipsi enim diligenter* (id est, exactè, planè, certò) *scitis, quia dies Domini sicut fur in nocte, ita veniet*] scilicet inopinatò & inexpectatus.

VER. 3. *Cum enim dixerint: Pax & securitas*, id est, tuta sunt omnia, nihil est periculi, nullus metus, *tunc repentinus eis superueniet interitus*] id est, instat vel imminet exitium.

Sicut dolor in utero habenti, id est, parturienti: hanc enim repenti nesciam dolor partus corripit. & non effugient.] q. d. Nec vlla ratione poterunt effugere malum imminens.

VER. 4. *Vos autem fratres non estis in tenebris*] id est, vos cum sitis illuminati per fidem viuam, non iam estis in nocte tenebrarum, id est, infidelitatis ac cæterorum vitiorum.

Vt vos dies illa tanquam fur comprehendat] hoc est, opprimat ac perdat; sed eos solos quos somno ac tenebris occupatos inueniet, id est, malos.

Omnes

Omnes enim vos filij lucis estis, & filij diei] id est, VER. 5.
fide illuminati, & ad opera lucis ac diei (quæ
sunt opera fidei, cæterarumque virtutum) exer-
cenda per Christi gratiam vocati.

Non sumus noctis, neque tenebrarum] scilicet
filij, id est, noctis ac tenebrarum opera sectantes.

Igitur non dormiamus, sicut & cæteri] som- VER. 6.
no peccatorum, desidiæ, ignorantia Dei & sa-
lutis.

Sed vigilemus, & sobrii simus] quasi in die; hoc
est, semper simus in expectatione iudicis ven- *Vigilan-*
turi, quod est vigilare; semperque iustis ac tem- *dum esse*
peratis actionibus intenti, quod est sobrios esse. *semper.*

Qui enim dormiunt, nocte dormiunt. dormientes VER. 7.
vocat eos, qui in malitia dormiunt: & qui ebrii
sunt, nocte ebrii sunt.] Vocat ebrios scilicet eos qui
cupiditatibus animi, & perturbationibus indul-
gent.

Nos autem qui diei sumus, sobrii simus, induti lo- VER. 8.
ricam fidei & charitatis, & galeam spem salutis.] Non
fatis est vigilare, verum opus etiam armari. Lorica
ergo qua pectus & totum corpus obarmemus,
fit fides, & bona opera charitatis: galea verò no-
stra fit spes salutis.

Quoniam non posuit nos Deus in iram] id est, *Galea*
Deus non posuit, constituit, ordinavit nos ad *spes sa-*
iram seu vindictam, id est, non prædestinavit nos, *lutis.*
ad æternam damnationem. VER. 9.

Sed in acquisitionem salutis] id est, sed ad æter-
nam salutem efficaciter acquirendam.

Per Dominum nostrum Iesum Christum] Deus
per Christum nos prædestinavit ad salutem. nam
à Deo per Christum nos electos esse, sermo est
Apostolo frequens. Ephes. 1. & alibi.

VER. 10.

Qui mortuus est pro nobis.] Mortuus est autem pro nobis, ne nos maneremus in morte. sed vt in æternum viueremus.

Vt siue vigilemus (id est, viuamus) siue dormiamus (id est, moriamur) simul cum illo viuamus] nimirum hîc in gratia, post mortem verò in gloria: id quod propriè est viuere cum Christo. nam alioqui, durante mortali hac vita, magis in Christo, quàm cum Christo viuere dicimur.

VER. 11.

Propter quod consolamini inuicem] scilicet per ea quæ de resurrectione mortuorum & vita perpetua cum Christo ducenda, iam ex me audiistis.

Et adificate alterutrum] id est, mutuam salutem promouete piis sermonibus, quibus ad spem beatæ resurrectionis & vitæ æternæ, fratrum animi excitentur.

Sicut & facitis] hoc addit, quo gratior sit exhortatio laudi permixta.

VER. 12.

Rogamus autem vos, fratres, vt noueritis (id est notetis, & rationem eorum habeatis) eos qui laborant (in prædicando Euangelio, & re Christiana procuranda ac promouenda) inter vos.

Et præsumt vobis in Domino (id est, in Domini Christi familia, hoc est, Ecclesia) & monent vos] nempe de iis quæ agere aut fugere debeat.

VERS 13.

Vt habeatis illos abundantius in charitate, vt eos abundantius ametis & foueatis, quasi filij parentes vestros spirituales. ita Theophyl. propter opus illorum.

Pacem habete cum eis.

VER. 14.

Rogamus autem vos fratres.] Hîc iam alloquitur eos qui præsumt, & partes quasdam eorum officij attingit.

Corri

Corripite inquietos] admonete inordinatos, qui pacem & tranquillitatem publicam turbant malis ac dissolutis moribus.

Consolamini pusillanimes] ne in aduersis animum despondeant, ne grauiori tentatione pulsati victoriam desperent.

Suscipite infirmos] subleuate infirmos, eos qui fide sunt infirmi, quique in via Dei facile scandalizantur.

Patientes estote ad omnes] id est longanimes, lenes & mansueti estote erga omnes; non solum infirmos & pusillanimes, verum etiam erga inquietos.

Videte ne quis malum pro malo alicui reddat. VER. 15.
sed semper quod bonum est sectamini in inuicem, & in omnes] id est, benefacite inuicem & omnibus.

Semper gaudete] gaudio spirituali; hoc enim inter aduersitates & pressuras singulare leuamen est, iis praesertim qui patiuntur pro Christo. VER. 16.

Sine intermissione orate.] Iter monstrat, quo fiat vt semper gaudeamus, orationem nimirum quae non cesser, atque gratiarum actionem. Oratione est tutela pacis, mœrentium consolatio, lætantium iucunditas, lugentium solamen, morientium sepultura, &c. Nulla est alia in tota vita humana pretiosior oratione possessio, ait S. Ephrem. VER. 17.

Elogia
orationis.

In omnibus gratias agite] tam in aduersitate, quàm in prosperitate, &c. VER. 18.

Hac est enim voluntas Dei in Christo Iesu (per Christum Iesum) *in omnibus vobis*] quasi dicat: Hac faciendo placebitis Deo per Christum, sine quo nihil placere potest.

Spiri

VER. 19.

Spiritum nolite extinguere] id est, dona, gratias, lumina, afflatus, impulsus, & vt sequitur, prophetias Spiritus sancti, qui est quasi lampas præfulgens in nocte huius sæculi. *Nolite desidia, terrenis curis, desideriis carnalibus, quasi iniecta aqua vel puluere extinguere.* Spiritum, inquit Ambrosius, extinguit, qui incipientem loqui spiritualia, contradictione sua sopit.

*Spiritum
extin-
guere
quid sit.*

VER. 20.
& 21.

Prophetias nolite spernere, omnia autem probate, quod bonum est tenete] hoc est, omnia quæ dicuntur à fratribus tanquam prophetantibus, diligenter expendite, discutite, & diiudicate, qualia sint: & quidquid inueneritis bonum, sanæque doctrinæ consentaneum, id retinete.

VER. 22.

Ab omni specie mala abstinete vos.] Monet, ne quid agant, quod mali, id est, peccati, speciem præ se ferat, etiam si per se malum non sit.

VER. 23.

Ipsè autem Deus pacis sanctificet vos per omnia.] Deus pacis, scilicet auctor, sanctitatem addat, id est, vitæ puritatem, &c. *Per omnia*, id est totos, vt toti sitis sancti & perfecti in omnibus, nimirum in spiritu, anima & corpore.

Vt integer spiritus vester, & anima, & corpus, sine querela in aduentu Domini nostri Iesu Christi seruentur.] Precor vt Deus pacis vos totos, ac per omnia sanctificet, id est spiritu, anima & corpore mundos constituat, vtque integrè & omni ex parte hæc omnia irreprehensâ seruentur, & seruata inueniantur in aduentu Domini, quando reddet vnicuique secundùm opera sua.

VER. 24.

Fidelis est, qui vocauit vos: qui etiam faciet] id est, efficiet & perficiet, vt integritatem iam dictam, ad quam vos vocauit, conseruetis, & ad æternam salutem perueniatis, si videlicet eius gratiæ

gratiae non delictis, illique cooperemini. ita Theophyl. & Anselm.

Fratres orate pro nobis] Quid cupiat declarat in VER. 25.
2. epistola dicens: Orate pro nobis, ut sermo Dei
currat & clarificetur, &c.

Salutate fratres omnes in osculo sancto] Similis salu- VER. 26.
tatio in epistola ad Rom. & vtraque ad Co-
rinthios.

Adiuro vos per Dominum, ut legatur epistola hac VER. 27.
omnibus sanctis fratribus] scilicet iis qui apud vos
sunt.

Gratia Domini nostri Iesu Christi vobiscum amen.] VER. 28.
Concludit epistolam consueta valedicendi for-
ma, qua Christi gratiam iis precatur; eo nomine
comprehendens omne genus beneficiorum, quae
nobis à Deo per Christum donantur.

T e COM

COMMENTARIA
 IN II. EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD THESSALONIC.

CAPVT PRIMVM.
 SVMMARIVM.

Deo gratias agit pro fide & constantia Thessalonicensium: addens eos merito patientie accepturos premium, persecutores autem poenas daturus, in aduentu Domini.

VERS. I.

AVLV S, & Siluanus, & Timotheus, Ecclesia Thessalonicensium, in Deo Patre nostro, & Domino Iesu Christo] Ad-
 dens nostro, significat Deum, qui Christi pater est, vt filij naturalis, etiam nostrum esse patrem vt filiorum adoptionis; per hoc innuere volens dignitatem vocationis nostræ, qua vocati sumus in societatem & fraternitatem Filij Dei.

Gratia

Gratia vobis & pax à Deo Patre nostro, & Do- VERS. 2.
mino Iesu Christo.

Gratias agere debemus semper Deo pro vobis, fra- VERS. 3.
tres] semper, id est, assidue, quàm frequentissimè.

Ita ut dignum est] uti par est, uti postulat à no-
bis ratio iustitiæ erga Deum.

Quoniam supencrescit fides vestra] id est, quòd
fides vestra vehementer augetur, quòd in fide
plurimum proficitis.

Et abundat charitas uniuscuiusque vestrum in
inuicem] & quòd vestrum omnium charitas cu-
iusque in alterum exuberat; nimirum declarata
quotidianis & frequentibus beneficiis, quæ vo-
bis mutuo impenditis.

Ita ut & nos ipsi in vobis gloriemur in Ecclesiis VERS. 4.
Dei] hoc est, ut nos ipsi de vobis gloriemur apud
alias Ecclesias Dei, vestro exemplo cohortan-
tantes cæteros.

Pro patientia vestra, & fide, & in omnibus per-
secutionibus vestris & tribulationibus, quas sustinetis]
Patientiæ fidem adiungit, eò quòd fide Christi,
ac spe futurorum bonorum, ad ferendas persecu-
tiones animati fuerant Thessalonicenses.

Quas sustinetis in exemplum iusti iudicij Dei, ut VERS. 5.
digni habeamini in regno Dei, pro quo & patimini] In
exemplum, id est, in documentum. q. d. Vos qui
tanta patimini, estis documentum, & ostenditis
rectum esse iudicium Dei, cum ob tantas tribu-
lationes retribuit vobis regnum æternum: hoc
enim iusto Dei iudicio tantum patientibus debetur.

Si tamen iustum est apud Deum, retribuere tribu- VERS. 6.
lationem iis qui vos tribulant] Ergo patientia hæc
meretur hanc gloriam, sicut scelera pœnam; er-
go est meritum bonorum operum.

VERS. 7. *Et vobis, qui tribulamini, requiem nobiscum*] scilicet à pressuris huius mundi, quam Ioannes vocat requiem à laboribus, Apoc. 14.

In reuelatione Domini Iesu de celo, cum Christus apparebit iudex in die iudicij, cum Angelis virtutis eius] id est potentia, cum virtute, id est, exercitu Angelorum: qui potentissimas secum ducet acies Angelorum ad iudicium, & vindictam impiis.

VERS. 8. *In flamma ignis dantis vindictam iis, qui non nouerunt Deum, & qui non obediunt Euangelio Domini nostri Iesu Christi*] q. d. Dominus Iesus per flammam ignis dabit vindictam impiis,

VERS. 9. *Pœna im-piorum erit æterna.* *Qui pœnas dabunt in interitu æternas, id est, interitum & mortem æternam lucent, &c. à facie Domini*] id est, à præsentia, vel ab ore & sententia Christi iudicis.

Et à gloria virtutis, id est, roboris & potentia, eius] id est, à maiestate gloriosa terribili & potentissima Christi iudicis.

VERS. 10. *Cum venerit glorificari in Sanctis suis*] cum venerit Dominus vt glorificetur, id est gloriosus appareat, in Sanctis suis. quod nimirum fiet dum eos ad gloriæ suæ similitudinem euehet, & membra capiti, hoc est sibi ipsi, reddet conformia.

Et admirabilis fieri in omnibus qui crediderunt] & vt appareat admirandus in fidelibus suis, dum eos, olim abiectos & miseros, vsque ad miraculum claros & beatos efficiet. mirificandus dicitur Dominus, propter excellentiam gloriæ, qua Sanctos suos donabit. vnde & de impiis iustorum gloriam conspecturis dicitur, Sap. 5. quod mirabuntur in subitatione insperatæ salutis.

Quia

Quia creditum est testimonium nostrum super vos in die illo] id est, prædicatio nostra fide suscepta est à vobis, cum spe retributionis in illo die percipiendæ, scilicet, aduentus Domini.

In quo etiam oramus semper pro vobis] ad quam rem, scilicet, vt etiam in vobis Christus, cum venerit, glorificetur, & admirabilis fiat; nos Deum assidue pro vobis oramus, id petentes quod sequitur: VER. 11.

Vt dignetur vos vocatione sua Deus nosse] q. d. Oro vt Deus suam vocationem & gratiam vocantem, qua vos ad Christi fidem, salutem, & christianismum vocauit, conseruet, adaugeat, perficiat, &c.

Et impleat omnem voluntatem bonitatis] Sensus est, Et vt compleat æternum beneplacitum bonitatis suæ, qua vos elegit ad consortium gloriæ Christi.

Et opus fidei in virtute] subaudi, impleat. & vt in vobis perficiat, & ad finem perducatur opus fidei, id est, patientiam in aduersis, per quam maximè fidei virtus reluet. idque faciat in virtute, seu potentia, id est potenter. nam potentia gratiæ Dei maximè perspicitur in tolerandis aduersis pro Christi nomine.

Fide nihil efficium ad ferenda aduersa

Vt clarificetur nomen Domini nostri Iesu Christi in vobis] hæc, inquit, peto vobis à Deo præstari, vt in vobis, & per vos Christus Dominus noster laudetur & glorificetur etiam in hoc sæculo.

VER. 12.

Et vos in illo] Finem secundarium adiungit, qui est, vt ipsi vicissim glorificentur in Christo, id est, per Christum. Nam sicut seruorum virtus, gloria domini est; ita è diuerso, dignitas & excellentia domini seruos efficit gloriosos.

Secundum gratiam Dei nostri & Domini Iesu Christi] Extrema hac parte totum refert ad gratiam, id est, gratuitam beneficentiam Dei, tanquam largitoris; & Christi Domini, velut hoc nobis promeriti.

CAPVT II.

S V M M A R I V M.

Docet non prius Christum venturum ad iudicium, quam reuelatus fuerit homo peccati: quem, postquam signis mendacibus multos seduxerit, Dominus interficiet. hortatur vt persistant in traditionibus acceptis.

VARS. I. **R**ogamus autem vos fratres per aduentum Domini nostri Iesu Christi] scilicet eum ipsum quem verebantur, vt terribilem.

Et nostre congregationis in ipsum] Christum scilicet. Obsecrat autem non solum per aduentum Domini, verum etiam per fidelium ad eum congregationem in aduentu futuram, velut per rem summis votis exoptatam.

VARS. 2. *Vt non cito moueamini à vestro sensu] id est, sententia, quam hactenus habuistis, quamque à me edocti estis de die iudicij, de Antichristo, aliisque signis, quæ illam diem præcurrent.*

*Neque terreamini, græcè, turbemini, siue con-
turbemini, neque per spiritum] subaudi, quasi diu-
inum & propheticum. Per spiritum, id est, fictam
reuelationem, quasi Spiritus sanctus Prophetæ
alicui*

alicui reuelarit instare diem iudicij: has enim reuelationes & prophetias iactabant hi pseudodoctores.

Neque per sermonem] intellige, quasi à nobis profectum. erant enim qui mentiebantur se ex ore Pauli audisse quòd instaret dies Domini.

Neque per epistolam tanquam per nos missam, quasi instet dies Domini.

Ne quis vos seducat ullo modo] scilicet persuadendo Christum statim esse venturum. VERS. 3.

Quoniam nisi venerit discessio primum] Supple, non veniet dies Domini. *Discessio*, id est defectio & rebellio, qua quis deficit à suo Principe, illique rebellat; scilicet illa insignis, plena & generalis, qua scilicet pleræque, & passim omnes gentes discedent & deficient, tum à Romano Imperio, tum consequenter à Romano Pontifice, & Ecclesia, tum denique à Christo.

Et reuelatus fuerit homo peccati, filius perditionis] id est Antichristus, qui dicitur homo sceleratissimus, dicitur filius perditionis, qui perditione est dignus, vt in æternum damnetur & pereat. Antichristi descri- ptio.

Qui aduersatur & extollitur supra omne quod dicitur Deus, aut quod colitur] quòd scilicet Christo & Deo, omnique numini sit se oppositurus. VERS. 4.

Ita vt in templo Dei sedeat, ostendens se tanquam sit Deus] ipse enim solus volet coli, vt Deus sedebit in templo Hierosolymitano, quod solum propriè tempore S. Pauli erat & dicebatur templum Dei.

Non retinetis memoria, id est, non meministis, quod cum adhuc essem apud vos, hac dicebam vobis] q. d. Cum hæc vobis præfens dixerim; non debe-

batis commoueri rumoribus aliquorum dicentium instare diem Domini.

VERS. 6. *Et nunc quid detineat, scilicet aduentum Antichristi, & diei iudicij, scitis, scilicet mysterium iniquitatis, vt sequitur, quod iam operatur, donec de medio fiat: putà quòd Nero, & similes adhuc dominantur, quòdque necdum venerit discessio & defectio generalis à Romano Imperio. vt reuelatur in suo tempore]* ille homo peccati, Antichristus scilicet.

VERS. 7. *Nam mysterium iam operatur iniquitatis]* Et si nondum venerit Antichristus in persona; iam tamen adest in emissariis ac præcursoribus suis: nam iniquitas eius, de qua locutus sum, nunc occultè, velut in mysterio, agitur, & exercetur per hæreticos. Ea iniquitas est Christum, & regnum eius totis viribus oppugnare, atque ad imitationem diaboli diuinitatem illius ad se rapere.

Tantum vt qui tenet nunc, teneat, donec de medio fiat] mysterium iniquitatis nunc agitur, erupturum aliquando in apertam apostasiam; interim verò dum agitur, quicumque tenet Christum, & veram eius religionem, firmiter retineat, donec de medio Ecclesiæ fiat apostasia, id est, magna illa defectio, qua regna & populi ab Ecclesia recedent.

VERS. 8. *Et tunc reuelabitur ille iniquus (Antichristus) quem Dominus Iesus interficiet spiritu oris sui, & destruet illustratione aduentus sui]* ad iudicium. Spiritus oris Christi est sententia & iudicium condemnationis. Christus interficiet Antichristum spiritu oris sui, id est, iussu suo, verbo suo, sua sententia, quasi afflatu mortifero afflabit & interimet eum. *illustratione, id est, reuelatione, vel*

Antichristum occidet Christum

appa

apparitione, illuminatione præsentis suæ, vel claritatis aduentus sui.

Eum, cuius est aduentus secundum operationem VERS. 9.
Satanæ in omni virtute (id est, potentia) & signis & prodigiis mendacibus] scilicet quòd Antichristus habebit assistentiam Satanæ, & Satanam in se, & per se operantem, inquit Theophylactus, in signis & prodigiis, scilicet quæ faciet Antichristus, vt homines seducat: faciet miracula, non vera, sed falsa & mendacia.

Et in omni seductione iniquitatis iis qui pereunt VER. 10.
vt omni arte & modo seducat homines ad iniquitatem, vt pereant & damnentur.

Eo quod charitatem veritatis non receperunt vt salui fierent] reprobis illi seducentur ab Antichristo, iustitia Dei permittentis id exigente, propterea quòd veritatem à Christo annunciatam, quam amare & amplecti debebant, non receperint, vt ea per fidem suscepta, salui fierent.

Idea, mittet illis Deus operationem erroris (per Antichristum) vt credant mendacio] Hæc operatio Antichristi ab eo fiet hoc fine, vt homines credant eius mendacio: siue, hæc opera Antichristi impellent homines, faciëntque eos credere mendacio. Quid apud Deum iustius, quàm vt qui veritatem suscipere noluerunt, in errorem incidant, & falsitati credant?

Ut iudicentur omnes qui non crediderunt veritati, sed consenserunt iniquitati] q. d. Vt iusto Dei iudicio arguantur & condemnentur Iudæi, & similes qui Christo & veritati Euangelicæ per Christum allatæ credere noluerunt; sed mendacem Antichristum receperunt.

Nos autem debemus gratias agere Deo semper pro VER. 12.

T t s vobis

vobis fratres dilecti à Deo, quod elegerit vos Deus primitias in salutem, in sanctificatione spiritus, & in fide veritatis] q. d. Elegit aut assumpsit vos Deus in salutem, mediis ad eam concessis, nimirum sanctificatione spiritus & fide veritatis.

VER. 13. In qua (ad quam, scilicet fidem & sanctificationem) & vocavit vos per Euangelium nostrum in acquisitionem gloria Domini nostri Iesu Christi] vt per fidem, gratiam & salutem maior gloria Christo illorum auctori acquiratur. ita Chrysostomus. Deum vocasse Thessalonicenses per Euangelium Pauli in acquisitionem gloriosam Christi Domini, hoc est, vt eius essent gloriosa possessio, sanguine ipsius acquisita.

VER. 14. Itaque fratres stete] id est, persistite firmi & constantes in fide & vocatione vestra, qua vos Deus per gratiam suam dignatus est.

Traditiones Ecclēsia seruari iubet Paulus. Et tenete traditiones quas didicistis] Græcè, quas docti estis, id est, quas ego vos docui.

Sive per sermonem, sive per epistolam nostram] Traditiones vocat, doctrinas & instituta religionis Christianæ; siue ea pertineant ad fidem, siue ad externum cultum religionis, vt sunt ceremoniæ. Nota hîc locum pro traditionibus Apostolicis, scilicet tam ea esse seruanda quæ verbo & viua voce tradiderunt Apostoli, quàm quæ scripta in sacris Literis reliquerunt. Certè prior est anima, quàm litera, & prior sermo quàm liber, & prior sensus quàm stylus, dicit Tertull. lib. de testimonio animæ.

VER. 15. Ipse autem Dominus noster Iesus Christus, & Deus, & pater noster] id est, is qui est Deus & pater noster: vnâ enim eandemque personam Dei Patris, non duas significat.

Qui

Qui dilexit nos] vt pater filios, quos constituit per adoptionem suos heredes, ac filij sui naturalis coheredes.

Et dedit consolationem æternam (in spe & prægustu æternæ gloriæ & lætitiæ) & *spem bonam in gratia*] id est, per gratiam, per quam habemus spem vitæ æternæ: per gratiam enim quasi per semen speramus nos messuros fructum vitæ æternæ.

Exhortetur corda vestra (consoletur) & *confirmet in omni opere & sermone bono*] Sensus est: Et stabiliat vos ac perseverare faciat in omni bona doctrina, atque in omni genere bonorum operum.

CAPVT III.

S V M M A R I V M.

Rogat vt pro se orent: admonet vt inquietos & turbulentos atque otiosè agentes vitent, & contumaces notent: denique pacem iis precatur.

DE cetero, fratres orate pro nobis, vt sermo Dei VERS. 1.
currat & clarificetur] id est, vt Euangelica doctrina per nostram prædicationem feliciter ac sine impedimento propagetur ac proficiat.

Sicut & apud vos] subaudi, glorificatus est sermo Domini.

Et vt liberemur ab importunis & malis hominibus VERS. 2.
] Significantur homines absurdi, improbi, insolentes, quales tunc erant iudaizantes & similes,

miles, qui vbiq; concitabant plebem contra Paulum & Apostolos, & quales modò sunt hæretici.

Non enim omnium est fides] orate pro nobis, vt liberemur ab importunis & malis hominibus, qui Verbi Dei cursum impediunt; quod mirandum non est eos facere, quia non omnium est fides; id est, non omnibus datur vt credant, non omnes ad propositum Dei pertinent, vocantis ad fidem efficaci sua vocatione. non omnes obediunt Euangelio. hîc igitur insinuatur, fidem esse singulare Dei donum, quòd non sit omnibus à Deo concessum. quod ergo nolunt fidem Christi amplecti, causa est cur permaneant mali & importuni.

Fides Dei donū est.

VERS. 3. *Fidelis autem Deus est qui confirmabit vos, & custodiet à malo*] quamuis, inquit, sint qui fidem grauitèr oppugnent, non est quòd turbemini: nam fidelis est Dominus Christus, id est, verax & constans in promissis; ideòque vos confirmabit in fide, ne ab ea excidatis, & custodiet à malo, id est, ab aduersario, scilicet diabolo, ne per malos homines, velut artis suæ instrumenta fidem vestram subuertat.

VERS. 4. *Confidimus autem de vobis in Domino*] id est, per Dominum, per gratiam Domini Iesu Christi.

Quoniam quæ præcipimus, & facitis, & facietis] id est, quòd præcepta à me vobis tradita seruat, &c.

VERS. 5. *Dominus autem dirigat corda vestra in charitate Dei, & patientia Christi*] velut exemplari vobis proposito, hoc est, ad imitandum charitatem Dei, &c. Opto vobis, vt Christus Dominus corda vestra dirigat, moueatque magis ac magis, ad dilectionem Dei, id est, ad diligendum Deum; &

ad

ad sustinentiam Christi, id est, ad expectandum VERS. 6.
patienter aduentum Christi remuneratoris.

Denunciamus (id est, præcipimus) *autem vobis, fratres, in nomine Domini nostri Iesu Christi*] præcipimus vobis nomine & auctoritate Christi Domini, cuius sumus vicarij, idque potestate ab eo accepta.

Vt subtrahatis vos ab omni fratre ambulante inordinate] id est, incompotitè, turbulentè, & inordinatè, intelligit eum, qui quod sui est ordinis atque officij, non facit, & facientes turbat.

Et non secundum traditionem quam acceperunt à nobis] Traditiones. Traditio est institutio tradita voce, vel, vt inquit Chrysoft. opere.

Ipsi enim scitis quemadmodum oporteat imitari nos] id est, scitis quale exemplum ipse vobis dedim; quod imitari debeatis. VERS. 7.

Quoniam non inquieti fuimus inter vos] q. d. Non fuimus apud vos otiosi, ac consequenter nec inquieti, nec turbulenti.

Neque gratis panem manducauimus ab aliquo, sed in labore & in fatigatione, nocte & die operantes, ne quem vestrum grauaremus] Paulus scenofactoriam arte exercuit. Mechanicam ergo artem exercuit Paulus, pura scenofactoriam, vna cum prædicatione Euangelij, vt patet Act. 18. vnde Origenes homil. 17. in Numeros, Paulus, ait, à faciendis tabernaculis terrenis ad cælestia construenda translatus est: nimirum consuebat tabernacula ex pellibus, quibus, milites vterentur in castris. VERS. 8.

Non quasi non habuerimus (id est, habemus) *potestatem*] grauandi vos scilicet sumptu, & à vobis quasi catechumenis meis alimenta petendi. VERS. 9.

Sed vt nosmetipsos formam daremus vobis ad imitandum

randum nos] id est, vt facto nostro vobis præbere-
mus exemplum quod imitaremur.

VER. 10. *Nam & cum essemus apud vos, hoc denunciabamus, id est, præcipiebamus, vobis, quoniam si quis non vult operari, nec manducet.*

VER. 11. *Audiuimus (id est, audimus) enim inter vos quosdam ambulare inquietè (id est, inordinatè, incompolitè) nihil operantes, sed curiosè agentes] Docet hic Apostolus homines otiosos esse curiosos, garrulos, dicaces, &c.*

VER. 12. *Iis autem, qui eiusmodi sunt, denunciamus (id est, præcipimus) & obsecramus in Domino Iesu Christo] id est, per Dominum Iesum Christum.*

Ut cum silentio (id est, cum quiete) operantes, suum panem manducent] Operatur ergo cum silentio & quiete, qui rerum alienarum incuriosus, suo operi incumbit.

VER. 13. *Vos autem, fratres, nolite deficere benefacientes] hortor ergo vt ita pergatis, nec deficiatis, id est, non segnescatis, non delassentur, benefaciendo, omnibusque charitatem exhibendo.*

VER. 14. *Quod si quis non obedit verbo nostro per epistolam, q. d. Si quis non obedit præcepto meo, quod per hanc epistolam vobis significo; eum notate] id est, signate, vt signantur boues cornupetæ, inquit Erasmus, vt vitetur ab omnibus.*

Et ne commisceamini, id est, nolite conuersari & commercium habere, cum illo, vt confundatur] vt scilicet videns se ab omnibus vitari & negligi, pudeat, pœniteat, & corrigatur.

VER. 15. *Et nolite quasi inimicum existimare, sed corripite vt fratrem] id est, admonete, & quasi mentem quam amisit; reddite ac reponite, monete consiliis.*

Ipse autem Dominus pacis (Deus fons, auctor & amator pacis) *det vobis pacem sempiternam*, id est, *semper, perpetuò, in omni loco*] in omni tempore.

VER. 16.

Dominus sit cum omnibus vobis] scilicet per gratiam suam.

Salutatio, mea manu Pauli] quasi dicat: *Salutationem hanc qua vos saluto, ego Paulus mea manu subscribo.*

VER. 17.

Quod est signum in omni epistola, ita scribo] uti nos epistolis Vale subscribimus, ita Apostolus subscribit:

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum omnibus vobis. amen] Hoc enim hactenus omnibus eius epistolis subscriptum inuenitur.

VER. 18.

COM

COMMENTARIA
 IN I. EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD
 TIMOTHEVM.

Timotheus à Paulo creatus fuit primus Ephesi Episcopus, imò Archiepiscopus: iubet enim illi Apostolus, vt per alias vrbes Episcopos constituat & ordinet, quod est Archiepiscopi. Erat enim Timotheus zelosus pro fide, pro qua & martyr Ephesi occubuit; fuit & virgo per omnem vitam. cum Cardinale Baronio colligimus in Macedonia hanc epistolam scriptam esse.

*Timotheus
 fuit martyr &
 virgo.*

CAP.

CAPVT PRIMVM.

SVMMARIVM.

Admonet abstinendum ab inanibus questionibus: docet legem esse bonam, non tamen iustis positam, sed iniustis. Commemorat Dei erga se misericordiam, sui que vocationem ad apostolatam. Timotheo commendat fidem & bonam conscientiam.

Paulus Apostolus Iesu Christi secundum imperium Dei Salvatoris nostri, & Christi Iesu spei nostre] secundum imperium, id est delegationem, mandatum, præceptum Dei. q. d. Per mandatum Dei apostolatam accepi. Christus ad Paulum sic ait: Ad Gentes longinquas mittam te, Act. 22. VERS. 1.

Timotheo dilecto filio in fide] in qua fide, ipse mihi sincerus, verus & germanus est filius, æmulusque paternæ doctrinæ & virtutis. VERS. 2.

Gratia, misericordia & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Domino nostro] Hoc loco misericordiam interponit, ex quodam singulari erga Timotheum affectu coaceruans vocabula beneficentiæ diuinæ, tum etiam vt fontem gratiæ & pacis, omniumque Dei beneficiorum quibus saluamur, apertius monstraret.

Sicut rogauit te vt remaneres Ephesi, cum irem in Macedoniam, vt denunciaves quibusdam ne aliter docerent] Aliter docete, idem est, euangelizare præter VERS. 3.

Docere aliter, quid sit. id quod euangelizatum est, & præter id quod acceperant fideles: vbi præter idem est quod contra. qui docet ea quæ dissentanea sunt & contraria doctrinæ prius acceptæ.

VERS. 4. *Neque intenderem fabulis & genealogiis interminatis* (quæ finem non habent) *quæ quæstiones præstant magis quam edificationem Dei, quæ est in fide*] id est, quæ scilicet fabulæ & geneologiæ magis altercationes & rixas pariunt, quàm profectum in cognitione & cultu Dei, qui consistit in fide & pietate.

VERS. 5. *Finis autem præcepti est charitas*] quia lex per charitatem impletur, & sine ea impleri non potest. Augustinus præfatione in psal. 3. i. finem præcepti exponit quo perficiuntur & consummantur præcepta, ille tenet, & quod patet & quod latet in diuinis sermonibus, qui charitatem tenet in moribus. Augustin. in serm. de laud. charit. Iudæi fabulis & genealogiis attendunt velut adminiculis ad legem obseruandam. at illa quæstiones & contentiones magis pariunt, quàm fructum pietatis & obseruantiam legis.

De corde puro, & conscientia bona, & fide non ficta] *Bona cōscientia est cor purum.* Cor purum fons est bonæ conscientiæ. bona conscientia resultat ex corde puro, sibi que attestatur se purè & sanctè iuxta Dei legem viuere. Charitas *de corde puro*, id est, procedens à voluntate vacua prauis cupiditatibus, ita vt nihil aliud quàm quod diligendum est, diligitur, inquit August. lib. 1. de doctrina christiana.

VERS. 6. *A quibus quidam aberrantes, conuersi sunt in vaniloquium*] Euangelicæ legis & veritatis scopus est sincera fides, spes, charitatem dicta: à qua qui aberrarunt doctores à scopo aberrarunt, & in vano

niloquium conuersi sunt, id est, conuerterunt se, & sponte defluerunt.

Volentes esse legis doctores, non intelligentes neque quæ loquuntur, neque de quibus affirmant] Hinc patet quòd de Iudæis ad Christum conuersis loquatur, qui ambitiosi erant, cupiebântque haberi legis Moysis periti & doctores, nec tamen scopum legis attingerent, &c. non intelligunt finem & scopum legis esse Christum, eiusque fidem spem & charitatem.

VERS. 7.

Scimus autem, quia bona est lex, si quis ea legitime utatur] Legis autem mens & finis est, homines ad Christum ducere. qui ergo lege utitur legitime, id est, quemadmodum lex ipsa iubet, hîc Christum præfert legi, inquit Chrysostomus, & non à lege, sed à Christo iustitiam expectat.

VERS. 8.

Lege quisnam utatur legitime.

Sciens hoc, quia lex iusto non est posita] q. d. Lex non est posita Christianis, iustis & sanctis, sed Iudæis, qui quasi serui duri & rebelles, metu pœnarum legis, ad legem seruandam cogendi erant; Christianis verò pro lege datum est Euangelium, spiritusque gratiæ & amoris, vt sua sponte faciant id quod lex Dei iubet. *lex iusto non est posita*, id est, lata non est ad iustos coërcendos; iusti enim sponte sua se conformant legi, amore iustitiæ & obedientiæ, non timore pœnæ, quam lex transgresso-ribus minatur.

VERS. 9.

Quo sensu lex iusto non sit posita.

Sed iniustis, & non subditis, impiis & peccatoribus, sceleratis & contaminatis, patricidis & matricidis, homicidis] qui scilicet subdi. & obsequi nolunt, sed inobedientes & rebelles sunt.

Fornicariis, masculorum concubitoribus, plagia-riis, mendacibus, & periuris, & si quid aliud sane doctrina aduersatur] Qui liberos aut seruos alienos

VERS. 10.

abducunt & furantur, plagiarij vocantur.

VERS. II

Qua est secundum Euangelium gloria beati Dei, quod creditum est mihi] Sanæ doctrinæ, quæ est, inquit, secundum Euangelium, id est Euangelio consentanea. vocat autem *Euangelium gloria beati Dei*, quia per ipsum Deus glorificatur. nam finis Euangelij, gloria Dei est.

VER. II.

Gratias ago ei (Deo) qui me confortauit, Christo Jesu Domino nostro] Sensus est: Gratias ago Deo meo, qui me confortat ad Christi gloriam: quia scilicet vires & animos mihi suppeditat, vt Christum potenter & intrepidè annunciem.

Quia fidelem me existimauit, ponens in ministerio] apostolatus & prædicationis Euangelij. q. d. Gratias ago Deo hoc nomine, quòd fidelem me existimauerit, id est, fidelem me existimando crediderit mihi Euangelium.

VER. 13.

Qui prius blasphemus fui, & persecutor, & contumeliosus] *Contumeliosus*, violentum oppressorem significat, qui vim infert aliùmque opprimit.

Sed misericordiam Dei consecutus sum] id est gratiam, qua & peccata remitteret, & immensis beneficiis me cumularet.

Quia ignorans feci in incredulitate] nesciebam enim me Messiam persequi; zelo legis agebar, ac pro lege Moysis, quasi pro Dei lege pugnam.

VERS. 14

Superabundauit autem gratia Domini nostri] qui me ex lupo ouem, ex Saulo Paulum, ex persecutore prædicatorem, ex blasphemio Apostolum effecit.

Cum fide & dilectione qua est in Christo Iesu] cum gratia abundè in me effusa, superabundarunt pariter

pariter in me effecta gratiæ, videlicet fides & dilectio. fuit enim Paulo inspirata robustissima fides & ardentissima dilectio, qua quasi ignis totum orbem peruagatus inflammavit & accendit. Fides & dilectio in Christo, est fides & dilectio Christiana, siue quæ propria est Christianorum, Christi filiorum, quæ diuina, supernaturalis, cælestis & spiritualis est dilectio.

Fides in Christo.

Fidelis sermo, & omni acceptione dignus] Fidele, pro vero, certo & firmo frequens est in Scripturis, maximè verbis ac promissis attributum.

VERS. 15

Quod Christus Iesus venit in hunc mundum peccatores saluos facere] venit autem vt peccatores saluos faceret, id est, vt peccatoribus salutem adferret. Cuius salutis partes sunt conuersio, remissio peccatorum, iustificatio & glorificatio. Nam salus peccatoris in hac vita inchoatur, in futura perficitur.

Salus peccatoris in hac vita inchoatur.

Quorum primus ego sum] primus, id est, maximus & pessimus. nemo enim acrior Paulo inter persecutores, nemo ergo peior inter peccatores. ita Augustinus serm. 9. de verb. Apost. Pauli peccatum ipsi in suo sensu videbatur esse maximum.

Sed ideo misericordiam consecutus sum: vt in me primo ostenderet Christus Iesus omnem patientiam] id est, omnem longanimitatem. Illustris fuit Dei longanimitas, quæ furentem contra se Paulum tam diu sustinuit, quem vnico ictu oculi perdere poterat & fulmine afflare.

VERS. 16

Longanimitas Dei in Paulū.

Regi autem saculorum immortalis, inuisibili, soli Deo, honor & gloria in sacula saculorum. Amen] Deus est immortalis, incorruptibilis, immutabilis,

VERS. 17.

Immortalitas est causa æternitatis.

Deus est rex seculorum.

bilis, ac consequenter æternus. incorruptio enim & immortalitas est ratio, & quasi causa æternitatis. Addit *inuisibili*, quia naturaliter nec corporis, nec mentis oculis, nec ullis naturæ viribus Deus videri potest: sed vt quis videat Deum, supernaturali lumine gloriæ opus habet, vt patet in Beatis. Rex ille sæculorum immortalis & inuisibilis, qui solus est Deus, honoretur & glorificetur *in secula seculorum*, id est, in omnem æternitatem. *amen*, id est fiat, adiicit Apostolus tanquam sigillum, quo confirmet & quantum in se est rata faciat ea quæ proximè dixit.

VER. 18.

Hoc præceptum commendo tibi fili Timothee, secundum precedentes in te prophetias, vt milites in illis bonam militiam.] Chrysof. Theophyl. Theodor. propriè per prophetias accipiunt reuelationes.

Timotheus à Deo designatus est Episcopus.

q. d. Hoc præceptum iam explicatum tibi, ô Timothee, commendo, vt, sicut Dei reuelatione & spiritu prophetiæ admonitus te Episcopum Ephesi ordinavi, ita iuxta eandem prophetiam nunc milites, illique respondeas, ostendâsque veram fuisse de te prophetiam.

VER. 19.

Habens fidem & bonam conscientiam] q. d. Militabis, ô Timothee, bonam militiam, si fidem rectam circa vera & orthodoxa dogmata, & bonam conscientiam, id est, sanctam vitam & mores sequaris & conserues, vt fidem rectam alios docere, & bonæ vitæ exemplo subditis præluere possis.

Quam (bonam conscientiam) quidam repellentes (id est, postquam repulerunt) circa fidem naufragauerunt] id est, fidei naufragium & iacturam fecerunt, factique sunt apostatæ, schismatici, hæretici.

Ex quibus (de quorum num ero) est Hymeneus & Alexander] Hic ille est de quo 2. ad Timoth. 4. Alexander ærarius multa mala mihi ostendit, &c.

Quos tradidi Satana] id est, quos excommunicavi. significat eos Satanae, quasi carnifici cruciandos esse traditos. ita docet Chryl.

Ut discant non blasphemare] ut emendentur & resipiscant à sua blasphemia & hæresi. excommunicatio enim non ad perditionem, sed ad emendationem peccatoris ferri debet, ut notat Chrysostomus.

CAPVT II.

SVMMARIVM.

Vult preces fundi pro omnibus hominibus, cum Deus omnes velit saluos fieri. De virorum & mulierum oratione. Mulieri docere non permittit, sed discere in silentio.

Obsæcro igitur primum omnium fieri obsecrationes. q. d. Primò omnium, id est ante omnia, volo fieri obsecrationes, orationes, postulationes, gratiarum actiones pro omnibus hominibus] etiam infidelibus, inimicis, persecutoribus. Ostendit hic locus nullum hominem dum viuit, adeò perditum esse, ut de eius salute nobis sit desperandum; nam oratio spei professio est.

Pro regibus & omnibus qui in sublimitate sunt] id est, in dignitate vel eminentia. ora ut orationibus humilium Deus præstet salutem sublimium.

Vt quietam & tranquillam vitam agamus in omni pietate & castitate] in omni reuerentia Dei & puritate.

VERS. 3. *Hoc enim* (vt scilicet oretur pro omnibus hominibus) *bonum est & acceptum coram saluatore nostro Deo*] Nota. non Christum, sed Deum vocat Saluatorem, quia Deus vult omnes saluos fieri, ideoque Christum Saluatorem omnibus dedit.

VERS. 4. *Qui* (Deus) *omnes homines vult saluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire*] quantum ex parte sua, serio, & ex animo cupit & oprat Deus omnium salutem, omnesque eò vocat, & ad eam sufficientia dat media. Vult enim Deus omnes saluos fieri, sed si accedant ad eum: non enim sic vult, vt nolentes saluentur, sed vult illos saluari, si & ipsi velint, inquit S. Ambrosius.

VERS. 5. *Vnus enim Deus, vnus & mediator Dei & hominum, homo Christus Iesus*] vnus est Deus, omnium hominum creator; vnus etiam homo Christus, Dei atque omnium hominum mediator, omnium redemptor: ergo siue beneficium creationis spectetur, quod omnium commune est, siue beneficium reconciliationis ac redemptionis, quod omnibus propositum est, vult Deus omnes homines saluos fieri. Necessè fuit in Christo hypostaticè naturam diuinam & humanam copulari, vt odia inter Deum & homines componeret. Vnus (Christus) est conciliator pacis, qui ea, quæ erant inter se disiuincta & distantia, coniunxit, inquit Theodoretus. Nota. in Christo, solus Deus non est mediator, nec solus homo, sed Deus homo: hic enim exercuit opera mediatoris, seu redemptionis nostræ in humanitate à se assumpra.

Mediator est Christus non quia Deus, nec quia homo, sed quia Deus homo.

Qui

Qui dedit redemptionem semetipsum pro omnibus] VER. 6.
redemptionem, id est, pretium redemptionis. Christus pro nostra vita suam tradidit, quasi nostrum. ita Theophylactus.

Testimonium temporibus suis] ut scilicet hæc ipsa Christi redemptio suis tēporibus esset testimonium, tum diuinæ charitatis, fidelitatis (qua hanc redemptionem hominibus per prophetas promisit, & re ipsa præstitit) Christi enim sanguis effusus testatur, & fidem facit quantum Deus nos diligat, & quantopere cupiat omnes saluos fieri; tum æquitatis & iustitiæ diuinæ in futuro iudicio.

In quo (ad quod, scilicet testimonium & Christi redemptionem promulgandam) *positus sum ego* VER. 7.
prædicator & Apostolus (*veritatem dico, non mentior*) *doctor Gentium in fide & veritate*] doctor Gentium instituendarum in fide & veritate; id est, ut fidem Christi recipiant & veritatem eius agnoscant.

Volo ergo viros orare in omni loco, leuantes puras VERS. 8.
manus sine ira & disceptatione] hoc est, sanctas, manus scilicet seruando vacuas ira & disceptatione, pugnis, rapina, avaritia, turpitudine, ac per eleëmofynas eas sanctificando. Leuare manus habitus est orantis *sine ira*, id est: sine iniuriarum memoria, sine vindictæ cupiditate. Ambrosius per disceptationem intelligit mentis euagationem, quæ in oratione excludi debet per attentionem animi.

Similiter & mulieres in habitu ornato] id est, honesto, decenti. *ornato*, id est, modesto ac moderato, & qui deceat mulieres. nam quod decet, id demum ornat. VERS. 9.
Quis habitus ornatus in muliere.

Cum verecundia & sobrietate. id est, verecundè, sobriè, moderatè & modestè, ornantes se, & non in toris criminibus, aut auro, aut margaritis, vel veste pretiosa] id est, vestitu sumptuoso.

- VER. 10. *Sed quod decet mulieres promittentes (id est, profitentes) pietatem per opera bona] q. d. Ita honestè ac modestè se vestiant, sicut vestiri decet mulieres Christianas, quæ per bona opera, id est, per bonam vitam & mores Christianos profitentur, non leuitatem, non luxum, non lasciuam, sed pietatem ac cultum Dei.*
- VER. 11. *Mulier in silentio discat cum omni subiectione,] Iubet mulierem discere cum omni subiectione.*
- VER. 12. *Docere autem mulieri non permitto] in Ecclesia & cœtu publico, vbi agitur communis oratio.*
Neque dominari (hoc est, auctoritatem vsurpare) in virum, supple permitto mulieri, sed esse in silentio] id est, quiete.
- VER. 13. *Adam enim primus formatus est, deinde Eva] viro auctoritas in mulierem competit, non contrà.*
- VER. 14. *Adam non est seductus, Græcè deceptus, mulier autem seducta in prauaricatione fuit] q. d. Mulier vbi decepta fuit, prauaricata est, & transgredi cœpit præceptum Domini.*
- VER. 15. *Saluabitur autem per filiorum generationem] q. d. Esto non doceat mulier, non decrit illi pia occupatio, adeoque saluabitur, non per librorum, sed per liberorum tractationem.*
Si permanserit in fide & dilectione] q. d. Saluabitur mater, si curet vt filij permaneant in Christi fide & dilectione, ac sanctitate, adiuncta sobrietate,

brietate, inquit Chrysoftomus. quod intelligi potest de eo tempore. quo liberi sunt sub cura & educatione matris.

CAPVT III.

S V M M A R I V M.

Describit conditiones in Episcopo, diaconis & mulieribus requisitas; admonens Timotheum, vt secundum hæc præcepta in Ecclesia conuersetur.

Fidelis sermo: si quis Episcopatum desiderat, bonum opus desiderat] opus, non dignitatem: laborem, non delicias: opus per quod humilitate crescat, non intumescat fastigio. ita S. Hieron. Bonum, id est. præclarum & arduum, opus desiderat. Vult docere Apostolus munus excelsum esse & arduum. Episcopatus est onus angelicis humeris formidabile: nam non tantum pro sua, sed & pro omnium sibi subditorum animabus ab Episcopo rationem exiget Deus, vt docet Concil. Trident.

VERS. I.

Episcopatus est opus arduum.

Oportet ergo Episcopum irreprehensibilem esse.] q. d. Laudo quod quæritis, sed discite quid quæritis. tanta debet gloria virtutis excellere, vt instar solis ceteras stellas suo fulgore obscurer. Oportet Episcopum Angelum esse, nulli humanæ perturbationi vitiove subiectum, inquit Chrysoftomus.

VER. 2.

Episcopus debet esse instar solis & quasi Angelus.

Vnius uxoris virum.] Intellige monogamum absolu

absolutè, qui secundas non iniit nuptias, nec successiuè plures habuit vxores, sed vnam tantùm.

Sobrium, tam sobrium, quàm vigilem atque perspicacem, suisque rebus attentum significat. *prudentem*, qui sana mente, iudicio ac consilio est, significat. *ornatum*, idè est quod moribus compositum; vt etiam per corpus appareat animi moderatio & temperantia. *puicum*, vt se pudicos seruent Episcopi & Ecclesiastici, maximè vitare debent consortia mulierum. *hospitalem*, id est, peregrinorum amantem, & erga eos hospitem. *Doctorem*] id est, aptum ad docendum. summa enim omnium virtutum Episcopaliū est scientia & doctrina, inquit Hilarius.

VER. 3. *Non vinolentum, non percussorem.*] q. d. Qui manibus non percutiat, non sæuiat, non sit asper & crudelis in domesticos & subditos. ita Theoph. & Anselm.

Sed modestum] id est, æquum, humanum, mansuetum, qui non rigidè ius suum exigit, sed quantum res patitur, aliorum se moribus & affectibus accommodat.

Non litigiosum, absque iurgio. *non cupidum*] id est, alienum ab argenti cupiditate.

VER. 4. *Sed sua domui bene prapositum*, id est, qui domui bene præsit. *filios*, si quos genuerit antequam crearetur Episcopus. vnde & Ambrosius notat, non dicit Paulus, Facientem aut gignentem, sed, *habentem subditos cum omni castitate*] id est, honestate & grauitate morum.

VER. 5. *Si quis autem domui sua præesse nescit, quomodo Ecclesia Dei diligentiam habebit?*] id est, curant habebit.

Non neophytum, ne in superbiam elatus, in iudicium

ciū incidat diaboli] nouitium, id est, recens conuerſum & baptizatum. Excluditur neophytus, ait Haymo, ne dicere possit, Indigebat Ecclesia mea sapientia, ideò me ad fidem adduxit, & super se constituit; itaque in iudicium, id est, condemnationem, incidat diaboli.

Cur neo-
phytum
sacerdo-
to arceat
Paulus.

Oportet autem illum & testimonium (bonæ vitæ) habere bonum ab iis qui foris sunt (ab infidelibus) ut non in opprobrium incidat, & in laqueum diaboli.] Ipsum opprobrium vocat laqueum diaboli. q. d. Talis eligatur Episcopus, cui etiam Gentiles probitatis testimonium perhibeant, ne alioqui, si ipsi pristina vitia ei exprobrant, ipse incidat in laqueum diaboli, id est, infamiam, fiatque commune probrum, quo quasi laqueo diabolus multos fideles & infideles capiat, eosque à tali Episcopo, & consequenter à fide & religione Christi auertat. ita Ambrosius.

VER. 7.

Diaconos similiter pudicos, non bilingues, non multo vino deditos, non turpe lucrum sectantes] turpiter & auarè quæsitum.

VER. 8.

Habentes mysterium fidei in conscientia pura] habentes fidem mysteriorum Christianæ religionis, hoc est fidem Christianam, coniunctam cum pura conscientia, id est, cum animo sincero ac bene sibi conscio. nam Apostolus more suo præter fidem exigit charitatem, & conscientiam bonam.

VER. 9.

Et hi autem probentur primum.] Probationem intellige constantis fidei, & vitæ inculpatæ; præsertim quòd diaconis etiam dispensatio thesaurorum Ecclesiæ committeretur.

VER. 10.

Et sic (ordinati ab Episcopo) ministrent, nullum crimen habentes.] Sensus est: Prius probentur, deinde

deinde

deinde ministrent, postquam probati fuerint & irreprehensibiles inuenti.

VER. 11. *Mulieres similiter pudicas, scilicet oportet esse. pudicas, id est, graues, modestas, castas. non detrahentes, id est, non calumniatrices. sobrias, vigilantes & prudentes esse eas oportet. fideles in omnibus] id est, veritatem & iustitiam in omni negotio sibi commissio, seruantes.*

VER. 12. *Diaconi sint vnius uxoris viri: qui filiis suis bene praesint, & suis domibus.] De hoc vide dicta versu 2. vbi idem exegit ab Episcopo.*

VER. 13. *Qui enim bene ministrauerint in suo diaconatu) gradum bonum sibi acquirent, & multam fiduciam in fide, quae est in Christo Iesu] quòd si diaconatus officio bene functi fuerint; viam sibi parabunt ad gradum maiorem & honoratiorem, nempe presbyterij, vel etiam Episcopatus. fiduciam significat libertatem ingenuè agendi, quam parere solet mens conscia recti.*

VER. 14. *Hac tibi scribo, sperans me ad te venire cito] scilicet Ephesum, vbi Timotheus erat.*

VER. 15. *Si autem tardauero, vt scias quomodo oporteat te in domo Dei conuersari, quae est Ecclesia Dei viui] id est, quales esse, & quomodo viuere debeant in domo Dei, qui in eius ministerio à te constituentur, scilicet Episcopi & diaconi. Ecclesia domus Dei dicitur, cuius hodie rector est Damasus, inquit Ambrosius.*

Ecclesia nō potest errare in fide. *Columna & firmamentum veritatis.] Patet Ecclesiam in doctrina fidei errare non posse, & proinde veritatem huiusmodi doctrinae ab ea petendam esse. Ecclesia quasi columna veritatis, per se in veritate firma est & solida, vt possit alios in ea confirmare. Sed quæres, ynde Ecclesia habeat*

habeat quòd sit columna, & firmamentum veritatis? Respondeo, id eam habere à Christo, per promissiones infallibiles ipsi Ecclesie, & Petro capiti eius factas, &c. Ipsa iuxta promissiones sibi factas, in veritate firmatur à Deo, & per eandem veritatem conseruatur.

Et manifestè magnum est pietatis Sacramentum] VER. 16.
quia de re magna.

Quod manifestatum est in carne. magnum hoc pietatis sacramentum est, ipsum Verbum incarnatum, siue Deus homo, nascens, patiens, crucifixus, resurgens, ascendens, &c.

Pietatis.] Dei cultus ac religionis. q. d. Mysterium incarnationis pium est, & tale quo maxime colitur Deus, & quod incitat nos ad pietatem, Dei cultum ac venerationem. en magnum pietatis sacramentum, scilicet quòd Verbum æternum in se inuisibile, in carne apparere viderique dignatum sit.

Deus in humana carne ab hominibus visus.

Iustificatum est in spiritu] per spiritum declaratus est iustus & verax in operibus & doctrina: atque ab omnibus Iudæorum calumniis absolutus. nam in Scriptura frequentissimum est, *iustificari* pro eo quod est iustum declarari & in iudicio absolui. ita Christus iustificatus est in spiritu, multipliciter: vt per testimonia diuinitus exhibita in eius natiuitate & baptismo, & aliàs; sed præcipuè per innumera miracula quæ fecit virtute Spiritus sancti.

Apparuit Angelis] visus est ab Angelis in præsepio Deus infans. Deus homo ab Angelis visus fuit, quem antea non viderant.

Prædicatum est Gentibus.] Mira fuit Dei bonitas, quòd omnibus Gentibus, Christus Christique iustitia

iustitia prædicata fuit.

Creditum est in mundo] id est, per vniuersum mundum vbicunq; fuit prædicatus. sic de Euangelio dicit Coloss. I. quod in vniuerso mundo est, & fructificat, & crescit.

Assumptum est in gloria.] Christus assumptus, id est, receptus est à mundo tanquam in gloria Patris existens, tanquam verus Deus, cui omnis debetur gloria, quem proinde totus mundus glorificat.

CAPVT IV.

SVMMARIVM.

Prædicat exorituras hæreses: docet omnem creaturam Dei bonam esse; pietatis exercitium ante omnia requirit: admonet Timotheum ne gratiam negligat diuinitus acceptam.

VER. I. **S**piritus autem manifeste dicit] Spiritus sanctus, inquit, futurorum præsciens, dicit & annunciat, siue per me, siue per alios quos inspirauit; dicit, inquam, manifestè, id est expressè, disertè, planè, ac sine ænigmate.

Quia (quòd) *in nouissimis* (id est, posterioribus, vel sequentibus) *temporibus discedent*, id est, deficient, siue desciscant *quidam à fide*] id est, deserent fidem Christianam semel susceptam. id quod hæreticorum est & apostatarum.

Atvñ

Attendentes Spiritibus erroris, id est, fallentibus, seductoribus, & in errorem ducentibus, & doctrinis demoniorum] vnde rectè hîc Chrysostomus asserit omnem hæresim & hæreticorum dogmata esse ex diabolo.

Omnis hæresis est ex diabolo, ait Chrysost.

VERS. 2.

In hypocrisi loquentium mendacium] id est, in simulatione, in fictione. cùm domi & secretò viuerent turpissimè & libidinossimè, foris tamen & exteriùs simulabant se castè & sanctè viuere, adeoque damnabant nuptias, etiam legitimas, vt docet Epiphan. & Augustin.

Et cauteriatam habentium suam conscientiam] cauteriatam, id est, iniustam ac notatam cauterio: cùm sancti haberi velint, tamen conscientiam gerunt impurissimæ vitæ maculis indelebiter notatam. Benè autem hypocrisim coniungit cum mala conscientia; nam quicumque virtutem simulat, eo ipso sibi testis est se ea carere. Cauteriatam conscientiam vocat Apostolus eam, quæ sensum peccati amisit, instar partis cauterio iniustæ, quæ iam peruenit ad dedolentiam.

Cauteriatam conscientiam hæreticorum.

VERS. 3.

Prohibentium nubere, id est, contrahere matrimonium. abstinere à cibis] Loquitur contra Simonianos, Saturninum, Ebionem, Manichæos, qui dicebant nuptias, vinum, carnes, &c. non esse à Deo bono, sed malo, puta diabolo, creata, ac proinde hæc natura sua esse mala & cauenda, eorùmque esu & vsu hominem infici & maculari.

Quos Deus creauit ad percipiendum cum gratiarum actione] scilicet Deo creatori & largitori referenda.

Fidelibus, & iis qui cognouerunt veritatem] Fideles enim sunt ij qui veritatem diuinitus manifestatam cognouerunt.

VERS. 4. *Quia omnis creatura Dei bona est, & nihil reiiciendum quod cum gratiarum actione percipitur]* Crede Dei seruos, quia carnibus abstinent, non tanquam immunda quæ à Deo facta sunt respuere, sed à fortiori cibo & potu sola castigatione corporis abstinere.

VERS. 5. *Sanctificatur enim per verbum Dei & orationem]* id est, per verbum Dei, quod est oratio. q. d. Per verbum & orationem Dei, id est, quæ fit ad Deum.

Hæc (omnia iam dicta) proponens fratribus (Christianis,) bonus eris minister Iesu Christi.

VERS. 6. *Enutritus verbis fidei & bona doctrina, quam affectus es]* ita ostendes te bonum esse ministrum Christi, quippe qui fratres tanquam filios, nutrias & instituas in doctrina rectæ fidei, quam es affectatus, in qua ab adolescentia es versatus. q. d. Assiduè in diuinarum literarum studio es versatus & exercitatus, ô Timothee.

VERS. 7. *Ineptas (id est profanas) autem & aniles fabulas desista]* id est, reiice. Verisimile est autem notari Simonianos, qui, testibus Ireneo, Epiphano, & Augustino, longas fabulas texebant de Deo bono, & malo, de rerum creatione, de pugna Angelorum, &c. quæ partim profanæ erant & impiæ, partim aniles & ineptæ.

Exerce autem te ipsum ad pietatem] id est, circa pietatem, vel in pietate. Pietas rectissima norma est, & conuersationis optimæ disciplina, inquit Chrysostomus. Pietas Deum respicit, estque Dei cultus, & sincerus erga eum affectus, ac studium internæ deuotionis, excitans ad spem, timorem & amorem Dei. pietas est sapientia.

Pietas est timor & cultus Dei.

VERS. 8. *Nam corporalis exercitatio, ad modicum utilis est]*

Corpo

Corporalis exercitatio, dicitur gymnastica lucta & exercitatio athletarum, qua suum corpus cursu, lucta, pugna, aliisque modis exercent, ad modicum utilis est, scilicet ad sanitatem, vel ad brauium & præmium temporale tantum. *Exercitatio corporalis quæ sit.*

Pietas autem ad omnia utilis est] pietas verò, id est, Dei cultus, perutilis est ad procurandam animæ sanitatem, & ad promerendum brauium vitæ æternæ. *Pietas ad omnia utilis.*

Promissionem habens vitæ quæ nunc est & futura] Deus propter opera pia quasi merita promittit mercedem vitæ, non tantum præsentis, sed & futuræ.

Fidelis sermo & omni acceptione dignus] Sermo, scilicet qui præcessit, puta quòd pietas promissionem habeat vitæ quæ nunc est & futuræ, ita Chrysoſtomus. *VERS. 9.*

In hoc enim (scilicet ob pietatem, & ut vitam æternam piis, & pro pietate decertantibus promissam assequamur) *laboramus* (labores magnos exantlamus) & *maledicimur* (id est, contumeliis & probris impetimur) *quia speramus* (id est, sperauimus, vel spem fiximus) *in Deum viuum, qui est Saluator omnium hominum, maxime fidelium.* *VER. 10.*

Præcipe hæc, & doce] hæc, omnia quæ dixi de magno pietatis sacramento, de vitandis hæresibus, & sana doctrina retinenda, deque pietate ad omnia utili, *præcipe & doce*, id est, præcipiens doce, cum auctoritate fidelibus trade. *VERS. 11.*

Nemo adolescentiam tuam contemnat] q. d. Esto, sis iuuenis, ita tamen sanctè & grauitè te gere, ut non contemnaris, quasi imprudens. *VER. 12.*

Sed exemplum, id est, forma, norma, & exemplar vitæ, quod omnes intueantur, esto, fidelium in verbo,

id est, in sermone graui & tali qualis decet Episcopum, *in conuersatione*] id est, in vita & viuendi consuetudine.

In charitate] vt scilicet zelum & amorem Dei te habere ostendas,

In fide] id est, in fidei rectitudine & constantia.

In castitate] id est, in vitæ totius puritate.

VERS. 13

Sacra
Scriptura
est liber
sacerdota-
lis.

Dum venio, attende lectioni, exhortationi, & doctrinæ] Sacra Scriptura est liber sacerdotalis, ait Ambrosius. est substantia sacerdotij nostri, inquit S. Dionysius. Primùm ei commendat assiduam lectionem Scripturæ sacræ, vt ex ea discat quod alios doceat.

VERS. 14

Noli negligere gratiam que in te est, qua data est tibi per prophetiam, cum impositione manuum presbyterij] gratiam, id est, donum, officium scilicet, & ordinem Episcopi, auctoritatem & munus docendi. ita Ambrosius & Chrysostomus. *Per prophetiam*, id est, reuelationem, qua Deus inffit Timotheum ordinari Episcopum.

VERS. 15

Hæc meditare, id est, hæc cura, hæc satage. *in his esto*] Chrysostomus & alij significant Apostolum respicere ad istud, Attende lectioni, exhortationi, doctrinæ: & Timotheum repetita admonitione hortari, vt hæc curet & agat; atque in iis totus sit.

Vi profectus tuus manifestus sit omnibus] in omnibus, non tantùm in conuersatione vitæ, verùm etiam in verbo doctrinæ.

VERS. 16

Attende tibi & doctrinæ] Græcè, tibi ipsi. Sensus est: Attende tibi ipsi, vt rectè viuas: attende etiam doctrinæ, vt alios rectè instituas.

Insta in illis] insiste in his duobus quæ dixi, vt
&

& tibi attendas, & doctrinæ. Hæc duo munia sunt Episcopi, imò cuiusvis pastoris; vt scilicet primùm se, deinde alios doceat. qui enim seipos negligunt, & totos se in proximorum curam effundunt, euanido spiritu laborant, nec sibi nec aliis profunt. Viue tibi, attende tibi, si vis aliis prodesse.

Pastor
primò se,
deinde
alios do-
ceat.

Hoc enim faciens & teipsum saluum facies, & eos qui te audiunt] Nota, eum qui sibi attendit, seipsum; & qui doctrinæ intendit, alios saluos facere.

CAPVT QVINTVM.

SVMMARIVM.

Instruit Timotheum quomodo quamlibet ætatem admonere debeat; quas viduas honorare; quomodo cum iunioribus viduis agendum; qui presbyteri honore digni: neminem facile ordinandum.

Seniorem ne increpaueris, sed obsecra vt patrem, ea reuerentia & lenitate, vt potiùs eos obsecrare quàm admonere videaris. iuuenes vt fratres. VER. 1.

Annus vt matres, id est, mulieres natu grandiores. iuuenulas vt sorores, in omni castitate] id est, pet omnia castè. VER. 2.

Viduas honora qua vere vidua sunt] quæ scilicet ab omnibus etiã filiis desolata, atque omnibus curis exuta, vnique Deo intentæ & dicatæ sunt. ita Chrysost. Anselm. Theophyl. VER. 3.

Si qua autem vidua filios aut nepotes habet] à quibus ali possit; verè vidua non erit. VER. 4.

Discat primum domum suam regere] id est, piè tractare, vt scilicet piè filios regat.

Et mutuam vicem reddere parentibus] vt scilicet, si parentes adhuc viuant, eis inferuiat, opituletur, minister, eòsque alat, sicut ab eis à puero alita & educata est.

Hoc enim acceptum est coram Deo] opus illud pietatis filiorum in parentes est Deo vehementer gratum. vnde & promissionem longæuitatis annexam habet in decalogo.

VERS. 5. *Quæ autem vere vidua est, & desolata, hoc est, quæ desolata est, speret in Deum, & instet obsecrationibus nocte ac die*] *speret*, id est sperauit aut sperat, quasi Apostolus describat quæ verè viduæ sint, scilicet, quæ omnium hominum spe destitutæ totam spem & mentem in Deum defixerunt. ita Chrysofomus.

VERS. 6. *Nam quæ in deliciis est, viuens mortua est*] secundum spiritum, utpote gratia Dei priuata, q. d. Viuens non viuuit, sed vitam corporis, obruit animæ morte. Vita in deliciis agens; & mors est & umbra mortis, inquit Bernardus.

VERS. 7. *Et hoc præcipe, vt irreprensibiles sint*] præcipe viduis, scilicet, vt in Deum sperent, in orationibus assiduæ sint, delicias & voluptates fugiant, &c.

VERS. 8. *Si quis autem suorum, & maxime domesticorum, curam non habet* (vt tam corporis, quàm animæ saluti provideat) *fidem negauit*] non verbo, sed factis & opere: qui ergo suos negligit, videtur fidem & Christianismi famam negligere, &c.

Et est infideli deterior] Infideles enim naturali instinctu & pietate suorum curam gerunt.

VERS. 9. *Vidua eligatur non minus sexaginta annorum,*
quæ

quæ sit diaconissa. eligatur scilicet vna è multis, quæ ceteris dignior usque preponenda. *qua* (vidua) fuerit *unius viri vxor*] id est, quæ non plures habuerit maritos quàm vnum, nempe successiuè.

In operibus bonis testimonium habens, si filios educavit, per se & ad pietatem, si hospitio recepit] id est, si fuit hospitalis, in peregrinis scilicet & pauperibus hospitio excipiendis. VERS. 10

Si sanctorum pedes lauit, id est, Christianorum peregrè venientium, si tribulationem patientibus ministravit, si omne opus bonum subsequuta est.

Adolescentiores autem viduas deuota] id est, reuerente ne admittas in numerum viduarum ab Ecclesia alendarum. non enim vitari eas vult, sed non assumi. VERS. 11

Cum enim luxuriae fuerint in Christo nubere volum] luxuriari, id est, lasciuire, deliciari, in Christo, id est, in Christi iniuriam. vox ergo luxuriari, non libidinum, sed luxu deliciarum hinc significat.

Habentes damnationem, quia primam fidem irritam fecerunt] Habere damnationem, non aliud est, quàm obnoxium esse damnationi, etiamsi illa nondum præsens sit. Apostolus fidem hic intelligit Deo datam, siue promissionem Deo factam per votum continentiae, hæc enim tam irritatur & infringitur nubendo, quàm fornicando. Augustinus ait: In iis qui vouerunt castitatem, non tantum capessere nuptias, sed nubere velle damnabile est. Concilium Carthaginense, per primam fidem intelligit votum castitatis. VERS. 12

Fide irritam facere, est votum infringere.

Simul autem & otiosa discunt circuire domos, non solum otiosa, sed & verbose (id est, nugaces, ineptæ, loquaces, garrulæ) & curiose, id est, rerum alienarum & ad se non pertinentium inda-

gatrices. loquentes qua non oportet] quia verba proferunt interdum parum honesta & pudica; quod prouenit ex lasciuia.

VERS. 14 *Volo ergo iuniores nubere, filios procreare, matres familias esse, nullam occasionem dare aduersario maledicti gratia*] Volo, inquit, id est concedo, tales nubere, antequam promittant quod non valent implere. Patet Apostolum loqui tantum de viduis eiusque liberis, nec voto astrictis, quibus non præcipit, sed indulget. *maledicti gratia*, id est, ad Ecclesiæ maledicendum.

VERS. 15 *Iam enim quadam conuersa sunt (deerrauerunt) retro Satanam*] id est, post Satanam. Sensus est: eas à Christo auersas, Satanam, id est diabolum, securas esse.

VERS. 16 *Si quis fidelis habet viduas, subministret illis, & non grauetur Ecclesia; ut iis, qua vere vidua sunt, sufficiat*] subministret, id est, sufficiat illis non ad lasciuiam, sed ad vitæ necessitatem & sufficientiam.

VERS. 17. *Qui bene presunt presbyteri, duplici honore digni habeantur, maxime qui laborant in verbo & doctrina*] *Duplici*, id est, multiplici. q. d. Presbyteri multo, liberali, & abundanti honore, id est, subsidio sustentationis præmientur. Dicit autem, *Qui laborant*, quia doctrinam sacram tradere sicut oportet, non parui laboris est.

VERS. 18. *Dicit enim Scriptura: Non alligabis os boni trituranti, Deut. 25. & Dignus est operarius mercede sua.*

VERS. 19 *Aduersus presbyterum accusationem noli recipere, nisi sub duobus aut tribus testibus.*

VERS. 20. *Peccantes coram omnibus argue*, id est, palàm & in publico conuentu Ecclesiæ, grauiter ac seuerè sunt increpandi. *Peccantes autem* intellige, aut

per se manifestos, aut publico iudicio conuictos, &c. *ut & ceteri timorem, habeant*] id est, ut ceteri timeant similem obiurgationem, hoc est, publicam, & cum publico pudore coniunctam, &c.

Testor (id est, obtestor te) *coram Deo & Christo Iesu & electis Angelis.* Angelos electos vocat Apostolus Angelos sanctos, *ut hac custodias sine praiudicio, nihil faciens in alteram partem declinando*] personam non respiciens, cum æqua bilance.

VER. 21.

Manus cito nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alienis.] Per manus impositionem intelligit ordinationem. q. d. Vide, ô Timothee Episcopo, ne quem temerè ordines, sed vnumquemque prius proba & examina, an probatæ sit vitæ & doctrinæ, talique gradu dignus: alioqui particeps fies peccatorum, & scandalorum, &c.

VER. 22.

Manus impositione quid significet.

Teipsum castum custodi.] Propriè castum significat purum, & immaculatum ab omni culpa. Admonet Timotheum castitatis, id est, pudicitinæ diligenter, & omni studio conseruandæ. Vnde Syrus vertit, *Temetipsum serua*, id est, in puritate, innocentia. qui enim seipsum castum custodit, non communicat peccatis alienis, &c.

Castitas seruanda.

Noli adhuc aquam bibere, sed modico vino utere propter stomachum tuum, & frequentes tuas infirmitates.] Præcipit Paulus Timotheo ægro vsu vini; quia, ut ait Ambrosius, vult Deus prudenter sibi seruiri, ne nimietate (laboris vel abstinentiæ) debiles efficiamur, & postea medicorum suffragia requiramus.

VER. 23.

VER. 24. *Quorundam hominum peccata manifesta sunt, præcedentia ad iudicium, quosdam autem & subsequuntur.*] q.d. Præcepi tibi, ô Timothee, manus citò nemini imposueris, neque communicaueris peccatis alienis. tu mihi obiicies, *Quomodo aliena peccata deprehendam?* respondeo, peccata quorundam esse manifesta, aliorum verò occulta. si manifesta sint, non laborabis, quia faciliè cognosces eos, qui illis obnoxij sunt, indignos esse ordinatione, & dignos esse condemnatione ac pœna. nam eos qui apertè mali sunt, iam constat esse reiiciendos, etiam antequam de iis iudicium examinis habeatur; quia peccata eorum ita manifesta sunt, vt iudicium hoc præcurrant. si occulta sint, tibi laborandum erit vt ea detegas: sed ne despera, expecta, scrutare, explora, tandem ea deprehendes, quia peccata peccatorem subsequuntur quasi à tergo, &c.

VER. 25. *Similiter & facta bona manifesta sunt, & de his non laborabis: sed cognosces eos ordine esse dignos. & que aliter se habent, scilicet bona acta aliorum quæ occulta sunt, abscondi non possunt*] quin, si ea diligenter perscruteris, sis cogniturus, & faciliè animaduertus, an ordinandi sint nec ne. ita

S. Hieron. Anselmus, Gagncius, & alij.

* * *

C A P.

CAPVT VI.

SVMMARIVM.

Seruos sui officij admonet. Cauendas docet pugnas verborum. in quo periculo versentur qui diuites fieri volunt. Timotheum ad officia pietatis hortatur. quid ab eo diuitibus precipiendum sit. Denique ipsum monet vt depositum custodiat.

Q *Vicunque sunt sub iugo serui, Dominos suos omni honore dignos arbitrentur, ne nomen Domini & doctrina blasphemetur.] Vult seruos per omnia officiosos esse erga dominos, non solum, ne male audiat religio, & doctrina Christiana; verum etiam vt bene audiat, vtque domini, qui non credunt verbo, considerantes bonam & sanctam seruatorum suorum conuersationem, sine verbo lucrifiant. & hæc quidem de seruis dominorum infidelium. nam de seruis fidelium nunc sequitur.*

VER. I.

Qui autem fideles habent Dominos, non contemnant, quia fratres (id est Christiani) sunt. ad dominos referenda est, non ad seruos. sed magis seruiant, quia fideles sunt & dilecti, qui beneficij participes sunt. q. d. Dilectione & honore digni sunt domini fideles, tanquam fratres scilicet, & domestici fidei. hæc doce nescientes, & exhortare] scientes, vt quod sciunt faciant & opere impleant.

VER. 2.

Si quis aliter docet, & non acquiescit sanis sermo

VER. 3.

sermonibus Domini nostri Iesu Christi, & ei quæ secundum pietatem est, doctrina] id est, ei doctrinæ quæ pietati consentanea est, quæque pietatem promouet. hæc enim est doctrina sana. *Pietatem* intellige verum Dei cultum, qua nimirum rectè & sincerè Deus colitur.

VERS. 4.

Superbus est, inflatus est, nihil sciens] quia reuera nihil habet solidæ scientiæ pertinentis ad pietatem, Iudaizantes potissimum hîc notantur, censentur Apostolo nihil scire, quia carebant scientia gratiæ Christi, sine qua omnis alia fides & scientia nihil omnino prodesse poterat ad salutem. *Nihil sciens* eorum, quæ præ aliis iactat se scire hæreticus dicitur *Nihil sciens*, quia licet multa sciat de Deo, &c. tamen sua hæresi fidem diuinam sibi abstulit, vt ne vel vnum articulum fide diuina credat.

Hæreticus nihil scit, quia verè nihil credit

Sed languens circa quæstiones & pugnas verborum] Cuiusmodi sunt qui sine fide quærunt ac disceptant de iis, quorum ante omnia à nobis fides exigitur. Fides est oculus qui non habet oculos, nihil videt, nihil inuenit, sed tantummodo quærunt. Sola fides est quæ mentem in veritate stabilizat, & quæstiones omnes excludit: fides enim docet credere quæ non vides, quæ non capis, quæ non intelligis, fides docet Deum esse omnipotentem, &c.

Fides docet credere quæ non vides.

Ex quibus oriuntur inuidia, contentiones, blasphemia, suspiciones male] conuicia & probra, quibus se mutuo impetunt contentiosi disputatores, &c.

VERS. 5.

Conflictationes hominum mente corruptorum] id est, inanes ac prauæ exercitationes hominum, quorum mens ambitione, vel auaritia, aliisque affecti

affectibus occupata & corrupta est.

Et qui veritate priuari sunt, qui scilicet in pœnam hæresis excæcati sunt, vt veritatem intueri non possint. existimantium questum esse pietatem.] Hodie Nouantes existimant pietatem questum esse, quòd ecclesias vel monasteria despolient.

Est autem questus magnus pietas cum sufficientia] ipsa pietas magnus est questus: quia pietas multò plus valet, quàm quicquid ab homine auaro desiderari potest. Dico magnum questum esse pietatem in seipsa cum sufficientia, id est, si coniuncta sit sufficientia, siue animo sibi sufficienti, id est, sua sorte contento; quem parit & gignit ipsa pietas.

VER. 6.
Pietas
magnus
est questus.

Nihil enim intulimus in hunc mundum, haud dubium quod nec auferre quid possumus.]

VER. 7.

Habentes autem alimenta, & quibus tegamur, his contenti sumus.]

VERS. 8.

Nam qui volunt diuites fieri, incidunt in tentationem & in laqueum diaboli, & desideria multa inutilia & nociua, qua mergunt homines in interitum & perditionem] id est, demergunt in profundum, interitum scilicet & damnationem.

VERS. 9.

Radix enim omnium malorum est cupiditas.] Avaro nihil est scelestius, hic enim & animam suam venalem habet. Eccli. 10. Extirpa ergo cupiditatem, ait Augustin. & planta charitatem; sicut enim radix omnium malorum est cupiditas, ita radix omnium bonorum est charitas.

VER. 10.
Cupiditas
radix
omnium
malorum.

Quam quidam appetentes errauerunt à fide, & inseruerunt se doloribus multis.] Sic hodie multi vel metu amittendarum, vel spe acquirendarum opum, à fide Catholica ad hæresim desciscunt.

VER. 11.

*Auari-
tia radix
omnium
malorū.*

Tu autem, ô homo Dei, hac fuge, tu inquam, qui es homo Dei, & proinde in ea quæ Dei sunt, totus intendere debes; ista quæ dixi, fuge; scilicet auaritiam & peccata quæ ex illa radice procedunt. *sectare vero iustitiam*, id est persequere, uti venator persequitur feram; ita tu iustitiam. *pietatem*, qua Deus ex animo & pura intentione colitur. *fidem*, cælestia bona quærentem; à qua aberrauerunt quidam per auaritiam. *charitatem*, non quærentem quæ sua sunt, sed quæ aliorum. *patientiam*, qua non solum superfluis, verum etiam necessariis æquo animo caremus. *mansuetudinem*] pro qua Ambrosius legit, tranquillitatem animi, dum scilicet non commouemur aduersus eos, qui nos iniuriis afficiunt, ea quæ nostra sunt auferentes, iuxta illud: Qui auferit quæ tua sunt, ne repetas.

Luca 6.

VER. 12.

Certa bonum certamen fidei.] Vocatur autem *certamen fidei*, vel quia non nisi per fidem vincit, qui in hoc certamine versatur. vel quia certamen hoc pro fide Christi propaganda ac defendenda susceptum erat.

Apprehende, viriliter certando tanquam palmam victoriæ *vitam æternam, in qua, vel ad quam, vocatus es*] à Deo.

Et confessus bonam confessionem coram multis testibus] tanquam dicat Apostolus: Ita certa in cursu ministerij tui, ut apprehendas palmam vitæ æternæ, ad quam vocatus es, & cuius gratia, multis præsentibus, hanc optimam fecisti professionem, te fideliter ac strenuè executurum opus Episcopi & Euangelistæ. Cuius professionis te semper memorem esse volo.

VER. 13.

Præcipio tibi coram Deo] præcipio tibi, inquit, in

con

conspetu & præsentia Dei, qui testis esse poterit hæc præcepisse; & vindex, si ea non serues. quid præcipiat, postea subiungit ubi dicit: *Vt serues mandatum sine macula.*

Qui viuificat omnia.] Non dicit, Qui videt omnia; sed, Qui viuificat; quia plus est viuificare, quàm videre. viuificat autem omnia quæcunque viuunt, quia omnis vita à Deo est. q. d. Ne metuas mortem: nam seruus es Dei, qui potest etiam mortuos ad vitam reuocare.

Et Christo Iesu.] Quanquam non idè tantùm Christi meminit Apostolus, quòd is omnium actionum nostrarum inspector sit, ac iudex futurus; verùm etiam vt eum Timotheo proponat tanquam exemplar confessionis, quod imitetur.

Qui testimonium reddidit sub Pontio Pilato bonam confessionem.] Sensus est: Qui cùm sæpè veritatem, cuius causa missus erat à Patre, palàm confessus apud homines fuisset: tandem, præfide ac iudice Pontio Pilato, eiusdem veritatis confessionem testatus est, siue testatam fecit, id est, martyrio compleuit & consignauit; quando pro ea veritate crucem & mortem sustinuit.

Christi coram præfide confessione.

Vt serues mandatum sine macula, irreprensibile] VER. 14. q. d. Serua mandata mea integrè, ita vt neque in dogmatibus, neque in moribus maculam contrahas, ob quam meritò reprehendaris.

Vsque in aduentum Domini nostri Iesu Christi] id est, vsque ad apparitionem seu manifestationem Domini nostri Iesu Christi. Dum ergo Timotheo præcipit vt seruet mandatum, *vsque in aduentum Christi*; intelligendus est præcipere vt seruet vsque ad exitum vitæ. nam, vt ait

Aduentus Domini unicuique qualis erit.

Aug.

August.
in epist.
80. ad
Hesy-
chium.
VER. 15.

Augustinus: Tunc unicuique veniet dies aduentus Domini, cum venerit ei dies ut talis hinc exeat, qualis iudicandus est illo die.

Quem suis temporibus ostendet.] *Quem*, non Christum refert, sed *aduentum*, siue apparitionem; ut ex Græco liquet: Tametsi id ad sensum non multum interest. Quod enim ad rem attinet, non aliud est, apparitionem Christi ostendere, quam Christum apparentem seu manifestum exhibere. dicit autem *temporibus suis*, seu *propriis*, id est, ad eam rem à Deo præordinatis, ipsique notis.

Christus
Rex re-
gum.

Beatus & solus potens, Rex regum, & Dominus dominantium.] *Beatum* Deum vocat, ne dubitemus ab eo qui per essentiam beatus est, ac solus omne bonum possidet, communicandam nobis beatitudinem promissam. *Rex regum*, id est, Rex regnantium, qui proinde ei, tanquam Regi & Domino, omnes subiecti sunt. Christi regnum atque dominium quod habet super omnes alios reges ac dominos, à Patre ei datum est.

VER. 16.
Solutus
Deus est
immor-
lis, id est
immuta-
bilis.

Qui solus habet immortalitatem.] Perfecta immortalitas est omnimoda immutabilitas. Solus Deus omnino immutabilis est: qui solus ex se & per naturam immortalis est; ut qui sit essentialiter vita. nam intellectuales creaturæ, ut Angeli & animæ rationales, participatiuè tantum, & (ut Patres loquuntur) per gratiam, immortales sunt. Vnde qua ratione solus Deus bonus est; eadem solus est immortalis, scilicet per essentiam.

Et lucem inhabitat inaccessibilem.] Loquitur de luce increata, quæ est ipse Deus. Deus lux est. Dicitur *inhabitare lucem*, sicut est & habitat & perma

permanet in seipſo , ſecundùm illud Ambroſij:
Immotus in te permanens. Maximè enim quiſque
ibi dicitur habitare vbi ſemper eſt, & vnde nun-
quam recedit. Hæc lux eſt ipſe ſplendor, & glo-
ria maieltatis diuinæ increata, immenſa & in-
narrabilis, quæ eſt fons omnis luminis, claritatis,
cognitionis, gloriae. Hæc lux nobis eſt inaccessa:
vnde nobis non lux, ſed caligo eſt. caligo diuina
eſt inaccessibilis, in qua inhabitare dicitur Deus:
hæc eſt inuiſibilis propter eximiam claritatem, &
inaccessibilis propter immèſam luminis copiam.

*Lux eſt
ipſa glo-
riofa Dei
maieſtas.
Lux hæc
eſt cali-
go in qua
habitat
Deus.*

Quem nullus hominum vidit, ſed nec videre poteſt]
nemo poteſt videre Deum, ſcilicet per ſe & ſuas
naturæ vires, ſua acie mentis, ſuo naturali acu-
mine, ſuo ingenio: ſed neceſſe eſt vt homo viſu-
rus Deum ſuper hominem eleuetur, ac per gra-
tiam naturam tranſcendat, & ſuper ſeipſum at-
tollatur, atque quaſi ſupernaturalem vim viſi-
uam, oculùmque accipiat puta lumen gloriae,
quo Deum videre poſſit. Deum vocat *inuiſibilem*,
& ita quidem vt eum nec viderit, nec videre
poſſit quiſquam hominum; cùm Dei viſionem
eãque perfectam, omnes Chriſtiani certa ſpe
exſpectare iubeamur.

*Quomo-
do nemo
poſſit vi-
dere Deũ*

Cui honor & imperium ſempiternum amen.] cui
ab omnibus impendatur honor; & cuius impe-
rium ſit per omnium confeſſionem ſempiternum.
amen, id eſt fiat.

Diuitibus huius ſæculi præcipe, non ſublime ſapere]
ſuperbè ſapere, id eſt, elato eſſe animo, ſuperbire.
Competit in eos qui ſibi placent, & magni ſeipſos
faciunt, aliòſq; præ ſe contemnunt: quales maxi-
mè ſunt huius ſæculi diuites.

VER. 171

Neque ſperare in incerto diuitiarum] Nam

Yy ſicut

*vermis
diuitia-
rum su-
perbia.*

sicut vermis pomo, ita diuitiis superbia innascitur, inquit Anselmus.

Sed (sperare) in Deo viuo] potiùs, inquit, spem suam ac fiduciam reponant in Deo, totique ab eo pendeant, etiam in mediis opibus; quas ille dat & aufert quibus & quando voluerit.

Qui prestat nobis omnia abundè ad fruendum] id est, ad percipiendum cum lætitia, Vult autem Deus homines donis suis lætificare, sed ita vt non in illis, sed in ipso finem & felicitatem suam constituent.

VER. 18.

Bene agere. q. d. Bona operari. diuites fieri in bonis operibus sicut, abundant opibus, ita abundare debent bonis operibus. *facile tribuere*, id est, faciles ac prompti esse ad tribuendum. *communicare*] id est, habere diuitias sicut communes, ait Aquinas.

VER. 19.

Theaurizare sibi fundamentum bonum in futurum] puta virtutes & virtutum pietatisque opera. has enim opes quasi fundamentum solidum opponit incerto diuitiarũ huius sæculi, ita Chrysostrmus.

Vt apprehendant veram vitam] scilicet beatam & æternam. *vera vita* dicitur illa quæ Beatorum est in cælis.

VER. 20.

O Timothee depositum custodi] Nomine *depositi* metaphoricè significatur doctrina successori credita, ac per manus tradita: quomodo depositum pecuniarum tradi & credi solet amico. Episcopi constituti sunt doctrinæ custodes, ac velut depositarij. manifestum est enim Apostolum de deposito doctrinæ loqui, quæ quasi per manus transmittenda sit ad successores.

Sana doctrina vocatur depositum.

Deuitans profanas vocum nouitates] id est, vanitates siue inanitates vocum. notat quorundam futilem,

futilem, inanem & clamorofam loquacitatem, eamque profanam, id est, impuram & pietati noxiam. Si vitanda est nouitas, retinenda est antiquitas; si profana est nouitas, sacrata est vetustas. Sana doctrina cana est & prisca, à Christi & Apostolorum temporibus ad nos illibate deriuata.

Et oppositiones falsi nominis scientiæ] Dicuntur obiectiones quas contra fidei doctrinam adferunt quidam specioso scientiæ titulo, sed falso. Non enim vera scientia esse potest, quæ veritati contraria est. Talis erat philosophia illa, quam reprehendit Col. 2. &c. Non est vera scientia, ubi vera fides non est.

Quam (scientiam) quidam promittentes (pro- VER. 21.
fitentes) circa fidem exciderunt] id est aberrarunt. cuiusmodi scientiam, inquit, dum profiterentur, ac docti sapientesque videri student; ab integritate & sinceritate fidei, velut à scopo, aberrarunt.

Gratia tecum. amen] Gratiam Dei, omnium bonorum fontem, more suo, precatur in fine epistolæ.

COMMENTARIA
 IN II. EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD TIMOTHEVM.

CAPVT PRIMVM.
 SVMMARIVM.

Laudat in Timotheo fidem non fictam; admonens eum ut gratiam Dei in se resuscitet; confidenter Euangelium annunciet, prout ab ipso erat institutus. Notat quosdam qui à se defecerant: Onesiphori autem fidem commendat, ac bene ei precatur.

VERS. I.

AVLV S Apostolus Iesu Christi per voluntatem Dei] Apostolatam suam voluntati & electioni Dei ascribit, non suis meritis.

Secundum promissionem vita, que est

est in Christo Iesu, subaudi, scribit, & bene precatur, dicens: *Timotheo charissimo filio (sit) gratia, misericordia, pax à Deo patre & Christo Iesu Domino nostro*] Dicit se legatum esse ad promissionem vitæ, vt scilicet promittat vitam æternam credentibus Christo, illique obedientibus.

VERS. 2.

Gratias ago Deo, cui seruo à progenitoribus in conscientia pura, quod sine intermissione habeam tui memoriam in orationibus meis] Sensus: Gratias ago Deo meo, quòd quoties ad eum preces fundo, toties tui sum memor, ac pro te oro. hoc enim me facere, diuini muneris est, ideòque dignum de quo gratias agam, ita Ambrosius.

VERS. 3.

Nocte ac die] in orationibus meis.

Desiderans te videre] Significat se cupere Timotheum habere præsentem. vnde & infra iubet semel & iterum vt ad se festinatò veniat.

VERS. 4.

Memor lacrymarum tuarum] quem in discessu lacrymis testatus fuerat, Paulum mouet vt eum apud se esse velit.

Vt gaudio implear] id est, vt in his vinculis tua præsentia fruens, expleam me gaudio & consolatione.

Recordationem accipiens eius fidei, quæ est in te non ficta] Fidem non fictam, id est, fidem sinceram, vocat eam, quæ ex animo & sine hypocrisi creditur in Christum.

VERS. 5.
Fides nõ ficta quæ sit.

Quæ & habitauit primum in Auiâ tua Loide] Auiam intelligit maternam. patre enim Gentili natus erat Timotheus.

Et matre tua Eunice] Fuit autem mulier Christiana. nam Act. 16. vocatur fidelis, quod Christianorum vocabulum est.

Certus sum autem quod & in te] Scilicet habitet

eadem fides non ficta.

VERS. 6. *Propter quam causam admono te ut resuscites gratiam Dei. vocatur autem gratia seu donum Dei, quia gratis à Deo donatum. qua est in te per impositionem manuum mearum*] q. d. Zelus, charitas & gratia quam in ordinatione mea accepisti, ô Timothee, vide ut eam suscites, & charitatis flammam reaccendas, eiusque ardorem continuò foueas & adaugeas.

VERS. 7. *Non enim dedit nobis Deus spiritum timoris; sed virtutis, & dilectionis, & sobrietatis*] spiritum timoris, id est, timiditatis & ignaviae, qualis est eorum qui animo sunt imbecilli, pauido, contracto & abiecto; *sed virtutis*, id est, fortitudinis & roboris; ut fortiter fidem, non tantum teneamus, sed & predicemus in persecutione inter medios hostes; nec timeamus, sed ambiamus pro ea mori. S. August. pro *sobrietatis* legit continentiae, quae virtus est generalis, cohibens & continens mentem in officio, ne timore, amore, odio, aliòve affectu immoderato & vitioso imbuatur, dissoluatur, aut enervetur; sed tota sana sit, integra & perfecta.

VERS. 8. *Noli itaque erubescere testimonium Domini nostri*] q. d. Noli erubescere doctrinam quam docuit & testatus est Christus, noli etiam erubescere crucem & martyrium, ac vincula Christi, quibus suam doctrinam obsignauit & confirmauit.

Neque me vindictum eius] id est, neque te mei pudeat aut vinculorum meorum.

Sed collabora Euangelio secundum virtutem Dei] id est, esto particeps afflictionum quas Euangelium patitur. *secundum virtutem*, id est, potentiam Dei. iubetur in Deo confidere, & in potentia virtutis eius.

Continentia est virtus generalis.

Qui (Deus) nos liberauit & vocauit uocatione sua sancta] liberauit, id est, qui nos saluauit, aut serua-
uit, scilicet à peccato & morte æterna. *vocauit nos,*
&c. dum nos ab infidelitate & peccatis vocauit ad
suam fidem & sanctitatem, vitamque sanctam &
diuinam.

VERS. 9.

Non secundum opera nostra, id est merita nostra,
sed secundum propositum suum & gratiam] Proposi-
tum intelligit liberale & gratuitum Dei decre-
tum siue beneplacitum. Porro gratiam non in-
telligit creatam, quæ in nobis est, sed gratiam in-
creatam, id est, gratuitam Dei beneficentiã, quam
mox dicit manifestatam per aduentum Christi.

Proposi-
tū quid
sit apud
Paulum.

Quæ (gratia) data est nobis in Christo Iesu ante
tempora secularia] ante tempora secularia, æternita-
tem notauit; vt sensus sit: Quæ gratia seu miseri-
cordia, quoad effectus suos, nobis per Christum
data, id est, intuitu meritorum Christi præparata,
est ab æterno. Cùm dicitur hîc gratia ab æterno
data, intellige in Dei decreto, & prædestinatione,
vt idem sit, *data*, quod dari decreta & prædestina-
ta. Deus ab æterno nos adamauit, & hanc gra-
tiam firmiter & irreuocabiliter nobis dare decre-
uit. Hæc gratia data est nobis in Christo Iesu, id
est, per Christum, puta per Christi merita præuisa
ab æterno, data est nobis à patre hæc gratia. *Ante
tempora secularia*, idem est, quod ante mundi con-
stitutionem, ante temporis & mundi originem,
puta ab æterno. ita Theophylactus, Anselmus, &
alij. Notat Chrysostomus hîc significari immensi-
tatem amoris diuini, utpote qui nos ante mun-
dum, ante omnia tempora ab æterno in mente sua
habuerit, de quoque nostrum in particulari stu-
diosè & sollicitè cogitarit, vnumquemque ada-

Quomodo
data
sit nobis
gratia ab
æterno.

Amorū
diuini et
ga nos im-
mensificat.

mauerit, cuique per Christum suam gratiæ mensuram decreuerit & prædestinauerit.

VER. IO. *Manifestata est autem (gratia illa à Deo ab æterno data, sed in Deo abscondita) nunc per illuminationem Saluatoris nostri Iesu Christi]* Ad hoc Christus apparuit & aduenit, ut omnes illustraret & illuminaret luce sapientiæ diuinæ, qua Deum, salutem, viamque salutis homines agnoscerent & caperent.

Qui (Christus) destruxit quidem mortem] videlicet morte sua. Sensus est, Christum passione & morte sua promeruisse nobis apud Deum perfectam nostræ mortis abolitionem *mortem à Christo destructam*, etiam peccatum intellige destructum & abolitum, quod est vtriusque mortis causa.

Illuminavit autem vitam & incorruptionem per Euangelium] Sensus est: Vitam incorruptibilem & immortalem produxit in lucem, manifestauit, ac certam eius spem nobis attulit per Euangelium quod prædicari voluit. Christus vitam dedit ipsi vitæ, suscitauit à morte & viuere fecit ipsam vitam, vitam produxit, & in lucem prodire fecit.

VER. II. *In quo positus sum ego predicator, & Apostolus, & magister gentium]* ad quod Euangelium promulgandum ego præco constitutus sum à Christo, ipsius Christi ad eam ré Apostolus seu legatus.

VER. I2. *Ob quam causam etiam hæc patior]* id est, quia præconis Evangelici fungor officio; idè accusatus sum à Iudæis, & in hæc vincula coniectus.

Sed non confundor] id est, non erubescor, non pudore suffundor, non me pudet vel officij mei vel vinculorum.

Scio enim cui credidi] noui enim, inquit, cui crediderim; quàm ille magnus sit Dominus, quàm

quàm potens, & quàm verax in promissis. Noui eum cui credidi atque commisi depositum meum seruandum.

Et certus sum quia potens est depositum meum seruare in illum diem] *Depositum*, puta thesaurum laborum & passionum pro Euangelio à se obitarum, quem à se collectum Paulus patiens & moriens apud Deum quasi deposuit, vt in illo die magno, iudicij scilicet, illum, id est, illius mercedem & gloriam, recipiat. ita Theophyl. & Anselm. Idem depositum Apostolus vocat repositam iustitiæ coronam. 2. Tim. 4.

Depositum Pauli.

Formam habe sanorum verborum, quæ à me audisti, VER. 13. *sanae, integræ, & incorruptæ doctrinæ, in fide & in dilectione in Christo Iesu*] habeto formam sanæ doctrinæ quæ versatur circa fidem & dilectionem Christianam. q. d. O Timothee, tuum est retinere viuum exemplar, viuum ideam, & representationem doctrinæ, quam tibi tradidi, vt scilicet verba mea semper tibi ob oculos ponas eademque viuè & efficaciter aliis proponas

Bonum depositum custodi per Spiritum sanctum qui habitat in nobis] Chrysostr. Ambros. *depositum* hoc interpretantur thesaurum doctrinæ Christianæ, quam vocauit, *sana verba*. Hunc enim thesaurum quasi depositum, studiosè commendat Timotheo Episcopo, vt eum integrum inuiolatumque conseruet.

VER. 14. *Depositum sana doctrina.*

Scis hoc, quod auersi sunt (id est, auersati sunt me, me reiecerunt) *à me omnes qui in Asia sunt, ex quibus est Phigellus & Hermogenes*] Chrysostr. cum suis censet Paulum loqui de omnibus Asianis, qui Romæ erant. vt omnes qui in Asia, idem sit quod, omnes ex Asia, omnes Asiani, scilicet Romæ

VER. 15.

agentes. scribit enim Paulus ad Timotheum Romam, ea quæ gerebantur Romæ, non autem quæ in Asia.

VER. 16.
Onesiphori lass.

Det misericordiam Dominus Onesiphori domui, id est, vniuersæ familiæ Onesiphori. quia saepe me refrigerauit] id est, refocillauit, & recreauit in hoc æstu mearum afflictionum. Solatio & subsidio mihi fuit in his vinculis.

Et caenam meam non erubuit] id est, non pu- duit illum vinculorum meorum, sicut cæteros Asianos. nec periculum metuit nec infamiam vt me iuaret.

VER. 17.

Sed cum Romam venisset, sollicitè me quasiuit & inuenit] Quæsitum se dicit, quamuis captiuum: quia non vnus erat carcer eorum qui sistendi essent ad tribunal Cæsaris, sed complures; & vt dicitur Act. vlt. permillum fuit Paulo vt maneret solus cum custodiante se milite.

VER. 18.

Det illi Dominus inuenire misericordiam à Domino in illa die] tanquam dicat: Sicut ille me sollicitè quasiuit & inuenit, vt misericordiam exhiberet: ita det ei Dominus misericordiam quam optauit ab ipso vicissim inuenire. scilicet illi optans quod Christiani solent optare fidelibus defunctis, requiem & misericordiam. huc accedit quòd in fine epistolæ iubet salutari Onesiphori domum, non Onesiphorum; quasi is iam non superesset.

Et quanta Ephesi ministravit, tu melius nosti] non solum mihi nunc Romæ, sed & antea. Ephesi fidelibus Euangelij ministris multa impendit officia charitatis: quemadmodum tu melius nosti, qui Ephesiorum Episcopus es, & partem obsequiorum eius percepisti.

CAPVT II.

S V M M A R I V M.

Hortatur Timotheum vt diligenter laboret in Euangelio, vt contentiones vitet. In magna Dei domo esse diuersi generis vasa. Deinde qua fugere debeat, & qua sectari.

Tu ergo fili mi confortare (Ambrosius legit fortitudinem cape) in gratia qua est in Christo Iesu] VERS. 1.
id est, in gratia Christi annuncianda & prædicanda, inquit Ambrosius.

Et qua audisti à me per multos testes, non qua scripto tradidi, aut literis consignauit. vt intelligamus sanam doctrinam verbo magis quam scripto tradi solitam ab Apostolis. Hac commenda fidelibus hominibus, qui idonei erunt & alios docere] VERS. 2.
Multos testes vocat multos suæ prædicationis auditores. ita Chrysostomus.

Labora sicut bonus (id est, egregius) miles Christi Iesu] labora, id est, mala perfer, dura tolera. VERS. 3.

Nemo militans Deo, implicat se negotiis secularibus: vt ei placeat, cui se probauit] VERS. 4.
Negotia secularia, sunt occupationes & negotiationes, quibus victum, vestitum, & reliqua ad vitam tuendam opportuna comparamus & conquirimus, quales sunt mercatura, &c. Negotia secularia quam.

Nam & qui certat in agone, non coronatur, id est, non coronabitur, nisi legitime certauerit] VERS. 5.
legitimè, id est, iuxta legem, scilicet stadij & agonis.

nis. nisi enim legitime, id est, secundum leges à Deo præscriptas, & à me dudum tibi propositas, eo certamine perfunctus fueris, coronam immortalitatis adipisci non poteris.

VERS. 6. *Laborantem agricolam oportet primum de fructibus percipere*] si videlicet strenuè in agro laboret, oportet primis agri fructibus frui. ita te, ô Timothee, excitet tum fructus præsentis alimonix à catechumenis, quos doces, accipiendæ, tum potius plena merces futuræ & æternæ gloriæ. excitet, inquam, ad certandum & laborandum, totumque te impendendum Euangelio. ita Chryso-
stom.

VERS. 7. *Intellige quæ dico: dabit enim tibi Dominus in omnibus intellectum*] q. d. Proposui tibi tres parabolas, militis, athletæ, agricolæ: non est necesse vt eastibi explicem & applicem, tu eis intende: quod si feceris, Deus dabit tibi intellectum, vt faciliè eas intelligere & applicare possis, &c. *Dabit*, id est, det, quod est precantis.

VERS. 8. *Memor esto, Dominum Iesum Christum resurrexisse à mortuis ex semine David, secundum Euangelium meum*] ex semine David, supple incarnatum & natum. q. d. Memento sicut Christus pro Euangelio suo passus gloriosè resurrexit: ita pariter te, si pro Euangelio patiaris, gloriosè resurrectorum. Patere ergo & labora cum Christo, vt cum Christo ad gloriam resurgas. ita Theodor. Chrysof. & alij. *Secundum Euangelium meum*, id est, secundum Euangelium quod prædico.

VERS. 9. *In quo laboro usque ad vincula, quasi malè operans: sed verbum Dei non est alligatum*] laboro, id est, affligor, mala perfero, adeoque vincula sustineo, quasi malè operans, id est, quasi malefactor, quasi sceleratus.

ratus. *alligatum*, id est, vinculis: q. d. Ego sum vinc-
ctus, sed verbum Dei non est vincum: quia tam
ego in carcere partim verbo, partim scriptis epi-
stolis, quàm alij, intrepidè verbum Dei prædica-
mus. Si ego vincus ita strenuè prædico Euange-
lium, quanto magis idem te facere decet, ô Timo-
thee, cùm sis liber?

Ideo omnia sustineo propter electos, ut & ipsi salu- VER. IO.
tem consequantur. q. d. Omnia sustineo, non solum
meæ seu nostræ salutis causa qui iam fideles su-
mus; sed & aliorum electorum, nominatim eo-
rum qui adhuc adducendi sunt ad ouile Christi,
non sine nostris laboribus ac periculis; ut & ipsi
nobiscum salui fiant. *quæ est in Christo Iesu*, id est,
quæ salus est per Christum Iesum. *cum gloria cae-*
lesti] q. d. Ut salutem consequantur non qualem-
cunque, sed quæ coniuncta est cum æterna ac cæ-
lesti gloria beatæ immortalitatis, cuius vnà cum
Christo participes erunt.

Fidelis sermo. nam si commortui sumus, & conui- VER. II.
nemur] fidelis, verus & certus est sermo: quòd si
hîc pro Christo & cum Christo patiamur & mo-
riamur, simul etiam cum Christo resurgemus &
viuemus in regno cælesti.

Si sustinebimus, & conregnabimus] id est, si susti- VER. II.
nemus. non enim satis est semel pati, aut mori,
sed quotidie patiendum & moriendum est. Die-
bus singulis beatus ille (Paulus) moriebatur, in-
quit Chrysofomus.

Si negauerimus, Christum & Christi fidem me-
tu hostium, tyrannorum, aut tormentorum. &
ille (Christus) negabit nos.

Si non credimus, ille fidelis permanet. negare VER. I3.
seipsum non potest] id est, siue credimus, siue
non

non credimus, veritas non mutatur, Deus falli aut fallere non potest: incredulitas aut perfidia nostra Dei fidem conuellere nequit. q. d. Si diffidimus, ille tamen fidus permanet.

VER. 14. *Hæc commune*, id est, de his quæ iam dixi, frequenter admone fideles tibi commissos. *testificans coram Domino*] de his admone fratres, cum obtestatione quam facias coram Domino; hoc est, declarans te hæc eos commonefacere coram Christo Domino.

Contestatio verborum fugienda. *Noli contendere verbis*] Verbis contendere est non curare quomodo error veritate conuincatur; sed quomodo tua dictio dictioni præferatur alterius, inquit Augustinus: scilicet in disputando non veritatem quærere, sed velle ostentare suam scientiam, velleque videri doctiorem, vincere & præualere, &c.

Ad nihil enim utile est, nisi ad subuersionem audientium] ex quibus, inquit, oriuntur inuidiæ, contentiones, blasphemiæ, &c.

VER. 15. *Sollicite cura teipsum probabilem exhibere Deo, operarium inconfusibilem.* qui liberè & profitearis & prædices crucem Christi, *recte tractantem verbum veritatis*] Loquitur de vera fidei doctrina verbo tradenda. Episcopus ergo, doctor & concionator debet doctrinam suam & verbum Dei, quasi nucem rectè aperire, enucleare & exponere, ut videlicet verum sensum à falso & contorto secernat.

VER. 16. *Profana autem & vaniloquia deuota*, inanem & clamoriam loquacitatem doctori Euāgelico vitandam & profligandam esse; maximè quæ profanos & à vera pietate remotos sensus habeat admixtos, *multum enim proficiunt ad impietatem*] quia nimirum

mirum seductores illi ac peruersorum dogmatum magistri, semper ad vltiorem proficient impietatem, tam in se quàm in auditoribus.

Et sermo eorum vt cancer serpit] eorum scilicet hæreticorum, qui docent profana vaniloquia.

VER. 17.

Ex quibus est Hymæus & Philetus.

Qui à veritate exciderunt, dicentes resurrectionem esse iam factam, & subuerterunt, id est subuertunt, quorundam fidem.

VER. 18.

Sed firmum fundamentum Dei stat, habens signaculum hoc: Cognouit Dominus qui sunt eius, & discedat ab iniquitate omnis, qui nominat nomen Domini]

VER. 19.

Firmum hoc fundamentum Dei est Dei consilium, decretum & prædestinatio: quia statuit vocare fideles primò ad fidem, deinde ad gratiam & perseuerantiam, ac demum ad gloriam. Firmitas huius fundamenti partim in nobis, partim in Deo est. Ideo enim in Deo firma est hæc prædestinatio, quia firmi erunt prædestinati in fide & gratia: hi enim sunt firmæ prædestinationis obiectum. & vicissim firmi erunt prædestinati, quia firma est Dei prædestinatio. partim ab ipso fidelium libero arbitrio, quod liberè & constanter fidem & gratiam retinebit, &c.

Quid hic firmum fundamentum Dei?

Duo signacula, Dei præscientia & liberi arbitrij cooperatio.

Cognouit Dominus qui sunt eius, en Dei præscientia. & discedat ab iniquitate omnis qui inuocat nomen Domini] en nostri liberi arbitrij cooperatio, quæ est præscientiæ obiectum. Ponit hic Apostolus fundamenti iam dicti bina signacula, prius est præscientia Dei; posterius fuga peccati. fuga omnis iniquitatis est signaculum firmi fundamenti, id est, fidei; qui enim fugit iniquitatem, nunquam incidet in hæresim.

VER. 20. *In magna autem domo non solum sunt vasa aurea & argentea, sed & lignea & fictilia: & quaedam quidem in honorem, quaedam autem in contumeliam] Domo est Ecclesia; vasa sunt fideles; aurea & argentea sunt firmi & illustres in fide & iustitia; lignea verò & fictilia, vel, vt Græcè est, testacea, sunt vulgares, fragiles, infirmi in fide & charitate: nam*

Hæretici hæretici nec vasa aurea, nec fictilia sunt, sed potius vasa fracta & ex domo proiecta & eiecta. Vas in honorem, id est, vas honorificum; vas in contumeliam, id est, vas vile & inglorium: vti sunt ollæ & matulæ.

VER. 21. *Si quis ergo emundauerit se ab istis, erit vas in honorem] Sensus est: Quicumque purum sese præstiterit à profanis hæreticorum doctrinis cæterisque vitiis, idque perseueranter fecerit, erit vas in honorem, id est, assumetur ad vsum honorificum, quia consequetur honorem gloriæ cælestis, ad quam erat prædestinatus. Emundauerit, id est, omnino expurgarit se, vt anima tota sit munda & pura. ita se emundauit S. Magdalena, cui dimissa sunt peccata multa, quoniam dilexit multum, de qua canit Ecclesia: Post fluxæ carnis scandala, fit ex lebetè phiala, in vas translata gloriæ de vase contumeliæ.*

Sanctificatum & vile Domino, ad omne opus bonum paratum] Sanctificatum Domino, quia expurgatum à sordibus vitiorum, & per hoc Deo consecratum. Vile autem Domino, vsibus Domini fit accommodum. Videtur Christum intelligere. is enim est Dominus, ac herus huius magnæ domus; cuius omnia vasa vsibus eius seruiunt. vtilis per gratiam Dei nos ad omne opus bonum præparantis.

Iuuenilia autem desideria fuge] Directè respexit VERS. 22.
 Apostolus ad curiositatem, ambitionem & inanem gloriam, quam iuuenes ambiunt, præsertim docti, vt velint videri subtiles, sapientes, cæterisque doctiores, &c. q. d. Noli vt iuuenis, ambire sapientis & doctoris nomen, sed ambi vitæ integritatem, ac præsertim charitatem & pacem, vt in iis excellas. Vitia adolescentium.

Sectare vero inuitiam, fidem, charitatem, & pacem cum iis qui inuocant Dominum de corde puro] tu virtutes istas sectare, cum iis qui sincerè Deum inuocant.

Sultras autem & sine disciplina quaestiones deuota: sciens quia generant lites] sine disciplina, id est, ineruditas, insensatas, quæ scilicet nihil habent sensus, nihil ad veram disciplinam & sapientiam conferunt, quales sunt quaestiones fuitiles Iudæorum de suis genealogiis. *deuota*, id est reuerente & respue. *lites* non sunt aliud quàm pugnae verborum. VERS. 23.

Seruum autem Domini non oportet litigare] id est, pugnare & digladiari, scilicet verbis. VERS. 24.

Sed mansuetum esse ad omnes, docibilem, id est, aptum & paratum ad docendum. *patientem*, intellege morum & infirmitatum proximi.

Cum modestia corripientem eos, qui resistunt veritati] modestè corripientem eos qui diuersa sentiunt, ita Ambrosius. quasi dicat, Episcopus & doctor leniter corripiat eos qui sibi docenti contradicunt. VERS. 25.

Nequando Deus det illis pœnitentiam. si quando, vel, si fortè det iis Deus. pœnitentiam, *ad cognoscendam veritatem*] Pœnitentiam intellige de errore & infidelitate qua detinebantur.

VERS. 25

Et respiscant à diaboli laqueis, à quo captiui tenentur ad ipsius voluntatem] Homo, diuinæ gratiæ auxilio perduto per peccatum, non quod vult ipse, sed quod diabolus vult, agit & operatur, inquit Chrysoſtomus. Sensus est, illos veritatis aduerſarios à diabolo teneri captiuos, ad Dei voluntatem, id est, quamdiu Deus voluerit; cuius voluntati nec diabolus resistere potest: ideoque cum modestia corripiendos esse, si fortè Deus miseretur, & pœnitentiam illis inspiret, ac vinculum duræ captiuitatis soluat.

CAPVT III.

SUMMARIVM.

Predicit exorituros falsos & impios doctores; à quibus admonet cauendum. Hortatur Timotheum vt quam ipse ei tradiderat doctrinam seruet, & vt sacris Literis det operam.

VERS. 1.

Hoc autem scito quod in nouissimis diebus instabunt tempora periculosa] in nouissimis, id est, in sequentibus, atque aded iam incipientibus temporibus erunt periculosi dies. Nouissima ergo tempora hîc vocat ea, quæ à suo tempore decursura & secutura erant vsque ad finem mundi.

VERS. 2.

Erunt homines seipsos amantes, id est, sui amantes, suæ gloriæ, lucris, commodis studentes. amor sui omnium malorum est origo. cupidi, id est, amantes pecuniarum, auari. elati, id est, fastuosi, arrogantes, iactabundi. superbi blasphemii, maledici
seu

seu contumeliosi. *parentibus non obedientes, ingrati, scelesti*] id est profani, nefarii, siue impij.

Sine affectione, sine visceribus compassionis, sine pietate. *sine pace*, id est, sine fœdere, ubique pacem turbantes. *criminatores*, id est calumniatores. *incontinentes*, id est intemperantes, scilicet gulosi & luxuriosi. *inimicos*, inhumani & feri bestiarum more. *sine benignitate*] quasi dicat. Non amici bonis, bonorum inimici, id est, non amantes bonos.

Prodiuores, amicitia desertores. *proterui*, id est leues & instabiles. *tumidi*] id est, inflati præ superbia, qui sibi placent, & alios despiciunt.

Et voluptatum amatores magis quam Dei] Notat Theophylact. eos qui amant corporis voluptates, non posse affici Deo & rebus diuinis. Voluptatem vicisse voluptas est maxima: nec vlla maior est victoria, quàm ea quæ de cupiditatibus refertur. Qui enim hostem vicit, fortior fuit, sed altero; qui verò libidinem repressit, seipso fortior fuit ait Cyprianus.

Habentes speciem quidem pietatis, virtutem autem eius abnegantes] Sensus est: Verbis & cultu præ seferant pietatem, quam in veritate non habent, imò à qua sunt vsque adedò alieni, vt abnegasse eam & abiurasse videantur. *Speciem pietatis*, hoc est, formam & speciem religionis, vt videantur eius velle inducere reformationem, seque vocent Reformatæ religionis, &c. *Virtutem*, id est, vim & rem, puta pietatem ipsam, quam simulant, non habent, nec operibus ostendunt, sed *abnegant*, profitentur se Christianos, cum sint & nequissimi opere, & sensu peruersi, inquit Ambrosius.

VER. 3.

VER. 4.

Voluptatem vincere voluptas maxima.

VER. 5.

Speciem pietatis quinam habeant.

*Hæretici
vitandi.
VER. 6.*

Et hos deuota] id est, auertere.

Ex his enim sunt qui penetrant (id est, subeunt & irrepunt) domos. notatur eorum impudentia, qui callidè sese insinuant & ingerunt in alienas familias, ventris causa, & captiuas ducunt mulierculas] id est, doctrinis suis faciunt eas sibi tam obnoxias, vt velut captiuas quolibet ducere videantur.

*Mulieres
facilè ad
varia
peccata
inducun-
tur.*

VER. 7.

Oneratas peccatis, hoc est, magno peccatorum aceruo grauatas ac depressas. qua ducuntur variis desiderijs] Oneratas, id est accumulatas & cumulo peccatorum obrutas, quæ quasi bruta aguntur variis desiderijs curiositatis, nouitatis, gloriæ, deliciarum, ornatus, luxuriæ.

Semper discentes, & nunquam ad scientiam veritatis peruenientes] id est, peruenire valentes; quia hoc demum discebant quod docebantur, magistri verò earum non vera docebant, sed falsa, superstitiosa & impia. quare ipsæ eorum discipulæ non veritatem hauriebant, sed errores.

VERS. 8.

Quemadmodum autem Iannes & Mambres resistunt Moysi: ita & hi resistunt veritati.] Nota: hæc sunt nomina duorum magorum Pharaonis, qui in Exodo narrantur Moyfi restitisse, & cum eo in miraculis & portentis edendis certasse.

*Corrupti
mente
sunt cu-
pidinarij.*

Homines corrupti mente] id est, qui mentis iudicium vitiosis affectibus corruptum habent ac deprauatum.

Reprobi circa fidem] vt nimirum fidem pariter abiicerent, reprobarent, corrumperent, fierentque hæretici, imò hæresiarchæ.

VERS. 9.

Sed ultra non proficenti] in sua videlicet hypocrisis & ficta pietatis specie ac larua; quin ea detegatur,

tegatur, deprehendatur & prodatur eorum fraus & falsitas.

Inſipientia, id est amentia, enim eorum manifesta erit omnibus, sicut & illorum fuit] scilicet magorum Iannæ & Mambæ. Omnis error non diu consistit, quin tandem eius fallacia & falsitas pateat, & instar fumi euaneſcat.

Tu autem affecutus es meam doctrinam, institutionem, propositum] id est, ita mihi fuisti perpetuus comes, & actionum socius, ut omnia mea tibi perspecta sint: ac proinde in me habeas quod sequaris & imitandum sumas. nosti quæ mea fuerit doctrina, quàm integra & sincera. nosti meam institutionem, id est, viuendi modum ac rationem. nosti etiam propositum meum, id est, finem & scopum quem mihi meæque euangelizationi proposui, scilicet ut Christi fidem & gloriam toto orbe per omnes gentes propagarem.

VER. 10.

Paulus seipsum proponit imitandum.

Fidem longanimitatem, dilectionem, patientiam] nosti insuper, inquit, fidem meam, id est, animi constantiam ac fiduciam in rebus agendis. item longanimitatem seu lenitatem erga persecutores & veritatis aduersarios. dilectionem erga quoscumque. patientiam in tolerandis aduersis.

Persecutiones, passiones, qualia mihi facta sunt Antiochia, Icorij, & Lystris, quales persecutiones sustinui, & ex omnibus eripuit me Dominus.

VER. 11

Et omnes, qui pie volunt viuere in Christo Iesu, persecutionem patientur] ab hominibus siue Christianis, cognatis & amicis; siue ab infidelibus & hæreticis, siue ab inuidis aliisque peruersis & improbis. pie viuunt in Christo, qui Deo seruiunt in fide Christi.

VER. 12

Mali autem homines & seductores proficient in

VER. 13

peius errantes, & in errorem mittentes] id est, in errorem seducentes, & errore seducti, ita duplici nomine pœnas dabunt; & quòd ipsi non acquieuerunt veritati, & quòd alios ab ea retraxerunt.

VERS. 14 Tu vero permane in ijs quæ didicisti, & credita sunt tibi: sciens à quo didiceris] credita, id est, commissa sunt tibi quasi Episcopo conseruanda & promulganda.

VERS. 15 Et quia ab infantia sacras literas nosti, quæ te possunt instruere ad salutem, per fidem quæ est in Christo Iesu] id est, per fidem quæ in Christum creditur. q. d. Sacræ Literæ inuoluunt te ad salutem hoc ipso quo docent credendum esse in Christum, & per fidem Christi, eiusque Sacramenta & præcepta à Christo, & ad id instituta nos iustitiam & salutem consequi debere.

VERS. 16 Omnis Scriptura diuinitus inspirata, utilis est ad docendum, ad arguendum, ad corripiendum, ad erudiendum in iustitia] S. Scriptura utilis est, ad docendum scilicet, sanam doctrinam. ad arguendum hæreticos. ad corripiendum, id est, ad correctionem. ad erudiendum in iustitia, id est, ad omnem morum honestatem, sanctimoniam, & perfectionem.

VERS. 17. Vi perfectus sit homo Dei, ad omne opus bonum instructus] Sentit Apostolus hominem Dei, id est Episcopum, studio Scripturæ sacræ id consequi, ut ad omne opus bonum, id est, ad omnem partem officij sui probè comparatus sit atque instructus. Instructus, id est, adornatus, compositus, apparatus. Inuuit Apostolus, ut rectè notauit Chrysostronus, neminem sine Scriptura posse esse perfectum in fide & vita Christiana ac diu-

na. Ad hanc enim vtilitatem & vltim à Deo data est Scriptura. S. Paula in omni re & tentatione, S. Scriptura se armabat, & ad perfectionem instruebat, teste S. Hieronymo in eius Epitaphio.

CAPVT IV.

SVMMARIVM.

Hortatur vt in verbi prædicatione sit assiduus, propter emergentes falsos magistros. Obitum suum prædicit, & coronam sibi repositam apud fidelem iudicem. Rogat Timotheum vt ad se veniat. In prima defensione solum Dominum sibi assistisse. Denique adiicit salutationes.

TESTIFICOR coram Deo & Iesu Christo, qui iudicaturus est viuos & mortuos per aduentum ipsius & regnum eius] *Vinos intelligit ad literam homines, scilicet qui in die iudicij inuenientur viui: mortuos, qui ante illum diem erunt defuncti.*

VER. 1.

Quomodo iudicandi viui & mortui.

Prædica verbum, in ista (prædicationi) oportune, importune, id est, tempestiuè & intempestiuè: argue, obsecra, increpa, in omni patientia & doctrina] Argue, id est, argumentis conuince. argue coæquales, obsecra seniores, increpa iuniores, cum omni patientia, cum doctrina, qua scilicet solide alium errasse doceas, eique viam veritatis ostēdas.

VERS. 2.

Erit enim tēpus cum sanam doctrinā non sustinebūt, sed ad sua desideria coaceruabūt sibi magistros, prurientes auribus] q. d. Hi homines desiderijs vanis & car-

VERS. 3.

nalibus pleni, eò quòd pruriant auribus, id est, eò quòd ament audire noua, curiosa, mollia, voluptuaria, hinc quærunť sibi magistros, qui sibi & vitiis suis adblandiantur.

VERS. 4. *Et à veritate quidem auditum auerient, ad fabulas autem conuertentur*] id est, ab integritate sanæ doctrinæ, quæ voluptates & carnalia desideria castigat, aures auerťent. *ad fabulas* autem audiendas, insana quadam curiositate sese conuertent. *Fabulas* intellige Iudaicas, & fabulas hæreticorum, vt Simonis Magi atque aliorum eiusdem farinae.

VERS. 5. *Tu vero vigila, in omnibus labora*] tu aduersus hæc vigila in omnibus.

Opus fac Euangelista] *Euangelista* est euangelizare verbum Dei, tum voce, tum vita sancta, inquit Anselmus.

Ministerium tuum imple] in munere ac ministerio tuo ita versare, vt nihil omittas eorum quæ à bono & fideli ministro Euangelij iure exiguntur.

Sobrius esto] Hoc loco magis congruit verbum *vigila*, quod proprium est Episcopi & pastoris.

VERS. 6. *Ego enim iam delibor, & tempus resolutionis meae instat*] id est, magis ac magis appropinquat. *Delibor*, id est, pro libamento offeror & immolor, sanguinem meum quasi libamen Deo profundo, consecro & sacrifico per martyrium. *Tempus resolutionis* vocat tempus mortis. Mors enim non est interitus, sed resolutio hominis, qua scilicet corpus terræ quasi matri, anima Deo quasi patri redditur, qui in resurrectione illa coniunget, & in ætetnum colligabit ac glorificabit. Cyprianus

*Paulus
præsciuit
mortem
suam.*

*Mors
quomodo
resolutio.*

legit: Tempus assumptionis meæ instat. Sunt hæc verba Pauli, inquit August. exultantis magis ad mortis præsentiam, & ad coronam anhelantis, quàm timentis, & seipsum cruciantis.

Bonum certamen certavi, quo pro fide Christi diuulganda plurimos labores & afflictiones superavi. *cursum consummaui*] non cursum vitæ, sed certaminis, qualis scilicet est eorum qui in stadio currunt. Ita cucurrit Paulus quasi igneas alas haberet, quibus mundum, mortes, insidias, ærumnas, & omnia Euangelij impedimenta peruolaret, ait Chrysof. *Cursus* ergo hic Pauli progressum eiusdem, tum in virtutibus, tum in laboribus, tum denique cursum & peregrinationes eius per terras & maria ad Euangelium toto orbe propagandum significat.

VER. 7.

Cursus Pauli qualis & quantus.

Fidem seruaui.] Fidem intelligit eam quam minister ac dispensator domino suo debet, id est fidelitatem. Commissum erat ei munus Euangelicæ prædicationis in Gentibus; de eo fideliter & perseveranter, inter tot aduersitates administrato, gloriabatur dicens: *Fidem seruaui.*] q. d. Fidelis fui athleta, perseveravi alacris in contenta hac pugna & cursu ad finem vsque vitæ.

Fides pro fidelitate.

In reliquo reposita est mihi corona iustitiæ.] Præmium certaminis feliciter absoluti vocat *coronam*. Corona certaminis, præmium laboris. *Coronam* intelligit vitam æternam, id est eam, quam Iacobus Apostolus *vite coronam* appellat, cap. 1. *Corona iustitiæ*, id est, iusta, quam iustè merui, quæque iusta iudicis sententia mihi adiudicabitur. Chrysofostom. Cyprian. Fulgentius dicunt Deum debitorem nobis fieri dum bona operamur. Deus soluit operariis denarium promissum, quasi præ-

VER. 8.

Corona iustitiæ.

*Merces
bonorum
operum.*

tium diurni laboris. Hanc coronam *sibi repositam* dicit Paulus, non alibi quàm apud Deum; quia à Deo sibi reddendam certissimè expectabat. Iusti in perpetuum viuent, & apud Dominum est merces eorum, Sap. 5. In Scriptura vita æterna aliquando merces, aliquando gratia vocatur. Merces, quia datur pro meritis bonorum operum: gratia, quoniam hæc ipsa merita sunt Dei dona.

*Merita
nostra,
Dei dona
sunt.*

Quam reddet mihi Dominus in illa die iustus iudex.] Non dixit, dabit, sed *reddet*, veluti debitum quoddam & creditum, siue depositum, quod iure reddendum sit. *Iustus iudex.* hæc iustitia Christi iudicis in eo consistit, quòd redditurus sit vnicuique secundùm opera sua, Matth. 16. Est enim Catholicorum doctrina, tantam erga nos esse Dei bonitatem, vt nostra velit esse merita, quæ sunt ipsius dona: & pro his, quæ ipse largitus est æterna præmia sit donaturus. vt habet decretalis epistola Cælestini Pontificis, ad Episcopos Galliæ, cap. 12. vnde & à Concilio Trident. verba repetuntur, sess. 6. cap. 16.

Non solum autem mihi, sed & iis qui diligunt aduentum eius] id est, apparitionem & illustrationem eius, cum scilicet illustri apparebit veniens ad iudicium. Aduentum enim iudicis non diligunt, nisi qui in causa sua habere se iustitiæ meritum sciunt, inquit Anselmus. Amat Domini aduentum, qui illius leges sequitur, & ex illis vitam instituit, inquit Theodoretus.

*Quinam
diligant
aduentum
iudicis.*

Festina ad me venire curo] id est, stude, da operam, vt venias ad me citò. *Citò*, id est (vt infra declarat) ante hiemem, ne scilicet in alterum annum differas profectiõnem. Ex consequentibus
conice

conicere licet, eius ministerio vti ipsum voluisse ad promouendum Christi negotium, eò quòd alijs adiutoribus esset penè destitutus.

Demas enim me reliquit, diligens hoc seculum] VER. 9.
id est, huius vitæ commodorum amore ductus, ita vt tam Pauli quàm Euangelij curam priuatis commodis postpoeret. vbi tamen non est significatum quòd à fide Christi defecerit. imò postea ad eum reuersus, iterum sese illi adiutorem exhibuit. Quòd manifestè probant epistolæ posteriùs scriptæ ad Coloss. & ad Philemonem, in quibus Demas inter salutantes nominatur, & ita quidem, vt in altera connumeretur adiutoribus Pauli. cui sententiæ subscribit etiam Hieron. in fine commentarij epist. ad Philemonem.

Demas penitentia ductus ad Pauli obsequium rediit.

Et abiit Thessalonicam] siue vt rebus suis priuatis illic vacaret, siue vt procul abesset à periculo. ac fortè Thessalonica erat illi patria.

Crescens in Galatiam] supple, abiit missus à me, VER. 10.
ad prædicandum ibi Euangelium. *Galatiam*, non Galliam hîc intellige. cùm secundum fidem Martyrologiorum, Crescens à Paulo in Galatiam missus, quæ est Asiæ minoris regio, transitum inde fecerit in Gallias; ac rursus ad Galatas reuersus, quibus specialiter datus erat Episcopus, tandem apud eos martyrio vitam finierit, &c.

Galatia Asia minoris regio.

Titus in Dalmatiam] hæc regio est Illyrici.
Lucas est mecum solus.] Hunc Apostoli Pauli sectatorem, & omnis eius peregrinationis indiuiduum comitem appellat Hieronymus in Catalogo. VER. 11.

Marcum assume, & adduc tecum.] Loquitur de Ioanne consobriño Barnabæ, cui cognomen erat Marco; sicut Act. 12. & 15. dicitur.

Marcus consobrinus Barnaba.

Est

Est enim mihi utilis in ministerium. Euangelium scilicet, ut hîc alibiue prædicet. Hic Marcus timore periculorum & laborum deseruerat Paulum peregrinantem. Actor. 15. postea verò eum in gratiam recepit Paulus, &c.

VER. 12. *Tychicum autem misi Ephesum*] ut scilicet vices Timothei Ephesini Episcopi, Romam à me euocati, Ephesi suppleat.

VER. 13. *Penulam quam reliqui Troade apud Carpum, veniens affer tecum.*] Penula significat vestem aptam imbribus ac frigori depellendo: qua potissimum iter agentes uti solent.

Et libros, maxime autem membranas] in quibus scripta erat S. Scriptura, siue libri veteris testamenti. Scripta sit à Paulo hæc epistola breui post ipsius in Urbem aduentum; & proinde multis annis ante mortem. non enim reposceret vestem, aut libros ab annis fermè decem Troade relictos, si diem obitus iam iam sibi instare sentiebat. quorsum requirat ista, sibi iam nulli vsui futura?

VER. 14. *Alexander ararius multa mala mihi ostendit*] fecit, exhibuit, intulit. Hunc Alexandrum tanquam hæreticum, Paulus excommunicauerat, ut ipse testatur 1. Tim. 1.

VER. 15. *Quem & tu deuota, id est obserua, & caue tibi ab illo. valde enim restitit verbis nostris.*

VER. 16. *In prima mea defensione nemo mihi adfuit*] id est, auxilium aut patrocinium præstitit. Primam defensionem hîc intelligunt Beda, Anselmus, eam quam fecit Paulus in primis vinculis. Scribit Paulus è secundis vinculis, quod sibi in primis euenerat.

VER. 17. *Dominus autem mihi astitit & confortauit me.*]
Necesse

Neceſſe eſt enim ad eſſe diuinum, vbi humanum ceſſat auxilium, inquit Philo, ibique plus eſt auxilij, vbi plus eſt periculi; teſte S. Ambroſio lib. de Ioleph.

Vt per me predicatio impleatur, & audiant omnes gentes: & liberatus ſum de ore leonis.] Seruatus ergo fuit à Deo in vita, vt in Hiſpaniis & alibi prædicaret, propagaret, & compleret Euangelij prædicationem, eamque omnes gentes audirent. Paulus ſeruatus eſt è primis vinculis vt prædicaret in Hiſpaniis. Chryſoſt. Theodor. per *leonem* intelligunt Neronem, qui crudelis erat vt leo.

Liberauit me Dominus ab omni opere malo] id eſt, VER. 18.
ab omni peccato: non patiatuſ me ſuperari à tentatione, ſed daturus ſit conſtantiam vſque ad mortem. *Liberauit*, id eſt liberabit.

Et ſaluum faciet in regnum ſuum caeſte.] q. d. Saluabit me hoc fine, vt ſcilicet regnum cælorum aſſequar. ita Theophyl.

Saluta Prifcam & Aquilam & Oneſiphori domum. VER. 19

Eraſtus remanſit Corinthi.] Hic vnus erat eorum qui Paulo miniſtrabant, vt habetur Act. 19. VER. 20.

Trophimum autem reliqui inſtrum Mileſi] id eſt Maltæ. fuit & hic è comitibus Pauli. Etiam in Creta fuiſſe urbem cui nomen eſſet Miletus, Grammatici probant ex Homero, & Strabone lib. 12. in hac potuit relinqui Trophimus ægrotus cum Cretam ad nauigare Paulus captiuus, Act. 27.

Festina ante hiemem venire. ſalutant te Eubulus, & Pudens, & Linus, & Claudia.] Pudens vir erat apud Romanos clariffimus, ſenatorij ordinis, pater ſanctarum Praxedis & Pudencianæ virginum, de

de quo vide Martyrologium ad 14. Cal. Iunii. & *Claudia*, quæ hîc nominatur, ipsius vxor. *Linus* verò, idem qui Petro proximus in Episcopatu Romano postea successit, & antea Paulo ministravit, Ignatio teste in epistola ad Trallianos.

Et fratres omnes.] Qui Romæ erant fideles complectitur.

VER. 22. *Dominus Iesus Christus cum spiritu tuo*] id est, tecum sit per gratiam suam.

Gratia vobiscum. amen] *Vobiscum*, id est, tecum, & cum vniuersa Ecclesia tibi commissa.

COM

COMMENTARIA
 IN EPISTOLAM
 B. PAULI
 APOSTOLI
 AD
 TITVM.

Hic Titus à Paulo conuersus ad Christum & baptizatus, eidem adhæsit: ac in prædicatione fuit insignis adiutor & interpres. vnde 2. Cor. 2. Paulus Titum fratrem suum vocat. Fuit enim Titus insigni morum innocentia ac sanctimonia præditus, adeoque tota vita virginitatem coluit & seruauit, vt docet S. Ignatius epistola ad Philadelph. Hinc à Paulo creatus est Archiepiscopus Cretæ, aliarumque vicinarum insularum, quin & in Dalmatiam a Paulo missus, ibidem prædicauit, ac tandem multis Ecclesiis erectis & fundatis, in

Titus
Archie-
piscopus
Cretæ.

Mo 73
esse.

Cretam

Cretam reuersus, sanctè mortuus est, anno ætatis 94. ibidémque sepultus. Sicut Timotheum duabus epistolis, ita Titum hac vna instruit. Scriptam esse Nicopoli in Epiro docent S. Hieron. Theodoret. Chrysof. Nicopoli, inquam, id est, in vrbe, aut loco propinquo & subiecto Nicopoli, cum scilicet eò pergeret Apostolus, & vicinus esset Nicopoli. hoc enim significat cum ait cap. 3. *Festina ad me venire Nicopolim, ibi enim* (non dicit Hic, sed, Ibi, scilicet quò iam proximè tendo) *statui hiemare.* Scriptam esse anno Christi 58. ac consequenter ante prima vincula, docet Baronius, & alij passim.

CAPVT PRIMVM.

S V M M A R I V M.

Scribit de constituendis per ciuitates presbyteris; & quales ij esse debeant: per eos redargui debere errorum magistros Iudaicis fabulis deditos.

VERS. I.

PAVLVS seruus Dei.] Seruum Dei Paulus se nominat, quòd in familia & regno Dei certum ministerium atque officium sibi iniunctum habeat.

Apostolus autem Iesu Christi, secundum fidem electo

electorum Dei] Seruus Dei & Apostolus, seu legatus Christi, in hoc missus, vt iis, qui sunt à Deo electi, fidem qua saluentur annunciem, vt scilicet omnes fideles, maximè sanctos & electos, doceam veram, sinceram & sanctam fidem, qua cognoscant veritatem.

Et agnitionem veritatis, qua secundum pietatem est, in spem vitæ æternæ] quæ veritas circa pietatem, verumque Dei cultum versatur; ex quo speranda nobis offertur vita æterna; idque iuxta Dei promissionem.

Quam promisit qui non mentitur, Deus, ante tempora secularia] quam (vitam æternam) promisit, id est, gratuita sua liberalitate, seu sponte, gratis & vltro promisit. Chrysostom. Promisit, inquit, id est, dare decreuit proposuit, prædestinavit apud se in sua mente diuina dare fidelibus suis vitam æternam. Ante tempora secularia, ante mundi constitutionem, priusquam mundus esset, puta ab omni æternitate. vt sit sensus, Deum ab æterno præordinasse, & constituisse dare electis vitam æternam. quæ dari decreta siue prædestinata est. quod enim nobis dari decretum est, id ipsum nobis quasi promissum est. Deus promisit se nobis per Christum daturum esse vitam æternam.

VERS. 2°

Qua vocentur tempora secularia.

Manifestauit autem temporibus verbum suum] in prædicatione (id est, per prædicationem) qua credita est mihi secundum præceptum Saluatoris nostri Dei] id est, per delegationem mihi factam à Deo Salvatore nostro. Verbum suum, puta Dei, hîc vocat Dei promissionem iam dictam de vita æterna. Verbum illud suum, vel promissionem illam suam, olim scilicet in Deo occultam

VERS. 3.

& reconditam, iam per prædicationem meam manifestauit.

VERS. 4. *Tuo dilecto filio secundum communem*] *Communem fidem, dicit suam, & Titi, ut benè exponit Hieronymus. eandem mecum habes fidem; fides mea, fides tua est, tibi que communis.*

Gratia & pax à Deo Patre, & Christo Iesu Salvatore nostro.

VERS. 5. *Huius rei gratia reliqui te (Creta, (id est, in Creta, scilicet insula) ut ea qua desunt corrigas]* id est, ut quæ reliqua sunt, scilicet quæ adhuc corrigenda restant, nec à me tam citò corrigi potuerunt, pergas corrigere.

Et constituas per ciuitates presbyteros] id est, per singulas ciuitates. De solis iis loquitur ciuitatibus in quibus erant iusto numero fideles, quibus Episcopus attribueretur.

Sicut & ego disposui tibi] sicut ego tibi ordinaueram siue præceperam. q. d. Tales constitue Episcopos, quales præcepi.

VERS. 6. *Si quis sine crimine est]* qui sic vixerit, ut nullus eum meritò possit in crimen vocare, quique sit boni nominis & famæ.

Vnius uxoris vir, qui, si uxorem habeat, aut habuerit, non tamen acceperit secundam, sed vna contentus vixerit. filios habens fideles] id est, Christi fidem professos.

Non in accusatione luxuria, id est, qui de luxu non possunt accusari. aut non subditos] qui subiici non lunt, qui in ordinem cogi non possunt.

VERS. 7. *Oportet enim Episcopum sine crimine esse, id est, sine grauiori scelere, sicut Dei dispensatorem]* hoc est, tanquam Dei vicarium ac ministrum in dispensatione Euangelij & Sacramentorum.

Non superbum, id est, sui sensus ac iudicij tenacem. non iracundum, non vinolentum, non percussorem, non turpis lucri cupidum] qui lucrum capter vndecunque, etiam repugnante honesti ratione.

Sed hospitalem, benignum, sobrium, iustum, qui innocenter inter homines versetur. sanctum, qui purè & incontaminatè Deum colat. continentem, qui cupiditates refranet, eas potissimum, quæ sunt à libidine & gula.

VERS. 8.
Episcoporum virtutes.

Amplectentem eum, qui secundum doctrinam est. fidelem sermonem] Doctrinam vult intelligi pietatis Christianæ *Fidelem sermonem* suo more vocat eum, qui est certæ & exploratæ veritatis.

VERS. 9.
Fidelis sermo quæ sit.

Vt potens sit exhortari in doctrina sana] hoc est, sufficiens & idoneus sit qui exhortetur ad pietatem, & ad omne genus virtutis ; idque per sanam, integram & incorruptam Euangelij doctrinam.

Et eos qui contradicunt arguere] id est, eos qui sanæ doctrinæ resistunt & obloquuntur, tum Scripturæ testimoniis, tum firmis rationibus reuincere.

Sunt enim multi etiam inobedientes, vaniloqui, & seductores] hoc est, mentium deceptores, id est, qui prauis opinionibus mentes hominum inficiunt, qui errores seminant inter fideles.

VER. 10.

Maxime qui de circumcisione sunt] id est Iudæi. Nam & Creta multos habebat ex dispersione Iudæos.

Quos oportet redargui] id est, obturare illis os.

VERS. 11

Qui vniuersas domos subuertunt, docentes quæ non oportet] docentes falsa & noxia, quæ fa-

ciunt ad subuersionem fidei.

Turpis lucri gratia] Significat eos auaritia excæcatos falsa docere; dum quæstum existimant pietatem, vt ait 1. Tim. 6.

VER. 12. *Dixit quidam ex illis proprius ipsorum propheta: Cretenses semper mendaces, mala bestia, venires pigri*] *Propheta*, id est, doctor & ethicus, qui vitia gentis natiua describit, quod perinde est atque mores posterorum prædicere: quia vitia natiua parentum ferè in posteros deriuantur. *mala bestia* vocantur, quòd essent ad nocendum prompti more bestiarum earum quæ ictu morsuue venenum relinquunt.

VER. 13. *Testimonium hoc verum est*] Nouerat hoc Paulus experientia doctus, & fama publica.

Quam ob causam increpa illos dure, vt sani sint in fide] id est, vt integritatem doctrinæ Christianæ conseruent, ac quidquid ei contrarium suggeritur, respuant.

VERS. 14 *Non intendentes Iudaicis fabulis, ne seductori- bus illis Iudæis, fabulas suas Iudaicas venditanti- bus autem præbeant. & mandatis hominum, auer- santium se à veritate*] id est, auersantium veritatem, qui auersantur veritatem, & pro veritate fabulas substituunt, maximè Iudaicas, puta de seruandis legis cæremoniis, ac præsertim de seruando ciborum delectu, ne quis carne suilla, leporina, aliâue quam lex Leuit. 11. quasi immundam ve- tat, vescatur.

VERS. 15 *Omnia munda mundis*] q. d. Christianis, qui san- guine Christi in baptismo mundati sunt, nullus cibus, nullum animal, nulla res, vel natura sua, vel propter legem Moyfi, habenda est immunda, sed omnia eis sunt munda, vt omnibus vesci &

vti,

vti, sine scrupulo possint. *Omnia munda mundis:* *Omnia
munda
mundis.*
 quia serui Dei, in eo quòd carnibus & vino abstinent, non tanquam res immundas refugiunt, sed mundioris vitæ instituta sectantur, inquit Aug. lib. 31. contra Faust. cap. 4.

Coinquinatis autem & infidelibus nihil est mundum, sed inquinata sunt eorum & mens, & conscientia] *Infidelis*, siue comedat siue abstineat, non sanctè vel iustè comedit vel abstinet, quia praua opinione vtrumque facit, inquit Augustinus.

Confitentur (id est profitentur) *se nosse Deum,* VER. 16.
factis autem negant] quia facta professioni nequam respondent, vtpote præceptis Dei, cuius notitiam iactant, omnino contraria. Manifestè notatur Iudæorum hypocrisis.

Cum sint abominati & incredibiles, propter vitæ morumque impuritatem, & *ad omne opus bonum reprobi*] id est, improbi, auersi, inepti: idque ob suam malitiam, erant *reprobi*, propterea quòd doctrinæ sanæ pertinaciter resisterent.

C A P V T II.

S V M M A R I V M.

Senes, anus, iuniores, serui quomodo instituendi sint, docet: & ipse Titus quomodo se gerere debeat. Et hæc omnia confirmat ex scopo seu fine propter quem gratia Dei nobis apparuit.

T *V* autem loquere qua decent sanam doctrinam] VER. 1.
 q.d. Noli intendere fabulis Iudaicis, vti faciunt

ciunt Iudaizantes, sed sanæ doctrinæ Christi, nimirum docendo primò.

VERS. 2. *Senes ut sobrii sint, pudici, prudentes*, id est, in omni actione prudenter ac moderatè se gerentes. *Senes quamvis doceri debeant.* *Sani in fide*, id est, integri, firmi & robusti. *in dilectione, in patientia*] Sani dilectione, quando non simulata, sed sincera est dilectio, & in Deum dirigitur. Sani patientia, quando dura & aduersa tolerantur.

VERS. 3. *Anus similiter in habitu sancto*] ut sint in habitu, qui sanctimoniam seu religionem deceat.

Non criminatrices, non detrahentes. *non multo vino seruiantes*. Vbi de diaconis agebat, dixit, *De diuos*, ut alterum sit alterius interpretatio. *bene docentes*] bona docentes. q. d. Anus doceant iuenculas non leuia, anilia aut turpia, sed bona & honesta, scilicet, prudentiam, charitatem, castitatem, &c.

VERS. 4. *Ut prudentiam doceant adolescentulas*] Loquitur autem de iuenculis tam nuptis quàm innuptis.

Ut viros suos ament, filios suos diligant] ita debent viros suos amare, ut etiam timeant; ita timere, ut ament.

VERS. 5. *Prudentes, castas, sobrias esse, domus curam habentes*: hoc est, quæ assiduè sint domi, remque curent domesticam. *benignas*] id est, placidas ac mites erga domesticos.

Subditas viris suis] quandoquidem vir caput est mulieris, 1. Cor. 11. & Ephes. 5.

Ut non blasphemetur verbum Dei] hoc est, ne doctrina Christiana malè audiat apud infideles.

VERS. 6. *Iuuenes similiter hortare ut sobrii sint*] Sobrietas enim

enim adolescentiæ summo est ornamento, quia cupiditatis vitium cum ea acrius bellum gerit, inquit Theodoretus.

In omnibus teipsum prabe exemplum bonorum operum, in doctrina, in integritate, in gravitate] fit doctrina & exemplar virtutis tuæ speculum vitæ, quod omnibus proponitur ad imitandum, inquit Chrysoft.

VERS. 7.

Verbum sanum, irreprehensibile: ut is, qui ex aduerso est, vereatur, nihil habens malum dicere de nobis] Qui ex aduerso est, id est aduersarius, puta Gentilis, Iudæus, vel hæreticus. Vereatur, id est, pudefiat, confundatur.

VERS. 8.

Servos (supple hortare) Dominis suis subditos esse, in omnibus placentes] In omnibus, quæ cum voluntate Dei, qui supremus est Dominus, non pugnant.

VERS. 9.

Non contradicentes] non obloquantur, non obmurmurent.

Non fraudantes (non suffurantes) sed in omnibus fidem bonam ostendentes, in omnibus integram præstantes fidelitatem. ut doctrinam Saluatoris nostri Dei ornent in omnibus] id est, ut obedientia, fide, & morum integritate, doctrinam Christianam apud heros suos commendatam reddant: quo plures ad eam amplectendam alliantur.

VERS. 10.

Apparuit enim gratia Dei Saluatoris nostri omnibus hominibus] Nomine gratie Dei, ipsa beneficentia Dei intelligitur, quam benignitatem & humanitatem Dei appellat. Saluatoris nostri, id est, illa salutaris gratia, quæ omnibus salutem affert, apparuit. Gratia ergo hæc est misericordia & benevolentia Dei omnibus hominibus

VERS. 11.

Christus omnes homines vocat. Gratia Saluatoris qua?

exhibita in incarnatione Christi : siue gratia hæc est ipsa incarnatio Verbi gratuita , aut ipse Deus Saluator gratuitè incarnatus , afferens nobis reconciliationem , remissionem peccatorum , omnemque gratiam , sapientiam , doctrinam & salutem. ita Hieronymus.

VER. 12. *Erudiens nos, ut abnegantes impietatem & secularia desideria*] *Impietatem*, id est, incredulitatem, qua Deum nec credebamus, nec colebamus, inquit Bernardus. *secularia desideria*, id est, mundanas concupiscentias, hoc est, cupiditates omnes carnis, opum, honoris, & gloriæ.

Sobrie, & iuste, & pie viuamus in hoc saculo] Sobrietate seu temperantia, qua quisque benè sit ordinatus erga seipsum; iustitia, qua erga proximos, pietate, qua erga Deum. Quisquis ergo vult ad regnum peruenire cælorum, viuat sobrius in semetipso, iustitiam seruet in proximo, plus perseueret in Deo. Fulgentius lib. 1. de remiss. pecc. cap. 28.

VER. 13 *Expectantes beatam spem*] dum interim spe expectamus promissam beatitudinem, tanquam præmium bonarum actionum huius vitæ.

Et aduentum gloriæ magni Dei, & Saluatoris nostri Iesu Christi] id est, illustrationem, siue illustrem aduentum & apparitionem. *Aduentum gloriæ*, id est, gloriosum, splendidum. Expectantes manifestationem gloriæ magni Dei, qua scilicet eius maiestas & magnitudo tunc omnibus innotescet; nec non manifestationem gloriæ Saluatoris nostri Iesu Christi, &c. cum filius magna luce & maiestate venturus sit ad iudicium, ut fideles suos præmiiet & remuneretur.

VER. 14 *Qui dedit semetipsum pro nobis*] Hoc est, qui in

*Aduētus
Christi
iustis ma
gnum ad
feret bo
num.*

in assumpra carne semetipsum sponte tradidit in passionem & mortem pro nobis.

Ut nos redimeret ab omni iniquitate] q. d. Ideò seipsum tradidit in mortem, vt eo pretio nos redimeret ab omni peccato, quo mortem merebamur.

Et mundaret sibi populum acceptabilem.] Sic vocat peculiariter electum & dilectum à Deo, vt nos ab omni iniquitate redemptos & emundatos, possideret tanquam populum peculiaris.

Seclatorem bonorum operum] id est, zelatorem, æmulatorem, bonorum operum. Vides, inquit, Chrysof. vt non simpliciter opera virtutis à nobis exigantur, ait enim *seclatorem*, hoc est, magna cum alacritate, & ingenti studio & animo, virtutis opera capessentem.

Hæc loquere, & exhortare, & argue cum omni imperio] hæc quæ dixi de redemptionis Christi fine & scopo, vt scilicet sectemur bona opera, sobriè, iustè & piè viuendo, hæc inquam, exhortare: & si qui hortationi suaui non pareant, vti sunt tui duri Cretenses, *argue eos cum omni imperio*, plena potestate & auctoritate.

Nemo te contemnat] q. d. Ita te gere in officio tuo, ita sanctè viue, ô Tite, vt nemo te contemnere audeat.

CAPVT III.

S V M M A R I V M.

Potestatibus subditos esse admonet, & ab omni opere malo abstinere, cum per gratiam Christi renouati sint & iustificati. Contentiosas quaestiones vitari iubet; hereticum hominem post admonitionem reiici, quod subuersus sit. Postremo salutem precatur & gratiam.

VER. 1. **A**dmonere illos principibus & potestatibus subditos esse, dicto obedire] id est, obedire principibus seu magistratibus.

Ad omne opus bonum paratos esse.

VER. 2. *Neminem blasphemare*] id est, neminem male dicere aut mala imprecari, neminem conuiciari. *Non litigiosos esse*, id est, non pugnaces. *sed modestos*] placidos, mites, humanos, &c.

Omnem ostendentes mansuetudinem ad omnes homines.

VER. 3. *Eramus enim aliquando & nos insipientes, increduli, errantes.*] Dicit ergo nos, qui nunc Dei beneficio Christiani sumus, quondam eramus insipientes siue stulti, quia vera sapientia destituti. *eramus errantes*, tam in via morum quam doctrinae.

Seruietes desideriis & voluptatibus variis. hinc enim omnis peccator seruus peccati vocatur. *in malitia & inuidia agentes, odibiles, odientes inuicem.*]

uicem.] Malitia est nocendi cupido. odibiles, vt scilicet inuicem odio prosequantur.

Cum autem benignitas & humanitas apparuit Saluatoris nostri Dei.] Benignitas, id est, bonitas, beneuolentia & beneficentia. Humanitas, id est, singularis ille Dei Patris erga homines amor, studium, dilectio, & clementia. Nota Dei amorem in nos, quòd ab æterno nos amavit ille qui est Deus, id est, qui est summa maiestas & felicitas, qui in se omne bonum habet. Deus diligit nos propter se, quia summè bonus est, adeòque bonitate abundat, vt bonitatem & liberalitatem suam in nos omni dilectione indignos effundere velit. Infinita ergo Dei bonitas radix est & ratio amandi homines, eisque se & sua bona communicandi.

Non ex operibus iustitia, id est, non merito operum iustorum, quæ fecimus nos, sed secundum, id est propter, suam misericordiam, id est, gratis ex mera Dei misericordia, saluos nos fecit] id est, per gratuitam beneficentiam, qua nostri misertus est, in quibus nihil boni reperit ad quod respiceret, saluos nos fecit.

Per lauacrum regenerationis] quia qui baptismi Sacramento foris abluuntur, intus regenerantur in filios Dei per gratiam adoptionis, idque ex institutione Christi.

Et renouationis Spiritus sancti] quo scilicet per gratiam Spiritus sancti renouamur, & noui homines, puta sancti, iusti, Dei amici & filij, effici-mur. Qui baptizatur, deposita vetustate peccati, in nouam transit creaturam.

Quem (scilicet Spiritum sanctum, id est, Spiritus sancti gratiam & dona) effudit in vos abunde per

VER. 4.
Benigni-
tas quid
sit.

Humana-
nitas
quid sit.
Amoris
diuini
erga nos
immen-
sitas.

VERS. 5.

VER. 6.

Iesum

Iesum Christum Salvatorem nostrum] Abundè, id est, opulenter, largè, copiosè: idque hoc sine.

VER. 7. *Ut iustificati*, id est, à peccatis expurgati, & iustitia donati, non nostro merito, sed *gratia ipsius heredes simus secundum spem vitæ æternæ*] id est, heredes nos fore speremus in cælo vitæ æternæ.

Hereditas nostram qualis.

VER. 8. *Fidelis sermo est.*] Hæc quæ iam dixi de beneficio gratuitæ iustificationis & saluationis nostræ, certa sunt, & fide dignissima.

Ei de his volo te confirmare] affirmare, asseuerare, asserere & prædicare. Sensus est: Et volo ut sermonem habeas, hæc affirmes, & cum asseueratione doceas.

Ut curent bonis operibus præesse qui credunt Deo] curam habeant bonorum operum, ac solliciti sint, ut ea non solùm exercent, sed etiam omni studio promoueant tanquam operum exactores & præfecti.

Hæc sunt bona & utilia hominibus] hæc, inquit, quæ dixi, & in sese recta atque honesta sunt, & hominum societati vtilitatem adferunt.

VER. 9. *Stultas autem quæstiones, & genealogias, & contentiones, & pugnas legis deuita: sunt enim inutiles & vana.*] Genealogias intelligit Iudæorum & Iudaizantium, qui à puero ita hisce student, &c. *Pugnas legis*, intelligit futiles quæstiones & rixas, quæ circa legem mouentur, &c. quas omnes inutiles, & vanas, atque superuacaneas pronunciat; præsertim lege iam abrogata per Christum, quia fructu pietatis carent, qui solus in omni disputatione spectandus est.

Quæstiones inutiles fugienda.

VER. 10. *Hæreticum hominem post unam & secundam correptionem deuita.*] *Correptionem*, id est, commotionem, quæ scilicet leuiter fit, docendo & monendo

nendo suauiter absque grauiori increpatione, denita, id est, reiice, auerfare, refuta.

Sciens quia subuersus est, qui eiusmodi est] id est, VER. 11.
qui semel & iterum monitus adhuc in errore persistit; noueris euersum aut subuersum esse, videlicet dissipato fidei fundamento, utpote plane in hæresi & sua obstinatione peruersus & immerfus.

Et delinquit, cum sit proprio iudicio condemnatus.]
Delinquit, id est, peccat, supple sciens, prudens & obstinatus in sua hæresi, malitia & delicto. cum sit per se, & à semetipso condemnatus, quia scilicet sponte & pertinaciter se ab omnibus fidelibus, & à tota Ecclesia separat, extra quam non est salus, sed certa condemnatio. ita Hieronymus, Anselmus, & alij.

Cum misero ad te Artemam, aut Tychicum, ut scilicet tui absentiam Cretæ suppleant, & pro te Cretenses instruant & pascant. festina ad me venire Nicopolim.] *Nicopolis*, Hieronymo teste, ea ciuitas est, quæ ob victoriam Augusti, quod ibi Antonium Cleopatramque superarit, nomen accepit. hæc sita est in Epiro, contermina Græciæ.

Ibi enim statui hiemare] id est, hiemem transigere.

Zenam legis peritum, & Apollo sollicite pramitte, ut nihil illis desit.] Hos ad se mitti iubet, ut in prædicatione Euangelij eos habeat socios & adiutores. Apollo enim erat eloquens, & potens in Scriptura. Act. 28. Zenas verò fuit legisperitus, puta Moysaicæ doctor, ideòque magnæ auctoritatis & opinionis. Hoc ergo Tito committit, ut eos ad se destinet, ut per Cretam iter facturis viaticum subministrari curet, ne quid iis desit.

Discant

VER. 14. *Discant autem & nostri bonis operibus præesse ad usus necessarios.] Discant, inquit, te hortante, nostri, id est Christiani, qui apud te sunt, bonis operibus præesse atque intendere, vbiunque postulat necessitas.*

VER. 15. *Ut non sint infructuosi] si bonis operibus studiosè propter Deum incumbant, per hæc enim ipsis æterna vita comparatur.*

Salutant te qui mecum sunt, omnes] salutem, inquit, tibi precantur omnes qui mecum sunt, id est, familiares ac adiutores mei.

Saluta eos qui nos amant in fide] ut innuat qualis omnium Christianorum amor esse debeat, scilicet profectus & directus à fide.

Gratia Dei cum omnibus vobis, amen] id est, fidelibus qui apud te sunt.

COM.

COMMENTARIA
 IN EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 A D
 PHILEMONEM.

Philemon cuius erat Colossensis, inter suos nobilis, vita ac moribus æquè ac fide & professione Christiana conspicuus. Cuius domus Colossis tempore Pauli cœpit esse Ecclesia, vt in ea Paulus ageret Synaxes fidelium, ideóque in ea habitaret Archippus Colossensium Episcopus. Hic ergo Philemon habuit seruum nomine Onesimum, qui ob furtum, compilatis scilicet quibusdam heri sui rebus, Colossis Romam transfugerat, vbi in Paulum incidit, qui eum ad Christum conuertit, instituit & baptizauit, & iam fidelem tam
 Christo

Onesimus con-
uersus à
S. Paulo
factus est
Episco-
pus Ephe-
si & mar-
tyr.

Christo quàm hero suo effectum cum hac epistola commendatitia ad herum Philemonem scilicet remittit, qua rogat illum, vt eum in gratiam recipiat. Scripsit hanc epistolam Roma è vinculis prioribus, anno Christi 60. cùm iam speraret se breui iis liberandum. Hic Onesimus pœnitens facti, in gratiam cum hero suo Philemone rediit, factusque est vir & doctor egregius, atque post Timotheum creatus est secundus Episcopus Ephesi, quem valdè laudat S. Ignatius epistola ad Ephesios, vnde & hic idem Onesimus postea Romæ sub Traiano martyrio consumptus & laureatus est.

S V M M A R I V M.

Laudans Philemonem de beneficentia in Christianos, commendat ei Onesimum seruum fugitiuum, quem ipse captiuus Christo genuerat, ac rogat vt eum iam planè alium in gratiam recipiat.

VER. 1.

PAVLVS vinculus Christi Iesu, ac si tacitè diceret, Per hæc vincula quæ pro Christo patior, te obsecro. & Timotheum frater, Philemoni dilecto & adiutori nostro.

VER. 2.

Et Appia sorori charissima, & Archippo cõmilitoni nostro,

nostro, & Ecclesie, que in domo tua est] Hæc Appia
vxor erat Philemonis, vt docet Chrysoſtomus:
hanc ſorem ſuam vocat, ſcilicet in Chriſto. Hic
Archippus Epiſcopus & prædicator erat Colof-
ſenſium, inquit Ambroſius.

Gratia vobis & pax à Deo Patre noſtro, & Do- VERS. 3.
mino Ieſu Chriſto.

Gratias ago Deo meo, ſemper memoriam tui faciens VERS. 4.
in orationibus meis] id eſt, qui nunquam oro quin
tui meminerim, tuamque ſalutem Deo commen-
dem; eidem Deo meo gratias ago.

Audiens charitatem tuam, & fidem] Subnecten- VERS. 5.
do fidem charitati, ſignificat ſe loqui non de qua-
cunque charitate ſeu dilectione; ſed de ea cuius
opera ex fide procedant, ſine qua nequeunt eſſe
Deo accepta.

Quam habes in Domino Ieſu, & in omnes ſanctos]
Senſus: Gratias ago Deo meo, de his quæ fama re-
ferente de te audio, ſcilicet de fide tua quam ha-
bes in Dominum Ieſum; & de charitate quam
paſſim erga omnes ſanctos, id eſt, Chriſtianos, ipsis
operibus exerces.

Vt communicatio fidei tue, euidentis fiat in agnitione VERS. 6.
omnis operis boni] adeò ſanè vt illa tua in ſanctos Philemo-
beneficentia ex fide profecta, neutiquam latere nis laus
poſſit, ſed omnibus euidentis ac manifeſta fiat, agno- describi-
ſcentibus & prædicantibus opera tua bona, quæ tur.
plurima facis.

Quod eſt in vobis in Chriſto Ieſu] Non dicit, in
te, ſed in vobis. Per hoc autem ſignificat domesti-
cam Philemonis Eccleſiam; bonorum eius adiu-
tricem.

Gaudium enim magnum habui & conſolationem in VERS. 7.
charitate tua, quia viscera ſanctorum requieuerunt

per te, frater] *Requieverunt*, id est, recreata & refocillata sunt. Sensus est, Philemonem suam charitatem in eo declarasse, quòd sanctos, id est fideles, inopia aut miseria corporali pressos misericorditer refocillasset.

VERS. 8. *Propter quod multam fiduciam* (id est, libertatem) *habens in Christo Iesu* (per Christum Iesum) *imperandi tibi quod ad rem pertinet*] id est, quod decens, conueniens, & officij tui est, vt scilicet solitam tuam charitatem in seruum tuum poenitentem ostendas. tamen

VERS. 9. *Propter charitatem magis obsecro*] quamuis, inquit, imperare possim; charitas tamen qua te vt fratrem amo, facit vt malim rogare.

Cum sis talis, vt Paulus senex, nunc autem & vinculus Iesu Christi] obsecro te ego talis, nimirum Paulus Christi Apostolus, idémque senex, quem parum alioqui deceat rogare addit Paulus senio sua vincula, vt efficacior sit obsecratio; quasi dicat: Da hoc senio meo, si non, da saltem hoc vinculis meis.

VER. 10. *Obsecro* (inquam) *te pro meo filio, quem genui in vinculis, Onesimo*] id est, quem in carcere constitutus, in fide institui & Christianum feci. q. d. Non iam seruo tuo, sed filio meo parces, ac veniam dabis, non abiicies me precantem pro meo ipsius filio.

VER. 11. *Qui tibi aliquando inutilis fuit, nunc autem & mihi, & tibi utilis*] quia talis nunc est, vt utilitatem ab eo meritò expectes, tanquam à Christiano, & proinde liberaliter seruituro; mihi autem utilis, per obsequium quod in carcere detento præstitit. hinc eundem Onesimum recens à se conuersum vocat carissimum & fidelem fratrem, Coloss. 4.

Quem

Quem remisi tibi, tu autem illum, ut mea viscera, VER. 12.
[suscipe] Viscera sua vocat filium suum, quem genuit in Christo. tu eum, hoc est, meipsum, suscipe.

Quum ego volueram mecum deinere, ut pro te VER. 13.
mibi ministraret in vinculis Euangelij.

Sine consilio autem tuo nihil volui facere] sed te VER. 14.
inconsulto, ac præter voluntatem tuam nihil huius rei facere volui, scilicet ut seruum tuum apud me retinerem mihi ministraturum.

Vt ne velut ex necessitate bonum tuum esset, sed voluntarium] bonum, id est beneficium tuum.

Forstian enim ideo discessit ad horam (id est, ad VER. 15.
breue tempus) à te, ut æternum illum reciperes] id est, nullo vnquam tempore, ac ne morte quidem, abs te discessurum, reciperes autem non ut seruum, sed ut fratrem, nam seruitus omnis hac vita finitur: at fraternitas Christiana manet in æternum.

Iam non ut seruum, sed pro seruo carissimum fratrem, maxime mihi] Obserua insigniter Christianos in Apostolo affectus; qui Onesimum modò filium suum, modò fratrem vocat.

Quanto autem magis tibi, & in carne & in Domino] In carne, id est, in rebus carnalibus, hoc est temporalibus, & in Domino, id est, in rebus diuinis, spiritualibus, & æternis.

Si ergo habes me socium, id est, amicum, si inter VER. 17.
amicos me numeras, suscipe illum sicut me] Amicorum omnia sunt communia.

Si autem aliquid nocuit tibi, aut debet, hoc mihi VER. 18.
imputa] q.d. Furtum & debitum eius in me transcribe, & si repetendum est, à me repete; me pro illo sponsorem accipe.

VER. 19. *Ego Paulus scripsi mea manu*, accipe chirographum meum; has literas mea manu scriptas, quibus me fideiussorem interpono, *ego reddam*] id est, dependam siue rependam, resoluam.

Vt non dicam tibi, quod & teipsum mihi debes] id est, insuper debes. q. d. Vt omittam & taceam, quòd te, id est, tuam conuersionem ad Christum & salutem mihi debes; itaque si tu & tua mea sunt, ergo & Onesimus, qui tuus est, meus est. ita Hieron. Philemon Paulo debitor fuit suæ salutis, quòd à discipulo eius Epaphra, Colossensium Apostolo, quem Paulus illuc miserat, vnà cum aliis Colossensibus conuersus fuerit ad Christum. Erat hic Epaphras, quando scribebatur hæc epistola, Pauli conceptiuus, vt infra dicitur.

Philemō
quomodo
seipsum
Paulo de
bebat.

Epaphras
Colossen-
sū Apo-
stolus.

VER. 20.

Ita frater. q. d. Quæso, obsecro te frater, preces meas pro Onesimo exaudi, ita enim illi veniam eblanditur. vnde subdit: *ego te fruar in Domino*] q. d. Ego voluptatem miram capiam ex te, cum hanc rem tam piam & iustam in Domino, id est, in re Dominica & Christiana, mihi concesseris. q. d. Ego ex te fructum consolationis capiam, si Onesimum, id est, fructuosum & vtilem, in gratiam recipias.

Refice viscera mea in Domino] q. d. Me intimè refice, & recrea hoc beneficio, quo nullum mihi accidit iucundius. si hoc mihi præstiteris, cor meum mulcebis, & miro gaudio delinies.

VER. 21.

Confidens in obedientia tua scripsi tibi: sciens quoniam & super id, quod dico, facies] tantam, inquit, noui tuam erga me obedientiam, vt non dubitem quin plus etiam quàm peto, sis præstiturus.

VER. 22.

Simul autem & para mihi hospitium: nam spero per orationes vestras donari me vobis] vt scilicet liberatus

beratus è vinculis, vobis restituar.

Saluta te Epaphras concaptivus meus in Christo Iesu] id est, propter Christum Iesum. VER. 23.

Marcus, Aristarchus, Demas & Lucas adiutores] cooperarii mei, scilicet in negotio Euangelico. Demas hic est, ait Theoph. qui postea à Paulo defecit, de quo 2. Timoth. 4. v. 10. eum postea ductum pœnitentia rediisse ad obsequium Pauli quem reliquerat.

Gratia Domini nostri Iesu Christi cum spiritu vestro. amen] cum spiritu vestro, id est, vobiscum. VER. 25.

Gratia Iesu Christi] Quo nomine omne bonum salutare comprehendi sæpe dictum est alibi.

A D

HEBRÆOS

De his est Epistola ad Hebræos esse
MORUM CAPUT 11
etiam Platonem et Aristoteli
quæ hinc inde et præter hæc tenent
& contra hæc scripta est hæc epistola ad
Hebræos, hoc ius & tempus, ut nihil
de ostendit & demonstrat dignitatem
Christi & Evangelii, cuius causa debet
Moris & lex veteris, & hæc eos in-
latum omnino iudicium & præter trans-
iit ad christianum, in eo hæc con-
tinet scripturam hæc epistola, ut sit & sit
ex Italia, scilicet Roma, cum in præter
videtur

COMMENTARIA
 IN EPISTOLAM
 B. PAVLI
 APOSTOLI
 AD
 HEBRÆOS.

De fide est Epistolam ad Hebræos esse
 Scripturam Canonicam. ita definit Con-
 cilium Florentinum & Tridentinum : ést-
 que hic Patrum & prisçæ Ecclesiæ sensus
 & consensus. Scripta est hæc epistola ad
 Hebræos, hoc fine & scopo, vt nimirum
 eis ostendat & demonstret dignitatem
 Christi & Euangelij, cui cedere debeat
 Moyse & lex vetus, vt scilicet eos à iu-
 daismo omnino, integrè & perfectè trans-
 ferat ad christianismum, in eó .iue confir-
 met. Scripsit hanc epistolam, vt ait c. vlt.
 ex Italia, scilicet Roma, cùm in primis
 vincu

Comment. In Epist. ad Hebr. Cap. I. 749
vinculis causam suam feliciter apud Ne-
ronem perorasset, eiusque liberandi spes
optima affulgeret, vt colligitur cap. vlt. an-
no scilicet Neronis quarto, qui fuit Chri-
sti sexagesimus ita cum Chrysofomo, Ga-
leno & aliis Baronius.

CAPVT PRIMVM.

MULTIFARIAM multisque modis olim
Deus loquens (id est, locutus) patribus
in prophetis] Multifariam, id est, mul-
tipartitè, quasi partibus mysteriorum
distributis, alia aliis inspirata: aliis plura, aliis pau-
ciora. Quod additur, multis modis, id est, multiformi-
ter; vt significetur varia fuisse visionum gene-
ra, modos ac formas, quibus illuminati prophetae
ventura praedicerent: velut per somnia, per exsta-
ses, per aenigmata, &c.

VERS. I.

Nonissimè diebus istis locutus est nobis in Filio]
per Filium suum Iesum Christum. mirificè valet
ad benevolentiam prouocandam; quasi diceret:
O quanto nos patribus feliciores! quàm beati
oculi nostri, qui viderunt, & aures nostrae, quae au-
dierunt, ea quae videre & audire patribus nostris
non est datum.

VERS. 2.

Quem constituit heredem vniuersorum] dominum
totius mundi. B. Thomas vniuersalem hanc Chri-
sti hereditatem esse dicit dominationem quam ac-
cepit in totam creaturam.

Christus
heres v-
niuerso-
rum.

Per quem fecit & saecula] Ab humana Christi
natura ad diuinam progreditur: non solum, in-

Saeculum
quid si-
gnificet.

quit, eum constituit omnium heredem; verum etiam (quod est multo maius) per eum ipsum saecula condidit, id est, tempora & temporaria omnia, scilicet mundum & quidquid in eo continetur.

VERS. 3.

Filius
splendor
gloria Pa-
tris.

Filius
Dei quo
sensu fi-
gura Pa-
tris.

Qui cum sit splendor gloria, & figura substantia eius. Pro splendore, graece est *refulgentia*: quomodo radius a sole resplendet. Vocatur ergo Filius *splendor gloria* seu claritatis paternae: quia lumen est de lumine. hinc colligit Damascenus Filium a Patre esse inseparabilem. sic enim lux & radius a sole inseparabilis est. Filius est figura & expressa imago substantiae Patris, quia sic Patrem representat, ut essentia seu natura Patris in ipso perfectissime relucent. Figura, id est expressa, & quasi exculpta imago, signum, & similitudo, ex qua archetypum, siue exemplar, id est Deum Patrem, agnoscamus & intueamur; sicut ex imagine in cera expressa agnoscimus & intuemur sigillum quod illam expressit, &c.

Filius
Dei per-
tat orbem
quasi At-
las mundi

Portansque omnia verbo virtutis suae] Sentit Apostolus filium Dei, per quem dixerat a Patre facta esse saecula, omnia quae facta sunt, sustinere & conseruare verbo & imperio suae potestatis, id est, omnipotenti sua voluntate; quod ni faceret, omnia relaberentur in nihilum. q. d. Filius suo verbo & iussu potetia omnia portat, id est, sua subsistentia, nutu & potentia sustentat & baiulat totum pondus creaturarum, inquit Theophylactus, quasi Atlas mundi. Deus enim Dei que filius, qui est splendor & virtus gloriae Dei, quasi summus Rex & moderator omnium, tam portat & sustentat, quam agit & mouet totum hoc vniuersum, *verbo virtutis suae*, id est, nutu potentiae suae,

sue, siue potenti suo iussu & imperio quasi potentissimus princeps.

Purgationem peccatorum faciens] In Græco sic habetur, Per semetipsum purgatione facta peccatorum nostrorum. hinc iam à diuina, Christi natura ad humanam Apostolus redit. Christus enim, vt homo, passione sua remissionem & abolitionem omnium peccatorum nostrorum promeruit, ac pro iis plenissimè satis fecit, offerendo semetipsum Deo Patri pro nobis in sacrificium.

Sedet ad dexteram maiestatis in excelsis] Sente Paulus, Christum consedisse, atque etiamnum sedere ad dexteram maiestatis seu magnitudinis in excelsis, id est, ad dexteram Dei, in eo loco vbi magnitudinem suam & gloriam Deus ostendit, hoc est, in cælo. Christi sessio quietam felicitatis & regni, quod adeptus est, possessionem designat. Ad dexteram Dei sedere dicitur, quia secundum naturam assumptam quietus iam possidet summam illam dignitatem & gloriam regni, quam habet supra omnem creaturam, proximus Deo.

Tanto melior Angelis effectus, quanto differentius præ illis nomen hereditauit] q. d. Filius Dei est? ergo multo maior Angelis. Respicit Apostolus ad glorificationem Christi, quam sua passione promeruit; qua nimirum vt verus Dei filius vbique fuit prædicatus & agnitus. eodem Apostolo testante, Philip. 2. Propter quod & Deus exaltauit illum, & dedit illi nomen, &c.

Cui enim dixit aliquando Angelorum? id est, cui Angelorum legitur Deus vsquam dixisse hoc quod sequitur?

Filius meus es tu, ego hodie genui te] Ad æter-

Christus
vt homo
sedet ad
dexteram
Patris,
quo se sua

VERS. 4.

VERS. 5.

Hodie,
quid in
scriptu-
ris signi-
ficet.

nam filij Dei generationem pertinere plerique existimant, Augustinum secuti. nam æternitas optimè denotatur aduerbio *hodie*, quo præsens dies significatur; quia æternitas vnus dies est, idémq; totus semper præsens, in quo non est aliud post aliud, sicut in nostro tēpore. *Hodie* ergo, id est in & ab æternitate, in qua vnum est hodie, vnum instans, vnum nunc, scilicet vnum stabile & perenne præsens ego gigno, & genui, & semper gignam te, quasi Verbum & filium meum. Alij contendunt intelligi oportere de resurrectione Christi ex mortuis. *Filius meus es tu*, quem nouo quodam modo rursus hodie genui, quando te mortuum, & ab hominibus reprobatum ad vitam immortalem suscitavi, & ad tantam gloriam extuli, vt te filium meum esse, cæli terræque Dominum, & Regem super Sion montem sanctum meum, id est, super Ecclesiam constitutum omnes agnoscant.

Ea rursus: Ego ero illi in patrem, & ipse erit mihi in filium. Item de quo Angelorum legitur aliquando Deus Pater dixisse; Ego ero ei pater, & ille erit mihi filius; de nullo Angelorum hoc dictum est, ergo Christus est maior Angelis.

VERS. 6. *Et cum iterum introduci primogenitum in orbem terra, dicit: Et adorent eum omnes Angeli Dei.* Primò inductus est Christus homo in orbē per incarnationem, passibilis & mortalis; iterum verò, siue secundò per resurrectionem à morte gloriosus & impassibilis inductus fuit. vel potiùs iterum inducit, id est, inducet, Deus pater Christum in die iudicij tanquam iudicem, vt iudicet orbem: tuncque Angeli omnes, qui primò eum adorauerunt in natiuitate, iterum, siue secundò eundem

eundem publicè adorabunt in gloria, venturum cum potestate magna & maiestate, stipatum agminibus Angelorum ac virtutum cælestium.

Et ad Angelos quidem dicit, id est, de Angelis dicit, vel Deus vel Scriptura, Qui, scilicet Deus facit Angelos suos spiritus, & ministros suos flammam ignis] qui quos decreuerat esse suos nuncios ac ministros, eosdem fecit substãtiã penitus immateriales seu planè spirituales, eosdem fecit quasi ignem vrentem, lucidos nimirum cognitione, & charitate ardentem. Discrimen inter Christum & Angelos ex eo potissimùm statuit Paulus, quòd ille sit Dei filius; hi ministri, &c.

VERS. 7.

Angeli
cur ven-
tus & ig-
ni cõpa-
rentur.

Ad Filiũ autem] hoc est, de Filio dicit Scriptura. nam verba quæ hic adducuntur; non ex persona Dei, sed Prophetæ dicta sunt.

VERS. 8.

Thronus tuus, Deus, in sæculũ] Est hic sensus: O Deus, id est, Christe sponse Ecclesiæ, qui es Deus & Dei filius, solium regni tui permanebit in sæculum sæculi, in æternum & ultra. Regnum eius regnum æternũ quod non dissipabitur, Dan. 2. Regni eius non erit finis, Luc. 1.

Virga æquitatis, virga regni tui] id est, virga re-ctitudinis, iustitiæ, æquitatis, De virga regia sermo est, quæ sceptrum vocatur, & regis potestatis est insigne. Sceptrum regni tui, ô Christe, æquissimum est: rectissimè & æquissimè iudicas, iustos promovens & præmians, impios verò puniens & condemnans: quod maximè patefacies in die iudicij. ita Euseb. Cyrill. Basil.

Virga see-
perum si-
gnificat.

Dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem] quia scilicet Christus in regimine suo diligit iustitiam & iustos, odit verò punitque iniquitatem & iniquos.

VERS. 9.

Christus
spiritua-
li vnctio-
ne un-
ctus.

Oleū e-
xultatio-
nis cur-
dicatur?

Gratia
infusa
vocatur
vnctio.

VAR. IO.

Propterea unxit te Deus, Deus tuus, oleo exultationis præ participibus tuis] siue præ confortibus tuis, quoniam dilexisti iustitiam, & odisti iniquitatem; ideo te Deus unxit ea vnctione, qua iam stola gloriæ & immortalitatis indutus, ac regio diademate coronatus, in regni possessionem venires. *Oleum exultationis*, seu *lætitia*, id est, vnguentum lætificans atque exhilarans. q. d. Gloriam corporis, & famæ nominisque tui celebritatem, vt ab omnibus agnoscaris & colaris quasi Saluator mundi, meruisti, ô Christe, ex eo, quia scilicet dilexisti iustitiam, vtque iustitiæ diuinæ satisfaceres, humiliasti te obediens factus vsque ad mortem crucis. ita Hieron. quia agit tam Plaltes quam Paulus de throno regni: hunc enim adeptus est Christus in resurrectione, quando vnctus est oleo gloriæ. quia oleum gloriæ propriè est oleum exultationis, quod accepit Christus propter meritum iustitiæ suæ. hoc enim propriè significat vox. *propterea*.

Præ participibus tuis] id est, præ sociis, amicis tuis. Socios & amicos Christi vocat Apostolos, omnesque Sanctos, qui vti filiationem & gratiam, ita & regnum & gloriam Christi, à Christo ipso participant, dum ab eo in filios, imò in fratres adoptantur, ac regni sui cælestis heredes efficiuntur. hinc quoque gratia Christi nobis infusa vocatur vnctio.

Et, Tu in principio Domine terram fundasti] id est, terræ fundamenta posuisti, terram fecisti firmam, stabilem atque immobilem: idque *in principio*, hoc est, omnium primò, cum scilicet ante eam nihil factum esset.

Et opera manuum tuarum sunt celi] Per manus Dei,

Dei, virtus eius ac potentia significatur. Et cæli, inquit, tuæ virtutis sunt opera.

Ipsi peribunt] non quoad essentiam & formam substantialem, sed quoad formam externam & accidentalem, quia nimirum quasi vestimentum immutabuntur. VER. II.

Tu autem permanebis] idem æternus, & immutabilis. In Hebræo, & *instabis*, id est, nunquam mutaberis. quod enim aliquo modo mutatur, non omnino stat aut permanet.

Et omnes (cæli) ut vestimentum veterascunt] suo motu & continua agitatione ac mutatione, quasi consenescent, ut videantur veterascere, sicut vestimentum nouum quod deteritur & veterascit. *Cæli quo modo peribunt cum sint æterni.*

Et velut amictum mutabis eos, & mutabuntur] VER. II.
Sensus: Sicut amiculum vetus faciliè nouo commutari solet; ita tu cælos summa facilitate mutabis ac renouabis. statim enim ut volueris, fiet.

Tu autem idem ipse es] id est, idem semper, & immutabilis.

Et anni tui non deficient] Significatur ergo Dei stabilis & immutabilis æternitas. Asserit autem manifestè hic locûs Christi diuinitatem: Deo namque proprium est, semper esse, & non mutari; iuxta id quod ait Malach. 3. Ego Dominus, & non mutor.

Ad quem autem Angelorum dixit aliquando: Sede à dexteris meis] Psal. 109. dixit Dominus, scilicet Deus Pater, Domino meo, Christo scilicet, cum triumpho ascendenti in cælum, *Sede à dextris meis*, id est, sede mihi proximus, confors esto honoris & regni mei, in summa mea gloria mecum regna. Is enim sedet à dextris Dei, qui Deo proximus. VER. 13.
Christus est omnium Dominus

simus affidet; hoc est, qui supra omnem creaturam eleuatus, quietam felicitatis ac regni cum Deo possessionem obrinet, honoratissimo post eum loco. 1. Cor. 15. pro *sedere ad dexteram Dei*, regnandi, vocabulum posuit, dicens: Oportet illum regnare donec ponat omnes inimicos sub pedibus eius, &c.

Sedere ad dexteram Dei, regnare est

Quoadusque ponam inimicos tuos scabellum pedum tuorum] id est, vsque ad finem sæculi, & iudicium generale, in quo omnes tam dæmones quam tyrannos & homines impios, qui te, Christe, tuosque Christianos vexant hinc & laceffunt, planè tibi subiiciam.

VER. 14.

Nonne omnes (Angeli) sunt administratorij spiritus?] quorum officium sit, non assidere, sed ministrare. q. d. *Quis enim fidelium ignorat, omnes Angelos esse spiritus ad ministerium deputatos?*

In ministerium missi propter eos qui hereditatem capient salutis] Semper enim mittuntur in ministerium; nunc hi, nunc alij. mittuntur autem à Deo & à Christo eius, ad procurandam hominum electorum salutem. Dionys. Gregor. Anselmus, Thomas docent Angelos alios esse assistentes, qui scilicet semper Deo assistunt, & nunquam mittuntur: alios esse ministrantes, qui scilicet mittuntur ad omne ministerium, &c. verum probabilior est contraria sententia, scilicet omnes omnino Angelos à Deo mitti. id enim clarè hinc dicit Apostolus: Si lex per Michaëlem Angelorum principem data est; cur non etiam per alios primi ordinis? quod quidem fieri non potuit, nisi ad hoc à Deo mitterentur. nam si supremi mittuntur, quanto magis reliqui? Isaia 6. dicitur vnus de Seraphim, qui supremus est ordo, missus ad

Omnes Angelos mitti verius est.

Seraphim missus est Isa. 6.

Isaiam.

Isaiam. Gen. 3. missus est Cherubim, qui secundi est ordinis, ad custodiendum paradysum. quia Daniel. 10. missus fuit Michaël. Raphaël quoque, qui missus fuit ad Tobiam, dicit se esse vnum ex septem qui astant ante Deum, Tob. 12. Sic & Gabriel missus ad Zachariam: Ego, inquit, sum Gabriel qui asto ante Deum, & missus sum loqui ad te, Luc. 1. Fatemur ergo, quòd Apostoli verba disertè sonant, omnes Angelos emitti ad ministeria. neque enim tali vteretur interrogatione, *nōne omnes*, &c. nulla deinceps addita probatione; nisi significaret eam esse velut notionem fidelium animis impressam, omnes Angelos in ministeria mitti.

CAPVT II.

Propterea abundantius (id est, magis, diligentius & vehementius) oportet obseruare (id est, attendere, & mentem applicare) nos ea quæ audiuiimus, ostensa dignitate & præcellentia Christi, nunc hortatur & urget Apostolus Hebræos, vt Christi doctrinam & legem attentius quàm antè tota mente excipiant: *ne fortè pereffluamus*] Duo enim significat, primùm aquam è vase, & sermonem è mente perfluere & elabi. Secundò, aquam è vase, sermonem è mente elapsam dilabi, diffluere & perire, vt ampliùs recipi non possit. vnde Chrysostom. Theophylact. sic explicant, *ne pereffluamus*, id est, ne excidamus à via salutis, & pereamus.

Si enim qui per Angelos dictus est sermo (id est, VERS. 2. quæ per Angelos dictata est lex, Exodi 19.

& 20.)

& 20.) factus est firmus] Deo legem confirmante signis illis terribilibus, quæ in ea ferenda edidit.

Et omnis prauaricatio & inobedientia accepit iustam mercedis retributionem] Iustam ergo retributionem vocat, lege decretam; qua scilicet rigori legis satisfiat.

VERS. 3.

Quomodo nos effugiemus si tantam neglexerimus salutem?] Intelligit enim doctrinam Christi, quæ tanta, id est, longè maioris, salutis ac felicitatis promissiones continet, quàm lex vetus continebat.

Quæ (scilicet salus, id est, salutis Euangelium & annunciatio) cum initium accepisset enarrari per Dominum (Christum in terris agentem) ab eis qui audierunt (id est, Apostolis) in nos (id est, vsque ad nostra hæc tempora) confirmata est.

VERS. 4.

Contestante Deo signis, & portentis, & variis virtutibus (id est, potentibus miraculis) & Spiritus sancti distributionibus, id est, donis linguarum, prophetiæ, & aliis quæ Spiritus sanctus cuique distribuit, secundum suam voluntatem.

VERS. 5.

Non enim Angelis subiecit Deus orbem terræ futurum, de quo loquimur] Theodor. S. Thom. accipiunt orbem futurum post resurrectionem & iudicium generale, quem Deus Pater in suo decreto & prædestinatione subiecit, & actu re ipsa subiiciet Christo in fine mundi.

VERS. 6.

Testatus est autem in quodam loco quis, dicens: q. d. Ille quem nostis & quotidie legitis ac teritis, scilicet David, dicit: Quid est homo, quod memor es eius?] vt tu Domine eius recordari digneris, itaq, recordari, vt eum lapsum erigere, adeoq; Christo Deo vnire, & per Christum saluare & glorificare

cogi

cogites & destines ? Celebrat ergo Psaltes hoc Psal. 8. exaltationem hominis & humanitatis nostræ factam in Christo , & per Christum , tanquam naturæ nostræ ducem , principem & reparatorem , &c.

Aui filius hominis, quoniam visitas eum?] quid, inquam, est filius hominis, id est, homo, ex homine natus, mortalis ex mortali, miser ex misero, quòd eum beneficentiæ tuæ donis, quæ multa & magna in eum contulisti, dignatus es inuisere ?

Minuisti eum paulo minus ab Angelis] Natura humana in Christo in parua re, & paruo tempore, minor fuit Angelis, quia in hac vita, ac præsertim in morte & cruce habuit corpus mortale & passibile, cùm Angeli sint immortales & gloriosi : quia Christus passionem mortis sustinuit (sub qua tota eius mortalitas intelligenda est) eum paulò minùs ab Angelis minoratum significat, adeò vt ipse dicat in psal. 21. Ego autem sum vermis, & non homo; opprobrium hominum & abiectio plebis. vt de eo dicat Propheta : Vidimus eum despectum & nouissimum virorum, Isa. 53. ita nimirum exigente negotio procurandæ nostræ salutis : sed tempus illud resurrectione finitum est; & ex eo iam cæpit impleri quod hîc sequitur.

Gloria & honore coronasti eum] Honor est testimonium excellentiæ, gloria & honore Christum cumulatè & affluenter ornasti : gloria quidem, qua fit vt eius nomen vbique prædicetur atque laudetur; honore autem, vt ab omnibus adoretur.

Et constituisti eum super opera manuum tuarum] id est, dominari fecisti, vel dominum eum constituisti operum tuorum, &c.

Christus
qua ra-
tione
paulò mi-
nus ab
Angelis
minora-
tus.

VERS. 8.

Omnia subiicisti sub pedibus eius] Quod ait, *sub pedibus eius*, perfectam declarat subiiectionem.

In eo enim quod omnia ei subiicit, nihil dimisit non subiectum ei] Intellige, præter ipsum Deum ei omnia subiicientem.

Nunc autem necdum videmus omnia subiecta ei] sed suo tempore subiicienda, necdum futurus orbis (de quo dixi) ad quem suspiramus, apparuit, sed modicum expectate, donec finiatur hoc sæculum, nimirum in fine mundi cuncta Christus obtinebit, eruntque omnia ei subiecta, &c.

VERS. 9.

Eum autem, qui modico quam Angeli minoratus est, videmus Iesum, propter passionem mortis, gloria & honore coronatum] gloria & honore vndequaquæ cinctum & coopertum, meruit autem Christus & sibi gloriam & nobis salutem, per mortis passionem: quatenus eam ex immensa charitate, humilitate, obedientia, patientia subiuit.

Vt gratia Dei pro omnibus gustaret mortem] vt per gratuitam Dei Patris bonitatem seu beneficentiam, qua ille genus humanum dilexit, mortem pro omnibus gustaret. ita Chrysostomus.

VERS. 10

Decebat enim eum, propter quem omnia, & per quem omnia, qui multos filios in gloriam adduxerat, auctorem salutis eorum per passionem consummare] Auctorem, id est, principem & ducem. q. d. Decebat Deum Patrem, qui multos homines per Christum decreuerat adducere ad cælestem suam gloriam, vt Christum ipsum, quasi auctorem & ducem omnium, passione & morte consummaret, id est, ad consummatam gloriam perduceret. *Consummare* idem est, quod gloria & honore coronare, siue facere, vt Christus resurgens, gloriosus sit in cælo, sedens ad dexteram Patris, & in terra ab hominibus

Consummare, est gloriosum facere.

habet filios sibi datos à Deo ; atqui filij eius participes sunt carnis & sanguinis , id est , homines sunt mortales ac miseri , igitur & ipse carnis & sanguinis particeps factus est , id est , humanam assumpsit naturam morti ac miseriis obnoxiam.

Ut per mortem destrueret eum qui habebat mortis imperium , id est diabolum] qui per peccatum nos trahebat in mortem corporis & animæ , tam præsentem quàm æternam. Dicitur Christus destruxisse diabolum quia eius regnum & imperium destruxit , dum sua morte , homines à morte præsentis & æternæ ac consequenter à potestate dæmonis liberavit , effecitque ut homines à morte ad vitam resurgerent immortalem & æternam.

Christus destruxit diabolum.

VERS. 15

Et liberaret eos , qui timore mortis per totam vitam obnoxij erant seruituti] Seruitutem vocat metum & horrorem mortis , quotidie oculis & menti obuersantis. hic metus & horror omnes homines quasi seruos opprimebat , & quasi victos sub se detinebat , mirisque angoribus cruciabat. q. d. Christus liberavit homines ab horrore & angore mortis , effecitque ut homines fidentes & alacres accedant ad mortem , tanquam ad ærumnarum terminum , & melioris vitæ exordium , ut dicant , Vita mihi est in tædio , mors in desiderio : cupio dissolui & esse cum Christo , mihi viuere Christus est , & mori lucrum.

Mors ærumnarum terminus seruitutis

VERS. 16

Nusquam enim Angelos apprehendit , sed semen Abrahæ apprehendit] Apprehendit , metaphoram habet sumptam ab eo , qui magno studio sequitur aliquem , omniâque facit , ut fugientem occupet & apprehendat : nos fugiebamur à Deo , ipse nos insecutus est , & velut iniecta manu apprehen

prehendit nos, nec passus est perire. *Apprehendit, ergo idem est quod insequitur, & insequendo apprehendit.*

Vnde debuit per omnia fratribus similari, ut misericos fieret & fidelis pontifex ad Deum] VERS. 17 id est, ut misereri nostri disceret Christus per experientiam miseræ nostræ, cuiusque sensu tangeretur. *Fidelis*, id est, talis ob experientiam & condolentiam miseræ nostræ, cui meritò fideremus & crederemus nos, omniâque nostra. *Ad Deum*, id est, secundùm ea quæ spectant ad Deum.

Vt repropitiaret delicta populi] ad propitiandum, id est ad expiandum peccata populi.

In eo enim, in quo passus est ipse & tentatus, id est, VERS. 18 idè quòd passus est, vel quia passus est. *tentatus*, idem est quod vexatus & afflictus. *potens est & eis qui tentantur, auxiliari]* *Potens*, id est aptus & facilis & proclivis est, ut tentatorum misereatur, iisque auxilietur. Vnde & Theophylact. *Potens*, inquit, id est pronus, promptus & paratus est ad auxiliandum.

CAPVT III.

V*Nde fratres sancti, vocationis caelestis participes]* VER. I. Dicit autem caelestis vocationis participes, quòd ad hereditatem regni caelestis à Deo vocati sint, non quomocunque, sed vocatione efficaci per fidem in Christum.

Considerate Apostolum, & pontificem confessionis nostra Iesum] *Apostolum*, id est, legatum Dei, quem scilicet Deus legavit ad homines, maximè He-

bræos, vt eos doceret & Deo reconciliaret. *Apostolum & pontificem nostræ confessionis*, id est, fidei, seu doctrinæ, quam nos profitemur.

VERS. 2. *Qui (Iesus Christus) fidelis est ei, qui fecit illum]* scilicet Apostolum & pontificem. Christus ergo fidelis Deo fuit Apostolus, quia fideliter nunciavit hominibus Dei voluntatem & leges: fuit fidelis pontifex, quia fideliter redemptionem & expiationem nostrorum peccatorum, etiam cum vitæ suæ dispendio peregit.

Sicut & Moyses in omni domo eius] id est, in populo Iudaico, qui est domus, id est, Ecclesia, in qua habitat & colitur Deus creator.

VERS. 3. *Amplioris enim gloria iste præ Moysè dignus est habitus, quanto ampliore honorem habet domus qui fabricauit illam]* Christus est fabricator domus, id est, Ecclesiæ Dei, Moyses autem in ea tantum fuit famulus & minister Dei.

VERS. 4. *Omnis namque domus fabricatur ab aliquo: qui autem omnia creauit, Deus est]* qui omnia quæ sunt in rerum natura fabricauit & creauit, Deus est, ac proinde Christus quasi creator & Deus, longè nobilior est Moysè, qui cum aliis est Christi creatura. ita Theophyl.

VERS. 5. *Et Moyses quidem fidelis erat in tota domo eius tanquam famulus, in testimonium eorum quæ dicenda erant]* Moyses testimonium perhibuit verbis Dei, siue iis quæ ex parte Dei dicenda erant populo, quæque Deus Moysen populo dicere & denunciare volebat.

VERS. 6. *Christus vero tanquam filius in domo sua]* Christus tanquam filius præest domui eius, scilicet Dei patris, eamque vt Dominus administrat, cum Moyses in ea tantum fuerit famulus.

Qua domus sumus nos] id est, quæ domus, puta Ecclesia Dei, sumus nos.

Si fiduciam & gloriam spei usque ad finem firmam retineamus] fiduciam, id est, libertatem, per quam intelligit liberam & intrepidam fidei professionem, ut nec minis, nec pœnis, à fide Christi auellamur. gloriam, id est, gloriationem spei, gloriationem qua in spe nostra firmi & animosi de eadem gloriamur, inquit Chrysostr.

Quapropter sicut dicit Spiritus sanctus: Hodie si VERS. 7.
vocem eius audieritis] eius, scilicet Christi.

Nolite obdurare corda vestra, sed molli corde VERS. 8.
excipite dicta illius, illi obedite, nec vlllo pacto ab eo desciscite. sicut in exacerbatione secundum diem tentationis in deserto] per quadraginta annos murmurantes & rebellantes, tam contra Moysen, quam contra me.

Vbi tentauerunt me patres vestri; probauerunt, & VERS. 9.
viderunt opera mea.

Quadraginta annis: propter quod infensus fui generationi huic. q. d. Proximus fui, scilicet ut hostis ad vlciscendum & puniendum duos & rebelles Iudæos, hoc enim idem est, quod infensus fui; & dixi: Semper errant corde, ipsi autem non cognouerunt vias meas] id est, vecordes sunt & dementes, & infantiunt, ut non cognoscant vias meas, id est, mandata mea, quibus quasi viis ad me & ad salutem suam insistant & contendant.

Sicut iuravi in ira mea, id est, quibus iuravi; si VERS. 11.
introbunt in requiem meam] Per requiem intellige terram promissam, scilicet Chanaan, in quam induxit eos Iosue. Requies æterna in cælis adumbrata per Chanaan, in quam inducit nos Iesus.

VERS. 12 *Videte fratres, ne forte sit in aliquo vestrum carum malum incredulitatis, discedendi à Deo vivo.*

VERS. 13 *Sed adhortamini vosmetipsos per singulos dies, ad perseverandum in fide, in spe, & in persecutionum tolerantia, quasi generosi milites & athletæ Christi. donec hodie cognominatur] id est, donec vivitis. Hodie significat tempus præsens vitæ gratiæ, & pœnitentiæ, quod cuique datur. quamdiu enim spiramus & vivimus, est hodie. quamdiu licet audire, credere & conuerti, est hodie.*

Hodie
significat
tempus
præsens.

Ut non obduretur quis ex vobis fallacia peccati] id est, ne illecebris peccatorum fallacibus capti obdurescatis ad vocem Dei,

VERS. 14 *Participes enim Christi effecti sumus] q. d. Christo tãquam corpori & capiti nos quasi partes & membra insiti sumus, per fidem, baptismum, & gratiam. commixti sumus cum Christo, Christo incorporati, ac consequenter vitæ, gratiæ, gloriæ & hereditatis Christi participes facti sumus.*

Si tamen initium substantia eius vsque ad finem firmum retineamus] si tamen susceptam semel fidem, per quam in via hac spiritali subsistimus (aut quæ est substantia, id est basis & fundamentum, salutis ac spei nostræ) firmam & inconcussam retineamus vsque ad exitum vitæ.

VERS. 15 *Dum dicitur: Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda vestra, quemadmodum in illa exacerbatione] Hortor vos ut fidem constanter retineatis vsque ad finem, hoc est, dum dicitur, seu, quamdiu dicitur nobis, hodie si vocem, &c. donec Hodie cognominatur, id est, hac vita durante.*

VER. 16. *Quidam enim audientes exacerbauerunt, sed non vniversi qui profecti sunt ex Aegypto per Moysen] id est, ductore Moyle. quia non Iosue, non Caleb,*

non

non paruuli, non mulieres, non Leuitæ: hi enim non murmurauerunt contra Moysen, nec exacerbauerunt Deum, ideóque vti culpæ, ita & pœnæ expertes fuerunt, saluique & incolumes ingressi sunt terram promissam Chanaan, Numer. 14.

Quibus autem insensus est quadraginta annis? nonne illis, qui peccauerunt, quorum cadauera prostrata sunt in deserto? VER. 17.

Quibus autem iurauit non introire in requiem ipsius, nisi illis, qui increduli fuerunt?] Sensus est: Nisi iis, qui post tot & tanta potentiae diuinæ signa exhibita, nondum sibi in animum induxerunt, vt promissis Dei crederent? VER. 18.

Et videmus, quia non potuerunt introire propter incredulitatem] q. d. Vti iurauit & comminatus est Deus, ita re ipsa executus est, &c. q. d. Idem nobis eueniet, vt, nisi Deo minanti obtemperemus, ipsique credamus & fidamus, re ipsa excludamur cælo. VER. 19.

CAPVT IV.

Timeamus ergo ne forte relicta pollicitatione introeundi in requiem eius, existimetur aliquis ex vobis deesse.] Monet Apostolus Christianos ne excludantur à requie cæli, vt Iudæi exclusi sunt à requie Chanaan. Deesse tam deficere & desciscere, quàm priuari significat. VER. 1.

Etenim & nobis nunciatum est, quemadmodum & illis] id est, etenim sumus euangelizati, id est, Euangelium siue lætum nuncium accepimus æquè vt illi. Hebræi enim acceperunt Euāgelium de possidenda terra Chanaan, nos verò Christiani accepimus Euangelium de possidendo regno cælorum. VER. 2.

Sed non profuit illis sermo auditus, non admistus fidei ex iis quæ audierunt] sermo diuinæ promissionis quem audierunt, nihil ipsis profuit, propterea quòd non esset contemperatus fidei conceptæ ex iis quæ audierant: non enim ex iis fidem conceperunt; sed audita respuerunt per infidelitatem.

VER. 3. *Ingrediemur enim in requiem, qui credidimus: quemadmodum dixit: Sicut iuravi in iràm eam, si introibunt in requiem meam] nos igitur in requiem nobis promissam ingrediemur, si crediderimus. Nam si infidelitas excludit; ergo fides introducit.*

Et quidem operibus ab institutione mundi perfectis] id est factis. Est occupatio, per quam ascendit Apostolus ad explicandum anagogen sabbati, restare Christianis tertiam requiem in cælo. q. d. Duplex requies olim promissa fuit à Deo patribus nostris, prima requies fuit sabbati, qua Deus in honorem & memoriã suæ creationis & quietis iussit homines quiescere ab operibus die septimo. Secunda requies fuit in Chanaan, atqui David Psalm. 94. loquitur de tertia requie in cælo, eamque promittit fidelibus & Christianis, si in fide Christi perstent.

VER. 4. *Dixit enim in quodam loco (Genes. 2.) 'de die septima sic: Et requieuit Deus die septima ab omnibus operibus suis.] Iussit Deus homines quiescere in sabbato, quia ipse eodẽ die quieuit ab operibus suis.*

VERS. 5. *Et in isto rursus: Si introibunt in requiem meam] ac rursus, inquit, in hoc psalmi loco idque post tot sæcula ab orbe condito, dicit Scriptura ex Dei persona: Si introibunt in requiem meam, Nota rursus. q. d. Præter requiem sabbati habet Deus aliam requiem, quam hominibus præparauit, & à qua*

qua incredulos exclusit.

Quoniam ergo superest introire quosdam in (re- VER. 6.
quiem) illam, itaque relinquitur sabbatismus. &
ij, quibus prioribus annunciatum est, non introierunt
propter incredulitatem.

Iterum terminat diem quendam, Hodie, in David VER. 7.
dicendo, post tantum temporis, sicut supra dictum est:
Hodie si vocem eius audieritis, nolite obdurare corda
vestra.] Terminat, id est, præfinit & determinat,
hoc est, signat quoddam spatium temporis, scilicet,
hodie, puta tempus vitæ nostræ, quo possumus
intrare in hanc Dei requiem, ut auscultemus Deo
ducenti nos in requiem suam, puta in cælo æter-
nam, quam nobis præstat Iesus Christus, per Io-
sue adumbratus.

Nam si eis Iesus (Iosue) requiem præstitisset, nun- VER. 8.
quam de alia loqueretur, posthac, die.

Itaque relinquitur sabbatismus populo Dei] id VER. 9.
est, ex dictis sequitur, aliud sabbatum, id est aliam
requiem, relinqui & restare populo fideli, &
Christiano, puta requiem, gaudium & solemni-
tatem cælestem, figuratam per quietem & fe-
stum sabbati veteris & Iudaici.

Qui enim ingressus est in requiem eius, etiam ipse VER. 10.
requieuit ab operibus suis, sicut à suis Deus] reuera illa
est requies ubi fugit dolor, tristitia, gemitus, &c.

Festinemus ergo ingredi in illam requiem.] q. d. VER. 11.
Dum in vitæ huius deserto, instar Hebræorum,
peregrinamur & tendimus ad requiem & terram
promissam in cælis, non consistamus, non respe-
ctemus, non lassetur, non cadamus animo ob
labores, & hostium incurfus ac persecutiones, sed
forti & constanti animo pergamus, imò festine-
mus ingredi in illam requiem.

Vt ne in idipsum quis incidat incredulitatis exemplum] id est, ne quis fiat simile incredulitatis exemplum, quale scilicet fuerunt Hebræi: ne quis ob incredulitatem corruat, ut illi corruerunt & prostrati sunt in deserto.

VER. 12.

Sermo
Dei quo
sensu pe-
netrabi-
lior quo-
uis gla-
dio ancipiti.

Viuus est enim sermo Dei & efficax] id est, non est otiosus, aut actionis expertus, ut ea quæ mortua sunt; non est irritus, non frustratur effectu suo, quemadmodum nostris verbis sæpè contingit; sed viuit, ac vim suam exerit, in reddendis tam præmiis promissis, quàm suppliciiis comminatis.

Et penetrabilior omni gladio ancipiti.] Est igitur sermo Dei quouis ancipiti gladio penetrantior; quia Deus qui nobis loquitur, oculis suæ cognitionis omnia penetrat, & ad intima quæque peruat, multò magis quàm gladius anceps acie sua penetrare queat vsque ad abstrusa viscera; tum verò ob id etiam, quia transgressiones quantumuis occultas acerrimè punit. In hac ergo similitudine duo quædam attenduntur. ut enim gladius penetrat & lædit; ita sermo Dei intuetur & punit. itaque significatur cognitio non nuda, sed qualis est iudicis, examinantis & cognoscentis, ut punit.

Et pertingens vsque ad diuisionem anime ac spiritus, compagum quoque ac medullarum] q.d. Verbum hoc, siue sermo Dei, puta Filius, examinat & discernit motus, & cogitationes tam animales quàm spirituales. *compages quoque & medullas*, id est, intimas hominum partes. quasi dicat: Omnia omnino etiam abditissima & intima, videt, penetrat, examinat, iudicat & vindicat Christus Dei filius: nihil est tam absconditum quò non penet-

erent oculi & manus Christi.

Et discretor cogitationum & intentionum cordis] scit & peruidet quid quisque cogitet & velit, & quo fine, perspicit fundum animæ nostræ, intima nostra desideria, hoc fine vt ea iudicet & præmiet, aut puniat & vindicet.

Et non est vlla creatura inuisibilis in conspectu eius.] *Inuisibilis*, quasi dicas, inapparens, id est, quæ non sit manifesta & conspicua. VER. 13.

Omnia autem nuda & aperta sunt oculis eius.] Ostendit etiam intimas animorum cogitationes Deo patere. hinc etiam apparet cur post *nuda* dixerit *aperta*. nam plus est *aperta* quàm *nuda*. *Nudum* enim dicitur quod non est vestitum aut velatum: *apertum* verò cuius etiam interiora conspicua sunt.

Ad quem nobis sermo] id est, de quo Dei sermone sermo nobis institutus est. Græci sic exponunt: Cui sermoni Dei, id est, filio Dei, reddituri sumus rationem omnium actionum & cogitationum nostrarum.

Habentes ergo pontificem magnum, qui penetravit celos, Iesum filium Dei: teneamus confessionem] q. d. Agite Hebræi, persistite in fide Christi, ad requiem in cælis properate, facile eos conscendemus & penetrabimus, duce Christo, qui eos penetravit, eosque nobis peruios fecit, dummodo confessionem, id est, professionem, scilicet fidei & spei nostræ, constanter retineamus. VER. 14.

Non enim habemus pontificem, qui non possit compati infirmitatibus nostris, tentatum per omnia, id est, per omnes infirmitates nostras, *absque peccato*] id est, excepto peccato. VER. 15.

Adeamus ergo cum fiducia ad thronum gratiæ] VER. 16.

q. d.

q. d. Cùm habeamus Christum pontificem, qui ita condoleat & compatiatur omnibus infirmitatibus nostris, non timidi, non diffidentes, sed audacter & fidenter, eum in cælesti throno ad dexteram Patris confidentem & regnantem ad eam & inuocemus in omni tentatione, tribulatione & persecutione; iam enim placibilis sedet in throno gratiæ, postea terribilis sessurus est in throno iudicij, inquit Theophylactus.

Ut misericordiam consequamur] scilicet à Deo per Christum pontificem, & intercessorem nostrum.

Et gratiam inueniamus in auxilio oportuno] q. d. Ut si in peccatum lapsi sumus, illius veniam misericorditer à Christo consequamur. Rursum ut gratiam inueniamus, id est, ut Christi gratiam, fauorem, & benevolentiam nobis conciliemus. *in auxilio oportuno*, ut scilicet oportuno tempore, puta tempore tentationis & persecutionis, cùm Christi auxilio indigebimus, illud ipse nobis conferat, ad omnes difficultates fortiter superandas.

C A P V T V.

S V M M A R I V M.

Describit pontificis officium; Christum ostendens verum pontificem fuisse, & pro nobis interpellantem exaudiri. Obiter ruditatem carpit eorum ad quos scribit.

VER. I. **O**mnis namque pontifex ex hominibus assumptus, pro hominibus constituitur in iis quæ sunt ad

ad Deum, ut offerat dona & sacrificia pro peccatis.]
In iis quæ sunt ad Deum, id est, ut hominum causam agat apud Deum, tanquam eorum mediator, pro eisque oret & interpellet.

Qui condolere possit iis, qui ignorant, & errant.] VER. 2.
Possit, id est, aptus, pronus, facilis sit ad condolendum. Condolere, id est, moderatè, modestè, leniter se gerere, ut scilicet peccantes non aspernetur, non iis irascatur, non excandescat: sed ad eorum miseriam se demittat, iis se humanum & benignum exhibeat.

Quoniam & ipse circumdatus est infirmitate] id est, infirmitatem etiam suam circumfert, sicut cæteri homines. ubi Christum pontificem, ut peccati expertem Apostolus opponit hominibus infirmitatem habentibus, quos lex sacerdotes constituebat.

Et propterea debet quemadmodum pro populo, ita VER. 3.
etiam & pro semetipso, offerre pro peccatis.

Nec quisquam sumit sibi honorem, sed qui vocatur à Deo, tanquam Aaron] scilicet quòd debeat non se ingerere & intrudere, sed assumi & eligi à Deo ad sacerdotium, sicut electus est Aaron, eiusque posteris.

Sic & Christus non semetipsum clarificavit ut pontifex fieret] id est, glorificavit, gloriam, claritatem, & dignitatem non ambiuit, non usurpavit, sed ad eam electus, & euectus est à Deo Patre.

Sed qui locutus est ad eum, qui dixit ad Christum Psal. 2. Filius meus es tu, ego hodie genui te.

Quemadmodum & in alio loco dicit: Tu es sacerdos in æternum, secundum ordinem Melchisedec] scilicet Deus Pater ad Deum Filium hominem factum

factum, cum eum elegit & constituit sacerdotem; Nota. Cum dicit, Christum esse sacerdotem secundum ordinem, id est ritum, Melchisedec, hoc ipso præfert Christum Aaroni. Melchisedec enim dignior fuit Aarone.

Melchisedec dignior Aaroni.

VER. 7.

Qui in diebus carnis sue] qui dum in carne hac mortali & fragili inter homines viueret.

Preces supplicationesque ad eum, qui possit illum saluum facere a morte, cum clamore valido, & lacrymis offerens.] Nusquam enim conuenientiùs Christus pontifex noster pro sua salute preces offerre Deo potuit, quàm ubi & semetipsum pro salute mundi Deo sacrificauit, hoc est, in ara crucis, tanquam destinato sacrificij loco.

In quo ergo quomodo Christus exauditus.

Exauditus est pro sua reuerentia] Christus à Deo exauditus est, pro ea reuerentia ac pietate, quam erga Deum habebat; qua nimirum dignus erat, vt ab eo exaudiretur. qua orauit pro implenda Patris voluntate circa passionem suam, eiusque fructum; scilicet, vt sua passione & morte mereretur sibi resurrectionem à morte, nobis salutem tam corporis quàm animæ.

VER. 8.

Obedientiam quomodo Christus didicerit.

Et quidem cum esset Filius Dei, didicit ex eis, que passus est, obedientiam] quamuis filius esset, eoque solo nomine dignus quem Pater exaudiret; tamen, vt misericors fieret pontifex nobis ad Deum, per ea quæ ex voluntate Patris passus est, obedientiam ostendit & exercuit, quasi discipulus.

VER. 9. Consummare, est gloriosius facere.

Et consummatus, factus est omnibus obtemperantibus sibi, causa salutis æternæ.] Consummatum dicit, non morte finitum, sed perfectum redditum. est igitur sensus: Christum per passiones ad gloriam adductum, omnibus sibi suoque Euangelio obediens

obedientibus, causam & auctorem factum esse salutis æternæ. Quæ quidem obedientia consistit in obseruatione mandatorum Christi: quorum primum est, ut in eum credatur. Nam obedientiam etiam ad fidem referri, patet ex aliis Scripturæ locis, ut Actor. 6. Roman. 1. & 16.

Appellatus à Deo pontifex iuxta ordinem Melchisedec] q. d. Christus nobis est causa salutis, quia à Deo constitutus & appellatus est pontifex noster, cum scilicet dixit ad eum Deus, psal. 109. Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec.

De quo nobis grandis sermo & ininterpretabilis ad dicendum: quoniam imbecilles facti estis ad audiendum] quasi dicat. De Melchisedec multa & magna dicenda forent; sed vobis, ô Hebræi, explicatu difficilia; quia ad hæc rudes & imbecilles estis: magis enim capitis Aaronem vestrum quam Melchisedec. Imbecilles, id est, segnes; ignaui; negligentés facti estis ad audiendum & cognoscendum res Christianas & diuinas.

Etenim cum deberetis magistri esse propter tempus] id est, pro longitudine temporis, quo tam in lege Moyfi, quam in christianismo estis eruditi.

Rursum indigetis ut vos doceamini qua sint elementa exordij sermonum Dei] Græcè, eloquiorum Dei, id est, doctrina quæ de Deo est. Elementa exordij sermonum Dei, vocat rudimenta, à quibus initium sumitur instituendi homines in doctrina sacra.

Et facti estis quibus lacte opus su] id est qui indigetis

Obedientia profunde sapè ponitur in Scripturis.
VER. 10.

VERS. II

VERS. II.

Elementa exordij sermonum Dei qua sint.

digetis instructione infirmæ, simplicis & puerilis doctrinæ, de Christi humanitate, de baptismo, de resurrectione, de iudicio.

Non solido cibo] id est, non altiori & perfectiori eruditione de Christi diuinitate, de Melchisedec, de perfectione Christiana.

VERS. 13

Omnis enim qui lactis est particeps, id est, qui puerili institutione & doctrina est erudiendus & fouendus. *expers*, id est, inexpertus, rudis, imperitus, *est sermonis iustitiæ*] id est, sermonis qui fit de perfecta iustitia & sanctitate. hic enim solis perfectis conuenit. ita Theophylact. & Anselmus.

Paruulus enim est] id est, infans, scilicet in Christo & christianismo.

VERS. 14

Perfectorum autem est solidus cibus] id est, solida & perfecta doctrina & institutio.

Eorum qui pro consuetudine exercitatos habent sensus ad discretionem boni ac mali] perfectos, inquit, eos uoco, qui longo usu uelut habitu comparato, mentem habent exercitam ad discernendum in vnaquaque re quid bonum sit, quid malum, uerum & falsum, quia de doctrina ad fidem pertinente potissimum sermo est.

* *

*

CAPVT

CAPVT VI.

SUMMARIVM.

Hortatur ad perfectam doctrinam, omiſſis elementis: fieri enim non poſſe vt qui ſemel ſunt illuminati, renouentur ad pœnitentiam. Excitat ad patientiam ſpe præmij; & Deum docet indubiè præſtiturum, quod interpoſito iurando Abrahæ promiſit.

QUapropter intermittentes inchoationis Christi sermonem ad perfectiora feramur] Inchoationis Christi sermonem, id eſt, rudimenta chriſtianiſmi, ad perfectiora feramur, vt ſcilicet perfecta dogmata proponamus, nominatim de Melchisedec, eiusque ſacerdotio, tanquam antitypo ſacerdotij Christi. VER. I.

Non ruruſum iacientes fundamentum pœnitentiæ ab operibus mortuis] non ruruſum vobis tradentes doctrinam religionis Chriſtianiæ fundamentalem, quæ eſt de pœnitentia, fide, &c. quaſi dicat. Hæc vobis ab initio tradita ſunt, tanquam fundamenta ſpiritualis ædificij, nec iterum tradenda; ſed ab his aſſurgere debetis ad altiora.

Et fidei ad Deum] vel in Deum, puta Symbolum Apoſtolorum, &c.

Baptiſmatum doctrina; impositionis quoque manuum, id eſt, Sacramentum Confirmationis, ac reſurrexionis mortuorum, & iudicij æterni. VER. 2.

Et hoc faciemus, hoc ſcilicet ad perfectionem VER. 3.

feremur, si quidem permiserit Deus] si Deus concesserit.

VERS. 4. *Impossibile est enim eos qui semel sunt illuminati] impossibile est semel baptizatos iterum baptizari. Vocabatur baptismus antiquis Ecclesiæ temporibus, Sacramentum illuminationis, quia per illud transtulit nos Deus de tenebris in admirabile lumen suum, quod est lumen gratiæ.*

Baptismus est Sacramentum illuminationis, & cur.

Gustauerunt etiam donum cælestis] hoc est remissio peccatorum, inquit Chrysost. percipitur enim oculo quodam gustu suauitas illius doni, remissionis, inquam peccatorum, quoties eam conscientiæ pax & serenitas cum interna spiritus consolatione consequitur. Nonnulli panem cælestem intelligunt, id est, Sacramentum corporis & sanguinis Domini: quod est verè donum cælestis, datum nobis ad gustandum ab eo qui dicit, Ego sum panis qui de cælo descendi, Ioan. 6. Merito enim donum cælestis appellatur, quoniam corpus Domini est cælestis; & ipse Christus cælestis, 1. Cor. 15.

Et participes facti sunt Spiritus sancti] charismatum Spiritus sancti. huiusmodi charismatum in Ecclesia primitiua multi fiebant participes, ut vel linguis loquerentur vel interpretarentur, vel prophetarent, &c.

VERS. 5. *Gustauerunt nihilominus bonum Dei verbum] qui doctrinam cælestia bona promittentem cum suauitate & gaudio perceperunt. Dicitur enim gustari verbum Dei, inquit S. Thomas, quando non solum illuminat intellectum, verum etiam reficit affectum.*

Verba bona que dicuntur.

Virtutesque sæculi venturi] Virtutes, id est potentias, significare videtur immortalitatem & glo-

riam electis promissam in regno Christi, &c. Quæ vocantur *virtutes*, quia Dei virtus & potentia per ea mirificè declaratur. *Gustasse* dicuntur has *virtutes*, qui eas fide, amore, & magno desiderio perceperunt. Illum prægustum futuræ vitæ habebat S. August. vti ipse affectuosè narrat lib. 9. Confess. cap. 10.

Et prolapsi sunt] scilicet, post hæc omnia, post tanta dona, lumina, suauitates & dulcedines, in apostasiam, aliave peccata prolapsi sunt.

Rursus renouari ad pœnitentiam] id est, per pœnitentiam. ita Chrysostr. Ambros. Hieron. August. Hi censent Apostolum loqui de pœnitentia baptismi, seu quæ præit baptismum, tantumque damnare hoc loco iterationem baptismi. Huc spectant quæ tradit Synodus Tridentina sess. 14. cap. 2. de doctrinæ, de differ. Sacram. bapt. & pœnit. Qui locum præsentem restringunt ad apostatas, aut ad eos qui peccauerunt in Spiritum sanctum; generaliter accipiunt *pœnitentiam*, & hanc volunt esse Apostoli mentem: Impossibile est, vt tales ad veram adducantur pœnitentiam; Deo videlicet, aut nunquam, aut quàm rarissimè iis, qui in talia peccata lapsi fuerint, salutarem pœnitentiam inspirante.

Rursum crucifigentes sibi metipsis filium Dei] q. d. Prolapsi sunt, quia rursum crucifigunt Christum. omnis qui in pristina peccata, ac præsertim qui à fide in iudaismum & hæresin aut infidelitatem relabatur; iterum quasi crucifigit Christum, &c.

Et ostentui habentes] id est, paradigma siue exemplum statuentes, quod ab hominibus videat.

D d d. 3 tus

VERS. 6.

Impossibile hinc moraliter accipitur, pro eo quod valde est difficile, & rard aut nunquam fit.

*Apostata
contem-
ptores &
irrisores
Christi
& Chri-
stianis-
mi.*

VERS. 7.

tur & rideatur; hoc est, infamantes, irrisioni & ludibrio exponentes. vnde Syrus habet, Contem-
nunt, despiciunt, contumelia & ignominia affi-
ciunt. qui enim apostatat & in peccata relabitur,
hoc ipso contemnit, vilipendit & ridet Christum,
Christique crucem & redemptionem.

*Terra enim saepe venientem super se bibens imbrem,
& generans herbam opportunam (id est, vtilem &
accommodam) illis, à quibus colitur, accipit bene-
dictionem à Deo]* Benedictionem vocat continuam
fertilitatem. Hac terræ similitudine significat
Apostolus homines, qui imbrem gratiæ diuinæ
excipiunt, eique cooperantes fructus bonorum
operum producant, à Deo benedici, id est, maiori
gratiæ & consolationis cælestis influxu, virtutum
& meritorum copia cumulari.

VERS. 8.

*Proferens autem spinas ac tribulos, reproba est, &
maledicto proxima, cuius consummatio in combustio-
nem]* Spinās, tanquam abortum, cum per se ge-
nerare deberet herbam vtilem. *reproba*, id est, reij-
cienda & inculta relinquenda, vt fiat horridum
vepricetum. *maledicto proxima*, vt, nisi meliora
ferat germina, maledictioni, id est, sterilitati &
squldri perpetuo subiaceat.

VERS. 9.

*Confidimus autem de vobis, dilectissimi, meliora &
viciniora saluti: tamen si ita loquimur]* id est, per-
suasimus nobis, vos scilicet non esse instar terræ,
quæ germinat spinas & tribulos, &c.

VER. 10.

*Non enim iniustus Deus, vt obliuiscatur operis
vestri, & dilectionis, quam ostendistis in nomine
ipsius, qui ministrastis sanctis, & ministratis]* quam
dilectionem ipso opere exhibuistis propter no-
men Dei, id est, propter Deum, quem sincerè
colitis & amatis.

Cupimus autem unumquemque vestrum eandem VERS. 11
ostentare sollicitudinem ad expletionem spei usque in
finem] Ostentare, idem ostendere studium. Spem
enim vult esse perseverantem usque ad mortem:
crescente enim sancta vita, crescit & spes; &
quantum illa, tantum & hæc perficitur & con-
summat.

Ut non segnes efficiamini] Nam qui præ torpore VER. 12.
& ignavia cessant à bonis operibus, expertes erunt
hereditatis promissæ.

Verum imitatores eorum qui fide & patientia he-
reditabunt promissiones] fide scilicet, qua credunt,
si Deo fideles sint, se ab eo bona æterna acce-
pturos: hæc enim fides est quæ spem excitat &
sustentat ad quævis ardua suscipienda & perfe-
renda.

Abraham namque promittens Deus] Abraham VERS. 13
patrem vestrum vobis imitandum propono: ut,
sicut ipse fide & patientia promissionem sibi à
Deo factam & iuram tandem consecutus est, ita
& vos eandem longa fide, spe & patientia conse-
quamini. Promissio enim Abraham facta, vobis quo-
que, omnibusque fidelibus facta est.

Quoniam neminem habuit, per quem iuraret, ma-
iorem, iuravit per semetipsum] Ostendit promissio-
nem Dei esse certam & firmam, nec quemquam
de ea posse dubitare, quia Deus eam iuramento
confirmavit, iurans per semetipsum.

Dicens: Nisi benedicens benedicam te, & multi- VERS. 14
plicans multiplicabo te] q. d. Nisi te benedicens
benedixero, id est, nisi beneficiis meis cumula-
tè tibi benefecero, iisque abundè te cumulauero.
hoc enim significat illa geminatio, *Benedicens be-
nedicam*. Iam verò cū benedicere Deo attributum

*Iuramen-
tum Dei
quodnam
sit.*

fit idem quod benefacere; consequitur hunc esse sensum iuramenti, Per meipsum iuro, me cumulaturum te beneficiis, & numerosam posteritatem daturum. supple & subaudi; Non habear Deus verax, fidelis. iurat enim hîc Deus, vt ait Apostolus; per se metipsum, seque quasi deuouet. idcirco promissionem hanc non de solis beneficiis terrenis ac posteritate carnali debemus accipere; sed etiam ac præcipuè de beneficiis à Deo per Christum præparatis atque exhibitis.

VERS. 15. *Et sic longanimiter ferens (expectans) adeptus est repromissionem*] id est, posteaquam patienter expectasset, consecutus est rem promissam.

VERS. 16 *Homines enim per maiorem sui iurant, & omnis controuersia eorum finis, ad confirmationem, est iuramentum.*

VERS. 17 *In quo (in qua re, scilicet promissione sua: vel in quo, id est, propter quod) abundantius volens Deus ostendere pollicitationis hereditibus (filiis Abrahæ, puta fidelibus) immobilitatem (firmitatem & immutabilitatem) consilij sui, promissionis suæ, interposuit iusiurandum.*

VERS. 18 *Vt per duas res immobiles] per promissionem & iusiurandum, inquit Theophyl.*

Quibus impossibile est mentiri Deum] Sensus est, Deum nec simplici promissione, nec iuramento mentiri aut fallere posse, cum sit ipsa veritas.

Fortissimum solacium habeamus] id est, validam consolationem, vel validam exhortationem habeamus, scilicet vt respicientes in promissa Dei tantamque certa, in persecutionibus & tribulationibus animo non frangamur, sed tantorum bonorum spe excitati, alacres ad res duas accedamus.

Spes nostra confirmatur.

Qui

Qui confugimus ad tenendam propositam spem]
qui ex quo Christi fidem sumus amplexi, relicto
fallacis sæculi amore, confugimus ad spem bo-
norum caelestium & æternorum, quæ nobis pro-
posita est, firmiter ac mordicus retinendam.

Quam (spem) sicut anchoram habemus anima
tutam ac firmam] spes verò in summo, scilicet in
cælo Deoque ipso defigitur. VER. 19.

Et incedentem usque ad interiora velaminis.] An-
chora animæ spes nostra non satis habet in vesti-
bulum peruenisse, id est, non est contenta bonis
terrenis & visibilibus; sed penetrat usque ad ea,
quæ sunt intra velum, videlicet in ipsa Sancta
sanctorum, id est, Deum ipsum & caelestia bona
apprehendit, atque in iis figitur.

Ubi praeursor pro nobis introiit Iesus.] Signifi-
cat Christi ascensionem & introitum in regnum
caeleste. *Praeursor* noster; quem scilicet ipsi mox
secuturi simus. *Introiit Iesus*, idque non tam
pro se & sua gloria, quàm pro nobis & nostra
gloria. VER. 20.
Christus
praeur-
sor.

Secundum ordinem Melchisedec pontifex factus
in æternum] ut ibi quasi pontifex æternus Patri
assistat, illique suam crucem & mortem repræ-
sentet, offerat, atque fidelibus suis omnem gra-
tiam, omniâque media, quibus in cælum
contendant, impetret. Quæ res quan-
tum ad spem nostram corrobora-
randam valeat, per se ma-
nifestum est.

* * *

CAPVT VII.

SVMMARIVM.

Docet Christum esse sacerdotem secundum ordinem Melchisedec, cuius sacerdotium abrogato Leuitico aeternum futurum sit : cum Christus semper uiuat ad interpellandum pro populo, & necessitatem non habeat pro suis delictis offerendi.

VER. I.

*Ierusalé,
vnde dicitur.*

*Melchisedec, uti
& Christus, rex
& sacerdos fuit
in Ierusalem.*

Hic enim Melchisedec Rex Salem.] Irenæus, Hippolytus, Pererius docent Salem hanc esse Ierusalem, vnde & Chaldæus Genes. cap. 14. vertit: *Et Melchisedec Rex Ierusalem.* imò Ierusalem conditam esse à Melchisedec tradit Iosephus, à quo vocata est Salem: deinde ab aliis Iebus; ac denique ex Salem & Iebus, dicta est Ierusalem. Cògruè enim in Ierusalem rex & sacerdos fuit Melchisedec, vt adumbraret Christum in eadem vrbe regnaturum à ligno, & sacrificaturum seipsum in ara crucis pro redemptione totius mundi.

Sacerdos Dei summus:] id est, altissimi. citat verba Genes. 14. *Dei altissimi,* id est, Deo dicatus & consecratus: quod sacerdoti conuenit.

Qui obuiauit Abraha regresso à cæde regum, & benedixit ei.] Abraham reuertens à cæde regum redibat ad conuallem Mambre, vbi habitabat: inde autem non longè aberat à Ierusalem, ad quam licet paulò remotiorem ire voluit, tum vt gratias Deo

Deo ageret pro victoria adepta; idque Hierosolymæ, ubi colebatur verus Deus, cum in reliqua Chanaan colerentur idola; tum excitus fama Melchisedec, qui erat rex & sacerdos Dei altissimi, illo tempore celeberrimus; Melchisedec autem audiens aduentare Abraham, ei benevolentia & honoris causa occurrit.

Cui & decimas omnium (spoliorum quæ casis quinque regibus ceperat) *diuisu Abraham*] q. d. Abraham licet esset sacerdos, & sæpè sacrificasset, agnouit tamen Melchisedec esse sacerdotem & pontificem suum: vnde illi tanquam se superiori & pontifici decimas dedit. VER. 2.

Primum quidem qui interpretatur rex iustitia] primum, inquit, Melchisedec ipso nomine magne cuiusdam rei figuram prætulit: idem enim valet quod rex iustitiæ, id est, rex iustus, vel iustissimus, quod quàm verè in Christum competat, in parte sequenti exponemus.

Deinde autem & Rex Salem, quod est Rex pacis] id est, rex pacificus. Christus est rex iustitiæ, & rex pacis, quia pacificator noster est, reconcilians nos Deo & Angelis eius. Ephes. 2. Qui factus est nobis iustitia, & sanctificatio, & redemptio. Christus rex iustitia.

Sine patre, sine matre, sine genealogia.] Iosephus, S. Dionys. Epiphanius. Theodor. Melchisedec aiunt fuisse aliquem ex regulis Chanaanorum, scilicet regem Salem, siue Ierusalem; ex eisque fuisse oriundum: dicit tamen sine patre & matre, non quasi iis caruerit, sed quia eius pater, mater, & genealogia non describitur in Scripturis, & quia Genes. 14. repente eum inducit Scriptura, non præmissa eius stirpe & genealogia, nec natiuitate aut morte eius indicata, imò nulla
vspiciam

VER. 3.
Melchisedec fuit unus d. regulis Chanaanorum.

vsquam alibi, vel antè, vel pòst, eius facta mentio-
ne, idque non sine causa & mysterio. Vt hoc ip-
so significaret Christum, qui in terris, quà homo,
est sine patre; in cælis, quà Deus & Dei filius, sine
matre. ita Chrysostomus.

Neque initium dierum, neque finem vita habens]
scilicet in Scriptura. q. d. Scriptura non memi-
nit quando natus, quando mortuus sit Melchi-
sedec, vt adumbraret Christum, qui verè & rea-
liter non habet initium nec finem dierum, sed
est æternus.

*Christi
æterni-
tas.*

*Assimilatus autem Filio Dei manet sacerdos in
perpetuum*] scilicet Melchisedec antitypus Chri-
sti: quia nimirum in Scriptura nulla fit mentio
mortis, ac consequenter finis sacerdotij Melchi-
sedec, qui nullum legitur sacerdotij sui habuisse
successorem, vt Aaron habuit Eleazarum. ita
Theodor. Syrus vertit: *Sed in similitudinem Filij
Dei permanet pontificatus eius in æternum.* hoc ipso
similitudinem & typum gerit Christi, qui re ipsa
neque initium, neque finem dierum habet, sed
manet sacerdos in perpetuum. quia in Ecclesia
sua Christus per ministros suos, scilicet per sa-
cerdotes à se institutos, perpetuò offert, & offe-
ret in æternum vsque ad finem mundi. Quare
rectè Concil. Trident. ex hoc Apostoli loco probat
Missam esse sacrificium. probat autem sic:
Sacerdotium Christi eius morte extinctum non
fuit, sed semper durat, vt hîc dicit Apostolus: ergo
& sacrificium Christi semper durat & dura-
bit: atqui illud non potest esse sacrificium crucis,
quia hoc iam pridem transiit & desiit; ergo hoc
sacrificium Christi semper durans est Euchari-
sticæ & Missæ; nec enim aliud hîc dari aut fingi
potest.

Nota.

*Proba-
tur ex
hoc loco
Missam
esse sa-
crificiū.*

potest. Notandum est enim quòd Christus in Missa sit principalis offerens : tum quia Missæ sacrificium instituit , tum quia in cælo Patri suo nostras Missas , quas celebramus , actu & re ipsa offert. Est enim mediator & aduocatus noster, qui nostram causam apud Deum agit, & pro nobis interpellat ; tum quia sua omnipotentia in singulis Missis transubstantiationem panis & vini, in corpus & sanguinem suum, in qua consistit essentia sacrificij nostri, operatur & perficit.

Christus in Missa principalis offerens.

Intuemini autem quantum sit hic] id est, contemplamini, speculamini, exponite mysteria quæ latent in cortice historiarum & personarum Melchisedec. q. d. Hic mecum expendite quantum sit Melchisedec, videlicet in typo & significatione; ut qui ipsi etiam Abrahamo videatur prælatus. hoc enim est quod sequitur.

VER. 4.

Cui & decimas dedit de præcipuis Abraham patriarcha.] Decimas sacerdotales dedit Abraham Melchisedeco, tanquam sacerdoti & pontifici. *Patriarcha*, idem est quod princeps patrum, siue à quo multi patres cum suis familiis descendunt.

Patriarcha nomen quid sit.

Et quidem de filiis Levi sacerdotium accipientes] hoc est, & ij quidem qui ex filiis Levi sacerdotio funguntur. ita loquitur, quia non omnes Leuitæ sacerdotes erant; sed ex iis soli filij Aaron, eiusque posterii: reliqui filij Levi fiebant Leuitæ, seruiiebantque sacerdotibus, ut iam seruiunt diaconi nostri.

VERS. 5.

Mandatum habent decimas sumere à populo secundum legem, id est, à fratribus suis: quamquam & ipsi (scilicet fratres) exierint de lumbis Abrahæ.] Probat eum qui dat decimas minorem esse illo, qui

qui eas accipit, scilicet Abraham esse minorem Melchisedec, &c. Nota hebraismum; exire de lumbis alicuius, est idem, quod gigni ab eo. In lumbis enim est origo seminis, &c. In Scriptura iubemur lumbos restringere, id est, concupiscentiam edomare, v; docet S. Gregor.

VER. 6. *Cuius autem generatio non annumeratur in eis, decimas sumpsit ab Abraham*] id est Melchisedec, cuius genus, & genealogia non attextitur Hebræis filiis Abrahæ, id est, qui ex Hebræis non fuit oriundus, hic decimas sumpsit ab Abraham. ita Anselm. utpote cui Abraham, in cuius lumbis continebatur Aaron, decimas tanquam pontifici se digniori dederit. ergo Melchisedec maior est Abrahamo. Quòd Abraham ita honorarit Melchisedec, eique decimas dederit, causa fuit quòd Melchisedec typus esset Christi. mouit ergo Spiritus sanctus Abrahamum ad honorandum Melchisedec, ut Iudæi Abrahæ posterius scirent sibi præ Aaron honorandum esse Christum, cuius typum fuisse Melchisedec, sciebant ex Dauide, Psalm. 109. vbi ait: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec. Videtur autem Abraham idipsum cognouisse, quòd spiritu prophetico præuideret, illum esse typum Christi, ut non tam Melchisedec, quàm Christum in Melchisedec repræsentatum honorare & colere voluisse videatur.

Melchisedec maior Abrahamo.

Et hunc qui habebat repromissiones, benedixit] q. d. Melchisedec benedixit Abrahamum, quasi se minorem, cui tamen Deus promiserat tanta bona, adeoque in ipso benedicendas esse omnes gentes, Genes. 12.

Sine ulla autem contradictione, quod minus est, à meliore

meliore (id est , maiore , digniore , præstantiore)
benedicitur.

Et hic quidem , decimas morientes homines acci- VER. 8.
piunt: ibi autem contestatur, quia viuit.] Contestatur
Scriptura. Sensus est : Ibi verò , id est , in histo-
ria Genesis , decimas accepit is , cui testimo-
nium perhibet Scriptura , quòd viuat , quate-
nus scilicet introducitur viuens , nulla de morte
eius, aut successore, facta vsquam mentione, &c.

Et, vt ita dictum sit (id est , vt ita loquar) per VER. 9.
Abraham, & Leui (Leuiticus quilibet sacerdos)
qui decimas accepit (accipere solitus est in veteri
testamento) decimatus est] id est, decimas soluit.

Adhuc enim in lumbis patris (Abrahamæ) erat VER. 10.
(Leui) quando obuiauit ei (Abrahamæ) Melchisedec]
q. d. Abraham agnoscens Melchisedec esse se
maiolem, & tyum Christi, illi decimas dedit, &
ab eo benedictionem accepit, vt profiteretur se,
omnèsque suos posteros , ac consequenter , &
Leuitas , & sacerdotes Aaronicos ex se nascitu-
ros, minores, esse Melchisedec, Christoque sub-
iectos : perinde enim Abraham se gessit cum
Melchisedec , atque princeps , qui pro se & pro
tota sua posteritate obedientiam regi præstat &
offert, &c.

Si ergo consummatio per sacerdotium Leuiticum VER. 11.
erat (populus enim sub ipso legem accepit) quid adhuc
necessarium fuit, secundum ordinem Melchisedec, alium
surgere sacerdotem, & non secundum ordinem Aaron
dici ?] Consummatio , id est perfectio. quasi di-
cas : Si vetus sacerdotium Aaronicum habebat
vim perficiendi , id est, iustificandi homines, sal-
uandi, & ad vitam æternam perducendi , qui est
vltimus finis, & summa perfectio hominis , &c.
quid

quid opus fuit surgere alium sacerdotem, scilicet Christum, cuius sacerdotium non est secundum ordinem Aaron, sed Melchisedec: cum enim Deus Christum promisit, Psalm. 109. dicens: Tu es sacerdos in æternum secundum ordinem Melchisedec, & iam re ipsa eundem exhibuit, ut succederet Aaronicis sacerdotibus; hoc ipso declaravit illis aliquid deesse, quod supplendum esset per Christum, scilicet illos non posse hominem perficere & sanctificare, sed hoc à Christo expectandum esse.

VER. 12. *Translato enim sacerdotio, necesse est ut & legis translatio fiat.*] D. Thomas, mutato, inquit, sacerdotio; necesse est & legem mutari, quia mutato fine, necesse est mutari & media; lex autem Moysis, utpote diuina, ordinatur quasi medium ad regimen diuinum, tanquam ad finem suum; hoc autem regimen diuinum sit, & designatur per sacerdotium: ergo mutato sacerdotio ac regimine diuino, necesse est & legem mutari. hinc illud Ieremiæ 31. *Feriam vobiscum pactum nouum.*

VER. 13. *In quo (id est, de quo, vel ad quem) enim hæc dicuntur, de alia tribu est, de qua nullus altari præsto fuit*] id est, altitit, accessit, ministravit, id est, sacerdotio functus est.

VER. 14. *Manifestum est enim quod ex Iuda ortus sit Dominus noster*] scilicet: Iesus Christus. Hic docet Christum, non potuisse esse sacerdotem Leuiticum, ex eo quod oriundus esset ex Iuda.

In qua tribu nihil de sacerdotibus Moyses locutus est.

VER. 15. *Et amplius adhuc, manifestum est*] scilicet legem transferendam atque; mutandam esse.

Si secundum similitudinem Melchisedech exurgat
alius sacerdos.

Qui non secundum legem mandati carnalis factus VER. 16.
est, sed secundum virtutem vite insolubilis] Mandatum
carnale, vocat legem Moyfaicam, de carne cir-
cumcidenda, & lustranda, &c. Huic opponit
mandatum, id est, legem Christi, quæ est secundum
virtutem vite insolubilis, id est, quæ dat & tribuit
vitam æternam, tum gratiæ, tum gloriæ.

Contestatur enim, subaudi Deus, per Dauidem VER. 17.
loquens ad Filium: Quoniam tu es sacerdos in æter-
num secundum ordinem Melchisedech] Si enim Christus
est sacerdos in æternū, indissolubile habet sacer-
dotium. q. d. Christus est sacerdos excellentissi-
mo quodam genere sacerdotij æterni, cuius sin-
gularis typus & similitudo fuit Melchisedech.
hinc demonstratur euidenter Missam esse sacrifi-
cium: quia nullo alio loco declarauit Christus se
esse sacerdotem secundum ordinem Melchise-
dech (qualem eum fore prædixit & promisit Da-
uid, ps. 109.) nisi in cœna, in qua se obtulit sub
specie panis & vini, nobisque eadem in Missa pa-
ri modo offerenda præcipit.

Demon-
stratur
Missam
esse sacri-
ficium.

Reprobatio quidem sit præcedentis mandati, propter VER. 18.
infirmiorem eius & inutilitatem] q. d. Vis scire cau-
sam abolitæ legis & sacerdotij? cur facta sit repro-
batio præcedentis mandati, & abrogatio veteris
legis? causa est legis illius infirmitas & inutilitas,
quia lex illa non poterat peccata expiare, saluare
& beare homines.

Nihil enim ad perfectum adduxit lex] Nihil, id
est, nullum hominem ad perfectionem adduxit.
perfectionem autem intellige veram iustitiam, quæ
constituit hominem Deo gratum & acceptum

ad vitam æternam.

VER. 19. *Introductio vero melioris spei* (supple fit, vel facta est per Christum *[per quam proximamus ad Deum]* loco præcedentis mandati, introducitur aliquid multo melius, nempe lex & sacerdotium Christi, spem nobis certissimam faciens appropinquandi ad Deum per veram iustitiam.

VER. 20. *Et quantum est non sine iureiurando*] factus est sacerdos. in tantum præstantior sacerdos, legislator & mediator est Iesus, quàm fuerit Moyses & Aaron.

Alij quidem sine iureiurando sacerdotes facti sunt] q. d. Aaroni & posteris, Deus dedit sacerdotium sine iuramento, quasi rem minoris momenti & temporaneam, quam firmare iuramento Deus non est dignatus.

VER. 21. *Hic autem cum iureiurando, per eum qui dixit ad illum: Iuravit Dominus, & non pœnitebit eum: tu es sacerdos in æternum*] Christus autem cum iureiurando, quasi res & negotium Christi pontificis, scilicet hominum reconciliatio & salus, magni esset momenti, &c.

VER. 22. *In tantum melioris testamenti sponsor factus est Iesus*] Dicitur Iesus novi testamenti sponsor, seu fideiussor, id est, mediator, quia Christus, tanquam sacerdos, inter homines & Deum medius suo ipsius sanguine, quem fudit in ara crucis, fœdus hoc nouum sanxit & confirmauit.

VER. 23. *Et alij quidem plures facti sunt sacerdotes, idcirco quod morte prohiberentur permanere*] Demonstrat Christum præstare Aaronicis. Christus autem est immortalis: licet enim sit mortuus, mox tamen quasi victor resurrexit ad vitam gloriosam & immortalem.

Hic

Hic (Christus) autem eo quod maneat in æternum, VER. 24.
semper æternum (quod præterire, vel in alium successi-
 uè transire non potest) *habet sacerdotium*] q. d.
 Christus non habet successorem, sicut habuit Aa-
 ron, quia ipse semper viuit vt sacerdos & media-
 tor noster vsque in æternum. Sanctus Petrus au-
 tem successit Christo, non vt par, sed vt vicarius &
 minister.

Vnde & *saluare in perpetuum potest accedentes per* VER. 25.
semetipsum ad Deum] *Accedentes* vocat fideles, qui
 per fidem & obedientiam quam Christo præ-
 stant, accedunt ad Deum Patrem, eiusque gratiam
 & amicitiam.

Semper viuens ad interpellandum pro nobis] Est
 enim sacerdos semper viuens, vt semper agat
 sacerdotis officium, id est, semper pro nobis
 apud Deum interpellat.

Talis enim decebat vt nobis esset pontifex] sci- VER. 26.
 licet, qui semper viuens, semper interpellaret
 pro nobis, ac proinde qui sanctus esset, in-
 nocens, &c.

*Sanctus, innocens, impollutus, segregatus à peccato-
 ribus* hoc est, ab eorum moribus & vita lon-
 gissimè distans, ac nihil cum illis habens com-
 mune.

Et excelsior cælis factus] hoc est, qui penetrauit
 omnes cælos vsque ad summum: qui secundum
 naturam assumptam supremum in rebus ob-
 tinet locum.

Qui non habet necessitatem quotidie, quemad- VER. 27.
modum sacerdotes (Leuitici) prius pro suis delictis
hostias offerre, deinde pro populi.

Hoc enim fecit semel seipsum offerendo] hoc enim
 fecit semel, cum semetipsum obtulit, semel
 Ecce 2 seipsum

seipsum in ara Crucis Deo Patri obrulit Christus, semel pro peccatis mortuus est, semel tantum, vnâque oblatione, omnia omnium hominum peccata expiauit.

Nota.

Missâ autem sacrificium est, non redemptorium & satisfactorium, sed applicatorium redemptionis & satisfactionis Christi in cruce peractæ. In Missâ enim non nouum offerimus pro peccatis pretium, sed primæuum crucis pretium & lustralium nobis applicamus.

VER. 18.

Lex enim homines constituit sacerdotes (id est, pontifices sacrorum & sacerdotum principes) *infirmi-
tatem habentes*] id est, mortales, miseros, & peccatores, quique non valeant suis sacrificiis peccata expiare.

Sermo autem iurisiurandi, qui post legem est, Filium in æternum perfectum] supple, constituit pontificem. Nota. Sermo iurisiurandi, est iuramentum quo psal. 109. iurauit Dominus Christo: Tu es sacerdos in æternum. Hoc iuramentum datum est per Dauidem, post datam legem Moyse, & Aaroni, vt significaretur verus sacerdotium cessurum nouo Christi, qui perficeret ea quæ veteri deerant. *Perfectum*, id est, consummatum, idque in æternum, &c. Opponit Apostolus has

Christi perfectiones & consum-
mationes infirmitati sa-
cerdotum ve-
terum.

GAP.

CAPVT VIII.

SVMMARIVM.

Ostendit Christum esse verum, non typicum pontificem, & noui testamenti mediatorem; reprobato & antiquato veteri, propter imperfectionem.

Capitulum autem super ea qua dicuntur] q. d. VERS. 1.
Caput, summa & compendium eorum quæ dixi & dico de præstantia sacerdotij Christi, id est quod sequitur:

Talem habemus Pontificem, qui consedit in dextera sedis magnitudinis in cælis] Caput & summa dictorum est, inquit, quod *talem*, id est, tantæ dignitatis & excellentiæ pontificem habemus, qui sedeat ad dexteram solij maiestatis diuinæ in cælo. Hæc enim longè sunt supra dignitatem pontificis Leuitici, ministrantis in tabernaculo.

Sanctorum minister, & tabernaculi veri] vt pontifex in cælo, tanquam in sanctis locis & in tabernaculo ministret, id est, pontificis officium agat pro nobis apud Deum, videlicet interpellando, & humanitatem in qua passus est illi representando, &c. VERS. 2.

Quod fixit Dominus, & non homo] quod tabernaculum fixit ille, cui nomen est Dominus. Christus autem veri tabernaculi minister est, quod fixit manus Dei, id est, perpetuum atque immobile fecit. Quo simul innuitur, sacerdotium Christi

perpetuum & immobile permanere.

VERS. 3. *Omnis enim pontifex ad offerendum munera & hostias constituitur] dona & sacrificia.*

Vnde necesse est & hunc habere aliquid quod offerat] Christus etsi in cælo regnans offert quotidie seipsum adhuc in terris, per ministros ac vicarios suos sacerdotes. Offert idem munus eucharisticum ab ortu solis vsque ad occasum per vicarios suos sacerdotes. Christus in cælo offert sacrificia Missæ, quæ toto orbe quotidie celebrantur. in his enim primus & primarius sacerdos qui consecrat, offert, & transsubstantiationem peragit, est Christus.

VERS. 4. *Si ergo esset super terram, nec esset sacerdos: cum essent qui offerrent secundum legem munera] Ex hisce colligit Apostolus Christum non tantum in terra, sed & in cælo esse pontificem & Sanctorum ministrum, uti præcessit.*

VERS. 5. *Qui exemplari & umbra deseruiunt caelestium] Chrysost. & Theophyl. notant sacerdotium Leuiticum fuisse tantum obscuram & tenuem representationem sacerdotij nostri, nostrumque hinc ab Apostolo vocari caeleste, quia caelestem habet hostiam, scilicet Christi corpus, ideoque Angelos habet præsentés.*

Sicut responsum est (id est, diuino oraculo dictum est) Moysi, cum consummaret tabernaculum] id est, consummare vellet, vel cogitaret. Græcè, cum esset consummaturus tabernaculum, id est, facturus.

Vide, inquit, omnia facito secundum exemplar, quod tibi ostensum est in monte] quod tibi hisce quadraginta diebus, quibus mecum in Sina versaris, vix voce descripsi, & idea aliqua sensibili intuentium proposui.

Nunc autem melius sortitus est ministerium, quam
10 & melioris testamenti mediator est, quod in melio-
ribus repromissionibus sancitum est] q. d. Christus me-
lius & præstantius accepit sacerdotium, quam
Leuitici & legales sacerdotes: præstantius, in-
quam, tanto, quanto nouum testamentum, cuius
Christus mediator est, antecellit veteri, maiora-
que bona suis promittit: vetus enim testamen-
tum terrena, nouum verò cælestia bona spondet,
promittit & præstat.

Nam si illud prius culpa vacasset: non utique secun-
di locus inquireretur] Quod subrogatur alteri de-
fectum habenti, melius esse oportet; atqui secun-
do testamento locus promittitur reiecto veteri
propter eius defectum (nisi enim aliquid ei deef-
set, secundi locus non quæreretur) ergo hoc illo
melius est.

Vituperans enim eos] scilicet Iudæos. cum Iu-
dæos vituperat, legem eorum vituperat, quasi in-
firmam & imbecillem, quæ scilicet Iudæos sibi
obsequentes, bonos efficere non potuerit.

Dicit, Ecce dies venient, dicit Dominus: & con-
summabo super domum Israel, & super domum Iuda
testamentum nouum] Consummabo, id est, percutiam
& feriam testamentum id est, fœdus nouum.

Non secundum testamentum quod feci patribus eo-
rum] quasi dicat: Nouum hoc testamentum non
erit tale, quale fuit vetus cum patribus initum,
sed longè præstantius illo, quod pepigi cum
Moyse.

In die qua apprehendi manum eorum, ut educerem
illos de terra Ægypti] hoc est, quo tempore eos
velut apprehensa manu eduxi ex Ægypto, vbi
dura premebantur seruitute.

Quoniam ipsi nō permanserunt in testamento meo, & ego neglexi eos, dicit Dominus] & proinde eos ego neglexi, contempsi, reprobavi eos. Hac sententia repellitur & vetus populus, & vetus lex, & vetus testamentum, &c.

VER. IO. Quia hoc est testamentum quod disponam (pangam & sanciam) domui Israel. q. d. Hoc autem est testamentum & fœdus, scilicet nouum, quod pro veteri inducam & statuam. post dies illos] id est, postquam neglexero & reiecerō à me, meaque Ecclesia Iudæos incredulos. hinc dicitur nouum; quia noua affert promissa, præcepta, Sacramenta, nouam gratiam, nouam vitam, nouum hominem.

Dicit Dominus, dando leges meas in mentem eorum, & in corde eorum superscribam eas] Dando, id est, dabo. Nota. res quam nouo suo fœdere & testamento promisit nobis Deus, est Spiritus sanctus, siue lex gratiæ & charitatis menti aspirata & inscripta. Vnde S. Augustinus: Quæ, ait, sunt aliæ leges à Deo scriptæ in cordibus, nisi ipsa præsentia Spiritus sancti? contrà in fœdere veteri, lex scripta in tabulis non erat res promissa, sed conditio fœderis. Deus ergo iam legem & consilia sua inscribit ipsi menti & intellectui Christianorum; quando illi imprimunt fidem & prudentiam agendorum, crebrâsque illuminationes & illustrationes, quibus ostendit menti, quàm pulchra sit lex Christi, quàm utilis, diuina, suauis: quàm turpe sit peccatum, quàm facilis pœnitentia, quàm iucunda sit vita pia & Christiana.

Et ero eis in Deum, & ipsi erunt mihi in populum] q. d. Ero eis Deus, & ipsi erunt mihi populus, scilicet selectus, singularis & peculiaris. Ero eis
Deus,

Testamē-
ti noui
promis-
sio.

Spiritus
sanctus
est res no-
uo testa-
mēto pro-
missa.

Deus, id est, ero eis clementissimus pater, prouisor, protector, largitor gratiæ, gloriæ, beatitudinis & bonorum omnium; vice versa, *ipsi erunt mihi populus*, quia me agnoscent, credent, seruiunt, colent, obediunt, purè ac sincerè me colendo, legèsque meas obseruando. Alludit ad illud Exod. 19. Eritis mihi in peculium de cunctis populis, & in regnum sacerdotale, & gens sancta.

Et non docebit vnusquisque proximum suum, & vnusquisque fratrem suum, dicens: Cognosce Dominum, quoniam omnes scient me à minore vsque ad maiorem eorum] Loquitur tam Propheta quàm Apostolus de cognitione & gratia, quam affert fidelibus nouum testamentum in hac vita. quasi dicat: Omnes per catechesin & baptismum effecti Christiani, tum in primitiua Ecclesia, tum deinceps habebunt vnus veri Dei cognitionem, amorem, cultum & timorem, contemnèntque omnino pristinã suã idololatriam: Deus enim ita interiùs sua gratia mentem illorum illuminabit, & cor voluntatèque accendet, vt sponte abiectis idolis, omnique superstitione, Deum verum agnoscant, colant, & ament. *Cognosce Dominum, & cognitum cole, time & redama.* Nota. Quo quis magis cor suum purificat, Deoque per orationem coniungit, eo magis à Deo interiùs doceatur.

VER. II.

Gratia
& cognitio
quam
adferat
lex noua,
quali?

Quia propitius ero iniquitatibus eorum, & peccatorum eorum iam non memorabor] denique, vt nihil desit ad gratiam, nihilque relinquatur impedimenti ad vitam æternam; omnia eis peccata tam priora quàm posteriora condonabo.

VER. 12.

Dicendo autem nouum, veterauit prius. quod autem antiquatur & senescit, prope interitum est] Ve-

VER. 13.

Ecc 5 terauit,

teramis, id est, antiquauit, antiquum & vetus esse declarauit. Hæc omnia ideò dicit Paulus, vt Hebræos à Moyse ad Christum abducatur, doceatque eos non mirari debere, quòd Deus vetus testamentum à se datum abrogauerit (vtpote infirmum & insufficiens ad iustitiam & salutem) per nouum noui Messia: Saluatoris, cum id promissum & prædictum sit ante tot sæcula à Ieremia.

CAPVT IX.

S V M M A R I V M.

Consert ritus sacerdotij veteris cum nouo: ostendens vetus sanctificare non potuisse, vt mirum non sit eius sacrificia sæpè fuisse iterata: Christum autem semel duntaxat oblatum deleuisse peccata.

VERS. I. **H** Abuit quidem & prius iustificationes cultura, & Sanctum saculare] Iustificationes cultura sunt mandata ad cultum Dei pertinentia: velut de sacrificiis eorùmque ritibus. Iustificationes cultura, non veras, sed pro modo culturæ carnalis, carnales. Per Sanctum hoc saculare accipias totum vetus tabernaculum siue sanctuarium.

VERS. 2. Tabernaculum enim factum est primum. q.d. Hoc Sanctum saculare duas habuit partes, scilicet, Sanctum & Sanctum sanctorum. in quo) tabernaculo primo, id est, Sancto) erant candelabra, & mensa, & propositio panum, qua dicitur Sancta] Erat autem candelabri locus in australi parte tabernaculi,

culi, & quidè è regione mensæ in aquilonari parte collocatæ: panes hi erant duodecim, iuxta duodecim tribus Israël, vt quæque quasi suum panem daret Deo.

Post velamentum autem secundum, tabernaculum, VERS. 3.
quod dicitur Sancta [sanctorum] Secunda tabernaculi pars dicebatur Sancta sanctorum, id est, sanctitas sanctitatum, id est, sanctissimum.

Aureum habens thuribulum, & arcam testamenti VERS. 4.
circumtectam ex omni parte auro] Dico cum Origene, Ribera & aliis, thuribulum hoc esse altare thymiamatis, nam hoc altare erat quasi magnum quoddam thuribulum: erat enim concavum, solumque ignem continebat, quo aromata incenderentur & adolerentur Domino, perinde vt fit in thuribulo. Nota, hoc altare fuisse compactum ex lignis setim, quæ imputribilia & incorruptibilia sunt; dici tamen aureum, quia auro vndique erat vestitum & obtectum. Dicitur arca testamenti, siue fœderis, quia continebat tabulas legis, quæ erat conditio fœderis inter Deum & Hebræos: hinc dicitur quoque arca testimonij, id est, legis, quæ testis est voluntatis diuinæ, siue quid Deus velit à nobis fieri. Arca & propitiatorij descriptio.

In qua urna aurea habens manna, & virga Aaron quæ fronderat. Fuit autem hæc virga eadem cū virga Moyfi, Nu. 20. cōmuniter enim ad edenda signa & prodigia, Moyfes & Aarō hac virga pro instrumento vtebantur; Deo videlicet per eū operante: propter quod & virga Dei dicta est, Exod. 4. & 17. iam ex eo quod Scriptura refert flores eius, dilatatis foliis, in amygdalas fuisse deformatos; bene colligunt interpretes amygdalinum baculum fuisse. & tabulæ testamenti] id est, legis.

Supérque

VERS. 5. *Superque eam (arcam) erant Cherubim gloria obumbrantia propitiatorium*] id est, Cherubim gloriosa. quòd multum maiestatis ac venerationis adferrent illi loco, in quo Deus suam quodammodo præsentiam exhibebat. Dicuntur Cherubim à multitudine roboris, gloriæ, scientiæ & sapientiæ: vti docet S. Dionys. cap. 7. cælest. hierar. Arca testamenti erat ex lignis setim, auro obtectis: *propitiatorium* verò erat ipsum arcæ operculum, altè super arcam eleuatum, factum non ex lignis setim, sed ex solido auro. Porro *propitiatorium* erat tabula aurea, paris longitudinis & latitudinis cum arca testamenti, quam totam operiebat. Dictum est propitiatorium, ex eo quòd Deus exoratus inibi se placatum & propitium exhibebat. rursus Cherubim hi alis expansis obumbrabant, id est, velabant propitiatorium.

VERS. 6. *His verò ita composuis, id est, his ita paratis, fabricatis & ordinatis, in priori quidem tabernaculo semper (id est, quotidie) introibant sacerdotes sacrificiorum officia consummantes*] id est, cæremonias, culturas & ritus sacros, in Sancto peragi solitos, &c.

VERS. 7. *In secundo (tabernaculo scilicet, puta in Sancto sanctorum) autem semel in anno solus pontifex (introit) non sine sanguine, quem offert pro sua & populi ignorantia*] id est, quem offerret. S. Thomas, Anselm. & alij, per ignorantiam intelligunt quoduis peccatum.

VERS. 8. *Hoc significante Spiritu sancto, nondum propalatum esse Sanctorum viam, adhuc priore tabernaculo habente statum*] vt per hoc significaret Spiritus sanctus, nondum patefactam esse viam & aditum in cælum, quod repræsentabatur per Iudaica San-
cta san

Et a sanctorum, illamque patefaciendam esse per Christum. Vnde Christo in cruce moriente, velum templi scissum est, Matth. 27. qua re indicabatur, cælum antea nobis velatum, clausum & imperuium, per mortem Christi pandi & aperiri. ita Chrysof. Theophyl.

Qua parabola est temporis instantis] Chrysof. & VERS. 9.
Syrus per *tempus instans* intelligunt tempus præfens, non Ecclesiæ & Christo, sed tabernaculo & Moyfi. Sic 1. Cor. 7. instantem necessitatem, vocauit Apostolus præsentem necessitatem. q. d. Fabrica illa & dispositio veteris tabernaculi primi, id est, Sancti, atque sacerdotum in illud ingressus, ministerium & occupatio, erant *parabola*, id est, typus & repræsentatio eorum, quæ toto tempore legis veteris, futura erant, &c.

Iuxta quam munera & hostia offeruntur, quæ non possunt iuxta conscientiam perfectum facere seruientem, solummodo in cibis & in potibus] Sensus est: Quæ sacrificia non poterant coram Deo, qui conscientiam intuetur, iustificare ministrantem, hoc est, non poterant veram conferre iustitiam.

Et variis baptismatibus & iustitiis carnis, vsque ad tempus correctionis impositis] id est, imposita. cibi & potus legales, ac reliquæ iustitiæ carnis fuerunt impositæ vsque ad tempus correctionis, id est, vsque ad tempus aduentus Christi, qui vetera correcturus erat, nouis ac melioribus institutis. VER. 10.

Christus autem assistens pontifex futurorum bonorum, per amplius & perfectius tabernaculum non manufactum, id est, non huius creationis] sed per proprium corpus. Docet Christum nos sanctificasse, & in cælum introiisse, per oblationem sui VER. 11.
corpo

corporis; opponens illud hostiis veteris testamenti. Dicitur autem per corpus suum illuc introiisse, quia per passionem & oblationem sui corporis, ingressum sibi parauit in gloriam cælestem; iuxta ea quæ dicta sunt cap. 2. de Iesu propter passionem mortis gloria & honore coronato.

VER. 12. *Neque per sanguinem hircorum aut vitulorum, sed per proprium sanguinem introiuit semel in Sancta, æterna redemptione inuenta]* id est, veram & solidam, sempérque mansuram gloriam. Nota *inuenta*. hæc enim vox significat hanc fuisse expectatam nobis, & à Christo magno studio, dolore & labore partam, quasi gemmam in fundo maris perditam, quæsitam & inuentam.

VER. 13. *Si enim sanguis hircorum & taurorum, & cinis vitula aspersus, inquinatos sanctificat ad emundationem carnis]* quæ proinde carnalis & externa tantum erat purificatio, &c.

VER. 14. *Quanto magis sanguis Christi, qui per Spiritum sanctum semetipsum obtulit immaculatū Deo, emundabit conscientiam nostram ab operibus mortuis, ad seruendum Deo viuenti:] Per Spiritum sanctum, id est, Spiritu sancto eum mouente & incitante, ad se sponte sua offerendum Patri, pro peccatis nostris. Cùm dicitur Spiritus, ille est, cui vti Christi conceptio, ita & oblatio ac redemptio, omnisque sanctificatio nostra, tanquam primo omnis gratiæ & sanctitatis fonti tribuenda est. *Opera mortua* vocat peccata, quia nimirum finis & stipendium illorum mors est. Conscientiam, id est, animam, seu mentem ab operibus mortuis expurgat sanguis Christi, vt seruiamus Deo viuenti. *Emundabit* animas nostras à peccatis mortiferis, vt Deo viuo in vera sanctitate & iustitia seruiamus.*

Et ideo noui testamenti mediator est, vt morte intercedente, vt morte facta, scilicet ipsius Christi, hoc est, vt cum prius mortuus fuerit. in redemptionem earum prauaricationum quæ erant sub priori testamento] Ait mortem Christi factam, id est, Christum mortuum esse, vt sua morte redimeret prauaricationes, transgressiones, sub priori testamento perpetratas; id est, vt nos ab illis redimeret, soluendo pœnas pro huiusmodi transgressionibus debitas, &c.

VER. 15.

Repromissionē accipiant, qui vocati sunt aeterna hereditatis] Hic est finis mortis, redemptionis & mediationis Christi totiūsque noui testamenti, à Christo instituti, vt scilicet adipiscamur æternam hereditatem per Christum promissam. Nota vocatos vocat tam eos qui sub veteri erant, quàm qui sub nouo sunt testamento.

Vbi enim testamentum est, mors necesse est intercedat testatoris.] Ergo necesse fuit Christum mori, vt morte sua sanciret & confirmaret nouum hoc suum testamentum. vt idem ipse etiam testator sit, id est, testamenti auctor, & hereditatis promissor, iuxta quod loquitur ad discipulos, Luc. 22. Ego dispono vobis, sicut disposuit mihi Pater meus, regnum.

VER. 16.
Testamē
tū morte
confirmā.
dum.

Testamentum enim in mortuis confirmatum est] vt intelligi possit mortem testatoris causam esse firmitatis testamenti, idque ratum efficere.

VER. 17.

Alioquin nondum valet, dum viuit qui testatus est] nondum valet, id est, robur ac firmitatem non habet, ius nullum tribuit. Nam celestem hereditatem cuique dari ante mortem & glorificationem Christi, nequaquam fuit conueniens.

Vnde nec primum quidem sine sanguine (victimarum,

VER. 18.

marum,

marum, Exod. 24.) *dedicatum est*] vt primum, id est vetus testamentum significaret secundum, id est, nouum testamentum, quod scilicet morte testatoris Christi confirmatum est.

VER. 19. *Leſto enim omni mandato legis à Moyſe vniuerſo populo, accipiens ſanguinem vitulorum & hircorum, cum aqua & lana coccinea, & byſſopo, ipſum quoq; li-
brum & omnem populum aſperſit.*

VER. 20. *Dicens: Hic ſanguis teſtamenti, quod mandauit ad vos Deus] Hyſſopus verò typus erat charitatis & gratiæ Chriſti.*

VER. 21. *Etiã tabernaculum & omnia vaſa miniſterij ſanguine ſimiliter aſperſit.*

VER. 22. *Et omnia penè in ſanguine ſecundùm legem mundantur: & ſine ſanguinis effuſione non fit remiſſio.*

VER. 23. *Neceſſe eſt ergo exemplaria quidem cæleſtium his mundari, ipſa autem cæleſtia melioribus hoſtiis quàm iſtis] Per cæleſtia intellige Eccleſiam, id eſt, fideles & filios Chriſti, ex quibus Eccleſia, id eſt, fidelium congregatio, coaleſcit & conſurgit. Ipſa cæleſtia, id eſt, tota Eccleſia tam triumphantem quàm militantem complectens, mundantur, id eſt, munditiam ac ſanctitatem ſuam omnem continuò accipit ab hoſtia meliore, quæ eſt Chriſtus in cruce oblatuſ.*

VER. 24. *Non enim in manu facta Sancta Ieſus introiuit, exemplaria verorum, ſed in ipſum celum, vt appareat nunc vultuſ Dei pro nobis] id eſt, vt apud Deum pro nobis interpellet, quaſi pontifex, vt gratiam, virtutes, gloriam, omniãque bona cæleſtia nobis impetret, vt ſemper reſeruata in corpore Chriſti plagæ, ſalutis humanæ exigant pretium, & obedientiæ donatiuum requirant.*

*Chriſtus
cur vul-
nera re-
ſeruauit.*

VER. 25. *Neque vt ſæpe offerat ſemetipſum, quemadmodum pontifex*

ponifex intrat in Sancta per singulos annos in sanguine alieno] scilicet hircorum & vitulorum, quos immolauerat, non semel, sed singulis annis. Christus verò semel tantum se offerens, peccata omnia aboleuit, tum præteritorum, tum futurorum sæculorum, nobisque omnibus æternam redemptionem inuenit.

Alioquin oportebat eum frequenter pati ab origine mundi: nunc autem semel in consummatione sæculorum ad destitutionem peccati, per hostiam suam apparuit] Vult Christum apparuisse ad destitutionem peccati, id est, vt peccatum per hostiam qua seipsum pro nobis obtulit, aboleret. Est sensus: Christus non est ingressus in cælum, vt sæpiùs offerat seipsum; nihil enim opus erat: vt qui semel, idque tempore consummationis sæculorum, apparuit, ac manifestatus est mundo per hostiam suam: tunc scilicet, quando palàm obtulit semetipsum in cruce. sic, inquam, apparuit, vt illa sua oblatione peccatum semel ac prorsus aboleuerit atque contriuerit.

Et quemadmodum statutum est hominibus semel mori, post hoc autem iudicium] supple supereff. q. d. Posteaquam semel inortui resurrexerint, non iterum morientur; sed iudicium tunc in eos exercetur de factis vitæ prioris.

Sic & Christus semel oblatus est, ad multorum exhaurienda peccata] vel ad tollenda peccata. oblatus vt auferret, destitueret ac destrueret peccata. Dicendum potius, Christum oblatum fuisse, vt peccata multorum portaret, id est, pœnam peccatis eorum debitam in se reciperet, & per hoc ea tolleret atque deleret. *Multorum*, id est, omnium hominum, qui multi sunt, inquit, Theophyl. Ex hoc

Christus oblatus est vt multorum peccata portaret.

Apostoli loco Concilium Valentinum docet c. 4. Christum non fuisse sanguinem pro omnibus omnino hominibus, sed tantum pro iis qui credunt: damnatque erroris eos qui secus sentiunt.

Secundo sine peccato apparebit expectantibus se, in salutem] Quod ait, *sine peccato*, non est sensus, Non habens peccatum; nam & in primo aduentu peccatum non habuit: sed *non portans peccatum*. Primo enim aduentu, quando se obtulit in cruce, portauit ac sustulit in se multorum peccata: at in secundo aduentu nihil tale. Quoniam autem sine peccato apparebit; idè & sine morte, nimirum immortalis iam & gloriosus. cum iterum veniet, *apparebit in salutem*, id est, palam conspicietur adferens salutem iis qui patienter ac perseueranter inter huius vitæ persecutiones & aduersitates eum expectauerint.

CAPVT X.

SVMMARIVM.

Declarata legis & sacrificiorum eius imperfectione, docet Christum una oblatione consummasse sanctificatos. Hortatur ut spem firmam retineant, collectionem non deserant: cum voluntariè peccantibus non relinquatur pro peccatis hostia, sed terribile iudicium Dei. Deinde ad patientiam cohortatur.

VERS. I. **V** Abram enim habens lex futurorum bonorum, non ipsam imaginem rerum] Vox enim, probat & dat

& dat causam, cur lex legisque sacrificia non potuerint peccata expiare, & homines sanctificare. ergo salus est à Christo, expectanda, non ex lege. nam *lex*, inquit, *umbram* habens, &c. perfectos facere non potest. legem utique intelligens ceremonialem, præsertim quod ad sacrificia. Umbra autem non est res ipsa, sed tantum umbra rei.

Per singulos annos eisdem ipsis hostiis, quas offerunt indistentem, nunquam potest accedentes perfectos facere] id est, perfectè expiatis, & à peccatis purgatos, iustos & sanctos efficere suis hostiis non potest lex.

Alioquin cessissent offerri: ideo quod nullam haberent ultra conscientiam peccati, cultores semel mundati] Cultores vocat Iudæos, qui suis victimis, lustrationibus & ceremoniis colebant Deum. VERS. 2.

Sed in ipsis commemoratio peccatorum per singulos annos fit] Ergo sacrificia hæc vetera tantum erant protestationes quædam, quibus protestabantur Iudæi se aliud requirere sacrificium, puta Christi, per quod fieret peccatorum remissio, &c. VERS. 3.

Impossibile enim est sanguine taurorum & hircorum auferri peccata] Sicut ergo de lege dixit, Roman. 8. impossibile fuisse ut iustificatio per eam impleretur in nobis: ita hîc dicit de sacrificiis legis, impossibile esse, ut per ea auferantur peccata. VERS. 4.

Ideo ingrediens mundum dicit: Hostiam & oblationem noluit] Christus ut peccata auferret, veniens & ingrediens mundum per suam incarnationem, dicit Deo Patri: *Hostiam*, scilicet cruentam, hircorum & taurorum, atque *oblationem*, scilicet

incruentam similæ, vini, panis, olei, &c. noluisti, ô Pater.

Corpus autem aptasti mihi] quod tibi in sacrificium pro peccato offeram.

VERS. 6. *Holocautomata (& hostiæ) pro peccato non tibi placuerunt] non postulasti, nec placita sunt tibi, quasi ea per se tibi placerent, téque peccatis hominum offensum placarent.*

VERS. 7. *Tunc dixi: Ecce venio] quia vidi legis sacrificia non tibi placere, nec illis placari te posse; idèd meipsum, assumpto corpore quod mihi aptasti, paratum obtuli ad faciendam tuam voluntatem.*

In capite libri scriptum est de me, ut faciam, Deus, voluntatem tuam] Deus meus, volui ut facerem, id est, volui facere voluntatem tuam.

Quæres, in cuius libri capite hæc de Christo scripta sint? In capite seu volumine libri scriptum est de me, id est, totus index legis me respicit, tota lex me spectat, suâque sacrificia & omnia quæ habet dirigit ad meum sacrificium, meâque redemptionem significandam & repræsentandam. In libro, id est, in lege & prophetis, de eo scriptum est, ut Dei faceret voluntatem, illam præcipuè qua Deus statuerat per Filij sui incarnationem & passionem electos suos sanctificare.

VERS. 8. *Superius dicens (scilicet David in persona Christi, psal. 39.) Quia hostias & oblationes & holocaustomata, & (victimas) pro peccato noluisti, nec placita sunt tibi, qua secundum legem offeruntur.*

VERS. 9. *Tunc dixi, Ecce venio, ut me tibi in cruce immolando. faciam voluntatem tuam, ô Pater. Ecce venio, id est, præstò sum, ut faciam, Deus, voluntatem tuam] quibus verbis.*

Auferi primum, ut sequens statuatur] q. d. Secundum

dum statui non potest, nisi sublato priori.

In qua voluntate sanctificari sumus per oblationem VERS. 10
corporis Iesu Christi semel.] Nam credentes sanctificari per oblationem Unigeniti, in voluntate Patris sanctificati sumus. Intelligendum præbet, hanc fuisse Dei voluntatem, ut Christus corpus suum offerret pro nobis sanctificandis, id est iustificandis.

Et omnis quidem sacerdos (veteris legis) præsto VERS. 11
est quotidie ministrans, & easdem sæpe offerens hostias, qua nunquam possunt auferre peccata] Dicit eisdem, quia semper agnum offerebat bis quotidie.

Hic autem unam pro peccatis offerens (id est postquam obtulit) hostiam, in sempiternum sedet in dextera Dei] q. d. Christo non est opus pluribus hostiis. vnica enim hostia omnia expiavit, cælumque sibi & nobis reseravit, ut in eo iam gloriosus sedeat à dextris Dei. VER. 12.

De cætero expectans, donec ponantur inimici eius VERS. 13.
scabellum pedum eius] id est, donec omnes eius aduersarios ipsi perfectè subiiciat, velut pedibus calcandos, ut vltra nocere nequeant.

Vna enim oblatione, consummauit in æternum VERS. 14
sanctificatos] Consummare eos qui sanctificantur, est, ad perfectum adducere omnes quotquot sanctificandi sunt. id Christus præstitit vna oblatione; quia ad omnium sanctificationem hæc vna sufficiebat. quasi dicat. Oblatio eius semel facta vim habet infinitam, ut & semper sanctificare possit, & sanctitatem conferre semper duraturam. hinc intellige unam oblationem primariã & independentem, qua perficiatur omnis sanctificatio. Quæ autem in cœna facta fuit oblatio, Missa sacrificium
dependebat ab ea quæ in cruce facta est, & non

nisi per eam fuit acceptabilis : sicut & baptis-
mus & alia Sacramenta , si qua per Christum fuerunt
administrata.

VERS. 15 *Contestatur autem nos & Spiritus sanctus*] id est,
testimonium perhibet eius veritatis, scilicet veteris
testamenti sacrificia non potuisse auferre pec-
cata ; sed hoc beneficium seruari nouo testa-
mento, &c.

VER. 16. *Postquam enim dixit*] Græcè, prædixit.
*Hoc autem testamentum quod testabor ad illos
post dies illos, dicit Dominus*] Quod hîc interpres
vertit *testabor*, & cap. 8. *Disponam*, in Græco idem
est verbum, Testamento disponam.

*Dando leges meas in cordibus eorum, & in menti-
bus eorum superscribam eas.*

VERS. 17 *Et peccatorum & iniquitatum eorum iam non re-
cordabor amplius.*

VER. 18. *Vbi autem horum (peccatorum) est remissio, iam
non est oblatio pro peccato*] Oblatio, scilicet, qua sa-
tisfiat pro peccato, quaque lytrum peccatorum
condignum persoluitur, pretiûmque compare-
tur, &c. Non excludit hîc Paulus oblationem
Missæ, quæ æquè vt fides, baptis-
mus, & pœnitentia hoc oblationis in cruce peractæ lytrum & pre-
tium nobis iterum & iterum applicat, dum ite-
rum & iterum in peccata relabimur.

VERS. 19 *Habentes itaque, fratres, fiduciam in introitu San-
ctorum in sanguine Christi*] id est, per sanguinem
Christi, non autem per sanguinem hircorum &
vitulorum legis veteris. cum igitur, fratres, data sit
nobis fiducia & spes bona ingrediendi in Sancta
per sanguinem Christi, &c. q. d. In ipso Christi in-
troitu in Sancta sanctorum, id est, in cælum, ha-
bemus spem nos etiam in illud introituros.

Quam initiavit nobis viam novam & viventem VER. 20.
 per velamen, id est, carnem suam] Christus ergo
 nobis initiavit dicitur viam novam ad Sancta: quia
 per eam primus Ingressus est, ut nos post eum in-
 grederemur. viam novam, id est, nullius pede ha-
 ctenus calcata, & viventem, id est, permanen-
 tem, seu perpetuæ efficacix, vigentem semper &
 florentem, quæ ad vitam æternam ducit. *Viven-*
tem, quia hæc via vivens & animata est caro Chri-
 sti, & Christus ipse, qui dicat: Ego sum via, veritas,
 & vita. *Caro Christi*, rectè per velum significatur:
 quia sicut velum operiebatur arca sanctuarij, &
 tamen ingressum illuc præbebat: ita caro Christi
 diuinitatem obtexit quodammodo. latebat enim
 in homine Deus; & tamen per eam ad Deum
 adducimur. quod pertinet quod in morte Christi
 velum templi scissum est in duas partes, Matt. 27.
 quia nimirum carne Christi per mortem conscis-
 sa, patere cœpit aditus in cælum.

*Christi
caro per
velum si-
gnifica-
ta.*

Et sacerdotem magnum super domum Dei] VER. 21
 habentes, cum habeamus sacerdotem magnum
 præfectum domui Dei; hoc est Christum, quem *Domus
Dei, qua
sit.*
 Deus constituit super totam Ecclesiam, quæ est
 domus eius. Intellige sacerdotem adhuc agentem
 ea quæ sacerdotis sunt; id est, carnem suam in qua
 passus est, adhuc offerentem Patri, & in ea pro no-
 bis interpellantem; denique, qui apud Patrem
 omnia possit, ut cui Pater omnia dederit in ma-
 nus. quæ domus, inquit, sumus nos, id est, fide-
 lium multitudo. Vno nomine *domus Dei* videtur
 comprehendere totum Christi regnum; quod
 partim militat, partim triumphat.

Accedamus cum vero corde] *cor verum*, vocat cor VER. 12
 sincerum, cor rectum. Sensus est: Accedamus

ad Deum vel tendamus ad Sancta. purè & sincerè, atque ex animo id agentes, quòd exteriùs profitemur.

In plenitudine fidei] id est, cum plena fide, cum fiducia fidei, id est, cum fiducia fideli, siue quam parit recta, plena & certa fides. Sensus est: Cùm plena certissimàque fide promissorum Dei. fidelis est enim qui promissit.

Aspersi corda, id est, in cordibus & mentibus nostris lustrati sanguine Christi, eòque emundati à *conscientia mala*, id est, à peccatis quæ conscientiam malam & vitiosam efficiunt. quasi dicat. Puris cordibus accedamus ad Deum. & *abluti corpus aqua munda*] id est, gratia Spiritus sancti. Non enim Apostolus his verbis hortatur vt baptizari se curent; sed vt accedant cum ea munditia, quam ex institutione Christi præstat baptismus corpori adhibitus. hoc vult Apostolus, prius esse vt animus mundetur ab effectu peccati, &c.

VERS. 23

Teneamus spei nostræ confessionem indeclinabilem] Sensus est: Retineamus quoque eam spem & fiduciam, quam professi sumus in baptismo; nec ab ea professione per diffidentiam declinemus. *indeclinabilem*, id est, firmam & inconcussam, quæ non vacillet.

Fidelis enim est qui repromissit] Spes nostra, qua speramus ac confidimus nos ingressuros in Sancta caelestia, nititur fide, qua credimus Deum esse fidelem, id est, veracem & constantem in suis promissis; vt qui mentiri non potest. promissit autem introitum illum credentibus, sperantibus, bene operantibus, denique perseverantibus.

Et

Et consideremus inuicem in prouocationem charitatis & bonorum operum] inuicem vos consideretis secundum ea , quibus ad charitatem & bona opera mutuò præstanda prouocemini. VER. 24.

Non deserentes collectionem nostram , sicut consuetudinis est quibusdam] quasi dicat: Non alienantes vos à cœtibus ad quos Christiani mutuò conueniunt. Sicut consuetudinis est quibusdam. Insinuat Apostolus aliquos tepidiores & torpidiores à fide & Ecclesia Christi metu Iudæorum defecisse, vt notat Theodoretus. VER. 25.

Et tanto magis , quanto uideritis appropinquantem diem.] Diem autem intelligit aduentus Domini, seu futuræ retributionis: cuius certa expectatione vult vt se mutuò consolentur.

Voluntarie enim peccantibus nobis post acceptam notitiam veritatis , iam non relinquitur pro peccatis hostia] q. d. Voluntariè peccantibus , peccato scilicet apostasiæ , siue desciscitentibus voluntariè à Christo & collectione nostra , id est Ecclesia: non relinquitur, id est, ægrè & vix relinquitur, hostia pro peccato , qua peccatum illud expietur. tum quia tales apostatæ planè indigni sunt , venia , tum quia sua certa malitia , & infidelitate claudunt fontes diuinæ misericordiæ. VER. 26.

Terribilis autem quadam expectatio iudicij.] Terribilis, formidabilis, ad expectationem pertinet, pro eo quod diceret: Sed relinquitur expectandum terribile iudicium. vbi nomine iudicij, damnatio seu punitio videtur intelligenda. VER. 27.

Et ignis amulatio , que consumptura est aduersarios.] Ignis zelus , & amulatio , vocat ignis vehementiam & impetum vlciscendi, &c.

Irritam quis faciens legem Moysi , sine ulla miseratione. VER. 28.

ratione duobus vel tribus testibus moritur] id est, cum quis legem contempserit, violauerit, & transfessus fuerit.

VER. 19. *Quanto magis putatis deteriora mereri supplicia, qui Filium Dei conculcauerit, & sanguinem testamenti pollutum duxerit, in quo sanctificatus est, & spiritui gratia contumeliam fecerit?*] Spiritum gratia vocat Spiritum sanctum gratiæ auctorem. nam gratuita Dei dona in Scripturis appropriatè tribuuntur Spiritui sancto. *Gratia* potissimum hinc intelligatur beneficium vocationis ad fidem Christianam.

VER. 30. *Scimus enim qui dixit*] q. d. Vobis loquor Hebræis, qui in lege & Scripturis instituti, mecum nostis eum qui dixit. scitis hanc esse Dei vocem.

Mihi vindicta, & ego retribuam] q. d. Ut sciat talis apostatas grauissimè puniendos, scitote & cogitate Deum esse terribilem, utpote qui dixit, Deuter. 32. *Mihi vindictam*, scilicet reseruo.

Et iterum: Quia iudicabit Dominus populum suum] & iterum, subaudi, Scimus scriptum esse.

VER. 31. *Horrendum est incidere in manus Dei viventis.*] Viuens est Deus, quia immortalis & æternus in perpetuum viuunt & viget, ut nunquam ipsius oculos, memoriam, aut manus effugere possis. ita Theophyl.

VER. 32. *Rememoramini autem pristinos dies, in quibus illuminati, magnum certamen sustinuisistis passionum.*] *Illuminati*, id est, baptizati. nam baptizati veteribus dicebatur Sacramentum illuminationis. Sensus, Recordamini pristini temporis, quando primùm facti Christiani dura & ardua pro Christi nomine certamina sustinuisistis, fortiter ferendo afflictiones à persecutoribus illatas.

Et

Et in altero quidem opprobriis & Tribulationibus VER. 33.
spectaculum facti] id est, publicè infamati, ab omnibus quasi in theatro irrisi estis.

In altero autem socij taliter conuersantium effecti]
participes autem in eo quòd aliis patientibus condolebant, & tam rebus quàm verbis solatium adferebant.

Nam & uinctis compassi estis] & doluit vobis VER. 34.
propter eos qui erant uincti.

Et rapinam bonorum vestrorum cum gaudio suscepistis] cum scilicet bona vestra publico magistratus Iudaici edicto, eò quòd Christiani essetis, fisco addicta sunt.

Cognoscentes vos habere meliorem & manentem substantiam] id est, in cælis.

Nolite itaque amittere confidentiam vestram.] VER. 35.
quasi dicat. Magna spes, magnas opes habetis repositas apud Deum in cælis: nolite eas abiicere & profundere per pusillanimitatem, impatientiam, &c.

Qua magnam habet remuneratiõnem.] Simul intelligi vult opera ex fiducia ac spe cælestium bonorum profecta, cuiusmodi erant opera patientiæ iam commemorata.

Patientia enim vobis necessaria est] patiens expectatio; cum videlicet spe præmij fortiter mala sustinemus. VER. 36.

Ut voluntatem Dei facientes reportetis promissionem] id est, vt cum feceritis & compleueritis usque ad finem voluntatem Dei, quæ est vt perseueretis & crescatis in fide, patientia & charitate Christi, tunc reportetis promissam vobis substantiam & opes in cælis. Voluntatem Dei facere quid sit.

Adhuc enim modicum aliquamulum, qui venturus est. VER. 37.

est, veniet, & non tardabit] id est, post modicum tempus, breui, & citò veniet.

VER. 38. *Iustus autem meus ex fide viuit*] iustus in fide sua viuet. est enim eadem fides & ipsius iusti, qui credit assensu suo; & Dei, in quem credit, & quo donante habet vt credat. idem quoque est, *in fide, & ex fide*. Rectè etiam ex persona Dei dicitur, *iustus meus*, hoc est, per gratiam meam iustus factus. Apostolus hoc loco præcipuè spectat illud officium fidei, quod est erigere, sustentare & solari hominè in mediis malis; ne in iis ferendis fatigetur ac deficiat, sed cum patientia duret vsque in finè, donec apprehendat bona promissa.

Quod si subtraxerit se, non placebit anima mea] non complacet anima mea in ipso, id est, non mihi placebit. Est igitur obseruanda latens antithesis inter eum qui credit & sustinet, & per hoc iustus est, Deoque placens; & eum qui non credit, ideòque subtrahit se, & per hoc iniustus est, ac Deo displicens.

VER. 39. *Nos autem non sumus subtractionis filij, in perditionem: sed fidei, in acquisitionem anima.*] *Filij subtractionis*, id est incredulitatis, sunt filij Belial, id est, sine iugo, qui à iugo fidei & obediètiæ se subtrahunt & subducunt *In perditionem*. q. d. Si subtrahamus nos à fide Christi, imus in perditionè & gehennam. *Sed fidei*, supple, filij sumus, id est fideles sumus, credentes & sperantes in Christum. *In acquisitionem* siue *possessionem anima*, id est, salutem animarū nostrarum, vt scilicet anima nostra fiat possessio Christi, vtq; nos ipsi animā nostram in hac vita inchoatè per patientiam, sed in futura plenissimè, & felicissimè possideamus eam per gloriam in æterna beatitudine. ita Anselmus.

CAPVT XI.

S V M M A R I V M.

Fidei vim & efficaciam declarat variis antiquorum exemplis, qui per fidem multa & mira operati sunt, & sustinuerunt: reprobationes tamen sine nobis non sunt consecuti.

E St autem fides sperandarum substantia rerum, VER. 1.
 argumentum non apparentium] id est, eorum
 quæ non videntur. Dicitur enim fides argumen-
 tum siue conuictio, hoc est, ostensio ac demon- Fides
 stratio earum rerum quæ à nobis non videntur, quid sit.
 id est, quas nec sensu percipimus, nec ratione
 comprehendimus. Substantia, idem est quod sub-
 sistencia & existentia. q. d. Fides facit vt bona fu-
 tura quæ nondum existunt certa habeamus, cer-
 tōque futura credamus & speremus. Perinde ac
 si iam subsisterent, eaque coram nobis cerneremus.
 Fides enim illa ipsa quasi præsentia & cer-
 tissima oculis mentis subiicit, sicque per suam
 certitudinem quandam subsistentiam dat rebus
 speratis, & futuris in intellectu, & mente fi-
 delium.

In hac enim testimonium consecuti sunt senes.] VER. 2.
 Senes intelligit antiquos, id est, eos qui fuerunt
 antiquis temporibus: vt Abel, Henoch, Noë,
 Abraham, &c.

Fide intelligimus aprata esse sæcula verbo Dei] VER. 3.
 est,

Mundus
ex nihilo
conditus.

est, solo Dei imperio, quo voluit vt ita fieret. Hoc enim Scriptura nos docet, Gen. 1. *Fide intelligimus*, id est credimus, *secula esse aptata*, id est, mundum partibus inter se coaptatis factum esse atque constructum. *Secula*, id est, tempora, & omnia temporaria, puta mundum, & omnia quæ in mundo sunt.

Vt ex inuisibilibus visibilia fierent.] Sapiens dixit, Deum creasse orbem terrarum ex materia inuisa, vel mundum ex materia informi. Sapien. 11. materiam inuisam siue informem, vocans cælum & terram luce adhuc ornatuque carentem. Patet igitur quo sensu dicat Apostolus, *ex inuisibilibus visibilia facta esse ea quæ facta sunt*; nempe quia cælum & terra primùm tenebris horrida atque informia facta sunt; deinde lumine illustrata, rerumque formis adornata fuerunt. Videtur enim sub *inuisibili* comprehendere duo illa quæ Septuaginta expresserunt, inuisibile & incompositum.

VER. 4.

Abel ho-
stiam ob-
tulit.

Fide plurimam hostiam Abel, quam Cain obtulit Deo] *plurimam*, id est, plurem, ampliolem, præstantiorem, pluris & maioris pretij. q. d. Fides, quæ longè maior & ardentior erat in Abel, quàm in Cain, excitauit Abelem, vt maiores & præstantiores hostias Deo offerret quàm Cain, &c.

Per quam testimonium consecutus est esse iustus.] Sensus est, Abel per fidem, ex qua meliorem obtulit hostiam Deo, meruit testimonium quòd esset iustus.

Testimonium perhibente muneribus eius Deo.] Testimonium hoc habetur Gen. 4. vbi dicitur: *Respexit Dominus ad Abel & ad munera eius, &c. & inflammauit Dominus super Abel, &*
super

super sacrificium eius: super Cain verò & sacrificium eius non inflammavit. Per ignem ergo à se missum, quo combussit Deus hostias Abelis, non Cain, ostendit Abelem eiusque munera sibi placere, non Cain, vt tradunt Hebræi, Chrysof. Theoph. & alij.

Et per illam defunctus adhuc loquitur] quia fides fecit eum vsque hodie viuere in hominum memoria cum laude iustitiæ; tanquam si ipse loquatur & dicat, Imitamini me, mortales, vt & vos fide iustificati Deo placeatis, accepturi gloriam etiam in hoc sæculo.

Fide Henoch translatus est ne videret mortem.] VERS. 5.
Nota. Communis Patrum sententia est, Henoch & Eliam translatos esse in paradysum, vt tempore Antichristi redeant, & contra eum pro Christo decerent, &c.

Et non inueniebatur, quia transtulit illum Deus: ante translationem enim testimonium habuit placuisse Deo.] Probat Henoch merito fidei translatum fuisse, ne mortem videret. cum Deo ambulauit, Gen. 5. id est, Deo per omnia consensit. *(Cum Deo ambulare,* phrasi Scripturæ dicuntur, quorum vita concordat cum voluntate legæque diuina.

Ambulare cum Deo quæ dicantur.

Sine fide autem impossibile est placere Deo.] PROBAT Henoch translatum esse per vel propter fidem, hac ratione: Henoch translatus est quia placuit Deo: atqui non potuit placere Deo, nisi per fidem: ergo per fidem translatus est, id est, propter meritum fidei.

VER. 6.

Credere enim oportet accedentem ad Deum quia est, & inquirentibus se remunerator sit.] Si accedentem ad Deum, aliquid de Deo credere oportet: igitur nemo potest ei placere sine fide. Nullus enim

enim Deo placet, nisi ad eum accesserit: acceditur autem ad Deum ipsa fide, velut initio motus quo tenditur in Deum vt finem ac terminum. Cùm enim fides circa Deum résque diuinas versetur, hoc vtique est quod omnium primò credendum occurrit; esse Deum, & Deum remuneratorem, in eo quòd suis cultoribus retribuit bona promissa vitæ æternæ, &c.

VER. 7.

Fide Noe, responso accepto de iis qua adhuc non videbantur, metuens.] *Responso accepto*, id est, diuina reuelatione admonitus, *de iis qua non videbantur*, de futuro orbis diluuiò. *metuens*, id est, reueritus Deum: ipsius Dei timore ac reuerentia correptus fecit quod sequitur.

Aptauit arcam in salutem domus sue] *fide aptauit*, id est, inductus atque impulsus ea fide, qua credebat vera esse quæ Deus ipsi reuelauerat, arcam fabricauit, qua *domum*, id est, familiam suam ex octo animabus constantem, ab aquarum inundatione seruaret immunem. Genes. 6.

Per quam (arcam) damnauit (Noë) mundum] arcam fecit, qua familiam suam seruauit, & mundum condemnauit. q. d. Noë ipso factò & rerum euentu dānauit incredulitatis homines sui æui, qui nolebant credere futurum diluuium, & agere pœnitentiam, ideòque fabricam arcæ eius iridebant, &c.

Et iustitia, qua per fidem est, heres est institutus] consecutus est iustitiam quæ est per fidem, atque ex fide iustificatus fuit, scilicet ea ratione qua iustificatus legitur Abraham, dicente Scriptura: Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, Genes. 15. Non enim prima, sed secunda iustificatio significatur, qua per egregium opus

opus fidei, iustitia vtriusque non solum declarata ac probata, verum etiam aucta coram Deo fuerit. Sensum hunc tradit Theophylactus.

Fide, qui vocatur Abraham, obediuit in locum (in VERS. 8. terram Chanaan) *exire, quem accepturus erat in hereditatem*] *Is qui vocatur Abraham*, fide excitatus atque impulsus qua credebat Dei promissis, obediuit ei præcipienti vt exiret de terra sua, in eum locum quem Deus ei promiserat, & ipse accepturus erat in hereditatem, id est, possessionem perpetuam, non quidem ipsemet, sed semen ipsius.

Et exiit, nesciens quo iret] quò venturus esset. quò, id est, in quam determinatam regionem, agrum vel vibem. licet enim sciret se à Deo euocari in Chanaan, tamen nesciebat in quam partem Chanaan vocaretur. erat enim terra Chanaan admodum vasta, multasque in regiones & populos diuisa.

Fide demoratus est in terra repromissionis] id est, VERS. 9. accola, siue advena fuit aut factus est; habitauit vt peregrinus in terra quam Deus ipsi & semini eius promiserat.

Tanquam in aliena] quia, vt sequitur, domum in ea ædificare noluit, nec agros in ea possedit, sed semper in casulis, id est tabernaculis & tentoriis, habitauit.

In casulis habitando] Peregrinantium est non in domibus habitare, sed tabernacula siue tentoria circumferre, in quibus interim commorentur.

Cum Isaac & Iacob coheredibus repromissionis eiusdem] cum Abraham: quoniam eadem promissio terræ Chanaan danda in possessionem,

etiam illis facta fuerat in eorum tamen semine complenda.

VERS. 10. *Expectabat enim fundamenta habentem ciuitatem, cuius artifex & conditor Deus*] q. d. Abraham cum suis ciuis erat non Chanaan, sed cæli, hinc in Chanaan domum habere noluit, sed in mobili semper habitauit tabernaculo, quia tendebat, & oculos iugiter coniiciebat in cælestem ciuitatem, quasi patriam suam, immobilem, firmam & æternam.

VERS. 11. *Fide & ipsa Sara sterilis virtutem in conceptionem seminis accepit, etiam præter tempus ætatis: quoniam fidelem credidit esse eum qui repromiserat*] Notat Paulus duo impedimenta conceptionis in Sara, prius in natura, quòd esset sterilis; posterior in ætate, quòd iam esset planè senex & vetula. Vtrumque superauit fides, qua credidit Deo super naturam promittenti conceptionem & partum Isaac.

VER. 12. *Propter quod & ab vno orti sunt (& hoc emortuo) tanquam sidera cæli, & sicut arena que est ad oram maris innumerabilis*] q. d. Propter hanc fidem factum est, vt Sara ex Abraham conciperet, & ex vno viro eòque emortuo orirentur proles & posterii innumerabiles. Mysticè per stellas cæli, spirituales aut electos Abrahamæ filios intellige.

VER. 13. *Iuxta fidem defuncti sunt omnes isti*] id est, per fidem, cum fide, retinentes fidem, & fideles vsque ad mortem defuncti sunt: quia sicut in fide vixerunt, ita & in fide mortui sunt. bona enim à Deo promissa non viderunt, dum viuerent, sed post mortem illa se accepturos crediderunt.

Non acceptis repromissionibus] Qui promissiones hinc intelligunt cælestes, ij, ni fallor, Apostoli mentem

tem præcurrunt. nam de iis paulò post oportune loquitur.

Sed à longe eas aspicientes & salutantes] hi patres cum per fidem obscure viderent, id est crederent, patriam cælestem, eam crebro cum desiderio salutabant.

Et confiscentes quia peregrini & hospites sunt super terram.] Cæterum omnes sic peregrini fuere super terram, ut nec animo eam quærent; sed ad cælestem patriam semper aspirarent. Ad hos & horum similes respexisse videtur & ille, qui dixit: Aduena sum & peregrinus, sicut omnes patres mei, psal. 38.

Qui enim hæc dicunt, significant se patriam inquirere] Nullus enim est peregrinus, ait S. Thom. nisi qui est extra patriam, & ad eam tendit. VERS. 14

Et, si quidem ipsius meminissent, de qua exierunt, habebant utique tempus reuertendi] Memorem esse, non nudam significat recordationem, sed eam quæ cum amore ac desiderio rei coniuncta est. VERS. 15

Nunc autem meliorem appetunt, id est cælestem] itaque fatendum est eos meliorem appetere patriam, id est, non terrenam, sed cælestem. VER. 16.

Ideo non confunditur Deus vocari Deus eorum] Apostolus rationem indicat excellentem eorum fidem, qua meruerunt inter amicos & ciues atque domesticos Dei haberi præcipui.

Parauit enim illis ciuitatem] scilicet eam quam fide expectabant, id est, cælestem, cuius artifex & conditor Deus.

Fide obtulit Abraham Isaac, cum tentaretur] tanta fuit Abrahamæ fides, ut ea suadente & impellente non dubitauerit Isaac filium Deo victimam immolare. q. d. Cum Deus tentauit obedientiam. VERS. 17

& pietatem Abrahamæ, dicens, Genes. 22. Tolle filium tuum unigenitum quem diligis, & vade, &c.

Et unigenitum offerebat] quia solus ipse erat filius promissionis, unice dilectus, heresque Abrahamæ designatus.

Qui susceperat repromissiones] id est, cui promissiones à Deo factæ fuerant: intellige, complendæ in hoc ipso filio, quem iussus erat immolare.

VERS. 18 *Ad quem dictum est*] ad quem, scilicet Abraham, dictum est à Domino.

Quia in Isaac vocabitur tibi semen] id est, ex Isaac, non autem ex Ismaël excitabitur tibi posteritas, quæ censenda & vocanda sit posteritas tua, ut scilicet sit heres promissionum mearum, quas tibi & semini tuo pollicitus sum.

VERS. 19 *Arbitrans quia & à mortuis suscitare potens est Deus*] *Arbitrans*, id est, secum reputans. quod propriè refertur ad modum implendæ promissionis; non ad potentiam Dei. Cùm enim certissimè sciret Deum posse etiam mortuos suscitare, ita cogitabat apud se: Poterit Deus, si velit, filium meum extinctum reuocare ad vitam idque omnino facturum credo, si non sit alius modus quo suam impleat promissionem. & cum hoc animo & hac fide sese accinxit ad filium sacrificandum. Quæ fides eo laudabilior, quòd eo sæculo nullum adhuc auditum esset exemplum hominis à morte resuscitati.

Abrahamæ fides commendatur

Vnde cum & in parabolam accepit] siue recepit, recuperavit. *In parabolam*, id est, in figuram Christi, inquit Chrysost. id est, cum significatione magni mysterij, nimirum resurrectionis Christi. nam

Isaac

Isaac non tantum fuit figura Christi immolati, verum etiam à morte ad vitam reuocati.

Fide & de futuris benedixit Isaac Iacob, & Esau] VER. 20.
Ab Abraham transit ad Isaac; qui ex Dei reuelatione præuidens futura bona filiis suis Iacob & Esau obuentura, eadem illis moriens imprecatus est: itaque per fidem eis benedixit.

Fide Iacob, moriens, singulos filiorum Ioseph benedixit] qui duo erant, Manasses & Ephraim. *Iacob moriens*, id est, ægrotus ac morti vicinus, benedixit duobus filiis Ioseph filij sui, manus commutans, & minorem maiori præponens, vtrique magna bona promittens, quorum nihil adhuc apparebat; fides effecit, qua illustratus certò credebat ea ventura. Fide præuidebat Iacob futurum, vt ex Ephraim omnes reges Israël, id est decem tribuum, nascerentur.

Et adorauit (Iacob) *fastigium virgæ eius*] scilicet Iosephi filij sui dominantis in Ægypto. Hieron. sic ait: Et adorauit Israël ad caput lectuli; quòd scilicet, postquam ei iurauerat filius, securus de petitione quam rogauerat, adoraret Deum contra caput lecti sui, &c. Vtrumque verum esse potest; Iacob adorasse versus caput lectuli & adorasse fastigium virgæ Ioseph stantis ad lectuli caput. non enim pugnant hæc duo. Annotant qui in Genesim scribunt, Ioseph à rege proximum, virgam seu sceptrum, videlicet potestatis insigne, gestasse. Huius ergo summitatem adorauit Iacob, id est, ad eam incuruauit se, potestatem honorans in filio. Dicunt Iacob in Ioseph filio suo Christum significatum prospexisse, & in virga Ioseph, regiã Christi potestatem agnouisse; denique eius virgæ fastigiũ seu caput adorasse, quia caput Christi Deus, 1. Cor. II.

*Iacob adorauit
summitatem virgæ
Ioseph,
& curi*

VER. 22. *Fide Ioseph, moriens, de profectio[n]e filiorum Israël memoratus est, & de ossibus suis mandauit*] q. d. Per fidem Ioseph moriturus reuocauit in memoriam exitum & liberationem Hebræorum fratrum & filiorum suorum ex Ægypto, eor[um]que introductionem in terram Chanaan, ad eam possidendam.

VER. 23. *Fide Moyses, natus, occultatus est mensibus tribus à parentibus suis, eo quod uidissent elegantem infantem, & non timuerunt regis edictum*] Viderunt illi elegantiam, plus quàm naturalem à Deo inditam esse. Per hanc elegantiam Moyses, non tam humanam, quàm diuinam, in fide sua confirmati sunt parentes, & animati ad eum occultandum, nec dubitarunt hac ratione eum ab aquis Deo tutore incolument euasurum, uti & factum est. ita Chryso[stomus].

VER. 24. *Fide Moyses grandis factus, negauit se esse filium filia Pharaonis*] id est, renuit vocari filius filia Pharaonis. Fides effecit ut Moyses vir factus adoptionem filia Pharaonis ac regiam cognationem contemneret, mall[et]que palàm vocari Hebræus, & hominis Hebræi filius, quàm filius reginae aut filia regis.

VER. 25. *Magis eligens affligi cum populo Dei, quam temporalis peccati habere iucunditatem*] id est temporalem, siue modici temporis fruitionem. q. d. Maluit Moyses cum Hebræis affligi, quàm viuere in deliciis regis impij Pharaonis.

VER. 26. *Maiores diuitias estimans thesaur[um] Ægyptiorum improp[er]ium Christi*] id est, opibus Ægyptiis, quibus abundare & cum quiete frui poterat, improp[er]ium Christi prætulit, tanquam maiores diuitias.

Aspiciebat enim in remunerationem] æternæ gloriæ in cælis: fidei suæ oculos atrollebat ad bona cælestia, quæ Deus cultoribus suis pro mercede ac præmio piorum laborum se redditurum promisit. Docet Apostolus, Moysen afflictiones & opprobria ferentem in remunerationem aspexisse; & eius ac patriarcharum exemplis Hebræos suos, ut idem faciant hortatur. Ne verò per hoc vel gratiæ vel gloriæ Dei derogatum quidquam videatur: certissimè teneamus hæc duo, Omne meritum nostrum esse Dei donum; &, Omne præmium nostrum ad Dei gloriam esse referendum.

*Merita
honorum
operum.*

VERS. 27

Fide reliquit Ægyptum, non veritus animositatem regis] id est, iram & furorem. significat impetum animi ebullientis ad vindictam. Moyses per fidem reliquit Ægyptum, cum ex ea Hebræos Deo iubente eduxit. tunc enim fide credidit se cum populo, per Dei opem evasurum manus Pharaonis insequentis, populùmque feliciter penetraturum in Chanaan, uti Deus promiserat.

Inuisibilem enim tanquam videns sustinuit] iram hominis visibilis contempsit, quia fide Deum inuisibilem, tanquam videret, sustinuit, hoc est, expectavit, scilicet adiutorem & remuneratorem.

Fide celebravit pascha, & sanguinis effusionem, ne qui vastabat primivina, tangeret eos] Pascha à phasè, quod transitum significat. rationem nominis ipse Dominus adiecit dicens, Exod. 12. Et transibo per terram Ægypti nocte illa, percutiãmque omne primogenitum, &c. & videbo sanguinem, & transibo vos, id est præteribo. Porro sanguinis effusionem, agni immolati intellige. Nam de sanguine eius effuso linebãt vel aspergebant quisque

VERS. 28

suæ domus vtrumque postem & superliminare;
sicut eis fuerat præceptum.

VER. 29. *Fide transferunt mare Rubrum tanquam per aridam terram: quod experti Egyptij deuorati sunt*] Fide enim, qua credebant Hebræi Mosis Dei nomine promittenti miraculosum & felicem maris sicco pede transitum, hac, inquam, fide excitati, Hebræi, ipsum mare Rubrum fidenter & securè ingressi, quasi aridam terram calcarunt & transgressi sunt.

VERS. 30 *Fide muri Iericho corruerunt circuitu dierum septem*] Crediderunt enim præcipienti ac promittenti Domino, si urbem Iericho circumirent septem diebus, futurum vt mœnia ciuitatis sponte corruerent.

VERS. 31 *Fide Rahab meretrix non periit cum incredulis, excipiens exploratores cum pace*] Fide, qua scilicet Rahab credidit Ierichuntem, & reliquas vrbes Chanaan à Deo, vti promiserat, tradendas esse Hebræis.

VERS. 32 *Et quid adhuc dicam? Deficiet enim me tempus enarrantem de Gedeon, Barac, Samson, Iephthe, Dauid, Samuel, & Prophetis*] Gedeon enim fide, qua credidit Deo, sibi & suis promittenti victoriam de Madianitis, eandem obtinuit, Iudic. 7.

Barach fide, qua credidit Deboræ, nomine Dei mandanti, vt pugnaret contra Sisaram, eundem instar fulminis profligauit, Iudic. 4. Sic Samson, Iephthe, Dauid, & alij fide, qua credebant Deo se excitanti ad prælium contra Philisthæos, Ammonitas, aliòsque hostes populi Dei, eisdem prostrauerunt. *Et Prophetis*, intellige cæteris. Nam & Dauid & Samuel Prophetæ fuerunt. Hieronymus in Hieremiæ cap. 7. *Quòd si Iephthe*

Iephthe obtulit filiam suam virginem Deo, non sacrificium placuit, sed animus offerentis. August. qt. 49. super Iudicum, in hoc propensior est ut censeat, Iephthe malè vouisse, & peius impleisse quod vouerat. rectèque admonet, id quod dicitur, factum fuisse super eum spiritum Domini, referendum esse non ad votum quod fecit, sed ad ea quæ aduersus hostes fortiter gessit. Quare cum B. Thoma dicendum videbitur, eum peccasse quidem hoc facto; sed pœnitentia peccatum diluisse. vixit enim postea sex annis: nec enim tenebatur temeratio & illicito voto.

Iephthe
filiam
suam
quomodo
Deo ob-
tulit.

Qui per fidem vicerunt regna, (Chananeorum, Philistinorum, Ammonitarum & aliorum) *operati sunt iustitiam*] *Operari iustitiam*, est specialiter accipi pro eo quod est ius dicere, iusta exercere iudicia. Sic enim propriè pertinet ad iudices. cuiusmodi præter alios ac præ cæteris insignes fuere Moyses, Samuel, Dauid. De Dauide sunt hæc verba, Faciebat iudicium & iustitiam omni populo suo, 1. Reg. 8. & 1. Par. 18. & ipsius de se psal. 118. Feci iudicium & iustitiam.

VER. 33.

Adepti sunt repromissiones] v.g. Cùm Iosue, Caleb aliique Hebræi ingressi sunt, possederuntque terram Chanaan sibi promissam.

Obiurauerunt ora leonum.] Ad Samsonem & Dauidem plerique referunt, quorum vterque leonem interfecisse legitur. Et Daniel, qui sua præsentia & sanctitate clausit ora leonum famerabidorum, ut eum contingere non auderent, Dan. 6.

Extinxerunt impetum ignis] scilicet, tres socij Danielis, Sidrach, Misach, & Abdenago in fornace Babylonia, Dan. 3.

VER. 34.

Effugauerunt aciem gladij] id est, effugerunt. fugerunt ora gladij, liberati sunt ab ore gladij. nam os pro acie cultri seu gladij dicunt Hebræi, quòd ea parte mordeat. Sensus est: Euaserunt hostiles gladios. sic Elias effugit gladium Iezabelis, Dauid Saulis, &c.

Conualuerunt de infirmitate] id est, à morbo, vti Ezechias & Tobias à cæcitate, & Iob à sua plaga.

Fortes facti sunt in bello.] Ad iudices & reges pertinet, qui rebus bello fortiter gestis in populo Dei claruerunt. Item ad fortes Dauidis, quorum nomina & heroica facta recensentur, 2. Reg. 23. & 1. Paralip. 11. Denique ad Iudam Machabæum & fratres eius, &c.

Castra verterunt exterorum] id est, inclinauerunt, hoc est, in fugam compulerunt. De Gedeone & Ionatha filio Saul: quorum ille cum trecentis viris castra Madianitarum ingressus ea percussit & contriuit, Iudic. 7. Hic verò, comitatus armigero suo, cum ad stationem Philistinorum transisset, multis prostratis tumultu ac cæde castrorum compleuit, 1. Reg. 14.

VER. 35. *Acceperunt mulieres de resurrectione mortuos suos*] Sareptanam viduam, & Sunamitidem mulierem intelligit: quarum illa ab Elia, hæc ab Elisæo filios suos mortuos receperunt viuos, 3. Reg. 17. & 4. Reg. 4.

Alij autem distenti sunt.] Nota: Eleazarum & Machabæos, qui ab Antiocho Epiphane diè cruciati sunt. De Eleazaro enim dicitur: Voluntariè præibat ad supplicium, 2. Machab. 6. Hinc ista Machabæorum vox: E cælo ista (corporis membra) possideo, sed propter Dei leges nunc hæc

ipfa

ipsa despicio, quoniam ab ipso me ea recepturum spero.

Non suscipientes redemptionem, ut meliorem inuenirent resurrectionem.] q. d. Eleazarus, Machabæi & similes voluntariè hæc tormenta subierunt. Poterant enim, si vel verbulo Antiocho cessissent, omnibus pœnis redimi & liberari, &c.

Alij vero ludibria & verbera experti, insuper & vincula & carceres.] Ludibrio & derisui sunt habiti, Samson, effossis oculis à Philisthæis, & Elifæus à pueris inclamantibus, Ascende calue, 4. Reg. 2. Iob quoque & Tobias non solum irrisi, sed & probris impetiti sunt ab amicis & propriis vxoribus. Flagris cæsi sunt Israëlita ab Ægyptiis qui præerant operibus, Exodi 5. In carcere clausus Ioseph, Genes 39. Cæsi, vincti & incarcerati Michæas & Ieremias.

Lapidati sunt] vt Naboth Iezraëlites, 3. Reg. 21. & Zacharias Ioiadæ filius, 2. Par. 24. aliique multi. Item Ieremias, iuxta Hebræorum traditionem. de quo Tertull. Scorpiaci 8. Ieremias, inquit, lapidatur.

Seçti sunt.] De Isaia penè omnes intelligunt, quem à Manasse rege terra aiunt lignea dissectum fuisse. Machabæis manus & pedes resecti & præcisi sunt, 2. Machab. 7.

Tentati sunt] vt Abraham, inquit Theodoretus. Est igitur aptius exemplum sancti Iob, à Satana tentati.

In occisione gladij mortui sunt.] Sacerdotes in Nobe Saul occidit, totamque ciuitatem percussit in ore gladij, 1. Reg. 22. Prophetas Domini Iezabel interfecit, 3. Reg. 19. Manasses sanguine innoxio repleuit Ierusalem vsque ad os, 4. Reg. 21.

& in cauernis terra.] Ita Dauid fugit Saulem, la-
tuitque in spelunca Odollam, inde in Ziph, inde
in deserto Engaddi, 1. Reg. 12. Ita centum Pro-
phetæ occultati sunt, & gladio Iezabelis subducti
per Abdiam, 3. Reg. 18. Nota, Eliam, Elisæum
& filios Prophetarum communiter in montibus
versatos esse, ac præsertim Carmelum adamasse.

Et hi omnes testimonio fidei probati, non acceperunt repromissionem] illam scilicet quæ antonomasticè dicitur repromissio, nimirum bonorum cælestium, & consummatæ beatitudinis.

VER. 39.

Deo pro nobis melius aliquid prouidentre.] *Melius*,
id est, præstantius aliquid nobis, quàm præscis pa-
tribus prouidit Deus; hoc ipso quo disposuit,
vt tempus beatitudinis & resurrectionis non fo-
ret apud illos in veteri, sed apud nos in nouo
Testamento.

VER. 40.

Ut non sine nobis consummarentur] non acceperunt promissionem, scilicet perfectè seu consummatè. Perfectè enim accipietur promissio, quando resuscitatis ad immortalitatem corporibus, sancti homines cum Christo regnabunt in cælis. Nam ante id tempus animæ solæ regnant & beatæ sunt; non homines, nisi synecdochicè: loquitur autem Apostolus de hominibus deinde, quia paulò antè de quibusdam dixit: Vt meliorem inuenirent resurrectionem. agit ergo de consummatione, quæ per resurrectionem fieri debeat.

CAP.

CAPVT XII.

SUMMARIVM.

*Exemplo Christi & veterum iustorum hortatur
Hebraeos ad tolerantiam passionum, docens
Deum filios suos afflictionibus exercere. De-
inde ad pacem & concordiam inuitat, osten-
dens non ad montem terrenum, sed ad Ie-
rusalem caelestem eos accessisse.*

VER. I.

IDeoque & nos tantam habentes impositam nubem
testium.] *Impositam*, id est, circumpositam, id est,
vndique nos continentem & circumdantem.
Nubem testium, id est, nubem martyrum. *Testes* ve-
rò Sanctos memoratos appellat, qui per fidem, &
pro fide, vel dura sunt perpassi, vel heroica ope-
ra perfecerunt. Horum itaque testium nubes im-
posita, siue circumposita ac circumfusa nobis di-
citur, quia tam multi sunt, vt quocumque nos
vertimus, obuia sint eorum exempla. cum igitur,
inquit, tanta nube testium sumus vndique cir-
cumsepti, faciamus quod sequitur.

*Deponentes omne pondus, & circumstantes nos pec-
catum.*] *Pondus* vocat sollicitudinem conseruan-
di & augendi suas opes: omnemque sarcinam ter-
restrium negotiorum & curarum, inquit Theo-
phylactus. Peccatum nos circumstat, vt nos com-
prehendat, implicet ac teneat, ne in cursu cœpto
progrediamur: vt si quis currentem iniecto la-
queo retineat. Monet ergo, vt peccati laqueos &
impli

implicamenta quæ cursum remorentur, excutiant abiiciantque.

Per patientiam curramus ad propositum nobis certamen.] Vocatur autem certamen, quia non sine aduersario curritur; non qui etiam currat, sed qui, quantum potest, currentem impediatur. per patientiam, id est, patienter & constanter curramus.

Aspicientes in auctorem fidei & consummatorem Iesum.] Monet ut aspiciant in Christum, velut certaminis sui præsidem ac præmiatorem. Quem fidei vocat auctorem; quia nobis fidem per gratiam suam inspirat (est enim fides Dei donum, Eph. 2.) Idem Christus fidei consummator est, vel quia fidem, cuius initia dedit, per eandem gratiam consummat in nobis ac perficit: vel quia certamen hoc fidei decurrentibus, postquam ad metam peruenerint, reddit constituta præmia. Potest etiam, & (ni fallor) meliùs, dictio consummatorem seorsum accipi. Christus consummator noster, quia per oblationem crucis nos consummat & perficit, non solùm iustificando, verùm etiam ad consummatam beatitudinem perducendo.

Qui proposito sibi gaudio sustinuit crucem, confusione contempta.] Sensus est: Qui loco gaudij quo frui poterat, crucis passionem elegit. Gaudium intellige à molestiis & doloribus secretum: vt gaudium intelligatur vitæ temporalis. poterat enim non mori, si vellet; poterat etiam se eximere omni molestia, vitamquæ degere felicem, & omnibus bonis affluentem. Item poterat turbis regem se facere volentibus acquiescere, & gloriose regnare. sed pro his omnibus crucem elegit ac pertulit, &c. confusione contempta, hoc est, ignominiam supplicij non reueritus.

Christus sedet ad dexterā Dei. Atque in dextera sedis Dei sedet.] Dicitur autem Christus in dextera, siue ad dexteram sedis Dei sedere, quia Deus eum exaltauit supra omnem creaturam, ac summo honore dignatus est, dato ei nomine quod est supra omne nomen.

VER. 3. *Recogitate enim eum, qui talem sustinuit à peccatoribus aduersus semetipsum contradictionem*] vt qui eum seductorem vocarint, ac dæmoniacum, & legis transgressorem, denique post irrisiones & impropria aduersus eum inclamauerint Pilato præfidi, Crucifige, crucifige. nam ideò proposuit exemplum Christi passi & glorificati, vt illud recogitent.

Vi ne fatigemini, animis vestris deficientes] hoc est, ne similia patientes à contradicoribus & irrisoribus Christianæ religionis, defatigemini præ languore & dissolutione animi, id est, ne fatigatione victi cadatis, & in medio cursu resistatis, &c.

VER. 4. *Nondum enim vsque ad sanguinem restitistis, aduersus peccatum repugnantes*] quamuis, inquit, multa pro Christi nomine tolerastis aduersa, nondum tamen sicut ille, sanguinem fudistis in hoc agone Christiano, nondum martyres facti estis, sicut Iacobus frater Ioannis, sicut & alij, quos indicat cap. seq. dicens: Quorum intuentes exitum conuersationis, imitamini fidem.

VER. 5. *Et obliuiscitis consolationis, qua vobis tanquam filiis loquitur, dicens: Fili mi, noli negligere disciplinam Domini, neque fatigeris, cum ab eo argueris.*] Videmini obliuiscitis, nimirum propter animi torporem, qui vos occupauit. *Fili mi*, blanda appellatione lectorem allicit. Monet ergo filium Sapiens, ne quis disciplinam Domini, qua scilicet ab eo

ab eo eruditur, & vel dura increpatione vel etiam flagellis castigatur, negligat, paruipendat, spernat, abiiciat.

Quem enim diligit Dominus, castigat] q. d. Existimate afflictiones vestras non tam procedere ab ira Dei, quàm ab amore; quippe qui propterea vos affligit & percurrit, vt erudiat, purget & prober. Similis planè sententia, Apoc. 3. Ego quos amo, arguo & castigo. nam castigatio pertinet ad emendationem eius qui castigatur. VERS. 6.

Flagellat autem omnem filium quem recipit] Sensus est: Flagellis afflictionum & aduersitatum erudit & corrigit Deus omnem filium quem recipit in disciplinam, atque ex eo tempore quo recipit.

In disciplina perseuerate. tanquam filiis vobis offert se Deus] Deus offert se vobis vt patrem, agnoscet vos filios, nec ab hereditate excludet. exhibet se vobis patrem magis quàm vindicem; non pœnas cogitat, sed correctionem vestram, vt aptet vos hereditati percipiendi. VERS. 7.

Quis enim filium, quem non corrumpit pater?] Corripit, id est, castigat.

Quod si extra disciplinam (id est, absque castigatione) *estis, cuius participes facti sunt omnes* (genuini & dilecti filij:) *ergo adulteri, & non filij estis*] si vos subducere vultis disciplinæ, cuius participes facti sunt omnes filij Dei, id est, quicumque Deo placuerunt aut placent: ergo subtrahitis & abdicatis vos à numero eorum qui sunt germani filij Dei; & proinde censendi estis inter filios adulterinos ac degeneres, & paternæ hereditatis exsortes. VERS. 8.

Deinde, patres quidem carnis nostræ, eruditores VERS. 9.

habuimus, & reuerabamur eos: non (nonne) multo magis obtemperabimus patri spirituum, & viuemus?] Reuerentia significat subiectionem cum amore coniunctam: qualis esse debet omnium subditorum, ac nominatim filiorum erga parentes. An non multo magis obtemperabimus, id est, submittemus ac permittemus nos patri spirituum Deo, atque in eius beneplacito acquiescemus, persuasi flagella, quibus nos cædit, ab animo paterno, nostræque salutis cupido, proficisci, & ad vitam nobis profutura? Vitam intelligit quæ est secundum spiritum, id est, vitam sanctificationis & iustitiæ. Hanc vitam opponit vitæ carnali, quæ sita est in commodis huius sæculi, ad quam solent patres carnis erudire filios suos.

VERS. 10. *Et illi quidem in tempore paucorum dierum, secundum voluntatem suam erudiebant nos]* siue castigabant nos ad paucos dies, id est, propter vitam hanc temporalem, cuius pauci sunt dies, id est, breue tempus.

Hic autem ad id quod utile est in recipiendo sanctificationem eius] Deus autem, ut verus pater nos erudit & castigat ad veram nostram vtilitatem, quæ in eo consistit, ut participes simus sanctimoniam eius.

VERS. 11. *Omnia autem disciplina in presenti quidem videtur non esse gaudij, sed mœroris: postea autem fructum pacatissimum exercitatis per eam reddet iustitia]* & erit opus iustitiæ pax, hoc est, cultores iustitiæ magna fruentur pace conscientiam.

VERS. 12. *Propter quod remissas manus, & soluta genua erigite]* Monet his verbis, ut excussa ignauia, quæ animos eorum obfederat, alacritatem assumant, ac serio sese comparent ad patientiam & pias actiones.

Et gressus rectos facite pedibus vestris: ut non claudicans quis erret, magis autem sanetur] Monet ut, si qui inter eos sint claudicantes, id est, ad defectiorem proni propter afflictiones quas fidei causa patiebantur, statim adhibita paterna cura per medicamenta doctrinæ, consolationis atque exhortationis, sanentur & confortentur: ne neglecti longiùs abducantur & corruant.

VER. 13.

Pacem sequimini cum omnibus] id est, persequimini. Præcipit, ut pacem sectentur, id est, habere studeant cum omnibus.

VER. 14

Et sanctimoniam, sine qua nemo videbit Deum.] Per sanctimoniam accipias puritatem animi, ut animus sit sanctus, id est, purus ab omni peccato. Alludit ad illud Matth. 5. Beati mundo corde, quoniam ipsi Deum videbunt. nam visio Dei, non solis, nec omnibus castis, sed omnibus iis, qui à peccato puri sunt, promittitur.

Sancti-
monia
sæper in-
quirēda.

Contemplantes ne quis desit gratia Dei] id est, insipientes, curam habentes, scilicet alij de alijs, perfecti de imperfectioribus, ne quis sit deficiens à gratia Dei, id est, ne quis destituatur aut frustretur gratia Dei, ne cui illa desit. frustratur autem quis & excidit ab ea gratia per peccatum, præsertim infidelitatis.

VER. 15

Ne qua radix amaritudinis sursum germinans, impediatur, & per illam inquinentur multi.] Radix amaritudinis, id est amara, est peccatum, quod amaricat conscientiam per remorsum & reatum pænæ, inquit Chrysostomus. Ad doctrinæ peruersitatem & fidei corruptelam pertinet hæc radicis metaphora, potius quàm ad alia vitia.

Ne quis fornicator, aut profanus, ut Esau] Pro-

VER. 16.

H h h 2 fanus

fanus est qui nihil habet sacri, qui sacra negligit, violat, conculcat.

Qui propter unam escam vendidit primitiva sua] Elau fuit aded mundanus, carnalis, & ventri deditus, vt spiritualia non curaret, sed negligeret ac parui penderet, &c.

VERS. 17. *Scitote enim quoniam & postea cupiens hereditare benedictionem, reprobatus est*] id est, reiectus est à sua petitione & benedictione paterna, quam cupiebat & petebat à patre Isaac.

Non enim intænit pœnitentiæ locum, quanquam cum lacrymis inquisisset eam] Elau nihil profecit hac sua pœnitentiâ, quamvis etiam cum lacrymis benedictionem requisivisset à patre. neque enim obtinere eam potuit. accepit quidem alteram benedictionem minorem; sed non illam quæ primogeniti erat.

VER. 18. *Non enim accessistis ad tractabilem montem, & accensibilem ignem*] q. d. Non accessistis ad Sina corporeum & terrestrem montem, sed ad Ecclesiam Christi, quæ mons est spiritualis & cælestis.

VERS. 19 *Et turbinem, & caliginem, & procellam, & tubæ sonum*] Tantus erat fragor clangentis huius tubæ, siue buccinæ, vt humanæ vix ferrent aures.

Et vocem verborum] scilicet eorum quibus lex ad populum pronunciata est ac promulgata.

Quam (vocem tubæ) qui audierunt, excusaverunt se, ne eis fieret verbum] petierunt ne adderetur, vt fieret sermo cum ipsis, id est, ne amplius secum loquentem Deum ipsum audirent.

VER. 20. *Non enim portabant quod dicebatur*] scilicet edicto publico.

Et

Ex si bestia teigerit montem, lapidabitur] q. d. Non ferebant terrorem & terribilia signa Dei iam dicta, quæ eis dans legem exhibuit in Sina, maximè cum aditum & contactum montis Sina, quasi is foret tribunal Dei terribilis, sub pœna mortis eis, imò bestiis inhiuit dicens: *Et si bestia, &c.*

Et ita terribile erat quod videbatur. Moyses dixit, Exterritus sum & tremebundus] vt ipse etiam populi dux, ille, inquam, qui familiaris cum Deo colloqui solebat, fateretur se expauescere & contremiscere.

Sed accessistis ad Sion montem, & ciuitatem Dei uiuentis, caelestem Ierusalem] iam docet quonam per fidem accesserint; hoc est, ad quam pertineant societatem, & cui populo sint aggregati, nimirum filiorum noui Testamenti. Montem Sion Ecclesiam intelligunt, quatenus militantem simul & triumphantem comprehendit. Dicitur *Ierusalem caelestis*, propter originem & finem. Nam & de cælo descendit, Apoc. 21. Vocatur autem *ciuitas Dei uiuentis*, quòd eius conditor & opifex sit non homo mortalis, sed Deus uiuus & verus.

Et multorum millium Angelorum frequentiam] vt non simpliciter multa millia; sed valdè multa millia sanctorum Angelorum significare voluerit Apostolus. Ostendit hic locus etiam Angelos pertinere ad Ecclesiã Christi, & vnã nobiscum Dei ciuitatem constituere: sicut docet Aug. lib. 10. de ciuit. Dei, c. 7. non quòd & ipsi redempti sint sanguine Christi, sed quia Christus sua passione promeruit, vt tam Angelis quàm hominibus in vnã Ecclesiam collectis, ipse tanquam omnium caput præficeretur. Ephes. 1.

VER. 23.

Et Ecclesiam primitiuorum, qui conscripti sunt in cælis] Sensus est, Aggregati estis & ascripti in societatem eorum, qui præ cæteris mortalibus electi sunt à Deo, & ab aliis separati, tanquam primogeniti, & in cælis, tanquam beatitudinis cælestis heredes, conscripti.

Et iudicem omnium Deum] q. d. Per fidem accessistis ad Deum, qui est iudex omnium, qui per Christum iudicaturus est viuos & mortuos.

Et spiritus iustorum perfectorum] Rectè plerique omnes intelligunt piorum hominum animas suis corporibus exuras, & apud Deum viuentes. Sed quomodo Hebræi ad iustorum perfectorum spiritus accesserant? utique per charitatem qua illis coniungebantur, & per spem qua ad eandem felicitatem aspirabant.

VERS. 24

Et testamenti noui mediatorem Iesum] Accessistis ad Christum, qui bona cælestia, quæ ipse nouo suo testamento promisit, re ipsa præstat, conciliat & exhibet. nam ideo noui testamenti mediator est, vt promissionem accipiant qui vocati sunt, æternæ hereditatis, cap. 9.

Et sanguinis asperionem] id est, sanguinem Christi super nos effusum & aspersum. huc autem accesserant Hebræi quando per fidem & baptismum incorporati fuerant Christo.

Melius loquentem quam Abel] melius loquentem quàm loquebatur sanguis Abel. sanguis enim Abel vindictam loquebatur, Gen. 4. sanguis autem Christi melius loquitur; quia veniam loquitur & gratiam. clamat misericordiam, gratiam, & remissionem peccatorum.

*Sanguis
Christi
veniam
loquetur.*

VERS. 25

Videte ne recuseis loquentem] scilicet Christum ipsum, qui, vt sequitur, è cælis loquitur nobis, omnibus

nibus veniam proponens, omnēque ad salutem per Euangelij sui ministros inuitans: aut simpliciter recusetis, aut (quod deterius est) etiā contemnatis, sed vocem eius audite perseueranter, donec Hodie cognominatur, sicut admonuit supra, cap. 3.

Si enim illi non effugerunt, recusantes eum qui super terram loquebatur] Deum potius quā Moyse[m] intelligere conuenit per eum qui loquebatur super terram. Igitur cum Lirano Angelum h[ic] intelligi puto per eum qui loquebatur super terram: & quidem Angelum populi ductorem atque custodem, de quo Dominus ita praecepit, Exod. 23. Obserua eum, & audi vocem eius, nec, &c. Eundem Angelum, quem in monte, ex Dei persona loquentem audiuerant, & recusauerant dicentes: Non loquatur nobis Dominus: postea senserunt vindicem suarum transgressionum.

Multo magis nos, qui de caelis loquentem nobis auertimus] subaudi, Non effugiemus, qui scilicet auersamur & repellimus Deum & hominem, qui è caelo locutus est nobis, cum post ascensionem suam legem Euangelicam promulgauit in Sion in Pentecoste, & è caelo misit Spiritum sanctum.

Cuius vox mouit terram tunc] Mouit, id est, concussit. Christum vult voce sua, quam Angeli ministerio excitabat, tunc quando data est lex, terram concussisse. q. d. Videte ne recusetis Christum loquentem, quia Christus potentissimus est legislator, iudex & vindex. VER. 26.

Nunc autem repromittit dicens: Adhuc semel, & ego mouebo non solum terram, sed & caelum] scilicet

aduentu meo ad iudicium. tunc enim, vt totius mundi fiat innouatio, nec non ad terrorem venientis iudicis, omnia elementa commouenda sunt, cælum, terra, mare.

VERS. 27 *Quod autem, Adhuc semel, dicit, declarat mobilium translationem tanquam factorum, vt maneat ea que sunt immobilia*] Proprieta ea parte, *Adhuc semel, declarauit quòd elementa (quæ nomine cæli & terræ comprehenduntur) concutienda sint, & in aliam faciem transmutanda, vt illa maneat in alium statum non ampliùs commutanda, quæ iis succedent, id est, noui cæli, & noua terra, in quibus iustitia habitat. Per hæc autem intelligitur regnum Christi consummatum.*

VERS. 28 *Itaque regnum immobile suscipientes, habemus gratiam, per quam seruiamus placentes Deo, cum metu & reuerentia*] Regnum immobile, vocat legem Euangelicam, per quam Christus regnat in nobis, nòsque in ea reges facit, hîc per gratiam, & in futuro per gloriam, qua regnum Dei, siue regnum cælorum possidebimus.

VERS. 29 *Etenim Deus noster ignis consumens est*] Vox etenim dat causam, cur Deo cum metu & reuerentia seruire debeamus. Causa hæc est: quòd Deus noster instar ignis punit, vrit & consumit eos, qui carent hoc suo metu & reuerentia.

Deus ignis consumens est

CAPVT XIII.

SUMMARIUM.

Hortatur ad hospitalitatem, castitatem, obedientiam, & ad offerendum Deo hostiam laudis. Precatur eis profectum in bono, ac omnino Dei gratiam.

Charitas fraternitatis maneat in vobis.] *Ma-
neat.* q. d. Pergite vti cœpistis inuicem iu-
uare & fouere, nec permittite, vt ob persecutio-
nes, exilia & expilationes hæc charitatis officia
inte pefcant. VER. 1.

*Et hospitalitatem nolite obliuisci hoc est, ab offi-
cio consuetae hospitalitatis nolite cessare.* VER. 2.
*Per hanc enim placuerunt quidam Angelis hospi-
tatio receptis.] Legendum est, latuerunt, id est, non* Hospita-
litatis of-
ficiū im-
penden-
dum.
sunt visi à Sodomitis, cum illi in domum Lot ir-
ruentes cæcitate percussi sunt.

*Latuerunt Angelis receptis] id est, latenter, vel
nescientes Angelos receperunt; latuit illos quod
hospites essent Angeli, non senserunt esse Ange-
los, sed putabant esse homines.*

Memento te vincitorum tanquam simul vinciti] ita VER. 3.
vincitorum Christi miseremini, ac si vos ipsi vin-
cti essetis, putatote vos simul cum eis teneri in
vinculis.

*Et laborantium, tanquam & ipsi in corpore mo-
rantes] memores sitis afflictorum, ac si essetis in
H h h 5 ipsorum*

ipforum corporibus eadem patientes quæ illi.

VER. 4.

Honorabile connubium in omnibus, & thorus immaculatus.] *Thorus*, id est, cubile. Coniugium fit in omnibus vobis honorabile, & thorus immaculatus, hoc est, præcipio vt omnes qui in coniugio estis, seruetis honorem coniugij, & thorum sine macula, neque cubile villo stupri genere contaminetur.

Fornicatores enim & adulteros indicabit Deus.] Omnes quidem fornicarios, sed speciatim adulteros, *iudicabit*, id est, condemnabit, *Deus*, scilicet æternæ mortis supplicio. hinc sequitur fornicationem etiam simplicem, esse peccatum æterna damnatione dignum.

VER. 5.

Sint mores sine auaritia.] Dehortatur ab auaritia: quòd ea sit omnium malorum radix, 1. Tim. 6. Iam quid sit auaritia, ne in ea re fallant seipsos, docet ex virtute contraria, dicens:

Contenti presentibus] contenti sitis iis quæ habetis, quæque sufficiunt necessitati vestræ; nec velitis ditiores fieri. Eo ergo magis eris dominus rerum tuarum, imò totius mundi, quo minùs es cupidus: auarus enim terrena esurit vt mendicus, fidelis contemnit vt dominus, ait S. Bernardus.

Ipse (Deus) enim dixit: Non te deseram, neque derelinquam.] Sunt verba Dei ad Iosue, cap. 1. Sicut fui, inquit, cum Moyse, ita ero tecum, non dimittam, neque derelinquam te. q. d. Nolite esse solliciti de congregandis opibus ad vitam tuendam necessariis, fidite Deo, ipse de necessariis vobis prouidebit: ipse enim dixit Iosue, & in Iosue omnibus suis fidelibus seruis & amicis promisit & dixit: Non te deseram, nec derelinquam.

Ita ut confidenter dicamus] ita ut cum bona spe
& fiducia possimus dicere: VER. 6.

Dominus mihi adiutor: non timebo quid faciat mihi
homo] psal. 117. Sentit autem, non timendum ne
mali homines nobis præualeant, etiam tempora-
liter affligendo; quasi per hoc admodum nobis
noceant: id enim non futurum, nisi compensatio-
nem maioris ac melioris boni; cuiusmodi sunt
exercitium patientiæ, purgatio peccatorum, gra-
tiæ & gloriæ augmentum.

Mementote præpositorum vestrorum, qui vobis lo-
cuti sunt verbum Dei: quorum intuemus exitum con-
uersationis, imitamini fidem.] Præcipit ergo ut
Episcoporum suorum memores sint, qui eis locuti
fuerant verbum Dei, id est, doctrinam fidei tradi-
derant, qui doctrinam à se traditam sanguine suo
obsignauerant: eorum sanctam conuersationem,
fidem eorum, fideique constantiam imitemini.

Iesus Christus heri, & hodie: ipse & in sæcula.] Sen-
sus est: Iesus Christus, in quem credidistis, &
quem pro Christo recepistis, non est alius atque
alius; non subinde mutatur: sed qui fuit superio-
re tempore, idem & nunc est, idemque perman-
surus in omni tempus & sæculum futurum. Iure
vos adhortor ad imitandam fidem, fideique con-
stantiam præpositorum vestrorum qui excesserunt
ex hac vita. Nam idem est Iesus Christus, qui
sicut illis adiutor fuit, ita & vobis adiutor speran-
dus est. Fides vestra est in Iesum Christum, sicut
& fuit vestrorum præpositorum: atqui Iesus
Christus semper idem est: ergo & fides vestra ea-
dem esse debet cum fide illorum: ideoque neces-
se est ut illorum fidem imitemini.

VER. 7.
Fides
antiquo-
rum præ-
positorum
retinen-
da.

VER. 8.

Doctrina
veritas
unde su-
menda.

Doctri

VER. 9.

Doctrinis variis & peregrinis nolite abduci.] Varias doctrinas appellat, quæ diuisæ sunt atque inter se dissident: peregrinas verò, forinsecus aduectas, aduentitias, & à doctrina domestica, Ecclesiastica, Apostolica alienas; vt vocantur peregrinæ merces quæ non sunt domi nata.

Optimum est enim gratia stabilire cor non escis: quæ non profuerunt ambulantis in eis] q.d. Ne abducamur & circumferamur variis doctrinis: optimum remedium est, vt gratia, id est, sanctitate & probitate stabiliamus in fide cor nostrum, non escis. Dicit ergo, multò melius esse, si cordis stabilitamentum ac firmitatem quærant in gratia Dei, quam noui Testamenti mediator Christus attulit; quàm si in obseruantia ciborum quam tradidit Moyses. Per escas intelligunt obseruantias certarum escarum, & ciborum lege Moysaica præscriptas Leuit. 11. Hæ enim non profuerunt, id est, non iustificarunt comedentes, nec mentibus eorum robur gratiæ addiderunt.

VER. 10.

Habemus altare, de quo edere non habent potestatem (id est, facultatem, licentiam) qui tabernaculo deseruiunt.] Altare, scilicet, in quo offerimus sacrificium corporis, & sanguinis Christi, olim in cruce immolati; quod edunt & participant non Leuitæ & Iudæi, sed sacerdotes & fideles Christiani, dum sumunt S. Eucharistiam, hoc sine, vt gratiam cor stabilientem consequantur, cibumque sumant corpus Christi, qui eos viuificet in æternum. ita Chrysost. Theod. Theoph. Anselm. Nullum enim aliud altare habent Christiani, de quo edant, nisi mensam Dominicam. Neque ij qui legi inhærent, habent ius edendi de altari quod

quod habent Christiani.

Quorum enim animalium inferitur sanguis pro peccato in Sancta per pontificem, horum corpora cremantur extra castra.] Sicut vetus pontifex de sacrificio quod pro suo populique peccato obtulerat, non comedebat, sed animalium immolatorum corpora cremabantur extra castra: sic quicumque tabernaculo deseruiunt, edere non possunt de altari crucis, id est, fructum percipere de sacrificio super illud altare oblato, præsertim cum extra portam fuerit igne passionis consumptum, &c. VER. II.

Propter quod & Iesus, ut sanctificaret per suum sanguinem populum, extra portam passus est.] Propter quod, id est, ut impleretur illa figura quæ est de carnibus extra castra cremandis; etiam Iesus, ut per suum proprium sanguinem populum sanctificaret, extra portam ciuitatis Hierosolymæ passus est. VER. 12.

Excemus igitur ad eum extra castra] vel extra ciuitatem; vitæ scilicet ac morum conformatione faciamus quod ille fecit; patiamur quæ passus est. VER. 13.

Improperium eius portantes.] Eius, inquam, qui extra portam passus est: nam qui ducebantur extra portam, ignominiosa morte mulctabantur. *Improperium Christi, propriè illud Apostolo dicitur, quo vocabantur Christiani, de quo Petrus 1. epist. 4. Si autem ut Christianus non erubescat: glorificet autem Deum in isto nomine. Erat enim magnum probrum vocari sectatorem ac discipulum Christi crucifixi.* Improperium Christi portare, quid sit.

Non enim habemus hic manentem ciuitatem, sed futuram inquirimus] improperium eius portantes VER. 14.

*Ciuitas
caelestis
nobis in-
quirēda.*

res. ad quod ideò hortatur, quia non habemus, inquit, nos Christiani in hoc sæculo, *manentem*, id est fixam ac stabilem, *ciuitatem*: sed, inquit, velut in tabernaculis agentes, ad eam ciuitatem tendimus quæ nobis in futuro promittitur, id est, ad Ierusalem cælestem.

VER. 15. *Per ipsum ergo offeramus hostiam laudis semper Deo, id est, fructum labiorum consentientium nomini eius.] Per ipsum ergo, Christum scilicet tanquam pontificem & mediatorum nostrum, qui hæc omnia bona nobis conciliauit, quique nostra vota Deo offert, offeramus hostiam laudis, id est, sacrificium Missæ: quæ rectè dicitur hostia laudis, quia à Christo Domino Deo Patri primùm fuit oblata in gratiarum actionem & laudem, idemque Christus nobis, vt imitemur, præscripsit & instituit: indèque dicta est Eucharistia, id est, gratiarum actio.*

VER. 16. *Beneficentia autem, & communionis nolite obliuisci.] Dicit autem. Nolite obliuisci, sicut & suprâ de hospitalitate, scilicet in pauperes & egentes.*

Talibus enim hostiis promeretur Deus.] Hostia hæc offertur Deo per manus pauperum, qui ex ea viuunt: gratissima autem est Deo, adeò vt Deus sibi dari & offerri æstimet id, quod datur pauperi. Promeretur Deus, id est, nos promeremur Deum.

VER. 17. *Obedite præpositis vestris, & subiaccete eis.] Constat autem Apostolum loqui de præpositis Ecclēsiasticis, id est, Episcopis. Præpositos vocat Pastores & Episcopos, hisce obedientiam humilem, submissam & supplicem exhiberi iubet.*

*Ipsi enim peruigilant, quasi rationem pro anima-
bus*

bus vestris reddituri] *Peruigilam*, id est, peruigilare debent, & verò cum boni sunt, vti iam sunt ipsa, peruigilant.

Vi cum gaudio hoc faciant, & non gementes.] Obediens leue onus facit præposito, vt scilicet gaudeat in eius obedientia & profectu, inquit Theoph. Sensus est: Vt curam vestri agant cum alacritate & gaudio, & non gemant sub onere, sed leuius illud ferant, dum vident se non inaniter in vobis laborare.

Hoc enim non expedit vobis] scilicet, vt gementes id faciant, quia, vt ait Chrysostomus: Gemitus Prælati ob inobedientiam subditi inuocat Dominum, vt ipse eam grauius vliscatur.

Orate pro nobis.] Apostolus, more suo, sub finem epistolæ commendat se precibus eorum ad quos scribit. VER. 18.

Confidimus enim quia bonam conscientiam habemus, in omnibus bene volentes conuersari.] *In omnibus*, id est, per omnia studentes benè conuersari; vt ne cuiquam dictis aut factis meis vllum præbeam offendiculum.

Amplius autem deprecor vos hoc facere, quo celerius restituar vobis.] *Deprecor vos hoc facere*, id est, pro me orare. Non enim apud vos inutilis ero, si vobis restituar. *vobis* autem intellige, in Iudæa morantibus. nam epistola ad Hebræos scripta quò perferenda erat, nisi in Iudæam? quia multo iam tempore ab illis abfuerat. VER. 19.

Deus autem pacis, qui eduxit de mortuis pastorem magnum ouium.] Vicissim bene eis precatur, ac pro eis orat. Cur hîc meminit magni pastoris à morte reducti? Ideò magni pastoris, quia de paruis &

uis & secundariis pastoribus, hoc est præpositis, iam semel & iterum verba fecerat. Tum quia pacem nominauerat? cuius inter Deum & homines conciliandæ causa, pastor ille magnus pro omnibus mori dignatus est. Meminit autem eiusdem à morte resuscitati, vt ostendat eum adhuc viuere, sempérque victurum.

In sanguine testamenti æterni.] Christum ait à morte reductum ac resuscitatum esse, virtute ac merito sanguinis ipsius in morte effusi, quo confirmatum est testamentum æternum. ipse enim, inquit Thomas, per suam passionem meruit sibi & nobis gloriam resurrectionis.

Dominum nostrum Iesum Christum.] Bene Dominum vocat, post factam mentionem mortis eius & sanguinis, quo nos redemit, ac seruos suos fecit. 1. Cor. 6. Non estis vestri: empti enim estis pretio magno.

VER. 21.

Apteros in omni bono.] Deus pacis vos, tanquam vnus corporis membra, componat, aptet ac perficiat in omni genere bonorum operum, sic vt alius in hoc, alius in alio opere iuxta suam vocationem sedulò se exerceat.

Vt faciatis eius voluntatem.] Deus aptet vos in omni bono, præstans nimirum vt voluntatem eius faciatis.

Faciens in vobis quod placeat coram se per Iesum Christum] hoc est, per gratiam suam efficiens, efficaciter operans in vobis opera sibi placencia. optat enim & precatur Apostolus, vt Deus hæc in illis efficiat & præstet per meritum Christi filij sui, quod & Ecclesia passim in suis orationibus imitatur.

Cui est glōria in secula seculorum. amen.] Non minùs verè ad Iesum Christum, qui & ipse Deus est, quàm ad Deum Patrem referri potest. Amen, vim habet confirmandi id quod dicitur vel optatur, vt si dicas: Ita fiat.

Rogo autem vos fratres, vt sufferatis verbum solatij] q. d. Ego Paulus, non impero, sed rogo vos, vt æquo animo suscipiatis hanc meam consolationem & exhortationem ad maiora pro fide Christi certamina obeunda epistolam. VER. 22.

Etenim perpaucis scripsi vobis] Perpaucis, si videlicet spectetis rei argumentum & dignitatem, meumque erga vos, ô Hebræi, zelum & affectum. Hoc dicit Paulus, ait Chrysof. quòd Hebræi pusillo essent animo in suis tribulationibus: nam talium est non ferre sermonem longum.

Cognoscite fratrem nostrum Timotheum dimissum] VER. 23. Significat Timotheum fuisse alicubi in vinculis, licet id alibi non narretur. ita Chrysof. Theoph. Primas. Anselm.

Cum quo (si celerius venerit) videbo vos] Cum illo, inquit, comite, si maturè ad me venerit aut redierit, vos inuisam: alioqui, sine eo ad vos iturus, moræ longioris impatiens. Indicant hæc verba magnum in Paulo desiderium inuisendi fratres suos Iudæos.

Salutate omnes prepositos vestros] id est, Episcopos Ecclesiarum, maximè per Iudæam & Syriam. VER. 24.

Et omnes sanctos] id est, omnes fideles qui apud vos sunt, id est, Christianos, qui vocatione, professione, officio & debito sancti sunt, id est, esse debent.

Salutant vos de Italia fratres] Significat Iudæos Christianos per varias vides Italiæ dispersos: vn-

de plus dicit quàm si scriberet: Salutant vos Romani. vtrùm autem Romæ scripta sit epistola, an in alia quapiam Italiae parte, non liquet.

VER. 25. *Gratia cum omnibus vobis. Amen*] Concludit epistolam appreciatione gratiæ, significans eo nomine beneficentiam Dei, quatenus ab eo nobis omnia dona salutis proueniunt.

FINIS.

SCHO

te
bi
ab
op
pl
da
D
ri
qu
tr
ta
ve
ar
A

SCHOLIA
 IN SEPTEM
 EPISTOLAS
 CANONICAS.

EPISTOLA CATHOLICA
 Iacobi Apostoli.

DE septem canonicis epistolis auctoritatem habere, ut alij libri sacri: ac peculiariter quinque; epistola Iacobi, secunda Petri, secunda & tertia Ioannis, ac epistola Iuda, de quibus olim est dubitatum, nemo fidelis post tot concilia, Hieronym. & alios Patres, qui eas probant, impunè ambigat. Neque opus est in re perspicua morari. Duo tamen dubia explicabo. Alterum, fuerintne duo Iacobi, Iacobus Zebedaei maior & minor, Iacobus Alphaei, qui & frater Domini, & Episcopus Ierosolymitanus, ut Latini sentiunt, an tres, ut putant Graeci inter Iacobum Alphaei, qui fuit de numero duodecim Mariae filius sororis matris Domini, & Iacobum fratrem Domini Ierosolymitanum Episcopum distinguentes. De quo ad Galat. 1. ver. 19. diximus. Addam nunc pro Latinis validum argumentum ex silentio in historia perpetuo de Iacobo Alphaei, si à Iacobo fratre Domini distinguatur. Alie-

rum dubium, à quo Iacobo fuerit scripta hac epistola. Euseb. lib. 2. histor. cap. 23. à Iacobo fratre Domini scriptam ait. sequitur id Hieronymus in catalog. Synodus etiam septima Act. 6. nomine Iacobi fratris Domini citat illud ex cap. 1. v. 8. vir duplex animo inconstans est. At Gothica precationis libri eam Iacobo maiori tribuunt passim. Tribuit Isidorus de vita & obitu Patrum cap. 71. cum ait de Iacobo Zebedei duodecim tribubus, quæ sunt in dispersione, scripisse. Sequitur Alfonso Rex cognomento Sapiens in libro, quem Thefaurum dixit lingua vulgari. Omnino argumenta, quæ conuincant pro alterutra parte nulla suppetunt. Plura in nostra disputatione pro aduentu Iacobi Apostoli in Hispaniam cap. 7.

CAPVT PRIMVM.

IACOBVS Dei, & Domini nostri Iesu Christi seruus, duodecim tribubus, ex omnibus aliqui erant Christiani; nam ad obstinatos in Iudaismo scripisse non arbitror. *Quæ sunt in dispersione, salutem.* Hoc tribus modis exponi potest, aut qui sunt toto orbe dispersi & mixti cum Gentibus. Aut decem tribubus, quæ sunt ductæ in Assyriam. 4. Reg. cap. 17. & duæ in Babylonem. 4. Reg. c. 23. nam post captiuitatem, & post Cyri libertatem multi ibi manserunt, maior pars. Aut loquitur de dispersione, quæ facta est post necem Stephani Actor. 8. omnium discipulorum præter Apostolos, ad quos vt eos consoletur scribat. Prima expositio placet.

2. *Omne gaudium existimate fratres mei. i. perfectum*

Etum gaudium putat: pro perfectè gaudete. *Cum in tentationes varias incideritis. i. afflictiones, molestias incideritis. Tentationes hîc non sumit pro suggestionibus ad peccandum: Tentatio*

3. *Scientes quòd probatio fidei vestra patientiam operatur, probatio fidei, tentatio, afflictio.*

4. *Patientia autem opus perfectum: Patientes, mansueti consequuntur quæ volunt. Beati mites, quoniam ipsi possidebunt terram. Matth. 5. v. 4. Contra impatientes, festini, præcipientes omnia perturbant. In omnibus artibus mora, & quieto ingenio opus est, ut quod sit perfectum, prodeat in humana vita magis. Habet. Alij habeat ἐχέρω, quæ lectio cum sequentibus. ut suis perfecti & integri, in nullo deficientes, satis conuenit. Qui caret sapientia, petat à Deo.*

5. *Si quis autem vestrum indiget sapientia, postulet à Deo, qui dat omnibus affluenter, & non improperat, & dabitur ei. Græcè ἀπλᾶς simpliciter, candido animo, noster legit ἀσπῶος.*

6. *Postulet autem in fide. i. cum fiducia. Nihil hæsitans, aut de Dei potentia, aut de consecutione eius quod postulat. qui enim hæsitat, similis est fluctui maris, qui à vento mouetur, & circumferitur.*

7. *Non ergo aestimet homo ille quòd accipiat, aliquid à Domino.*

8. *Vir duplex animo, inconstans est in omnibus viis suis. Sic hæsitantem vocat, qui in animo varias cogitationes versat, iam credit, iam diffidit. Is inconstans est, in duas partes claudicat.*

9. *Glorietur autem frater humilis. i. pauper, in exaltatione sua, si quid boni habet, id consideret, ne mœrore opprimatur, & fiat pusillanimis. Contrà diues, ne superbiat.*

10. *Diues autem in humilitate sua, quæ illi desunt, ea consideret. Vita vt bilanx est, ex bonis & malis constat: vt sit æquabilis in eam partem propendere debemus, quæ leuior esse videtur: quoniam sicut flos fœni est diues, citò arefcit, transibit, id consideret.*

11. *Exortus est enim Sol cum ardore, & arefcit fœnum, & flos eius decidit, & decor vultus eius deperit. Vox, vultus, redundat ex Hebr. proprietate, perinde est, ac si dicas: Decor eius deperit, pro, deperibit, præteritum pro futuro, vt conueniat cum superiori verbo, transibit. Ita diues in iueneribus suis. Syr. comestationibus suis, marcescet, sic Græ. In præfenti, Syr. & Got.*

12. *Beatus vir qui suffert tentationem; quoniam cum probatus fuerit, accipiet coronam vitæ, quam repromisit Deus diligentibus se.*

13. *Nemo cum tentatur, dicat quoniam à Deo tentatur: Deus enim intentator malorum est: ideò nemo dicat se à Deo tentari. Vox Græca passiuè sumi potest. q. d. Deus intentatus est. i. nec tentatur, nec tentat in malum. Potest actiuè, vt interpret sumpfit, eritque sensus, Deus intentator malorum. i. ad malum non tentat. Sicque quod sequitur: ipse autem neminem tentat, erit repetitio, aut prioris verbi explicatio maior. Porro hîc tentatio pro suggestionem mala sumitur. A quo ergo tentatur quisque?*

14. *Vnusquisque verò tentatur à concupiscentia sua, tentat etiam diabolus, sed mota concupiscentia. Abstractus, trahit sua quemque voluptas. Et illeclus, perinde est: voluptas trahit & allicit.*

15. *Deinde concupiscentia cum conceperit. i. ad consensum traxerit, in eo est peccatum. parit peccatum*

catum: peccatum verò cum consummatum fuerit, generat mortem.

16. Nolite itaque errare fratres mei dilectissimi.

17. Omne datum optimum, & omne donum perfectum desursum est descendens à Patre luminum, apud quem non est transmutatio, non tentat Deus in malum, non est auctor peccati, sed potiùs bonum confert omne, nec in eo mutatio est in hoc. s. Nec vicissitudinis obumbratio. i. mutationis umbra, suspicio, imago. Græc. ἡ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ. In quo fortassis alludit ad mutationem umbrarum cum sol discurrit per tropicos, quod in Deo non est. ἡ ἀπὸ τοῦ οὐρανοῦ mutationem & conuersionem significat.

18. Voluntariè enim genuit nos, non necessitate. Ecce datum bonum, quod Deus contulit. Verbo veritatis. s. Euangelio genuit nos spiritu. Vt finis initium aliquod creature eius. Græc. primitiæ creaturarum. i. præcipui inter alias creaturas.

19. Scitis fratres mei dilectissimi, supple verum esse, quod dixi de donis Dei. Sit autem omnis homo. Nouum præceptum de linguæ modératione. Nolter Græcè legit ἵσῃ, scitis nunc ὡς. Itaque propterea, vt cum superioribus, quæ de donis Dei dixit, connectat sequentia de lingua. Sed non est opus, neque cohærent. Velox ad audiendum; tardus autem ad loquendum, & tardus ad iram. Natura homini duas aures dedit, vnicam linguam, vt faciliùs audiamus, quàm loquamur. Silentio colitur Deus, id Harpocrates significabat pictus in templorum aditu digito ori imposito. psalm. etiam 64. v. 2. vbi nos. Te decet hymnus Deus in Sion, Hebraicè, Tibi silentium laus Deus in Sion. Plura Ang. Polic. in Miscellaneis cap. 83. Porro ex loquacitate rixæ concitantur, ideò

ait, Tardus autem ad loquendū, & tardus ad iram.

21. *Propter quod abiicientes omnem immunditiam, & abundantiam malitia, in mansuetudine. Viri religiosi, & Deo deuoti mansueti sunt. Suscipite infitum.* s. mente, quod iam audistis *Verbum.* i. Euangelium. Nec auditu solū, sed opere, quod potest saluare animas vestras.

22. *Estote autem factores verbi, & non auditores tantum, fallentes vosmetipsos.* Vocem, *Tantum,* Erasmus Græcè haberi negat, aut esse additam. Ego illam in omnibus Græcis cod. inuenio, in Syriaco etiam.

23. *Quia si quis auditor est verbi, & non factor: hic comparabitur viro consideranti.* In eo speculi similitudo, quod ille qui se in speculo videt, statim obliuiscitur qualis sit facies visa, sic qui audit verbum, videt quòd factò opus sit, quòd si non faciat, videtur oblitus eius quod vidit. Aut sic qui nāuos in speculo videt, & non detergit, eorum oblitus videtur, sic qui vitæ sordes videt in verbo, si mores non mutat, verbi & sordium oblitus videtur. *vultum naturitatis sue in speculo:* pro vultu natiuo & naturali.

24. *Considerauit enim se, & abiit, & statim oblitus est qualis fuerit.*

25. *Qui autem perspexerit in legem perfectam libertatis, & permanserit in ea, non auditor obliuiosus factus, sed factor operis: hic beatus in facto suo erit.* Sic Goth. siue quæ libertatis, vt est Græc. sic lege non, vt est in plerisque cod. *In lege,* aut in legem perfectæ libertatis. Vocatur autem lex libertatis; quia liberat à peccato, & seruitute legis veteris. *Perspexerit.* s. attentè, propius, id παραύψας, significat.

26. Si quis autem putat se religiosum esse, non refrenans linguam suam, sed seducens cor suum, huius vana est religio.

27. Religio munda & immaculata apud Deum, & Patrem, hac est: Visitare pupillos, & viduas in tribulatione eorum, & immaculatum se custodire ab hoc seculo. Cyr. oratione. i. festorum pro *Sproucia*. i. religione, legit *vn̄s̄ eia*. i. ieiunium. Putauit comites ieiunij h̄ic describi.

CAPVT II.

FRatres mei nolite in personarum acceptione. Non vult diuitem pauperi præferri. Habere fidem Domini, non putate id esse fidei consonum. Gloria. i. fidem gloriæ. Vna dictio repetenda est, vt Can. 4. v. 5. Duo vbera tua sicut duo hinnuli. i. sicut vbera duorum hinnulorum, quæ s. duo hinnuli fugiunt. Sic totum versum ordino: Nolite fidem Christi habere. i. putare esse fidem gloriæ, nempe externæ. i. fidem Christi accommodari ad gloriam hominum in personarum acceptione. i. accipiendo personas.

2. Etenim si introierit in conuentum vestrum. i. Ecclesiam, vir aureum annulum habens in veste candida: ornatus & diues. introierit autem & pauper in sordido habitu:

3. Et intendatis in eum qui indutus est veste præclara; & dixeritis ei: Si dixeritis, Tu sede h̄ic bene. i. in primo loco. pauperi autem dicatis: Tu sta illic, aut sede sub scabello pedum meorum. i. infimo loco. Dicat aliquis, an non semper id fit, vt diues præferatur inopi, August. epist. 29. hoc refert ad æstima-

mationem internam, qua diues pauperi præferti non debet, aut ad eos qui sunt in dignitate constituti, vt Episcopi, inter quos in sedendo non habetur ratio diuitiarum, sed ordinationis, aut gradus. Nec presbyter diues præfertur Episcopo pauperi.

4. *Nónne iudicatis apud vosmetipsos. i. vestra auctoritate iudicium de aliis facitis iniquum, vti proximè declarant. Græc. nónne iudicati estis, & condemnati in vobis ipsis. Et facti estis iudices cogitationum iniquarum?* pro, quod facti estis iudices cogitationum iniquarum. i. iniqui. Noster pro, *diu xei dñe* iudicati estis, legit *sgne i vte*, iudicatis. Sententia non discrepat.

5. *Audite fratres mei dilectissimi, nónne Deus elegit pauperes in hoc mundo, diuites in fide, & heredes regni, quod repromisit Deus diligentibus?*

6. *Vos autem exhonorastis pauperem. Nónne diuites per potentiam opprimunt vos: & ipsi. s. diuites, trahunt vos. i. pauperes. ad iudicia? s. iniuria vos opprimentes.*

7. *Nónne ipsi blasphemant bonum nomen, quod inuocatum est super vos? i. Dei nomen efficiunt, vt blasphemetur à Gentibus, dum vident inter fideles lites & dissidia esse. Iuxta id quod Paulus accusauit. i. ad Cor. 6. Non hic Iacobus de diuitibus infidelibus loquitur, vt quidam putant, sed de fidelibus: nam infideles in Ecclesiam non ingrediebantur.*

8. *Si tamen legem perficitis regalem secundum Scripturas. i. Dei, vt Syr. Quæ lex iubet, vt proximum diligamus. Quod si personas accipimus, legem eam violamus, quæ omnes exæquat. Diliges proximum tuum sicut teipsum: benefacis:*

9. Si autem personas accipitis, peccatum operamini, red argui à lege quasi transgressores.

10. Quicumque autem totam legem seruauerit, offendat autem in vno. Qui furatur non proinde est adulter. Sed factus est omnium reus: quia ac si totam violasset, excluditur à regno. Aut quia acceptor personarum, de quo agit, in charitatem impingit, quæ caput est, & summa totius legis. Sic loquimini, sic facite, sic vos gerite quasi reddituri rationem, factus est omnium reus.

11. Qui enim dixit: Non mœchaberis: dixit &: Non occides. Quòd si non mœchaberis, occides autem, factus es transgressor legis.

12. Sic loquimini, & sic facite, sicut per legem libertatis. i. iuxta legem Euangelicam. Incipientes iudicari, siue iudicandi μέλλοντες κείναι. Quòd si iudicandi estis, illud aduertite.

13. Iudicium enim sine misericordia contra immisericordes fiet. illi, qui non fecit misericordiam: Totum hoc, & quod de acceptione personarum dixit, ad pauperum commendationem spectat, Superexaltati autem misericordia iudicium, quidam legunt superexultat: quia Græc. est κατακαυχῆθαι, sensus: misericordia iudicio superior est, non illud timet. Beati misericordes, quoniam ipsi misericordiam consequentur, nempe in iudicio. Aut misericordia in Deo iudicio & iustitia maior est, sæpiùs ea utitur, Miserationes eius super omnia opera eius psal. 134. v. 9.

14. Quid proderit, fratres mei, si fidem quis dicat se habere, opera autem non habeat? Numquid poterit fides saluare eum?

15. Si autem frater & soror nudi sint, & indigeant victu quotidiano.

16. Dicat

16. Dicat. autem aliquis ex vobis illis: *Ite in pace, caesefacimini & saturamini: non dederitis autem eis, qua necessaria sunt corpori, quid proderit?*

17. Sic & fides, si non habeat opera, mortua est in semetipsa. Similitudo in hoc est: sicut qui fratri saturare dicit, nec illi cibum porrigit, nihil facit, sic nec fides prodest sine operibus.

18. Sed dicit quis. Demonstrat nouo argumento fidem sine operibus non prodesse. Tu fidem habes, & ego opera habeo, loquitur qui opera habet: *Ostende mihi fidem tuam sine operibus: & ego ostendam tibi ex operibus fidem meam.* q. d. non poteris: quia fides est intra animam. Græc. ostende mihi ex operibus ἐκ τῶν ἔργων, sed eodem redit. q. d. ostende ex operibus fidem: sed non potes, quia nulla habes. Syr. vt noster legit sine operibus, argumento lectionem Græcam esse vitiosam. Et facillè ex ἐκ τῶν facere ἐκ τῶν.

19. Tu credis quoniam vnus est Deus: bene facis: nouum argumentum. & demones credunt, nec illis prodest; & contremiscunt. id est, nihilominus puniuntur.

20. Vis autem scire ô homo inanis: quoniam fides sine operibus mortua est?

21. Abraham pater noster, nonne ex operibus iustificatus est, offerens Isaac filium suum, super altare?

22. Vides quoniam fides cooperabatur operibus illius: & ex operibus fides consummata est? Dixerat Paulus Abraham iustificatum ex fide. Quidam iis verbis abutebantur, vti nunc hæretici, supplet id D. Iacobus, ait, non ex sola fide iustificatum, sed accessisse opera.

23. Et suppleta est Scriptura, dicens: *Credidit Abraham Deo, & reputatum est illi ad iustitiam, & ami-*

cus Dei appellatus est.

24. Videtis quoniam ex operibus iustificabitur homo, & non ex fide tantum? Dixerat fidem reputatam Abrahamæ ad iustitiam; oblatione Isaac suppletum est, quod ibi deerat, nempe opera.

25. Similiter & Rahab meretrix, nonne ex operibus iustificata est. An fuerit scortum, aliis locis est dictum: suscipiens nuncios, & alia via etiens. Syr. exploratores.

26. Sicut enim corpus sine spiritu mortuum est, ita & fides sine operibus mortua est. i. inutilis, ut corpus sine anima, sed vera fides.

CAPVT. III.

Nolite plures magistri fieri fratres mei, Ambitionem cohibet, ne quis se ingerat ad officium docendi. Alioqui se Paulus Doctorem Gentium vocat. Scientes quoniam maius iudicium sumitis. Magistri si delinquant, grauius quam alij punientur. Omnes enim offendimus lingua præsertim. si quis in ea non offendit,

2. In multis enim offendimus omnes. Si quis in verbo non offendit, hic perfectus est vir. potest etiam freno circumducere totum corpus. i. omnes corporis cupiditates, ut equum freno comprimit.

3. Si autem equis fræna in ora mittimus ad consentiendum nobis. Varia lectio in cod. Latinis erat, ut Beda ait, quidam pro, si, habebant, sicut, Græci etiam hodie variant. Plerique $\dot{\iota}\delta\epsilon$, siue $\dot{\iota}\delta\epsilon$ legunt. i. ecce, ut Syr. Alij $\epsilon\dot{\iota}\delta\epsilon$, si autem ut noster. Et omne corpus illorum circumferimus. Et, videtur redundare, Et sine illa, oratio melius currit, idè quidam

codices illam expungunt, sicque legunt: si autem equis fræna in ora mittimus ad consentiendum nobis, omne corpus illorum circumferimus. Tum naues, tum

4. *Ecce & naues cum magna sint, & à venis validis minemur, seu agitentur, ἐλαυρόμυρα, circumferuntur à modico gubernaculo, ubi impetus dirigentis voluerit.*

5. *Ita & lingua modicum quidem membrum est, cum sit exigua, & magna exaltat. i. operatur. Sensus: vt frænum, etsi paruum sit, similiter gubernaculum negligi non debet, sic nec lingua, quamuis sit exigua; quia multum potest in vtramque partem. Scintilla etiam neglecta magnam sylvam solet incendere. Ecce quantus ignis quam magnam sylvam incendit!*

6. *Et lingua ignis est, concitat rixas. Vniuersitas iniquitatis. Græc. mundus perinde est. Est autem vniuersitas, quoniam instrumentum ad omnia mala, & per eam flagitia omnia suademus. Lingua constituitur in membris nostris, quæ maculat totum corpus, & inflammat rotam natiuitatis nostræ. i. à natiuitate vitam inflammant. i. totam vitam, quam rotam vocat: quoniam voluitur per ærates. Inflammata à gehenna. i. diabolo, ipsa ignis est, & à diabolo amplius inflammatur. Aut ab ardore concupiscentiæ, quæ ignis inferni instar est.*

7. *Omnis enim natura bestiarum, & volucrum, & serpentium. Bestiis omnibus ferocior est. Et cæterorum domantur, & domita sunt à natura humana: s. natura domatur. Græc. ἐπ' ἀλλων. i. marinorum. sic Syr. Iquidam etiam Latini cod. cætorum, pro qua voce aliquis fortasse substituit cæterorum, aut noster ἀλλων legit. Sicut mox:*

8. Linguam autem nullus hominum domare potest: inquietum malum, pro ἀκατάχρητον, incoercibile, noster legit ἀκατάστατον, inquietum, ut est in quibusdam Græcis cod. Roberti & Velelij. Syr. tamen incoercibile habet; plena veneno mortifero.

9. In ipsa benedicimus Deum & Patrem: & in ipsa maledicimus homines, qui ad similitudinem Dei facti sunt.

10. Ex ipso ore procedit benedictio, & maledictio. Non oportet, fratres mei, hæc ita fieri.

11. Numquid fons de eodem foramine emanat dulcem, & amaram aquam?

12. Numquid potest, fratres mei, ficus uvas facere, aut vitis ficus? Græc. & Syr. oliuas, sic etiam Goth. sola Velelij margo σάφρα, i. uvas habet. Sic neque falsa potest dulcem facere aquam. s. suam. Syr. sic nec aquæ falsæ possunt effici dulces. Græc. Sic neque ullus fons falsam & dulcem facere aquam, vitiosè haud dubium: quoniam id iam dixerat ver. 11. nec erat cur repeteret. Ergo, ut arbor fructum alterius generis ferre non potest, neque fons dulcem aquam ex se mittere & falsam: sic non debet ex eodem ore procedere benedictio & maledictio.

13. Quis sapiens & disciplinatus inter vos? Ostendat ex bona conuersatione operationem suam in mansuetudine sapientie.

14. Quod si zelum amarum habetis. i. inuidiam amaram habetis in alios, quæ amara dicitur: quia omnia fratris facta reddit amara. & contentiones sint in cordibus vestris: nolite gloriari, & mendaces esse aduersus veritatem. ne intumescatis, potius ea est occasio vos abiiciendi, ne fitis mendaces, ut solent esse contentiosi.

15. *Non est enim ista sapientia desursum descendens; sed terrena, animalis, diabolica. ista sapientia non est de cœlo, sed terrena, terræ bonis inhiat, animalis. i. carnalis, iuxta illud Pauli. 1. ad Cor. 2. vers. 14. Animalis homo non percipit quæ Dei sunt. At sapientia cœlestis.*

16. *Ubi enim zelus & contentio: ibi inconstantia, & omne opus prauum.*

17. *Quæ autem desursum est sapientia, primum quidem pudica est, deinde pacifica, modesta, suadibilis. ἐπιεικής humana, benigna, suadibilis. Bonis consentiens, plena misericordia, & fructibus bonis, non iudicans sine simulatione. Hoc Græc. non est, nec in Syr. Noster legit Græc. τὴν ἀγαθῶν οὐκ ἐκδικεῖ. Non iudicans. i. condemnans. Sine simulatione. i. sine fictione. Quidam legunt, Iudicans sine simulatione, sed malè. Græc. & Syr. reclamant.*

18. *Fructus autem iustitiæ, in pace seminatur. Dixit sapientiam cœlestem esse pacificam, nunc addit eius pacis fructum esse iustitiam, quæ seminatur. Facientibus pacem, pro, à facientibus pacem. i. à pacificis. Aut in datiuo, pacificis seminatur, illi metunt hunc fructum. Paci iustitia coniuncta est.*

CAPVT IV.

V*Nde bella & lites in vobis? Egerat de pace: nunc belli interni explicat causam. Nonne hinc? ex concupiscentiis vestris? Græc. ἐκ τῶν ἐπιθυμιῶν. i. ex voluptatibus, seu deliciis vestris, nempe ex earum appetitu, ea est concupiscentia. Bella autem ex concupiscentiis concitantur, quia sæpè appetunt contraria. quæ militant in membris vestris.*

2. *Concupiscitis, & non habetis: occiditis & zelatis: & non potestis adipisci: luigatis, & belligeratis, quorsum occiditis hinc? pro q̄o uere.* Græc. legendum *q̄o uere* inuidetis, & zelatis, Gagneius ait. Nostri tamen cod. etiam Syr. occiditis habent, quod intelligo de appetitu, cupitis alios mori, ut eorum loca teneatis. *& non habetis, propter quod non postulatis.* i. benè, idè quæ cupitis non habetis, quod verba proxima magis explicant. Petitis & non accipitis.

3. *Petitis, & non accipitis: eo quod male petatis: ut in concupiscentiis vestris insumatis.* s. substantiam vestram. Syr. ut alatis (seu consummetis) vestras concupiscentias. Goth. ut in concupiscentiis vestris consumamini. Vocem *δαναν* Græc. passiuè sumpsit, quasi ex media coniugatione.

4. *Adulteri.* Græc. additur, & adulteræ. Verùm Syr. non est. Sic iugulernt obelo ea dictio. *nescitis quia amicitia huius mundi, inimica est Dei?* Gothic. Deo. Sed non refert. Ergo amicitia mundi. i. rerum caducarum & mulierum Deo est inimica, Fortè adulteros vocat, qui relicto Deo vana & noxia sequuntur. *Quicumque ergo voluerit amicus esse seculi huius, inimicus Dei constituitur.*

5. *An putatis.* Græc. Syr. Goth. aut putatis. Sed perinde est, quia inaniter Scriptura dicit: *Vbi? verba nusquam inuenias, sententia vix. Quid dicit? Ad inuidiam concupiscit spiritus.* s. sanctus. Zelotes est consortis impatiens, non fert, ut alia amemus, quasi adulteri. *Qui habitat.* Græc. habitauit. *sancte, non nunc, quia adulteri in vobis.*

6. *Maiorem autem dat gratiam.* Ecce de Spiritu sancto loquitur. *Quibus dat maiorem gratiam? iis, qui conuertuntur, humilibus. Propter quod di-*

cit: Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam. Vnde hoc citatur? 1. Pet. 5. v. 5. totidem verba sunt, an inde sumpsit Iacobus?

7. *Subditi ergo estote Deo: resistite autem diabolo, & fugiet a vobis.*

8. *Appropinquate Deo, & appropinquabit vobis. Emundate manus. i. externa & interna opera castigate. peccatores: & purificate corda, duplices animo, supple, qui estis iniqui, seu instabiles non satis in bono constantes.*

9. *Miseri estote, & lugete, & plorate. i. affligite vos ieiunio, vigilia, aliis duris operibus: risus vester in luctum conuertatur, & gaudium in mororem.*

10. *Humiliamini in conspectu Domini, & exaltabit vos.*

11. *Nolite detrahere alterutrum fratres. Qui detrahit fratri, aut qui iudicat fratrem suum. i. condemnat, detrahit legi. Quasi non bene fecerit, verando detractionem. & iudicat legem. i. condemnas. In eo quod facis, quod tuum non est. Ad te enim spectat facere quod lex iubet. Iudex legis est legislator. Si autem iudicas legem: non es factor legis, sed iudex.*

12. *Vnus est legislator, & iudex, qui potest perdere, & liberare. Nempe Christus. Ad eum spectat de lege, & de te iudicium & de aliis. Quid tibi arrogas alienas partes?*

13. *Tu autem quis es qui iudicas proximum? Ecce nunc qui dicitis: Hodie, aut crastino ibimus in illam civitatem. Aut eamus, faciamus, mercemur, vt est Græc. Verum cod. Græci variant. Alij in subiunctiuo per ω habent, alij in futuro indicatiui per, α. Syr. in futuro legit, vt nostor. & faciemus ibi quidem annum. Græc. additur, vnum. i. morabimur anno*

anno vno: & mercabimur, & lucrum faciemus.

14. Qui ignoratis quid erit in crastino.

15. Quae est enim vita vestra? vapor est ad modicum parens, homo bulla, & deinceps exterminabitur. Græc. euaneschet, seu disparebit, ἀφαιροῦσθην. Verum quorsum hæc? Nempe, ut per vitæ breuitatem, & inconstantiam auocet à malo, & à iudicando fratres. Pro eo ut dicatis: Si Dominus voluerit; & : Si vixerimus, faciemus hoc, aut illud.

16. Nunc autem exultatis in superbis vestris. i. superbitis vestræ mortalitatis oblit. Omnis exultatio talis, maligna est.

17. Scienti igitur bonum facere, & non facienti, peccatum est illi.

CAPVT V.

Agite nunc diuites, plorate ululantes in miseris vestris, quæ aduenient vobis. Ex vitæ breuitate diuitiarum cupiditatem coercet; tum etiam ex earum inconstantia. Breui pereunt. Multis corumpuntur modis.

2. Diuitiæ vestre putrefacta sunt: & vestimenta vestra à iumentis comesta sunt.

3. Aurum & argentum vestrum aruginavit: & arugo eorum in testimonium vobis erit, & manducabit carnes vestras, arugo metallorum vitium, sed ad segetes etiam transfertur. Sicut ignis. Quidam cod. Græci hoc iungunt cum sequentibus. Sicut ignem thesaurizastis. sic Syr. & Oecum. Theaurizastis vobis iram in nouissimis diebus. Hoc Græc. non est, nec Syr. nec in Goth, sed tantum: Theaurizastis in nouissimis diebus. i. in senectute,

quod est turpius. Oecum. autem, vt noster legit.

4. *Ecce merces operariorum, qui messuerunt regiones vestras, qua fraudata est à vobis, clamat, vindictam petit fraudata merces. Et clamor eorum in aures Domini Sabaoth introiuit.* Græc. clamores in aures Dei Sabaoth introierunt.

5. *Epulati estis super terram.* Græc. deliciati estis, genio indulgistis. & in luxuriis enutristis corda vestra, in die occisionis. pro, in diem occisionis. Syr, Enutristis corpora vestra, tanquam ad diem maturationis. i. vt altilia saginantur ad esum, sic vos corda, aut corpora vestra saginatis. *Quidam eod. auctore Beda illud, In die occisionis, iungunt cum versu sequenti,*

6. *Addicistis.* i. condemnastis. Id addicere significat. Ergo die, quo decreuistis iustum occidere, illum morti addixistis. & occidistis iustum. & non restitit vobis. Hæc sunt diuitum vitia, cupiditas, deliciæ, sæuitia. Mox ad pios sermonem vertit.

7. *Patientes igitur estote fratres, usque ad aduentum Domini. Ecce agricola expectat pretiosum fructum terra.* Agricola exemplo vult fideles pati mala, & expectare laborum fructum. *Qui agricola expectat, patienter ferens donec accipiat temporaneum & serotinum.* s. imbrem, temporanea pluuia Octobri mense, serotina Aprilis. Deut. II. v. 14. & multis aliis locis.

8. *Patientes igitur estote & vos, & confirmate corda vestra: quoniam aduentus Domini appropinquauit.*

9. *Nolite ingemiscere fratres in alterutrum.* i. vnus aduersus alterutrum, ne conqueramini, & litigatis; quando aduentus Domini prope est. *Vi non iudicemini.* i. ob discordiam condemnemini; *Ecce*

iudex ante ianuam assistit.

10. Exemplum accipite fratres. Græc. fratres mei. Sanctorum exempla magnum ad pietatem momentum. Exitus mali. i. finis, quem sanctorum afflictio habuit. Laboris & patientia, Prophetas: qui locuti sunt in nomine Domini. Græc. exemplum accipite fratres mei patientiæ & longanimitatis. Goth. exem. acci. fra. laboris & patientiæ, exitus mali, & longanimitatis. s. sanctorum.

11. Ecce beatificamus eos, qui sustinuerunt. Beatitudo fuit finis, & meta malorum, quæ sunt passi. Sufferentiam Iob audistis, & finem Domini vidistis, quoniam misericors Dominus est, & miserator. Suos Deus liberat, Iobum ditavit post laborem. Christum post mortem suscitavit.

12. Ante omnia autem fratres mei, nolite iurare, Ieiuer. s. & temerè, nouum præceptum, neque per caelum, neque per terram, neque aliud quocumque iuramentum. Sit autem sermo vester: Est, est. Non non: ut non sub iudicio decidatis. Græc. ut non in hypocritism. i. simulationem & mendacium decidatis. Noster pro, ὑποκρισίου legit ἰσθὺς κείνου pro hypocriti sub iudicio. Atque Syr. sic legit: Ne sitis obnoxij iudicio. i. condemnationi.

13. Tristatur aliquis vestrum? oret. Goth. affligitur aliquis in vobis *uancō a dēi*, malè habet. *A quo animo est? psallat.* Musica malorum leuamen, sic opifices & viatores canunt. De musica multa libro nostro de spectaculis. c. 11.

14. Infirmatur quis in vobis? inducat presbyteros Ecclesia, & orent super eum, ungentes eum oleo in nomine Domini. Hinc & ex Marc. 6. vbi dicitur Apostolos oleo unxisse ægrotos, colligitur sacramentum vnctionis. Plura Mar. 6. ver. 13. *Multum enim*

876 Scholia in Epist. Iacobi Apostoli.

valet deprecatio iusti assidua, Græc. efficac.

15. Et oratio fidei saluabit infirmum, & alleuiabit eum Dominus: & si in peccatis sit, remittentur ei.

16. Conuertimini ergo alterutrum peccata vestra, & orate pro inuicem ut saluemini: multum enim valet deprecatio iusti assidua.

17. Elias homo erat similis nobis passibilis: & oratione orauit ut non plueret super terram, & non pluit annos tres, & menses sex. Græcè similibus affectionibus obnoxius orauit.

18. Et rursus orauit: & calum dedit pluuiam, & terra dedit fructum suum, fortasse edidit, ut Syr. habet ἰβλαῖστος, germinauit.

19. Fratres mei, si quis ex vobis errauerit à veritate, & conuerterit quis eum,

20. Scire debet, quoniam qui conuerti fecerit peccatorem ab errore via sua, saluabit animam eius à morte. Beda quosdam codices habere ait, animam suam, vox, αὐτῆς, vtramque interpretationem admittit. & operiet multitudinem peccatorum, aut eius, quem quis à peccato & errore conuertit, aut suorum propter bonum opus.

PETRI

PETRI
 APOSTOLI
 EPISTOLA
 PRIMA.

CAPVT PRIMVM.

PETRVS Apostolus Iesu Christi auctor epistolæ, circumcisionis Apostolus. *Electis, & Iudaismo conuersis Aduenis. i. incolis peregrinis.* Tales Iudæi erant inter Gentes non ciues. *Dispersionis Ponti, Galatia, Cappadocia, Asia, & Bithynia.* Qui erant dispersi per Pontum, Galatiam, Cappadociam, Bithyniam, quæ omnes Asiæ minoris prouinciæ, sed Asiæ addidit, vt reliquas Asiæ minoris (de ea enim loquitur) vno verbo comprehenderet.

2. *Secundum præscientiam Dei Patris. s. electis. Ad quid? In sanctificationem Spiritus, vt sanctificemini, sitis sancti, obediatis, & aspergamini non vitulorum sanguine, vt olim, sed sanguine Christi, quo remittuntur peccata. In obedientiam, & asperisionem sanguinis Iesu Christi: Gratia vobis & pax multiplicetur.*

3. *Benedictus Deus & Pater Domini nostri Iesu Christi, pro, qui est pater Domini nostri Iesu Christi, Qui secundum misericordiam suam magnam regenerauit nos in spem uitam, per resurrectionem Iesu Christi ex mortuis.* Syr. in spem uitæ. Goth. in spem uitæ æternæ, seu uiuam, i. uiuificantem.

4. *In hereditatem incorruptibilem & incontaminatam, & immarcescibilem, conseruatam in calis in uobis.*

5. *Qui in uirtute Dei custodimini per fidem in salutem, paratam reuelari in tempore nouissimo.*

6. *In quo exultabitis.* i. in æternum, ut Syr. Græc. exultatis, sed noster pro ἀγαλλιάσθε legit ἀγαλλιάσθε, quam esse veram lectionem Syr. & Velsius ostendunt. *Modicum nunc si.* Goth. etsi, sic Syr. Græc. hic pro ei, ut nunc est, legerunt εἰ καί. *Si oportet contristari in variis tentationibus: seu contristati* λυπώμενοι εἶντες. Ergo, etsi nunc contristemini, post exultabitis in cælo.

7. *Ut probatio uestra fidei multo pretiosior auro (quod per ignem probatur) inueniatur in laudem, & gloriam, & honorem, in reuelatione Iesu Christi.*

8. *Quem cum non uideritis, diligitis: in quem nunc quoque non uidentes, creditis.* Græc. non est creditis, sed sic. In quem nunc non uidentes, credentes autem; sententia eadem, noster eam vocem addidit maioris claritatis causa. *Credentes autem exultabitis lætitia inenarrabili, & glorificata:* rursus hic Græc. exultatis. Verum sequentia, lætitia, i. inenarrabili & glorificata, ostendunt non de præsentia lætitia loqui, sed futura; tum illud, reportantes finem fidei, salutem animarum.

9. *Reportantes finem fidei uestra, salutem animarum.*

10. De qua salute exquisierunt, atque scrutati sunt prophete, qui de futura in vobis gratia prophetauerunt: loquuti sunt prophetae scrutantes, quo tempore futuram esse significaret Spiritus sanctus, cum Christi mortem & gloriam illis prænunciabat. Qui non sibi. i. suo tempore, sed vobis, i. vestro tempore eam fore gloriam cognouerunt, sicut Apostoli per eundem Spiritum sanctum de caelo missum nunciarunt vobis.

11. Scrutantes in quod, vel quale tempus significaret in eis Spiritus Christi: prænuncians eas que in Christo sunt passiones, & posteriores glorias.

12. Quibus reuelatum est, quia non sibi metipsis, vobis autem ministrabam ea, que nunc nuntiata sunt vobis per eos, qui euangelizauerunt vobis, Spiritu sancto misso de caelo, in quem desiderant Angeli prospicere. s. Spiritum sanctum. Græcè εἰς αὐτόν, in quæ. s. mysteria desiderant Angeli prospicere, noster legit eis or.

13. Propter quod succincti lumbos mentis vestra, non opere tantum mundi esse debemus, sed cognitione. Sic Ioan. Apoc. i. v. 13. videt Angelum præcinctum ad mammillas vbi est cor. De quo Greg. multa 21. Moral c. 2. sobrijs perfecte sperate in eam, que offertur vobis, gratiam, in reuelationem Iesu Christi. Sic Got. significat debere nos in eam gratiam sperare, quæ continget cum Christus venerit. Græc. In reuelatione. Sicque legunt multi Latini cod. sensus idem.

14. Quasi filij obedientia, non configurati, seu conformati, addicti prioribus desideriis, prioribus ignorantia vestra desideriis.

15. Sed secundum eum, qui vocauit vos, Sanctum; & ipsi in omni conuersatione sancti sitis. i. estote san-

Et, ut est sanctus qui vocauit vos, secundum eum qui vocauit vos, & ipsi sancti fitis. Quidam cod. legunt, ut & ipsi. Sed malè.

16. *Quoniam scriptum est: Sancti eritis, quoniam ego sanctus sum.* Græc. Syr. & Goth. sancti estote. Perinde est.

17. *Et si patrem inuocatis eum, qui sine acceptione personarum iudicat secundum vniuscuiusque opus, in timore incolatus vestri tempore conuersamini, pro, quod si patrem inuocatis, qui iustus est, & reddit cuique iuxta opera sua, debetis in timore viuere. Non enim liberati estis à vanitate.*

18. *Scientes quod non corruptibilibus auro, vel argento redempti estis de vana vestra conuersatione paterna traditionis. i. veteris legis auro, sed sanguine agni.*

19. *Sed pretioso sanguine quasi agni immaculati Christi, & incontaminati.*

20. *Præcogniti quidem ante mundi constitutionem. i. prædestinati ante mundi constitutionem. Manifestati autem nouissimis temporibus propter vos. Sic vocat Christi tempora, quia post illum non est alia lex expectanda. Aut comparatione loquentis erant tempora nouissima. q. d. his nostris temporibus manifestati propter vos.*

21. *Qui per ipsum. i. eius opera. Fideles estis in Deo, pro, creditis in Deo, qui Christum suscitauit. Qui suscitauit eum à mortuis, & dedit ei gloriam, ut fides vestra & spes esset in Deo, aut in Deum, Græc. & Goth. i. facturum vobiscum, quod cum illo fecit, suscitaturum vos.*

22. *Animas vestras castificantes. i. si tamen animas vestras sanctificaueritis. In obedientia charitatis. Gr. in obedientia veritatis. i. vera. sic Syr. & Goth.*

Noster

Noster pro ἀληθείας legit ἀγάπης. Additur Græ. per spiritum. s. sanctum. In fraternitatis amore, simplici ex corde inuicem diligite attentius diligite inuicem, pro intensius ἐκτενέως intense. Gothic. perseverantes. Verbum Dei.

23. Renati non ex semine corruptibili, sed incorruptibili per verbum Dei viui, & permanentis in æternum. Verbum Dei, per quod renati estis. Secus quàm caro.

24. Quia omnis caro vt fœnum, & omnis gloria eius tamquam flos fœni: exaruit fœnum, & flos eius decidit, breui corrumpitur & cadit. Verbum manet.

25. Verbum autem Domini manet in æternum: hoc est autem verbum, quod euangelizatum est in vos.

C A P V T II.

DEponentes igitur omnem malitiam, & omnem dolum, & simulationes, & inuidias, & omnes detractiones. Exhortatur, vt rectè viuant, & proferant fructus regenerationis.

2. Sicut modò geniti infantes, rationale, sine dolo, non hæreticorum. Lac concupiscite: vt in eo crescatis in salutem, doctrinam simplicem, non subriles quæstiones, sed vt infantes molle alimentum concupiscite.

3. Si tamen gustastis quoniam dulcis est Dominus.

4. Ad quem accedentes lapidem viuum. Beda, bene viuum vocat, qui est via, veritas, & vita. Aut viuum. i. viuificantem, ab hominibus quidem reprobaturum, à Deo autem electum, & honorificatum.

5. Et ipsi tamquam lapides viui superadificamini,

domus spiritualis. i. templum. Triplex huius loci lectio. Hæc nostra, quæ & Græcorum est, & Augustini Psal. 57. Altera domos spirituales, quæ Loua. 1. ædificamini in domos spirituales. Tertia Got. in domum spiritualem, quæ & Aug. ep. 86. Beda hic tres omnes lectiones affert. Ecce pono lapidem.

6. *Propter quod continet Scriptura : Ecce pono in Sion lapidem summum angularem. i. in summo angulo pono lapidem Christum, electum, preciosum, & qui crediderit in eum, non confundetur.*

7. *Vobis igitur honor credentibus : non credentibus autem, lapis quem reprobauerunt ædificantes, hic factus est in caput anguli, hic. s. lapis honor est.*

8. *Et lapis offensionis, & petra scandali, his qui offendunt verbo, nec credunt in quo & positi sunt.*

9. *Vos autem genus electum à Deo. Regale sacerdotium, mysticè fideles omnes sunt sacerdotes offerentes hostias Deo, seque ipsos regentes quasi Reges. Gens sancta, populus acquisitionis : ut virtutes annuncietis eius, qui de tenebris vos vocauit in admirabile lumen suum. i. redemptus.*

10. *Qui aliquando non populus. i. non eratis populus Dei. Nunc autem populus Dei : qui non consecuti misericordiam, supple aliquando, nunc autem misericordiam consecuti. Sed nunc contra.*

11. *Charissimi, obsecro vos tanquam aduenas & peregrinos abstinere vos à carnalibus desideriis, que militant aduersus animam. Peregrini vrbana non curant, nec cupiunt, quam primum discessuri. Sic nos abstinere debemus ab iis quæ caro cupit.*

12. *Conuersationem inter gentes habentes bonam : ut in eo, quod detrectant de vobis tanquam de malefactoribus, obloquuntur de vobis, Goth. detrahunt.*

Ex bonis operibus vos considerantes, glorificent Deum in die visitationis. Syr. examinis. Is est dies afflictionis, cum mala ingruerint. Videntes vestram in eos benignitatem Deum laudent.

13. Subiecti igitur estote omni humanae creature propter Deum. *κτίσει* Vox hæc creaturam significat & ordinationem. sic Got. omni humanæ ordinationi. Scholia Græca magistratui, qui creatura vocatur, quia creatur ab hominibus præsertim secularis. Syr. omnibus filiis hominum. sic creatura pro homine sumitur, vt Mar. ultimo, prædicate Euangelium omni creaturæ. Sive regi, quasi præcellenti.

14. Sive ancibus. i. iudicibus, vt Syr. exponit. Tamquam a Deo missis ad vindictam malefactorum, laudem vero honorum.

15. Quia sic est voluntas Dei, vt beneficientes obmutescere faciatis imprudentium hominum ignorantiam.

16. Quasi liberi, à lege à peccato. Et non quasi velamen habentes malitiæ libertatem, sed sicut serui Dei, libertatem, vt nostri hæretici faciunt.

17. Omnes honorate: Fraternitatem diligite. i. fratres. Deum timete, Regem honorificate.

18. Serui subditi estote in omni tempore Dominis, non tantum bonis & modestis, sed vestrīs dominis. Etiam discitis. Syr. asperis. Gothic. difficilioribus, id *σκολιόις* significat.

19. Hæc est enim gratia. i. id Deo placet. Aut Euangelij gratia id vult. non liberat seruos. Si propter Dei conscientiam, i. conscientiam, quam apud Deum habere debemus, patimur iniusta, nempe heros difficiles. Sustinet quis tristitias, patiens iniustè.

20. Qua enim est gloria, si peccantes, & colaphi-

zati sufferitis ? Sed si beneficientes patienter sustine-
ris, hac est gratia apud Deum. Sic lege non gratia;
vt multi cod. habent.

21. *In hoc enim vocati estis : quia & Christus pas-
sus est pro nobis, vobis relinquens exemplum, vt sequa-
mini vestigia eius.*

22. *Qui peccatum non fecit, nec inuentus est dolus
in ore eius.* Sic Græc. Regia. sic Syr. Beda, & pleri-
que cod. Latini. At Græca Roberti nobis, nobis.
sic August. tract. 21. in Ioannem. Alij vobis, vobis.
Oecum. & duo cod. Roberti notati ad margi-
nem Græci testamenti. Got. Christus passus est
pro vobis, relinquens vobis exemplum, loci sen-
tentia aperta est.

23. *Qui cum malediceretur, non maledicebat; cum
pateretur, non comminabatur: Tradebat autem iudi-
canti se iniuste. i. in morte iudicem iniustum per-
tulit.* Got. tradebat se iudici iudicanti iniuste.
Græci cod. constanter, tradebat iudicanti iuste,
i. suam causam Deo iusto iudici seruabat. sic Aug.
tract. 21. in Ioan. se commendabat illi, qui iuste
iudicabat. Græca noster, sic legit $\alpha\pi\epsilon\delta\iota\delta\omicron\varsigma$ δὲ τοῦ
 $\kappa\rho\iota\sigma\tau\omicron\upsilon$ ἑαυτὸν ἀδίκως. Vtraque sententia congruit,
etsi diuersa.

24. *Qui peccata nostra ipse pertulit in corpore suo
super lignum: vt peccatis mortui, iustitia viuamus:
cuius limore sanati estis.*

25. *Eratis enim sicut oues errantes, sed conuersi
estis nunc ad pastorem, & episcopum animarum ve-
strarum.*

CAPVT III.

Similiter & mulieres subdita sint viris suis : vt & si qui non credunt verbo , per mulierum conuersationem , sine verbo lucrifant. Post seruos præcipit coniugatis. Ac vxores vitis suis subditas esse vult, vt si vir est infidelis, per vxoris probitatem conuertatur.

2. Considerantes in timore castam conuersationem vestram, cum considerat sanctam conuersationem vxoris, quæ in timore & humilitate est. Porro ornatum, cui mulieres in primis student, modestum esse vult. De qua re pulchra & longa disputatio Romæ habita erat apud Liuium Decad. 4. lib. 4. multa in vtramque partem argumenta.

3. Quarum non sit extrinsecus capillatura, aut circumdatio auri, aut indumenti vestimentorum cultus.

4. Sed qui absconditus est cordis homo. i. interior homo ornatur virtutibus, in incorruptibilitate quieti, & modesti spiritus. Qui, scilicet ornatus. Est in conspectu Dei locuples, id est, excellentior. Sic olim ornabant se viris subditæ.

5. Sic enim aliquando & sancta mulieres, sperantes in Deo ornabant se, subiecta propriis viris.

6. Sicut Sara obediebat Abraha dominum eum vocans. Ignatius epist. ad Antioch. Mulieres, ait, honorificent viros suos, sicut carnem suam; nec eos audeant proprio nomine vocare. Nonius Marcel. dominum ait pro marito sumi, probat ex Æneid. libro 4. illis verbis.

— Connubia nostra

Reppulit, ac dominum Æneam in regna vocauit.

Chrysoft.

Chrysof. plura in 1. ad Corinth. hom. 26. *Cuius estis filia. s. Sarae. Græc. n. eam. s. imitami. Benefacientes, & non pertinentes ullam perturbationem. Græcè terrorem. i. nulla erunt iurgia, si sic vos geratis.*

7. *Viri similiter. s. honorate vxores. Cohabitantes secundum scientiam, id est, vt qui maiori prudentia estis præditi. Plutar. in opusc. In Principe requiri doctrinam ait, Perfarum Regem præter vxorem omnes pro seruis habere. Quasi infirmiori vasculo muliebri impartientes honorem, tamquam & coheredibus. Christus secus non distinguit. Gratia vitæ. i. vitæ æternæ. Vt non impediatur orationes vestre. Hieron. contra Iouin. hunc honorem intelligit abstinentiam & separationem ad tempus, nempe: quia sequitur, vt non impediatur orationes vestre. Sic Paulus 1. ad Cor. 7. v. 5. nolite fraudare inuicem, nisi fortè ex consensu, vt vacetis orationi.*

8. *In fine autem, sic lege, non in fide, vt Bed. Lou. & plerique. Got. in summa. q. d. vt Syr. finis hic est. Denique Omnes unanimes compatientes, s. estote. Fraternalis, pro fratrum amatores. Amatores, misericordes, modesti humiles.*

9. *Non reddentes malum pro malo, nec maledictum pro maledicto, sed è contrario benedicentes; quia in hoc vocati estis, vt benedictionem hereditate possideatis.*

10. *Qui enim vult vitam diligere, & dies videre bonos, coercet linguam suam à malo, & labia eius ne loquantur dolum.*

11. *Declinet à malo, & faciat bonum: inquirat pacem, & sequatur eam.*

12. *Quia oculi Domini super iustos, & aures eius*

in preces eorum : Dei. s. patent. s. in preces eorum.
Vultus autem Domini super facientes mala. i. ira
contra facientes mala.

13. Et quis est qui vobis noceat. Quis nocebit?
Si boni amulatores fueritis. s. sectatores fueritis,
sic Got.

14. Sed & si quid patimini propter iustitiam, beati.
Timorem autem eorum ne timueritis. s. facientium
mala, ne timueritis. Et non conturbemini. Goth. &
Reg. neque conturbemini. s. propter timorem,
quem mali incutiunt.

15. Dominum autem Christum, siue Deum, vt
Græc. Sanctificate in cordibus vestris. i. portate in
cordibus. Memoria eius nunquam excidat. Parati
rationem reddere, Parati semper ad satisfactionem
omni poscenti vos rationem, de ea quæ in vobis est,
spe. Goth. de fide & spe, quæ in vobis est. Sic Be-
da legit. Syr. de spe fidei pro, de spe & fide. In
Græcis modò nulla mentio fidei, & sine ea legit
Greg. 2. part. Pastor. in fine.

16. Sed cum modestia, & timore, conscientiam ha-
bentes bonam: vt in eo, quod detrahunt vobis, con-
fundantur, qui calumniantur vestram bonam in Chri-
sto conuersationem.

17. Melius est enim benefacientes, (si voluntas Dei
velit) pati, quàm malefacientes, sic lege, vt & Got.
Græc. non est vt benefacientes, quod multi cod.
perperam habent. Christus mortuus est, vt nos
offerret Deo.

18. Quia & Christus semel pro peccatis nostris mor-
tuus est, iustus pro iniustus, vt nos offerret Deo, morti-
ficatus quidem carne, viuificatus autem spiritu, sic
Græc. multi Latini cod. mortificatos habuere.
Vtraque sententia commoda: nam & Christus

carne est mortuus, & Spiritus sancti virtute reuixit. Et nos obculit Deo carne mortificatos, anima & spiritu viuificatos.

19. *In quo.* i. insuper non solum est mortuus. Sed *Et his.* Goth. eis Syr. illis, *Qui in carcere erant.* Syr. in inferno *ܠܗܘܘܢ* Basul. Cyr. hom. fest. 12. & alibi sæpè, *ܘܢܘܨܘܢܗܘܢ ܕܢܗܘܘܢ ܕܢܘܨܘܢܗܘܢ.* Prædicauit iis, qui in inferno spiritibus. Clemens Stro. 6. non solum in limbo prædicasse Christum ait Iudæis, sed philosophis, inde qui tunc crediderunt liberasse, quod verum non est. Tangit hoc etiam Gregor. Naz. orat. 2. in Pascha, & ibi Nicetas Platonem, quia in inferno Christo prædicanti credidit, liberatum credit. *Spiritibus veniens prædicauit,* sic Græc. Syr. animantibus, Goth. spiritualibus, pro spiritibus. Lou. spiritu, & plerique cod. Latini olim habuerunt, nempe non intelligentes, quomodo spiritus in carcere essent, sic mutarunt. Goth. præterea habet: qui in carcere erant conclusi, quod in quodam Græc. cod. Robertus inuenit, sicq. Hieron. citet Isa. 54. & August. ep. 99.

20. *Qui increduli fuerant aliquando.* s. spiritus, homines. *Quando expectabant Dei patientiam,* & ea. s. abutebantur. Græcè, cum expectaret Dei patientia, vt fabricaretur arca. Syr. quando patientia Dei præcepit, vt fieret. i. non continuo eos submersit, sed expectauit, vt pœniterent. Verùm quare potius de illis, & eo tempore meminit, quam de alijs, in quo fuerunt increduli? Nimirum quoniam de baptismo agere vult, cuius figura fuit diluuium. Beda de sex ætat. in aqua baptismus significatur, in arca Ecclesia, in octo animabus resurrectio, in cuius fide baptizamur:

nam

CAPVT IV.

Christo igitur passo in carne, & vos eadem cogitatione armamini: Contendit fidelem, qui tum Christo mortuus est, & veterem hominem deposuit, non debere amplius peccare. *Quia qui passus est in carne.* Christus morte, homo spiritualiter, qui carnis cupiditatibus mortuus est. *Desit à peccatis*, non amplius peccat.

2. *Vt iam non desideris hominum.* i. carnis cupiditate. *Sed voluntati Dei*, aut voluntate, vt Goth. & plerique codices habent, *viuat quod reliquum est in carne viuat temporis.*

3. *Sufficit enim præteritum tempus ad voluntatem Gentium consummandam.* i. concupiscentias Gentium consummandum. *His qui ambulauerunt in luxuriis, desideriis, vinolentiis, comessationibus, potationibus, & illicitis idolorum cultibus.* Goth. in libidinibus, concupiscentiis & ebrietate.

4. *In quo admirantur non concurrentibus vobis in eandem luxuria confusionem, blasphemantes.* *Ἐννο* rem nouam, peregrinam & admirandam significat. Inde *Ἐννο* peregrinum ducunt & admirantur, vestram. s. ab his omnibus continentiam. Hoc verbum recurrit v. i 2. sed aliter versum.

5. *Qui reddent rationem ei, qui paratus est iudicare viuos & mortuos.*

6. *Propter hoc enim & mortuis euangelizatum est.* s. spiritualiter, peccatoribus euangelizatum est. *Vt iudicentur quidem secundum homines in carne.* i. condemnentur, moriantur secundum carnem spiritualiter. *Viuant autem secundum Deum in Spiritu.*

riu. Deo, & secundum interiorem hominem. Aut sic : Dixerat Deum paratum iudicare viuos & mortuos, nunc addit mortuis prædicasse. s. in inferno, vt cap. superiori v. 19. vt iudicentur. i. condemnentur, qui in carne vixerunt. viuant autem, qui spiritu vixerunt. sic scholia Græca, nec displicet.

7. *Omniū autem finis appropinquauit*, sic Græc. Plerique cod. Latini, appropinquabit. sed parum refert. *Estote itaque prudentes, & vigilate in orationibus.* Instare finem omniū prædicat. i. mundi finem.

8. *Ante omnia autem, mutua in vobismetipsis charitatem continuam habentes*, exhortatio est ad virtutes, in primis ad mutuū amorem. *Quia charitas operit*, Græc. operiet. *Multiūdinem peccatorum suorum remissione & fratris*, quia ea amans non videt. Amor idē cæcus pingitur.

9. *Hospitalēs inuicem sine murmuratione.*

10. *Vnusquisque sicut accepit gratiam in alterutrum illam administrantes, sicut boni dispensatores multiformis gratia Dei.*

11. *Si quis loquitur quasi sermones Dei.* s. cum timore & reuerentia. Aut sic, loquatur vt Deus, qui loquendo facit. Verbo Domini cæli firmati sunt, Gregor. 3. Pasto. c. 25. loquatur etiam ex abundantia cordis, verbum, quod à Deo accipit, sic debent concionatores. Idē additur, *Si quis ministrat.* s. iungat cum verbo opus, & illud faciat vt minister Dei, & in honorem Dei. *Tamquam ex virtute, quam administrat Deus: vt in omnibus honorificetur Deus per Iesum Christum: cui est gloria, & imperium in sæcula sæculorum; Amen, is debet esse scopus.*

12. *Charissimi, nolite peregrinari in feruore.* i. nouum peregrinum, insolens censere; *ἔπειτα* id significat. Got. expauescere, Syr. mirari, sic vers. 4. vertit noster hoc verbum, cur mutauit? Græcismus est, ergo ne miremini cum feruent tentationes, non loquitur de internis, sed de externis afflictionibus; nam sequitur, *qui ad tentationem vobis fit, quasi noui aliquid vobis contingat.*

13. *Sed communicantes Christi passionibus gaudete, ut & in reuelatione gloria eius gaudeatis exultantes.* Magnum est Christo esse similem; magnum in laboribus & molestiis solamen.

14. *Si exprobramini in nomine Christi.* i. quia Christiani estis, aut vocamini *Beati eritis.* Græcè beati. Got. beati estis, sic Syr. *Quoniam quod est honoris, gloria.* Græc. quod est gloriæ, & spiritus Dei. Deest honoris & virtutis Dei. *Et virtutis Dei, & qui est eius Spiritus, super vos requiescit.* Sic Græc. & Got. Alij requiescet, certè Lou. & Regia. *Quod* Græc. sequitur: Ab illis quidem blasphematur, à vobis autem honoratur, additium videtur, nec Syr. habet, in Goth. tamen id inuenio. Cypr. lib. 4. epist. 6. sic habet: *Quia maiestatis & virtutis Domini nomen in vobis requiescit; quod quidem secundum illos blasphematur, secundum nos autem honoratur, pro ab illis à nobis* Græc. sic *καὶ μὴ αὐτὰς βλασφημεῖται, κατὰ ὑμᾶς δ' ὁμολογεῖται*, sed *κατὰ*, pro *ἀπὸ*.

15. *Nemo autem vestrum patietur, ut homicida, aut fur, aut maledicus.* i. ne committite, vt ob delicta puniamini. *Aut alienorum appetitor.* Græc. alienorum insidiator *ἄλλοτριεπίσκοπος*. Si autem, quia Christiani, laudate Deum: *Quoniam tempus est.*

16. Si autem ut Christianus, non erubescat: glorificet autem Deum in isto nomine.
17. Quoniam tempus est ut incipiat iudicium. i. examen, aut afflictio à domo Dei. Deus ita statuit, ut primi probarentur boni ut igne aurum à domo Dei. Si autem primum à nobis: quis finis eorum, qui non credunt Dei Evangelio.
18. Et si iustus vix. i. cum labore, agrè Saluabitur, seu saluatur. Græc. Syr. & Goth. Impius & peccator ubi parebunt.
19. Itaque & hi qui patiuntur secundum voluntatem Dei, fideli Creatori commendent animas suas in beneficiis.

C A P V T V.

Seniores ergo, qui in vobis sunt, obsecro. Græc. Spresbyteros, eos alloquitur, eis gregem commendat. Obsecro ego. Consenior & testis Christi passionum. i. similia ob eum passus. Pascite gregem, non coactè: Qui & eius, que in futuro reuelanda est, gloria communicator.

2. Pascite qui in vobis est gregem Dei, providentes non coactè, sed spontaneè secundum Deum: neque turpis lucri gratia, sed voluntariè. Syr. sed toto corde. i. sincero pascite.

3. Neque ut dominantes in cleris. Principem te constituerunt, esto in illis, sicut vnus ex illis. Sed forma facti gregis ex animo. Græc. formæ, τῆς. Gregor. Nazianz. in Apol. exemplo facti gregis, quo. s. facillimè iubetur, displicet imperata correctio. Humiliamini sub Deo.

4. Et cum apparuerit princeps pastorum, percipietis immarcescibilem gloria coronam.

5. Similiter adolescentes subditi estote senioribus. Omnes autem inuicem humilitatem insinuate, quia Deus superbis resistit, humilibus autem dat gratiam.
6. Humiliamini igitur sub potenti manu Dei, ut vos exaltet in tempore visitationis. Græc. non est visitationis. Syr. in tempore congruo, id καίρος significat. Sed & quidam Græci cod. habent ὁμονοῦντος. i. visitationis, testes Robertus & Velefi. Porro tempus illud dies iudicij est.
7. Omnem sollicitudinem vestram proyicientes in eum, quoniam ipsi cura est de vobis.
8. Sobrii estote, & vigilate; quia aduersarius vester diabolus tamquam leo rugiens, circuit, quarens quem deuoret.
9. Cui resistite fortes in fide: scientes eandem passionem ei, qua in mundo est, vestra fraternitati fieri, similia. s. pati omnes fratres vestros, qui toto orbe sunt dispersi. Solatiū est miseris socios habere pœnarum.
10. Deus autem omnis gratia, qui vocauit nos in æternam suam gloriam in Christo Iesu, modicum passus ipse perficiet, confirmabit, solidabitque. Græc. ipse perficere, confirmare solidareque supple faciet. Verum alij Græci cod. in futuro indicatiui habent καταρτίσει, στερεώσει, & ἐνισχύσει, vt noster legit.
11. Ipsi gloria, & imperiū in secula seculorum. Amen.
12. Per Siluanum fidelem fratrem vobis, ut arborror, breuiter scripsi: obsecrans. & contestans, hanc esse veram gratiam Dei in qua statis.
13. Salutat vos Ecclesia, qua est in Babylone, sic Romam vocabāt ob multiplicem idolorum cultum. Colligitur etiam ex hoc, Romæ hanc epistolam esse scriptam. Soëlecta, & Marcus filius meus.
14. Salutate inuicem in osculo sancto. Gratia vobis omnibus, qui estis in Christo Iesu. Amen.

PETRI
 APOSTOLI
 EPISTOLA
 SECUNDA.

CAPVT PRIMVM.

*S*imon, aut Simeon; nomen à natiuitate Petrus, seu Cephas, nomen à Christo impositum. *Seruus & Apostolus Iesu Christi. ijs qui coaqualem. ἰσοβίτου* æqualis pretij. *Nobiscum sortiti sunt fidem*, pretium est vita æterna. Num solius fidei? non. sed *In iustitia Dei nostri, & Saluatoris Iesu Christi. i. per iustitiã nobis à Christo collatam. s. iustificationem.*
 2. *Gratia vobis, & pax adimpleatur.* Græc. multiplicetur, debent enim in nobis augeri Dei dona. *In cognitione Dei, & Christi Iesu Domini nostri. i. simul cum cognitione Dei. Ut cognoscamus.*
 3. *Quomodo omnia nobis diuina virtutis sue, pro diuina virtute sua. Græcismus pro ablatiuo. Que ad vitam & pietatem ἐν τῷ Θεῷ cultum Dei supple pertinent, vt Goth. addit, donata sunt. Donata sunt, per cognitionem eius. i. Euangelium eius qui*

vocauit nos. *Qui vocauit nos propria gloria & virtute.* Græc. per gloriam & virtutem. i. miracula gloriosa. Noster pro *ἡ* vt nunc est, legit *ἰδὲ*.

4. *Per quem.* s. Christum. Græc. per quæ. s. gloriam, & virtutem. *Maxima & pretiosa nobis promissa donauit: vt per hæc efficiamini diuina consortes natura: fugientes eius, qua in mundo est, concupiscentia corruptionem.* Beda & alij per quam. s. cognitionem nobis pretiosa donauit. Nostra lectio verior.

5. *Vos autem curam omnem subinserentes,* docet, quas virtutes habere debeant. *Ministrate,* seu suppeditate, & exhibete. *In fide vestra virtutem, in virtute autem scientiam,* cum fide virtutem aperit vitam studiosam, cum virtute scientiam. i. prudentiam iungite. Cum scientia abstinentiam *ἐγκρασίαν*, ab omnibus illicitis, continentiam. Cum patientia pietatem, seu cultum Dei, vt est Græcè.

6. *In scientia autem abstinentiam; in abstinentia autem patientiam, in patientia autem pietatem.*

7. *In pietate autem amorem fraternitatis.* i. fratrum. Cum amore fraternitatis. *In amore autem fraternitatis charitatem.* s. in Deum vt propter eum amemus fratres.

8. *Hæc enim si vobiscum adsint.* si redundat, & sic lege: Hæ enim cum vobis adsint, sic quinque cod. legunt à Lou. notati. Goth. hæ enim cum vobis præsto sint. Et superent, pro, exuberent. Non eritis vacui. *Non vacuos, nec sine fructu vos constituent in Domini nostri Iesu Christi cognitione.* i. in fide, in Euangelio.

9. *Cui enim non præsto sunt hæc, cæcus est, & manu tentans, obliuionem accipiens purgationis veterum*

rum suorum delictorum. i. non habet virtutes, quas dixi, cæcus est.

10. *Quapropter fratres magis satagite, ut per bona opera certam vestram vocationem & electionem faciatis: hac enim facientes, non peccabitis aliquando.* Græc. studete, certam vestram vocationem & electionem fieri, sed sane id per bona opera, vti noster addit, aut suppleuit, aut inuenit in aliquo codice.

11. *Sic enim abundanter ministrabitur vobis introitus in æternum regnum Domini nostri, & Salvatoris Iesu Christi.*

12. *Propter quod incipiam vos semper commonere de his: Græc. non negligam, Goth. non differam vos admonere. Et quidem scientes & confirmatos vos in præsentī veritate. Etsi noueritis ea, de quibus in præsentī ago.*

13. *Iustum autem arbitror quamdiu sum in hoc tabernaculo, suscitare vos in commonitione.*

14. *Certus quòd velox est depositio tabernaculi mei, secundum quod & Dominus noster Iesus Christus significauit mihi.*

15. *Dabo autem operam & frequenter habere vos post obitum meum, ut horum memoriam faciatis. i. curabo post mortem vestri habere memoriam, & Deum precari, ut horum recordemini, Græc. aliter: Curabo autem & semper habere vos post meum discessum horum memoriam facere, pro, & facere nempe ea sæpe inculcando. Ex lectione nostra colligitur intercessio sanctorum, ex Græca non item, tamen si inuenio scholia Græca id etiam tangere. s. his verbis sanctorum, intercessionem contineri.*

16. *Non enim doctas fabulas secuti, Lou. & Regia indo*

indoctas. Vtra verior lectio, ex Græca voce *σπορέναι*, constare non potest, quia doctas & sophisticas potest significare. Gothic. tamen commentitias habet. Significat ergo non ex fabulis docuisse Christi virtutem, seu maiestatem & præsentiam seu aduentum, sed quod suis oculis vidit in transfiguratione. *Notam fecimus vobis Domini nostri Iesu Christi virtutem & præsentiam: .j. speculatores facti illius magnitudinis.*

17. *Accipiens enim, pro accepit, vt Goth. habet. Alioqui participium non habet vnde regatur. Ergo accepit Christus gloriam & honorem voce de cælo, à Deo Patre honorem & gloriâ, voce delapsâ ad eum huiuscemodi à magnifica gloria: Hic est Filius meus dilectus, in quo mihi complacui, ipsum audite.*

18. *Et hanc vocem nos audiimus de cælo allatam, cum essemus cum ipso in monte sancto.*

19. *Et habemus firmiorem propheticum sermonem, Goth. certum comparatiuus pro positiuo. Ergo non solum oculis vidimus gloriam eius, sed quod certum est, aut certius, id prophetæ sunt testati, Cui sermoni prophetarum. Cui benefacitis attendentes, Got. intendentes *προσέχοντες*, Quasi lucerna lucenti in caliginoso loco, donec dies illucescat, & lucifer oriatur in cordibus vestris, in patria, s. vbi lucifer. i. Christus apparebit. Nunc in caligine sumus.*

20. *Hoc primum intelligentes, quòd omnis prophetia Scripturæ propria interpretatione non fit.*

21. *Non enim voluntate humana allata est aliquando prophetia: sed Spiritu sancto inspirati, locuti sunt sancti Dei homines.*

CAPVT II.

Fuerunt verò & pseudopropheta in populo, sicut & in vobis erunt magistri mendaces, vt inter Iudæos fuerunt pseudopropheta, sic ait in Ecclesia fore falsos Doctores. *Qui introducent. Goth. subintroducent. i. clam, id Græcum verbum significat. Sectas perditionis. Græc. hæreses perditionis. i. noxias. Et eum, qui emit eos, Dominum negant, superducentes sibi celere perditionem.*

2. *Et multi sequentur eorum luxurias. Græc. perditionem. Noster pro ἀπολείας, vt nunc est, legit ἀσέλγειας, aut ἀσωτίας, per quos via veritatis blasphemabitur.*

3. *Et in auaritia fictis verbis de vobis negotiabuntur, negotiabuntur. i. lucrum captabunt non aliud. Quibus, pro, quorum iam olim. Iudicium iam olim non cessat, & perditio eorum non dormitat. i. condemnatio non cessat, non est procul.*

4. *Si enim Deus Angelis peccantibus. Hyperbaton longum. Non pepercit, sed rudentibus. i. funibus. Græc. catenis caliginis in infernum detrusos tradit in iudicium seruos. s. amplius puniendos in die iudicij. Sententia non discrepat, noster Græca paulo aliter legit, Inferni detractos in tartarum tradidit cruciandos, in iudicium reseruari.*

5. *Et originali mundo, siue antiquo, vt est Græc. non pepercit. Sed octauum Noë iustitia præconem custodiuit, diluuium mundo impiorum inducens, custodiuit, sic vocat: quoniam octo tantum euaserunt.*

6. *Et ciuitates Sodomorum & Gomorrhæorum in*
cine

cinerem redigens, euerfione damnauit : exemplum eorum, qui impiè acturi sunt, ponens. q. d. si Angelis Deus non pepercit, nec mundo, nec Sodomis, multo magis falsos Doctores, & eorum sectatores puniet. Hoc enim supplendum est, vt sententia constet.

7. *Et iustum Loth oppressum à nefandorum iniuria, ac luxuriosa conuersatione eripuit, eripuit.* Græca verbis aliquantulum, sententia non discrepat.

8. *Aspectu enim, & auditu iustus erat : habitans apud eos, qui de die in diem animam iustam iniquis operibus cruciabant.*

9. *Novit Dominus pios de tentatione eripere, vt Loth, Iniquos verò in diem iudicij reseruare cruciandos. Nunc puniuntur, tunc magis, quia cum corpore.*

10. *Magis autem, seu maximè μάλιστα eos qui post carnem in concupiscentia immunditia ambulant. f. falsos Doctores : nam de iis loquitur. Qui post carnem eunt. Dominationemque contemnunt. i. iudices, audaces, sibi placentes sectas non metuntur introducere blasphemantes. Introducere Græc. non est, nec Goth. sed hoc δόξας ἢ τρέμειν. i. maiestatem (sic Got.) non metunt. f. regiam, ita sunt audaces, & præfracti, ἀυθαδέεις, pro quo noster sibi placentes non absone : nam id etiam vox illa significat, certe quod sibi placet sectantes.*

11. *Vbi Angeli fortitudine, & virtute cum sint maiores, qui sunt maiores. Non portant aduersum se. κατὰ αὐτοῦ. Græc. additur, à Domino, sic Got. Execrabile iudicium, seu blasphemum, vt est Græc. Alludit ad illud, quod in epistola Iudæ dicitur Michaëlem non fuisse ausum diabolo iudicium inferre blasphemix. Michaëlem Dominum vocat,*

cat. Verum quorsum de excellentia Angelorum, non videtur ad rem. Ideo sublata voce, à Domino, vt in Latinis cod. plerisque non est, & pro aduersum se vertendo eas siue eos, quod vos *αὐτῶν* patitur, sensus erit: Angelos cum maiores hominibus sint, non tulisse dominationes & maiestates iudices & reges execrari. i. contemnere. Neque enim aliquando eos id fecisse inuenitur. Explicatio superior loci difficilis placet: quoniam locus hic, & Iudæ epistola sibi proculdubio respondent.

12. *Hi verò velut irrationabilia pecora, naturaliter. Velut bruta. In captionem & in perniciem, supple genita, vt capiantur & occidantur. Hi inquam. In his que ignorant blasphemantes, scilicet iudices, reges, ob ea, quæ ignorant. In corruptione sua peribunt, se digna cæde peribunt, eo tendunt.*

13. *Percipientes mercedem iniustitia, voluptatem existimantes diei delicias. Goth. diurnas delicias. i. breues, momentaneas, voluptatem. i. beatitudinem putantes. Coinquinationes & macula, pro coinquinati & commaculati, vt Gothic. habet, & sic Græc. *οὐρανοὶ & μύχοι*. Delicijs affluentes, in conuiujs suis luxuriantes vobiscum. Græc. *ἐν ταῖς ἀσώτοις*, in erroribus. Noster *ἐν ταῖς ἀσώτοις* legit sic conuiuia vocantur, quod mutuū amorem foueant. Illi iis ad turpitudinē abutebantur.*

14. *Oculos habentes plenos adulterij, & incessabilis delicti. Pellicientes animas instabiles, cor exercitatum auaritia habentes, maledictionis filij.*

15. *Derelinqentes rectam viam errauerunt, secuti viam Balaam, falsi Doctores secuti sunt Balaam captantes lucrum, auaritia exercitati, vt illi metcede conductus venit, vt maledicere populo Dei.*

Dei. Num. 22. *Balaam ex Bosor, qui mercedem iniquitatis amavit. i. filius Bosor, non ex vrbe Bosor, vt Beda putauit.*

16. *Correptionem verò habuit sua vesania, seu iniquitatis, vt est Græc. ἀσέβειας, noster ἀσεβείας legit. Subiugale mutum animal, hominis voce loquens, prohibuit Propheta insipientiam. Animal Græc. non est, nec in Goth. sed suppleri potest. Ergo id animal asinus eum corripuit.*

17. *Hi sunt fontes sine aqua, & nebula turbidibus exagitata, quibus. s. hominibus. Caligo tenebrarum reseruetur. Græc. additur in æuum. i. infernus.*

18. *Superba enim vanitatis loquemes, pelliciunt in desideriis carnis luxuria eos, qui paululum. eos qui paululum. Græc. reuera Effugiunt. Goth. & Græ. effugerunt, supple eos. Qui in errore conuersantur. i. eos, qui Doctores falsos fugerant, tantillum eos pelliciunt luxuriæ illecebris, & libertatis Euangelicæ prætextu. Sic nostri hæretici faciunt,*

19. *Libertatem illis promittentes, cum ipsi serui sint corruptionis: à quo enim quis superatus est, huius & seruus est,*

20. *Si enim refugientes coinquinationes mundi. Græc. qui enim fugerunt sordes. In cognitione Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi, his rursus implicati superantur: facta sunt eis posteriora deteriora prioribus. i. per cognitionem Domini, si labantur, peius est, quam si viam iustitiæ non cognouissent,*

21. *Melius enim erat illis non cognoscere viam iustitiæ, quam post agnitionem, retrorsum conuerti ab eo, quod illis traditum est, sancto mandato.*

22. *Contingit enim eis illud veri prouerbij, quod dicitur, Canis reuersus ad suum vomitum, & Sui lota*

in volutabro luti. Hoc Prouerbiū ex c. 26. v. 11. Prouerb. citatur. Sicut canis qui reuertitur ad vomitum suum, sic imprudens, qui iterat stultitiam suam. Quod hoc disticho quidam explicauit.

ad vomitum catulus reiecta & fœda recurrit.

Dimissa imprudens ad malefacta redit.

Verum de hac re multa & eleganter Greg. 3. Pastor. c. 31. Hos similes Balaam esse ait, qui cum dixisset, moriatur anima mea morte iustorum, ad maledicendum eos recurrit, Serui qui coram hero modesti, eo absente lasciuiunt. Argumentum conuersionem non fuisse veram: nam vt boni sine noxa tentantur, ita prauī plerumque inutiliter compunguntur. Porro ex prioribus lacrymis, & peccati puluere fit cœnum, quo sus semel lota se inuoluit.

C A P V T III.

Hanc ecce vobis, charissimi, secundam scribo epistolam, seu iam scribo epistolam secundam, vt est Græc. In quibus epistolis prima & secunda. Vestram exciō in commonitione sinceram mentem. i. per commonefactionem excito synce-ram mentem.

2. Vt memores sitis eorum, quæ prædixi verborum à sanctis Prophetis, & Apostolorum vestrorum, præceptorum Domini, & Saluatoris, verborum, quæ à sanctis prophetis. s. prædicta sunt, sic Græc. Pro, verborum à sanctis Prophetis Goth. habet, verborum sanctorum prophetarum, fortassis Græc. sic quædam habuerunt, & eod. præpositio in illis non erat. Ergo memores sitis etiam præ-

M m m cepto

ceptorum ab Apostolis vestris, & à Domino latorum. Hæc est sententia, verba sunt intricata.

3. *Hoc primum scientes, quòd venient in nouissimis diebus in deceptione illusores, iuxta proprias concupiscentias ambulantes, pro, scitote quòd venient illusores, qui negent Christi secundum aduentum hoc argumento, quod omnia eodem modo se habent.*

4. *Dicentes: Vbi est promissio, aut aduentus eius? ex quo enim patres dormierunt, omnia sic perseverant ab initio creaturæ, seu creationis. κτιστος. i. ex quo mundus est conditus, nulla facta est mutatio. Nullum iudicij signum videmus.*

5. *Lateat enim eos hoc volentes. Affectata ignorantia. Quod cæli erant prius. Græc. olim. i. initio cæli & terra facta sunt ex aqua. i. ex chao. & terra, de aqua, & per aquam consistens Dei verbo. s. Dei verbo terra ex aqua & chao est facta. Sed idem de cælis intellige. Vnde colligi videtur eiusdem materiæ esse cælum & alia.*

6. *Per quæ, ille tunc mundus aqua inundatus periiit: scilicet per Deum & verbum diluuii periiit mundus.*

7. *Cæli autem, qui nunc sunt. i. quos videmus, & terra eodem verbo repositi sunt, igni reseruati in diem iudicij, & perditionis impiorum hominum. & terra seruantur igni in diem iudicij. Nempe qui ex aqua fecit, poterit ea igne comburere. Si dicas, tardat is dies.*

8. *Vnum verò hoc non lateat vos, charissimi, quia vnus dies apud Dominum sicut mille anni, & mille anni sicut dies vnus. & è contratio.*

9. *Non tardat Dominus promissionem suam, sicut quidam existimant: sed patienter agit propter vos, sed*

sed pœnitentiam malorum expectat. *Nolens aliquos perire, sed omnes ad pœnitentiam reuerti*, etiam post peccatum vult omnes homines saluos fieri.

10. *Adueniet autem dies Domini vt fur*, nobis incogitantibus vt clam, Græc. additur, in nocte. *In quo caly magno impetu transient*. i. velociter mutabuntur, nempe quoad qualitates. *Elementa verò calore soluentur, terra autem & qua in ipsa sunt opera, exurentur*. Et ne putares cœlos & terram, quoad substantiam peritura, addit, *nouos verò cœlos*. Si ergo hæc soluenda sunt, si Christus venturus, quales esse debetis?

11. *Cum igitur hæc omnia dissoluenda sunt, quales oportet vos esse in sanctis conuersationibus, & pietatibus*.

12. *Expectantes & properantes, quod dicitur, festina lentè*. Aut expectantes animo, festinantes piis operibus. *In aduentum diei Domini, per quem caly ardētes soluentur, & elemēta ignis ardore tabescent*.

13. *Nouos verò cœlos, quoad qualitatem & nouum sæculum expectamus, & nouam terram secundum promissa ipsis expectamus, in quibus iustitia habitet, nullæ fraudes, nulla scelera*.

14. *Propter quod charissimi hæc expectantes, satagite immaculati, & inuiolati ei inueniri in pace*.

15. *Et Domini nostri longanimitatem, non promissi tarditatem, sed Salutem arbitremini, seu arbitramini, vt est Græc. & in Goth. & in aliis codicibus Latinis August. epist. 46. legit: Et Domini nostri cum patientia salutem expectantes. Sicut & charissimus frater noster Paulus secundum datam sibi sapientiam scripsit vobis, scripsit vobis, sæpè enim loquitur de aduentu Domini, & de eius longanimitate*.

16. *Sicut & in omnibus epistolis loquens in eis de his: hoc redundat, ac sic ordina, scripsit vobis in omnibus epistolis. In quibus. s. epistolis, aut verbis, quoniam Græc. quibus est masculinum, epistola fœmininum, eritque relatiuum sine antecedenti, quod sæpè contingit in sacris. sunt quedam difficultia intellectu, quæ indocti & instabiles deprauant, sicut & cæteras Scripturas, ad suam ipsorum perditionem. Non est nouum hæreticos Scripturis abuti, easque deprauare.*

17. *Vos igitur fratres, seu dilecti, vt est Græc. Presciantes. i. admoniti. Custodite: Goth. caueite. Ne insipientium errore traducti, Goth. seducti, Græ. abducti, excidatis à propria firmitate. simul. s. cum aliis excidatis à fidei firmitate.*

18. *Crescite verò in gratia, & in cognitione Domini nostri, & Saluatoris Iesu Christi. Ipsi gloria & nunc & in diem æternitatis. Amen.*

IN PRIMAM
 IOANNIS
 APOSTOLI
 EPISTOLAM.

CAPVT PRIMVM.

QUOD fuit ab initio. Goth. quod erat, sic Græc. vt æternitas significetur, vt in Euāgelio. In principio erat verbum. quod audiuius, quod vidimus oculis nostris, quod perspeximus, & manus nostræ contrectauerunt, id dicit, vt maiorem auctoritatem conciliet iis, quæ dicentur. De verbo vitæ, pro, verbum vitæ. s. vidimus.

2. Et vita manifestata est, &, pro quia. Verbum alioqui inuisibile vidimus, quia vita. i. verbum manifestatum in carne est. Goth. additur nobis. & vidimus, & testamur, pro, id testamur, & annuntiamus vobis vitam eternam, qua erat apud Patrem, & apparuit nobis: id est, Verbum quod erat apud Patrem.

3. Quod vidimus, & audiuius, annuntiamus vobis, pro, quod ergo vidimus, vt est Goth. Vt & vos societatem, seu communionem. i. vitæ participes si-

tis, sicut & nos. habeatis nobiscum, & societas nostra sit cum Patre, & cum Filio eius Iesu Christo. pro, est, sic Syr. & Græc. est cum patre.

4. Et hæc scribimus vobis, ut gaudeatis, & gaudium vestrum sit plenum. Got. Hæc scribimus, ut gaudium vestrum, sic Græc. Illud gaudeatis, & non habent: & sine illo sententia constat Syr. id etiam non est.

5. Et hæc est annuntiatio. ἐπαγγελία aliis locis promissionem, hoc annuntiationem significat, quia sequitur: quam audiimus ab eo, & annuntiamus vobis: Quoniam Deus lux est, & tenebra in eo non sunt ulla. Quod enim luci commercium cum promissione? Ita ἐπαγγελία, pro ἀγγελία sumi debet. i. annuntiatione. Si dicimus societatem cum Deo habemus.

6. Si dixerimus quoniam societatem habemus cum eo, & in tenebris ambulamus, mentimur, & veritatem non facimus. cum Deo, qui est lux, tenebræ peccatorum societatem habere non possunt, neque qui in eis ambulant. Porro cum peccatores simus: nam si dixerimus, quod peccatum non habemus, ipsi nos seducimus. Quid ergo?

7. Si autem in luce ambulamus, sicut & ipse est in luce; societatem habemus ad inuicem, & sanguis Iesu Christi, Filij eius, emundat nos ab omni peccato. Deinde confessio, per quam Christi sanguis communicatur.

8. Si dixerimus quoniam peccatum non habemus; ipsi nos seducimus, & veritas in nobis non est.

9. Si confiteamur peccata nostra; primum Deo, deinde sacerdoti. Fidelis est, & iustus, ut remittat nobis peccata nostra, & emundet nos ab omni iniquitate. Promisit ergo remissionem per confessio-

nem. Vbi? Ioan. 20. v. 23. Quorum remiseritis peccata. Quòd si dicatis, non egeò confessione; peccatum non habeo.

10. Si dixerimus. Gothic. quòd si dixerimus. Syr. et si pro, quòd si dixerimus. Quoniam non peccauimus. Sic Græc. & melius quàm quod Goth. habet, non peccamus, loquitur enim de peccatis iam factis, quæ remittuntur per confessionem. mendicem facimus eum, & verbum eius non est in nobis. nam dixit: septies in die cadit iustus, Prouer. 24. v. 16.

C A P V T II.

FILIIOLI mei, hæc scribo vobis, vt non peccetis. Sed & si quis peccauerit, aduocatum habemus apud Patrem Iesum Christum iustum. orat Christus vt homo pro nobis in cælo, vt S. Thom. ait 2. 2. q. 83. art. 10. Abul. Mat. 14. q. 142. cum Orig. hom. 7. in Leu. & Cyr. lib. 11. in Ioan. c. 7. Contrà sentit Rupert. lib. de diu. offic. c. 2. Christum non orare; quia omnia in sua potestate habet. Sed præstat Christum confiteri *ωδελυτο* aduocatum. Nec ex hoc sequitur sanctos non orare pro nobis, vt August. hoc loco contra hæreticos ait: Christus est primarius aduocatus, sancti secundarij.

2. Et ipse est propitiatio pro peccatis nostris: non pro nostris autem tantum, sed etiam pro totius mundi. suo sanguine obtinuit. Oratque, cum sua pro nobis vulnera Patri ostendit. Vt miles, qui vulnera accepta Principi repræsentat, efficacius petit quàm si loqueretur.

3. Et in hoc scimus quoniam cognouimus eum, si

mandata eius obseruemus.

4. *Qui dicit se nosse eum. i. amare, & mandata eius non custodit, mendax est, & in hoc veritas non est. id ostendere debet per opera & obseruationem mandatorum.*

5. *Qui autem seruat verbum eius. i. præcepta, in hoc est charitas. vere in hoc charitas Dei perfecta est: & in hoc scimus quoniam in ipso sumus.*

6. *Qui dicit se in ipso manere, debet, sicut ille ambulauit, & ipse ambulare.*

7. *Charissimi, non mandatum nouum scribo vobis, sed mandatum vetus, quod habuistis ab initio: Mandatum vetus, est verbum quod audistis. quia olim præceptum erat, diliges proximum tuum, sed à Christo Ioan. 13. v. 24. vocatur nouum mandatum, & hîc etiam ver. 8. quoniam denuò inculcatur, quod erat antiquum, & quoniam veteris iam erant obliti.*

8. *Iterum mandatum nouum scribo vobis, quod verum est & in ipso, & in vobis, locus difficilis, si legeretur in nobis, vt Goth. habet, & duo cod. Græci Roberti, facilius esset explicatio, vt in ipso ad Christum referatur, qui præceptum dilectionis nouum vocauit loco citato, & in nobis ad ipsum Ioannem, qui id ipsum hîc dicit. quia tenebre transferunt, & verum lumen iam lucet. eius præcepti iam antiqui erant obliti, cum noua luce Euangelij rursus innouatur. Si quis meliora attulerit, gratias habeam.*

9. *Qui dicit se in luce esse, & fratrem suum odit, in tenebris est vsque adhuc.*

10. *Qui diligit fratrem suum, in lumine manet, & scandalum in eo non est, scilicet qui fratrem amat, non offenditur eius erratis, quia ea non videt,*

operit

operit amor. Ergo scandalum pro offendiculo.

11. *Qui autem odit fratrem suum, in tenebris est, & in tenebris ambulat, & nescit quò eat: quia tenebra ob-
cœcauerunt oculos eius. qui odit semper in rebus
fratris impingit, vt qui noctu ambulat. Etenim
inuisi semel etiam benefacta offendunt.*

12. *Scribo vobis filioli. s. mei. Quoniam remittun-
tur vobis peccata propter nomen eius. s. in baptismo
nomine Christi in forma expresso.*

13. *Scribo vobis patres, quoniam cognouistis eum
qui ab initio est, Deum s. & verbum, quod erat in
principio. Scribo vobis adolescentes, quoniam vicistis
malignum. Got. iuuenes. Græc. νεανιστοι.*

14. *Scribo vobis infantes, quoniam cognouistis pa-
trem. s. vestrum, ei obediendo. In quibusdam cod.
additur. v. 13. iisdem verbis etiam Græc. Syr. sed
Lou. & Rom. abstulerunt. Habent hic, & expli-
cant August. Beda, Oecum. Scribo vobis iuuenes, ij
solent de fortitudine gloriari. Ergo quoniam for-
tes estis in fide, & verbum Domini manet in vobis, &
vicistis malignum. i. diabolium.*

15. *Nolite diligere mundum, quoniam in eo est,
neque ea quæ in mundo sunt. Si quis diligit mundum,
non est charitas Patris in eo.*

16. *Quoniam omne quod est in mundo, concupiscen-
tia carnis est, per quam libidinem, ganeam, ludos
intelligit. August. omnia quæ ad mollitiem & vo-
luptatem corporis pertinent. & concupiscentia ocu-
lorum, auaritia in ornatu, & ædificiis elegancia ni-
mia, & superbia vite: quæ non est ex Patre, sed ex
mundo est. Superbia, omne genus arrogantia, fa-
stus, aliorum despectus.*

17. *Et mundus transit, & concupiscentia eius. Qui
autem facit voluntatem Dei, manet in æternum.*

18. *Filioli, nouissima hora est, tempus instat, iudicij dies. Et sicut audistis, quia Antichristus venit, in præsentem, pro, venturus est. Et nunc Antichristi multi facti sunt. q. d. verum id est, sed iam id est implerum, non vnus, sed multi venerunt. s. hæretici. Vnde scimus, quia nouissima hora est. Ex eo cognoscimus instari horam nouissimam.*

19. *Ex nobis prodierunt, hæretici prodierunt ex Ecclesia. Sed non erant ex nobis. i. ex electis. nam, si fuissent ex nobis, permansissent utique nobiscum: sed ut manifesti sint, quoniam non sunt omnes ex nobis. Goth. non erant omnes ex nobis. Syr. ut innotescat eos ex nobis non fuisse.*

20. *Sed vos unctionem habetis à Sancto, & nostis omnia. ut scios, & omnia cognoscatis.*

21. *Non scripsi vobis quasi ignorantibus veritatem, sed quasi scientibus eam: & quoniam omne mendacium ex veritate non est. i. à Deo, ei aduersatur.*

22. *Quis est mendax, nisi is qui negat, quoniam Iesus est Christus? Græc. Regia, Iesus non est Christus, Verum negatio redundat in verbo, negat, inclusa, & plerique eam expositores omitunt. Hic est Antichristus, qui negat Patrem & Filium.*

23. *Omnis qui negat Filium, nec Patrem habet: ludæos perstringit, qui negabant Christum esse Dei Filium. qui confitetur Filium, & Patrem habet. Hoc Græc. non est, sed vitio: nam Syr. id habet, & quatuor Roberti codices Græci, tum Velefius.*

24. *Vos quod audistis ab initio, in vobis permaneat. Gothic. permanet. Si in vobis permanserit quod audistis ab initio, & vos in Filio, & Patre manebitis. Verum alij cod. reclamant, nec benè sequentia coherent. q. d. si in vobis permanserit, quod audistis, in filio & patre manebitis.*

25. Et hac est repromissio, quam ipse pollicitus est nobis, vitam eternam. nempe manere in Deo, qui vita aeterna est.

26. Hac scripsi vobis de his, qui seducunt vos.

27. Et vos vntionem quam accepistis ab eo, maneat in vobis. Et non necesse habetis, vt aliquis doceat vos: sed sicut vntio eius docet vos de omnibus, & verum est, & non est mendacium. Et sicut docuit vos: manete in eo. Hoc erat in primitiua Ecclesia, vt ait Chryl. libris & magistris opus non erat ob affluentiam Spiritus sancti. In eius vntione, si permanferint, facile seductores vitabunt, vt mox ait.

28. Et nunc filioli manete in eo: vt cum apparuerit, habeamus fiduciam, & non confundamur ab eo in aduentu eius.

29. Si sciitis quoniam iustus est, scitote quoniam & omnis, qui facit iustitiam, ex ipso natus est.

CAPVT III.

Videte, aut videtis. Qualem charitatem dedit nobis Pater. i. quàm charos nos habeat, quantopere nos diligit. Vt filij Dei nominemur & sumus, illud, & sumus in plerisque Græc. cod. non est, quinque Roberti habent, sumus, sic Got. Propter hoc mundus non nouit nos. i. non habet nos gratos, quia Deum, qui est noster Pater, ignorat. quia non nouit eum.

1. Charissimi, nunc filij Dei sumus: & nondum apparuit quid erimus. Ad Col. 3, v. 3. Vita vestra abscondita est cum Christo, Scimus, pro, sed scimus, quòd similes ei erimus. quoniam cum apparuerit, similes ei erimus: quoniam videbimus eum sicuti est. In quo est
fimi

similitudo ? nempe, vt ipse Deum videt, sic nos ipsum videbimus.

3. *Et omnis qui habet hanc spem in eo, sanctificat se. i. studet vitæ probitati. Sicut & ille sanctus est.*

4. *Omnis qui facit peccatum, & iniquitatem facit : & peccatum est iniquitas. Quomodo peccatum delictum, scelus, & iniquitas differant Greg. Moral. lib. 11. cap. 21.*

5. *Et scitis quia ille apparuit vt peccata nostra tolleret, & peccatum in eo non est.*

6. *Omnis qui in eo manet, non peccat : quandiu & quatenus manet. Et qui peccat, & omnis qui peccat, non vidit eum, nec cognouit eum, notitiâ approbationis, vt Christus de peccatoribus. Non noui vos*

7. *Filioli, nemo vos seducat. Qui facit iustitiam, iustus est: sicut & ille iustus est. non qui apprehendit iustitiam Christi, vt hæretici volunt, iustus est.*

8. *Qui facit peccatum, ex diabolo est : quoniam ab initio diabolus peccat. In hoc apparuit Filius Dei, vt dissoluat opera diaboli.*

9. *Omnis qui natus est ex Deo. i. electus. Peccatum non facit. s. graue. Alioqui omnes sumus peccatores. Quod si aliquando facit, non perseverat, non sedet in cathedra pestilentiae, non inficit alios: quoniam semen ipsius in eo manet, & non potest peccare, id genus peccati, aut certè, quandiu in eo Dei semen manet. quoniam ex Deo natus est.*

10. *In hoc manifesti sunt filij Dei, & filij diaboli: Omnis qui non est iustus, non est ex Deo, & qui non diligit fratrem suum. Gor. Græc. & Syr. qui non facit iustitiam, is non est ex Deo. i. eius filius.*

11. *Quoniam hæc est annuntiatio. i. præceptum, aut Euangelij summa in eo vertitur, vt diligatis inui*

inuicem. Non sicut Cain, qui fratrem suum occidit. quam audistis ab initio, ut diligatis alterutrum.

12. Non sicut Cain, qui ex maligno erat. i. ex diabolo, ἐκ τοῦ πονηροῦ, ut in oratione Dominica; libera nos à malo, ἀπὸ τοῦ πονηροῦ, i. à diabolo. & occidit fratrem suum.

13. Nolite mirari fratres, si odit vos mundus, sicut Cain fratrem, quia opera dissimilia. Nos contra diligamus fratres, ut viuamus.

14. Nos scimus quoniam translati sumus de morte ad vitam, quoniam diligimus fratres. Qui non diligit, manet in morte.

15. Omnis qui odit fratrem suum, homicida est. Et scitis quoniam omnis homicida non habet vitam eternam in semetipso manentem. ut qui cupit mulierem, mœchatus dicitur eam in corde suo.

16. In hoc cognouimus charitatem Dei, quoniam ille animam suam pro nobis posuit: & nos debemus pro fratribus animas ponere.

17. Qui habuerit substantiam huius mundi. Græc. & Syr. non est, huius regia & Louan. abstulerunt. Tum pro substantia Græc. βίβη. i. vita, sed pro victu & aliis, quæ ad vitam pertinent, vita sumitur. & viderit fratrem suum necessitatem habere, & clauserit viscera sua ab eo: quomodo charitas Dei manet in eo?

18. Filioli mei, non diligamus verbo, neque lingua, supple tantum, ut est in Goth. vult autem simulatas amicitias vitari. sed opere & veritate. Aut pergit in eo, quod de paupere cœpit, non verbo illi subueniendum, sed opere. In hoc nouimus ex veritate vos esse.

19. In hoc cognoscimus quoniam ex veritate sumus: & in conspectu eius. s. Dei, suadebimus corda nostra.

i. confidemus, reddemus conscientiam securam
 & suo suadere, & confidere significat. Quod hic
 Græc. est, & pro eo noſter vertit suadebimus.

20. *Quoniam si reprehenderit nos cor nostrum.* Got.
 non reprehenderit. Verum omnes alij cod. refragantur. *maior est Deus corde nostro, & nouit omnia.*
 Sensus est, si cor. i. conscientia nos accusat, non poterimus coram Deo fidere: quoniam Deus maior est, & nouit omnia. Si autem

21. *Charissimi, si cor nostrum non reprehenderit nos,* neque simus nobis conscij amoris simulati, *fiduciam habemus ad Deum:* poterimus fidere, quod v. 19. dixit coram Deo, & quidquid petierimus, accipiemus.

22. *Et quidquid petierimus, accipiemus ab eo: quoniam mandata eius custodimus, & ea, qua sunt placita coram eo, facimus.*

23. *Et hoc est mandatum eius: ut credamus in Deum, sed fides charitati sit coniuncta. ut credamus in nomine filij eius Iesu Christi: & diligamus alterutrum, sicut dedit mandatum nobis. seu inuicem.* ut Got.

24. *Et qui seruat mandata eius, in illo manet, & ipse in eo: & in hoc scimus. i. coniciamus; nam euidenter non cognoscimus, quod Deus manet in nobis, sed ex coniectura: quoniam manet in nobis de Spiritu, quem dedit nobis. i. voluntate exequendi mandata, & fratres diligendi. Aut loquitur de missione visibili Spiritus sancti, quæ erat in*

primitiua Ecclesia, per quam certò sciebat se in gratia esse.

* *
 *

CAPVT IV.

Charissimi, nolite omni spiritui credere. i. doctori dicenti se habere spiritum Dei. Sed probate spiritus si ex Deo sint. i. examine spiritus, doctorum. s. Quoniam multi pseudopropheta exierunt in mundum.

2. In hoc cognoscitur, sic Syr. Græc. cognoscite *γινώσκετε*, noster legit *γινώσκοντες*. Spiritus Dei. omnis spiritus qui confitetur Iesum Christum in carne venisse, ex Deo est.

3. Et omnis spiritus, qui soluit Iesum, Græc. & Syr. & omnis qui confitetur Iesum venisse in carne. Sed perinde est. soluere Iesum est illi diuinam aut humanam naturam detrahere. Verum Græc. lectionem sequitur Cypr. lib. 2. contra Iudæos c. 7. nostram Leo epist. 10. c. 5. Socrat. histo. Trip. lib. 12. c. 4. Aug. tract. 6. legit & exponit utramque. Ex Deo non est, & hic est Antichristus, Gr. & hic (s. spiritus) est Antichristi, quam lectionem Cypr. habet. De quo audistis, aut quem audistis. Got. & Græc. Quoniam veni in presenti *ἔρχομαι*. i. venturus est. Et nunc iam in mundo est. s. heretici sunt Antichristi.

4. Vos ex Deo estis filioli, sic sæpe vocat, ut dilectionem erga eos exaggeret. Et vicistis eum. s. Antichristum. sic Regia & Loua. At Græc. Syr. Got. vicistis eus. s. pseudodoctores aut prophetas. Quoniam maior est qui in vobis est, Deus, qui in vobis est. Quam qui in mundo. s. diabolus princeps mundi. Ideo vicistis.

5. Ipsi de mundo sunt: ideo de mundo loquuntur & mundus eos audit.

6. Nos

6. *Nos ex Deo sumus. Qui nouit Deum, audit nos; qui non est ex Deo, non audit nos: in hoc cognoscimus Spiritum veritatis, cum. s. quis audit nos. Et spiritum erroris, cum quis nos non audit, nec nobis obedit. Diligamus inuicem.*

7. *Charissimi, diligamus nos inuicem: quia charitas ex Deo est: Et omnis qui diligit. s. fratrem suum (vt Goth. exprimit) ex Deo natus est, & cognoscit Deum eius filius est.*

8. *Qui non diligit, non nouit Deum, non est ei amicus. Quoniam Deus charitas est. i. non modò nos amat, sed est ipsa charitas, qui ergo non diligit, ei similis non est, neque Dei filius, neque ei amicus.*

9. *In hoc apparuit charitas Dei in nobis, quoniam filium suum unigenitum misit Deus in mundum, ut viuamus per eum.*

10. *In hoc est charitas. i. hoc est charitatis Dei erga nos argumentum. Non quasi nos dilexerimus Deum. Quòd cum eum non diligeremus. Sed quoniam ipse prior dilexit nos, vox, prior, Græc. & Syr. non est. Loua. & Regia reiecerunt ad marginem.*

11. *Charissimi, si sic Deus dilexit nos: & nos debemus alterutrum diligere.*

12. *Deum nemo vidit unquam, viuens. s. & in sua substantia. An Mosem & Paulum excipere debeamus, disputat schola, inde petatur. Sensus est, Dilectionem Dei erga nos non vidimus. Ei respondere non possumus, quem non videmus, diligamus fratres quasi eius vicarios. Si diligamus inuicem, Deus in nobis manet, & charitas eius. s. Dei. In nobis perfecta est, si diligamus inuicem. Charitatis duæ sunt partes, Dei dilectio & fratrum. Qui*

eos diligit, charitatem suis componit & perficit partibus.

13. *In hoc cognoscimus quoniam in eo manemus, & ipse in nobis: quoniam de Spiritu suo dedit nobis, repetit verbum vltimum superioris capituli, nec noua expositione eget. Plena repetitionibus hæc epistola est. Nos vidimus quod.*

14. *Et nos vidimus, & testificamur, quoniam Pater misit filium suum saluatorem mundi. i. vt esset saluator mundi.*

15. *Quisquis confessus fuerit quoniam Iesus est Filius Dei, Deus in eo manet, & ipse in Deo.*

16. *Et nos cognouimus, & credidimus charitati, quam habet Deus in nobis. Deus Charitas est: & qui manet in charitate, & Deus in eo.*

17. *In hoc. i. ad hoc. Perfecta est charitas Dei nobiscum, seu in nobis, vt Goth. Ea est vtilitas charitatis perfectæ & constantis ex amore Dei & fratrum. Vt fiduciam habeamus in die iudicij, sine timore simus in die iudicij. Quia sicut ille est, Syr. fuit. Et nos sumus in hoc mundo, vt ille iustus vt Deum & fratres dilexit, sic nos faciamus. Charitas ergo perfecta dat fiduciam, excludit timorem.*

18. *Timor non est in charitate, si perfecta est, timorem pellit. Sed perfecta charitas foras mittit timorem: quoniam timor pœnam habet, Syr. turbationem. Qui autem timet, non est perfectus in charitate. Charitas autem dulcis est & quieta.*

19. *Nos ergo diligamus Deum, quoniam Deus prior dilexit nos.*

20. *Si quis dixerit, quoniam diligo Deum: & fratrem suum oderit, mendax est. Qui enim non diligit fratrem suum quem videt, Deum, quem non videt, quomodo potest diligere? ob id v. 11. dixit, Deum ne-*

mo vidit vnquam. Ergo qui fratrem non diligit, quem videt, Deum quomodo diliget, quem non videt. Ita dilectio fratrum est ipsa dilectio Dei, quoniam in eo Deo obedimus, & frater supplet vices Dei, iuxta illud, Dixi, Deus meus es tu, quoniam bonorum meorum non eges: sanctis, qui sunt in terra, mirificaui omnes voluntates meas in eis, psalmo 135. vers. 1.

21. *Et hoc mandatura habemus à Deo: vt qui diligit Deum, diligit & fratrem suum.*

CAPVT V.

Omnis qui credit quoniam Iesus est Christus. i. Messias promissus, qui id credit fide formata. Ex Deo natus est. i. filius Dei est. Et omnis qui diligit eum qui genuit. i. Deum. Diligit & eum qui natus est ex eo. i. fratres Dei filios.

2. *In hoc cognoscimus quoniam diligimus natos Dei, cum Deum diligamus, & mandata eius faciamus, è contrario, si filios Dei diligimus, Deum diligimus, & mandata eius seruamus.*

3. *Hac est enim charitas Dei, vt mandata eius custodiamus, & mandata eius grauiam non sunt, eò pertinet, vt mandata seruentur.*

4. *Quoniam, pro, certè, profectò. Omne quod natum est ex Deo. i. filij Dei. Vincit mundum, pro, vincet mundum. i. infideles. De illis triumphabit. Et hæc est victoria, qua vincit mundum, in hoc victoria consistit. Fides nostra, contra vires omnes dilatata per vniuersum orbem. q. d. non est parum esse Dei Filium. Hoc fit per Christum.*

5. *Quis est qui vincit mundum, nisi qui credit quoniam Iesus est filius Dei?*

6. *Hic*

6. *Hic est, qui venit per aquam. s. baptisimi. Et sanguinem Iesus Christus, vt, s. baptisimo nos ablueret, sanguine redimeret. Id significarunt aqua & sanguis, quæ fluxerunt è latere Christi. Non in aqua solum, sed in aqua & sanguine. Et Spiritus est qui testificatur, Ioan. i. v. 33. Super quem videris Spiritum descendantem, ille est qui baptizat in Spiritu sancto. Quoniam Christus est veritas, Græc. & Syr. quoniam Spiritus est veritas. Iuxta nostram lectionem sensus, Christus est veritas. i. verus Messias. Iuxta Græc. ideò Spiritus testificatur, & est testis idoneus, quia veritas est. Nec solum Spiritus testificatur, & est testis idoneus, quia veritas est.*

7. *Quoniam tres sunt qui testimonium dant in cælo: Pater, Verbum, & Spiritus sanctus. Hic versus Syr. non est, nec in quibusdam Græc. cod. olim erat teste Hieronymo in prologo septem canonicarum sublatus. s. Arrianorum fraude, August. autem l. 3. contra Maximinum, Leo epist. 10. c. 5. Cyr. 14. thesauri c. 5. Beda & Oecum. hîc hunc versum non habent. sed certè Pater de Christo testimonium dedit, cum dixit, hic est filius meus dilectus. Verbum suis operibus. Spiritus sanctus in baptisimo, & cum Christus illum misit. Et hi tres unum sunt, in quibusdam Græcis cod. legitur, in vnum sunt. Sed perinde est, Gen. 2. vers. 24. Mat. 19. vers. 5. Et erunt duo in carnem vnâ, vt Græc. est, significat, & erunt duo vna caro.*

8. *Et tres sunt qui testimonium dant in terra. In quibusdam Græcis cod. non est. in terra, neque in Syr. Spiritus, aqua, & sanguis. Spiritus, quem posuit in morte; aqua & sanguis, quæ fluxerunt de latere, testantur verum esse hominem. Et hi tres*

unum sunt. In Regiis Græc. & in vulgata est sublatum. Ad Patres v. 7. adducti illud habent. Plerique Græci cod. & hi tres in vnum sunt. sed perinde est. Sunt autem vnum testificatione, vnum & idem testantur. Quod si hominibus credimus, maius est testimonium Dei.

9. *Si testimonium hominum accipimus, testimonium Dei maius est: quoniam hoc est testimonium Dei, quod maius est, quoniam testificatus est de Filio suo.* Græc. non est illud, maius est quoniam, sed sic: Hoc est testimonium Dei, quod testificatus est, consentit. Syr. sententia non discrepat. fuit autem testimonium, cum dixit, Hic est filius meus. Hic in Goth. adduntur multa quæ vt nota reliquimus.

10. *Qui credit in Filium Dei, habet testimonium Dei in se. Qui non credit Filio, mendacem facit eum: quia non credit in testimonium quod testificatus est Deus de Filio suo.*

11. *Et hoc est testimonium, quoniam vitam æternam dedit nobis Deus, pollicitus. s. est. Et hæc vita in Filio eius est. i. per filium. eius virtute est daturus, Quando id? Nempe cum dixit, hic est filius, meus dilectus, ipsum audite, vt scilicet accipiat quod in transfiguratione videtis, gloriam & vitam.*

12. *Qui habet filium, Goth. additur, Dei, hic & in proximis verbis, qui non habet filium. Verum alij cod. reclamant. Habere filium est illi obedire & credere; habet vitam: qui non habet filium, vitam non habet.*

13. *Hæc scribo vobis, vt sciatis quoniam vitam habetis æternam, qui creditis in nomine Filij Dei.*

14. *Et hæc est fiducia, quam habemus ad eum: quia*

quia quodcumque petierimus secundum voluntatem eius. i. Christi, modo illi placeant quia bona & salutaria, ea dabit. *Audit nos*, pro, audiet nos Deum cum petemus.

15. *Et scimus quia audit nos quidquid petierimus: scimus quoniam habemus petitiones quas postulamus ab eo.* quoniam impetramus quod petimus. id verba significant, quamuis intricata. Mox docet quid petere debeamus.

16. *Qui scit fratrem suum peccare peccatum non ad mortem.* si peccatum non est ad mortem, petat pro eo, si est ad mortem. *Petat, & dabitur ei vita peccanti non ad mortem. Est peccatum ad mortem: non pro illo dico ut roget quis.* Nempe si quis in peccato manifesto obiit, nec sepeliri in Ecclesia debet, aut si quis est obstinatus, & peccat in Spiritum sanctum nulla spes pœnitentiæ. Aut agit de excommunicatis, qui priuantur Ecclesiæ suffragiis.

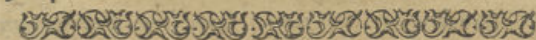
17. *Omnis iniquitas, peccatum est: & est peccatum ad mortem, repetit quod dixerat c. 3. v. 4.*

18. *Scimus quia omnis qui natus est ex Deo, non peccat. s. ad mortem: De eo peccato agit. Et quidem rarò contingit, ut electi & Filij Dei grauiter peccent. Sed generatio Dei conseruat eum, & malignus non tangit eum.*

19. *Scimus quoniam ex Deo sumus, & mundus totus in maligno positus est.*

20. *Et scimus quoniam Filius Dei venit, & dedit nobis sensum, ut cognoscamus verum Deum, & simus in vero Filio eius. Hic est verus Deus & vita aeterna.*

21. *Filioli, custodite vos à simulachris, Græc. ab idolis, Syr. ab idolorum cultu. Non agit de nostris imaginibus, neque de earum cultu.*

IN SECVNDAM

IOANNIS

APOSTOLI

EPISTOLAM.

Enior, Græc. presbyter. sic se vocat propter ætatem, aut quia erat Episcopus. sæpe Episcopi sic vocantur. Electa, aut nomen eius erat, aut quia satis nota non exprimit nomen. Diligo te & filios. Domine, & natis eius, quos ego diligo in veritate, & non ego solus, sed & omnes qui cognouerunt veritatem.

2. *Propter veritatem qua permanet in vobis. Aliqui cod. Græc. & Latini in vobis & vobiscum, & vobiscum erit in æternum.*

3. *Sit, Græc. erit. Vobiscum gratia, misericordia, pax à Deo Patre, & à Christo Iesu Filio Patris, in veritate & charita e. i. omnis felicitas futura & præsens. Hoc mando.*

4. *Gauisus sum valde, quoniã inueni de filiis tuis ambulantes in veritate, sicut mandatũ accepimus à Patre.*

5. *Et nunc rogo te domina, non tanquam mandatum nouum, scribens tibi, sed quod habuimus ab initio, ut diligamus alterutrum.*

6. *Et hæc est charitas, ut ambulemus secundum mandata eius. Hoc est enim mandatum, ut quemadmodum audistis ab initio. sc. cum Euangelium accepistis, in eo perstetis, in eo ambuletis.*

7. *Quoniam multi seductores exierunt in mundum,*

Goth.

Goth. prodierunt, Græc. ingressi sunt, noster
ἐξῆλθεν. pro εἰσῆλθεν legit. facilis mutatio. *Qui non
confitetur Iesum Christum venisse in carnem: hic est
seductor, & Antichristus.* Robert. affert cod. Græc.
qui legit; si quis non confitetur Iesum Christum
in carne venisse, hic est seductor. connexio sen-
tentia satis apta.

8. *Videte vosmetipsos, ne perdatis quæ operati estis:
sed ut mercedem plenam accipiat, commodior le-
ctio quàm Græca, vt ne perdamus quæ operati
sumus, sed accipiamus.* Verùm cod. Græc. va-
riant. Robert. quatuor affert. qui hæc verba vt
nos in secunda persona habent. *Qui secus docet
quàm accepistis.*

9. *Omnis qui recedit, & non permanet in doctrina
Christi, Deum non habet: qui permanet in doctrina,
hic & Patrem & Filium habet.*

10. *Si quis venit ad vos, & hanc doctrinam non af-
fert, nolite recipere eum in domum, nec AVE ei di-
xeritis, sic anathema.* sic Paulus, Hæreticum ho-
minem post primam & secundam correptionem
deuita, ad Tit. 3. v. 10.

11. *Qui enim dicit illi AVE, communicat operi-
bus eius malignis.*

12. *Plura habens vobis scribere, nolui per chartam
& atramentum: ante hæc verba multi cod. etiam
Got. habent, Ecce prædixi vobis, vt in die Domi-
ni non confundamini. Sed correctiores id reij-
ciunt, aut vt obelo notant, Spero enim me futu-
rum apud vos, Goth. venturum ad vos, sic Græca.
Vt gaudium vestrum plenum sit. Græc. nostrum sit
plenum.*

13. *Salutant te filij sororis tue electæ.* Goth. electæ,
Rectè si cod. alius consentiret.

IN TERTIAM
I O A N N I S
A P O S T O L I
 EPISTOLAM.

Enior Presbyter. De quo epistola superiori. Gaio charissimo, quem ego diligo in veritate. Græc. Gaio dilecto. Alij scribunt, Caio. An hic est ille Caius, ad quem extat Dionysij epistola? Pachymer in eam epistolam ait, nec ego reiicio. Vir magnus & sanctus, vt ex hac epistola constat.

2. *Charissime, de omnibus orationem facio prosperè te ingredi, & valere. i. oro vt in omnibus prospereris, Got. per omnia opto te benè agere, εὐχομαι orare significat & optare Græc. oro seu opto in omnibus te prosperè agere. Sicut prosperè agit anima tua. i. vt tua probitas meretur.*

3. *Gauius sum valde venientibus fratribus, & testimonium perhibentibus veritati tue, sicut tu in veritate ambulas.*

4. *Maiorem horum non habeo gratiam, quàm vt audiam filios meos in veritate ambulare. i. nihil mihi gratius est, Got. maius horum non habeo gaudium, sic Græc. noster pro χαρᾶν. i. gaudium, legit χαρῆν. i. gratiam. sed pro, maiorem horum, legendum, huius, vt est in aliquo Græc. cod. Summâ, singulare gaudium capio, cùm audio filios meos rectè procedere. Benefacis cum fratres recipis.*

Charissi

5. Charissime, fideliter facis, quidquid operaris in fratres, & hoc in peregrinos.

6. Qui testimonium reddiderunt charitati tue in conspectu Ecclesiae; quos, benefaciens deduces dignè Deo, ut Deo placet, iuuans illos viatico. Id significat deducere.

7. Pro nomine enim eius profecti sum, nihil accipientes à Gentibus.

8. Nos ergo, debemus suscipere huiusmodi, ut cooperatores simus veritatis.

9. Scripsissem forsitan Ecclesiae. Græc. scripsi Ecclesiae, pro ἑπαύξα noster legit, ἑπαύξα ἀν, & est electio multò aptior. Sed is, qui amat primatum gerere in eis, ambitionem inculcat. Diotrophes, sic lege, non Diotrepes, ut Loua. & Regia. Si venero, non recipit nos.

10. Propter hoc si venero, commonebo eius opera, quae facit: verbis malignis garriens in nos: & quasi non ei ista sufficiant, neque ipse suscipit fratres; & eos, qui suscipiunt, prohibet, & de Ecclesia eicit. Commonebo ὑπομνήσω, increpabo, arguam eius opera.

11. Charissime, noli imitari malum, sed quod bonum est. Qui benefacit, ex Deo est: qui malefacit, non vidit Deum. i. non nouit perfectè, & ut oportet.

12. Demetrio testimonium redditur ab omnibus, & ab ipsa veritate, sed & nos testimonium perhibemus: & nosti quoniam testimonium nostrum verum est.

13. Multa habui tibi scribere: sed nolui per atramentum & calamum scribere tibi.

14. Spero autem protinus te videre, & os ad os loquemur. Pax tibi. Salutant te amici. Saluta amicos nominatim, id est, sigillatim.

I V D Æ

APOSTOLI

EPISTOLA.

I V D Æ S, alio nomine Thaddæus, *Iesû Christi servus, frater autem Iacobi, Minoris qui & Iacobus Alphæi. his qui sunt in Deo Patre dilectis, Græc. sanctificatis. Noster pro, ἱγναρ μδρςκς ἱγναρ μδρςκς, sicque in quibusdam cod. Græc. legi Robertus notat. & Christo Iesu conseruatis, & vocatis. Got. & in Christo. i. per Christum Iesum conseruatis.*

2. *Miseriordia vobis, & pax, & charitas adimpleatur. Adimpleatur, Græc. multiplicetur. Noster pro πρσδωδςκς; legit πλποδςκς impleatur vobis misericordia & pax.*

3. *Charissimi omnem sollicitudinem faciens. i. cum ardentem scribere vobis, putavi necessarium hanc ad vos scribere: scribendi vobis de communi vestra salute, necesse habui scribere vobis: deprecans seu monens, exhortans ταραλῶν. Supercertari, seu vt alij, supercertare. ἐπαγῶνς & δαγ. i. vt certetis pro tradita sanctis. i. fidelibus fide, semel tradita sanctis fidei.*

4. *Subintroierunt enim quidam homines, qui olim clam.*

clàm. s. & occultè vt hæretici. *Præscripti sunt in hoc iudicium impij, destinati olim in hanc damnationem seu reprobam sensum. Dei nostri gratiam transferentes in luxuriam. i. Euangelij libertate ad libidinem abutentes. Et solum dominatorem & Dominum nostrum Iesum Christum negantes. i. eum qui solus est Deus & Dominus, Christum negantes, Græc. post dominatorem addunt, Deum, sed non refert. Commonere vos volo scientes omnia, quoniam Deus semel. i. priùs populum de terra Ægypti saluans secundo, pro, deinde eos, qui non crediderunt, perdidit. sic nostra litera ordinetur, vt aduerbia semel & secundo inter se respondeant. Nec refert, Deus aut Iesus dicatur populum saluasse, quia iam Verbum operabatur in humana specie, vt antiqui Patres tradunt. Nec Iudæos solum puniuit.*

5. *Commonere autem vos volo, scientes semel omnia, quoniam Iesus populum de terra Ægypti saluans, secundo eos, qui non crediderunt, perdidit.*

6. *Angelos verò qui non seruauerunt suum principatum. i. dignitatè, in qua erant conditi. Sed dereliquerunt suum domicilium cælum. In iudicium magni diei, vinculis æternis sub caligine reseruauit. Suprema diaboli punitio in iudicio extremo erit, cum in infernum, ignemque æternum mittetur. sic Petrus 2. cap. 2. vers. 4. sic Sodoma, & Gomorrha.*

7. *Sicut Sodoma, & Gomorrha, & finitima ciuitates simili modo exfornicate, & abeuntes post carnem alteram, dediti nefariæ libidini masculorum, sic seductores: facta sunt exemplum, ignis æterni pœnam sustinentes.*

8. *Similiter & hi carnem quidem maculant, dominationem*

nationem autem spernunt, iudices non curant. *Maiestatem autem blasphemant.* Reges blasphemant, sic Petr. 2. ver. 10. vbi pro, sectas, diximus Goth. habere maiestatem non malè, vt ex hoc loco perspicitur. Nec dubium has epistolas inter se respondere, & alteram ex altera explicari.

9. *Cum Michaël Archangelus cum diabolo disputans,* in Petri epistola Dominus vocatur, quia Dei personam gerebat, & eius nomine imperabat diabolo. *Altercatur de Moyfi corpore.* Hoc certamen in Scriptura non extat. Ex aliquo libro apocrypho id Iudæi sumpsit. Fortassis absconditum Mosi corpus, ne Iudæi vt Deum colerent, diabolus in publicum proferri volebat. restitit Michaël. De hoc fuisse certamen credi potest. *Non est ausus iudicium,* sententiam, supplicium *Inferre blasphemiam,* Abul. Gen. 27. q. 5. maledictionis legit, negatque diabolo rectè maledici. An verum? *Sed dixit, imperet tibi Dominus,* siue increpet te Deus, vt Hieron. legit contra Ruffinum, *ὁτι μὴ αὐτὸν,* id significat.

10. *Hi autem quæcumque quidem ignorant, blasphemant.* s. dogmata, ea blasphemant. *Quæcumque autem naturaliter, tanquam muta animalia, norunt; in his corrumpuntur.* sic ordino. Quæcumque norunt. i. peruia sunt sensui, naturaliter tanquam muta animalia, in his corrumpuntur, ventri, s. & libidini seruietes. Ita mente & corpore sunt corrupti.

11. *Va illis quia,* aut quia *in via Cain abierunt,* Goth. in viam. s. vt ille occidit fratrem, sic hi animas. *Et errore Balaam mercede effusi sunt,* Goth. & Græc. mercedis. q. d. errant propter mercedem vt Balaam. Denique lucra sectantur. *Et in contradi-*

Elione

Etione Core perierunt, vt ille Mosi restitit, sic hi suis præfectis.

12. *Hi sunt in epulis, conuiujs ἀγάταις, Suis, Gr. vestris. Macula σπιλάς legit noster. Maculæ. i. sordes modò σπιλάδες scopuli & saxa in mari, ad quæ naues franguntur. i. insidiantur aliis in conuiujs. non sincero animo ad illa eunt. conuiuantes sine timore, semetipsos pascentes, nubes sine aqua, leues vt illæ & inutiles. Quæ à ventis circumferuntur, νεφελοπόρφυαι, Regia, conferuntur. Nimirum legit νεφελοπόρφυαι, vt est in quibusdam codicibus Græcis. Arborea autumnales, quid mali in iis arboribus? Ergo φθινοπωρινά, id est, quæ autumnò sicantur propter ardore. s. æstatis, ideò sine fructu infructuosa, bis mortua, fructu & folijs spoliata, eradicata.*

13. *Fluctus feri (in nominatiuò) maris, inquieti, tumidi, despumantes suas confusiones, sidera errantia, nunquam eodem loco oriuntur, instabiles. Quibus Doctoribus falsis. s. procella tenebrarum seruata est in æternum. Græc. caligo tenebrarum in æternum manet. De his prophetauit.*

14. *Prophetauit autem & de his septimus ab Adam Enoch, dicens: August. 15. de ciuit. cap. 27. negari non posse ait Enoch scripsisse, cum id Iudas dicat. Tertul. de habitu mali, idem sentit, & librum aut à Noë seruatum, aut postea diuinitus restitutum. Appianus in Beroso suo ait eo libro duas mundi clades contineri per aquam & ignem; & in duabus illis columnis scriptum, quas à Seth posteris excitas Ioseph tradidit Antiq. lib. 1. c. 3. Verum quibus literis; nam à Mose primùm inuentas præfatione in Gen. diximus. Nempe hieroglyphicis, quæ fuerunt antiquiores, & notæ rerum. Moses literas*

litteras inuenit, quæ sunt notæ prolationis. Verùm is liber Enoch à multis sæculis periit. *Ecce venit Dominus in sanctis millibus suis*, pro, veniet Dominus, vt iudicet & puniat.

15. *Facere iudicium contra omnes impios de omnibus operibus impietatis eorum, quibus impiè egerunt, & de omnibus duris. s. verbis, quæ locuti sunt contra Deum peccatores impij. aut contra eum, vt est Græc. & in multis Latin.cod.*

16. *Hi sunt murmuratores, seu susurriones. Querulosi, pro, queruli, secundùm desideria sua ambulantes, & os eorum loquitur superba, mirantes personas quæstus causâ, adulatores, seu acceptatores personarum.*

17. *Vos autem charissimi, memores estote verborum, quæ prædicta sunt ab Apostolis Domini nostri Iesu Christi,*

18. *Qui dicebant vobis, quoniam in nouissimo tempore venient illusores, secundùm desideria sua ambulantes in impietatibus.*

19. *Hi sunt, qui segregant semetipsos, animales, hæretici, schismatici. Spiritum non habentes. s. sanctum, qui membra omnia nequit, vt spiritus in corpore nostro.*

20. *Vos autem charissimi, superadificantes vosmetipsos bonis operibus. Sanctissima vestra fidei, in Spiritu sancto orantes, alij nostræ fidei. sed Latini & Græc.cod. variant.*

21. *Vosmetipsos in dilectione Dei seruate, expectantes misericordiam Domini nostri Iesu Christi in vitam æternam.*

22. *Et hos quidem arguite. Græc. miseremini. Verùm Rober. tres cod. Græc. notat cum nostra lectione consentientes ἐπισητε, habentes. i. arguite*
iudi

iudicatos. i. cognitos, postquam eos iudicaueritis & cognoueritis.

23. *Illos verò saluate*, qui non ita prauis sunt, nec obdurati in malo, Græc. in timore seruare. s. ne cadant, *de igne rapientes. Alijs autem miseremini*, quos sanare non poteritis. *In timore*: metuentes vobis ipsis, ne in similia cadatis. *odientes & eam*, sic lege, non obedientes. Odientes maculatam tunicam, quæ, s. in baptismo candida erat. *quæ carnalis est, maculatam tunicam*. i. carnis sordibus maculata, Græc. clarius, odientes à carne maculatam tunicam.

24. *Ei autem, qui potens est vos conseruare sine peccato, & constituere ante conspectum gloriae suae immaculatos in exultatione in aduentu Domini nostri Iesu Christi*, neque Græc. est, neque in Goth. neque in cod. quibusdam Latinis. Ne in ver. quidem sequenti Græc. sunt illa verba.

25. *Soli Deo Saluatori nostro, per Iesum Christum Dominum nostrum, nec illa: gloria & magnificentia, imperium & potestas ante omne sæculum, & nunc, & in omnia sæcula sæculorum. Amen.* sed sic, *Ei autem qui potens est seruare eos (aut vos) sine peccato, & constituere ante conspectum gloriae suae immaculatos in exultatione (i. exultantes) soli sapienti saluatori nostro gloria, & magnificentia, imperium & potestas & nunc, & in omnia sæcula. Amen.*

I

Ab

Ab

Ab

Ab

Ab

Ab

Ab

Ab

Ab

Ab

Ac

Ad

Ad

Ad

Ad

INDEX RERVM NOTABILIVM

QVÆ IN HOC OPERE

AFFERVNTVR ET

explicantur.

A

A ARONIS filij qui fuerint.	788
<i>Abbas</i> pater quare dictum.	94
Abel hostiam obtulit maiorem in copia & præstantia quam Cain.	820
Abel sacrificium probavit Deus per ignem è caelo missum.	ibid.
Abraham iustificatus non ex operibus, quo sensu.	43
Abraham autè circumcissionem iustus.	45
Abraham heres est mundi per filios & per Christum.	46
Abraham pater omnium nostrum, non propagatione carnis, sed spiritus & fidei.	48
Abraham contra spem naturæ credidit in spem gratiæ.	49
Abraham immolando Isaac meruit, ut ex eodem nasceretur Christus.	484
Abraham decimarum oblatione, minorem Melchisedec se esse professus est.	758
Abrahæ fides commendatur.	828.41
Accessus ad iustitiam per fidem.	53
Adam forma Christi, quo sensu.	61
Adam nos vno peccato maculavit, Christus nos liberat ab omnibus peccatis.	62
Adhærens Domino vnus est spiritus cum eo.	251
Adolescentum vitia.	711
O o o	Ado

Index rerum.

Adoptio diuina fit in iustificatione.	97
Adoptio duplex, inchoata per gratiam, & perfecta per gloriam.	ibid.
Aduentus Domini unicuique qualis erit.	693
Aduentum iudicis quinam diligant.	720
Aduentus Christi iustis magnum adferet bonum.	734
Adulterantes verbum Dei qui dicantur.	375.387
Adulterium est supergressio.	638
Ænigma quid sit.	324
Agar serua testamentum vetus & seruile significat.	498
Agimur à spiritu, sed ita vt agamus & ipsi.	93
Allegoria & typus Saræ & Agar explicatur.	497
Altare thymiamatis fuit in Sancto, vocatur thuribulum, cur?	801
Ambulare in Scripturis quid significet.	67
Ambulare secundum carnem quid.	187.430
Ambulare secundum hominem quid.	221
Ambulare cum Deo qui dicantur.	821
Amen quid significet.	12.330.595
Amor per ignem significatur.	157
Amoris diuini erga nos immensitas.	737.704
Anathema quid.	361.463
Angelorum linguæ quæ sint.	317
Angeli quando cognouerint mysteria circa Ecclesiam.	
539	
Angeli clangendo tuba suscitabunt mortuos.	640
Angelos omnes mitti exterius, verius est.	756
Angeli cur ventis & igni comparentur.	753
Angeli ad Ecclesiam Christi nobiscum pertinent.	830
Angeli quidam ex omnibus ordinibus ceciderunt.	106
Angustiari quid.	391
Animalis homo dicitur tripliciter.	216
Animæ regina qua.	616
Animæ maritus duplex, duplicisq; proles.	74
Antichristi descriptio.	653
Antichristi sedes erit Hierosolyma, non Romæ.	ibid.
Antichristum occidet Christus.	654
Anus de quibus admonendæ.	732
Aporiari est primò indigere, secundò esse perplexum.	
391	
Apostatæ sunt contemptores & irrisores Christi & Christia	stia

Index rerum.

- stianismi. 780
 Apostoli ubi & quando ordinati sint sacerdotes. 2363
 Apostoli, bonus odor Christi. 374
 Apostolatus est summa dignitas in Ecclesia. 4
 Arca & propitiatorij descriptio. 808
 Arma Apostolorum qualia fuerint. 438
 Avaritia idolorum seruitus. 614. radix omnium malorum. 692
 Avaritia in actu completo est peccatum mortale. 53
 Aurum, argentum, lapides preciosos, ligna, ferrea, stipulam quinam superedificent. 223
 B
 Baptismus est Sacramentum illuminationis & curae. 778
 Baptizari in Christo, quid sit. 66
 Baptizari pro mortuis, quid sit. 74
 de Bartholomaei nobilitate fabula rejicitur. 4
 Bella unde orientur. 270
 Benignitas quid sit. 7
 Brauium quid proprie significet. 58
 C
 Caeli quomodo peribunt cum sint aeterni. 275
 Caelum tertium cupireum. 447
 Calus hospes Apostoli & conuentum Christianorum. 190
 Calceus militis Christiani. 62
 Carbones ignis congerere super caput inimici. 137
 Caro & sanguis quomodo regnum Dei non possidebunt. 333
 Carnis opera quae dicantur. 507
 Caro concupiscit aduersus spiritum. 506
 Caro est concupiscentia in carne residens. 500
 Carnis nomine, quandoque ipse homo, quandoque innata homini concupiscentia designatur. 72
 Castitas seruanda. 687
 Castitas roborat tam corpus quam mentem. 280
 Casus Adae & reparatio Christi inter se comparantur. 61
 Caeteriata conscientia haeticorum. 679
 O o o 2 Charitas

Index rerum.

Charitas tam increata quàm creata diffusa est in cordibus nostris.	55
Charitas est habitus cordibus nostris inharens.	56
Charitas Dei dupliciter intelligi potest.	105
Charitas Dei erga nos multùm commendatur.	107.787
Charitas Dei & Christi incomprehensibilis.	541
Charitas Christi maior quàm vt à nobis intelligi possit. ibid.	
Charitas est spiritus & anima Ecclesiæ.	547
Charitas vinculum perfectionis.	616
Charitas patiens est, quia parit patientiam.	319
Charitatis studium est vbique ædificare.	334
Cherubim vnde dicti.	502
Chirographum decreti exponitur.	609
Christiani veram circumcisionem habent.	581
Christiani docibiles Dei.	799
Christiani quo pretio empti.	251
Christi prædestinatio.	3
Christus à Patre datus, vt pro peccato ex iustitia satisfaceret.	37
Christus magis pater noster quàm Adam.	59
Christo insiti sumus vt rami arbori.	67
Christus venit in similitudine carnis peccati: non, vt omnes alij, in carne peccati.	88
Christus est filiorum Dei primogenitus ob tres rationes.	102
Christus quà homo, verè est filius Dei.	103
Christus ex Iudæis ortus.	110
Christus super omnia Deus benedictus.	ibid.
Christus Iudæis fuit lapis offensionis, cur?	121
Christus quo sensu finis legis.	124
Christum induere, quid sit.	263
Christus post mortem obtinuit exercitium dominij sui.	167
Christus quæ dona dedit,	544
Christus quomodo nqs suscepit.	173
Christus minister circumcisionis.	ibid.
Christus vocatur radix Iesse.	175
Christi crux signum victoriæ & triumphi.	203
Christi resurrectio fuit abolitio mortis.	341
Christus quomodo vocetur primitiæ dormientiũ.	343
Christi	

Index rerum.

Christi regnum est Ecclesia.	244
Christus regnum tradet Deo & Patri.	245
Christi anima gloriosa est spiritus viuificans.	352
Christus quo sensu caelestis.	ibid.
Christus imago Dei qualis.	389.600
Christus qua homo, est caput tam Angelorum quam hominum.	527
Christum discere, est discere omnes virtutes.	549
Christus est nobis vita.	569
Christus meruit sibi resurrectionem & nomen filij Dei.	540
Christus in quo & quomodo exauditus.	774
Christus didicit obedientiam, quomodo.	759
Christus in Missa principalis offerens.	787
Christus noster fideiussor.	792
Christus quomodo lucrifiat.	583
Christus est primogenitus omnis creaturæ.	600
Christus est caput Ecclesie, quo sensu.	601
Christi coram præde confessio.	693
Christus vt homo Rex regum, & Dominus dominantium.	694
Christus omnes homines vocat.	733
Christus heres vniuersorum.	749
Christus vt homo sedet ad dexteram Patris, quo sensu.	612.751.838
Christus spirituali vnctione vnctus.	754
Christus est omnium Dominus.	755
Christus qua ratione paulò minùs ab Angelis minoratus.	ibid.
Christus destruxit diabolum.	762
Christus præcurzor.	783
Christus rex iustitiæ & pacis per regem Salem significatus.	785
Christi æternitas.	786
Christus cur vulnera reseruauerit.	806
Christus oblati est vt multorum peccata portaret.	807
Christus vnica oblatione consummauit sanctificatos.	811
Christi caro per velum significata.	813
Christus consummator noster.	837
Christus promeruit nobis iustitiam.	404

Index rerum.

- Christus loco gaudij crucem elegit, & quodnam fuerit
illud gaudium. 183
sine Christi gratia nemo potest bonum facere. 183
Circumciso & præputium mysticè quid significant. 26
Circumciso in spiritu. 27
Circumciso signaculum iustitiæ in Abraham. 45
Circumciso signum fuit, non solis Iudæis, sed etiam
Gentilibus. 45
Ciuitas cælestis nobis inquirenda. 852
à *Claritate in claritatem*, quid. 386
Clinici & lectularij, qui. 347
Clinici olim dicebantur qui baptismum differebant vs-
que ad mortem. 347
Cœna Domini præcessit institutionem Eucharistiæ. 299
Cogitare secundum carnem, quid. 368
Concionator est cooperator Dei in conuersione anima-
rum. 223
Concupiscentia lege compressa vehementius inardescit. 78
Concupiscentia lex peccati. 84
Configurabimur Christo in claritate, id est, in gloria. 589
Conformitas imaginis Filij Dei, quæ dicatur. 101
Conscientia testis & iudex operum. 22
in Conscientia Deus tribunal cuique constituit, cuius. 22
Conscientia hæreticorum qualis. 1679
Conscientia bona est cor purum. 664
Consummare est gloriosum facere. 774
Contentio verborum fugienda. 708
Contentio quid. 162
Continentia est virtus generalis. 700
Conuersatio nostra in cælis est per cogitationes & per
vitam. 588
Cor purum solum est bonæ conscientie. 664
Corona iustitiæ. 179
Corpus est vas animæ. 179
Corpus est domus animæ beatæ. 179
Corpus immortale habitaculum de cælo. 397
Corpus humilitatis quodnam. 389
Corpus nostrum & anima sunt membra Christi. 39
Corpus seruituti subiiciendum. 39
Corpus animale, quid. 39
Corpus

Index rerum.

Corpus spirituale, quid.	ibid.
Corpus mortis, quod dicatur.	85
Corpus peccati, quod dicatur.	67
Corpus nostrum cur mortuum vocetur.	91
Corporalis exercitatio est lucta & exercitatio athletarum.	590
Corrupti mente sunt cupidinarii.	714
Creatura noua quæ.	516
Creaturæ gemunt dum corrumpuntur & mutantur.	97
Cretenses mendaces & malæ bestię, cur dicantur.	730
Crux Christi fons omnium benedictionum.	515
Cupiditas radix omnium malorum.	691
Cupidinarii corrupti mente. vide <i>corrupti</i> .	
Curam carnis agere quatenus liceat.	163
Cursus Pauli qualis & quantus.	719

D

D emas pœnitentia ductus ad Pauli obsequium rediit.	622.721.741
Depositum Pauli est eius apostolatus, labores, & passionis pro Christo.	303.721
Depositum est corona iustitiæ reposita apud Deum.	721
Depositi nomine doctrina sana intelligitur.	703
Deus cur vocetur <i>Dominus sabaoth</i> , id est, exercituum.	
120	
Deo honor & gloria per Christum.	345
Deus solus nouit ea quæ Dei sunt.	214
<i>Deum videre per speculum</i> , quid sit.	324
Deus omnia in omnibus, quo sensu.	346
Deus idè factus est homo, vt homo fieret Deus.	492
Deus per spem inchoatè nos confedere fecit in celestibus.	530
Deus est rex sæculorum, quo sensu.	668
Deus vult omnes saluos fieri, quo sensu.	670
Deum in hac vita nemo videre potest, quo sensu.	695.
780	
Deus est debitor iustis pro bonis operibus.	721
Dei in homines amor multis titulis admirandus.	675
in Deo ratio amandi homines, est immensa Dei bonitas, quæ se hominibus vult communicare.	729

Index rerum.

Deus in humana carne ab hominibus visus.	667
Deus solus immortalis & immutabilis.	694
Deus lux est, lucemque habitat inaccessibilem.	ibid.
Deus ignis consumens est.	846
Dei vocare est creare & facere.	49
Deo nihil placet, nisi quod suum est.	406
Deus venter quis & quibus.	588
Diaconissæ in primitiua Ecclesia.	182
Dies iudicij dies iræ.	18
Diligentibus Deum quæ sint præparata.	212
Discretio spirituum quid sit.	310
Diuitiis superbia, vti vermis pomo, innascitur.	696
Diuitiæ mundi quæ sint.	137
<i>Docere aliter</i> , quid sit.	664
Doctrinæ veritas vnde sumenda.	849
Dominari fidei, quid sit.	369
Domus Dei quæ sit.	813
Dona quæ Christus dedit, sunt dona Spiritus sancti.	544

E

E cclēsia Christianorum quatuor insignitur notis.	499
Ecclesia non potest errare in fide.	676
Ecclesia qua ratione sancta.	558
Egere gloria Dei, quid.	35
Electis omnia cooperantur in bonum.	100
Electorum victoria qualis.	106
Electionis gratia causa totius nostræ renouationis.	134
Elemosynæ præmium æternum.	428
<i>Elementa exordij sermonum Dei</i> , quæ sint.	775
Epaphras Colossensium Apostolus.	746
Episcopatus est opus arduum.	673
Episcopus debet esse instar solis.	ibid.
Episcopus debet esse quasi Angelus inter homines.	ibid.
Episcopi quomodo peccent manus citò imponendo.	687
Episcoporum virtutes.	729
Errorē in cognitione sequitur error in actione.	113
Esau sitne de numero reprobatorum.	113
Euangelij significata.	2
Euangelium suum quidnam Paulus vocet.	25. 191
Euangelium est confirmatio & obsignatio legis & Prophetarum.	39
	Fucha

Index rerum.

Eucharistia facit vt terra nobis sit cælum.	190
in Eucharistia præuia benedictio, non est ipsa consecratio.	289
Excessus mentis quid.	401
Exercitatio corporalis quæ sit.	688

F

ex Fide viuit iustus.	8
ex Fide est initium & incrementum vitæ spiritualis.	8
Fides non est ipsa iustitia.	34
Fides non est ipsa iustitia, licet pars eius sit.	53
Fides obediens.	126
Fides est donum Dei.	146. 598. 658. 837
Fides quid sit.	819
Fides est initium subsistentiæ nostræ spiritualis.	766
Fides perfecta quæ dicatur.	318
Fides quænam salutem præstet.	474
Fides in Christo.	667
Fide nihil efficacius ad ferenda aduersa.	651
<i>Fide stare</i> , quid sit.	140
Fidem irritam facere est votum infringere.	685
Fides docet credere quæ non vides.	690
Fides non ficta quæ sit.	699
Fides pro fidelitate.	719
Fide intelligimus mundum esse conditum.	931
Fidem antiquorum præpositorum retinendam argumeto probat Apostolus.	849
Fidelis templum Dei.	217
Fideles cur sancti dicantur.	245
Fidelis sermo, quis sit.	719
Filius splendor gloriæ Patris, ac proinde ab ipso procedit.	750
Filius Dei quo sensu figura Patris.	ibid.
Filius Dei portat orbem, quasi Atlas mundi.	ibid.
Filij dissidentiæ quinam sint.	519
Finis omnium operum Dei, gloria Dei.	149
<i>Firmum fundamentum Dei</i> , quid.	709
Fornicatio peccatum mortale.	848
Fructus Spiritus sancti enumerantur & exponuntur.	508
Fructus propriè tantum intelligitur in bono.	71

Index rerum.

<i>Fructificare Deo, quid sit.</i>	76
<i>Fructificare morti.</i>	ibid.
<i>Fructus iustitiæ quis.</i>	567
<i>Fundamentum alienum quodnam vocet Paulus, & quomodo non ædificauerit super illud.</i>	179

G

G alea salutis spem futurorum bonorum significat.	
562	
Galea spes salutis.	643
Galatia Asia minoris regio.	721
Gemitus inenarrabiles qui dicantur.	99
Gentes naturaliter faciunt ea quæ legis sunt, quo sensu.	21
Gentes sine gratiâ non possunt totam legem implere.	ibid.
Gentes quomodo ex non plebe factæ sint plebs Dei.	118
Gentes in fide iustitiam apprehenderunt.	120
Gloria populi Iudaici.	109
Gloria Pauli aduersus pseudoapostolos.	176
Gloria hominum est bulla, gloria Dei est solida.	510
Glôriari in Deo humilitas est.	235
Gloriandum in Domino solummodo.	435
Gloria Dei quæ sit.	149
Gratiâ, quid significet.	189
Gratiâ Dei quanti sit.	189
Gratiâ Dei mira est vis.	191
Gratiâ gratuita.	35
Gratiâ Dei quando in vacuum recepta sit.	407
Gratiâ vocantis efficacia.	476
Gratiâ gratis data.	544
Gratiâ complectitur omne genus beneficiorum Dei.	957
598	
Gratiâ nobis donata est ab æterno dupliciter.	701
Gratiâ Saluatoris quæ.	733
Gratiâ infusa vocatur vnctio.	754
Gratiâ & cognitio quam adfert lex noua qualis?	799
Gratiâ & pax quid significant.	625
Gratias agere Deo, quid.	10

Here

Index rerum.

H

H ereses omnes suggestit diabolus.	679
H eresis vt cancer serpit.	709
Hereticus nihil scit, quia verè nihil credit.	690
Heretici sunt vasa fracta & ex domo proiecta.	710
Heretici vitandi.	738.714
Hereticus quo sensu sit proprio iudicio condemnatus.	
739	
Hereditas filiorum Dei, quæ sit.	95
Hereditas nostra qualis.	738
Hodie, quid in Scripturis significet.	752.766
Hodie, est tempus vitæ, gratiæ & penitentia.	766
Homo est mendax.	29
Homo vetus, & nouus homo, qui.	67.549
Homo interior quis dicatur.	84.540
Homo dupliciter est imago Dei.	615
Homines glorificati erunt imago Filij Dei.	101
Hospitalitatis officium impendendum.	847
Humanitas, quid sit.	737

I

I acob adorauit summitatem virgæ Ioseph, & cur?	926
Idolum quid sit.	368
Idola coluerunt Philosophi.	11
Iephre filiam suam quomodo Deo obtulerit.	827
Ierusalem vnde dicta.	784
Ierusalem ciuitas sancta dicitur.	843
Iesus est nomen super omne nomen.	574
Ignorans ignorabitur, quo sensu.	337
Imago in speculo, forma speculi.	385
Immortalitas est causa æternitatis.	668
Immunitas est ratio immortalitatis in Deo.	ibid.
Impossibile, pro quo accipiatur.	779
Improprietas Christi portare, quid sit.	851
Impropria Dei quo sensu tulerit Christus.	172
Indulgentia pœnæ restantis.	372
Infermitatum vilitas.	450
Inuicem suscipere, quid sit.	173
Ire prohibitio.	551
Isaias propter libertatem in dicendo terra dissectus est.	130
Israël	

Index rerum.

Israëlitarum nomen honorabile.	109
Iudæi præcelebant Gentibus in possessione Scripturarum & eloquiorum Dei.	28
Iudæorum delictum diuitiæ mundi.	137
Iudæi illuminabuntur post Gentium adimpletam con- uersionem.	143
Iudæi in fine mundi ad Christum conuertentur excepta tribu Dan.	ibid.
Iudaismus quid.	464
Iudicandi viui & mortui, quomodo?	717
Iudicans alterum seipsum econdemnat.	17
Iudicia Dei inscrutabilia.	147
Iugum cum infideli quis ducat.	411
Iuramentum Dei quodnam sit.	782
Iusti non certò sciunt se esse iustos.	232
Iustus ex fide viuuit.	818. 482
Iustus quo sensu ex fide sua viuat.	818
Iustitia vera quid.	247
Iustitia vera amitti potest.	279
Iustitiam veram nobis promeruit Christus.	404
Iustitia Dei quæ in nobis à Deo.	405
Iustitiæ fructus quis.	567
Iustitia salus inchoata.	531
Iustitia sola vera est, quæ ex fide est.	583
Iustitiam operum Paulus manifestè agnoscit.	21
Iustitia Dei non tantum pro circumcisis, sed etiam pro in- circumcisis.	44
Iustitiæ sex fructus & excellentiæ.	54
Iustificatio & prædestinatio nostra ex meritis Christi.	35.
248	
Iustificatio per fidem non est ex operibus, sed gratuita.	42
Iustificatus per gratiam Christi legem implet.	88

L

L abor charitatis quis sit.	626
L abor fidelium non est vacuus à mercede.	356
Leui decimatus antequam natus.	789
Leuitæ omnes non erant sacerdotes, sed ex iis solùm fi- lij Aaron.	788
Lex libertatis quæ sit.	862
Lex	

Index rerum.

Lex factorum quæ.	37
Lex fidei quæ.	ibid.
Lege quisnam vtatur legitimè.	665
Legis dominatus, quis.	74
Lex non iusticiam, sed iram operatur.	47
Lex data vt abundaret delictum.	63
Lex ad vitam data, quomodo facta ad mortem.	79
Lex spiritualis vnde dicatur.	80
Lex membrorum quæ dicatur.	84
Lex Dei est lex mentis.	ibid.
Lex spiritus vitæ, gratia Christi.	87
Lex propter transgressores posita, quo sensu.	485
Lex homines transmittit ad Christum.	486
Lex disposita per Angelos.	ibid.
Lex Christi lex fraternæ dilectionis.	512
Lex iusto non est posita, quo sensu.	665
Liberi iustitiæ qui appellantur.	72
Libertas quæ significata per ablationem velaminis.	383
Libertas duplex, intellectus & affectus.	ibid.
Littera occidit, spiritus viuificat.	378
Locus datur diabolo dum fouetur ira.	550
Lux impenfa est ipsa gloriosa Dei maiestas.	695
Lux hæc est caligo in qua habitat Deus.	ibid.

M

M anifestare & reuelare differunt.	9
Manuum impositio ordinationem significat.	687.
785	
Maranatha quid.	362
Marcus conlobrinus Barnabæ.	721
Maria Callibolita.	184
Mater Pauli quæ.	465
Mediator est Christus, non quæ Deus, nec quæ homo, sed quæ Deus homo.	670
Melchisedec dignior Aaron.	774
Melchisedec vti & Christus, rex & sacerdos fuit in Ierusalem.	784
Melchisedec fuit vnus è regulis Chananæorum.	785
Melchisedec fuit sine patre & matre, quo sensu?	ibid.
Melchisedec maior Leuitis & Abrahamo.	788
Membra	

Index rerum.

- Membra veteris hominis sunt motus concupiscentiæ.
614
- Mensa animæ, est S. Scriptura, & lex Dei. 135
- Merces bonorum operum. 226. 618. 720
- Meritum Christi, morte eius completum. 135
- Merita nostra non alia sunt quam Dei dona. 720. 927.
- 134
- Meritum bonorum operum docet Paulus. 222. 829. 707
- Missam esse sacrificium demonstratur. 786. 791
- Missæ sacrificium quomodo frustra non iteretur, cum
Christus vna oblatione consummauerit. 811
- Modestix proprietates. 109
- Momentum quid. 354
- Mons Sion quis sit mysticè. 843
- Mors ærumnarum terminus. 763
- Mors quomodo resolutio. 763
- Mors est peccatoris mater. 763
- Mors & passio Christi, non solum causa, sed & typus no-
stra iustificationis. 66
- Mortui peccato qui dicantur. 66
- Mortui cur vocentur dormientes. 69
- Mortui quomodo iudicandi. 717
- Mos ascribendi salutatores absentes, haud improbandus.
188.
- Moyfes mediator. 486
- Mulier quomodo saluabitur per filiorum generationem.
672
- Mulieres facillè ad varia peccata inducuntur. 714
- Mulierem circumducendi consuetudo qualis. 273
- Mulierum ornatus quis. 671
- Mundus ex nihilo conditus. 810
- Munitiones contra Euangelium quænam sint. 431
- Mysterium de Iudæorum in fine sæculi conuersione. 141
- omnia Munda mundis vt intelligenda. 731
- N**egotia secularia quænam. 703
- Neminem nosse secundum carnem, quid. 402
- Neophytus quis sit, & cur non debeat creari Episcopus.
675
- Nolo, quid significet. 83
- Nomen

Index rerum.

Nomen Dei, quod, & quo sensu Christo donatum sit.	574
<i>Nomen Domini inuocare</i> , quid sit.	127
Nouus homo quis.	549
Noui & veteris hominis descriptio.	614
Nouitas vitæ, iustitia, vetustas iniustitia.	77

O

Obedientiam quomodo Christus didicerit.	774
Obedientia pro fide saepe ponitur in Scripturis.	775
Obsequium seu cultus rationalis, quid.	150
<i>Occulta dedecoru</i> , quæ sint.	387
Odi signifikatio in Scripturis.	113
Oleum exultationis cur dicatur.	754
<i>Omnia munda mundus</i> , quo sensu.	742
<i>Onera aliorum portare</i> , quid.	511
Onesimus conuersus à S. Paulo factus est Episcopus Ephesi, & martyr.	742
Onesiphori laus.	704
Opera bona vnde æstimationem habeant apud Deum.	249
Opera bona cur vocentur <i>opus Domini</i> .	356
Opera bona effectus sunt potentie Dei.	191
Opera fidem præcedentia à negotio iustificationis excluduntur.	38
Opera bona gloriæ æternæ meritoria.	395
Opera omnium per ignem examinanda.	226
Opera tenebrarum peccata.	162
Operarius inconfusibilis, quis?	708
Orandum pro omnibus.	669
<i>Orare spiritu & mente</i> , quid.	330
Oratio facienda in spiritu.	563
Orationis elogia & incitamenta.	645
Osculum sanctum quod dicatur.	187

P

Pacis fructus quis.	870
Paradisus est locus beatorum separatus in celo.	447
Paruuli qui sint.	546
Pascha est Christus in Eucharistia.	242
Passio	

Index verum.

Passionum Christi quæ desunt quo sensu adimpleantur	
603	
Pastor primò se, deinde alios doceat.	683
Patientiæ necessitas.	817
Patriarchæ nomen quid sit.	787
Paulus in Apostolatam vocatus à Deo.	2
Paulus quo sensu se carnalem vocet.	81
Paulus optat sibi anathema pro fratribus.	108
Paulus videndi fratres suos desiderio æstuat.	855
Paulus quomodo pro Iudæis oret, sciens eos esse repro- baros.	123
Pauli desiderium visendi Romanos.	180
Paulus cur Petrum non salutet in epistola ad Romanos.	187
Paulus æterni Dei legatus.	192
Paulus sine vxore vixit, optatque omnes esse sicut se- ipsum.	255
Paulus metuit abiici & damnari.	381
Paulus Christum verè corporaliter vidit.	340
Paulus plus omnibus Apostolis laborauit, & quo sensu. ibid.	
Paulus nec Christum nouit secundùm carnem.	403
Paulus quando raptus.	446
Paulus in raptu non vidit diuinam essentiam.	448
Paulus raptus est in cælum empyreum.	ibid.
Pauli variæ visiones & reuelationes.	449
Paulus an à conuersione statim venerit Ierosolymam.	466
Pauli vincula quàm gloriosa.	536
Paulus cupit dissolui.	570
Paulus scenofactoriam artem exercuit.	659
Paulus præsciuit & prædixit suum martyrium.	718
Pauli agon, victoria, & corona.	719
Paulus quasi sol totum orbem percurrit.	ibid.
Pauli stimulus carnis quis.	449
Paulus Phariseus ex Phariseo patre natus.	581
Paulus seipsum proponit imitandum.	587-715
Pax Dei, quæ.	592
Pax Christi exulset, quid sit.	616
Pax quæ regina imperet in anima.	ibid.
Peccata hominum non mutant Dei promissa.	39
Peccata	

Index rerum.

Peccata remittuntur per Dei condonationem, teguntur per infusionem gratiæ.	43
Peccata ante legem datam non imputata.	60
Peccatum non nisi volentibus dominatur.	69
Peccatum vocatur fomes peccati, id est, concupiscentia.	
ibid.	
Peccati cognitio per legem.	77
Peccatum est quod fit contra legem.	77
Peccatum sine lege mortuum per legem reuixit, quo sensu & quando.	78
Peccatum peccans, siue peccator, quo sensu.	80
Peccati & delicti discrimen.	528
Peccatum est velut carcer.	146
Peccata quasi vmbra vel præeunt vel sequuntur peccatorem.	688
Penula idem quod pallium ad frigus & pluuiam arcendam.	722
Perfecti quinam censendi.	586
Perseuerantia Dei donum.	133
Perseuerantia diuinæ electionis effectus.	141
Petra spiritalis quæ dicatur.	283
Petra consequens, quo sensu.	ibid.
Petrus cur ad Romanos non scripserit.	187
Petrus secundarium fundamentum Ecclesiæ.	224
Philemonis laus describitur.	743
Philemon quomodo seipsum Paulo debebat.	746
Philosophiam quam damnet Apostolus.	607
Pietas est timor & cultus Dei.	680
Pietatem pro quæstu quinam habeant?	691
Pietas fidem puram vitamque rectam complectitur.	681
Pietas ad omnia utilis.	681
Plantare & rigare quid.	222
Pœna impiorum erit æterna.	650
Potestas secularis ad quid sit instituta.	160
Prædestinatio nostra ex meritis Christi.	35
Prædestinationis effectus tres, vocatio, iustificatio, glorificatio.	103
Prædestinati sunt firmum Dei fundamentum. 782. firmitas hæc partim est in ipsis, partim in Deo.	783
Prædestinationis effectus pendent ex nostra cooperatione.	ibid.

Index rerum.

Prædeterminationis nostræ causa efficiens est purus Dei amor, finalis verò glorificatiō diuinæ bonitatis. 521.

523	
Prædicat nemo legitime, nisi legitime missus.	127
Præscientia Dei & fuga peccati, duo signacula sunt prædeterminationis.	709
<i>Præscire</i> quid apostolo.	132
Presbyter non præferendus Episcopo, & cur.	864
Primitiæ & radix populi Iudaici Patriarchæ.	138
Primitias spiritus qui habeant.	94
<i>Prophetia</i> quid.	152
Prophetiæ donum non est habitus manens, sed impressio transiens.	335
Prophetiæ in potestate est eloqui aut facere.	ibid.
Propitiatorium erat tabula arcam tegens.	802
Propositum quid sit apud Paulum.	701
Propositum Dei quid sit.	100
<i>Psallere sapienter</i> , quid sit.	330
Prudentia carnis est sapere carnalia.	89
Prudentia spiritus est vita & pax.	ibid.
Purgatorium animarum.	227

Q

Q uerere Dominum qui dicantur.	130
<i>Quæere animam alicuius</i> , quid in Scripturis.	133
Quæstiones inutiles fugiendæ.	664.738.711

R

R apina est arrogantia.	573
Raptus quid sit.	447
Reconciliator noster Christus fuit.	602
Reformationis interioris fructus.	151
Regnum Dei in quibus principaliter consistat.	239
Renouatio mentis in quo sita.	150
Renouatio mentis quotidie faciendæ.	655
Requies mystica æternæ salutis.	769
Resurgente electi ordine dignitatis, non temporis.	244
Resurrectio Christi, causa exemplaris resurrectionis cæterorum electorum, non reproborum.	344
Resurrectio mortuorum tempore passionis Christi, qualis	18

Index rerum.

lis & quando facta.	343
Resurrectio Christi causa exemplaris nostrae resurrectio- nis.	584
Romani à S. Paulo laudati.	5

S

Sabbatum Moysaicum typus quietis aeternae.	769
Sacramenta Christianorum sunt nexus.	152
Saeculum nequam cur vocetur.	462
Saeculum quid significet.	750
Salutatio manu Pauli.	361
Salus peccatoris in hac vita inchoatur.	667
Sana doctrina vocatur depositum.	696.789
Sana doctrina est cana & prisca.	782
Sancti cum Christo sedebunt in nubibus splendidis.	641
Sancti suis orationibus nos iuuant.	314
Sanctimonia semper inquirenda.	841
Sanctitas est perfectissima puritas & castitas.	637
Sanctitatis verae periphrasis.	636
Sanctitas, quid significet.	247
Sanguis Christi melius loquitur quam Abel.	844
Sapere ea qua carnis sunt, quid.	89
Sapere ea qua spiritus sunt, quid.	ibid.
Sapere plusquam oportet, quid.	152
Sapere pro discernere.	166
Sapientes mundi Deus comprehendit in astutia sua.	229
Sapientia vera est fides & doctrina Christiana.	230
Sapientiae thesauri in Christo vt Dei Verbo.	606
Satanas quibus modis transfiguretur in Angelum lucis.	439
Satanam contere sub pedibus, quid.	189
Scandalizare, quid.	271
Scandalum quid sit.	168
Scandalizantes proximum in Christum peccant.	270
Scientiae quis finis, vsus & modus.	268
Scientiae plenitudinem à Christo expectare debent fi- deles.	608
Scopus signum sagittantibus propositum significat.	586
S. Scriptura est liber sacerdotalis.	682
S. Scriptura ad quid utilis.	716

Index rerum.

Sedere ad dexteram Dei regnare est.	756
Senes quænam doceri debeant.	732
Seraphim missum quid sibi velit.	756
Sermo scientiæ in quo consistat.	195
Sermo Dei quo sensu penetrabilior quouis gladio accipi.	770
Sermo fidelis quis sit.	729
Seruire peccato quis dicatur.	68
Seruum domino suo stare aut cadere, quid.	165
Signacula Dei quænam sint.	709
Simplicitas quid sit.	420
Sion ciuitas Dauid ac sedes regni.	144
Sosthenes quis fuerit.	195
Speciem pietatis quinam habeant.	713
Speculantes, quid significet.	384
Spernere non manducantem, quid.	163
Spernere fratrem, quid.	167
Spes nostra confirmatur.	782
Spes promissionis apud Apostolum est spes resurrectionis.	532
Spiritus uiuificat, littera occidit.	378
Spiritu seruire Deo, quid sit.	581
Spiritus uiuificat tripliciter.	379
Spiritus fidei.	593
Spiritum extinguere, quid sit.	646
Spiritus sanctus est res nouo testamento promissa.	798
Spiritus sanctus ut nos adoptet in filios, se nobis communicat.	794
Spiritus sanctus operatur in nobis gemitum, robur, auxilium & scientiam bene orandi.	798
Spiritus sancti testimonium quodnam sit.	829
Spiritualis homo tripliciter dicitur.	212
Spiritualis quis dicatur & sit.	217
Spiritualis omnia iudicat quo sensu.	218
Spiritualis à nemine iudicatur quo sensu.	218
Stachys primus Byzantijs Episcopus.	84
Stanni metuendum ne cadat.	140
Stimulus carnis quis fuerit.	449
Sufficiencia est animus sibi sufficiens & contentus.	691
à Superbia periculum imminet sanctissimis quibusque.	449
	Tadium

Index verum.

T

T ædium vitæ an passus Apostolus.	368
<i>Tempus redimere, quid sit.</i>	556
<i>Tempora æterna siue secularia quæ vocet Paulus. 192.787.</i>	
727	
Tertius Pauli Amanuensis.	189
Testamenta quid significant.	109
Testamenti noui promissio,	798
Testamentum morte confirmandum.	805
Testamentum nouum quod dicatur.	303
Testimonium Spiritus sancti.	94
Thesaurum quem vocet Apostolus.	390
Timotheus fuit primus Archiepiscopus Ephesus.	663
Timotheus fuit virgo & martyr.	ibid.
Timotheus à Deo designatus est Episcopus.	668
Timotheus à puero bonæ doctrinæ sectator.	680
Titus à Paulo creatus Archiepiscopus Cretæ.	725
Titus permansit virgo.	ibid.
Titi conuersio, sanctitas, prædicatio, mors:	ibid.
<i>Tradere in desideria cordu eorum, quid sit.</i>	11
Traditiones quæ sint.	659
Traditiones ad doctrinam Christianam pertinent.	694
Traditiones Ecclesiæ seruare iubet Paulus.	307.656
vis & veritas Traditionum.	301
Tribulatio carnis quæ vocetur.	263
Tribulatio hominis exterioris, est confortatio interioris.	
394	
Tribulationum leuitas & breuitas.	ibid.
Tribulationes gemmæ & lapides pretiosi quibus sancti lapidantur.	95
Tristitia sæculi & Dei qui differant.	417.418
Tristitiæ quæ est secundum Deum fructus.	417
Triumphus Dei est passio martyrum.	374

V

V asa in honorem & vasa in contumeliam.	711
Vas est corpus.	638
<i>Velamen super faciem Moysi, quid significauerit.</i>	381
Velum mentibus infidelium appositum.	388
Venter vilissima pars hominis.	249
Venter quo sensu destruendus.	ibid.

Index rerum.

<i>Verbum auditus, quid.</i>	631
<i>Verbum carne vestitum cur vocetur speculum.</i>	384
<i>Vesba bona quæ dicantur.</i>	778
<i>Veritatem Dei in iniustitia qui detineant.</i>	9
<i>Vermis diuitiarum quis.</i>	696
<i>Videri Deus cur nequit.</i>	695
<i>Vidua vera est quæ ab hominibus destituta omnem spem in Deum desigit.</i>	684
<i>Vigilandum esse semper precipit Apostolus.</i>	643
<i>Vincere in bono malum, quid.</i>	157
<i>Virga sceptrum significat.</i>	753
<i>Virgo est sancta corpore & spiritu.</i>	265
<i>Virgo sanctitate illustris apud D. Taulerum.</i>	158
<i>Virtus in infirmitate perficitur.</i>	507
<i>Visionis & reuelationis distinctio.</i>	446
<i>Vita Iesu quæ sit.</i>	392
<i>Vita in deliciis mors est.</i>	684
<i>Viria adolescentum.</i>	711
<i>Vitiosas inclinationes sentire coguntur & iusti.</i>	85
<i>Viui quomodo iudicandi.</i>	717
<i>Vnctio gratia infusa dicitur.</i>	754
<i>Vnio mentis cum Deo facit illam similem esse Deo.</i>	251
<i>Vocatio secundum propositum Dei, non hominum.</i>	100
<i>Vocatio duplex, & quæ semper efficax.</i>	102
<i>Volumen libri quid sit.</i>	810
<i>Voluntas Dei bona, beneplacens & perfecta.</i>	151
<i>Voluntatem Dei facere, quid sit.</i>	817
<i>Voluptatem vincere voluptas maxima.</i>	713, 508
<i>Vota castitatis probat Paulus.</i>	685
<i>Vox Archangeli eadem cum tuba Dei.</i>	641
<i>Vri quis dicatur.</i>	256

F I N I S.

